بزووتنەوەی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری لە بەڵگەنامەکانی بەریطانیادا

منتدى إقرأ الثقافي
منتدى إقرأ الثقافي
www.iqra.ahlamontada.com

١٨٣٠ ١٨٨٣

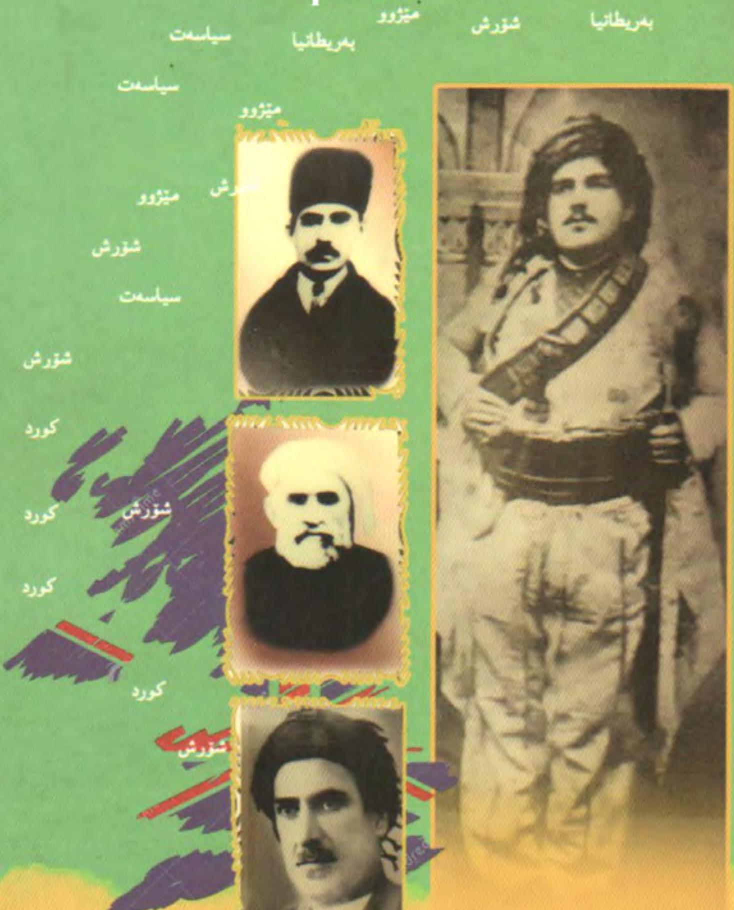

وەرگێرانی بۆ عەرەبی : تیلی ئەمین عەلی

بە کوردی کردنی: زێبار عەزیزخان مهاجیر

بزوتنەوەی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری

لە بەڵگەنامەکانی بەریتانیادا

وەرگێڕ بۆ زمانی عەرەبی: تیلی ئەمین عەلی

بەکوردی کردنی: زێبار عەزیزخان مهاجیر

ئەم کتێبە لەسەر ئەرکی (شێخ سلێمان شێخ دینۆ شێخ سەید تەهای نەهری) لە چاپ دراوە، کە بە (شێخ سلێمان گەیلانی) ناسراوە.

ناوی کتێب: بزوتنەوەی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری

وەرگێڕانی بۆ عەرەبی: تیلی ئەمین عەلی

وەرگێڕانی بۆ کوردی: زێبار عەزیزخان موهاجیر

بابەت: مێژوویی

دیزاین: ناوەندی هزر

ساڵی چاپ: ٢٠١٦/یەکەم

تیراژ: ١٠٠٠

چاپ: ناوەندی هزر

مافی چاپی ئەم کتێبە بۆ وەرگێڕ پارێزراوە

لەبەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانەکان،

ژمارە سپاردنی (٨٦٧) ساڵی (٢٠١٥)ی دراوەتێ.

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

پێشەکی وەرگێڕ

گەلی کورد، یەکێکە لە گەلە هەرە مەزنەکانی دونیا، بەهۆی ستەم و زۆرداری گەلانی تر و لێکترازانی نێوخۆیی ڕیزەکانی، تا ئێستاشی لەگەڵ بێ، نەیتوانیوە ببێتە خاوەن قەوارە و دەوڵەتێکی سەربەخۆ، گەورەترین گەلی بێ دەوڵەتە.

لە دوای نەمانی میرنشینە نیمچە سەربەخۆکان، شڵەژانی کایەی سیاسی و ئیداری کوردستان، ڕابەر و سەرکردەیەکی گەورەتر دەرکەوت، ڕۆڵی ناوچەیی نەبوو، بەڵکور کوردستانی بوو، لەسەر ئاستی کوردستانی مەزن، ئەویش شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری بوو، نەك تەنها سەرکردەیەکی سیاسی، بەڵکو سەرۆکی تەریقەتی نەقشبەندی بوو، لە دوای مەولانا خالدی نەقشبەندی بوو، خاوەنی بیروباوەڕی یەکخواناسی (التوحید) بوو، ئامانجی ڕزگارکردنی گەلی کورد و یەکخستنی کورد بوو لە چوارچێوەی دەوڵەتێکی سەربەخۆدا.

دوای پاشەکشەی بزوتنەوەی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری و دوورخرانەوەی بۆ شاری مەدینە، لە شاری ناوبراودا کۆچی دوایی، شێخ عەبدولقادری کوڕی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری لەگەڵ کوڕەکەی سەید محەممەد لە دیاربەکر، لە دوای شکستی شێخ سەعیدی پیران لەگەڵ کۆمەڵە کەسێکی تر لە سێدارە دران. دوای ئەمە بنەماڵەی نەهری لەگەڵ ژمارەیەکی زۆر لە خێزان و خانەوادە، هاتن لە کوردستانی ئێران، لە ناوچەی مەرگەوەر و ناوچەی سیدەکان، لە کوردستانی باشور نیشتەجێبوون، تا ئێستاشی لەگەڵ بێ لەوێن.

لە شۆڕشەکەی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهریدا کەمە نەتەوەکانی وەك: ئەرمەنی و ئاشوری و خاوەن ئاینەکانی دیکەش وەك مەسیحییەکان بەشداریان تێدا کرد، واتە

شۆڕشکی بەرتەسك نەبوو، بەڵکو پڕ تەواو کوردستانی بوو، بە هەموو ئایین و ئاینزا و نەتەوە و کەمە نەتەوەکانی کوردستان.

ئەم کتێبەی بەردەستمان کە لە زمانی عەرەبییەوە وەرگێڕاوە بۆ سەر زمانی شیرینی کوردی، عەرەبییەکەشم لە بەشی دووەمی کتێبەکەدا داناوە، لەگەڵ چەندین وێنەی کەسایەتیەکانی بنەماڵەی سەربەرزی (شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری)م بۆ زیاد کردووە، پێم وابێ سوود و کەڵێکی زۆری دەبێ بۆ خوێنەر، لەوانەیە پێشتر وەرگێڕدرابێتە سەر زمانی کوردی، بەڵام ئەوەندەی من بەدوایدا گەڕام، بەدەستم نەکەوت. بۆیە لەسەر داوای ڕێزدار (شێخ سلێمان شێخ دینۆ شێخ سەید تەهای نەهری) ناسراو بە شێخ (سلێمان گەیلانی) هەڵسام بە وەرگێڕانی ئەم کێتبە، ناوبراو ئەرکی لە چاپکردنیشی گرتۆتەئەستۆ. هیوای تەمەن درێژی و سەرکەوتن بۆ بەرێزیان دەخوازم، خوای مەزن بەردەوامی پێبدات لەسەر کاری چاکە و خێر، لە دوارۆژدا بە بەهەشتی بەرین شادی بکات.

ئەم بەڵگەنامانە لە بنەڕەتدا بە زمانی ئینگلیزین، ئینجا بۆ سەر زمانی فارسی و عەرەبی و کوردی وەرگێڕدراون.

لە کۆتاییدا دەمەوێ سوپاسی ڕێزدار: "سەرهنگ عبدالواحید" بکەم، کە ئەرکی پێداچوونەوە و هەڵەچنینی ئەم بەرهەمەی گرتەئەستۆ.

سەرکەوتن تەنها لە خواوەیە، هیوای سەرکەوتن بۆ هەموو لایەك.

زنبار عەزیزخان مهاجیر

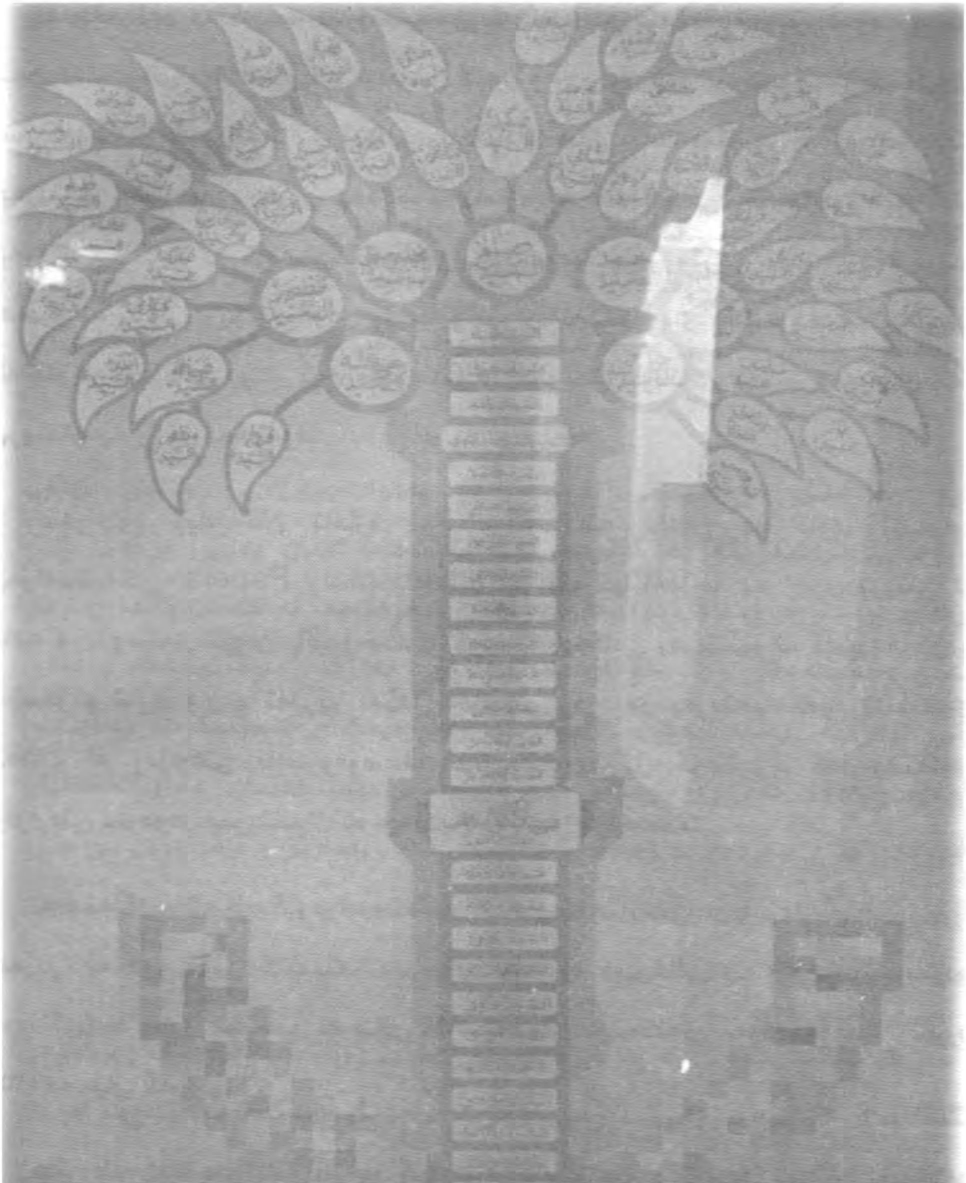

درەختی ساداتی نەهری

ئەمانە ئەو بەڵگەنامە بەریتانیانەن، کە لەبارەی بزوتنەوەی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری لە ساڵی ١٨٨٠ دەدوێت، چەندین لایەن و ڕێڕەوی ئەم بزوتنەوەیە و کەسایەتی سەرکردەکەی دەردەخات، ڕۆشنایی دەخاتە سەر ئامانجەکانی، هەروەك دیدی بەریتانیا لەبارەیەوە ڕوون دەکاتەوە، ئاماژە بە هەوڵەکانی حکومەتی ئەو کاتی بەریتانیا دەکات، بۆ کۆتایی هێنان بەو بزوتنەوەیە بە زووترین کات، چونکە ترسی هەبوو لە یەکتر نزیکبوونەوەی ڕوسیا و ئێران، ئەمەش وای دەکرد دەسەڵاتی ڕوسیا لە ناوچەکە زیاتر بێت. ئەم بەڵگەنامانە هەڵوێستی وڵاتانی دیکەش لەبارەی ئەم بزوتنەوەیە ڕوون دەکاتەوە.

سەرچاوە بیانیەکان ئاماژە بەم بەڵگەنامانە دەدەن بە ناوی ((پەڕاوە پەرلەمانیەکان: Parliamentary Papers)) (تورکیا ١٨٨١)... بە زۆری بریتین لە نامە و بروسکەی نێوان باڵیوزخانە و کونسلگەریەکانی بەریتانیا لە ئەستەمبوڵ و مۆسکۆ و شاری وان و تەبرێز لەگەڵ وەزارەتی دەرەوەی بەریتانیا، ئەو ڕێنمایانەی دەهات لە وەزارەتی ناوبراوەوە، لە سەردەمی (ئێرل کرانفیل)، کە جانتاکەی وەزارەتی دەرەوەی بەریتانیای لە چەندین قۆناغدا گرتەدەست.

ئەم بەڵگەنامانە وەرگێڕدراونەتە سەر زمانی کوردی لەلایەن ڕێزدار جەمال میرزا عەزیز، لە دوو توێی کتێبێکدا دەرچوو، لە ژێر ناونیشانی (لە تاریکیەوە بەرەو ڕووناکی) لە شاری سلێمانی لە ساڵی ١٩٩٩، لەلایەن چاپخانەی سەردەمەوە بە زنجیرە (٣٥) بە چاپ گەیەنرا[١].

هەروەك ئەم بەڵگەنامانە وەرگێڕدرانە سەر زمانی فارسی، لەلایەن (بەهزاد خۆشحاڵی) لە چاپدرا – بڵاوکار: نوری علم، لە هەمەدان، لە ساڵی ١٣٧٩ هەتاوی – ٢٠٠٠ زاینی، وەرگێڕە فارسیەکە ئاماژەی نەکردووە بەوەی ئەم بەڵگەنامانەی لە چ

---

(١) ئێستاش بەندە دووبارە وەریدەگێڕێتە سەر زمانی شیرینی کوردی (وەرگێڕ).

زمانێکەوە وەرگێڕاوە، لەگەڵ ئەوەی ناوی نووسەر (جەمال میرزا عەزیز)ی لەسەر بەرگی کتێبەکە دانابوو.

لەبەر گرنگی ئەم بەڵگەنامان و تۆمارکرانی ڕووداوەکانی قۆناغێکی گرنگ لە مێژووی گەلی کوردستان و یەکێك لە پڕ بایەخترین شۆڕش و بزوتنەوە و ڕاپەڕینەکانی لە پێناو ئازادیدا لەم بەڵگەنامانەدا، پێمان وابوو پێویستە وەری بگێڕینە سەر زمانی عەرەبی، تا خوێنەر هەل و فرسەتی ئەوەی بۆ بگونجێ شارەزا و ئاگاداری بێ.

بە مەبەستی یارمەتیدانی خوێنەر بۆ بەدواداچوون و ڕۆیشتن لەگەڵ ڕووداوەکانی بزوتنەوەکە بە گوێرەی کات، بەڵگەنامەکانمان بەپێی برگەی کاتی ژمارەمان بۆ داناوە، ژمارەی نوێ لە سەرەوەی لاپەڕەکەیە، لە هەمان کاتدا ژمارەی ڕەسەنی بەڵگەنامەکان وەك خۆمان دامانناوەتەوە، لە ژێر ژمارە نوێیەکە و لەلای ڕاستی لاپەڕەکە. بەڵگەنامەکان لە بنەڕەتدا زنجیرەیەکیان لەخۆدەگرت، بەڵام ئەم زنجیرەیە ڕەچاوی کاتی ڕووداوەکانی نەکردووە، هەر بۆیە هەڵساین بە ڕێکخستنیان بەگوێرەی کات و سەردەم بە ژمارە بۆ دانانێکی تازە. پەڕاوێز و سەرنجمان نووسیوە تا خوێنەر کەڵك و سوود ببینێ، هەروەك ناوی کەسایەتی و شوێنەکانمان بەشێوەی دروست چەسپاندووە دوای دڵنیابوونەوە لێی.

سەرەتا پشتمان بەست بە وەرگێڕدراوە فارسیەکە، دوای تەواوبوون لە وەرگێڕانی بەڵگەنامەکان بۆ سەر زمانی عەرەبی، وەرگێڕدراوە کوردیەکەم دەستکەوت لەسەر لاپەڕەکانی پێگەی ئەلیکترۆنی، بۆیە پێویست بوو بەراوردکاری بکەین لە نێوان وەرگێڕاوە کوردی و فارسیەکە.

ئەم توێژینەوەیەمان لەبارەی بزوتنەوەی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری، پشت دەبەستێت بەم بەڵگەنامان و کۆمەڵێك بەڵگەنامەی ڕوسی و فەرەنسی و ئێرانی، تێروتەسەلن لەبارەی ئەم بزوتنەوەیە. پێویستە ئەوەش بڵێم بابەتی پێشەکی ئەم

بەڵگەنامانە یەکێکن لە توێژینەوەکانی ئەم لێکۆڵینەوەیە لەگەڵ چەند دەستکاری و زیادکردنێك. هیوادارم خوێنەر سوود ببینێ لەم زانیاریە بەهادارانەی لەم بەڵگەنامانەدا هەن، کە ڕووماڵی تەواوی کاتی بزوتنەوەی شێخ عوبەیدوڵلا ناکەن، دەبێ ئەرشیفی بەڕیتانی و بروسکە و گوتارەکانی باڵیوزخانەکانی بەریتانیا لە بارەی ئەم بزوتنەوەیە بەڵگەنامەی زیاتری هەڵگرتبێ و پاراستبێ، بە ڕەچاوکردنی ئەو گرنگییە مەزنەی حکومەتی بەریتانی پێیداوە و پەرلەمانی بەریتانیا تاوتوێ ڕووداوەکانی کردووە.

ئەم بەڵگەنامە بەریتانیانەی ئێستا هەن، لە بەرواری ٧ شوباتی ١٨٨١ دەپچڕێن، لە کاتێکدا ڕووداوەکانی بزوتنەوەی شێخ عوبەیدوڵلا بەردەوام بوو تا کۆتاییەکانی ساڵی ١٨٨٢، کۆتایی دێت بە ڕازی بوونی شێخ بە جێبەجێکردنی ویستی سوڵتانی عوسمانی و قبوڵکردنی مانەوە لە حیجاز، ئەمە ئەو ماوەیەیە کە پێویستی بە هەوڵ و کۆششی لێکۆڵەر و ڕۆشنبیرانی کورد هەیە لە ئەوروپا، بۆ گەڕان و لێکۆڵینەوە لە بەڵگەنامە بەڕیتانیەکان، کە ڕووماڵی ئەو ماوەیەیان کردووە، تا وێنەکەی تەواو دەبێ لەبارەی ڕۆڵی بەریتانیا لە بزوتنەوەی شێخ عوبەیدوڵلادا بەشێوەیەکی فراوانتر، لەگەڵ ئەوەی پێشبینی ئەوە ناکرێت حکومەتی بەڕیتانی ئەو ستراتیژەی خۆی گۆڕیبێ، کە دامەزرابوو لەسەر داوکاری ئیرانی و فشار خستنەسەر (باب العالی) بۆ بەدەمەوەچوونی و دوورخستنەوەی شێخ عوبەیدڵلا لە سنوورەکانی ئێران.

پێشەکی

شێخ عوبدوڵڵای نەهری

ژیاننامە و ناوبانگەکەی

وەزیـــر محەممـــەد ئـــەمین زەکـــی مێـــژوونووس، لـــە ئینســـکلۆپیدیای ئیســـلامەوە ئـــەوە دەگوازێتـــەوە، کـــە خانـــەوادەی شـــەمزینان ســـیمت لـــە خانەدانـــەکانی نـــەهری (نـــەهری یـــان نـــیری یـــاخود نـــایری)، لـــە ســـەردەمی (مـــەلا حـــەجیج) شـــوێنەکەیان بـــۆ ناوچـــەی (هـــەمارۆ) گواســـتۆتەوە، لـــەوێ ماونەتـــەوە تـــا ســـەردەمی مـــەلا ســـاڵح، مـــەلا ســـاڵح دوو منـــداڵی هـــەبوو، ســـەید عەبـــدوڵڵا و ســـەید ئەحمـــەد. ســـەید عەبـــدوڵڵا بـــووە یـــەکێك لـــە خەلیفـــەکانی مـــەولانا خالیـــد، دوای ئـــەوەی تەریقـــەتی نەقشـــبەندی وەرگـــرت، ســـەید عەبـــدوڵڵا گەڕاوەتـــەوە گونـــدی (نـــەهری) و لـــەوێ نیشـــتەجێ بـــووە، بـــە خـــۆی و منداڵـــەکانی، دواتـــریش نـــەوەکانی، ئـــەم خێزانـــە دەســـەڵاتێکی ئـــاینی هـــەبوو لـــە قۆناغـــەکانی ســـەرەتادا، دواتـــر دەســـەڵاتی مـــاددی دونیایشـــی بەهـــەمان شـــێوە بـــۆ پەیـــدابوو، ئـــەم دەســـەڵاتە بەشـــێوەیەکی بـــەردەوام لـــە زیادبوونـــدا بـــوو لـــە ســـەردەمی شێخ عوبەیدوڵڵادا[1].

---

(١) محەممەد ئەمین زەکی – پوختەی مێژووی کورد و کوردستان – بەشی یەکەم و دووەم – بڵاوکراوەکانی (سەردەم) سلێمانی ٢٠٠٢ لا ١٦٧. بە زمانی کوردی.

نامەی مەولانا خالدی نەقشبەندی بۆ شێخ سەید تەهای نەهری گەورە، لە سەدەی نۆزدەم، بە هەر دوو زمانی فارسی و عەرەبی.

بابا مەردۆخی ڕۆحانی لەبارەی ڕەچەڵەکی شێخ نەهری دەڵێت: ((مەلا ساڵح دوو کوڕی هەبوو، شێخ عەبدوڵڵا و شێخ ئەحمەد، شێخ عەبدوڵا یەکێك بوو لە گەورە خەلیفەکانی مەولانا خالیدی نەقشبەندی. شێخ عەبدوڵڵا لە گوندی (نەهری) یان (نەری) نیشتەجێ بوو، دوای ئەوەی چووەسەر تەریقەتی نەقشبەندی، دوای ماوەیەك شێخ ئەحمەد لەگەڵ گشت خزم و شوێنکەوتووەکانی ڕۆیشتە نەوێ، دەسەڵاتێکی بەفراوانی ئاینیان بەدەستخست، ڕێگەیان خۆشکرد بۆ نەوەکانیان بۆ ئەوەی ببنە میر و دەسەڵات بگرنەدەست[1].

---

(١) بابا مەردۆخ ڕوحانی (شیوا) – تاریخ مشاهیر الکرد باللغه الفارسیه – بەرگی دووەم – چاپی دووەم – بڵاوکراوەکانی سروش – تاران ١٣٨٣ کۆچی هەتاوی، لا ٥٤٥.

مەردۆخی ئەوە ڕوون دەکاتەوە کە باوکی شێخ عوبەیدوڵا، ناوی شێخ تەهای نەهری شەمیزنانی بوو، یەکێك بوو لە خەلیفەکانی مەولانا خالدی خاوەن دوو باڵ، کە لە گەورە پیاوانی سۆفیەکان بوو. مەردۆخی دەڵێت محەممەد شا قاچار (لە ماوەی ١٧٨٨ – ١٧٩٧ زاینی حوکمی کرد) یەکێك بوو لە موریدەکانی شێخ تەها، هەموو ساڵێك دیاری و شتی دەگمەنی بۆ دەنارد، هەروەك چەندین گوندی پێدا بۆ دابینکردنی خەرجی خانەقاکانی. یەکێك لە هاوژینەکانی محەممەد شا، کە دایکی عەبباس میرزای پاشی ئارا بوو، سەر بەم خانەوادەیە بوو، خودی عەبباس میرزا موریدی شێخ بوو، گۆڕی شێخ تەها لە تارانە)[١].

مەردۆخی لە خودی شێخ عوبەیدوڵاوە دەنوسێ و دەڵێت (شێخ عوبەیدوڵای کوڕی شێخ تەهای نەهری لە گوندی نەهری لە ساڵی ١٢٤٨ کۆچی لەدایکبووە، وەك باوکی خۆی بووە یەکێك لە خەلیفەکانی نەقشبەندی، دوای ماوەیەك دەسەڵاتی گەورە بوو و ناوبانگی فراوان بوو، تا وای لێهات بیری لە میرنشینایەتی و دەسەڵاتداری کردەوە و بازنەی شێخایەتی تێپەڕێنێت)[٢].

(دەیڤید مکداول) ئەوە ڕوون دەکاتەوە کە شێخ تەها، کوڕی برای شێخ عەبدوڵلا و خەلیفەکەیەتی[٣]، بەڵام ئەوەی جێگای دڵنیاییە ئەوەیە (شێخ ساڵح) برای شێخ تەها خەلافەتی لە شێخ تەهاوە وەرگرت لە کاتی مردنیدا، کاتێك شێخ ساڵح مرد، عوبەیدوڵلا خەلافەتی لێوەرگرت.

---

(١) بابا مەردۆخ ڕوحانی (شیوا) – تاریخ مشاهیر الکرد باللغە الفارسیە – بەرگی دووەم – چاپی دووەم – بڵاوکراوەکانی سروش – تاران ١٣٨٣ کۆچی هەتاوی، لا ٥٤٥.

(٢) هەمان سەرچاوە، لا ٥٤٦.

(٣) دەیڤید مکداول – ڕابوونی شێخ عوبەیدوڵای نەهری – بەشێکی سەربەخۆ و جیاکراوەیە لە کتێبەکەی مێژووی هاوچەرخی کورد – جرجیس فەتحوڵا ئەم بەشەی وەرگێڕاوە لە کتێبەکەیدا بڵاوکردۆتەوە (دوو دەروازە لەسەر پەراوێزی شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵلا لا ١٠٦).

ڕۆژبەیانی لەبارەی شێخەوە دەڵێت (شێخ عوبەیدوڵلا شکۆ و پایەداری لە پایەدارەوە بۆ پایەداری دواتر وەرگرت، خەڵکی ملکەچ کرد بۆ ئەم خانەوادەیە، بڕوای وابوو وەلیایەتی و لەخواترسان لەواندایە، ناوچەی شەمزینان لە ویلایەتی هەکاری ملکەچی ئەوان بوو، دەسەڵاتی ئاینیان فراوان بوو، بەمەش خەڵك لە ئازربایجانی بچوکی خۆرئاواش ملکەچیان بوون، بەڵام حکومەتی سوڵتان عەبدولحەمید لەخواترسان و دەستگرتنەکەی بە ئایین قۆستەوە، بەوەی هەوڵیدا هانی بدات بۆ ئەنجامدانی جەنگ لە دژی ئەرمەن و مەسیحیەکانی نیشتەجێی هەکاری و ئورمییە، بەڵام شێخ گوێی بۆ حکومەتی عوسمانی نەگرت))[١].

دکتۆر کۆچەران بەم وتەیە وەسفی دەکات ((شێخ تەمەنی دەگاتە پەنجا ساڵ، کەسێکی زۆر سەرنجڕاکێشە لە ڕووکەشیدا، پۆشاکێکی درەوشاوە لەبەرە لە جوبەیەکی دەلینگ و لا فراواندا، جامانەی (جەمەدان)یەکی سپی لەسەری بوو))[٢].

(لایارد[٣]) دەڵێت: خانەوادەی شێخ تەها لە جەزیرەی بۆتان لە ژێر حوکمڕانی میر بەدرخان پاشای مەزن نیشتەجێ بوو، دوای داگیرکرانی میرنشینەکە لەلایەن عوسمانیەکان و دوورخستنەوەی میری گەورە لە ساڵی ١٨٧٤ز شێخ تەها لەگەڵ خانەوادەکەی ڕۆیشتنە (نەهری) لە شەمزینان لە سنووری میرنشینی هەکاری و لە ژێر دەسەڵاتی میرەکەی (موسا بەگ)، "لایارد" دەڵێت: ساڵی ١٨٤٩ سەردانی کردووە، تاکە میری کورد بووە تا ئەو کات دەسەڵاتی پاراستبێ و بەدەستیەوە مابێ.

---

(١) بابا مەردۆخ ڕوحانی (شیوا) – تاریخ مشاهیر الکرد باللغه الفارسیه – بەرگی دووەم – چاپی دووەم – بڵاوکراوەکانی سروش – تاران ١٣٨٣ کۆچی هەتاوی، لا ٥٤٥.

(٢) دکتۆر وەدیع جەودە – شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵای نەهری – بەشێکی سەربەخۆ و جیاکراوە لە کتێبەکەی – بزوتنەوەی نەتەوەیی کورد، بنچینە و گەشەکەی – جرجیس فەتحوڵا وەریگێڕاوە و لە کتێبەکەیدا بڵاوی کردۆتەوە (دوو دەروازە لەسەر شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵای نەهری) لا ٢٠.

(٣) سێر نۆستن هنری لایارد، باڵیۆزی بەریتانیا بوو لەلای بابولعالی لا ١٨٧٧ – ١٨٨٠.

شێخ بە (شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری) لەلای عەرەبەکان ناوی دەرکرد، لە نێو کوردانیشدا بە ناوی (شێخ عوبەیدوڵڵای نیری) و (شێخ عوبەیدوڵڵای شەمزینی) ناسراوە، ئەو سەرچاوانەی لێکۆڵینەوەمان تێیاندا کردووە دەڵێن: کاتێك شێخ تەهای باوکی کۆچی دوایی کرد، سەرۆکایەتی شێخایەتی بۆ براکەی شێخ محەممەد ساڵح گوازرایەوە، ئەویش دوای ١٢ ساڵ لە ڕێنیشاندان و ڕێنوێنی کردن گەڕایەوە بەر ڕەحمەتی خوا لە ساڵی ١٨٦٥، شێخ عوبەیدوڵا سەرۆکایەتی شێخایەتی گرتەدەست، ئەمەش لە کاتێکدا کە تەمەنی سی ساڵان بوو، کاتێك شێخ عوسمان سیراجەددین لە ساڵی ١٨٦٦ کۆچی دوایی کرد، وایلێهات شێخ عوبەیدوڵا بووە سەرکردە و تاکە ڕێبەر و ڕێنیشاندەری تەریقەتی نەقشبەندی لە کوردستان و تورکیا و ئێران، دەسەڵاتی مەزنی هەبوو بەسەر شوێنکەوتووانی شێخایەتیدا، لە زۆربەی ناوچەکاندا کورد ڕێزێکی تایبەتیان لێدەگرت، سەرباری ئەوەی مورید خۆشەویستی هەبوون لە عەرەب و تورکەکان، بەڵکو خودی دەسەڵاتی تورکی بە چاوی ڕێز و شکۆوە سەیری دەکرد.

یەکێك لە سەرکردە ئێرانیەکان کە بەشداربوو لە جەنگی دژی شێخ عوبەیدوڵا دەڵێت: ((ئەم شێخە موریدی وای هەن، بەبێ مشتومڕ فەرمانەکانی جێبەجێ دەکەن، ئەم موریدانە هەر لە بایەزیدەوە تا موسڵ و سلێمانی و کەرکوك و دیاربەکر ... بڵاوبوونەتەوە)).

پێش هەڵگیرسانی جەنگی نێوان ڕوسیا و عوسمانیەکان، هەندێك سەرچاوە باس لەوە دەکەن ناکۆکیەك ڕوویداوە لە نێوان شێخ عوبەیدوڵا و دەسەڵاتدارانی ئێرانی، بەهۆی ئەوەی موریدەکانی شێخ لە بەشی خۆرهەڵاتی کوردستان باجیان بە حکومەتی قاجاری نەداوە، بەوپێیەی ئەو زەویانەی بەکاری دەهێنن هی شێخن نەوەك هی حکومەتی قاجاری.

(سەرکردایەتی شێخ عوبەیدوڵا لە سەرەتای حەفتاکانی سەدەی نۆزدەم دەرکەوت، کاتێك کوردەکانی فارس ڕەتیان کردەوە باج بدەن بە حکومەتی فارسی، پاساویان ئەوە

بوو ئەوان دەیدەن بە شێخ عوبەیدوڵڵا، بەپێی ئەو مافەی باوکی بەدەستی هێنابوو لە شای فارس لە ساڵی ۱۸۳٦. فارس هەڵمەتێکی سەربازی لە دژی ئەنجامدا، وای لێکرد داوای پارمەتی لە دەوڵەتی عوسمانی بکات)[1]. پێویستە باسی ئەوەش بکرێ شێخ تەها ژمارەیەك گوندی هەبوو لە دەشتاییەکانی (مرگەوەر و ترگەوەر) بەڵام شێخ عوبەیدوڵڵا ژمارەی گوندەکانی زیاد کرد، زیاتر لە ۲۰۰ گوند بوو، هەر بۆیە شێخ دەیویست بارودۆخەکان جێگیر بن لە سایەی حکومەتێکی دادگەردا، تا ناوچەکە گەشە دەکات و بازرگانی دەبوژێتەوە، بە لەناوبردنی تاڵانکار و ڕێگرەکان، ئەمە کارێك بوو لە دەسەڵاتی دەوڵەتی عوسمانی و ئێرانیدا نەبوو بیکەن. بەڵگەنامە بەریتانیەکان ئەوە ڕوون دەکەنەوە کە شێخ عوبەیدوڵڵا دەستی کردووە بە کڕینی زەوی کشتوکاڵی لە (گەوەر و باشقالا و مرگەوەر و ترگەوەر)) بە ئامانجی باشکردنی گوزەرانی خەڵك و بەگەڕخستنی زۆرترین ژمارەیان لە کاری کشتوکاڵیدا، پێشنیازی کرد بۆ دەوڵەتی ئێرانی زنجیرە دەشتەکانی (مرگەوەر و برادۆست) بەکرێ بگرێت لە بەرامبەر بڕە پارەیەکی ساڵانە و بۆ هەمان مەبەست و بە ئامانجی نەهێشتنی دزیکردن و ڕێگری. عەبدولقادری کوڕی خۆی بۆ ئەم مەبەستە ڕەوانەی ئێران کرد، بەڵام دەسەڵاتدارانی ئێرانی، کە سوودیان دەبینی و بەشداربوون لەگەڵ دزیکەران، ڕەتیان کردەوە زەویەکان بەکرێ بەو بدەنەوە، بۆیە شێخ هەڕەشەی کرد بە ڕۆیشتن بەرەو ئەو ناوچەیە بۆ لەناوبردنی دز و جەردەکان. شێخ کە سەرۆکایەتی تەریقەتی سۆفیگەری دەکرد، بڕوای هەبوو بە دادگەری و یەکسانی و پێویستی بەرەنگاربوونەوەی ستەم و حوکمڕانی گەندەڵ، تەریقەت جەختی دەکردەوە لەسەر بنەمای ڕەتکردنەوەی ستەم و یەکسانی لە نێوان خەڵکدا، گشت خەڵك، جا ئایین یان ڕەچەڵەك یاخود مەزهەبیان هەر چییەك بێ، چونکە دروستکراوی خوان و مرۆڤن، لە ماف و ئەرکدا یەکسانن، گشت شەریعەتەکانی بۆ ناسینی خوان. سەرچاوەکانی ئاماژە دەکەن بەوەی زۆربەی بەرهەمی توتنی هەکاری دەگەڕایەوە بۆ شێخ عوبەیدوڵڵا، زۆرێکی لەو بەرهەمەی

---

(۱) عبدولرەئوف ستو – سەرچاوەی پێشوو ل ۱۱۸.

ڕەوانەی ئەوروپای دەکرد، لە بەرهەمهێنانی توتندا کێبڕکێی دەکرد لەگەڵ کۆمپانیای (ڕیژی) فەڕەنسی[1].

شێخ گۆشەگیر نەبووە، بەڵکو کارا و چالاك بوو لە چالاکییە کۆمەڵایەتی و سیاسی و ئابووریەکاندا، بە بەردەوامی بانگەوازی دەکرد بۆ جێگیربوونی ئەمن و ئاسایش و گەشەی ئابووری و بەرزکردنەوەی گوزەرانی هاوڵاتیان و پێشکەشکردنی خزمەتگوزاری بۆیان. ناوەندە کۆمەڵایەتی و قورساییە سیاسییەکەی هەندێك جار پێش پێگە ئاینیەکەی دەکەوت، لەسەری بوو پابەندبێ بەم ناوەندانە، ئەمە وای کرد لەلای زۆرێکیان شتەکە ئاڵۆز بێ کە وایان نەدەبینی ئایین بەندکراوی ناخە لە ژوورەکان و فەرامۆشکردنی کاروباری دونیا.

شێخ (محەممەد بچکولە) بە ئاشکرا خانەوادەی شەمزینانی تۆمەتبار کرد، لەبەر ئەوەی لە ڕێگەی ئاینی ڕاست و دروست لایداوە، چونکە بووەتە خاوەن دەسەڵاتێکی ئاینیە زیاتر لەوەی خاوەن ڕێنوێنی و ڕێنیشاندانی ئاینی بێ[2].

بەڕاستی شێخ تەنها پیاوی ئاینی نەبوو، بەڵکو سەرکردەیەکی ڕاستەقینەی گەلی کوردستان بوو، (لازاریف) لە کتێبەکەیدا لەبارەی مێژووی کوردستان دەڵێت: (دەسەڵاتی تەنها لەبەر ئەوە نەبوو، کە سەرۆکی تەریقەتی نەقشبەندی بوو، بەڵکو یەکێك بوو لە دەوڵەمەندە موڵکدارەکانی کوردستان، ٢٠٠ گوندی هەبوو بە یەکسانی لە تورکیا و ئێران، ئەو کات سەرکردەیەکی بێ هاوتای کوردانی تورکیا و ئێران بوو)[3].

---

(١) جەلیل جەلیل – سەرچاوەی پێشوو لا ٨١.

(٢) هەمان سەرچاوە لا ٨٠، نەگەیشتووین بە زانیاری سەبارەت بەم شێخە.

(٣) م. س. لازاریف و ئەوانی تر – مێژوووی کوردستان – وەرگێڕانی د. عەبدی حاجی – بڵاوکراوەکانی خانەی سپیرێز بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە لە دهۆك – چاپخانەی حاجی هاشم – هەولێر ٢٠٠٦، لا ١٤٧.

نووسەری ناوداری فەرەنسی، کە بە (کریس کوچیرا) ناسراوە، لە کتێبەکەیدا (بزافی نەتەوەیی کورد) لەبارەیەوە دەڵێت: ((شێخ عوبەیدوڵا مرۆڤێکی سادە و خاوەن قەناعەت و بڕوادار بوو بە خوا، زۆر دیندار بوو، زۆر بایەخی دەدا بە چاك کردنی گوزەرانی کورد، هەموو ئەم شتانە وایان کرد، هاوڵاتیانی ڕێزی لێبگرن و بەوچاوە سەیری بکەن، وەك ئەوەی خوا وەك ڕزگارکەری بۆ ئەوان ناردووە))[1].

شێخ تەنها سەرکردەی کورد نەبوو، بەڵگەنامە بەریتانیەکان باسی ئەوە دەکەن پێنج هەزار سوارچاکی عەرەب پەیوەندیان بە لەشکرەکەوە کردبوو، ئەو کاریگەری لە موسڵ هەبوو، کەمتر نەبوو لە کاریگەریەکەی لە هەکاری، بۆیە دەیەویست موسڵ بکاتە پایتەختی دەوڵەتەکەی خۆی، هەروەك ژمارەیەکی زۆر لە ئاشوریەکان ڕۆیشتنە ناو لەشکرەکەی، لەم بارەوە (لازاریف) لە کتێبەکەیدا (مێژووی کوردستان) لەم بارەوە نووسیویەتی: (خاوەن جەماوەرێك مەزن بوو لە نێو گەلانی ناوچەکە و چینە جیاوازەکانی دانیشتوان)[2].

توێژەری کوردستانی د. عەبدولفەتاح عەلی بۆتانی شێن عوبەیدوڵا (بە چاکترین نمونە دادەنێ بۆ سەرکردەکانی کوردی، کە دوای حوکمی میرنشینەکان دەرکەوتن، بەپێی وتەی دیڤید ماکدویل و لە دیدی زۆر کەسدا یەکەم پاڵەوانی نەتەوەیی کوردە، چونکە لە ساڵی ١٨٨٠ بەناوی نەتەوەییەوە شۆڕشی ئەنجامداوە، ئامانجەکەی یەکخستنی کورد بوو لە چوارچێوەی دەوڵەتێکی کوردی سەربەخۆدا)[3]. بەریتانیەکان شێخیان بە دوژمنی خۆیان دادەنا، لە بەڵگەنامەکانیاندا بە ئاشکرا ئەمەیان ڕاگەیاندووە، خوێنەر دەتوانێت بۆی بگەڕێتەوە، باڵیۆزی بەریتانی (تامسۆن)، کە لەلای شاە بوو، باڵیۆزی بەریتانی (گوشن) کە لەلای بابولعالی بوو، وەسفی شێخ

---

(١) کریس کوچیرا – کورد لە سەدەی نۆزدەم و بیستەمدا – وەرگێڕانی بۆ زمانی کورد، حەمە کەریم عارف – چاپی چوارەم – هەولێر ٢٠٠٧ لا ١٨.

(٢) لازاریف و ئەوانی تر – سەرچاوەی پێشوو ١٤٨.

(٣) د. عەبدولفەتاح عەلی بۆتانی – سەرەتاکانی هەستی نەتەوەیی کوردی – دهۆك ٢٠٠٥ لا ٣٥.

عوبەیدوڵڵا دەکەن، هەندێك جار بە شێخی دواکەوتوو، هەندێك جاری تریش بە شێخی ئاژاوەگێڕ، بەڵام لەگەڵ ئەمەشدا هەندێك لە بەرپرسانی بەریتانی داندەنێن بە سەرکردایەتی و شکۆداری و دادگەری و هەڵسوکەوتە ڕێك و پێکەکانی شێخ، حکومەتە دادگەرەکەی و شەونخۆنی شێخ بەدەم بەرژەوەندی هاوڵاتیانی، (ولیام ج. ئابوت) باڵیۆزی گشتی بەریتانیا لە تەبریز، ڕاپۆرتێك بۆ باڵیۆزی بەریتانی لە کۆشکی شادا بەرز دەکاتەوە، لە هاوپێچەکەیدا هاتووە: لە زنجیرەی پلەکانی دەسەڵاتی ئیسلامیدا، شێخ خۆی بە کەسی سێیەم دادەنێت. جگە لە چەند هۆزێکی کورد لە ناو ئێران، کورد بە گشتی داندەنێت بە سەرکردایەتی شێخ، شێخ عوبەیدوڵا دەژیەت وەك چۆن پاشاکان دەژین. ڕۆژانە ٥٠٠ تا ١٠٠٠ کەس خواردن لەسەر سفرە و خوانی ئەو دەخوات. لە نێوان میوانەکاندا تاکەکانی گشت چینەکانی کۆمەڵگە دەبینرێن، هەر لە هەژارترین کەسەوە تا گەورە بەرپرسەکانی هەر دوو دەوڵەتی ئێران و تورکیا.

شێخ بە خودی خۆی لەگەڵ کوڕەکەشی لێکۆڵینەوە دەکات، لە سکاڵا و داواکارییەکانی گەل، لە نزیکەوە لەگەڵیان تاوتوێی دەکەن. لە شاری شێخ عوبەیدوڵڵا شتێك نییە بە ناوی خواردنەوە سەرخۆشکەرەکان. شێخ هەر لە خۆرهەڵاتنەوە تا نیوەی شەو هەڵدەستێت بە ڕاپەڕاندنی کارە کارگێڕییەکانی گەلەکەی. گەلەکەی شێخیان خۆشدەوێت و فەرمانەکانی بەبێ مشتومڕ جێبەجێ دەکەن. پێشێلکردنی یاساکان بڕیاری مردن بەدوای خۆیدا دێنێت. شێخ زۆر ژیرمەندە، بەپێچەوانەی گشت ڕۆحانیەکان زانیاری هەیە سەبارەت بە زانستەکانی ڕۆژگار.

شێخ حەزی لە یەکگرتنی کوردە، دەیەوێ دزی و جەردەیی و ڕێگەبڕین تاڵان بنبڕ بکات. هەر بۆیە بە خودی خۆی دەستی کرد بە کڕینی زەوی کشتوکاڵی لە (گەوەڕ) و (باش قەلعە) و (مەرگەوەڕ) و (ترگەوەڕ) تا بتوانێت زۆرترین جوتیار بەکار بخات[1].

(١) بەڵگەنامەی بەریتانی، ژمارە (٦).

پێم وابێ ڕاپۆرت نووسەکە، لە ئاماژەکردنیدا بۆ زنجیرەی پلەکانی ئیسلامی، مەبەستی سوڵتانی عوسمانی و شێخ عوبەیدوڵا و شەریفی مەککەیە، شێخ نامەی لەگەڵ دەگۆڕیەوە و لەوانەیە چاوی بە نوێنەرەکانیشی کەوتبێ لە موسڵ، یان لەوانەیە مەبەستی شێخ عوبەیدوڵا و سوڵتانی عوسمانی و شای ئێرانە.

بەڵگەنامەیەکی تری بەریتانی داندەنێ بەوەی شێخ بووەتە نیشانەی یەکێتی کورد، کوردەکان بە چاوی ڕێزەوە سەیری دەکەن زیاد لە ڕێزگرتنی ئاسایی، بەڵگەنامەکە دەڵێت: ((هۆزەکانی ئەم دیوەی سنوور، لەگەڵ ئەوەی وەفادارن بۆ شا، بەڵام لەبەر ئەوەی سوننە مەزهەبن، وا دەبینن شێخ عوبەیدوڵلا سەرکردەی مەزهەبی ئەوانە، ڕێز و حورمەتیان بۆ هەیە. هەر بۆیە شێخ هێمای یەکێتی کردوو لەسەر هەر دوو دیوی سنوورەکە. وا پێم باشە (ژەنەڕاڵ کوبی خان) لە تەبریزەوە بۆ سنوور ڕەوانە بکرێ، بۆ ئەوەی چاوی بە نوێنەری بابولعالی بکەوێت وگفتوگۆی لەگەڵ بکات))[1]. لە بروسکەیەکی تردا (میجەر تروتر) کونسلی بەریتانیا لە وان بۆ باڵیۆزی وڵاتەکەی لە ئەستەنبوڵ دەنێری، کونسڵەکە داندەنێ بەوەی دەسەڵاتی شێخ عوبەیدوڵلا لە دەسەڵاتی خودی سوڵتان زیاترە، هەروەك چۆن بروسکەکە داندەنێت بەوەی شێخ سوودی لەم دەسەڵاتەی خۆی بینیوە و زۆرێك لە مەسیحییەکانی لە مردن پاراستووە لە کاتی ڕووداوەکانی (بایەزید)دا. بروسکەکە دەڵێت: بێگومان، شێخ عوبەیدوڵا دەسەڵاتی زیاترە لە هەر کەسێکی تر، دەسەڵات و هێزەکەی تەنانەت زیاترە لە دەسەڵاتی سوڵتانی عوسمانی... شێخ ئامانجی ئەوەیە گەلی کورد ڕزگار بکات لە دەسەڵاتی عوسمانی و حکومەتێك دروست بکات، دەسەڵاتەکەی درێژ ببێتەوە بەسەر ئەو ڕووبەرەی دەکەوێتە نێوان (وان و موسڵ) لە سەرەتادا، دواتر گرتنەوەی تەواوی کوردستان، بۆ گەیشتن بەم ئامانجە، کار دەکات لەسەر پاراستنی مەسیحییەکان. شێخ عوبەیدوڵلا تاکە سەرکردەی چاوەڕوانکراوە بۆ کوردستان...))[2].

---

(١) بەڵگەنامەی بەریتانی (٩).

(٢) بەڵگەنامەی بەریتانی ژمارە (٤٦).

سەرچاوەیەکی تر بە هەمان مانا لەبارەی شێخ عوبەیدوڵڵاوە دەڵێت: ((ئەو کەسەیە کە ڕاپۆرتەکانی باڵیۆزخانەی بەریتانی وەسفیان کردووە بەوەی (دەسەڵاتی هەرە زۆری هەیە لە کوردستان، خەڵك بە ڕێز و شکۆوە سەیری دەکەن زیاتر لە خودی سوڵتان). هەروەك سەرچاوە ڕوسییەکان وەسفیان کردووە بەوەی "گەورەترین سەرکردەی ڕۆحی کوردییە"))[1].

لە بروسکەیەکدا کە یاریدەدەری باڵیۆزی ڕوسی لە شاری وان بۆ ئەو (یەڤگسنی) باڵیۆزی ڕوسی لە ئەستەنبوڵ لە بەرواری ٢ تشرینی ١٨٨٠ ناردووە، دەسەڵاتی شێخ ڕوون دەکاتەوە لە چەندین ویلایەتی کوردیدا، مەترسی بەرپرسە عوسمانیەکان لە دەسەڵاتی شێخ، بروسکەکە دەڵێت: ((وەك هاوپێچێکی پەیامەکەم لە ١٠ مانگی ئاب، ژمارە ٣١، کە لە شاری بایەزیدەوە ناردبووم. لە شاری سێرتەوە ڕۆیشتمە دیاربەکر و خارپوت و لە ڕێگەی ئارزنجان و دێرسیمەوە چوومە ئەرزەڕوم. شەرەفمەند دەبم ئەم زانیاریانە بخەمە پاڵ ئەوانەی ڕەوانەم کردوون و بەرزیان بکەمەوە بۆ لای پێگە بەرزەتەکان.

لە سێرت چەندین جار چاوم کەوت بە سەرپەرشتیار و پیاوماقوڵانی شار، سەرپەرشتیارەکە دانی نا بەوەی چەندین جار داوای ڕەوانەکردنی دوو فەوجی کردووە بە پەلە بۆ ئەوەی بتوانێت بەسەر ئەو ئاژاوەیە زاڵ ببێت، کە ناوچە کوردیەکانی گرتۆتەوە. بەڵام بەرپرسان داواکارییەکانی ئەویان فەرامۆش کردووە. بەپێی وتەکانی ئەم کەسە ئەوە دەردەکەوێت ئەستەنبوڵ دەیەوێت لەگەڵ کورد ڕێکبکەوێت. سەرپەرشتیار و زۆربەی خانەدان و پیاوماقوڵانی شار لە موسڵمانان و مەسیحییەکان، قەناعەتیان هەیە بەوەی شێخ عوبەیدوڵا ئاڵای ڕاپەڕین لە هەکاری هەڵدەکات، هەر کاتێکی هەلی گونجاوی بۆ بڕەخسێت.

---

(١) عەبدرەنوف ستو – سەرچاوەی پێشوو ١١٨.

هەر بۆیە وای دەبینم ئەرکی منە ڕاستییەك ڕوون بکەمەوە، شێخی ناوبراو خاوەن دەسەڵاتێکی مەزن بوو بەسەر کوردەکانی ویلایەتی بەدلیس، لە پەیوەندیەکی بەردەوام دابوو لەگەڵیان. بەپێی وتەی ئەم سەرپەرشتیارە، شێخ عوبەیدوڵا هەر کە پەنجەی خۆی بەرز بکاتەوە، ئەوا کوردەکانی ناوچەی سێرتیش دەچنە پاڵی. بەهەمان شێوە دەمەوێ ئەوەش ڕۆشن بکەمەوە، کە شێخ دەسەڵاتی هەیە بەسەر ناوچەکانی جەزیرەدا، پێم وابێ ناکرێ بەراورد بکرێ بە دەسەڵاتەکانی بەحری بەگ (کوڕی بەدرخان پاشای ناودار، بەحری بەگ شاری وانی جێهێشتووە و لە ئەستەنبۆڵ دادەنیشێ). زانیاریم لەسەر دەسەڵاتی شێخ نییە لە وان. هێشتا سامح پاشا لەوێیە...))[1]. سەرباری کورد و ئەرمەن و ئاشوری و عەرەبەکان، بەتایبەت عەرەبەکانی ویلایەتی موسڵ و عەرەبەکانی فەرحان ئاغا لە بەغداد، خودی تورکەکانیش ڕێزی زۆریان هەیە بۆ پێگەی کۆمەڵایەتی و ئاینی شێخ عوبەیدوڵڵا، بەڵگەنامەکان ئەوە دەردەخەن کە بەرپرسانی عوسمانی و ئەفسەرە تورکەکان، لە کاتی ئامادەبوون لەلای شێخ دەستیان ماچ دەکرد، هاوڵاتیانی کورد دەیانوت پێویستە گوێ لە داواکاریەکانی بگیرێ بۆ چاککردنی کارگێڕی و ڕێکخستنی باج و بەرزکردنەوەی ئاستی ژیان و گوزەرانی خەڵك و هەڵسوکەوت کردن لەگەڵ هەمووان بە یەکسانی، (کلایتون) ئەوە ڕوون دەکاتەوە کە تورکەکان حەزیان لە شەڕ نەدەکرد لە دژی هێزەکانی شێخ، چونکە خاوەنی پێگەیەکی زۆر بەرز و بڵند بوو لەلای موسڵمانان، بەردەوام وەك شێخێکی پیرۆز سەیری دەکرا))[2]، هەمان شت، مەبەستمان پێگەی شێخ عوبەیدوڵڵایە لە جیهانی ئیسلامیدا، و ڕوانینی موسڵمانانە بۆی بە ڕێز و پیرۆزیەوە، باڵیۆزخانەی فەرەنسی لەلای بابولعالی جەختی لەسەر دەکاتەوە، ئەوەی بۆی بگەڕێتەوە بۆی ڕوون دەبێتەوە لە پاریس، لە چوارچێوەی پەیامێکدا، لە بەرواری ١٢ ئۆکتۆبەری ١٨٧٩، کە لە باڵیۆزی فەرەنسی لە شاری موسڵ گواستوویەتیەوە، کە شێخ خاوەنی ڕێزێکی سەرووی ئاساییە لەلایەن خەڵکی موسڵ و

---

(١) د. جەلیل جەلیل – سەرچاوەی پێشوو – دەقی بروسکەی وەرگێڕدراو بۆ زمانی کوردی لا ١٧٦ و ١٧٧.

(٢) د. جەلیل جەلیل – سەرچاوەی پێشوو – لا ٩٠، هەمان سەرچاوە لا ٥١.

ناوچەکە، خەڵك شەرم دەکەن سەیری بکەن یان قسەی لەگەڵ بکەن، بەهۆی ئەو ڕێزە زۆرەی لێی دەگرن، بەڵگەنامە فەڕەنسییەکە دەڵێت: ((شێخ عوبەیدوڵڵا لە تێڕوانینی خەڵکی موسڵدا، بە کەسێکی پیرۆز دادەنرێت، چونکە ڕێزی لێدەگرن، هاوشێوەی پێغەمبەر یان نیمچە خوایەکە بۆ کورد، لە ڕاستیدا کورد پیرۆزیەکی خوایی پێی دەبەخشن، لە چینە جیاوازەکانی خەڵك کاتێك دەیبینن، ئەگەر لە دوورەوەشەوە بێ، لە ئەسپەکانیان دادەبەزن و دەستێکیان دادەنێنە سەر ئەوەی تر لەسەر سینگیان، سەریان نزم دەکەنەوە و چاویان دادەخەن، بەم شێوەیە بە کڕنووشەوە پێشوازی لێدەکەن. لە ئامادەبوونی شێخدا خۆیان بەرەو زەوی نزم دەکەنەوە و چاوەڕێ دەکەن شێخ قسەیان لەگەڵ بکات، کە شێخ قسە دەکات ئەوا ئەوان سەیری ناکەن، بە بچوکترین داواکاری یان سادەترین ئاماژە ئەم شێخە کێو ئاسایە سەردەمییە، بە فەرمانێکی بەرز دادەنرێ لەلایەن ئەوانەی دەوروبەری، کە وا دەردەکەوێ ئامادەن خۆیان بهاوێژنە ناو ئاگردا، بۆ گوزارشت گوێڕایەڵیەکەیان و بەدەستهێنانی ڕەزامەندیەکەی...))[1]. بەڵگەنامەکە بەردەوام دەبێ و ئەوە ڕوون دەکاتەوە کە شێخ عوبەیدوڵڵا سەرکردایەتی بزوتنەوەی کوردی چەکدار دەکات، دەیەوێت سوود ببینێ لە دەستکەوتەکانی، لە کۆتاییدا بچێتە ناو جەنگەوە لەگەڵ عوسمانیەکان، بۆ تۆڵەسەندنەوە لێیان لەبەرامبەر زەبر و زەنگی و ڕشتنی خوێنی ئەندامانی گەلەکەی، بەڵگەنامەکە دەڵێت: ((کورد لە ڕۆژگاری کۆنەوە، خاوەنی ئەو زەویەن کە ئەمڕۆ تیایدا دەژین)).

شێخ پەیوەندی تۆکمەی هەبوو لەگەڵ سوڵتان عەبدولحەمید، سەرباری گشت خاڵە نەرێنیەکانی ناوی دەرکردبوو بە ڕێزگرتن لە زانایان، کاتێك جەنگ دەستی پێکرد لە سەرەتای ساڵانی حوکمڕانی سوڵتان، ناوبراو لە کاتی چوونە سەر تەخت قسەی کرد لەبارەی چاکسازی کردن لە ئیمپڕاتۆریەتەکەیدا، دەستوور و مافی

---

(١) نەجات عەبدوڵڵا – شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵڵا لە بەڵگەنامە فەڕەنسییەکاندا ١٨٧٩ – ١٨٨٢ – سلێمانی ٢٠٠٤، لا ٤٥، بە زمانی کوردە.

نەتەوەکانی دیکە جگە لە تورك و یەکسانی، شێخ هیوای چاکەی دەخواست و داوای چاککردنی بارودۆخەکانی دەکرد. ((شێخ پێی وابوو هۆکاری یەکەمی تاڵان کردنی هەژاران و هەڵمزینی خوێنی خەڵکی ماندوو و ئەو وشکەساڵیەی هاوڵاتیان بەدەستیەوە دەناڵێنن، بریتییە لە ڕێگەی کاری دەزگا ئیدارییە عوسمانیەکان، سەید محەممەد سەعید ڕای شێخی ڕوون کردۆتەوە و وتویەتی هۆکاری کاول بوون و تێکچوون بریتییە لە چڵێسی دەزگا و دامەزراوەکان، گەندەڵی لە پلە نزمەکانەوە دەستپێدەکات، ڕێکخستنیەکان لەسەرەتادا و ئینجا بەرز دەبێتەوە بۆ سەرەوە))(١).

هەر بەم هۆیە و بەو پێیەی پیاوی ئاینیە و وەك بەدەمەوە چوونی بانگەوازی سوڵتان و فەتوای شێخی ئیسلام، شێخ وەڵامی بانگەوازی سوڵتانی دایەوە، لەگەڵ مورید و پیاوەکانی دەرچوو، بۆ ئەوەی ڕووبەڕووی ڕووسیەکان لە بەرەکانی پێشەوە، لەلای قارس و بایەزید لەگەڵ لەشکری ڕوسی شەڕی کرد.

باوەڕمان وایە، بەشداری نەکردنی شێخ عوبەیدوڵڵا لە بزوتنەوەکەی عوسمان پاشا و براکەی حوسێن کەنعان پاشا، لە ساڵی ١٨٧٨، هەمان هۆکار بووە، واتە شێخ بێ ئومێد نەببوو لە بەڵێنەکانی سوڵتانی تازە، پێی وابوو لە توانای دەوڵەتی عوسمانیدایە ئازادی فەراهەم بکات بۆ گشت گەلانی، هەر بۆیە پشتیوانی ئەم شۆڕشەی نەکرد و بەشداری نەکرد تیایدا، بەڵکو سەرچاوەکان ئاماژە بەوە دەکەن زۆرێك لە هۆزە کوردییەکان لە ناوچەی هەکاری بەشداریان لە شۆڕشەکە نەکرد، چونکە ئەو کات شێخ بانگەوازی نەکرد بۆ بەشداری کردن تیایدا، دەوڵەتی عوسمانی سەرقاڵی جەنگێکی دەرەکی بوو ئەو کات، ئەگەر نا بەڵگەنامەکان جەخت دەکەنەوە کە شێخ ڕێزێکی زۆری هەبوو بۆ خانەوادەی بەدرخانی و دانی دەنا بە سەرکردایەتیەکەی بەسەر کورددا و ڕێزی لە تێکۆشان و قوربانیەکانی دەگرت. باڵیۆزی ڕوسی لە ئەرزەڕوم (ئیفانوف) لە بروسکەیەکدا بۆ سەرپەرشتیارەکەی

---

(١) د. جەلیل جەلیل، سەرچاوەی پێشوو لا ٥٢، قەسیدەکە لە کتێبی عەبدولڕەحمان شێخ عەلائەدینی ئاماژە پێکراو بڵاوکراوەتەوە.

تعبارەی پەیوەندی خانەوادەی شێخ عوبەیدوڵا لەگەڵ بەدرخانیەکان دەڵێت: (نە عوبەیدوڵڵا و نە باپیرەی شێخ حوسێن و نە باوکی شێخ تەها، هەرگیز حەزیان لە دژایەتی ئەوان نەدەکرد، بەڵکو بە پێچەوانەوە، هەردەم دژی عوسمانیەکان بوون، بە بەردەوامی پشتیوانی ئەم خانەوادە ڕابەریان دەکرد لە میزۆپۆتامیا، کە شۆڕشی دەکرد دژی حکومەت، دەستی یارمەتیان بۆ درێژ دەکرد)[1]. مێژوونووس جەلیلی جەلیل بەشێوەیەکی تر ڕافەی نەچوونی شێخ عوبەیدوڵڵا دەکات بۆ پاڵ شۆڕشی بەدرخان دەکات لەم جارەدا و بەشداری کردن لە جەنگی دەوڵەتی عوسمانی دژی ڕوسیەکان، جا دەڵێت: (لە پێناو ئەوەی دەوڵەتی عوسمانی، ڕێگری بکات لە زاڵبوونی ڕوسیەکان بەسەر ناوچەکانی خۆرهەڵاتی ئیمپراتۆریەتەکە، تێکۆشان و جیهادی ڕاگەیاند. بەبێ گومان، بەپێی ئەوەی شێخ عوبەیدوڵڵا سەرۆکی یەکێك لە تەریقەتە زۆر مەزنەکانی ئیسلامی بوو، نەدەکرا دوور بوەستێت لە بانگەوازی تێکۆشان و جیهاد، هەر بۆیە بەرەو هێڵەکانی باکور ڕۆیشت لەگەڵ ٣٠٠ لە موریدەکانی، دوای ماوەیەکی کەم لەوێ جەنگ هەڵگیرسا))، مێژوونووس جەلیلی جەلیل پێی وایە بەشداری کردنی شێخ عوبەیدوڵڵا لە جەنگەکەدا، دابڕاو نەبوو لە ئامانجی سیاسی، چونکە دەیویست لە میانەی جەنگی نێوان عوسمانی و ڕوسیدا دەسەڵاتی خۆی فراوانتر بکات، ببێتە سەرکردەی هێزە کوردییەکان، بۆ ئەوەی لە ئایندەدا دژی عوسمانیەکان بەکاریان بهێنێ.

داوای لێبوردن دەکەم ئەگەر بۆچوونم لەگەڵ بۆچوونی مێژوونووس جەلیل جیاواز بێ، چونکە شێخ عوبەیدوڵڵا لەو کاتدا پێویستی بە فێڵ و مناوەرەی سیاسی نەبووە، بۆ فراوانتر کردنی دەسەڵاتەکەی لە گشت بوارەکاندا، تەنها یەك ئاماژەی شێخ بەس بوو بۆ کۆکردنەوەی کۆمەڵانی کوردی لە ژێر سەرکردایەتیەکەیدا، تا ئەو کات پلانی دانەدەنا بۆ دژایەتی کردنی دەوڵەتی عوسمانی، بەهۆی ئەو هۆکارەی ئاماژەمان پێدا، ئەگەر نا دەبوایە ڕۆیشتبایە پاڵ شۆڕشی بەدرخانی و فرسەتی جەنگەکە

---

(١) جەلیل جەلیل – سەرچاوەی پێشوو، لا ٥٤.

بقۆزێتەوە بۆ شۆڕشکردن دژی دەوڵەتی عوسمانی، ئەمە هەلێکی زێڕین بوو، ئەگەر مەبەستی ئەم کارەی هەبووبا. دواتر ئەو هێزەی لەگەڵ شێخدا ڕۆیشت لە هەزاران پۆل پێکهاتبوو، بەڵام مێژوونووس جەلیلی وەك نەریتی مێژوونووسانی ڕوسی و سۆفیەتی، هەوڵ دەدەن تەنها لایەنی نەرێنی لە پەیوەندیەکانی کورد لەگەڵ دەوڵەتی عوسمانی دەربخات، لە بایەخی بەشداری کردنی کورد لە بەرگری کردن لە دەوڵەتی عوسمانی کەم دەکەنەوە. ئەوەی ڕوویداوە لە گۆڕان لە شێخ عوبەیدوڵادا، ئەوەیە کە لە سەروبەندی جەنگدا ڕوویداوە، لە میانەی ڕووداوەکاندا قەناعەتی بەوە هاتووە دەوڵەتی عوسمانی لە زۆربەی ناوەندەکانی سەرکردایەتیەکەیدا گەندەڵە، دەوڵەتێکە لەسەر جیاوازی کردن لە نێوان تورك و گەلانی تری موسڵمانی ژێر دەسەڵاتی ئیمپڕاتۆریەتەکە دامەزراوە، شێخ و پیاوەکانی بە بوێری جەنگان و قوربانی زۆریان پێشکەش کرد، لە سەرەتادا چەند سەرکەوتنێکیان بەدەستخست، بەڵام شێخ عوبەیدوڵا ڕووبەڕووی بیرکردنەوەی ڕەگەزپەرستی هەندێك لە سەرکردە مەزنەکانی تورك بووەوە، ئەوانەی جەنگیان دەویست، ئەمەش شتێکی واق ورمێنی بۆ ئەو دروست کرد کە پێشبینی نەدەکرد، مادەم ئەو بەشدارە لە (جیهاد)دا بەوپێیەی موسڵمان و هاوڵاتیەکی عوسمانییە. ئەگەر شێخ تا ئەو کاتە ڕەتی کردبێتەوە بارودۆخە خراپەکان بۆ بەرژەوەندی بزوتنەوەکەی بەکاربهێنێ، قەناعەتی نەیەت بە بانگەوازە ڕوسییە دووبارە بووەوەکان، بۆ هاوکاری کردن لەگەڵیان، چونکە ئومێدی چاکەی بە سوڵتان عەبدولحەمید هەبوو، نەیدەویست لە دژی بجوڵێتەوە، ببێتە هۆکاری هەڵگیرسانی جەنگ لە نێو موسڵماناندا، ئەم هیوایە بە هەمان شێوە پوکایەوە، کاتێك شێخ بە فەرمی ملکەچی ڕوسییەکان بوو لە پەیماننامەی (سان ستیفانۆ) لەبارەی چەندین شار و زەوی زۆر لە کوردستان، لەوانەش شاری بایەزیدی ناودار.

قورەکە خەستتر بووەوە، کاتێك دەوڵەتی عوسمانی واژووی کرد، لەسەر پەیماننامەی بەرلین، کە شوێنی پەیماننامەی یەکەمی گرتەوە، لە پەیماننامە

نوێیەکە هاتبوو، ئەگەر شاری بایەزید بۆ دەوڵەتی عوسمانی بگەڕێتەوە، ئەوا بەندەکانی ئاماژەی دەکرد بە گریمانەی لکاندنی کوردستان بە دەوڵەتی ئەرمینا، کە قسە لەبارەی دامەزراندنی دەکرا تەنانەت لەسەر خاکی کوردستان، بەڵگەکانی بەریتانی ئاماژە دەکەن بە ترسی ڕەوای گەلی کوردستان لەم پرۆژەیە.

کاپیتان لایتۆن بریکاری کونسلی بەریتانی لە (وان)، ویستی لە چەند بروسکەیەکی یەك لە دوای یەکدا بە سەرپەرشتیارەکەی ڕابگەیەنێت، ئەو قسەی لەگەڵ زۆرێك لە سەرکردەکانی کورد کردووە، پێدانی خۆڕێبەری بە ئەرمەنیەکان لەگەڵ فەرامۆشکردنی ماف زۆرینەی کورد، نابێتە مایەی ڕەزامەندی کورد بەڵکو دەیانوروژێنێ، لە بروسکەیەکدا لە بەرواری ٥ ئۆکتۆبەری ساڵی ١٨٨٠ کابیتان کلایتۆن هاتووە، بابەتی کۆبوونەوەی سەرکردەکانی کورد، بە سەرکردایەتی شێخ عوبەیدوڵڵا، لەوانەیە گەڕان بێ بەدوای چارەسەری بابەتی (دامەزراندنی دەوڵەتێکی ئەرمینی لە دڵی کوردستاندا). خوێنەر دەقی بروسکەکە لە بەشی سێیەمی بەڵگەنامەکاندا دەبینێ. ئەمە ئەوە ناگەیەنێ کورد ڕێگریان کردووە لە مافەکانی ئەرمەنی یان ئاشورییەکان، بەڵام بە دڵنیایەوە کورد ڕازی نابێ بە لکاندنی نیشتمانەکەیان لە دەوڵەتێکی ترەوە، یان دەوڵەتێکی تر دروست بکرێت لەسەر خاکەکەی بۆ ڕەچەڵەکێك، کە لە کەمینە نیشتەجێکانی کوردستانن، یان بە پەنابەری بۆ ئەوێ هاتوون و دەوڵەتانی مەزن دەیانپارێزن.

شێخ عوبەیدوڵڵا بیری لە شۆڕش کردۆتەوە، کاتێك هەستی بەو ستەمە کردووە، کە کورد بەدەستیەوە دەناڵێنن، لە هەموو مافەکانیان بێ بەش کراون، کاتێك پرۆژەی دەوڵەتی ئەرمەنی لە ناو جەرگەی کوردستان دەرکەوت، کاتێك بەریتانیا نیازی وابوو سەرپەرشتیاری خۆی بەسەر ئاشورییەکانی کوردستان دابنێ، شێخ دووربین بوو، درکی بەوە دەکرد هاووێنەی ئەم کارە لەوانەیە ببێتە هۆی ناکۆکی و ململانێی توند و خوێناوی، زیان بە کورد و ئەرمەنی و ئاشوریەکان بەگشتی بگەیەنێ. گرنگتر لەمە، بۆ شێخ دەرکەوت ئەو کۆمکاریەی سوڵتان بانگەشەی بۆ دەکرد، ڕەشماڵێکی گونجاو

فەرلهەم ناكات، بۆ ئەوە گشت گەلانی ئیمپڕاتۆریەتەکە بە ئازادی و یەکسانی لە ژێریدا بژین، شێخ بۆی دەرکەوت ئەو چەترەی سوڵتان عەبدولحەمید دەیەوێت پێکی بهێنێت، هیچ دەستەبەریەك پێکناهێنێ بۆ ڕەگەزەکانی دیکە جگە لە تورکەکان نەبێ، کە ئیمپڕاتۆریەتی عوسمانی لێیان پێکهاتوون، لەوانەیە فێڵ و تەڵەکەیەك بێ بۆ بەردەوامیدان بە سەروەری ڕەگەزی تورکی حوکمڕان. ئەمە لەبەر ئەوە نەبوو کە گومانی لە هەڵوێستەکانی سوڵتان هەبوو، بەڵکو دەسەڵاتە ناوچەیی و ناوخۆییەکان بەپێی ئەم تێگەیشتنە هەڵسوکەوتیان دەکرد. سەبارەت بە ئیدارەدانی شێخ عوبەیدوڵڵا بۆ کاروباری گەلەکەی، ئەوا کونسلی بەریتانی باسی لایەنێکی بابەتەکەی کردووە، ڕوون کردووە بە درێژایی کات سەرقاڵ بووە بەو پرسانەی بەرەو ڕووی دەبوونەوە، لە پرسەکانی تایبەت بە هاوڵاتیان، چەند سەرچاوەیەکی تر باسی ئەوە دەکەن ((شێخ عوبەیدوڵڵا، بەهۆی ئەو دادگەری و سادەیی و خاکیبوونەی پێی ناسراوە، خەڵکی ناچارکرد لەسەر ڕێز لێگرتن و حورمەت بۆ دانانی))، ((هەرگیز بەرتیلی نەدەخوارد، ڕێگەی بە کەسانی دەوروبەریشی نەدەدا بەرتیل بخۆن، سەرپێچیکاران ڕووبەڕووی سزای مەرگ دەبوونەوە. مرۆڤێکی ڕۆشنبیر بوو، هەوڵیدا هزرەکان و وێنەکانی ژیان لە کۆمەڵگە پێشکەوتووەکان وەربگرێ، دژایەتی دزی و جەردەیی دەکرد، دەیەویست گەلەکەی ڕێك بخات و پێشی بخات))[1]، سەید عەبدولعەزیز یاملکی، هەروەك مێژوونووس جەلیلی ئاماژەی پێدەدات، لەبارەی شێخەوە دەڵێت: ((لەبارەی شێخەوە ئەوە بڵاوببووەوە مرۆڤێکی دادگەر و دەستەبەرکەری مافەکانی گەلە و پارێزەریانە لە ستەم و دەستدرێژیەکانی دەزگا و دامەزراوە عوسمانیەکان، هەموو ئەمە هۆکارێك بوو بۆ ئەوەی هەزاران کوردی بێ هیوا بچنە لای و پاڵپشتی بکەن، بە ((باوك)) ناویان دەبرد. ناوەکەی بە ڕێز دەوره درابوو، هێمای خۆشویستن بوو، ناوی لە هەر ناوەندێك باسکرابایە، ئەوا خەڵك وەك ڕێزێك بۆی هەڵدەستانەوە، کوردەکانی هەکاری، کە ملکەچی ستەمی فەرمانبەرانی

---

(۱) هەمان سەرچاوە، لا ۱۰۷.

عوسمانی بوون، وایان دەبینی شێخ عوبەیدوڵڵا حوکمڕانێکی دادوەر و بەرگریکارە لە گەل))[1]. لێکۆڵەری عێراقی ئەمریکی (دکتۆر وەدیع جەودە) ئەمە دەگوازێتەوە، لە کتێبی کرزن (فارس و پرسی فارسی)، وەدیع جەودە وەسفی شێخ دەکات و دەڵێت ((شێخ عوبەیدوڵڵا وەك ئەو سەرکردە هاتەبەرچاو کە هیوای پێدەخوازرێ، ڕاگری خانەوادەی شێخانی شەمزینان و کوڕی شێخ تەهای پایەدار و میراتگری خانەوادە ئاینیەکەی و ناوبانگە بەرزەکەی لە جیهانی ڕۆحیدا، کاتێك بووە جێنشینی (شێخ سالْحی مامی) لە سەرۆکایەتی تەریقەتی نەقشبەندیدا، زۆری نەخایەند نەوەکانی نیشتمانەکەی ئەویان وەك ڕەوانەکراوی چاودێری خوایی بینی، لە واقیعدا ئەویش بەم شێوەیە خۆی بینی، زۆربەی ئەو ناوبانگ و سەرکەوتنەی بەدەستی هێنا، دەگەڕایەوە بە باوەڕە ڕەگداکوتاوەکەی بەوەی ئەم دۆخانەی ئێستا چیتر بەرگەیان ناگیرێ، وەك ئەوەی ئەو پیاوە بێ، کە بۆ چاك کردنی ڕاسپێردراوە))[2]. دەبێ لەم دەروازەیەدا ئاماژە بە هەندێك لە سروشت و هەڵسوکەوتەکانی شێخ بکەین، یەك گەواهی ئاماژەیە بۆ ئەندازەی باوەڕ و متمانە کردنی شێخ بەخۆی و پابەندبوونی بە ڕاستیەوە، دووربوونی لە ڕووپامایی و ڕووپاکاری و دەستگرتنی بە وتەی ڕاست و نەترسانی لە دەرخستنی ڕاستی، بێ ئەوەی ترسی هەبێ لە لۆمەی لۆمەکاران، تەنانەت ئەگەر خودی سوڵتانیش بێ، ئەم گەواهییە لە کتێبێکدا هاتووە، کە (ڕبرت سبیر) نووسیویەتی، لەبارەی مزدەدەری ئەمریکی دکتۆر (کۆچەران)، ناوبراو دۆستایەتی شێخی کردووە، چارەسەری کردووە لە دەردێکی، هاوڕێیەتی ئەوی کردووە، گفتوگۆی لەگەڵ کردووە سەبارەت بە پۆلە بابەتێکی چەرخەکەی، شێخ لە میوانداری سوڵتان بوو، لە ئەستەنبۆڵ لەساڵی ١٨٨١ ((شێخ لە پەڕاوەکەیدا زۆر شتی نووسی لەبارەی مەسیحییە نەساترە (ئاشوری)یەکان لەوێ، ستایشی ئەوانی کرد و وتی ئەوان باشترین هاوڵاتی سوڵتانن، سوڵتان ڕەخنەی لەم شێوەزارەی ئەو گرت، بۆ سێیەم جار نامەکەی بۆ گێڕایەوە تا ڕاکەی ڕاست بکاتەوە. لە کۆتاییدا شێخ وتی:

---

(١) ن. ا. خالفین – ناکۆکی لەسەر کوردستان، لا ٢٠٠.

(٢) هەمان سەرچاوە، لا ١٨، و ١٩.

زانست و شارەزاییەکەم لە کاروباری سیاسەتدا زۆر نییە، بەڵام شتێك دەزانم لەبارەی وتنی ڕاستیەوە، ئەمەش ڕاستیەکەی))[1]. هەڵوێستی شێخی سەرکردە لەوە بەهێزترە بە وشەیەکی تر سەرنجی لەسەر بدەین، ئەوە بۆ خوێنەر جێبهێڵین کە تێڕوانینەکانی بنیات بنێ لەسەر مرۆڤێکی وەك ئەم مرۆڤە. بەڵام دەڵێین حوکمی شێخ عوبەیدوڵڵا، تایبەتمەندبووە بە چەسپاوی و دادگەری، هەر سەرکردەیەك لە کوردستان، ئەم دوو خەسڵەتی تێدا نەبێ، ئەوا پێگەکەی دەبێتە شتێکی پوچ و بێ مانا. شێخ عوبەیدوڵڵا ((چاکەکاری و بێ لایەنی بڕیارکانی و دادگەریەکەی ناوی دەرکرد، بە بەراورد بە گەندەڵی و تێکچوونی دەستەبەری و لەئەستۆگرتن، ئەمانە دوو نەخۆشی بوون، لە فارس و تورکیادا بڵاوببوونەوە، سوربوونی شێخ و سەرکەوتنی لە سەپاندنی بنەما باڵاکانی بۆ بەرقەرای و دەستپاکی لە نێو شوێنکەوتووانیدا بووەمایەی سەرنجڕاکێشان))[2]. (لێوردەیی یەکێك بوو لەو خەسڵەتە دەگمەنانەی دەکرێ بدرێتە پاڵ ڕەوشتەکانی ئەم پیاوە مەزنە... کەسێکی لێبوردە و عەقڵ کراوە بوو، ژمارەیەکی زۆر لە خۆرهەڵاتناسان تێبینی ئەم لایەنە درەوشاومیان کردووە، لە ڕەوشتەکەی و تا بەرزترین ئاست پێی سەرسام بووینە، (سیبر) زۆر بە پاکی ستایشی کردووە و بە پیاوی لێبوردە وەسفی کردووە، کە خاوەن ویژدانێکی فراوان بووە، کاتێك ئاماژەی بە هەڵسوکەوتە دۆستانەکەی کردووە لەگەڵ بیانیەکان و چاك ڕەفتارکردنی لەگەڵ مەسیحییەکان))[3]. دکتۆر وەدیع جەودە لەبارەی ئەم لایەنە درەوشاوەیە لە کەسایەتی لێبوردەی شێخ دەڵێت: ((بەڵگە لەسەر ئەو بەخشندەیی شێخ هەیبووە، هەڵسوکەوتەکەی بوو لەگەڵ دکتۆر کۆچەران، دوای ئەوەی شکستی خواردووە لە داگیرکردنی ئورمییە. بە داواکاری دەسەڵاتدارانی فارسی، دکتۆر کۆچەران سەرکەوتوو بوو لە قەناعەت پێهێنانی شێخ، بە دواخستنی هێرشەکەی بۆ سەر شارەکە، بۆ ماوەی بیست و چوار کاتژمێر، بەهۆی ئەم ماوە پێدانە، فارسەکان

(١) هەمان سەرچاوە، لا ٢٢.

(٢) هەمان سەرچاوە، ٢١.

(٣) هەمان سەرچاوە، لا ٢٢.

ـارەکەیان ڕزگار کرد، توانیان سەنگەرەکانیان لەوێ بەهێز بکەن... لەگەڵ ئەمەشدا هیچ شتێك لە هیچ کاتێکدا لە شێخەوە گەڵاڵە نەبووە، گوزارشت بکات لە لۆمە یان سەرکۆنەکردنی کۆچەران))[1]. جەودە وتەی (لاباری) دەگوازێتەوە لەبارەی ئەم خاڵە ((ئەگەر شێخ دەستی بەهێرشەکەی کردبا بەر لەو کات، ئەوا لەوانەیە بە یەك هێرش شارەکە گیرابا، لەگەڵ ئەمەشدا دوای ئەوەی بە شێخ گەیشتین، هیچ شتێکی وای لێ بەدی نەکرا بەرپرسیارێتی بخاتە ئەستۆی دکتۆرەوە، بەڵکو فارسەکانی بە دووڕوویی و فێڵکاری تۆمەتبار دەکرد))[2]. بەڵگەنامە بەریتانیەکان کە لەبەر دەستی خوێنەرن لەم کتێبەدا و ئێستا فەراهەمن، ڕوومالّی گشت قۆناغەکانی بزوتنەوەی شێخ عوبەیدوڵڵا ناکەن، لە بەرواری ٧ شوباتی ١٨٨١ دەپچڕێ. هەر بۆیە و تا خوێنەر بتوانێ ئاشنا ببێ بە چالاکییەکانی ئەم بزوتنەوەیە لە دوای ئەم بەروارە، دەبێ بوترێت شێخ بەردەوام بوو لەسەر هەوڵدان بۆ بەجێهێنانی ئامانجەکانی بە ڕێگەی جیاواز، لە گەڵیدا هەوڵیداوە پاڵپشتی کرداری عوسمانی بەدەستبهێنێت، لە جەنگی ئایندەیدا، ئەمەش لە میانەی گفتوگۆکردن لەگەڵ بابولعالی، بۆ خۆدوورگرتن لەو هەراسانکردنانەی لەشکری عوسمانی لەسەر سنوور بۆ ئەویان دروست دەکرد، ویستی ئەو دوژمنایەتیە مێژوویەی هەیە، لە نێوان عوسمانی و ئێرانیەکان بقۆزێتەوە، بە سوودبینین لە جۆش و خرۆشی سوڵتان و ئەو ئەرکانەی بەهۆی پێگەکەی دەکەونە سەر شانی وەك خەلیفە و چاودێری ئیسلامی سونی، شێخ عوبەیدوڵڵا دەیەوێت سوڵتان پاڵپشتی بزوتنەوەکەی بکات، ئەم جارەیان بەشێوەیەکی بەهێز، لە بەرامبەر قبوڵکردنی خەلافەتی سوڵتان و دانانی بە ناوەندەکەی لە کوردستان و دەسەڵاتە فەرمییەکەی. چونکە شێخ عوبەیدوڵڵا هەرگیز پاشگەزبوونەوەی خۆی ڕانەگەیاندووە لە دامەزراندنی دەوڵەتی کوردستان.

---

(١) هەمان سەرچاوە، لا ٢٣.

(٢) هەمان سەرچاوە، لا ٢٣.

شێخ عوبەیدوڵڵا دەستی بە یەکەم هەنگاوی دیبلۆماسی کرد، پشتیوانانی یاداشتنامەیەکیان لەلایەن پەنابەرانی کورد لەسەر سنوور ئامادەکرد، ژمارەیان دەگەیشتە ٦٠ بۆ ٧٠ هەزار کەس، ئەم یاداشتنامەیە کە لەلایەن سەرکردەکانیانەوە واژوو کرابوو، ئاراستەی دەسەڵاتدارە ڕوسییەکان کرا، لە ڕێگەی کونسلی ڕوسی لە وان[١]. ڕوسیا درکی بەوە دەکرد بزوتنەوەی کوردی هێشتا جەنگەکەی نەدۆڕاندووە، ئەو پاشەکشەیەی هێزە کوردییەکان، کۆتایی بزوتنەوەکە نییە، هەر بۆیە (شولشیفسکی) کونسلی گشتی ئیمپراتۆریەتی ڕوسی لە ئازەربایجان بە حکومەتی وڵاتەکەی ڕادەگەیەنێ ((کورد هەر هەست بە نزیکبوونەوەی هێزە ئیرانیەکان بکەن، ئەوا خێرا دەچنە ناوچە شاخاوییە سەختەکان، کە هێزە ئیرانیەکان بەوێ ناگەن، ئاژەڵەکانیان و خواردن لەگەڵ خۆیان دەبەن، ئەمەش بۆ ماوەیەکی زۆر بەشیان دەکات. هەر لەبەر ئەمە ئەگەر کورد هێرش نەکاتە سەر لەشکری ئێرانی لە زستاندا، ئەوا بە دڵنیایەوە جەنگەکە لە بەهاردا دەستپێدەکات، چونکە سەختە واز لە ئامانجەکەیان بهێنن، سەبارەت بە کوردستانێکی یەکگرتوو، دوای ئەم هەموو قوربانیدان و تووڕە بوونە لە ئێران. خودی بەرپرسە ئێرانیەکان وای دەبینن...))[٢]. هەروەك وەزارەتی دەرەوەی ڕوسیا داواکەی شێخ عوبەیدوڵڵای بە باڵیۆزی بەریتانی لە سان پێترسبێرگ ڕاگەیاندووە، کە داوا دەکات پێویستە دانبنرێ بە مافەکانی کورددا[٣].

شتێکی سروشتی بووە کورد بە ئاسانی واز نەهێنن لەم ئامانجەیان، بەتایبەت کە چەندین سەرکەوتنیان بەدەستهێنا، بەڵام ئەو بارودۆخەی دەوری بزوتنەوەکەی دابوو، بزوتنەوەکەی ناچارکرد کۆتایی بە جەنگ بهێنێ، ڕاپۆرتەکان دەگەیشتنە شا و (مژدەی) جەنگێکی ڕێك و پێکتر و پاڵپشتیکراوی زیاتری پێدەدرا، هەر بۆیە

---

(١) چەند برگەیەك لە یاداشتنامەکە لە پەراوێزی بەڵگەنامەی (١١١).

(٢) د. جەلیلی – ڕاپوونی کورد ١٨٨٠ – وەرگێڕانی د. کاوس قەفتان – لا ١٨٣ – ١٨٤.

(٣) بەڵگەنامەی بەریتانی (١١١).

دەلەرزیەوە و تکای لە وەزیری بەریتانی ڕاسپێدراو لە ئێران و باڵیۆزەکانی وڵاتانی تر دەکرد. پاڵپشتی ئەو داواکاریانەی ئەو بکەن، کە لە دەوڵەتی عوسمانی کردووە، بە دوورخستنەوەی شێخ عوبەیدوڵڵا لە ناوچە سنووریەکان و سەپاندنی چاودێری بەسەریدا.

شێخ عوبەیدوڵڵا، چەندین هەوڵی دیکەی بەگەڕخست بۆ بەدەستهێنانی پاڵپشتی ڕوسیا، یان بەلایەنی کەمەوە بێ لایەن بوونی ڕوسیا لە جەنگی داهاتوودا، لە دوای نزیکەی مانگێك یان کەمتر لە گەڕانەوەی بۆ شەمزینان، (هەروەك بەڵگەنامە ڕوسیەکان ئەمە دەردەخەن) کوڕە برای خۆی شێخ محەممەد ئەمینی نارده ڕوسیا، کە بە یەکێك لە سەرکردەکانی بزوتنەوەکەی دادەنرێت، بە دیاریکراوی بۆ پایتەختی ئەرمینیا، یەکێك لە قەشەکانیشی لەگەڵ نارد، بۆ پەیوەندی کردن بە دەسەڵاتدارە ڕوسیەکان و هۆزە کوردییەکان لە ئەرمینیا، بۆ ئەوەی بیانهێنێتە پاڵ بزوتنەوەکەی، یاریدەدەری کونسلی ڕوسی لە (وان) ئەم جوڵەیەی شێخ عوبەیدوڵڵا ڕوون دەکاتەوە و ئاماژە بەوە دەکات کە مەبەستەکەی ڕۆشن کردنی ئامانجەکانی بوو. بروسکەکەی یاریدەدەری کونسلی ڕوسی کە لە بەرواری ٢ کانونی دووەمی ١٨٨١ ئاڕاسەی باڵیۆزی ڕوسی لە ئەستەنبۆڵ کراوە، تیایدا هاتووە: ((من پێشتر ئەوەم ڕاگەیاند بوو، شێخ عوبەیدوڵڵا خۆی ئامادە دەکات بۆ ڕاپەڕینێکی تازە دژی ئێران، ئەمەش بەپێی ئەو بەڵگانەی پێم گەیشتوون، نزیکەی چوار بۆ پێنج هەزار کەس لە ویلایەتی موسڵ و بەغداد گەیشتوونە لای شێخ. جەخت دەکەمەوە لەوەی بەشێکی مەزن لەو عەرەبانە، جەندرمەی خانەنشین کراون. شێخ ئەم عەرەبانەی دابەش کردووە بەسەر ناوچەکانی (ئالان) و (گەردی) و (گەرکی). سەرباری ئەمە پێنج هەزار کوردی لەلا کۆبووەتەوە. ئەم کوردانەی بەسەر ئەم ناوچانەی خوارەوەدا دابەشکردووە: بینیانش، ڕێکان، مزوری، هەرکی، هەکاری، چەند ناوچەیەکی تر). ئێستا مەشق و ڕاهێنانی جەنگی فێری ئەم هێزانە دەکرێ. (٢٦) ئەفسەری خانەنشینکراوی دەوڵەتی عوسمانی لەلای هێزەکانی شێخ کار دەکەن، هەر یەکێکیان مانگانە (دوو لیرەی) لەلایەن

شێخەوە پێدەدرێ. عەرەبەکان دوو و نیو (مەجیدی) وەردەگرن، دوو (مەجیدی)یش بە کوردەکان دەدرێ... هەواڵ هەیە کە شێخ نامەی بۆ سەرکردەکانی پارێزگاری (یەریڤان) ناردووە، لە نامەکەیدا داوای لێکردوون پارمەتیان بدەن و بچنە پاڵی، بۆ ئەوەی ئامانج و مەبەستکەی ڕوون بکاتەوە، کوڕە براکەی شێخ محەممەدەمینی بۆ ئەوێ ڕەوانە کردووە، یەکێك لە ئاشوریەکانی بە جلی قەشە وەك وەرگێڕ لەگەڵی ڕەوانە کردووە))[1].

شێخ عوبەیدوڵڵا بە شێوەیەکی ڕاستەقینە کاری کرد لەسەر دەستەبەرکردنی پشتیوانی یان بێ لایەنبوونی دەوڵەتی عوسمانی، گفتوگۆی لەگەڵ دەستپێکرد، شاندە عوسمانیەکان بە گشت ئاستەکانی بە ڕێك و پێکی دەچوونە بارەگاکەی شێخ، وایلێهات ئەستەنبۆڵ هێنان و بردنی لە دانوستانەکانی لەگەڵ دەوڵەتی ئێرانیدا دەکرد، وەك چاوەڕوانیەك بۆ ئەوەی دەبێ چی بکەوێتەوە لە دانوستانەکەی لەگەڵ شێخدا، دەوڵەتی عوسمانی بە توندی ئەو تۆمەتانەی ڕەت دەکردەوە، کە ئێران ئاراستەی شێخ عوبەیدوڵڵای دەکرد، (بهرندت) جەخت دەکاتەوە کە ((بابولعالی بە توندی بەرگری لە شێخ عوبەیدوڵڵا کرد، لە بەرامبەر دیبلۆماسییە بەریتانیەکان و فارسییەکان، ڕەتی کردەوە شێخ لە شۆڕشی کوردی فارس تێوەگلابێ))[2].

گفتوگۆکانی شێخ عوبەیدوڵڵا گەیشتوونەتە ئاستێکی درەوشاوە، بەشێوەیەك کە نامەی لەگەڵ بابولعالیدا دەگۆڕیەوە، یاوەری سەربارزی سوڵتان عەقید (ئەحمەد بەگ) لە شوباتی ١٨٨١ گەیشتە بارەگای شێخ لە (نەهری)، کاپتن (کلایتۆن) بریکاری کونسلی بەریتانیا لە شاری (وان) بۆ ئاگادارکردنەوەی سەرپەرشتیاری خۆی بەوەی شێخ نێردراوی خۆی ڕەوانەی لای شێخ عوبەیدوڵڵا کردووە و پارمەتی پێشکەش بەو کردووە[3]، یاوەری سوڵتان زنجیرە دانوستانێکی بەدرێژایی سێ ڕۆژ لەگەڵ شێخدا

---

(١) د. جەلیلی جەلیل – وەرگێڕانی د. کاوس قەفتان – لا ١٩٤.

(٢) بەڵگەنامەی بەریتانی (١١١).

(٣) بەڵگەنامەی بەریتانی (١١٣).

ـەنجامدا، ئەم دانیشتنانە لە ماڵی شێخ عوبەیدوڵڵا. ڕاستەوخۆ دوای ئەم کۆبوونەوانە
هەر یەکە لە یاوەری سوڵتان و شێخ عەبدولقادر و شێخ محەممەد سەعید خەلیفە
ـەردانی ناوچەکانی ڕواندز و هەولێر و لەوانەیە سلێمانیان کرد، بەشداری هۆزەکانی
ـەم ناوچانە لە بزوتنەوەکەدا بە ئەندازەی پێویست نەبوو، هەواڵەکان وا هاتن،
ـەوڵەتی عوسمانی هەڵدەستێت بە کۆگاکردنی ڕێژەیەکی زۆر مەزن لە چەك لە
ـلێمانی، کە دەکەوێتە خۆرهەڵاتی مەهاباد، لەگەڵیدا بە کۆمەڵێك ڕێگە
ـەبەسترێتەوە. ئەم هەواڵانە گەیشتنە ئێران، بەمەش ئێران هەراسان و مشەوەش
ـوو. ترس و بیم بەرپرسە ئێرانیەکانی گرتەوە لە کوردستان و ئازربایجان، ئەمەش
کاتێك بوو کە بەرپرسە ئێرانیەکان نامەیەکیان کەوتەدەست، لە کەسێکەوە ڕەوانەکرا
ـوو کە لە سلێمانی دەژیا، بۆ براکەی کە لە (بانە) نیشتەجێ بوو، لە کوردستانی
ـێران، پێی وتووە: ((ڕۆژانە هێزی سەربازی و زەخیرە دەگەنە سلێمانی، نووسیویەتی:
دەبێ ٧٠ تابور دابنرێنە ژێر سەرکردایەتی شێخ، جگە لەمە هیچ هەواڵێکی تر بوونی
نییە، شتێکی ڕوونە لەم بەهارەدا جەنگێکی مەزن ڕوودەدات، پێویستتان بە ڕای ئێمە
نییە، چونکە ئێوەش خاوەن عەقڵ و ژیرین))[1]، (میر نیزام) لە تەبرێز
بەیاننامەیەکی دەرکرد، تیایدا هۆشداری دایە خەڵك و هۆزەکان بە توندی لە
هەمبەر ڕۆیشتنە پاڵ شێخ عوبەیدوڵڵا، هەڕەشە سەپاندنی توندترین سزای کرد
بەسەر ئەوانەی دەچنە پاڵ هێزەکانی یان بە شێوەیەك لە شێوەکان هاریکاریان
لەگەڵ دەکات.

ژەنەراڵ (عەلی حەسەن خان) کاربەدەستی مەهاباد، دەستی کرد بە گرتنەبەری
ڕێوشوێنی توند بۆ دەستخستنی خۆشەویستی هۆزە کوردییەکان، لەوانە سوێندانیان
بە قورئان و تەڵاق، لەسەر پشتیوانی کردنیان لە حکومەتی قاچاری لە بەرامبەر هەر
بزافێکی ئایندە کە شێخ ئەنجامی بدات.

---

(١) محەممەد حەمە باقی – شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵڵا لە بەڵگەنامەکانی قاچاریدا ٢٣٥.

دەسەڵاتدارەکانی تری ئێرانی لە کوردستان و ئازربایجان دەستیان کرد، بە پەیمان وەرگرتن لە سەرکردەی هۆزەکان و پیاوانی ئاینی و پیاوماقوڵان و تەنانەت لە موختاری گوندەکانیش، تیایدا پەیمانی لایەنگیری دەوڵەت و شا بدەن، بەوەی ئامادەن بەرەنگاری بزوتنەوەی شێخ عوبەیدوڵڵا ببنەوە.

حەسەن عەلی خان نامەیەکی بۆ (عەلائی دەوڵەت ئەمیر نیزام) لە تەبرێز نووسی، لە بەرواری ١٩/ ٣/ ١٨٨١، لەم نامەیەدا پێی دەڵێت: ((تا ئێستا (٣٠) هەزار تەغار لە گەنم هاتۆتە سلێمانی، هەر تەغارێك یەکسانە بە یازدە تەغاری موکریانی، (١٩) باری تفەنگی مارتینی لە کۆگاکانی سلێمانیدا هەڵگیراون، هەر بارێك لە (٦٠) تفەنگ پێکهاتووە، چەندین تورەگەی زەخیرە لەوێ دانراون، بە بەردەوامیش دێن، ڕۆژانە پۆلە سەربازی دەوڵەت دێنە ئەوێ، کەس نازانێ بۆ کوێ دەچن، شتێکی ڕوونە بە گەیشتنی ئەم هەموو زەخیرە و کەرستەیە، جەنگ دەستپێدەکات، دوای ئەمە چی بڵێم، کەس نازانێ ڕۆم چی دەکات))[1]، عەلی خان زیاتر دەڵێت: ((چەند نامەیەك لە بەرەکەی ترەوە (دەوڵەتی عوسمانیەوە) هاتوون، جەخت دەکەنەوە فەرمان لە ئەستەنبوڵەوە دەرچوونە، بە بانگهێشتکردنی سەربازە مۆڵەت پێدراوەکان و چەکدارکردنیان تا کۆتایی ئەم مانگە، سەرباری ژمارەی ئەو سەربازانەی ئێستا ئامادەن))[2]، پەیامی ژەنەڕاڵی کاربەدەستی مەهاباد بۆ ئەمیر نیزام لە ٢٨ ئازاری ١٨٨١، ئەو دۆخە تۆقێنەرە ڕوون دەکاتەوە، کە ئامادەکاریەکانی شێخ عوبەیدوڵڵا لە ناو سەربازگەی ئێرانی دروستی کردبوو، ژەنەڕاڵەکە دەیەوێ نمایشێکی سەربازی ئەنجام بدات بۆ ترساندنی کورد، بەڵام ترسی هەیە لە هێشتنەوەی سەربازەکانی لە ناو شارەکەی، بۆیە کار دەکات بۆ دروستکردنی سەربازگەیەك بۆیان، بەمەش خەڵکەکە ڕزگار دەکات لە بەرپرسیارێتی خواردن پێشکەش کردن بە سەربازەکان و دابینکردنی

(١) حەسەن عەلی خان – گروسی – چەند نامە و ڕاپۆرتێك – وەرگێڕانی محەممەد حەمە باقی – هەولێر ٢٠٠٧، لا ٧٦.

(٢) هەمان سەرچاوە، لا ٧٦.

شوێنی مانەوە بۆیان. کاربەدەستەکە لەبارەی ئەو ڕێوشوێنانەی دەگرێتەبەر دوای ئەوەی هەواڵی لەبارەی ئامادەکاریەکانی شێخ عوبەیدوڵڵاوە پێی گەیشتووە دەڵێت: ((یەکەم: لە سبەینێوە یان لە دوو شەممەوە، ڕێکەوتی ٢٧ ڕبیعی دووەم، لەشکری حکومی لە ئەسپسوار و پیادە و تۆپهاوێژەکان لە ناو ماڵاندا دەبەمە دەرەوە، لێرەو و لەوێ لە دەرەوەی شار کۆیان دەکەمەوە، شوێنێکیان بۆ هەڵدەبژێرم تا سەربازگەیەکیان بۆ دروست بکەم، منیش بەهەمان شێوە لەوێ دەبم. دووەم: لەمڕۆوە گشت سەرۆك هۆز و سەرکردەکانی ناوەندی موکریان، کە زۆربەیان لە مەهابادن، ئاگادارم کردوونەتەوە، پەیمانم لێ وەرگرتوون، بەوەی پێویستە هێزەکانیان (لە ئەسپسوار و پیادە) لە ماوەی چوار بۆ پێنج ڕۆژ بهێننە سابلاغ، هەروەك کەسێکم ناردووە بۆ ئاگادارکردنەوەی ئەوانەی ئامادە نین، پێشبینی ئامادەبوونی ٦٠٠٠ پیاو دەکەم لە ماوەی شەش ڕۆژی ئایندەدا... چوارەم: بەلەبەرچاو گرتنی چەند هۆکارێك، ڕۆژی ڕابردوو داوای کۆبوونەوەیەکم کرد، تیایدا گشت زانا و ئاغا و بەگەکانی ئەم ناوچەیە ئامادە بوون، بە قورئان و تەلاق سوێندم پێخواردن، بەوەی پەیوەندی نەکەن بە دوژمنانی دەوڵەتەوە بەدرێژایی تەمەنیان، بە هەر شێوەیەك لە شێوەکان، ئەگەر شێخ و شوێنکەوتووانی هەڵسان بە هەر دەستدرێژیەکی نوێ بۆ سەر ئەم ناوچەیە، بۆ سڕینەوەی تاوانەکانی ساڵی ڕابردوو، دەبێ بەرەنگاری ببنەوە، ئەم ئەرکە وەك جیهادی سەر شانیان و چەکدارەکانیان سەیر بکەن، بانگی سەربازانی دەوڵەت نەکەن بۆ پەنابردنە بەر چەك، مادەم هەر یەکێکیان لە ژیاندا ماوە))(١).

بەمەبەستی تۆکمەکردنی یەکێتی ناوخۆیی نیشتمانی، پێویستبوو شێخ عوبەیدوڵڵا لایەنگیری ئاشوری و ئەرمەنیەکانی هاوڵاتیانی کوردستان بۆ لای خۆی مسۆگەر بکات، ئەمە لەبەر ئەوە نا کە ترسی هەبێ لەوەی ئەوان بچنە پاڵ سەربازگەی بەرامبەر، بەڵکو لەبەر ئەوەی شێخ باوەڕی وابوو گەلی کوردستان دەناڵێنێ بەدەست ستەم و چەوساندنەوە بە گشت چینە نەتەوەیی و ئاینیەکانیەوە،

---

(١) حەسەن عەلی خان کروسی – سەرچاوەی پێشوو، لا ٨٠.

شێخ عوبەیدوڵڵا نامەیەکی بۆ شێخ (ئالاشکیر) ناردووە، داوای لێکردووە واز لە ئەرمەنیەکان بێنێ لە پەیوەندی هەبوونیان لەگەڵ تورکیا، ڕوونی کردۆتەوە کە دەبێ هاوپەیمانێتیەکی کوردی ئەرمەنی هەبێ، چونکە هاووێنەی ئەم هاوپەیمانێتییە چاکترە لە هاوپەیمانێتی لەگەڵ تورك و فارس. هەروەك شێخ عوبەیدوڵڵا لە کلێسایەکی ئەرمەنیدا وتار دەدات و دان بە مافە یەکسانەکانی موسڵمان و مەسیحییەکاندا دەنێت، بەوپێیەی دەردەکەوێ ئاشوریەکان زیاتر وەڵامی داواکارییەکانی شێخیان داوەتەوە، بە چالاکانە بەشداری بزوتنەوەکە بوونە.

ئەم جارەشیان شێخ (شێخ هەوڵی زۆریدا بۆ کێشکردنی ئاشوریەکان بەرەو بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی، بۆ ماوەیەکی زۆر نامەی دەگۆڕیەوە لەگەڵ (مار شەمعون)، لە سەرەتاکان ساڵی ١٨٨١ مەتران (مقرمار شەمعون)ی ئاشوری کە لە نزیك شەمزینان دەژیا ڕەوانەی لای (کوجانیس) کرد))[١]، نامەی بۆ (ئەملار) برد، ڕۆژنامەی (مشاك)ی ئەرمەنی ئاماژەی بەوە کردووە، (ئەملار شەمعون و پازدە پاشای ئاشوری بەڵێنیان بە شێخ عوبەیدوڵڵا داوە پشتیوانی بکەن، بەشداری بکەن لە هەر ڕاپەڕینێکدا دژی دەسەڵاتداری ئێرانی، کە مەسیحییەکانی دەچەوساندەوە و باجی زیاتری بەسەریاندا دەسەپاند، بەڵکو یاسای ئێرانی مافی ئەوەی بە تاکی مەسیحی دەدا، کە دەبێتە موسڵمان، دەستبگرێت بەسەر گشت کەل و پەلەکانی خێزانەکەی! تەنانەت ئافرەتی مەسیحی کە شوی بە موسڵمانێك دەکرد، یان لەلایەن موسڵمانێکەوە دەرفێنرا، یاسا خێزانە مەسیحییەکەی پابەند دەکرد بەوەی زۆرێك لە سامان و کەل و پەکانی پێبدات. ئەگەر موسڵمان بوو، پێویستە خانەوادەکەی واز لە ماڵ و سامانەکەی بهێنێ بۆ بەرژەوەندی ژنە تازە موسڵمانبووەکە[٢]. هەروەك باجی ساڵانەی سەپێنراو بەسەر

---

(١) د. جەلیلی جەلیل – ڕاپەڕینی کورد ١٨٨٠ – وەرگێرانی بۆ عەرەبی سیامەند سیرتی – بەیروت ١٩٧٩، لا ٨٢.

(٢) بەڵگەنامەی بەریتانی (١١٥).

مەسیحییەکاندا لە ئێران، زیاتر بوو لەوەی بەسەر موسڵماناندا سەپێنرابوو[١].
گەواهی مەسیحییەکان لە دژی موسڵمانان لە یاساکانی ئێراندا قبوڵکراو نەبوو[٢]،
هاوشان لەگەڵ ئەم هەوڵانە، شێخ عوبەیدوڵڵا ویستی سوود ببینێ لە ئەزموونی بزوتنەوە لە ساڵی ١٨٨٠ هەڵسا بە بەکارهێنانی ئەفسەرە خانەنشینکراوەکانی لەشکری تورکی، بۆ مەشق پێکردنی کورد و ئامادەکردنیان بۆ جەنگ، هەروەك ڕاهێنەری کورد و عەرەبیشی بەکارهێنا، موچەی مانگانەی ڕێك و پێکی بۆیان بڕیەوە و سەربازگە و ئامرازی مەشقی سەربازی دابینکرد.

بە جۆرەها ڕێگە و شێواز هەوڵی کۆکردنەوەی چەکی دا، نرخ و قیمەتی زۆر بەرزی پێشکەش کرد بۆ ببەدەستخشتنی چەکی تازە و هاوچەرخ، هەر بۆ ئەم مەبەستە پەیوەندی لەگەڵ کەسانی سەربازی و فەرمانبەرانی تورك بەست، بۆ کڕینی چەك لێیان، بۆ نموونە نوێنەرێکی نارد بۆ قائمقامی (شاتاخ) و لە نامەیەکدا پێی وت: ((بەگوێرەی تواناکەت تفەنگەکانی مارتینی، سنیدر، فینتشیستر بۆم بنێرە، بەتایبەت تفەنگەکانی مارتینی))[٣].

شێخ عوبەیدوڵڵا هەوڵی بەدەستخستنی چەکی دا، لە چەند سەرچاوەوە.

لێرەدا دەیان بەڵگەنامە هەن، ئەوە ڕوون دەکەنەوە وڵاتە زلهێزەکان فشاریان خستۆتەسەر بابولعالی، هەموو دەرگاکانیان بەڕوویدا داخستووە بۆ هاریکاری کردنی شێخ عوبەیدوڵڵا یان واز لێهێنانی، ئەم بەڵگەنامەی خوارەوە، سوربوونی بەرپرسانی ئێرانی و ترسی ڕژێمی قاجاری لە بەرامبەر شێخ و بزوتنەوەکەی ڕوون دەکاتەوە. بەڵگەنامەکە بروسکەی باڵیۆزی ئێرانیە (ئەسەدوڵڵا تەباتەبائی) لە پێترسبێرگەوە بۆ وەزارەتی دەرەوەی ئێران.

---

(١) هەمان سەرچاوە.

(٢) هەمان سەرچاوە.

(٣) د. جەلیلی جەلیل – سەرچاوەی پێشوو – وەرگێڕانی سیامەند سیرتی، لا ٨٢.

((ناوەڕۆكی ڕێنووسی هەمایۆنی پیرۆزم بینی (گیانمان فیدای بێ). ڕاستەوخۆ ڕۆیشتمە وەزارەتی دەرەوەی ڕوسیا، لەبارەی بابەتەكە گفتوگۆم كرد. بە توندی جەختم كردەوە لەسەر پێویستی ڕەوانەكردنی بروسكەیەك، دەربڕینێكی توند بۆ ئەستەنبۆڵ، پیاوانی دەوڵەتی ڕوسی وەڵامی داواكەمیان دایەوە و بروسكەیان بۆ باڵیۆزەكەیان نارد، بۆ داواكردن لە بابولعالی بۆ دوورخستنی شێخ عوبەیدوڵڵا. ئەم جارەیان بەپشت بەستن بە فەرمانەكەتان ڕۆیشتمە لای، جارێكی تر بروسكەیان بۆ باڵیۆزەكەیان (نیلۆف) كرد تا بە گشت شێوەیەك پاڵپشتی (یاریدەدەری پاشا) بكات و داوا لە دەوڵەتی عوسمانی بكات، بۆ دوورخستنەوەی شێخ عوبەیدوڵڵا.

دوو شتیان سەبارەت بە بابەتەكە ڕوون كردۆتەوە: یەكەم: تەنها داواكاری ڕوسیا بەس نییە، بەڵكو دەبێ باڵیۆزی ئێرانیش سووربێ لەسەر هاووێنەی ئەم داواكارییە. وتم (یاردەدەری پاشا) گشت هەوڵەكانی خەرج دەكات، ئەگەر تا ئێستاش نەگەیشتبێتە دەرەنجامێك، لەبەر ئەوەیە دەوڵەتی عوسمانی دڵنیا نییە لە پاڵپشتی ڕاستەوخۆی ئێوە بۆ ئێمە، دەوڵەتی عوسمانی ئەگەر دڵنیا بێ كە ئێوە بە ڕاستی لەگەڵ ئێمەدان، بەو مانایەی دەوڵەتی ڕوسی بەشدارە لەگەڵمان لە بیركردنەوەدا، ئەوا پاڵپشتی فەرامۆشكردنی بەلاوە دەنێ و هەوڵی بەدەستهێنانی كات نادات، بە كردار بەوە هەڵدەستێت كە لێی داواكراوە.

دووەم شت: شێخ عوبەیدوڵڵا لە كاتی ئێستادا پابەندبووە بە هێمنی و ئارامیەوە، هیچ كارێك ناكات. دەڵێم هێمنیەكەی كاتییە، بەڵگە نییە لەسەر ئەوەی وازی لە خەیاڵ و ئومێدەكانی هێناوە، بەڵام لە ئێستادا هێمنە چونكە لە سێ دەوڵەت دەترسێ[1]، كاتێك دەوڵەتی عوسمانی لێ بێدەنگ دەبێ، ڕوسیا فەرامۆش دەكات، ئەوا شێخ كار بۆ بەجێهێنانی مەبەستە خراپەكانی دەكات.

---

(١) دەوڵەتانی: عوسمانی و ڕوسیا و ئێران، لەوانەیە بەریتانیا و ڕوسیا و ئێرا.

تەنها مانەوەی شێخ لە کوردستان، واتە هاندانی یاخیبوون و ڕوودانی قەیران، مادەم ئەو لە کوردستان ماوە، پێویستە ساڵانە نزیکەی دوو هەزار تومەنی زیاتر دیاری بکەین، بۆ خەرجیەکانی لەشکر لەسەر سنوور. دوای گفتوگۆیەکی دوور و درێژ، ڕەزامەند بوون لەسەر ناردنی بروسکەیەکی تازە بۆ ئەستەنبوڵ بۆ جەخت کردنەوە لەسەر دوورخستنەوەی شێخ عوبەیدوڵڵا))(١).

لە کۆتاییدا دەوڵەتی عوسمانی ملکەچی فشارە نێودەوڵەتییەکان بوو، قەناعەتی بەشێخ هێنا، بۆ ڕۆیشتنە ئەستەنبوڵ، بەمەبەستی دانوستان لەگەڵ سوڵتان، ترسیشی هەبوو لەوەی شێخ داواکەی ڕەت بکاتەوە و بچێتە ئێران و لەوێ لە دژی دەوڵەتی عوسمانی بجوڵێتەوە. باڵیۆزی ئێرانی لە ئەستەنبوڵ بروسکەیەکی بۆ وەزارەتی دەرەوەی وڵاتەکەی نارد، بەوەی وەزیری دەرەوەی دەوڵەتی عوسمانی پێی ڕاگەیاندووە، بڕیار دەرچووە بۆ ناچارکردنی شێخ بۆ ڕۆیشتنە ئەستەنبوڵ، لەو کاتەی شێخ ئەم بڕیارە ڕەت دەکاتەوە لەوانەیە هێزی لە دژ بەکاربهێنرێت. باڵیۆزی ئێرانی دەڵێت وەزیری دەرەوەی دەوڵەتی عوسمانی پرسیاری لێکردووە لەبارەی هەڵوێستی ئێران، ئەگەر شێخ عوبەیدوڵڵا پەنای بۆ برد ((ئەگەر شێخ عوبەیدوڵڵا پەنای بۆ لای ئێوە هێنا، وەڵامتان چی دەبێ؟ وتم: بە بروسکە پرسیار دەکەم، بەڵام بە بێگومان پشتیوانی ناکەین))(٢)، بەڵگەنامەی قاچاری وا دەڵێت، بەڵام هیچ بەڵگەیەك نییە جەختی لەسەر بکاتەوە.

لە چواری مانگی حوزەیرانی ساڵی ١٨٨١ کاروانی شێخ عوبەیدوڵڵا بەرەو ئەستەنبوڵ بەڕێکەوت، شاعیری ناودار (وەفایی) کە سکرتێری شێخ بوو قسەی لەسەر گەشتەکەی شیخ کردووە، گێڕانەوەکەی لە کتێبەکیدا (شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵای نەهری) دانراوی هاوڕێ (محەممەد حەمە باقی) دەگوازینەوە.

---

(١) محەممەد حەمە باقی – شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵڵا لە بەڵگەنامەکانی قاچاریدا، لا ٣١١.

(٢) هەمان سەرچاوە، لا ٢٧٠.

وەفایی دەڵێت: ((دەوڵەتی سوڵتان ناچار بوو بانگهێشتی شێخ بکات بۆ ئەستەنبۆڵ، لەبەر ئەوەی جێبەجێکردنی ویستی خەلیفەی باوەڕداران ئەرك و پێویست بوو، شێخ لە شەمزینانەوە، کە خاکی نیشتمانە، سەفەری کرد لەگەڵ کۆمەڵێك لە خزمە نزیکەکانی تا گەیشتە سنووری دەریا، ئەسپسوار و پیادە و نزیکەی (٥ – ٦) هەزار مورید هاتن بۆ پێشوازی ئەو، شار دوای شار و قۆناغ پاش قۆناغ پێشوازی لێدەکرا... کاتێك گەیشتنە کەناری دەریا، بە فەرمانی سوڵتانی مەزن بە کەشتی (بیالە) پێشوازیان لێکرا، گەیشتنە ئەستەنبۆڵ و گەورە پیاوانی دەوڵەت و پیاوماقوڵان لەگەڵ سەربازەکان پێشوازیان لێکرد، خانوێکی بۆ دیاریکرا لە پاڵ خانووەکانی سوڵتان، ڕێز و حورمەتێکی زۆری لێنرا لەلایەن سوڵتانەوە...))[1]. دەبینین تەنانەت وەفایی شاعیریش دەڵێت (سوڵتان ناچاربوو بانگهێشتی بکات).

سەرچاوەیەکی تر وەسفی پێشوازی کردنی ئەستەنبۆڵ لە شێخ عوبەیدوڵڵا دەکات، دەڵێت: ((شێخ عوبەیدوڵڵا ڕوویکردە ئەستەنبۆڵ، پاسەوانی شەرەفی تورکی هاودەمیان دەکرد... سوڵتان چرنوکی نەنواند لەوەی بە ڕێزێکی شایستە پێشوازی لە میوانەکەی بکات، گشت کەسایەتییە فەرمییەکانی شارەکە بۆ پێشوازیکردنی دەرچوون))[2]. توێژەرێکی تر پێی وایە، سوڵتانی عوسمانی ویستویەتی سوود لە شێخ و دەسەڵاتەکەی ببینێ لە دامەزراندنی پرۆژەکەی (کۆمکاری ئیسلامی)، جا دەڵێت: ((سوڵتانی عوسمانی وای پێباشتر بوو دیبلۆماسییەت و نەرمی بەکاربهێنێ، لەگەڵ سەرکردە کوردیەکە، بە ئامانجی سوودبینین لێی لە دامەزراندنی (کۆمکارێکی کوردی)، هەر بۆیە بانگهێشتی شێخی عوبەیدوڵڵای کرد بۆ ئەستانە و ڕێزی لێگرد و دیاری پێبەخشی، لە خانووێکدا نیشتەجێی کرد کە نزیك بوو لە کۆشکەکەی، دواتر دانوستانی لەگەڵ کرد لە پێناو کۆچکردنی کوردەکانی فارس بۆ خۆرهەڵاتی ئەنادۆڵ،

---

(١) هەمان سەرچاوە، لا ٢٤٠.

(٢) د. جەلیلی جەلیل – ڕاپەڕینی کورد – وەرگێڕانی: سیامەند سیرتی، لا ٨٣.

بۆ جێبەجێکردنی پرۆژەکەی دژی ئەرمەنەکان))[1]. (دەیڤید مکداول)ی توێژەر تێڕوانینێکی تری هەیە لەبارەی پەیوەندی شێخ عوبەیدوڵڵا بە دەوڵەتی عوسمانی و پەیڕەوەکەی لە زیان نەگەیاندن بە دەوڵەتی عوسمانی، لەوانەیە ئەم تێڕوانینەی ئەو چەندین لایەنی دروست لە خۆ بگرێ، دەڵێت: ((وەزیری دەرەوەی عوسمانی (مەبەستی عاسم پاشایە) دەیزانی شێخ عوبەیدوڵڵا نەقشبەندییە و زۆر تووند دەستی گرتووە بە تەریقەتەکەی. مەولانا خالید فێری مورید و خەلیفەکانی کردووە پێویستە نزا بکەن بۆ مانەوەی دەوڵەتی عوسمانی پایەبەرز، کۆڵەگەی ئیسلام و پارێزەری موسڵمانان...))[2]، ئەوەی (کوشین) باڵیۆزی بەریتانی لە ئەستەنبۆڵ لە نامەکەیدا بۆ وەزیری دەرەوەی وڵاتەکەی جەختی لەسەر کردەوە پاڵپشتی ڕای توێژەر (مکداول) دەکات، نامەکە لە ڕێکەوتی ٢٩ نۆڤەمبەری ١٨٨٠ نێردرابوو، باڵیۆزەکە سەرسامی خۆی دەربڕیوە لەوەی وەزیری دەرەوەی دەوڵەتی عوسمانی پرسی کوردستانی فەرامۆش کردووە و هیچ بایەخێکی بە قەیرانەکە نەداوە، تەنانەت دەڵێت وەزیر ئاوڕی بەلای ئەو پێشنیازەی من نەدایەوە کە هەوڵێک هەیە بۆ دروستکردنی دەوڵەتێکی سەربەخۆی کوردستان، تاوتوێی بیرۆکەکەی نەکردووە و بابەتەکەی بەبێ ڕوونکردنەوە تێپەڕاندووە، باڵیۆزەکە دەڵێت: ((زۆر سەرسام بووم کاتێک بینیم وەزیری دەرەوە تا ئەم ئاستە بایەخ نادات بەو ڕووداوانەی لە کوردستان ڕوودەدەن. ئاگادار نەبوونی لە بارودۆخی ناوچەکە، سەرگەردانی منی زیاتر کرد.

کاتێک پێشنیازی ئەوەم بۆ کرد شێخ سزا بدرێ، بۆم ڕوون کردەوە حکومەتی ئێران داوا دەکات شێخ ڕادەستی ئەو بکرێ، یان لەلایەن حکومەتی تورکیاوە دادگایی بکرێت، ئاماژەی بە تۆمەتە فراوانەکانی بابولعالی کرد دژی حکومەتی ئێرانی لە پرسە سنوورییەکان و وتی (ئێران تا ئێستا وەڵامی گشت داواکانی ئەستەنبۆڵی نەداوەتەوە...)، کاتێک بە توووندی بەرگریم دەکرد لە داواکارییەکانی ئێران، ناوبراو

---

(١) د. عەبدلرەئوف ستو – سەرچاوەی پێشوو، لا ١٢٧.

(٢) دەیڤید مکداول – سەرچاوەی پێشوو، لا ١١٨.

دووباره جەختی دەکردەوە لەسەر داواکانی بابولعالی، بەوەی هەر هەنگاوێك دژی شێخ بەستراوەتەوە بە دادگایی کردن و سزادانی سەرکردە هۆزە دواکەوتووەکانی ئێران.

وێنەی شێخ عەبدولقادری کوڕی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری، لە دوای شۆڕشەکەی شێخ سەعیدی پیران لەگەڵ ٥٢ دوو کەسی تر لە سێدارە دران، ئەو دوو وێنەکەی تریش هی هەر دوو کوڕەکەی ئەون: ئەوەی لای ڕاست: سەید عەبدوڵڵایە، کە لە دزێ و مەرگەوەر کۆچی دوایی کردووە، ئەوەی لای چەپیش: سەید محەممەدە، کە لەگەڵ باوکی لە سێدارە دراوە.

لەبارەی ئاکامەکانی دادگایی نەکردنی شێخ لەلایەن بابولعالیەوە، (عاسم پاشا) وەڵامی دایەوە، پێم وابێ دروسکردنی دەستەیەکی هاوبەش، پارمەتیدەر دەبێ بۆ چارەسەرکردنی کێشە هەڵواسراوەکان.

لەبارەی بابەتی ئەوەی هۆکاری یارمەتیەکانی بابولعالی بۆ کورد، بریتییە لە هەڵسوکەوت کردن لەگەڵ (ئەرمەنەکان)، عاسم پاشا وتی: (ئیمپراتۆریەتی عوسمانی نەومندە توانای هەیە، بەبێ یارمەتی کورد، بەسەر هەر ئاشوبێکدا زاڵبێت لە هەر کاتێکدا).

لە کاتی قسەکردن لەسەر هەوڵدانی شێخ بۆ دامەزراندنی دەوڵەتی کوردستانی سەربەخۆ، عاسم پاشا هیچ بابەخێکی بە بابەتەکە نەدا. پێم وابێ بابولعالی هەرگیز بە شێوەیەکی ڕاستەقینە بیری لە گریمانەی ڕوودانی ئەم کارە نەکردۆتەوە))[١].

گومان لەوەدا نییە، باڵیۆزەکە عاسم پاشای بە گێل داناوە، کە ئاگاداری مەترسی دروستکردنی دەوڵەتی کوردستان نییە، بەڵام عاسم پاشا بە دڵنیایەوە ئاگاداری دانوستانەکانی بابولعالی بووە. پرسیارێك خۆی دەخاتەڕوو، هیچ وەڵامێکمان دەستناکەوێ، تا ئەو کاتەی بەڵگەنامەکانی عوسمانی بڵاو دەکرێنەوە، پرسیارەکە ئەمەیە: ئایا سوڵتانی عوسمانی دەیویست بیرۆکەی سوڵتان سەلیم لەبارەی کورد زیندوو بکاتەوە، ئەم جارەیان لەبارەی گشت کوردە لە ئێران و دەوڵەتی عوسمانیدا؟، ئایا شێخ عوبەیدوڵڵا دەیویست شوێن پێی شێخ ئیدریسی بەدلیسیدا بڕوات، بە مسۆگەرکردنی حوکم و خۆڕێبەری بۆ کورد، لە ژێر سەرکردایەتی فەرمی بابولعالی؟. بابولعالی بۆ ماوەیەکی درێژ بەرپەرچی تۆمەتەکانی سەر شێخ داوەتەوە، لە بنەڕەتدا گوێ بۆ داواکارییە نێودەوڵەتییەکان ناگرێ بۆ لێپرسینەوە، بەڵکو دەوڵەتی ئێرانی بەرپرسە لەو قرکردنەی بەسەر کورد داهاتووە، پێویستە لەسەری قەرەبویان بکاتەوە. لە ٢٤ نۆڤەمبەری ١٨٨١ فەخری بەگی وەزیری ئێرانی ڕاسپێردراو لە تاران، لە سەر داوای شێخ عوبەیدوڵڵا، یاداشتێك بۆ وەزارەتی دەرەوەی ئێران ڕەوانە کرا، تیایدا داوای لێکرا گشت ئەو زیانانەی بە شێخ گەیەنراون لە ساڵانی (١٨٧٠ و ١٨٧٦ و ١٨٨١) قەرەبوو بکرێتەوە، هەڕەشەی لە فەخری بەگ کردووە بە ئەنجامدانی

---

(١) بەڵگەنامەی بەریتانی (١١٣).

ڕاپەڕینێکی تر، ئەگەر ئێران ئەم داوایە ڕەت بکاتەوە، هۆشداریشی داوە لە بارەی ڕێوشوێنە زۆرەملێیە نا مرۆییەکان بەرامبەر بە کورد[1]. ئەمە ئەوە دەگەیەنێ بانگهێشتی شێخ بۆ ئەسەنبۆڵ بەمەبەستی دەستگیر کردنی شێخ نەبوو، بەڵکو دانوستان کردن بوو لەگەڵیدا لەسەر ئامانجەکانی بزوتنەوەکەی. ژمارەیەك لە توێژەران جەخت دەکەنەوە کە شێخ تەنها بۆ دانوستان چووەتە ئەستەنبۆڵ لەوانە توێژەری بەڕێز جەرجیس فەتحوڵلا.

وتمان شێخ عوبەیدوڵڵا چەندین دانوستانی ئەنجامداوە، لەگەڵ ژمارەیەك بەرپرسی عوسمانی، لەوانە یاوەر و نێردراوی سوڵتان (ئەحمەد بەگ)، لەگەڵیان نزیك بووەتەوە لە ڕێکەوتنەوە، شێخ بە سەرۆك هۆزە باوەڕپێکراوەکانی لە کوردستان ڕاگەیاندووە ئەوە نزیك بووەتەوە جڵەوی کارەکان بدرێتە دەست ئەو[2].

سوڵتانی عوسمانی و تەنانەت دوای جەخت کردنەوەی لەسەر شێخ عوبەیدوڵڵا، بۆ ڕۆیشتنە ئەستەنبۆڵ، بەردەوام دانوستانی لەگەڵ شێخ دەکرد، بە ئومێدی سەپاندنی چەند مەرجێك لەسەری، لەوانە: وەك یەکێك لە سەرچاوەکان ڕوونی کردۆتەوە، ئەویش پێشنیازی گواستنەوەی کوردە لە خۆرهەڵاتی کوردستانەوە بۆ هەکاری.

بڕوامان وایە شێخ وازی لە ئامانجەکەی نەهێناوە، بەردەوام داوای حوکمی کوردستانی یەکگرتووی کردووە، لە ژێر سەرپەرشتی فەرمی دەوڵەتی عوسمانی، لە بەرامبەر پێدانی باج و خەراج بە دەوڵەتی عوسمانی. هەر بۆیە بڕوا وایە دوای مانەوەی شێخ بۆ ماوەی یەك ساڵ لە ئەستەنبۆڵ و دانوستانی لەگەڵ سوڵتان نەگەیشتە ڕێکەوتنێکی تەواو، بەتایبەت کە دەوڵەتی عوسمانی دەستکراوە نەبوو بۆ پشتگرتنی بزوتنەوەکەی شێخ، بەهۆی هەڵوێستی دەوڵەتە زلهێزەکان، لەوانەیە سوڵتان ویستبێتی شێخ لەلای ئەو بمێنێتەوە تا ئەو کاتەی بارودۆخەکان دەگۆڕێن.

---

(١) هەمان سەرچاوە، لا ٢٧٠.

(٢) ئەم پەیامە ئێمە لە پەراوێزی بەڵگەنامەی بەریتانیدا دامانناوە (١٥٣).

دەوڵەتی عوسمانی تەواو ئاگادار بوو لە دەسەڵاتی شێخ عوبەیدوڵڵا و ئامانج و مەبەستەکانی، کە دەیشاردەوە، هەر بۆیە ترسی هەبوو لەوەی بزوتنەوەی کوردی لە بزوتنەوەیەکی نیمچە هاوپەیمان یان بزوتنەوەیەکی ڕێکخراوەوە وەربچەرخێ بۆ بزوتنەوەیەکی دژەکاری لە دەسەڵات دەرچوو، لەلایەکی ترەوە لە دەسەڵاتی دەوڵەتی عوسمانیدا یان سوڵتاندا نەبوو ڕاستەوخۆ زیان بە شێخ عوبەیدوڵڵا بگەیەنێ، چونکە دەسەڵاتەکەی هاوشانی دەسەڵاتی سوڵتان بوو، هەر بۆیە کاری لەسەر کرد بۆ ڕازی بوونی بە مەرجەکانی عوسمانی بۆ پاڵپشتی کردنی بزوتنەوەکە.

بڕوابوون بەوەی دەوڵەتی عوسمانی بە بانگهێشتکردنی شێخ عوبەیدوڵڵا بۆ ئەستەنبوڵ، ویستویەتی ستراتیژەکەی بەرامبەر بە ئێران بگۆڕێت، ترسەکانی نەهێڵێت و لاپەڕەیەکی نوێی لەگەڵ بکاتەوە و بەشداری پێبکات لە ڕێکخستن و تۆکمەکردنی سنوور و ڕێگە گرتن لێی لە دژایەتی کردنی، باوەڕێکی هەڵەیە.

متمانە پێکراوی دەوڵەت لە یاداشنامەکانیدا نووسیویەتی ((لە ڕۆژی هەینی ٤ مایس ١٨٨١ فەیرۆزی خزمەتکاری میرزا سەعید خان وەزیری دەرەوە هەواڵێکی هێنا، تیایدا ئەوە هاتبوو دەسەڵاتدارانی عوسمانی بە دەستگیرکراوی شێخ عوبەیدوڵڵایان ڕەوانەی ئەستەنبوڵ کردووە، لە بەرامبەر ئەم مژدەیە (شالا)یان پێشکەشی فەیرۆز کرد و نازناوی (خان)یان پێبەخشی))[1].

بەڵام ئەوەی سەیری نامەکەی وەزیری دەرەوەی ئێران لە ٢٦ ئەیلولی ١٨٨١ بۆ باڵیۆزی وڵاتەکەی لە ئەستەنبوڵ بکات، درك دەکات بەوەی (ئەلشال) بە فشە بەخشراوە و وەزیری ئێرانی لە شوێنی خۆیدا گەشبین نەبووە، دوای چوار مانگ لە ڕویشتنی شێخ عوبەدوڵڵا بۆ ئەستەنبوڵ بۆ باڵیۆزی وڵاتەکەی نووسیویەتی: ((ڕادەستکردنی هەڵاتوان و لەخۆنەگرتنی هۆزەکانی لایەنی بەرامبەر، بەشێکە لە مەرج و بڕیارەکانی دوو دەوڵەتەکە، هەر لەسەردەمی سەفەویەکانەوە، لە دوای هەر

(١) هەمان سەرچاوە، لا ٢٧٠.

پەیماننامەیەکی ئاشتیدا جەختی لەسەر کراوەتەوە. هەردەم دەوڵەتی ئێرانی پابەند بووە بەم مەرجانەوە، هەر یەکە لە (عەزیز بەگ بابان و هۆزەکەی و هەندێك لە ئاژاوەگێڕانی ناوچەی هەکاری و ئارتوش و ئەحمەدوند جلبی و محەممەد ئەلیخان و کەسانی تریش) ڕادەستی عوسمانیەکان کران، بێ ئەوەی سەیری ئەوە بکرێ ئەوان ئێرانین، ئەم کارەش بۆ جێبەجێکردنی بڕیار و مسۆگەرکردنی ئاسایشی سنوورەکان بوو. بەڵام پێگە سنووریەکانی عوسمانی لە جیاتی ئەوەی چاکە بە چاکە بداتەوە، ڕێوشوێنی توندی گرتەبەر بۆ بەدەستهێنانی هۆزەکانی ئێرانی بۆ لای خۆیان، تەنانەت ئەگەر ڕێوشوێنەکانمان لەسەر داوای خودی عوسمانیەکانیش بێ. بەم ڕێگەیە بوار لەبەردەم هۆزەکانمان دەکەنەوە بۆ یاخی بوون، هەروەك ئەمە لەگەڵ هەمزە ئاغا ڕوویدا، کە بووە هۆی ئەم هەموو کوشت و کوشتارە. لە سەرەتادا گوێڕایەڵی دەوڵەت بوو و لە خزمەتی دابوو، بەرپرسانی عوسمانی لەسەر سنوور چەند سکاڵایەکیان هەبوو لە دژی، هەر بۆیە شوجاعی دەوڵەت بەمەبەستی ڕازی کردنیان دەستی گرت بەسەریدا. دواتر لە کاتی تەمبێکردنی (ئارتوشییەکان) و جگە لەوان لەلایەن عوسمانیەکان، ناوبراو (عومەر بەگ) لەگەڵ خزمانی ڕۆیشتنە لای هەمزە ئاغا و ویستیان دەستومردان بکات، هەمزە ئاغا ئەوانی ڕادەستی عوسمانیەکان نەکرد بە پاساوی شەرەف و ناوبانگ، بەڵام کاتێك فەرمان بۆ شوجاعی دەوڵەت دەرچوو لەلایەن وڵاتەکەمان بۆ گێڕانەوەیان بە زەبری هێز بۆ عوسمانیەکان، شوجاعی دەوڵەت ڕۆیشت بۆ ناچارکردنی هەمزە ئاغا بۆ ڕادەستکردنیان، هەمزە ئاغا هێزی نەبوو بۆ ئەوەی بەرگری لێ بکات، بۆیە هەڵات بۆ خاکی عوسمانی، دەستبەجێ دەسڵاتدارانی عوسمانی لەسەر سنووری پشتگیریان بۆ دابینکرد... (محەممەد ئالی عەلیخان)مان دەرکرد لەسەر ویستی (والی بەغداد) بەڵام هەر کە گەیشتە خاکی عوسمانی لە باوەشیان گرت و ئاسوودە بوو و لەگەڵیان ڕێکەوت لەسەر یاخی بوون و داگیرکردنی بەشێك لەم وڵاتانە وەك (باغسای و مخلتاوی). ئەگەر نەخۆشی پارمەتیدابایە ئەوا ئاشوبەکەی بەرپا دەکرد، وەك ئاشوبی کورد لە عەرەبستان و لورستان بەدەستی ئەم عەرەبانە... بەهۆی ئەمە، ئەم جارەیان بەهۆی نەمانی

دوودڵی کوردستان، کاتێك گەورە پیاوانی دەوڵەتەکەمان لە پێناو دابینکردنی ئاسایشی سنوور، ویستیان چەند هۆزێکی ئێرانی تەمبێ بکەن، بینیان لەسەرەتادا و بە پێی ڕێکەوتننامەی دوو دەوڵەتەکە هەڵتووان قبوڵ نەکەن، داوایەکی فەرمی ئاڕاستەی وەزیری عوسمانی بکەن کە ڕاسپێردراوە و ئەو بەرپرسانی سەر سنوور لە ئازربایجان و فەرمانبەرانی دەوڵەت سەبارەت بە پەنانەدانی هۆزی شکاك و سەرۆکەکەی (عەلی خان). بالیۆز و بەرپرسانی عوسمانی بڕیاری ڕوونیان دەرکرد بۆ زاڵبوون بەسەر ئەم هۆزە، ڕازی بوونی خۆیان دەربڕی و وادایاننا ئەم ڕێوشوێنە پێویستە بۆ ئاسایشی سنوور. لە دوای ئەم پەیماننامە و بەڵێنانە، دەوڵەتەکەمان دەستی کرد بە گرتنەبەری ڕێوشوێن دژی ئەم هۆزە... هەر کە ئەم هۆزە بۆ خاکی عوسمانی هەڵات، ئەوا عوسمانیەکان سەرباری گشت بڕیارەکان پاڵپشتیان کرد و لەخۆیان گرت... ئەومیان بۆ ڕوون کردەوە ئەگەر ئەم هۆزە ڕادەست نەکرێتەوە و وەڵامی داواکاریەکانمان لەبارەی سنوورەکان نەدرێتەوە لەلایەن دەسەڵاتە سنووریەکانی عوسمانی، ئەوا ئەمن و ئاسایش بۆ سنوورەکان ناگەڕێتەوە)[1].

لە ماوەی مانەوەیدا لە ئەستەنبوڵ، کە نزیکەی ساڵێکی خایاند، شێخ عوبەیدوڵڵا درکی کرد بەوەی سوڵتان عەبدولحەمید جدی نییە یان توانای نییە ویلایەتێکی گشتی کوردستانی یان حکومەتێکی کوردستانی دابمەزرێنێ، کە شێخ بەڕێوەی ببات لە ژێر دەسەڵاتی خەلیفە بێ بە ڕووکاری، حکومەتی کوردستان باج بداتە دەسەڵاتدارانی عوسمانی، ئەو بەڵێنانەش جێبەجێ نەکران کە یاوەری سوڵتان (ئەحمەد بەگ) لەگەڵ خۆی بۆ (نەهری) هێنابوونی، قسەی لەسەر کردبوو لەگەڵ شێخ لە نامەکانیدا کە بۆ سەرکردەکانی کورد ڕەوانەی کرد بوو، سەبارەت بەوەی کوردستان دەدات دەست شێخ، وا دەردەکەوێ دانوستانەکانی لەم بارەوە لەگەڵ سوڵتاندا نەگەیشتنە هیچ دەرەنجامێك، لەوانەیە لەبەر ئەوە بووبێ، کە فشاری دەرەکی لەوە گەورەتر بووبێ کە شێخ و سوڵتان بەیەکەوە پێشبینیان کردووە، هەروەك ئەو شاندەی سوڵتان، کە بۆ

---

(١) هەمان سەرچاوە، لا ٣٥٤.

کوردستان ڕەوانەی کردبوو لەسەر داوای شێخ عوبەیدوڵڵا دوای ئامادەبوونی لە ئەستەنبوڵ، هیچ شتێکی نەکرد بۆ گەشەپێدانی کارگێڕی و ئیدارە لە کوردستان، ئەو پێشنیازانەشمان نەبیست کە دەبوایە پێشکەشیان بکات.

لەلایەکی دیکەوە شێخ عوبەیدوڵڵا ئەوەی بینی، کە دەوڵەتی عوسمانی، بووەتە دیلی سیاسەتە دەرەکییەکان، سوڵتان کەوتۆتە ژێر فشار دەوڵەتە زلهێزەکان و لە نێویاندا بەریتانیا و ڕوسیا، هەر بۆیە لە توانای سوڵتاندا نییە لەگەڵی ڕێکبکەوێت، بۆ پاڵپشتی کردنی شێخ بەشێوەیەکی جددی لە جەنگ کردن لەگەڵ ئێراندا، سوڵتان لە هەڵوێستێکدا بوو، پێویست بوو لەسەری ڕێگە نەدات بە شێخ، بە هیچ بزوتنەوەیەك هەڵبستێت دژی ئێران، دەسەڵاتدارانی تورك دەترسان لەوەی شێخ عوبەیدوڵڵا کاتێك دەگەڕێتەوە نیشتمانەکەی دژی عوسمانیەکان بجوڵێتەوە، ئەمەش دوای ئەوەی بۆی دەردەکەوێ عوسمانیەکانیش بەشێوەیەك لە شێوەکان بەشداربوون لە لەناوبردنی بزوتنەوەکەی، تەنانەت ئەگەر نەشیویستبێ و بە فشاری هێزە نێودەوڵەتیەکان بێ، بەتایبەت کە ئەم دەسەڵاتە تەواو ئاشنا بوون بە نیازە ڕاستەقینەکان شێخ عوبەیدوڵڵا و ئامانجەکانی لە ڕزگارکردنی کوردستان لە ستەمی هەر دوو ئیمپراتۆریەتی عوسمانی و ئێرانی. کاتێك شێخ عوبەیدوڵڵا بێ ئومێد بوو لەوەی سوڵتان دانبنێ بە حکومەتی کوردستان یان پشتگیری بزوتنەوەی کورد بۆ ڕزگارکردنی کەرتی خۆرهەڵات، شێخ عوبەیدوڵڵا ئەستەنبوڵی جێهێشت و گەڕایەوە نیشتمانەکەی.

وەفایی شاعیر، کە یەکێك بوو لە کەسانی نزیکی شێخ عوبەیدوڵڵا دەنووسێ و دەڵێت: ((شێخ عوبەیدوڵڵا ناچار بوو بۆ ماوەی دە مانگ لە ئەستەنبوڵدا بمێنێتەوە، دواتر سوڵتان پێی وت: لەسەرت پێویستە بچیتە حیجاز. دوای ئەم ڕاگەیاندنە، شێخ بە تەنها لەگەڵ خۆی سێ ڕۆژ لە دوای یەك بیری کردەوە، ئایا ڕازی ببێ بە ڕۆیشتن بۆ حیجاز یان نا؟ لە کۆتاییدا پێی وابوو باشترە گوێ بۆ سوڵتان نەگرێ و خۆی لێ ڕزگار بکات... بەناوی بازرگانیەوە بلیتی ڕۆیشتنە نێو ڕوسیای بەدەستهێنا، گەڕایەوە

بۆ نیشتمانی خۆی (هەکاری – نەهری) لە ڕێگەی دەریای ڕەش – تفلیس – یەریڤان – قارس – بایەزید – ئالاشکیر – گوندی قەراج))[1]. هەر کە هەواڵی گەڕانەوەی شێخ بڵاوبوویەوە، کوردستان شلەقانی تێکەوت لەم پەڕەوە بۆ ئەم پەڕ، سەرکردەکانی کورد زەخیرەیان ئامادە دەکرد و دەڕۆیشتن بۆ پێشوازی لێکردنی پێش گەیشتنی شێخ بۆ هەکاری، شێخ عەبدولقادار لەگەڵ چەند هەزار چەکدارێکەوە ڕۆیشت بۆ پێشوازی کردن لە باوکی.

لەلایەکی ترەوە ترس و هاواری ناسرەددینی شا بەرزبوویەوە، تا گەیشتە لوتکەی ئاسمان، فەرمانی کرد بە بنیاتنانەوەی ئەو بەشە دیوارە ڕووخاوانەی دیواری ئورمییە دەستبەجێ، ئەمیر نیزام بەیاننامەیەکی دەرکرد لە کۆتایی مانگی ئابی ١٨٨٢، بەڵێنیدا سزای هەموو ئەوانە بدات کە بچێتە پاڵ شێخ، یان پەیوەندی لەگەڵ گرێ بدات، ڕاستەوخۆ چووە سەلماس بۆ بەسەرکردنەوەی هێزەکانی، لە بەیاننامەکەدا هاتووە (زیانی زۆر بە گشت ئەوانە دەگەن، کە دەچنە پاڵی)[2].

بروسکەیەك لە ئیدارەی ئازربایجانەوە، وا دەردەکەوێت لەبارەی دۆخی مەهابادەوە نێردراوە، لە بەرواری ٢٩ ئابی ١٨٨٢ دەڵێت: ((سوپاس بۆ خوا؛ سابلاخ شاری ئارامە، کارەکان ئاسایی دەچنەڕێ، ڕۆژی دوو شەممە نامەیەك لە (میر نیزام)ەوە بۆ (خەسرو خان) هاتووە، جێگری حکومەت، تیایدا قسەی لەسەر گەڕانەوەی شێخ کردووە بۆ ناوچەکە. خەسرۆخان گشت زانا و پیاوماقوڵان و کەسایەتی و موختارەکانی کۆکردەوە، بانگی کردن بۆ خزمەتی دەوڵەت. (ئەمینی ئیسلام) و گشت ئامادەبووان واژویان کرد لەسەر نامەیەك، دواتر بۆ ئەمیر نیزامیان نارد، تیایدا ڕایانگەیاند ئامادەن بە گشت شێوەیەك بەرەنگاری شێخ ببنەوە))[3].

---

(١) هەمان سەرچاوە، لا ٢٥٣.

(٢) د. جەلیلی جەلیل - هەمان سەرچاوە، وەرگێڕانی د. کاوس قەفتان، لا ١٥٤.

(٣) محەممەد حەمە باقی - هەمان سەرچاوە، لا ٢٠٤.

بەڵام شێخ سەردانی شار و هۆزە کوردییەکانی کرد، ڕۆژێکی تەواوی بەسەر برد لەلای هەر سەرکردەیەکی کوردی لەو ناوچانە، هەروەك سەردانی سەرکردەی ڕۆحی ئەرمەنیەکانی کرد، گوتارێکی لە کڵێسای (فارفولومیا) پێشکەش کرد، لەسەر بانگهێشتی (ئەرخیماندریت نوکانیس کاجونی)، لە گوتارەکەیدا بانگەوازی کرد بۆ هاوپەیمانی کوردی – ئەرمەنی و مافی یەکسان بۆ موسڵمانان و مەسیحییەکان لە ناوچەی وان، پێشتر قسەمان لەسەر ئەمە کرد.

بەهەمان شێوە شێخ عوبەیدوڵڵا نەیدەویست پەیوەندی لەگەڵ دەوڵەتی عوسمانیدا بپچڕێنێ، بەڵام بە بەردەوامی داوای عوسمانی ڕەتدەکردەوە بە ڕۆیشتنە حیجاز یان یەکێك لە شار و وڵاتانی تر، چونکە ئەمە کۆتایی خۆی و بزوتنەوەی کوردی دەگەیاند. ئێران لەلای خۆیەوە وەڵامی ویستی شێخی نەدایەوە لە کردنەوەی لاپەڕەیەکی تازە، بەڵکو تەواوی ڕق و دوژمنایەتی خۆی لە دژی ئەو دەربڕی، هەروەك بە بەردەوامی داوای دوورخستنەوەی شێخ عوبەیدوڵڵای کرد لە کوردستان و گشت ئەو ئامراز و دۆستایەتی و پەیوەندیانەی هەیبوو، بەکاریهێنا بۆ ناچارکردنی دەوڵەتی عوسمانی بۆ لابردنی مەترسی شێخ عوبەیدوڵڵا، بە دوورخستنەوەی یان لە سێدارەدانی. لە گشت دۆخەکاندا، دەوڵەتی عوسمانی هەوڵیدا ئامانجی خۆی بە نەرم و نیانی بەجێبهێنێ، بەشێوەیەك نەبێتە هۆی هەراسانکردنی شێخ، بۆیە ڕۆیشتە ناو دانوستانێکی ترەوە لەگەڵ شێخ، بە هەوڵدان بۆ قەناعەت پێکردنی بە بارودۆخی زاڵ (ئەمری واقیع) و قبوڵکردنی جێهێشتنی کوردستان. ئەستەنبوڵ کۆلۆنێل (یوسف بەگ)ی ڕەوانەکرد، لە هەوڵێکی تردا بۆ قەناعەت کردن بە شێخ بۆ وەڵامدانەوە و گوێڕایەڵ بوون بۆ فەرمانی سوڵتان و دیاری کردنی شارێك بۆ مانەوە تیایدا و جێهێشتنی کوردستان. (جەلیلی جەلیل)ی لێکۆڵەر دەڵێت: ئەرکی یوسف بەگ بریتی بوو لە: داواکردن لە شێخ عوبەیدوڵڵا بە کۆتایی هێنان بە ئامادەکارییە جەنگییەکانی، بەڵام دەزانین شێخ عوبەیدوڵڵا لەم ماوەیەدا بەهیچ چالاکییەك هەڵناستێ، خۆی یەکلا دەکاتەوە بۆ هاوسەرگیری کوڕەکەی و زستان لە بارەگاکەیدا

بەسەر دەبات، شێخ جەنگی نەدەویست، تەنها هەوڵی بەدەستهێنانی کاتی دەدا. کۆلۆنێل یوسف بەگ بەهەمان شێوە شکستی هێنا، لە قەناعەت کردن بەشێخ، هەر بۆیە ئەستەنبۆڵ کەماڵ بەگی سکرتێری سوڵتانی نارد، بۆ بەدواداچوون بۆ هەمان ئەرك و کارتێکردن لە شێخ، بۆ قبوڵکردنی پێشنیازی سوڵتان، کە بریتییە لە مانەوەی شێخ و خانەوادە و شوێنکەوتووانی لە یەکێك لە شارەکانی عەرەبیدا، بەوەی دەوڵەتی عوسمانی گشت خەرجیەکانیان بکێشێ، هەروەك سوڵتان بڕیاریدا موچەیەکی مانگانە بە بڕی (١٥٠) لیرەی عوسمانی بداتە شێخ[١].

شێخ عوبدوڵڵا سەر لەنوێ ئەم پێشنیازەی ڕەتکردەوە و ڕایگەیاند، ئەو دەیەوێت زستان لە کوردستاندا بەسەر ببات. کاتێك زانی هێزە سەربازیەکان سورن لەسەر ڕووبەڕوو بوونەوەی، ئەوا لە نەهریەوە بەرەو ئۆرەمار بەڕێکەوت، لەوێی خۆی تۆکمە کرد لە قەڵاکەیدا، لەگەڵ چەند هێزێکی کەم.

هێزە عوسمانیەکان، بەسەرکردایەتی موشیر (موسا پاشا) و موشیر (موستەفا پاشا) بەرەو ناوچەی ئۆرەمار بەڕێکەون، گەمارۆی ئەو قەڵایەیاندا، کە شێوازی دروستکردن و تۆکمەییەکەی سەرنجڕاکێش بوو. ئەم دوو سەرکردەیە دانوستانی دوور و درێژیان ئەنجامدا لەگەڵ شێخ، بەمەبەستی ڕازی کردنی بە جێبەجێکردنی ئەو فەرمانەی لەلایەن (خەلیفەی موسڵمانانەوە) دەرچووە، لەبەر ئەوەی شێخ لە دۆخێکدا بوو، ڕێگەی شەڕ کردنی پێنەدەدا و پێویستی بە کات بوو تا بەهار دێت، لەوانەشە فشارەکانی سەر سوڵتان سوکتر ببنەوە، بەتایبەت کە هەوڵیدا ترسی ئێران کەم بکاتەوە، ڕایگەیاند ڕازیە لە شاری موسڵ بمێنێتەوە، کوڕەکەی خۆشی (شێخ محەممەد سدیق) بنێرێتە ئەستەنبۆڵ، لە کاتێکدا دەسەڵاتی عوسمانی داوای لێدەکرد (شێخ عەبدولقادر) ڕەوانە بکات، کە باڵیۆزی ڕوسی (نیلدۆف) لەبارەیەوە دەڵێت: عەبدولقادر وەك باوکی ڕێز لێگیراو بوو، (سەرکردایەتی هێزە کوردییەکانی دەکرد و

---

(١) د. جەلیل جەلیل – سەرچاوەی پێشوو – وەرگێڕانی: د. کاوس قەفتان، لا ١٥٥.

بیری دەکردەوە لە داننەنان بە دەسەڵاتی عوسمانیدا)[1]. دەسەڵاتی عوسمانی پێشنیازەکەی شێخ عوبەیدوڵڵایان قبوڵ کرد، کە بە کردار شێخ محەممەد سدیقی کوڕی خۆی ڕەوانەی ئەستەنبوڵ کرد.

شێخ عوبەیدوڵڵا ملکەچ بوو، چونکە هیچ بژاردەیەکی تری نەبوو، هەروەك دەردەکەوێ لە قەڵاکە هاتە دەرەوە و ڕەزامەندی خۆی ڕاگەیاند لەسەر ڕۆیشتنە موسڵ بەخۆی و خانەوادەکەی، هەندێك دەڵێن شێخ عوبەیدوڵڵا بەرەنگاری لەشکری عوسمانی بووەتەوە، عوسمانیەکانیش بە تۆپەکانیان قەڵاکەیان وێران کردووە، بەمەش شێخ عوبەیدوڵڵا دەستگیرکراوە، بەڵام ئەو بەڵگەنامانەی لێکۆڵینەوەمان لەسەر کردووە، قسە لەسەر ڕوودانی جەنگێکی لەم شێوەیە یان پێکران و برینداربوونی هێزی هیچ لایەك نەکردووە، دەکرێ هێزە عوسمانیەکان قەڵاکەیان ڕووخاندبێ و تۆپبارانیان کردبێ دوای دەرچوونی شێخ عوبەیدوڵڵا و پیاوەکانی تیایدا. سوڵتانی عوسمانی بۆ باڵیۆزی ئێرانی جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە، کە ئەم کارە ئەنجامدراوە بێ خوێن ڕشتن. شێخ ڕوویکردە شاری موسڵ لە سەرەتاکانی نۆڤەمبەری ساڵی ١٨٨٢، کامل پاشا و نزیکەی ٣٠ تا ٤٠ ئەسپسواری لەگەڵ بوو.

لە ڕۆژی ٢٧ نۆڤەمبەری ساڵی ١٨٨٢، بەپێی بروسکەی باڵیۆزی عوسمانی شێخ گەیشتە شاری موسڵ، کە دەڵێت: ((شێخ لە ٢٧ نۆڤەمبەری ١٨٨٢ گەیشتە موسڵ، لە ژێر چاودێریدایە بە فەرمانی وەزیر، تا بڕیار دەردەچێ چ بە هێشتنەوەی لە موسڵ یان گواستنەوەی بۆ شوێنێکی تر))[2].

بەپێچەوانەی پێشبینیەکانەوە، کاری شێخ بەوە کۆتایی نەهات کە دوورخرایەوە بۆ موسڵ، دەوڵەتی ئێرانی لە ترسێکی بەردەوامدا دەژیان لە گەڕانەوەی شێخ بۆ سنوورەکان، یان ناردنی هێزەکانی بۆ ئەوێ، هەر بۆیە فشارەکانی چڕ کردەوە بۆ

---

(١) هەمان سەرچاوە، لا ١٥٦.

(٢) محەممەد حەمە باقی، هەمان سەرچاوە، لا ٣١٩.

دوورخستنەوەی شێخ بۆ ناوچەیەکی دوورتر، شێخ دەیەویست موسڵ بکاتە پایەتەختی دەوڵەتی کوردستان، شتێکی سروشتی بوو پەیوەندی بەهێز دروست بکات لەگەڵ خەڵك و هۆزەکانی موسڵ و دەوروبەری، تەنانەت دەوڵەتی عوسمانی بۆی دەرکەوت پێگە و دەسەڵاتی شێخ لە موسڵ، وەك ئەو پێگە و دەسەڵاتەیەتی کە لە هەکاری هەیبووە. تا تەنانەت یاریدەدەری کونسلی ڕوسی لە وان بۆ سەرپەرشتیارەکەی دەنووسێ، شێخ عوبەیدوڵڵا لە موسڵ هەڵسوکەوت دەکات، بەهەمان ئەو هەڵسوکەوتەی لە هەکاری دەیکرد، بەهەمان شێوە بەرپرسێکی ڕوسی لەوێ دەڵێت: شێخ عوبەیدوڵڵا خاوەن دەسەڵاتێکی بەهێزە لە ناو دانیشتوان و هۆزەکاندا. بروسکەی یاریدەدەری کونسل دەڵێت: ((مایەی شانازیە بۆتان ڕوون بکەمەوە کە شێخ، لەگەڵ شێخ محەممەد سدیقی کوڕی، گەیشتوونەتە موسڵ بە پاسەوانی کامل پاشا لە ڕۆژی ٢٥ مانگی... بەڵام عەبدولقادر، تا ئێستا خۆی بەدەستەوە نادات لەگەڵ چەکدارانی کورد لە ئۆرەمار، لەوێ بە ڕاشکاوی دژایەتی دەوڵەتی عوسمانی دەکات. جوڵانەوەکانی عەبدولقادر بە ڕەزامەندی باوکی ئەنجام دەدرێن... ئەگەر بەرپرسان لە ئەستەنبوڵ نەجوڵێن بۆ دوورخستنەوەی عەبدولقادر لە هەکاری، کە دەسەڵاتێکی هاوشێوەی دەسەڵاتی باوکی خۆی لەوێ هەیە، ئەوا پێویستە چاوەڕێی پشێوی و بێ سەروبەری بکەن لە سنووری نێوان دەوڵەتی عوسمانی و ئێران. لەوێ کورد دەتوانێ ڕاپەڕین ئەنجام بدات بە ئاسانی، چونکە شێخ عوبەیدوڵڵا لە تورکیا تووڕەیە، تا ئاستێك زۆر سەختە ڕێکەوتن یان ئاشتەوایی لەگەڵ ئەنجام بدرێ. تا ئەوەتا شێخ عوبەیدوڵڵا لە موسڵ دەژیەت، بەهەمان شێوە لێرە (خاوەن ماڵ و بارودۆخی خۆیەتی)، هەمان دەسەڵاتی هەیە بەسەر هۆزە کورد و عەرەبەکانی ویلایەتی موسڵ. هێزەکانی عوسمانی لە هەکار ناچنە دەرەوە، چونکە شێخ عەبدولقادر دژی بەرپرسان دەجولێتەوە و دوژمنایەتیان دەکات، دەبێ بوترێ دوورخستنەوەی شێخ عوبەیدوڵڵا ئارامی و ئاسایش بۆ هەکاری نەهێناوە. هەکاری

وەك خۆیەتی، وەك ئەو ڕۆژانەی عوبەیدوڵڵای لێبووە...))[1]، هەر لەبەر ئەمە سوڵتانی عوسمانی فەرمانی دەرکرد بە دوورخستنەوەی شێخ عوبەیدوڵڵا و خانەوادەکەی بۆ شاری مەدینەی پیرۆز لە خاکی نیمچە دوورگەی عەرەبیدا، لە ڕۆژی ۲۳ دێسەمبەر باڵیۆزی عوسمانی لە تاران (فەخری بەگ) بۆ وەزیری دەرەوە دەنووسی و دەڵێت: ((دۆستە وەفادار و ڕێزدارەکەم... هەواڵێکم پێگەیشت، ئەوە دەگەیەنێ کە (کامل بەگ) ڕاسپێردراوە بۆ گواستنەوە شێخ عوبەیدوڵڵا بۆ شاری مەدینەی پیرۆز، لەم ڕۆژانە ڕێگای ڕۆیشتن بەرەو ئەوێ لەگەڵ شێخ دەگرێتەبەر، لە ئێستاوە و دواتریش دەستی ناگاتە سنوورەکان... بەپێویستم زانی هەواڵەکە و سەرکەوتنەکەم پێتان ڕابگەیەنم، من ئامادەم بۆ خزمەتی شای وڵات (خوا دەسەڵاتەکەی بەردەوام بکات)...))[2]. شێخ عوبەیدوڵڵا گوازرایەوە ئەسکەندەرونە، لەوێش بۆ بەرەویت، ئینجا بۆ حیجاز، مانەوە و ژیانی لە تائیف هەڵبژارد. تەنها د. عەیز شەمیزی دەڵێت: شێخ لەگەڵ ۱۰۰ خانەوادەی کوردی بۆ حیجاز دوورخرانەوە[3].

لەوانەیە ئەم لێکۆڵینەوەیە تەواو بێ، لێکۆڵەری زیاتر ئاشنا بێ بە کەسایەتی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری، بە هێنانەوەی دوو گەواهی و شایەتی لەبارەی ئەوەوە، یەکەمیان هی کەسێکی ئەرمەنیە، لە نزیکەوە لە گەڵی ژیاوە و چاودێری ڕەفتار و جوڵانەوەکانی کردووە، لە بارەی شێخەوە نووسیویەتی: ((کەسێکی چاڵاك بوو، بە ڕێك و پێکی کاری دەکرد، هەرگیز خاوبوونەوە تووشی نەدەبوو، سۆزەکەی وەك باوان بوو بەرامبەر هەتیوان و بەساڵاچووان و دەستەوەسانەکان، لە گشت لایەکەوە کورد دەچوونە لای ئەو لە شەمزینان، تا سکاڵا و دەردەدڵ و ئێش و ئازارەکانیان بە گوێچکەی شێخدا دەدەن، داوای ئامۆژگاری ڕێنوێنی کردنیان لێ دەکرد، زۆر ڕێزیان

---

(۱) د. جەلیلی جەلیل - هەمان سەرچاوە، لا ۱۷۹.

(۲) محەممەد حەمە باقی، هەمان سەرچاوە، لا ۳۱۹.

(۳) عەزیز شەمزینی – سەرچاوەی پێشوو، لا ۱۳۳.

لێدەگرت، وەك سەرۆکێکی دادگەر و مرۆڤ دۆست سەیریان دەکرد))[1]. گەواهیەکی تر هی لێکۆڵکەرێکی ئاشوری کوردستانی عێراقی ناسراوە، بایەخی بە کەسایەتی ئەم شێخە داوە و مێژووەکەی توێژیوەتەوە، داوا لە سەرکردە کوردیەکانی ئێستا دەکات، لە وانەکانی شێخ عوبەیدوڵڵاوە فێر ببن، ئەویش لێکۆڵەر جرجیس فەتحوڵڵایە، لە نووسینەکەیدا دەڵێت: ((یەکێك لە مەبەستەکانم لە پێشکەشکردنی ئەم بەشە گرنگە لە مێژووی خەباتی کورد، دوای تێپەڕینی یەك سەدە بەسەریدا، بۆ ئەوەیە ببێتە وانەیەکی چاك بۆ ئەو کەسەی ئەرکی خەباتی ئەمڕۆی لە ئەستۆگرتووە، ئەمە وانەیەکی مەزنە، سەرکردەیەکی ئەو شۆڕشە بەدبەختە فێری دەکات. ئەوەی لێرەدا دەیخوێنیەوە ئەوەیە شێخ سور نەبووە لەسەر سەرکەوتنێك بەدەست بهێنێ یان لە شەڕێکدا لەشکرەکەی بە براوە لێ بێنە دەرەوە، بە ئەندازەی ئەوەی بایەخی دەدا بەو وەسف و هاوەڵناوە ناشرینانە لەسەر ناوی کورد و کوردستان لابدات، کە بەکۆیلەکاران ڕاهاتبوون لەسەر لکاندنی پێیەوە، هەروەها نەهێشتنی ناوبانگی خراپ، کە بڵاوببووەوە لە بارەی وەحشیگەری و دڕندایەتیەکەی لە نێو کۆمەڵگەی ئەوروپیدا، ئەمەیان جەنگێکی ڕاستەقینە بوو، ئەمە لەلای شێخ بەردی بناغە بوو بۆ خەبات و بەدەستهێنانی ئازادی و سەربەستی))[2].

لە ڕۆژی ١٢ ئۆکتۆبەری ١٨٨٣ بەرامبەر ڕۆژی نۆی زولحیجەی ساڵی ١٣٣٠، کاتێك شێخ لەسەر چیای عەرەفات بوو، فەرزی حەجی بەجێدەگەیاند، شێخ عوبەیدوڵڵا گەڕایەوە بەر میهرەبانی خوا، بەهۆی تووشبوونی بە نەخۆشی کولێرا، ئەو کات تەمەنی ٥٣ ساڵ بوو. هەروەك دوای سێ ڕۆژ هاوژینەکەی و کوڕە بچوکەکەی (ڕەشید) بەهۆی هەمان دەردەوە ڕۆیشتنە بەر ڕەحمەتی خوا. لە گۆڕستانی (ئەلمعلا) لە مەککە بەخاك سپێردران.

---

(١) د. جەلیلی جەلیل - هەمان سەرچاوە، لا ١٠٧ - ١٠٨.

(٢) جەرجیس فەتحوڵڵا - هەمان سەرچاوە، لا ١٣.

شێخ عوبەیدوڵڵا خەلیفایەتی ڕادەستی کوڕەکەی کرد شێخ عەبدولقادر، ناوبراو لەسەر پەیڕەوی باوکی ڕۆیشت، تەواو هاوشێوەی ئەو بوو لە بیر و هەڵسوکەوت و دڵسۆزیەکەی بۆ پرسی کورد و سەرخستنی ڕاستی و بانگەوازی کردن بۆ دادگەری، دوای ساڵی ١٨٩٣ مۆڵەتی پێدرا بگەڕێتەوە ئەستەنبوڵ، شێخ عەبدولقادر خەبات و کۆششی زۆر مەزنی کرد لە دامەزراندنی ڕێکخراو و کۆمەڵانی ڕۆشنبیری و کۆمەڵایەتی کوردی، بە ئەندامی ئەنجومەنی نوێنەرانی عوسمانی هەڵبژێردرا، دواتر بە سەرۆکی ئەنجومەنی پیرانی عوسمانی لە سەردەمی ئیتحادیدا.

شێخ عەبدولقادر یەکێك بوو لە سەرکردە دیارەکان، لە پاڵ شێخ سەعید لە شۆڕشی ساڵی ١٩٢٥. لە ڕۆژی ٢٤ ئایار شێخ عەبدولقادر لەگەڵ کوڕەکەی خۆی محەممەد لە شاری (ئامەد – دیاربەکر) لە سێدارە دران، شێخ تەمەنی گەیشتبووە ٦٧ ساڵ، هەروەك سەرکردەی شۆڕشەکە، شێخ سەعید و سەرکردەکانی تر ڕەحمەتی خوایان لێبێ لە سێدارە دران.

شێخ محەممەد سدیق پێش ئەم بەروارە کۆچی دوایی کرد.

سەبارەت بە ناسرەدین شا، ئەوا ئیرانیەك گوللەیەکی لێدا، کە ناوی (میرزا ڕەزا کرمانی) بوو، لە شوێنکەوتووانی جەمالەددینی ئەفغانی و خەڵکی شاری کرمان بوو، ساڵی ١٨٩٦ لێیدا و کوشتی و لە یادی پەنجا ساڵەی دانانی وەك پاشا ئەمە ڕوویدا.

سوڵتان عەبدولحەمیدی دووەم، لەلایەن لەشکری عوسمانیەوە لە ساڵی ١٩٠٩ لەسەر حوکم لابرا، بە دوورخراوەیی ژیا تا ڕۆژی مردنی لە ١٠ شوباتی ١٩١٨.

بەڵگەنامەی (١)

بروسکەی ژمارە ١

لە مستر تامسونەوە بۆ ئیرل گرانفیل[١]

تاران لە ١٣/ ئایار / ١٨٨٠

بەختەوەرم بۆ بەڕێزتان بخەمەڕوو، من بە دوور و درێژی تاوتوێی بابەتی هێرشی ئەو کوردانەم کردووە کە لەسەر سنووری نێوان تورکیا و ئێرانن لەگەڵ وەزیری دەرەوە. چەندین هەنگاوی گرنگ گیراونەتەبەر بۆ بەستنی چەند پەیماننامەیەکی هاریکاری لەگەڵ تورکیا، بۆ زاڵبوون بەسەر کورد و ڕێگەگرتن لە پەنابردنیان بۆ ناوچە سنوورییەکان.

دڵنیای کردمەوە نەك تەنها ڕازی نییە لەسەر ئەنجامدانی ئەم هاوپەیمانێتیانە، بەڵکو حەزیان لە گرێدانی چەند هاوپەیمانێتیەکی ترە لەگەڵ بابولعالی، ئەو کاتەی باڵیۆزی تورکی ڕادەسپێردرێ لەلایەن بابولعالیەوە بۆ ئەنجامدانی هاوپەیمانێتی، ئەوا ڕێوشوێنی پێویست دەگیرێنەبەر.

ئەستەنبۆڵ بروسکەیەکی بۆ (فەخری بەگ[٢]) نارد، داوای لێکرد گفتوگۆ و دانوستان بکات سەبارەت بەم پرسە لەگەڵ ئێرانیەکان. بروسکەکە هێشتا نەگەیشتووە.

واژوو

رونالد. ف. تامسون

---

(١) رونالد. ف. تامسون: باڵیۆزی بەریتانیا بوو لە ئەستەنبۆڵ، هەندێك جار بە وەزیری ڕاسپێردراو ناودەبرێ. ئیرل گرانفیل: وەزیری دەرەوەی بەریتانیا بووە.

(٢) فەخری بەگ: باڵیۆزی ئێرانە لە تاران.

بەڵگەنامەی (٢)

پاشکۆی ١ بروسکەی ژمارە ٤

باڵیۆزی حکومەتی بەریتانیای پایەبەرز بەختەوەر دەبێ ئەم ڕاپۆرتە بۆ بەڕێزتان بەرز بکاتەوە، کە کاربەدەستی ویلایەتی (وان) لەبارەی بارودۆخی ناوچەکە بۆ بابولعالی ناردوویەتی.

لە سەرەتاکانی مانگی ڕابردووە و بەهۆی هەراسانکاریەکانی کورد، دانیشتوانی سێ گوندی (باخ کالی) ناوچەکانیان جێهێشتووە و پەنایان بردۆتە (وان)، کورد لەژێر سەرکردایەتی (عەلی خان)دا بوون. لە ١٨ نیساندا بەهەمان شێوە ژمارەیەکی دیکە لە دانیشتوانی پەنابەربوونەتە (وان) و ئاماژەیان بەو هێرشە نوێیانە کردووە، کە (عەلی خان) ئەنجامیداوە، هەروەك نێردراوێك لە (ئەرکیش) و (جیفاس) گەیشتوونەتە (وان)، قسەیان کردووە لەبارەی ئەو هەڵسوکەوتە خراپانەی خەڵکەکە ڕووبەڕووی دەبنەوە لە لایەن کوردەوە. نێردراوەکە دەریخستووە کە دانیشتوانی دوو ناوچەکە، ئەگەر بەروبومێکی باشیان دەستکەوتبێ لە گەنم، ئەوا لەگەڵ ئەوەشدا ناتوانن بیگوازنەوە بۆ ئاشەکان، بەهۆی ڕێگە نا ئەمینەکان، لە دەرەنجامدا لە دۆخێکدا سەخت دەژین، نێردراوەکە باسی ئەوەشی کردووە، کە کورد مەڕ و ماڵات و ئاژەڵەکانیان دەلەوەڕێنن لە ناو کێڵگەکانی گەنم و جۆدا، بەهۆی ئەمەوە دەکرێ زەویەکان دووچاری تێکدان ببنەوە، دەکرێ وشکەساڵی لە ساڵی ئایندە دەربکەوێ، ئەمە گریمانەیەکی بەهێزە.

لە دوای ئەمە نامەیەك لەلایەن دانیشتوانی تورك و ئەرمەنەوە بۆ (وان) هاتووە، داوا لە حکومەت دەکەن یارمەتیان بدات.

هەروەك (کاپیتان کلایتۆن) لە ڕاپۆرتەکەیدا ئاماژە دەکات بە یاخی بوونی کوردی، کە ڕۆژانە لەم ناوچانە فراوان دەبێ، دوودڵیش دەردەبڕێ لە فراوانبوونی یاخیبوونەکە، بۆ ئەوەی گشت ناوچەکان بگرێتەوە.

پێشبینی ئەوە دەکەین (ئەختەمار) ڕووبەڕووی هەڕەشەیەکی ڕاستەقینە ببێتەوە، چونکە دانیشتوانی ئەم ناوچەیە و بەهۆی دەستگیرکردنی سەرکردەکانیان ئەلایەن (عابدین پاشا) بیر لە یاخیبوون و تۆڵەسەندنەوە دەکەنەوە. ڕاپۆرتە تازەکان قسە دەکەن لەسەر بەرزبوونەوەی نرخی گەنم و خەڵك ڕووبەڕووی برسێتی بوونەتەوە. بەهەمان شێوە سەرچاوەی متمانە پێکراو ئێمەی ئاگادار کردۆتەوە کە کاربەدەستی (موش) ئەو گەنمەی لە سایلۆکاندا بووە دابەشی کردووە بەسەر دادوەران و موفتییەکان و دەوڵەمەندانی شار، هیچ بەشێك بە خەڵکی سادە نەدرا.

گومانم هەیە لەوەی بابولعالی دەسەڵاتی تەواوی دابێتە کاربەدەستی ویلایەتی (وان)، بۆ قڕ کردنی کورد.

کونسڵی بەریتانیا لە ئەرزەڕوم، لە ڕاپۆرتەکانیدا ئاماژە دەکات بەوەی کورد لە ماوەی سێ مانگی دواییدا هێرشیان کردۆتە سەر نزیکەی (٢٠) گوند، کە ئەرمەنیەکانی تێدا نیشتەجێن، شەپۆڵی سێیەمی هێرشەکە لە (٢٠) حوزەیراندا ڕوویداوە، بە تێڕوانینی ئەو دەبێ حکومەتی ئێرانی سنوورەکانی دابخات، بۆ ڕێگری کردن لە کوردە یاخیبووەکان، لەوەی بچنە ناو ئێران، بۆ ئەوەی لەشکری تورکیش بتوانێت ڕووبەڕووی کورد ببێتەوە، جگە لەمە هێزە تورکییەکان هیچ توانایەکیان نییە لەسەر بەدواداچون کردن بۆ یاخیبووە کوردەکان.

(میجەر تروتر) دەڵێت: لەوەتەی سەرکردەی تازەی جەندرمەکان دەسەڵاتی لە ویلایەتی (بەدلیس) وەرگرتووە، لە ڕێگەی بەرتیل دان بە پۆستە باڵاکان، هێشتا چارەنووسی شەست بەندکراو بەهۆی تاوانە مەزنەکانەوە نەزانراوە، سەبارەت بە خەڵکی ویلایەتەکە، ئەوا هەموو ڕۆژێك زیاتر برسی دەبن، بارودۆخەکە لە ناوچەکانی (باش قەلا) و (بایەزید) و (هەکاری) چاکتر نییە. من پێم وایە بابولعالی توانای هەیە زاڵ بێت بەسەر کورددا و کێشەکانی ناوچەکە چارەسەر بکات.

ڕاپۆرتەکانی تر دەکرێ لە کورتترین کاتدا بەرز بکرێنەوە.

واژوو

ج.ج. کوشن

٢١/ حوزەیران/ ١٨٨٠

شێخ سلێمان شێخ دینۆ شێخ سەید تەهای نەهری، ناسراو بە شێخ [redacted] گەیلانی، ئێستاش هەر لە ژیاندایە، خوا تەمەنی درێژتر بکات بە تەندروستیەکی باشەوە.

بەڵگەنامەی (٣)

هاوپێچی بروسکەی ژمارە (٦)[١]

وان لە ٢٠ حوزەیرانی ١٨٨٠

هیچ گومانێك نەماوە، بەهۆی دوودڵی حکومەتی ناوەندی، پێکهاتنی پێکهاتەیەکی کوردی بەهێز بە ئامانجی لەناوبردنی ئەرمەنیەکان، لە دۆخی پێگەیشتندایە[٢]. گومان لەوەدا نییە بابەتەکە لە بەرهەمی سیاسەتەکانی عوسمانییە، (شێخ عوبەیدوڵڵا) ناوکی ئەم پێکهاتەیەیە، بەهەمان شێوە (بەحر بەگ)یش تیۆر دانەرەکەیەتی[٣].

---

(١) خوێنەر بروسکەی ژمارە (٦) لە شوێنێکی تردا دەبینێ، بەپێی زنجیرە کاتیەکەی، چونکە لە ڕێکەوتی ١٧ ١٧ ئۆگستی ١٨٨٠ دەرچووە، ئەم هاوپێچە لە بەرواری ٢٠/ حوزەیران بووە، هەر بۆیە بەڵگەنامەکانمان بەپێی ماوە کاتیەکەی ڕێکخستووە.

(٢) چەندین سەرچاوە دەڵێن، نووسەری ڕاپۆرتەکە قەشەیەکی ئەرمەنیە، ناردوویەتی بۆ وەزیری دەرەوەی بەریتانیا، تێبینی دەکرێ خۆی بە دوور گرتبێ لە قسە کردن لەسەر کوردستان و دەڵێت (کوردی ئەرمەنستان)، تەنانەت ناوێکی نامۆی بۆ (هەکاری) بەکارهێناوە و ناوی دەنێت (ئەغباغ). پێکهاتەی کوردی بریتییە لە (کۆمەڵەی هۆزە کوردییەکان) یان ئەوەی ڕاپۆرتە خۆرئاواییەکان ناویان لێناوە (یەکێتی کوردی). شێخ عوبەیدوڵڵا کار دەکات لەسەر پێکهێنانی ئەم ڕێکخستنە لەوەتەی ساڵی ١٨٧٩ و ڕاستەوخۆ لە دوای ڕابوونی هەکاری، هەوڵەکانی بوونە هۆی بەستنی (کۆنگرەی شەمزینان) لە گوندی (نەهری) بە ئامادەبوونی زیاتر لە ٢٠٠ سەرۆك هۆز و سەرکردەی کوردی و زانای ئاینی، لە ماوەی کۆنگرەکەدا بڕیاردرا بە پێکهێنانی کۆمەڵەیەك بۆ سەرکردایەتی کردنی خەبات و تێکۆشانی کوردی، بە ئامانجی خۆسەری بۆ کوردستان. شێخ عوبەیدوڵڵا بانگهێشتی هەر یەکێك لە مەترانی ئەرمەنی و ئەلار شەمعون کرد بۆ هەماهەنگ کردنی هەوڵەکان و ئامادەبوون لە کۆنگرەکە، بەڵام بەریتانیا کاریگەری ئەرێنی لەسەر هەبوو و تێیدا ئامادە نەبوو.

(٣) بەحر بەگ، دواتر بەحری پاشا، یان بەحری ڕیزا پاشا، یەکێکە لە نەوەکانی (میر بەدرخان پاشای مەزن) میری بۆتان – جزیرە -، دوای مردنی باوکی، سوڵتان عەبدولعەزیزی عوسمانی پلەی قائمقامی پێ بەخشی، لەگەڵ سێ لە براکانی، ئەوانیش بریتی بوون لە نەجیب بەگ و موستەفا بەگ و بەدری بەگ، بەحری بەگ بووە یاوەری سوڵتان عەبدولحەمیدی دووەم، سوڵتان ڕایسپار بە قەناعەت کردن بە هەر دوو

بەحری بەگ سەردانی سەرۆك هۆزەكانی كرد، لە ڕێگەی بەڵێن پێدان و هەڕەشە لێكردنەوە، ئەوانی هێنایە پاڵ خۆی، هەندێك جاریش لە ڕێگەی ترساندنیان بەهۆی هێزە یەكگرتووەكانی كورد بە سەركردایەتی شێخ عوبەیدوڵڵا.

ئەم پێكهاتە كوردیە ئامانجی دروستكردنی یەك ویلایەتی كوردییە لە توركیا و بەدەرنانی ئەرمەنیەكانە لە ناوچەی ئاغباغ (هەكاری)[1]. ژمارەیەك لە هاوڕێیە متمانە پێكراوەكانمان لە ئاغباغ دەڵێن:

برا ڕاپەڕیوەكەی (حوسێن كەنعان پاشا و عوسمان پاشا) بۆ كۆتایی هێنان بە جەنگ لەگەڵ دەوڵەتی عوسمانی لە ساڵی ١٨٧٨ و دەستكردن بە دانوستان لەگەڵ سەركردە عوسمانیەكان، دواتر سوڵتان ڕایسپارد بۆ دانوستان كردن لەگەڵ شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری. مێژوونووسان دەڵێن: بەحری پاشا لەلایەن سوڵتانەوە ڕاسپێردرابوو بە هەڵگرتنی فەرمانی لە سێدارەدانی مەدحەت پاشا بۆ والی حیجاز، هەروەها ڕاسپێردرا بە جێبەجێكردنی حوكمی دوورخستنەوەی نووسەری توركی ئەحمەد مەدحەت و شاعیر نامیق كەمال و جگە لەوانیش، بەحری پاشا ئەفسەری بەرپرس بوو لە دوورخستنەوەیان بۆ دوورگەی (رودس) و ئەوانی ڕزگار كرد لە سیخوڕێك، كە سوڵتان لەسەر پشتی كەشتیەكە داینابوو، نووسەری توركی ئەحمەد مەدحەت بە (پیاوە زۆر شەریفەكە) وەسفی دەكات. لێكۆڵەری دیاری ئەمریكی وەدیع جەودە (عێراقی – كوردستانی – بە ڕەچەڵەك مەسیحی) لەبارەی ڕۆڵی بەحری بەگ دەنووسێ و دەڵێت: ((ئەو ئەركەی بە بەحری بەگ ڕاسپێردرا بوو، بریتی بوو لە هەڵگرتنی نیشانەی ڕێز، لێرەدا ڕووی نامۆیی دەردەكەوێ، كە ناكۆكە و ماندووە لە كاروباری كوردیدا، ئەگەر ئەو وتە و چالاكیانەی پەیامی قەشەكە داویانەتە پاڵی دروست بێ، ئەوا دەبێ حكومەتی عوسمانی كارێكی گرنگتری پێبەخشیبێ لە هەڵگرتنی نیشانەی ڕێزێك كە بەراورد ناكرێ. ئەو گریمانەیە هەر دەمێنێتەوە بە سروشتی دۆخەكە كە هاریكاریەكەی لەگەڵ شێخ لە پشتی حكومەتەوە و بە بێ ئاگایی ئەو ڕوویداوە. بە ڕاستی ئەمە ڕێكەوتێكی سەیرە نوێنەرێك هەڵبژێریت، كە لەلای شێخ كوڕی میری ترسناك بەدرخانی لایە، كە هیچ ناوبانگێك كێبڕكێی لەگەڵ ناكات لە كوردستان)). لە جرجیس فەتحوڵاوە وەرگیراوە – دوو دەروازە لەسەر شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری – ٣٦. لە لێكۆڵینەوەكەماندا كە هیوادارین بكەوێتە بەر دیدی خوێنەران (بزوتنەوەی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری لە بەڵگەنامەكانی بەریتانیادا) شیكردنەوەی ڕۆڵی بەحری پاشا هەیە لە ڕووداوەكانی بزوتنەوەكەدا.

(١) ناوچەی هەكاری: دەكرێ بوترێ ئەم ناوچەیە، ئەو بەشە جوگرافییە دەگرێتەوە، كە دەكەوێتە باشوری ویلایەتی (وان) و خۆرهەڵاتی بۆتان – جەزیرە – خۆرئاوای هەر دوو شاری ورمێ – ئورمییە و شنۆ و باكوری شاری موسڵ و هەولێر، بە چیای مەقلوبیشەوە، مێژوونووسان باسی ئەوە دەكەن ناوەندی (لالش) دەكەوێتە چیای هەكاری. هەكاری لە ئێستادا ویلایەتێكە لە كوردستانی توركیا.

(کاتێك بەحری بەگ بە شاند هاتە ئاغباغ، بە ناونیشانی هەڵگری مەدالیای حکومەتی عوسمانی، وتی: داوا لە شێخ دەکەم سەردانی ئەستەنبۆڵ بکات، ئەگەر پێشنیازەکەی قبوڵ کرد، ئەوا منیش لەگەڵ هێزەکانی ئیمپراتۆریەت دێمە لای).

(هەر کە بەحری بەگ گەیشتە لای شێخ، ئەوا تەنها بانگهێشتی سەرۆك هۆزە کوردەکانی ئەرمەنستانی نەکرد، بەڵکو سەرکردە کوردەکانی ئێرانیشی بانگ کرد بۆ ئامادەبوون لەلای شێخ).

(کوڕی عەلی خان و پیاوەکانی سوێندیان خوارد لەسەر خۆشویستن و وەفاداری و لایەنگری لەبەردەم شێخ، بە چەندین دیاری مەزنەوە گەڕانەوە لایی. سەرکردەی هۆزەکانی تریش بەهەمان شێوە، بەم شێوەیە سەرکردایەتی شێخیان قبوڵ کرد).

(لەگەڵ ئەمەش ژمارەیەك لە سەرۆك هۆزەکان سەرکردایەتی شێخیان قبوڵ نەکرد، وەك: عەبدولڕەحمان جانکێر و کێروت عەلی مەحمود، سەرباری هەوڵەکانی بەحری بەگ، پێشبینی دەکرا لە کۆتاییدا بچنە پاڵ هێزەکانی ئەو).

(بەحری بەگ بەهەمان شێوە بانگهێشتی هۆزەکانی میلان و ئەلکان و دودری کرد لە ئێران، بۆ ئامادەبوون لەلای شێخ و وەستان لە ڕیزی ئەودا).

(ئەم ڕێکخستنە لە کاتی ئێستادا، خاوەنی ٤٠٠٠ تفەنگی مارتینی و ٢٠٠ ئێرانی و ئەوانی دیکەش تورکین).

(حکومەتی ئێرانی هەوڵی زۆر فراوان دەدات، بۆ ڕێگەگرتن لە بەرپابوونی بزوتنەوەیەکی کوردی لە تورکیا و ئێران. لە کاتێکدا ئەندامانی ڕێکخستنەکە دەیانەوێ نووسینگەیەکی ناوەندی لە هەر یەك لە سەلماس و ئاسمە بکەنەوە)[١].

---

(١) سەلماس و ئاسمە دوو شارن ئێستا لە کوردستانی ئێران، دەکەونە باکوری شاری ورمێ.

(کاربەدەستی ئاغباغ (هەکاری) تۆقیوە بەهۆی ئەم ڕێکخستنە و زۆر لێی دەترسێ، لە شوێنێکدا وتویەتی دەیەوێت دەستلەکارکێشانەوەی خۆی پێشکەش بکات و لە ناوچەکە دەربچێ).

(ڕاپۆرتەکان ئاماژە بەوە دەکەن بەحری بەگ دەیەوێ بچێتە (وان) بۆ هاندانی خەڵك بۆ پەیوەست بوون بە بزوتنەوەکە و بەشداری کردن تێیدا، دەبێ ئاماژە بەوە بدرێ لقەکانی بزوتنەوەکە لە گشت ناوچە کوردییەکان چالاکە)، (ژمارەیەك لە سەرۆك هۆزە تورکەکان پێیان وایە باشترە دانبنرێ بە سەرکردایەتی شێخدا بێ جەنگ و خوێن ڕشتن[1]، بەڵام من گومانم هەیە تا ئێستا کورد بوێری ئەنجامدانی ئەم هەنگاوەی هەبێ).

((لەگەڵ ئەوەی گرنگی سیاسی ئەم بزوتنەوەیە کاریگەر نییە، بەڵام گومانی ئەوە هەیە ئەرمەنەکان بەم قوماره هەڵبخەڵەتێن، لە ژێر گوشاری بارودۆخی هەنووکە)).

سەرکردەی لەشکر لە شاری (وان) بەڵێنی ناردنی یەکەی سەربازی داوە بۆ ناوچە ناجێگیرەکان، بە تێڕوانینی ئێمە هەر کردەوەیەکی سەربازی ئەنجام بدرێت، هیچ دەرەنجامێك نابێت.

سەرباری ئەمە، لە کاتی پەسەندکردنی پەیماننامەی بەرلین، کورد کە لە تورك زیرەکترن، لە ڕێگەی ئەو نەرم و نیانیەی هەیانە، دەتوانن لە ئەرمەنیەکانەوە نزیك بن و ماف و جیاوك بەدەستبهێنن.

---

(١) لە زۆر کاتدا، ئەفسەر و سەربازە تورکەکانیش نەیاندەویست جەنگ لەگەڵ شێخ بکەن، بەلەبەرچاوگرتنی پێگە بەرزە ئاینیەکەی، کە هاوشانی پێگەی سوڵتان بوو. لە یەکێك لە سەرجدانەکانیدا بۆ ئەستەنبوڵ، لە ڕێگەیدا بۆ حیجاز بۆ ئەنجامدانی فەرزی حەج، وەزیرەکان پێشبڕکێیان کرد بۆ ماچ کردنی دەستەکانی.

بەڵگەنامەی (٤)

ژمارە ٢ لە ئیریل گرانفیلەوە بۆ مستر گوشن[١]

وەزارەتی دەرەوە ١ تەموز ١٨٨٠

لە نامەکەی بەڕێز تامسونەوە ڕوون دەبێتەوە، کە لە بەرواری ١٤ نیسان دانەیەکیشی بۆ ئێوە ڕەوانە کراوە، وەزیری کاروباری دەرەوەی ئێران، ئامادەیی خۆی دەربڕیوە بۆ ئەنجامدانی پەیماننامەیەکی فەرمی لەگەڵ تورکیا، بە مەبەستی زاڵبوون بەسەر هێرشی ئەو کوردانە لە سنووری نێوان ئێران و تورکیادا نیشتەجێن. نامەکە دەریخستووە کە باڵیۆزی تورکی لە تاران تا ئێستا شتەکەی لە ئەستەنبۆڵ نەگەیاندووە[٢]. بەڕێزتان ڕاسپێردراون بە بەدواداچوون بۆ بابەتەکە و بەدەستخستنی دەرئەنجامی کۆتایی.

ئەمە وێنەی شێخ سەید تەهای نەهرییە، کە لە شاری ڕواندز گرتوویەتی.

---

(١) فەخری بەگ: باڵیۆزی ئێرانە لە تاران.

(٢) ئەستەنبۆڵ بە ئەنقەست خۆی دەدزیەوە، کۆسپی دەخستە بەردەم هەوڵەکانی بەریتانیا بۆ ئەنجامدانی پەیماننامەیەکی لەم جۆرە.

بەڵگەنامەی (٥)

ژمارە ٢

لە ئیریل کرانفیلەوە بۆ مستەر تامسون

وەزارەتی کاروباری دەرەوە ژ/ تەمموز / ١٨٨٠

حکومەتە پایەبەرز و بەختەوەرەکەمان، نزیکە لە گرێدانی پەیماننامەیەکی هاریکاری لە نێوان ئێران و بابولعالیدا، بۆ لەناوبردنی هێرشی ئەو کوردانە نیشتەجێی ناوچە سنووریەکانی نێوان تورکیا و ئێرانن، تەواو ڕازییە لە هەوڵەکانی ئێوە لەم بارەوە لەگەڵ وەزیری کاروباری دەرەوەی ئێران.

داوام لە باڵیۆزی حکومەتە پایەبەرزەکەمان لە ئەستەنبوڵ کردووە، کار بکات لەسەر خێرا کردنی گرێدانی هاووێنەی ئەم پەیماننامانە و کات بەفیڕۆ نەدان.

واژوو ئیریل کرانفیل

بەڵگەنامەی (٦)

هاوپێچی ٣ بەڵگەنامەی ژمارە ٨

بۆ باڵیۆزی گشتی ئابوت

ئورمییە ٨ تەمموز ١٨٨٠

لە زنجیرەی پلەکانی دەسەڵاتی ئیسلامیدا، شێخ خۆی بە کەسی سێیەم دادەنێت[1]. دادەنێت[1]. جگە لە چەند هۆزێکی کورد لە ناو ئێران، کورد بە گشتی داندەنێت بە سەرکردایەتی شێخ، شێخ عوبەیدوڵا دەژیەت وەك چۆن پاشاکان دەژین. ڕۆژانە ٥٠٠ تا

(١) پێمان وابێ مەبەستی کەسە یەکەمەکانی جیهانی ئیسلامییە کە لێرەدا ناماژەیان پێدەکرێ: سوڵتانی عوسمانی، شەریفی مەککە، شێخ عوبەیدوڵلا. یان سوڵتانی عوسمانی شای قاجاری و شێخ عوبەیدوڵلا.

١٠٠٠ كەس خواردن لەسەر سفرە و خوانی ئەو دەخوات. لە نێوان میوانەکاندا تاکەکانی گشت چینەکانی کۆمەڵگە دەبینرێن، هەر لە هەژارترین کەسەوە تا گەورە بەرپرسەکانی هەر دوو دەوڵەتی ئێران و تورکیا.

شێخ بە خودی خۆی لەگەڵ کوڕەکەشی لێکۆڵینەوە دەکات، لە سکاڵا و داواکارییەکانی گەل، لە نزیکەوە لەگەڵیان تاوتوێی دەکەن. لە شاری شێخ عوبەیدوڵڵا شتێك نییە بە ناوی خواردنەوە سەرخۆشکەرەکان. شێخ هەر لە خۆرهەڵاتنەوە تا نیوەی شەو هەڵدەستێت بە ڕاپەڕاندنی کارە کارگێڕییەکانی گەلەکەی. گەلەکەی شێخیان خۆشدەوێت و فەرمانەکانی بەبێ مشتومڕ جێبەجێ دەکەن. پێشێلکردنی یاساکان بڕیاری مردن بەدوای خۆیدا دێنێت[١]. شێخ زۆر ژیرمەندە، بەپێچەوانەی گشت ڕۆحانیەکان زانیاری هەیە سەبارەت بە زانستەکانی ڕۆژگار[٢].

شێخ حەزی لە یەکگرتنی کوردە، دەیەوێ دزی و جەردەیی و ڕێگەبڕین و تاڵان بنبڕ بکات. هەر بۆیە بە خودی خۆی دەستی کرد بە کڕینی زەوی کشتوکاڵی لە

---

(١) شێخ عوبەیدوڵڵا فەرمانی کرد بە لەسێدارەدانی چەند سەربازێکی، کە پێشێلی فەرمانەکانی ئەویان کردووە، چەند دزیەکیان لە هاوڵاتیانی مەدەنی کردووە، هەروەك نەریت وایە شتی وا لە زۆربەی جەنگەکاندا ڕوودەدەن. مژدەدەرە ئەمریکییەکان، هەر چەندە شێخیان خۆشویستووە و دۆستی بووینە، بەتایبەت دکتۆر کۆچەران، ئەوا بە ڕێوشوێنێکی توونددیان داناوە. بە هەر حاڵ ناگرێ حوکم لەسەر چەند ڕووداوێکدا بدەین بە پێوەرەکانی ئەمڕۆ، کە نزیکەی سەدە و نیوێکی بەسەردا تێپەڕیوە، بەڵام دەبێ سەرکردە هاوچەرخەکان ئاگاداربن ئەمە دەسەڵاتێکی کورت هەڵاتوو نییە.

(٢) پێم وابێ مەبەستی لە زانستەکانی ڕۆژگاری پەیوەست بە شوێنە، بۆ نموونە شێخ عوبەیدوڵڵا زانیاری جوگرافی نەبووە لەبارەی جیهانەوە کە بۆ دەرەوەی دەوڵەتی عوسمانی پەلبهاوێژێ، ڕووداوێکی دەگمەن دکتۆر کۆچەران باسی دەکات، دەڵێت: ((ڕۆژێکیان لە ماوەی گفتوگۆکەماندا، شێخ دەستی دایە دارێك و لەسەر لایەك داینا و وتی: ئێستا دکتۆر پێم بڵێ ئەمە ئەمریکە، کە گوندی ئەو بوو، بۆم دیاری بکە مۆسکۆ دەکەوێتە کوێ و لەندەن و تاران دەکەونە کوێ، کۆچەران دەستی دایە چیلە دارێك و ئەخشەیەکی دروستکرد. کۆچەران ستایشی زیرەکی و تێنوێتیەکەی بۆ زانین کردووە ((لە جرجیس فەتحوڵڵاوە گواستراوەتەوە – دوو دەروازە لەسەر شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵڵا)).

(گەوم‌ڕ) و (باش قەلعە) و (مەرگەوم‌ڕ) و (ترگەوم‌ڕ) تا بتوانێت زۆرترین جوتیار بەکار بخات.

کوڕی شێخ، کە ناوی عەبدولقادرە و لە شوێنی شێخ دادەنیشێ، ئێستا لە ئێران دەژیەت، نامەی باوکی پێیە بۆ دەسەڵاتدارانی ئێرانی دەبات، سەبارەت بە ڕابوونی کوردانی شکاك بە سەرۆکایەتی (عەلی خان) و کوردانی هەرکی بە سەرۆکایەتی (حەسەن بەگ)، کە بە ڕووکەشی لە ژێر دەسەڵاتی حکومەتی ئێرانیدان، بە کاری دزی و جەردەیی و ڕێگری و هەڵکوتینە سەر ماڵی خەڵك و تێکدانی ئاسایشی ناوچەکە، حکومەتی ئێرانی داوای چارەسەرکردنی ئەم کێشەی کردووە زۆر بە پەلە، یان ڕێگەدان بە هێزەکانی شێخ بۆ تۆڵەسەندنەوە و سزادانیان، بەڵام حکومەتی ئێرانی بایەخی بە پرسەکە نەدا، هەر بۆیە شێخ هەڕەشە بەزاندنی سنوورەکانی ئێران و لەناوبردنی تەواوی دز و جەردەکانی کرد، ئەگەر ئەم ڕووداوانە دووبارە ببنەوە. ناوبراو پێشنیازێکی پێیە ئەویش بەکرێگرتنی دەشتەکانی (مەرگەوم‌ڕ) و (برادۆست)ە بەشێوەی ساڵانە، بەرامبەر دانی بڕێکی دیاریکراو لە ماڵ و سامان.

پێش چەند هەفتەیەك کوڕی شێخ، کە لەشکرێکی ئامادە و پڕ چەکی بە تۆپەوە لەگەڵدابوو، هاتنە برادۆست بۆ لەناوبردنی هۆزی شکاك، بەڵام (عەلی خان) پەشیمانی خۆی دەربڕی، کوڕی خۆی لەگەڵ ١٠٠ ئەسپسوار ڕەوانەکردە لای شێخ، لە نیشانەیەکدا بۆ ڕێزگرتن لە شێخ و داواکردنی لێبوردن لێی. شێخ گوندێکی لە برادۆستیش کڕی و قەڵایەکی لە ناوەڕاستی ناوچەی شکاك و هەرکی دروست کرد.

بەڵگەنامەی (٧)

هاوپێچی ژمارە ٧

لە بریکاری کونسلەوە، کلایتۆن[١] بۆ میجر تروتر[٢]

باش قەلعە ١١ تەمموز ١٨٨٠

کاتێك گەیشتمە ئێرە، کاربەدەست (توسون پاشا) بە منی وت، ماوەیەك بەر لە ئێستا ئەفسەرێك لەلایەن شێخ عوبەیدوڵڵاوە ڕەوانە کراوە بۆ گەیاندنی نامەکەی، شێخ وتی: (وتەیەکی نامۆم بەر گوێ کەوتووە، دەوترێت ئەرمەنیەکان دەیانەوێ ناوچەیەکی خۆڕێبەری لە (وان) دروست بکەن، بەهەمان شێوە ئاشورییەکان کار لەسەر بەرزکردنەوەی ئاڵای ئینگلیز و قبوڵکردنی بەندایەتی کردنی ئەوان دەکەن. هەرگیز ڕێگە بەکارێکی لەو جۆرە نادەن، ئەگەر پێویست بە پڕ چەککردنی ئافرەتانیش بکات) لە هەمان کاتدا شێخ نێردراوێکی ڕەوانەی لای ئەلار شەمعون کردووە و داوای لێکردووە بچێتە پاڵی لە دژایەتی کردنی تورکدا، هەمان شتی لە سەرکردەی ئەرمەنەکان داوایان کردووە لە ناوچەکە، بەڵێنی پاراستن و بەرگری کردنی لەوان بدرێت. شێخ عوبەیدوڵڵا تەنانەت خەڵکی ئەو گوندانەشی لەگەڵ خۆ هێناوە کە تەنانەت چوار کاتژمێر لە باش قەلعەوە دوورن.

هەروەك پاشا دەڵێت: شێخ دەیەوێت کوڕەکەی ڕەوانەی ئەستەنبۆڵ بکات، بۆ خستنەڕووی پێشنیازەکانی. چەند سەرچاوەیەکی ئاگادار ئەوە دەخەنەڕوو کە پێشنیازەکانی شێخ دانپێدانانی ئەستەنبۆڵ لەخۆ دەگرێ، سەبارەت بە جۆرێك لە خۆڕێبەری بۆ کوردستان، لە بەرامبەر ئەمەدا باج و خەراجەکەی بۆ ئەستەنبۆڵ

---

(١) ئیمیلیاس کلایتۆن، ئەفسەرێکی بەریتانیە بە پلەی نەقیب، بریکاری کونسلی بەریتانیا بوو لە شاری وان.

(٢) میجەر هنری تروتر: کونسلی گشتی بەرتانیا بوو لە کوردستان.

دەنێرێ، لە ڕێگەی (بەدرخان بەگ[1])، لە دۆخی ڕازی بوونی ئیسەنبۆڵ لەسەر خۆڕێبەری تەواو، ئەوا ئەندازەی باج و خەراجەکە زیاد دەکرێت.

شتێکی ڕوونە شێخ و کورد بە توندی دژی پێدانی هەر ماف و جیاوکێکن بە ئاشوری و ئەرمەنەکان[2]. لە هەمان کاتدا شێخ لە سەرکردایەتی کردنی بەسەر کورددا، ئاشوری و ئەرمەنیەکانیش لە بزوتنەوەی کوردی دژی حکومەتی تورکدا بەشدار پێ بکات. گومان لەوەدا نییە شێخ دەیەوێ دەسەڵاتەکەی فراوان بکات بەسەر گشت خاك و زەویەکانی کوردستان، بەڵام ڕووبەڕووی دوو ئاستەنگ دەبێتەوە، یەکەمیان: بەرهەڵستی زۆر توند لەلایەن دوو هۆزی بەهێز، دووەمیان، دژایەتی کوڕەکەی بۆ ئەو[3]. سەرباری ئەمە، لەگەڵ ئەوەی چەندین هێزی زۆر دەوری شێخیان شێخیان داوە لەم کاتەی ئێستادا، ئەوا ڕوودانی شکستێك یان جەنگێکی توند و سەخت، لەوانەیە ببێتە هۆی هەڵگەڕانەوەی هۆز و سەرکردە لەخۆباییەکانی دژی شێخ.

بەڕای من پێدانی حوکمی خۆڕێبەری یان حکومەتی نوێنەرایەتی کارێکی نەرێنیە لە دیدی مندا، بەڵام لە واقیعدا کەسێکی بەهێز لە لوتکەی هەرەمەکەدا

---

(1) میر بەدرخان پاشا لەو کاتدا کۆچی دوایی کردبوو، لەوانەیە بەحری بەگی کوڕی مەبەست بوبێ.

(2) بەڵگەنامە بەریتانیەکان ناوی نەستوریەکان بۆ ئاشوریەکان لە کوردستان بەکاردێنێ. شێخ و کورد دژایەتی مافەکانی ئاشوری و ئەرمەنیەکانیان نەدەکرد، برگەی دواتر لە ڕاپۆرتەکە، ڕای شێخ ڕوون دەکاتەوە سەبارەت بەپێویستی خەباتکردنی هاوبەش بۆ بەدەستخستنی ئازادی گەلی کوردستان و دابینکردنی مافەکانی بە تێکرایی، شێخ دووربین بوو، دەیەویست ڕێگە بگرێت لە بەرامبەر ئەو هەوڵانەی دەدران بۆ دابەشکردنی گەلی کوردستان یان پەرت کردنی نیشتمانەکەی و دروستکردنی شڵەژان و ئاکۆکی ناوخۆیی.

(3) هەندێك لە سەرچاوەکان باس لەوە دەکەن کوڕی شێخ عوبەیدوڵڵا، محەممەد سدیق، هەندێك جار تەبا نەبوو لەگەڵ بۆچوونەکانی باوکیدا. بەڵام یەکێك لە بازنەکانی جەنگی بەڕێوەبرد کاتێك بزوتنەوەکە بەرپا بوو.

وهستاوه، بهڕای من پێویسته دهوڵهتانی ئهوروپی پله دوو یارمهتی بۆ ئهم بزوتنهوهیه بنێرێن.

پرسێکی تریش ههیه دهبێ ئاگاداری بن، ئهویش دهرهنجامی پهیوهندییه سیاسییه – مهزههبییهکانه له ناوچهکهدا، بڕوا بوون بهوه بههێز دهکات که ئاشوریهکان شایستهی سهرپهرشتیکردنی ئینگلیزن، ئهم بارودۆخه سهر دهکێشێ بۆ ئهوهی گومان لای گهلانی ناوچهکه دروست ببن، لهلایهکی ترهوه ببێته هۆی نهمانی متمانه له نێوان ئهستهنبۆڵ و لهندهن.

واژوو

ئیملیاس کلایتۆن

حاجی محهممهد شێخ ڕهشید لۆڵانی.

بەڵگەنامەی (٨)

پاشکۆی ٢ ژمارە ٤

لە حەسەن پاشاوە بۆ قەدری پاشا[1]

١٤/ تەمموز/ ١٨٨٠

ئەم بروسکەیە وەرگێڕدراوە، کە لە بەرواری ٢ تەمووزدا دەرچووە. داوای لە خاوەن پایە کردووە ڕاستەوخۆ بەخۆی بچێتە ناوچە نا سەقامگیرەکان و گشت هەوڵەکانی بخاتەگەڕ بۆ گێڕانەوەی ئارامی و ئاسایش و سەقامگیری بۆ ئەوێ. هەروەها ئاگادار کردنەوەی گشت سەرۆك هۆزەکان لە ڕێگەی هەوالگر و بەکرێگراوە ناوخۆییەکان سەبارەت بەپێویستی بەرەنگاربوونەوەی گشت ئەو کارانەی زیان بە خەڵك دەگەیەنن.

سوپاسی خوا دەکەین تا ئێستا ڕووداوی توندوتیژ ڕوویان نەداوە. ژمارەیەك لە کەسانی ڤین لە دڵ دەیانەوێ ڕووداوە بچوکەکان مەزن بکەن.

لە پێنج شەممەی ڕابردوو پڕوپاگەندەیەك لە شاردا بڵاوبووەوە، سەبارەت بە تاڵانکردنی ٨٠٠ سەر ئاژەڵ لە (گیدی)، کە دوو کاتژمێر لە (وان)ەوە دوورە، کونسلی ڕووسی جەختی لەسەر ئەم هەواڵە کردەوە. ڕاستەوخۆ دوو دەستە ڕەوانەی ناوچەکە کراون بۆ لێکۆڵینەوە، دوای کۆتایی هاتنی لێکۆڵینەوەکە دەرکەوت کە ژمارەی ئەو ئاژەڵانەی دزراون تەنها ٣٠ سەر ئاژەڵن، دوژمنان تەنها کاریان گەورە کردن و دەرخستنی ناوچەکەیە بەشێوەیەکی ناسەقامگیر[2]. هیوادارم ئەم ڕاپۆرتەی دواتر بۆ جەنابتان بخرێتەڕوو.

---

(١) حەسەن پاشا، کاربەدەستی ویلایەتی وانە، قەدری پاشامان نەناسی، لەوانەیە وەزیری ناوخۆیی عوسمانی بێ.

(٢) مەبەستی لە دوژمنان (ڕوسیەکان و کۆمەڵەی ئەرمەنیەکان، کە زۆر سکاڵایان لەلای وڵاتانی خۆرئاوا دەکرد و کوردیان تۆمەتبار دەکرد بە دەستدرێژی کردنە سەریان و دزینی ئاژەڵەکانیان، مەبەست لەمە

بەڵگەنامەی (٩)

هاوپێچی ١ ژمارە ٨

تەبرێز ١٤ تەمووز ١٨٨٠

لە کونسلی گشتی ئابوتەوە بۆ مستەر تامسون[(١)]

خۆشحاڵم ئاگادارتان بکەمەوە، لە بەرواری ١١ تەمموز هاوتا تورکیەکەم چاوی کەوتووە بە کاربەدستەکە، بۆ گفتوگۆ کردن لەبارەی کێشەکانی زنجیرە سنووری نێوان تورکیا – ئێران لە نزیك (باشکا). دوای چاوپێکەوتنەکە، ڕاستەوخۆ بروسکەی جیاواز ڕەوانەکراون بە جیاواز بۆ هەر یەك لە نوێنەری (بابولعالی) لە تاران و بۆ پاشای (وان).

بەڵگەکان وا دەردەخەن کورد (شکاك و حەیدرانلو[(٢)]) هێرشێکی فراوانیان کردبێت لە ناو خاکی تورکیادا. لەلایەکی ترەوە دەسەڵاتی ئێرانی دەڵێت، ئەم قەیرانە بەهۆی دەستپێکردنی هێرشی هەندێك لە هۆزەکانی ناو سنووری تورکیا دروست بووە.

بەڵام هۆزەکانی ئەم سنوورە، هەر چەندە وەفادارن بۆ شا، بەڵام لەبەر ئەوەی سوننە مەزهەبن، وا دەزانن شێخ سەرکردەی مەزهەبی ئەوانە و ئەوپەڕی ڕێز و حورمەتی لێدەنێن. هەر بۆیە شێخ هێمای یەکێتی کوردە لە سەر هەر دوو لای

کێشکردنی زلهێزەکان بوو، بەتایبەت ڕوسیا، بۆ دەستوەردان، بەتایبەت بە پاساوی ئەوەی دەوڵەتی عوسمانی ناتوانێ بەپێی پەیماننامەی بەرلین ئاسایش بۆ ئەرمەنیەکان بەرقەرار بکات.

(١) ویلیام. جی. ئابوت: کونسلی گشتی بەرتانیا لە تەبرێزی پایتەختی هەرێمی ئازربایجانی خۆرهەڵات لە ئێران. ڕۆڵێکی نامۆ و خراپی بینی لە کاتی بزوتنەوەی شێخ عوبەیدوڵلادا.

(٢) شکاك هۆزێکی کوردین لە کوردستانی ئێران، لە خۆرئاوای شاری ورمێ نیشتەجێن، حەیدەرانلو هۆزێکن لە دەوروبەری شاری وان لە کوردستانی تورکیا نیشتەجێن.

سنوورەكە. وا پێم باشە (ژەنەڕاڵ كوبی خان) لە تەبرێزەوە ڕەوانە بكرێ بۆ سنوور، بۆ ئەوەی چاوی بە بابولعالی بكەوێت و گفتوگۆی لەگەڵ بكات.

بێگومان كێشمەكێشی سنووری نێوان ئێران و توركیا، پرسێك بوو بۆ چارەسەر لەبار نەبوو. بە درێژایی سێ ساڵ كە لەوێ بەسەرم بردووە، هەر كاتێك گفتوگۆ ئەنجام بدەم، دەردەكەوێ هیوا نەماوە لە گەیشتن بە دەرەنجامی كۆتایی، ئەگەر ڕێكەوتنێكی فەرمی ئەنجام نەدرێ لە نێوان ئەم دوو هێزە، ناكرێ پێشبینی بارودۆخی ئاسایش و سەقامگیری بكرێ لەسەر زنجیرە سنووری نێوان ئێران و توركیا.

واژوو ولیام. ج. ئابوت

حاجی عومەر شێخ عەبدوڵڵا شێخ محەممەد، كە ئێستاش لە ژیاندا ماوە، تەمەن درێژ بێ.

بەڵگەنامەی (١٠)

هاوپێچی ٢ ژمارە ٨

لە كونسلی گشتیەوە بۆ مستەر تامسون

تەبریز ١٥ تەمموز ١٨٨٠

بەختەوەرم بۆ بەرێزتان بخەمەڕوو، ئەو هەڵوێستەی (بابولعالی) لە ساڵی ڕابردوو گرتبویەبەر لە بەرامبەر شێخ عوبەیدوڵڵا... سەركردەی كورد، هەڵوێستێكی زۆر مەترسیدارە لە ئایندەدا.

حكومەتی توركیا لە جیاتی ئەوەی بە سەختی شەڕ لەگەڵ شێخ بكات، دیاری بۆ دەنێرێ، لە كەسێكی تەواو لە نەبوونی متمانەدا زەیت دەكرێ بەسەر ئاگردا.

شێخ تەواوی كوردی لەگەڵ خۆی ڕاپێچ كردووە، لەسەر هەر بەرەی سنوور، تەنانەت هۆزی شكاكیش كە یەكێك بوو لە لایەنگرانی شێخ، كەچی شێخ بانگی كرد بۆ لای خۆی. دەوترێت ئەو هێزەی لە ژێر فەرمانی شێخدایە ئامادەیە بە چەكی متریالوز.

لە كۆتاییدا كوڕی شێخ لە (بازركان) بینرا، كە فەوجێكی سەربازی توركی لەگەڵدا بووە. هۆزی (گەوەر) و (برادۆست) لەم ناوچەیە دەژین. پێشبینی ئەوە دەكرێ ئامانجی كوڕی شێخ لەم سەردانە، بریتی بێ لە دەرخستنی هێزی خۆی بەرامبەر بە هۆزی شكاك بە سەركردایەتی (عەلی خان) یان چاككردنەوەی شوێنە ڕووخاوەكانی بازركان.

حكومەتی ئێران ناتوانێ ڕێگری لە شێخ بكات لەوەی ئیدارەی خۆی لە (مرگەوەر) دابمەزرێنێ[1]. سەركردەكانی هۆزەكانی (شنود[1]) و (لاهیجان[2]) و

---

(١) میجەر هنری تروتر: كونسلی گشتی بەریتانیا بوو لە كوردستان.

نوێنەری شا، دانوستان دەکەن لەبارەی خۆڕێبەری سنووردار و فەرمانبەردار بوون بۆ شێخ. ئا بەم شێوەیە وا دەردەکەوێ دەسەڵاتی شا لە ناوچەکە تواوەتەوە.

بە بڕوای من فراوانبوونی دەسەڵاتی ئەم شێخە کۆنگەرایە، مەترسییە لەسەر هەر دوولای تورکی و ئێرانی. دەکرێ دەمارگیری مەزهەبی شێخ، ببێتە مەترسییەك لەسەر ئەو مەسیحیانەی لە ناوچە کوردیەکاندا نیشتەجێن[٣]. ناوچە کوردیەکانی ئێرانیش بە هەمان شێوە لە ئاسایش و سەقامگیریدا نین لەبەرامبەر فراوانی دەسەڵات و هێزی شێخ.

بەڵگەنامەی (١١)

ژمارە ٨

لە کونسلی گشتی ئابوتەوە بۆ ئیریل گرانفیل

تەبریز ٢١ تەممووزی ١٨٨٠

بەختەوەرم سێ نامە بۆ بەڕێزتان بەرز بکەمەوە، کە بۆ وەزیری ڕاسپێدراوی حکومەتی پایەبەرز لە تاران نووسیومە، لەبارەی ئەو ناسەقامگیریەی لەسەر زنجیرە سنووری نێوان ئێران – تورکیا.

بێ چەند و چوون پرسی کوردی پەیوەستە بە چارەنووسی ئەرمەن و مەسیحییەکان، چ ئێستا یان لە ئایندە چاوی ئەوروپا بەرەو خۆی کێش دەکات. لەم

---

(١) شنود (ئەشنویە) شارێکی بچوکە بەشێوەی ڕێژەیی، لەسەر سنووری نێوان عێراق و ئێرانە، دەکەوێتە سەر پەپۆلکەیەکی بەرز، لە خۆرهەڵاتی چیای (کێلەشین)ی ناودار.

(٢) لاهیجان، شارۆچکەیەکە لە دەوروبەری مەهاباد.

(٣) کونسلی گشتی بەریتانی لە ڕاپۆرتەکانی دواتردا، هاووێنەی ئەو مەترسیانە ڕەت دەکاتەوە و جەخت دەکاتەوە لەسەر هەڵسوکەوتی دروستی هێزەکانی شێخ لەگەڵ مەسیحییەکان.

دیوەی سنوورەوە چاودێری بارودۆخی کوردستان دەکەم، سەبارەت بە تورکیا، دەبێ لێکۆڵینەوە لە ڕێگەیەکی کاریگەر بکرێ.

بەڵگەنامەی (١٢)

لە مستەر کوشنەوە بۆ ئیریل گرافیل

لە ٢ ئۆگێستی ١٨٨٠

گەورەم

بە ئاماژەدان بە نامەکانی بەڕێزتان لە ٣٠/ حوزەیران و یەکی تەمووز، لەبارەی پرسی کورد، لە ویلایەتی (وان)[١]، بەختەوەرم بە جەنابتان ڕابگەیەنم من قسەم لەسەر ئەم بابەتانە کردووە لەگەڵ (عابدین پاشا)[٢].

چەند ڕاپۆرتێکم بۆ هاتوون لەبارەی ناسەقامگیری سەر سنووری تورکیا و ئێران، گفتوگۆم لەگەڵ دەسەڵاتە جیاوازەکان کردووە، بە شێوەیەکی فراوان سەبارەت بە ئەگەری ئەنجامدانی ڕێکەوتنێکی هاریکاری لە نێوان ئێران و بابولعالی، بۆ زاڵبوون بەسەر یاخی بوونی کورد لە ناوچە سنوورییەکانی ئێرانی تورکی، بەڵام پێم وایە ئەگەر ڕێکەوتن لەگەڵ ئەستەنبوڵ ئەنجام نەدرێ و بابەتەکەی بۆ پێشنیاز نەکرێ، ئەوا ناکرێت دەرەنجامێکی پەسەند بەدەست بخرێت.

---

(١) وان: شارێکی مەزنی کوردستانی تورکیایە، پایتەختی هەرێمێکی مەزنی عوسمانیە و تا ئێستاش ناوەندی ولایەتەکەیە لە ئێستادا، بە دەریاچەکەی ناودارە، دەریاچەی (وان)، جەمر هنری تروتر: کونسلی گشتی بەرتانیا بوو لە کوردستان.

(٢) عابدین پاشا: وەزیری دەرەوەی دەوڵەتی عوسمانی بوو، بە لە بانگهێشتکردنی شێخ، سوڵتان ڕایسپارد بە سەرکردایەتی کردنی لیژنەیەك، بۆ توێژینەوەی باردۆخی کوردستان، لەسەر داوای شێخ عوبەیدوڵڵا بە پەرەپێدان بە بارودۆخی کورد لەساڵی ١٨٧٨.

پێم وابێ کەسێکی زۆر بە بڕیار، خاوەن پاڵپشتی سەربازی، دەکرێ هەڵسوکەوتمان لەگەڵ بکات لەبارەی پرسی کورد. لە هەفتەی ڕابردوودا پێشنیازەکانم بۆ سوڵتان خستەڕوو، کە داوای لێکردم بچمە لای بۆ ئەم بابەتە.

سوڵتانی عوسمانی وتی: (لێرەدا پلانێکی تازە هەیە، لە ژێر جێبەجێکردندایە، لە چەند ڕۆژی داهاتوودا وردەکاریەکانی بە ئێوە دەگات، ئەم پلانەی چاڵاکییەکانی جەندرمەکان لە ویلایەتی خۆرهەڵات دەگرێتەوە. بەڵام یەك بابەت هەیە یەکلا نەکراوەتەوە، ئەویش ئەوەیە ئایا گرتنەبەری ڕێوشوێنی هۆڵەندی یان ڕۆمی گونجاوترە لە کردارەکانی جەندرومەکاندا؟ بە دڵنیایەوە پشتیوانانی شێوازی ڕۆمی کاریگەریان زیاترە، منیش جەختم کردەوە بەهەمان شێوە بوونی ئەفسەرێکی شیاو و بە توانا لە گشت دۆخێکدا گرنگە[1].

لە شێوازی قسەکردنی سوڵتاندا تێگەیشتم، کە دەیەوێت بە زووترین کات ئەم پرسە کۆتایی بێت. وا دەردەکەوێ دەسەڵاتە تورکییەکان سورن لەسەر چارەسەرکردنی پرسەکە بە یەکجاری. ئەم بروسکەیە کە دوێنێ وێنەیەکی لەبەرگیراوەتەوە، لەلایەن وەرگێڕی یەکەم، وەك هاوپێچی ئەم نامەیە ڕەوانەی دەکەم.

واژوو

جورج. جی کوشن

---

(١) لەوانەیە سوڵتان فشە بە باڵیۆزی بەریتانی بکات یان هەڵیخەڵەتێنێ، بەوەی بڵێ پرسی جوڵانەوە دژی شێخ عوبەیدوڵڵا پەیوەستە بە شێوازی جوڵانەوەی نا لۆژیکی، جوڵانەوە لە دژی ئەو لە بنەڕەتدا ئەو کات پێشنیاز نەکرابوو.

بەڵگەنامەی (١٣)

ژمارە ٦

لە ئیریل گرانفیلەوە بۆ مستەر گوشن

١٧ ئۆگست ١٨٨٠

بروسکەیەکم پێگەیشت، لە بارەی دروستکردنی کۆمەڵەیەکی کوردی، دانەیەکی لێ هاوپێچ دەکەم لەگەڵ ئەم بروسکەیە.

شێخ عەبدوڵڵا شێخ محەممەد.

بەڵگەنامەی (١٤)

ژمارە ٥

لە ئیریل کرانفیلەوە بۆ مستەر کوشن

وەزارەتی دەرەوەوە لە ١٩/ ئۆگێستی ١٨٨٠

نامەی بەڕێزتانم بەدەست گەیشت، کە لە سێی ئۆگست ڕەوانە کرابوو. هەوڵە بەردەوامەکەتان بە شەو و ڕۆژ بۆ قەناعەت کردن بە بابولعالی، سەبارەت بە پرسی کورد لەسەر سنووری ئێران و تورکیا، کاریگەری بیرۆکەکانتان لەسەر (عابدین پاشا) سەبارەت بە ڕووداوی ٢١ حوزەیران جێگای ڕێزە[١].

واژوو ئیریل کرانفیل

بەڵگەنامەی (١٥)

ژمارە ٧

لە مستەر کوشنەوە بۆ ئیریل کرانفیل

٢٣ ئۆگێست ١٨٨٠

گەورەم

---

(١) میجەر هنری تروتر: کونسلی گشتی بەریتانیا بوو لە کوردستان.

خۆشحاڵم نامەیەك هاوپێچی ئەو نامەیە بکەم، کە لەلایەن بریکاری کونسلی حکومەتی پایەبەرزەوە لە (وان) ناردوومە، سەبارەت بە پەیڕەو و سیاسەتی شێخ عوبەیدوڵڵا و دۆخی ئاشورییە مەسیحییەکان.

بەڵگەنامەی (١٦)

ژمارە ٩

لە مستەر تامسونەوە بۆ ئێریل گرانفیل

تاران لە ٢٣ ئۆگستی ١٨٨٠

گەورەم

خۆشحاڵم بۆ بەرێزتان بخەمەڕوو، من کار دەکەم لەسەر ڕازی کردنی دەسەڵاتدارانی ئێرانی و تورکی، بۆ گرتنەبەری هەڵوێستێکی هاوبەش، دژی ئەو کوردانەی لە زنجیرە چیای سنووریدا نیشتەجێن.

وەزیری دەرەوە منی دڵنیا کردۆتەوە، لەوەی هەموو هەوڵەکانی خۆی بەگەڕ دەخات بۆ قەناعەت کردن بە دەسەڵاتدارانی وڵاتەکەی، بۆ ڕیشەکێش کردنی ئەم بزوتنەوە نا یاساییە، بەڵام سەرکۆنەی تورکیای دەکرد و دەیوت هەر کاتێك نا سەقامگیری لە ناو تورکیا یان لە نزیك سنووری ئێرانی ڕوویدات، ئەوا هەوڵ دەدات بەرپرسیارێتی بخاتە ئەستۆی ئێران، لە کاتێکدا ٩٠ ٪ کێشەکانی تورکیا دەرەنجامی سیاسەتە هەڵەکانیەتی، ناوبراو چەند نموونەیەکی لەسەر ئەمە هێنایەوە، وتی: هەردەم ئێران لە کاردانەوەیدا بەرامبەر بەم ڕووداوانە زیاتر لە تورکیا هاوئاهەنگە، دەیەوێ کێشەکانی بە زەبری هێز چارە بکات.

وەزیری دەرەوە وتی، نموونە لەسەر ئەمە ئەوەیە بەیەکدادانێك لە نێوان هێزەکانی هەر دوو سنوورەکە ڕوویدا، پێش ماوەیەك بەر لە ئێستا، دەستەیەکی

ئێرانی بە سەرۆکایەتی (عەلی خان) ڕۆیشتنە ناوچەی سەر سنوور بۆ لێکۆڵینەوەی ڕاستەوخۆ، بە هاوبەشی لەگەڵ دەستەیەکی تورکی، بەڵام تورکەکان ئامادەنەبوون لە شوێنی دانوستان و لێکۆڵینەوەکەدا.

سەبارەت بە پێشنیازەکانی جەنابی شا، دەربارەی ئەوەی لە نامەی ڕۆژی ١ تەموزدا هاتووە، کە تیایدا ئاماژەم کردووە بە هەڵسانی هەر دوو لا بە ڕادەستکردنی پەنابەران و جەنگاوەرانی کورد، ئەوا ئێران ئامادەیی تەواوی تێدایە بۆ ئەنجامدانی هەر ڕێکەوتنێك لەگەڵ بابولعالیدا. بەڵام چەند کێشەیەك هەن، بۆ نموونە ئەو دواکەوتنە دوور و درێژەی ڕوودەدات، بەهۆی باڵیۆزی ئێرانی لە تاران.

واژوو رونالد. ف. تامسون

بەڵگەنامەی (١٧)

ژمارە ٧٧

لە کونسڵی گشتیەوە، ئابوت بۆ ئیریل گرانفیل

تەبریز لە ٧ دیسەمبەری ١٨٨٠

گەورەم

شەرەفمەند دەبم، وێنەیەك لەو پێنج نامەیە هاوپێچ بکەم، کە بۆ وەزیری ڕاسپێدراوی حکومەتی پایەبەرزم ناردووە لە تاران، ئەم نامەیە لە ٢٧ سێپتێمبەردا نووسیوە، لە کاتی ئامادەبوونم بۆ سەفەرکردن بۆ ئورمییە.

واژوو ولیام ج. ئابوت

بەڵگەنامەی (١٨)

هاوپێچی ١ ژمارە ٧٧

له ئابوتی کونسلی گشتیەوە، بۆ مستەر تامسون

تەبریز ١١ سێپتێمبەر ١٨٨٠

شەرەفمەندم بۆ بەڕێزتان بخەمەڕوو، (هەمزە ئاغا) سەرۆکی هۆزی (مەنگور)، کە بۆ تورکیا هەڵاتبوو بەر لە چەند ساڵێك، گەڕاوەتەوە ئێران، ئامادەیی خۆیی دەربڕیوە بۆ دانی باج و خەراج بە کاربەدەستی مەهاباد.

کاربەدەستی مەهاباد کاتێك هەواڵەکەی بیستووە، هەوڵیداوە دەستگیری بکات، بەڵام هەمزە ئاغا ڕۆیشتووەتە لایەك، خۆی ڕزگار کردووە لە مەترسی.

وا پێدەچێ هەمزە ئاغا لەگەڵ لەشکرەکەی لە ناوچەکەدا مابنەوە، کە دەکەوێتە نێوان (مەهاباد) و (لاجان). حکومەتی ئێران هێزێکی ناردووە کە نزیکەی ٢٠٠٠ کەس دەبێ بۆ لەناوبردنی.

بۆ دەوڵەتی ئێران وا باشترە، دۆستایەتی هەمزە ئاغا بەدەستبهێنێ، بە پێچەوانەوە لەوانەیە بچێتە پاڵ (شێخ عوبەیدوڵڵا) و لایەنگری خۆی بۆ دەربڕێت.

واژوو ویلیام. ج. ئابوت

بەڵگەنامەی (١٩)

هاوپێچی ٢ ژمارە ٧٧

تەبریز سێپتێمبەر ١٨٨٠

(گولبژێرێك)

لە دوای نیوەڕۆی دوێنێ، نوێنەری وەزارەتی دەرەوە هاتە لام و وتی: (زانیاری گەیشتووە شازادەی جێنشین، لە چەندین سەرچاوەوە، ئەوە بەدەستەوە دەدەن کە هەمزە ئاغا چووەتە پاڵ هێزەکانی شێخ عوبەیدوڵڵا. ناوبراو هەڕەشەیەکی تازەیە بۆ

ئێران، شازادەی جێنشین باوەڕ بەم پڕوپاگەندەیە ناکات، بەڵام لەکاتی گوێبیستنی هەواڵەکانی شڵەژانی دەوروبەری مەهاباد، نوێنەرێکی لەلایەن ئیقبال دەولەوە[1] نارد، بۆ لێکۆڵینەوە لە پرسەکە و ئاگاداربوون لە بابەتەکە بە وردی).

بەڵگەنامەی (٢٠)

هاوپێچی ٣ ژمارە ٧٧

تەبریز سێپتێمبەر ١٨٨٠

پڕوپاگەندە لە نێوان خەڵکدا بڵابووەوە، ئەوە دەگەیەنێ کە شێخ عوبەیدوڵڵا و هەمزە ئاغا بە لەشکرێکی مەزنەوە بەرەو (ئەشنویە) دێن، ئەحمەد ئاغا[2] بەهەمان شێوە چووەتە پاڵ شێخ، لە کاتێکدا لایەنگری شا بووە و داوای لە ئێران کردووە ناوچە کوردییەکان تا ڕووباری (جغتو) لە باشوور چۆڵ بکات.

دەوترێت لەشکری شێخ لە ٢٠٠٠ هەزار سەرباز پێکدەهاتن، زۆربەیان چەکی تفەنگی مارتینیان پێبووە. گشت ئەو گوندانەی کەوتنە سەر ڕێگەی شێخ، هیچ زیانێکیان پێنەگەیشت، شێخ عوبەیدوڵڵا پێشتر زەخیرە و خواردنی دابین کردبوو.

نێردراوی وەزیر بڕوا بەم پڕوپاگەندەیە ناکات، پێی وایە هەمزە ئاغا لە (مەرگەوەڕ)ە و شێخیش لە (نوجی) نەجوڵاوە.

شازادەی جێنشین هیوادارە بە خێراترین شێوە، زانیاری دڵنیاکەرەوەی لە ئیقبال دەولەوە پێ بگات.

---

(١) ئیقبال دەولە: کاربەدەستی نورمییە.

(٢) لەوانەیە ئەو (محەممەد ئاغا مامش) بێ، کە حکومەتی قاجاری ویستی هۆزەکەی بە سەرباز بکات، لە دژی بزوتنەوەکە، لەگەڵ هۆزەکەی ڕۆیشتنە پاڵی. هەمزە ئاغا کوڕە برایەکی هەبوو بە ناوی ئەحمەد ئاغا، لەو کاتەدا کوژرا کە هەمزە ئاغا شەڕی کرد لەگەڵ هێزی ئێرانیەکان دژی بینایەی حکومی مەهاباد، کاتێك میر (لوتف خان) کاربەدەستی مەهاباد ویستی دەستگیری بکات.

حکومەتی ئازربایجان خۆی ئامادە دەکات بۆ ڕووبەڕوو بوونەوەی پێشبینی کراو لەگەڵ کورد، هەر بۆیە (ژەنەڕاڵ ئاغا خان[1])م بۆ سەرکردایەتی لەشکر دیاریکردووە، بەڵام تا ئێستا هێزێکی کەمی لە (قەرەدە)وە بۆ (مەهاباد) ناردووە.

بەهەمان شێوە زانیاری هاتووە، لەبارەی ڕەوانەکردنی چوار پارچە تۆپ بۆ ناوچەکە، هێزەکان لە (مراوغە)ش ئامادە سازی دەکەن بەهەمان شێوە.

ئیقبال دەولە بە شازادەی جێنشینی ڕاگەیاندووە، کە ناتوانێت هێزەکانی ئورمییە بۆ ناوچەکە بنێرێت، چونکە جێهێشتنی شارێکی سنووری گەورەی وەك ئورمییە بەبێ بەرگری، کارێکی زۆر مەترسیدارە.

لەبەر ئەوەی شێخ خاوەن دەسەڵاتێکی زۆرە لە نێو کوردانی ناوچەکەدا، ئەوا دژایەتی شێخ بۆ ئێران زۆر مەترسیدارە.

پێم وابێ تورکیا و ئێران، ناتوانن چاوپۆشی بکەن، لە مەترسی بەکارهێنانی هێز لەلایەن شێخەوە.

لە چاوپێکەوتنە کورتەکەمدا لەگەڵ هاوتا تورکیەکەم، پێش چەند ڕۆژێك بەر لە ئێستا، باڵیۆزەکە نکۆڵی کرد کورد کۆکرابنەوە بۆ لەشکرکێشی بەسەرکردایەتی شێخ عوبەیدوڵڵا، بەڵام جەختی کردۆتەوە کە هەمزە ئاغا سەردانی (نوجی) کردووە، چاوی بە شێخ کەوتووە.

کونسلی تورکیا زیاتر وتی: (ئەحمەد ئاغا مامش) بەهەمان شێوە ڕۆیشتووەتە لای شێخ، بەڵام پەیوەندییە چاکەکانی لەگەڵ حکومەت پاراستووە، دوای گەڕانەوەی بۆ ئێران.

---

(١) ئەوە ژەنەڕاڵ موستەفا قلی خانی کۆڵەگەی شانشینەکەیە.

بەڵگەنامەی (٢١)

هاوپێچی ٤ ژمارە ٧٧

لە کونسلی گشتیەوە، ئابوت بۆ مستەر تامسون

تەبریز ٢٧ سێپتێمبەر ١٨٨٠

ئەوەی (شێخ عوبەیدوڵڵا) لە (ئەشنویە)یە، لەوێ ژمارییەکی زۆر لە سەرکردە کوردەکان هەن، لە نێویاندا (هەمزە ئاغا)، کۆی گشتیان دەگاتە ١٥٠ کەس.

زانیار گەیشتوون، لەبارەی ئەوەی خێزانە ئەرمەنی و ڕوسییەکان، بەهۆی کەشی جەنگەوە شاری مەهاباد جێدەهێڵن.

هێشتا جەخت کردنەوە لەسەر ئەوەی شێخ عوبەبدوڵڵا ئامادەسازی دەکات، بۆ هێرش کردنە سەر ئێران سەختە.

بابولعالی هیچ ڕێگەیەکی لە بەردەم نییە، جگە لە داننان بە شێوەیەکی فەرمی بە (شێخ عوبەیدوڵڵا) وەك سەرکردەی گەلی کورد، وەرگرتنی پارە و سامان لە شێخ بەرامبەر پاراستنی ئاسایشی کوردستان.

لەلایەکی ترەوە، گریمانەیەك هەیە شێخ جیابوونەوەی خۆی لە هەر یەك لە ئێران و تورکیا ڕابگەیەنێ، میرنشینی خۆڕێبەر دابمەزرێنێ.

بەڵگەنامەی (٢٢)

هاوپێچی ٥ ژمارە ٦١

چەند خاڵێکی سەرنجڕاکێش لە نامەی شێخ عوبەیدوڵڵادا بۆ ئیقبال دەولە

١٥ سێپتێمبەری ١٨٨٠

دوای سڵاوو ڕێز، دەڵێت: (حاجی مەلا ئیسماعیلی[1]) ناردووە، بۆ ئەنجامدانی دانوستان لەگەڵ کاربەدەستەکە. بێگومان حکومەت دەزانێ ٥٠٠٠ خێزان لە کوردستان دەژین.

هۆکاری سەرەکی بۆ ناساندنی کورد، وەك گەلێکی بێ ناوچە و دڕندە، بریتییە لە لێنەکۆڵینەوەی ورد لەبارەی ئەم گەلە.

لە نێو گشت گەلاندا ڕەگەزی چاك و خراپ هەیە، ئایا بۆچی بەهۆی چەند ڕەگەزێکی خراپەوە، سیفەتەکە لەسەر گشت کوردێك دەگشتێنرێ.

هۆکاری ستەمکردن لە مافی کورد، بریتییە لە نەتوانینی عوسمانیەکان و ئێرانیەکان لەسەر حوکم کردن بەسەر کوردستاندا.

کەم و کورتی و نەنگی لە کورد دەگرن، کوردیش بەهەمان شێوە دان بە حوکمڕانیان نانێ.

هەر بۆیە کورد لەسەر هەر دوو لای سنوورەکە، پەیمانی یەکێتی و دامەزراندنی دەوڵەت و سیستەمێکی داوە کە پشت بەخۆیان ببەستێ.

شتێکی ئەستەمە ئەم شۆڕشە لەناوببرێ بەهۆی بەکارهێنانی ئامرازی سەربازیەوە. ئەگەر کارەکان بەرەو جەنگ ڕۆیشتن، دڵنیابە لەوەی من تێکیان دەشکێنم. هەر بۆیە واباشترە حکومەتی ئێرانی ڕێگەیەکی ژیرانە بگرێتەبەر.

شێخ لە کۆتاییدا ئەوە ڕوون دەکاتەوە، ئامانج لە نووسینی ئەم پەیامە بریتییە لە ڕاستگۆبوونی وتە و کردارەکەی و کاربەدەستەکە سەرپشکە لە ئەنجامدانی ئەوەی بەرژەوەندی تێدایە.

---

(١) نەمانتوانی ئەم نێردراوە بناسین.

پۆلێك لە پیاوانی عەشیرەتی موهاجیر.

بەڵگەنامەی (٢٣)

هاوپێچی ٢ ژمارە ٦١

لە شێخ عوبەیدوڵڵاوە بۆ دکتۆر کۆچەران

٢٥ سێپتێمبەری ١٨٨٠

وەرگێڕدراو

بەبێگومان ئاگادارن لەبارەی چۆنیەتی هەڵسانی (شوعاعی دەولە) بە سەبڕینی ٥٠ کەس لە پشتیوانانم لە ساڵی ڕابردوو، هەروەها بووە هۆکاری ئەوەی ١٠٠ ٠٠٠ تومەن بدۆڕێنم.

عوسمانیەکان و حکومەتی ئێران هیچ نیازێکی بێگەردیان نییە. بە فەرمی دان بە مافەکانمان نانێن.

(فەرەج عەبدوڵڵا خان) کوڕی (حاجی غفور خان) بەهەمان شێوەی من دووچاری زیانی زۆر بوومەوە.

پێش چەند مانگێك بە ستەم (موعینی دەولە عەبدوڵڵا خان) و (ئیبراهیم خان)ی ئەشنویە بە ئەندازەی ٢٠ ٠٠٠ تومەنی دووچاری پێبژاردن کران.

(شوعاع دەولە)ی دۆڕاو و بێ شەرمەف هەڵساوە ١٠ ئافرەتی ڕفاندووە.

لەم ساڵدا (عەبدوڵڵا بەگ) لەلایەن کاربەدەستی موکری دەستگیر کراوە و دووچاری پێبژاردن بووە بە ئەندازەی ١٥٠٠ تومەن لە هەمان کاتدا. جارێکی تر چەندین ئافرەت لە هۆزی (تونکوی) لە مێردەکانیان جیاکراونەتەوە و وەك دیل بردراون.

پێش ماوەیەك کاربەدەستی مەهاباد بانگی سەرۆکی مەنگور (هەمزە ئاغا)ی کردووە بۆ لای خۆی، بە شێوەیەکی زۆر سوك هەوڵی دەستگیرکردنی داوە، بەڵام سوپاس بۆ خوا لەم هەوڵە گەوجانە سەرکەوتوو نەبوو.

دەبێ کوردستان یەکبگرێ، ناتوانین بەرگەی داگیرکردنی سامان و شەرەفمان بکەین. دەمانەوێ کونسلی بەریتانی لە تەبرێز ئاگادار بکەنەوە لەم کارانە، بەویستی خوا ڕاستی وتەکانم دەردەکەون لە لێکۆڵینەوە ڕاستەوخۆکانی حکومەتی ئینگلیزیدا.

مەلا ئیسماعیلم ناردووە بۆ بەدواداچوون کردن بۆ بابەتەکە.

بەڵگەنامەی (٢٤)

هاوپێچی ١ ژمارە ٤٠

لە کاپیتان کلایتۆنەوە بۆ میجەر تروتر

وان لە ٥ ئۆکتۆبەر ١٨٨٠

(سامح پاشا[١]) پێی ڕاگەیاندووم، کە جیاوازی بنەڕەتی هەیە لە نێوان گەلی شێخ عوبەیدوڵڵا و دەسەڵاتدارانی ئێرانی. بەپێی وتەی ئەو و پێش پازدە یان شازدە ساڵ (کەسێك بەناوی هەمزە ئاغا) لە دەوروبەری شاری کەرکوك دەستگیر کراوە و بۆ ئەستەنبۆڵ ڕەوانە کراوە، دوای ئەوەی پازدە ساڵی لە بەندیخانەدا بەسەر بردووە، بەهۆی ڕەفتارە باشەکانی لێبوردن ئەوی گرتۆتەوە و ئازاد کراوە، دوای ئازادبوونی لە بەندیخانە سنووری بڕیوە و ڕۆیشتوەتە ئێران و بووەتە سەرۆکی هۆزی (مەنگور)، پێش دوو مانگ و بە پاساوی نەدانی قەرز، هێزە چەکدارەکانی ئێرانی کەسێکی نزیکی ئەویان دەستگیر کردووە. (هەمزە ئاغا) ڕۆیشتووەتە مەهاباد بۆ ڕازیکردنیان بە بەردانی ئەو کەسە و پێدانی ماوەیەکی گونجاو تا بتوانێ قەرزەکانی بداتەوە. بەڵام کاردەبەستەکە فەرمان دەکات بە دەستگیرکردنی ئەویش، بۆیە هەمزە ئاغا خەنجەرەکەی دەمودەست هەڵدەکێشێ، دوای ئەوەی ژمارەیەك سەرباز بریندار دەکات، دەچێتە سەر پشتی ئەسپەکەی و بە سەلامەتی لە شەڕەکە دێتە دەرەوە. ڕاپۆرت لەبارەی کار و کاردانەوەکە بۆ تەبریز ڕەوانە کراوە، فەرمان دەرکراوە بە ئەنجامدانی هەڵمەتێکی سەربازی دژی مەنگور و دەستگیرکردنی هەمزە ئاغا، بۆیە تەنها ئەوەی

---

(١) سامح پاشا: سەرکردەیەکی سەربازی عوسمانیە، بە پلەی موشیر، سەرکردەی لەشکری ئەنادۆڵ بوو، گوازرایەوە بۆ ئەستەنبۆڵ وەك سەرۆکی ئەنجومەنی ڕاوێژ، لەکاتی ڕووداوەکانی ڕاپەڕینی هەکاری لە ساڵی ١٨٧٩ وەك شاند لەلایەن سوڵتانەوە بۆ هەکاری نێردرا، دواتر وەك سەرکردەی لەشکری چوارەم دانرا، دەسەڵاتدارە بەریتانیەکان تۆمەتباریان کردووە کە نەرم و نیان و ئاسانکاری دەکات لەگەڵ شێخ عوبەیدوڵڵا.

لەبەردەم ماوە پەنا بۆ شێخ عوبەیدوللا ببات. ئەمڕۆ سامح پاشا پێی وتم بەپێی زانیاری تازە، عەبدولقادری کوڕی شێخ عوبەیدوللا بە پێنج یان شەش هەزار چەکدارەوە هاتوونەتە ناوچەکە بۆ بەرگری کردن لە مەنگور، بەرەو مەهاباد بەڕێکەوتوون، هێزە ئێرانیەکانیش بەهەمان شێوە لێی نزیکن، لەوانەیە جەنگ ڕوودبدات.

سامح پاشا زیاتر وتویەتی: شێخ عوبەیدوللا سوێندی بە قورئان خواردووە، کە وەفادار بێ بۆ سوڵتان. بەڵام چەند پڕوپاگەندەیەك هەیە لەبارەی جوڵانەوەی نهێنی دژی دەسەڵاتدارە تورکەکان.

بە بڕوای من، بەبێ ڕەچاوکردنی جوڵەی هەنوکەی دژی دەسەڵاتی ئێران، ئەوا شێخ بەرنامەی خۆی هەیە و دەیەوێت جێبەجێی بکات. لە میانەی گەشتی دوور و درێژم بۆ (هەکاری) بۆم ڕوون بووەوە شێخ کۆبوونەوەیەکی فەرمی ئەنجامداوە، لەگەڵ سەرۆك هۆزە بچوك و مەزنەکان. ناتوانم ئامانجەکانی ئەم کۆبوونەوەیە بەشێوەیەکی دیاریکراو دەستنیشان بکەم، بەڵام پێشبینی دەکەم بابەتەکە یان یەکێتی گشتی بێ دژی دەسەڵاتی تورکی یان چارەسەری بیرۆکەی دروستکردنی دەوڵەتی ئەرمەنی بێ لە ناو جەرگەی کوردستان.

واژوو ئیلمیاس کلایتون

لەلای ڕاست: شێخ ئیسماعیل گەیلانی، لەلای چەپ: شەهیدی فەرماندە عەمید عادل عومەر شێخ عەبدوڵڵا شێخ محەممەد.

بەڵگەنامەی (٢٥)

هاوپێچی ٢ ژمارە ٤٠

لە کاپیتان کلایتونەوە بۆ میجەر تروتر

وان ٥ ئۆکتۆبەری ١٨٨٠

لەگەڵ هاتنی پایز، چالاکییە چەکداریەکانی کورد زیاتر بووە. هیچ ڕۆژێك تێپەڕ نابێ بێ هەواڵێك لەبارەی شەڕێك لە ناوچە کوردییەکان. لە ٢٩ سێپتێمبەر سەرۆکی ئەرمەنەکان لە ناوچەی (نودورز) بە هاوڕێیەتی کەسێکی تر هاتنە لام، بانگەشەی ئەوەی کرد، پێش دوو ڕۆژ ١٢٠ چەکداری کورد هێرشیان کردۆتە سەر گوندی ئەوان، هەواڵی دزی ئاژەڵەکانیان داوە، بەڵام خەڵکی گوندەکە بەرەنگاریان بوونەتەوە، بەمەش شەڕ لە نێوانیاندا بەرپا بووە و پێنج کەس کوژراون و ژمارەیەکیش

برینداربوونه، خەڵکی گوندەکە ترسێکی زۆریان لێنیشتووە، لە هەمبەر گەڕانەوەی کورد بە هێزێکی زۆرترەوە بۆ هێرشکردنە سەر گوندەکەیان، داوایان لێکردووم هێز بۆ گوندەکەیان بنێرم بۆ بەرگری کردن لێی[١].

بەهۆی ئەم داواکاریەوە، ڕۆژی دواتر لەگەڵ دەسەڵاتە بەرپرسەکان قسەم کرد، (سامح پاشا) بەڵێنیدا ژمارەیەك ئەسپسوار بۆ گوندەکە ڕەوانە بکات، بەڵام تا ئێستا هیچ هێزێك بۆ گوندەکە ڕەوانە نەکراوە، ئەمڕۆ ئێوارە هەواڵی ئەوەم پێگەیشت نزیکە ئەم هێزە ڕەوانە بکرێ. بە هەر حاڵ تورك بوێری یەك ئەرمەنیان نییە.

دوێنێ کاروانێك لە سەر ڕێگەی (خو تود) بە دووری چوار کاتژمێر لە وان، ڕووبەڕووی هێرشێك بووە، سێ لە گونیەکان دزراون و ژمارەیەك کەسیش بریندار کراون.

هەواڵم پێگەیشتووە لەبارەی جەنگی تر لە (ئەرجاش) و (جیفاس). بەهەمان شێوە لێرە کاربەدەستەکە بە ئامادەبوونی پۆلە خەڵکێك ڕایگەیاند، نەهاتووە بۆ سزادانی کورد، بەڵکو بۆ لێکۆڵینەوە لە کاروبارە کارگێڕییەکانی ناوچەکە هاتووە.

بەهەمان شێوە دەوترێ، ژمارەیەکی زۆری چەك لە نێو کورددا دابەشکراوە، تا پەلاماری لەشکری ئێرانی بدەن، هەروەك پڕوپاگەندەی ئەوەش هەیە ئامانج لەم چەکانە قڕکردنی مەسیحییەکانە. بەڵام بە دیدی من هیچ بنەمایەك بۆ ئەم پڕوپاگەندەیە نییە.

---

(١) دوای پەیماننامەی بەرلین، لە نێوان دەوڵەتی عوسمانی و ڕوسیدا، بەریتانیا پێنج کونسلی سەربازی لە کوردستان دانا، ڕایسپاردن بۆ چاودێری کردنی دۆخی ئەرمەنیەکان و ڕێگە گرتن لە دەستدرێژی کردنە سەریان لەلایەن کورد و جرکس، ئەمە بیرۆکەیەکی گەوجانە بوو بەڕاستی. ئەرمەنیەکان و کوردانی ئاشوری بۆ چەندین سەدەی دوور و درێژ بەیەکەوە ژیان،پەیوەندیەکانی خۆشەویستی و برایەتی لە نێوان تێکنەچوو، بەڵام دەستەوەردانەکانی بەریتانیا و ڕوسەکان و هاندانیان دژی یەکتر. دوای ئەم دەستەوەردان و هاندانانە تاوانی دڵتەزێن ڕوویاندا، هەموویان بەشدارن لە بەرپرسیارێتیەکەیدا.

ئەو ڕاپۆرتانەی لە هەکاریەوە هاتوون، ئاماژە بە شڵەژانی زۆر توونددەکەن لە نێو کورددا لە ناوچەکە. حکومەت دەستەوەسانە لە ئەنجامدانی هەر شتێك بەرامبەر بە دەسەڵاتی مەزهەبی شێخ، کە وێنا ناکرێ.

دوێنێ یەکێك لە بەرپرسە تورکەکان، کە سەرۆکی دادگای مەدەنیە وتی: (بۆ هەر شوێنێك دەچیت برۆ، تەنها مەڕۆ بۆ هەکاری، بارودۆخەکان لەوێ مەترسیدارن).

هۆکاری فراوانتربوونی جموجۆڵەکانی کورد دەگەڕێتەوە بۆ هاتنی کۆتایی وەرزی بەرهەم و کۆگاکردنی ڕۆژی زستان. هۆکارێکی تریش کە دوودڵیەکان زیاد دەکات ئەوەیە دوێنێ داوا لە (ڕێکخەر) کراوە بچێتە گوندێك و گەنجەکانی بکاتە سەرباز، بەڵام خەڵك ڕێگریان لەمە کردووە و بانگەشەی ئەوەیان کردووە هیچ پاساوێك بەدی ناکەن بۆ خزمەتکردنی سوڵتان، چونکە نزیکەی (٥٠) مانگە حکومەت کەل و پەل و یارمەتی ڕەوانە نەکردووە.

ئەمڕۆ چاوم بە (سامح پاشا) کەوت، داوام لێکرد ڕێوشوێن بگرێتەبەر سەبارەت بە دابینکردنی سامانی گەلی کوردستان، وەڵامی دامەوە (ئەوەی لە توانامدا بێ دەیکەم، بەڵام ئایا دەتوانم چی بکەم؟) هیچ سامان و پارەیەکمان نییە، تەنانەت ڕێکخەران ئامادەی کارکردن نین، منیش توانای پێدانی موچەی سەربازەکانم نییە، لە ئەستەنبۆڵ و لە ڕووناکی ڕۆژدا بودجەکەمان دەلوشن. سەرباز بۆ ئەوەی خۆی تێر بکات پەنا بۆ بەرتیل دەبات، ئەمەش دەبێتە هۆی نارەزایی وا دەگاتە ئاستی تەقینەوە.

وازوو ئیملیاس کلایتون

بەڵگەنامەی (٣٦)

هاوپێچی ٣ ژمارە ٦١

لە شێخ عوبەیدوڵڵاوە بۆ دکتۆر کۆچەران

٥ ئۆکتۆبەری ١٨٨٠

مەلا ئیسماعیلم ناردووە تا بە زارەکی ڕووداوەکانی کوردستانم پێ ڕابگەیەنێ. داوات لێدەکەم لایەنە باڵاکان ئاگادار بکەنەوە لە پرسی کوردستان بە ڕاستگۆیانە، تا بەڕوونی پاساوەکانی ڕۆیشتنی کوڕەکەم بۆ مەهاباد ڕوون ببێتەوە.

گەلی کورد کە ٥٠٠ هەزار خێزانە، لە ڕووبەرێکی سەرەکی لە زەویە شاخاویەکانی خۆرهەڵاتی تورکیا و خۆرئاوای ئێران، خاوەنی تایبەتمەندی ئاینی و نیشتمانی و نەتەوەیی و ڕەچەڵەکییە، یاسا و بنچینەی تایبەت بەخۆی هەیە.

سروشتێك لە نێو گەلاندا هەیە، گوایە کورد گەلێکی سەرسەخت و دڕندە و دواکەوتووە لە کاروانی شارستانیەتدا.

ڕێگەم بدەن سەرچاوەی ئەم بابەتە ڕوون بکەمەوە. ئیمپڕاتۆریەتی عوسمانی و حکومەتی ئێرانی لە پێناو هێشتنەوەی دەسەڵاتەکەیان بەسەر گەلی کورددا، بەردەوام ستەم و زۆرداریان لەم گەلە کردووە، ئەم تۆمەتانە دەدرێنە پاڵ کورد تا شرۆڤەی هەڵسوکەوتە نا مرۆییەکان بکات لە کوردستان.

ئێستا کورد گەیشتووەتە ئەنجامێك، ئەویش ئەوەیە هیچ ڕێگەیەك نییە بۆ ژیان لە سایەی حوکمڕانی عوسمانی و ئێرانیەکان.

ئێمە گەلێکی بەش بەشکراوین، دەمانەوێ وەك گشت گەلانی جیهان خاوەن ماف خۆمان بین، ئەمە ئامانجی ئێمەیە، هۆکاری ڕۆیشتنی کوڕەکەم بۆ مەهاباد ئەمە و هیچ شتێکی تر نییە.

ئەمڕۆ لە کوردستان جیاوازی نییە لە نێوان چەکدار و بێ چەك، چونکە بیری گەل هەموو چەکدار بەو ڕاستیەی ژیان و گوزەران ڕوونادات لە سایەی ستەمدا.

ئێرانیەکان و عوسمانیەکان دەیانەوێ کورد ڕیشەکێش بکەن.

بەڵگەنامەی (٣٧)

هاوپێچ ٤ ژمارە ٦١

لە شێخ عوبەیدوڵلاوە بۆ عەبباس میرزا

٥ ئۆکتۆبەر ١٨٨٠

وەرگێڕدراو

حەزم لێیە گشت خەڵك ئاگادار بن بەو پەیوەندییە تۆکمەیەی نێوان باوکم و شای کۆچکردوو کە هەیانبووە. هەرگیز باوکی بەڕێزم نزای خێری بۆ باوکتانی بیرنەچۆتەوە لە پێنج نوێژەکەدا.

ئێستا بە ڕۆیشتن لەسەر نموونەی ناسراو (کوڕ لەسەر نهێنی باوەتی) داواتان لێدەکەم و بەشێوەی ساڵانی ڕابردوو لوتفمان پێ بکەن بەزەیی شاهانەیتان پێماندا بێتەوە. (ڕەحیم بەگ)م بۆ گەیاندنی نامەی زارەکی من ڕەوانەم کردووە.

هیچ قسەیەکی ترم نییە[1].

---

(١) سەرچاوەیەکی قاجاری ئاگادار، دەقی نامەکە بەم شێوەیە دەخاتەڕوو:

((لە سەرەتادا هیوای سەلامەتی بۆ نێوەی پیرۆز دەخوازم. پاشان، شای کۆچکردوو محەممەد شا، خوا بیخاتە بەهەشتەکانیەوە، هەردەم پاڵپشتی شێخ تەها و هەزارانی دەکرد و خۆشەویستی و سۆزی خۆی پێدەدان، بە بەردەوامی دیاری بۆ سەید تەها دەنارد، عەبا و دارگۆچانەکەشی بۆ ناردووە. لە سایەی ئەودا سەید تەها ژمارەیەك گوندی هەبوو. منیش حەزم لێیە ئەو مافانە لە دەست نەدەم. ئەمڕۆژانە گشت ئەو هۆزانەم کۆکردوونەتەوە کە لەسەر سنووری دەوڵەتی ڕۆمی پایەبەرز و ئێرانن، هەموویان سەریان بە

بەڵگەنامەی (٢٨)

هاوپێچی ١ ژمارە ٦١

لە كونسڵی گشتی، ئابوتەوە بۆ مستەر تامسون

ئورمیە ٧ ئۆكتۆبەری ١٨٨٠

شەرمەزار دەبم كە ئێوە ئاگادار بكەمەوە لەوەی، لە ساتی گەیشتم بۆ ئورمییە لە رێكەوتی ٢ ئۆكتۆبەر، هەواڵێكم پێگەیشت، تیایدا هاتبوو لەشكرێكی كوردی بە سەركردایەتی (شێخ عەبدولقادار) هێرشی لە (ئەشنویە)وە كردۆتە سەر (سولدوز). لە سەرەتادا هێرشەكەی رووبەرووی بەرەنگاری بووەوە لەلایەن (قرە باباغ) و كوردانی مامش، بەڵام لە كۆتاییدا ئەم هۆزانە وایانبینی بەرگری سوودی نییە، بۆیە رۆیشتنە پاڵ هێزەكانی شێخ، شێخ بەردەوام بوو لە هێرشكردنی بۆ سەر مەهاباد[1]، هەر كە كاربەدەستی مەهاباد گوێبیستی هەواڵی هێرشەكە بوو، رایكرد بۆ تەبرێز. ئا

تەریقەتی ئێمەوەیە، بەدەست بەرپرسانەوە هەراسان بوینە، (١٠٠ ٠٠٠) كەس كۆبوونەوە بۆ وەرگرتنەوەی دەسەڵات و گەورەیی لە (شاهەنشا) و رادەستكردنی بە تۆ وەك پاشای ئێران. ئێستا لەشكری عەبدولقادر لە (٦٠ ٠٠٠) هەزار كەس پێكهاتووە، دەستگیراوە بەسەر شنۆ – لاجان – سلدوز – میاندواو – مراغە، بەم نزیكانەی كۆشكی دەسەڵاتی تەبرێزیش داگیر دەكرێ. بێگومان دوای گەیشتنی ئەم نامەیە، بەپەلە پەیوەندی بە لەشكرە براوەكەمانەوە دەكەین، شێخ عەبدولقادر و گشت سەركردەی هۆزەكان لە خزمەتی ئێوە و فەرمانەكەتاندایە، ئێوە دیاری دەكەن چۆن هێزەكانمان بجوڵێن. بە ویستی خوا هیچ شتێك كەم ناكات لە گەورەیی شای كۆچكردوو، تۆ دەكەمە سەركردە و پاشا و سوڵتانی گشت ئێران)). وەرگیراوە لە: عەلی خان كونە خان افشار – تاریخ عصیان الكرد ١٨٨٠، وەرگێرانی بۆ كوردی محەممەد حەمە باقی – شۆرشی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری لە بەڵگەنامەكانی قاچاریدا – لە بڵاوكراوەكانی كۆڕبەندی زانستی كوردستان – چاپخانەی ئاراس – ٢٠٠٧ لا ٤٧ ٤٨.

(١) شاری مەهاباد ساڵی ١٩٤٦ بووە پایتەختی یەكەم كۆماری كورد، بۆ ماوەی ساڵێك خایاندی، دوای كشانەوەی لەشكری روسی لە ئازربایجان شكستی هێنا، رژێمی پەهلەوی سەركردەكانی لەسێدارەدا و زۆر ئازاری خەڵكەكەیدا.

بەم شێوەیە یاخیبووە کوردەکان بێ هیچ بەرگریەك لەلایەن خەڵکەوە ڕۆیشتنە ناو مەهابادەوە.

بەهیچ شێوەیەك بە خراپە هەڵسوکەوتیان لەگەڵ شیعە و ئەو مەسیحیانە نەکرد، کە لە شارەکە نیشتەجێن، بەڵام دوو کەسی ئاشوریان لەسێدارەدا، بەهۆی خراپ هەڵسوکەوت کردنیان.

دوێنێ هەواڵێك گەیشت لەبارە ئەوەی شێخ ژمارەیەك نێردراوی خۆی ناردووە بۆ لای خەڵکی میاندواو و داوای خۆراك و خواردەمەنیان لێ دەکات. لە هەنگاوێکی سەیردا خەڵکی میاندواو سەری نێردراوی شێخیان بڕیوە، هەر بۆیە شێخ فەرمانی هێرش کردنە سەر میاندواوی دەرکرد و دانیشتوانەکەی کۆمەڵکوژ کرد.

لەلایەکی ترەوە چەند پڕوپاگەندەیەك بڵاوبوونەوە، کە (سلیمان خان ئەفشار) بە هێزەکانی (جار دەولە) ڕۆیشتووە شەڕ لەگەڵ کورد بکات، زیانی زۆر مەزن بەر هەر دوو لا کەوتوون، لە کۆتاییدا هێزەکانی شێخ عەبدولقادر بەرەو مەهاباد کشاونەتەوە.

بەر لە چەند ڕۆژێك یەکێك لە ئاشوریە پڕۆستانتەکان لە (گەوەر)ەوە هات، قسەی لەبارەی گردبوونەوەیەکی مەزنی کوردی کرد لە ناوچەکە. وتی گشت کورد ئاڵای شێخ عوبەیدوڵلایان بەرز کردۆتەوە و ئامادەی ڕاپەڕینن.

دوای داگیرکردنی مەهاباد، بێ هیچ بەرگریەك قەڵای (لاجان) خۆی بەدەستەوەدا، تۆپەکانی کەوتنە دەست کورد، ٢٠٠ سەربازی ئێرانی بە دیل گیران.

دەوترێ نەخشەی شێخ ئەوەیە بەسێ لەشکر هێرش بکرێتە سەر ئێران، هەر یەکەیان بە تەنها، لەشکری یەکەم بەرەو (خوی) و (سەلماس) و دووەم بەرەو (مەرگەوەر) و (ئورمییە) و سێیەم بەرەو مەهاباد و تەبرێز.

لە کاتی ئێستادا ئورمییە بە ئامانجی سەرەکی لەشکری کوردی دادەنرێت، کە شێخ سەرکردایەتیان دەکات و ١٠٠٠ ئەسپسواری چەکدار لەخۆی دەگرێ، لە (نرغی) بارەگاکەی داناوە، کە ٢٤ میل لە ئورمیەوە دوورە.

هیچ ڕێگرێك لەبەردەم شێخدا نییە بۆ داگیرکردنی ئورمییە، ئەو هێزانەی لەژێر دەستی ئیقبال دەولەدان لە ڕووکەشدا لە دوو بەتالیۆن پێکدێن، لەوانەیە لە کاتی شەڕدا سەربازەکان پەرت ببن یان هەڵبێن. سەختە ئیقبال دەولە زیاتر لە ٧٠٠ سەرباز ئامادە بکات، پێشبینی دەکەم ئورمیە هەمان چارەنووسی مەهادی ببێت.

چاوم کەوت بە ئیقبال دەولە لە سەربازگەکە لە دەرەوەی شاردا، وتی ئەگەر ناردنی لەشکر بۆ ناوچەکە دوا بکەوێ، ئەوا کورد لە چەند هەفتەیەکدا تەبرێزیش دەگرن.

دوێنێ ڕاگەیەنرا (ئیعتماد سەڵتەنە[1]) بە چوار فەوجەوە بەرەو ئورمییە جوڵاوە، هێزی تریش هەن بەرەو میاندواو جوڵاون.

---

(١) ئیعتماد سەڵتەنە ناوی مستەفا قلی خان سەرکردەی لەشکری ئازربایجان بوو لە تەبریز، لە هۆزی قرە کویزلوە، کە لە کرمانشان نیشتەجێن، سەرچاوەکان دەڵێن هۆزێکی کوردییە. ئیعتماد سەڵتەنە ویست و ورەیەکی لاوازی هەبوو، توانای زاڵبوونی بەسەر ئەو سەربازانەیدا نەبوو کە بە دەشت و دۆڵەکاندا بەدوای جەردەیی و تاڵان بڵاوببوونەوە، لە ڕاپۆرتی یەکێك لە سیخوڕەکانی شادا هاتووە کە سەردانی ئەوی کردبوو لە سەربازگەکەیدا ((ڕۆیشتنە ناو ڕەشماڵی ئیعتماد سەڵتەنەدا، لەوێ نەبوو، ڕۆیشتنە ڕەشماڵی وەزیری بەرژەوەندی و سوود، بینیمان لەوێ لەگەڵ چەند کەسێك دانیشتووە و گوێ بە هیچ شتێك نادات. وەك ئەو کەسەی لە مەجلیسی ڕابواردندا دانیشتووە هەست بە هیچ ناکات، جلی ماڵەوەی لەبەر بوو جگە لە پانتۆڵ و گۆرەوی، زۆر ستایشی دەکرد، ئەو خوانەی لەسەر دانیشتبوون لەو خوانە چاکتر بوو کە بۆ ناپلیۆن لە گۆڕەپانەکانی جەنگدا ئامادە دەکرا)). وەگێڕاوە لە محەممەد حەمە باقی – شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری لە بەڵگەنامە قاچاریەکاندا، لا ٥٨٦.

له نامەکانی پێشوومدا بۆ بەڕێزتان و وەزارەتی دەرەوە، هەڕەشەکانی شێخ عوبەیدوڵڵام ڕوون کردنەوە، سەبارەت بە مەسیحی[1] و ئێرانیەکان. گومانم لەوە نییە کاربەدەستانی ئێران بە چاکی لە گرنگی ئەم بابەتە تێگەیشتوون.

نیازەکانی شێخ بە تەواوی ڕوون بوونەتەوە، دەیەوێ کوردستان لە تورکیا و ئێران جیا بکاتەوە و چەند بەشێك بەیەکەوە بلکێنێ بۆ پێکهێنانی میرنشینێکی کوردی.

مژدەدەرانی ئەمریکی کە پەیوەندی دۆستانەیان لەگەڵ شێخ هەیە، منیان دڵنیا کردۆتەوە، تەنانەت لەو دۆخەی ئورمیە لەلایەن کوردەوە داگیر دەکرێ، ئەوا هیچ ئازارێك بە مەسیحییەکان ناگەیەنرێ. ئەوان داوام لێدەکەن، نامە بۆ شێخ بنێرم، بەڵام من هیچ سودێکم لەوەدا نەبینی، چونکە پەیوەندی یەکێك لە پێگە ئینگلیزەکان بە سەرکردەی کوردی، کە هێرش دەکاتە شانشینی شا، لەوانەیە ببێتە هۆی کێشە. ناچاربوون ئارام بگرم و لە نزیکەوە چاودێری ڕووداوەکان بکەم. دڵنیابە لەوەی بە گەیشتنی هێزی فریاکەوتن بۆ ناوچەکە، ئەوا (ئیقبال دەولە) لەو تەنگوچەڵەمەیە ڕزگاری دەبێ.

واژوو ولیام. ج. ئابوت

---

(١) شێخ عوبەیدوڵڵا هیچ هەڕەشەیەکی لە مەسیحییەکان نەکرد، بەڵکو داوای کرد هەڵسوکەوتی چاکیان لەگەڵ بکرێ، هەروەك خودی ئابوت لەم ڕاپۆرتەدا جەختی لەسەر دەکاتەوە.

لەلای ڕاست حاجی عەزیزخان مهاجیر، کە دەکاتە باوکی وەرگێڕ، لەلای چەپ: شێخ کەوکەز.

بەڵگەنامەی (٢٩)

هاوپێچی ٥ ژمارە ٧٧

لە کونسڵی گشتی، ئابوتەوە بۆ مستەر تامسون

ئورمییە ٧ ئۆکتۆبەری ١٨٨٠

لە کاتی گەیشتنم بۆ ئورمییە، یەکەم هەواڵ کە پێم گەیشتبێ لەبارەی پێشڕەوییەکانی هێزە کوردییەکان بەسەرکردایەتی شێخ عەبدولقادر، کە یەکێکە لە کوڕەکانی شێخ عوبەیدوڵڵا. لە ئەشنویە بەرەو سولدوز. لەوێ ڕووبەڕووی بەرەنگار بوونەتەوە لەلایەن هێزەکانی (قرە باباغ) و (مامش)، کەچی ئەوان ناچاری گوێڕایەڵ بن لەبەرامبەر هێزە مەزنەکەی شێخ[1]. کاربەدەستی (سولدوز) خۆراکێکی زۆری خستە بەردەستی شێخ.

شێخیش بەهەمان شێوە بەرەو مەهاباد جوڵا، هەر کە هەواڵەکە گەیشتە گوێچکەکانی کاربەدەستی مەهاباد، ئەوا بەرەو تەبرێز هەڵات. ئەو کوردانەی بێ هیچ بەرەنگاریەك ڕۆیشتنە ناو مەهابادەوە پێشوازیان لێکرا[2]. کوردە ڕاپەڕیوەکان دوای

---

(١) هێزەکانی بزوتنەوەکە هیچ بەرگریەکیان بەدی نەکرد لەلایەن هۆزەکانی (شنۆ)وە، حکومەتی قاچاری داوای لە هۆزە کوردییەکان کرد، لەوانیش (مامش) و هۆزی (قرە باباغ)ی تورکمانی شیعە لە دەوروبەری (نەغەدە) بەرەنگاری هێزەکانی بزوتنەوەکە ببنەوە، بەڵام ئەم هۆزانە و سەرکردەکانیان ڕۆیشتنە پاڵ شێخ عەبدولقادر و هەمزە ئاغا، کاتێك لە ناوچەکە نزیك بوونەوە، قەبارەی زۆر لە خۆراکیان دانایە بەر دەستی بزوتنەوەکە. لەوانە ١٠٠ خەرواڵ گەنم، ٥٠ خەرواڵ جۆ. (خەرواڵ = ٣٠٠ کیلۆگرام).

(٢) هێزەکانی شێخ عەبدولقادر کە ڕۆیشتنە ناو مەهاباد، زیاتر بوون لە ١٠ هەزار جەنگاوەر، بەپێی سەرچاوە قاچاریەکان پێکهاتبوون لە ((شێخ قادر و هەمزە ئاغا لەگەڵ هۆزی مەنگور، عەبدوڵڵا خان و ئیبراهیم خان لەگەڵ هۆزی زرزا، عەلی ئاغا لەگەڵ هۆزی هەرکی، محەممەد ئاغا لەگەڵ هۆزی ڕەوەند، شێخ جیهانگیر لەگەڵ هۆزی بناری، مامند ئاغا لەگەڵ عەشرەتی پیران، قرنی ئاغا لەگەڵ عەشیرەتی زودی، قاسم ئاغای کوڕی عەلی خان لەگەڵ سوارچاکانی شکاك، دەروێش ئاغا نەعمان ئاغا هەرکی، عەبدال بەگ لەگەڵ هۆزی دەشتی، قوتاس ئاغا لەگەڵ ئەسپسوارانی و پیاوانی سومای برادۆست، محەممەد ئاغا مستکانی،

ڕزگارکردنی مەهاباد بەرەو (میاندواو) پێشڤەچوون، شیعە و مەسیحیەکان دووچاری هەڵسوکەوتی خراپ نەبوونە، لە کاتی تێپەڕینی کاروانی کورد، هەڵسوکەوتی هێزەکانی شێخ زۆر هاوسەنگ بوو.

دوێنێ ئەوە بڵاوبووەوە کە شێخ نێردراوەکانی بۆ لای خەڵکی (میاندواو) ناردووە، داوایان لێدەکات خۆراك و خواردنیان بۆ بنێرن، دانیشتوانی شارەکە سەری نێردراوەکانیان بڕی، هەر کە شێخ گوێبیستی هەواڵەکە بوو، فەرمانی بە هێرش کردنەسەر شارەکە کرد و کۆکوژی تێدا ئەنجامدا.

(سلێمان خان) بە هێزی زۆرەوە بەرەنگاری هێزەکانی عەبدولقادر بووەوە، هەر دوو لا زیانی زۆریان بەرکەوت، لە کۆتاییدا عەبدولقادر ناچار بوو بکشێتەوە.

یەکێك لە مەسیحییە پرۆستانتەکان، کە لە گەومرەوە هاتۆتە ئێرە، دەڵێت: هۆزە کوردییەکان لە ژێر ئاڵای شێخ عوبەیدوڵڵادا کۆبوونەتەوە، قەڵای (لاجان) خۆی ڕادەستی شێخ کرد، هەروەك ٢٠٠٠ سەربازی ئێرانی بەدیل گیراون.

کویخا ملهم لەگەڵ هێزەکانی مرگەوەر، ئۆسمان ئاغا و هۆزی کەروك، محەممەد ئاغا لەگەڵ هۆزی مامش)) زۆر بە دڵخۆشی و شادیەوە لەلایەن خەڵکی مەهاباد پێشوازیان لێکرا، ئاهەنگ و شاییان گێڕا و خوانی خواردنیان ئامادە کرد لە گشت لایەك، دوای ئەوەی کاربەدەستی (میر لەتیف عەلی خان) بە تەنها بۆ تەبرێز هەڵات. لە ڕۆژی سێیەمدا ئەم هێزانە بە ئاڕاستەی (میاندواو) جوڵاون، ئاغاکانی هۆزی هەرکی و سەرکردە و هێزەکانی خەڵکی مەهاباد و دەوروبەریشی ڕۆیشتنە پاڵی، لەوانە ((میرزا عەبدولوەهاب قازی، میرزا قادر قازی، میرزا قاسم قازی، شێخ جەسیم ئیمامی جومعە، شێخی ئیسلام بایز ئاغا نەقیب، رسول ئاغا، ئیسماعیل ئاغا، ڕەحمان ئاغا، محەممەد ئاغا، برایم ئاغا، کولاوی ئاغا، برایانی ئیبراهیم ئاغا، ڕەزا قلی ئاغا، کوڕی مەلیك قاسم میرزا، عەبدوڵڵا ئاغای کوڕی محەممود ئاغا، خەلیل ئاغا، محەممەد کەریم بەگ، فەتحوڵڵا خانی کوڕی موزەفەری دەوڵەت، کوڕانی مەجید خان، ئەمین ئاغای کوڕی قادر ئاغا، سەلیم بەگ و کوڕانی فەیزوڵڵا بەگ، عەزیز فەتاح، حەسەن ئاغا))، ئەم هێزانە جوڵەیان کرد بۆ گوندی حاجی حەسەن، ((پەنجا هەزار کەس لەم گوندە دابەزین بە پیادە و ئەسپسوار)) بڕوانە: محەممەد حەمە باقی – شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری لە بەڵگەنامە قاچاریەکاندا، لا ٣٩٠ لاپەڕەکانی دواتری.

دەوترێت پلانی شێخ هێرشکردنە سەر ئێران بە سێ لەشکر لەخۆ دەگرێت، لەشکری یەکەم بەرەو (خوی و سەلماس) دووەمیان بەرەو (مەرگەوەر و ئورمیە) و سێیەم بەرەو (مەهاباد و تەبرێز)[1]. ئێستا شێخ سدیق ڕەشماڵەکانی ئێستان لە (نێرکی) هەڵداوەتەوە، بە دووری ٢٤ میل لە ئورمییە، هیچ هێزێك نییە ڕێگری لێبکات.

ئەو هێزانەی لە ژێر فەرمانی ئیقبال دەولەدان، لە ڕووکەشدا لە دوو بەتالیۆن پێکدێن، بۆ کاربەدەستەکە سەختە ٧٠٠ سەرباز بۆ جەنگ ئامادە بکات، ئورمییە هەمان چارەنووسی مەهابادی دەبێت.

ئیقبال دەولە سەربازگەی لە دەرەوەی شار داناوە، داوای لێکراوە بروسکیەك بۆ تەبرێز بنێرێ بۆ داواکردنی هێز، ئەگەر هێزە ئێرانیەکان لە کاتی گونجاوجا نەگەن، ئەوا تەبرێزیش لە دەستدەچێ.

بەڵگەنامەی (٣٠)

هاوپێچی ٣ ژمارە ٦٠

نامەیەك لە سکرتێری کونسڵی گشتی بەریتانیا لە تبرێز

---

(١) بازنەی خوی – سەلماس لەلایەن کوری مەزنی شێخ عوبەیدوڵلاوە بەڕێوە دەبرا، شێخ محەممەد سدیق و وتەبێژە فەرمییەکەی محەممەد سەعید خەلیفە، بازنەی مەهاباد – تەبرێز شێخ عەبدولقادر و هەمزە ئاغا ڕابەرایەتیان دەکرد، شێخ بە خۆیشی بازنەی ئورمیەی بەڕێوە دەبرد، برازاکەی شێخ محەممەد ئەمین سەرکردایەتی هێزەکانی دەکرد. ئەو هێزانەی هێرشی سەر ئورمییەیان کرد پێکهاتبوون لە هێزەکانی (ئەمیر ئاغا شکاك، ڕەشید خان بەگ ئەهری، عەبدوڵڵا بەگ ئەهری، برایم خان، قادر بەگ، ئەمین بەگ، سەعید بەگ، سەمەد بەگ، وەهاب خان، عەزیز بەگ لە دەشتی، عەبدولسەمەد بەگ بناری، حاجی ڕەحیم خان باراندوی، شێخ عەبدولکەریمی مامی شێخ عوبەیدوڵڵا، ژمارەیەکی تر لە خزمە نزیکەکانی شێخ، لەوانە: شێخ ئەبو قاسم، شێخ شیهابەددین، شێخ نورەددین، حاجی عەلائەددین)) هەمان سەرچاوەی پەراوێزی پێشوو، لا ٤٠٠.

تەبریز ٨ ئۆکتۆبەر ١٨٨٠

وەرگێردراو

شێخ عەبدولقادری کوڕی شێخ عوبەیدوللا و هەمزە ئاغا، کە ژمارەیەکی زۆریان لە هێزە کوردیەکیان لەگەڵە، هاتوونەتە (سولدوز) کە لە (دولە تو)وەوە هاتوون، بێ ئەوەی هیچ بەرەنگاریەك هەبێ لەلایەن هێزە ئێرانیەکان، ئەوا بەرەو مەهاباد جوڵاون. کاربەدەستی مەهاباد بەرەو (موشمیت)ی ناسراو بە (دواب) هەڵاتووە، کە دوو فەرسەخ لە (مراوغە)وە دوورە.

عەلی خانی کاربەدەستی مراوغە، هێزەکانی خۆی لەگەڵ هاونێك بۆ ناوچەکە ناردووە، بۆ بەرگری کردن لە (دواب)، (حاجی میرزا عەبدولقاسم)ی کاربەدەستی (بناب) کە لەوێوە هاتووە، دەڵێت: بە گەیشتنی عەلی خان بۆ (دواب) جوای نیوەڕۆی ڕۆژی ٢ ئۆکتۆبەر، شێخ عەبدولقادر و هەمزە ئاغای کوڕی بە هێزەکانیان کە دەگاتە ١٠ ٠٠٠ ئەسپسوار هێرشیان کردەسەر.

هێرشەکە لە دوای خۆرئاوابوون دەستی پێکرد، بۆ ماوەی حەوت کاتژمێر جەنگەکە بەردەوام بوو، دوای بەرگریەکی دوور و درێژ (سەلیم خان) و (جیهار دەوڵەت) و (عەلی خان) لە تیاچوون هەڵاتن.

لە هەمان شەودا، کورد سەرکەوتن بەسەر بەرهەڵستکارەکانیان لە (دواب)، سەری شێخی ئیسلام مەلا جەعفەریان بڕی، بەسەری ڕمەوە هەڵیانواسی. دوای هەڵکوتانە شارەکە و تاڵانکردن و کوشتنی بەرهەڵستکاران، هێزە کوردیەکان بەرەو (مراوغە) و (برج شەهر) پێشکەوتن، (حاج ئاغا عەلی نازی بوابی) دۆخی بەرگری گرتەبەر، (عەقید قاسم خان)ی کوڕی (حوسێن پاشا خان) هێشتا تا ئێستا بەرگری لە شارەکە دەکات.

له ڕاپۆرتێکدا که دوێنێ نێردراوه، (عەقید ئاغاخان ئەفشار)، که پێش چەند ڕۆژێك له تەبرێزەوه جوڵاوه به فەوجی پیاده و چوار تۆپەوه، بۆ ڕێگری کردن له کورد و هێرشکردنه سەریان و ڕێگەگرتن له داگیرکرانی (بواب)، کورد بۆ ماوەی نیو (فەرسەخ) له (بواب) کشانەوه. (ئیعتماد سەڵتەنه) دوێنێ فەوجی پیاده و ١٠٠ باری کەرستەی بۆ (ئاغا خان) ناردووه.

دوای ئەوەی کورد (دواب)ی داگیرکرد، گوندەکانی دەوری (مراوغه)یان کاوڵ کرد، گوندی (م. منوهجی) حاجی بەهزاد تاڵان کرا، بەهەمان شێوه خانووی هاوژینی کۆچکردووی (دکتۆر کۆچەران) سووتێنرا.

بەڵگەنامەی (٣١)

ژماره ١٠

له مستەر تامسونەوه بۆ ئیریل کرانفیل

تاران ٨ ئۆکتۆبەری ١٨٨٠

گەورەم

خۆشحاڵم پێتان ڕابگەیەنم، ژمارەیەکی زۆر له کورد، نزیکەی ١٥٠٠٠ کەسی چەکدار له ژێر سەرکردایەتی (شێخ عەبدولقادر)ی کوڕی (شێخ عوبەیدوڵڵا)ی سەرکردەی کوردی ناودار و به هاوکاری لەگەڵ یازده هۆزی مەزنی ئێران به سەرکردایەتی (هەمزه ئاغا[1]) هەڵساون به گەمارۆدانی گست ناوچەی دەوروبەری شاری مەهاباد.

---

(١) هەمزه ئاغا: سەرۆك هۆزی مەنگۆڕ بوو له مەهاباد، له کوردستانی ئێران، زۆر نزیك بوو له کاربەدەستی مەهاباد (لەتیف عەلی خان)، بەهۆی لێکنەگەیشتنی نێوان ئەو و کاربەدەستەکه، کاربەدەستەکه ویستی بەندی بکات، خۆی ڕزگار کرد، دوای ئەوەی ژمارەیەك پیاوی کاربەدەستەکەی

کوشت، ڕۆیشتە پاڵ هێزەکانی شێخ عوبەیدوڵڵا، و ئەو و شێخ عەبدولقادر مەهابادیان ڕزگار کرد، بووە سێیەم سەرکردەی بزوتنەوەکە. دوای کشانەوەی هێزەکانی شێخ بۆ ناو خاکی عوسمانی، کاربەدەستی نوێی مەهاباد (حەسەن عەلی خان) کە کورد بوو، لە (کرووس) پیلانێکی ترسنۆکانەی دانا و بە ناپاکانە کوشتی. یەکێك لە ئەرکە سەرەکییەکانی کاربەدەست حەسەن عەلی خان، لە سەرەتاوە بریتی بوو لە زاڵ بوون بەسەر هەمزە ئاغا بە هاوکاری لەگەڵ تۆرە سیخۆڕیەکەی، هەر بۆیە بە یارمەتی میرزا قاسم قازی و قادر ئاغا دیبوکری کاریان لەسەر تێکدانی پەیوەندی نێوان (کاکەڵڵا) لەگەڵ هەمزە ئاغا، کاتێك سەرۆکایەتی هۆزی مەنگوری پێبەخشی، هەمزە ئاغا پێی وابوو ئەو شایەنی ئەم سەرۆکایەتیەیە، چونکە ئەو کەسێکی ناسراو بوو لە گشت ناوچەکەدا، بەشکۆ و بوێر بوو، ۱۲ ساڵی لە بەندیخانەکانی بەغداد و کەرکوك و ئەستەنبۆڵدا بەسەر برد، لەلای سەرکردە قاچاری و عوسمانیەکان ناسراو بوو، حیسابیان بۆ دەکرد. سەرباری زمانی کوردی، بە زمانی عەرەبی و تورکی و فارسیش قسەی دەکرد. ئەزموونێکی دوور و درێژی هەبوو، هەر بۆیە ویستی بە ئارامی بژیت دوای ئەوەی ڕۆژگار ئەوی ماندوو کرد، پاش ئەوەی زۆرێك لەو سەرکردانەی بەشداریان لە بزوتنەوەکەدا کرد لێبوردنی حکومیان بەدەستهێنا. دەیویست بگەڕێتەوە و حەزی لە سەرۆکایەتی مەنگوڕ بوو، بە هاندانی میرزا قاسم قازی و قادر ئاغا، نێردراوێکی بۆ حەسەن عەلی خان نارد و داوای لێخۆشبوونی لێکرد، حەسەن عەلی خان داوای لێکرد چاویان بەیەك بکەوێت.

لە کۆتاییدا و دوای گۆڕینەوەی چەند نامەیەك لەگەڵ حەسەن عەلی خان و چەند نێوەندگیریەك و پەیمانێکی میرزا قاسم و قادر ئاغا، داوای لێکرا بێتە سابلاخ (مەهاباد) بۆ گفتوگۆ کردن لەگەڵ کاربەدەستەکە، بەم شێوەیەش توانی بیکوژێت.

هەمزە ئاغا ئەو کات لەسەر ئاستی هەر دوو پارچەی کوردستان، هێمای ئازادی و نموونەی شۆڕش بوو لە دژی ستەم و زۆرداری. بەلای شێخ عوبەیدڵڵاوە وەك قەڵایەکی بەهێز بوو، کە ڕوخا)). محەممەد حەمە باقی – سەرچاوەی پێشوو، لا ۲۳٦.

پیاوماقوڵان و پیاوانی ئاینی و کەسایەتیەکانی دیکەی مەهاباد هەمزە ئاغایان ڕازی کرد سەردانی کاربەدەستەکە بکات و لەگەڵی ڕێکبکەوێت. محەممەد ئاغا مامش و کاکەڵڵا ڕۆڵێکی ئیزمونیان بینی لە ڕازیکردنی هەمزە ئاغا بەڕێکەوتن لەگەڵ کاربەدەستەکە.

هەمزە ئاغا و میرزا ئەبو قاسم نێوەندگیری کاربەدەستەکە هاتنە شاری مەهاباد، لە ڕۆژی دووەمی مانگی ڕەمەزان، کە دەکاتە ڕێکەوتی ۱۰ تەمموزی ۱۸۸۱ و ۱۰۰ تا ۱۵۰ ئەسپسواری لەگەڵ بوو، زۆرێکیان لە خزمە نزیك و خانەوادەکەی بوون، لەلایەن هەندێك لە هێزی کاربەدەست و ئەسپسوارانی محەممەد ئاغا مامش و کاکەڵڵا و قرە باخ لەلای بیستانی (ئەلقبلە) پێشوازیان لێکرا، داوا لە ئەسپسوارانی هەمزە ئاغا کرا بمێننەوە لەلای بیستانەکە لەگەڵ ئەسپسوارانی تر، کاتێك میرزا ئەبو قاسم ڕێگەی نیشانی هەمزە ئاغا و کوڕە براکانی و ژمارەیەك لە پاریزەرانی دەدا بۆ ڕەشماڵی تایبەت، کە کاربەدەستەکە ئامادەی کردبوو بۆ چاوپێکەوتن بە هەمزە ئاغا، ماوەیەك لە بیستانەکە دووربوو. کاتێك هەمزە ئاغا و یاوەرانی دانیشتن، لە

گشت لایەکەوە وەك شەپۆلی باران گولله باران کران، زۆربەی یاوەرانی هەمزە ئاغا دەمودەست کوژران، خۆی و کوڕە براکەی (سوار ئاغا) بە سەختی بریندار بوون، لەگەڵ ئەمەشدا سوار ئاغا خۆی گەیاندە تفەنگەکەی لە گۆشەی ڕەشماڵەکە کە هی کاربەدەستەکە بوو، گوللەکەیەکی لە (سوڵتان قولی بەگ) دا، کە پیلانگێڕیەکەی جێبەجێ کرد بە فەرمانی کاربەدەستەکە، ئەوی کوشت، دواتر هێرشی کردە سەر فەرمانداری سەربازەکان (سوڵتان قۆچە) و خەنجەرێکی لێدا و لە پشتی هاتە دەرەوە، هەروەك هەمزە ئاغا ژمارەیەك سەرباز و ئەفسەرانی ئەوانی کوشت، پێش ئەوەی بەهۆی برینەکەیەوە بمرێ، ڕەحمەتی خوای لێبێ. قاچاریەکان سەری ئەویان بە ڕمێکەوە هەڵواسی و بۆ میر نیزان لە تەبریز ڕەوانە کرد، حەسەن عەلی خان ڕێزی لێنرا و لەلای شا ناسرەددینەوە هێمای شەرەف پێبەخشرا.

ئێمە ئاشناین بە پیلانگێڕیەکانی قاچاریەکان و ئەو ناپاکی و ستەم و پەیمانشکێنیەی هەیانبووە، بۆ ئەوەی درك بە ئەندازەی ئەو ترسە بکەین کە هەمزە ئاغا خستبوویە نێو دڵی دەوڵەتی قاچاری و ئەو گورزانە لەم دەوڵەتەی داوە، بۆ ئەوەی جیاوازی بکەین لە نێوان ئەو پیاوانەی خوا بوێری خستۆتە دڵیان، لەگەڵ ئەوانەی ترسنۆکن، یەك گێڕانەوەی قاچاری دەهێنین لەبارەی هەمزە ئاغا. کە بەشێکە لە کتێبی (عەلی خان کونە ئەفشار)، هەر چەندە نووسەرەکە جنێو و تانە لە کورد دەدات بەگشتی، بەڵام ڕاستی بابەتیش ئاشکرا دەکات، لەبارەی شەپۆلێك ڕووداو دەنووسێ و خۆی هەڵدەکێشێ بە تاوانەکانی کاربەدەستانی قاچاری و بە پاڵەوانێتی دادەنێ، ئێمە گواستوومانەتەوە وەرمانگێڕاوە، جنێو و تانەکانمان لاداوە، کە بەشێکی زۆری لە نووسینەکانی گرتۆتەوە لەبارەی بزتنەوەکە. عەلی خان لە ژێر ناونیشانی – کوژرانی هەمزەی ئاغای مەنگور لە شاری سابلاخ بەپێی پیلانێکی سەرکەوتوو وەزیر فەواند – دەڵێت: ((لەبەر ئەوەی هەمزە ئاغا – سەرۆکی هۆز – هەر دەم خراپ و ناپاك بوو لەگەڵ دەوڵەتی ئەمری ئێران و هەرماو تا هەتا، لەبەر ئەوەی هۆکاری ناسەقامگیری و جەنگ بوو لە نێوان هەر دوو دەوڵەتی ڕومی باڵا و دەوڵەتی ئێران، هەماهەنگ بوو لەگەڵ شێخ عوبەیدوڵڵا، بووە هۆی کوژرانی (١٠٠ ٠٠٠) هەزار کەس، پێشتریش لەم شارە (سابلاخ) (١٠٠) کەسی کوشووە لە (قرە باباغ)، هەموویانی خزمەتکاری کۆشك بوون. لەم دواییانەدا بە سەرۆك ئەرکانی لەشکری کورد لەلایەن شێخ عوبەیدوڵڵاوە دانرا... هەروەك پێشتر قسەمان کرد، (ئەمیر نیزام) هەوڵی مەزنی بۆ کوشتنی هەمزە ئاغا و لەناوبردنی، (محەممەد ئاغا مامش) بەهەمان شێوە بەم کارە ڕاسپێردرابوو. هەر بۆیە چەندین شەڕ لێرە و لەوێ لە نێوان هۆزی مامش و مەنگوڕ ڕوویاندا، ژمارەیەك کەس لە هەر دوو لا کوژران، فەرمانەکانی پەنهانکوژی هەمزە ئاغا لە کۆشکی باڵاوە بۆ وەزیر فەواند دەرچوو و بە ئەرکی کوشتنەکە ڕاسپێردرا. براکەی (کاکەڵڵا بە دوای هەلێکدا دەگەڕێت بۆ ئەوەی سەرۆکایەتی هۆزی مەنگوڕ بگرێتەدەست، پەیوەندی کردووە بە وەزیر فواندەوە بۆ ئەم مەبەستە، لێرەدا گشت بارودۆخەکانی کوشتنی هەمزە ئاغا فەراهەم بوون، زۆربەی هۆزی مەنگوڕ سەرۆکایەتی کاکەڵڵایان دەویست، کە بە فیرعەونی دووەم دادەنرا، هیچ ڕێگەیەکی دیکەی بەدی نەدەکرد بۆ ڕزگاربوون، هەر بۆیە ژمارەیەك زانا و پیاوماقوڵانی سابلاخ لەلای وەزیر فەواند نێوەندگیریان کرد، بۆ

دۆزینەوەی ڕێگەیەك بۆ ڕزگاربوون لە تەنگوچەڵەمەکەی. دوای پەیوەندی نێوان گشت لایەنەکان، وەزیر فوائد فەرمان کرد و وتی: با هەمزە ئاغا لەگەڵ ژمارەیەکی کەم لە پیاوەکانی بێتە دەوروبەری سابلاخ، تا چاوم پێبکەوێت و ئەو ڕێگەیە تاوتوێ بکەین کە بە ئاشتیانە پێی دەژیەن. هەمزە ئاغا نەیدەزانی ئیزرائیل سەرگەردانە بە گەڕان بەدوای کەللە سەرەکەی.

بەم بۆنەیە و بەمەبەستی لەناوبردن و هەڵخەڵەتاندنی ئەم کەسە خراپە، ڕەشماڵ لە دەرەوەی سابڵاخ دانران، محەممەد خان سەرکردەی ئەسپسوارانی ئەفشار (سابین قلا) و کەسی نزیکی وەزیر فوائد پۆلێك ئەسپسواری ئامادە کرد، هەروەك عەقید (قوچە بیکلو) سەرکردەی ئەسپسوارانی (شاهسون) کۆمەڵێك سەرباز و قەناس بەدەستی بوێری ئامادە کرد. بۆ پاراستنی ژیانی وەزیر فەوائد، چاڵێك لە ژێر یەکێك لە ڕەشماڵەکان لێدرابوو، کە دوو پۆلە سەربازی (کروس) دەیانپاراست، دوای ئەم ئامادەکاریانە و گرتنەبەری دووربینیەکان، داوا لە هەمزە ئاغا کرا بۆ ئەوەی پیاڵەی مەرگی پێ نۆش بکرێ و سەری پەل بدرێ. ناوبراو لە ڕۆژی ٦ ڕەمەزانی پیرۆز و بە یاوەری ١٥٠ ئەسپسواری بوێر و دڕندەی ئامادە بوو. هەمزە ئاغا بە تەواوی ئامادەیی خۆی هات و لە ئەسپەکەی دابەزی لەلای ڕەشماڵە. ئەسپسوارەکانی تری ماوەیەك لە ڕەشماڵە دوورتر وەستا بوون. هەمزە ئاغا لەگەڵ هەندێك لە خزمە نزیکەکانی ڕۆیشتە ناو ڕەشماڵەکە، وا دەردەکەوت دوودڵ و ناچار و ترساو بێ، ترس چاوی کوێر کردبێ. کوڕەکەی ئەو خدر ئاغا لەبەرامبەر ئەو دانیشتبوو. لەلایەکی ترەوە وەزیر فەوائد لە چاڵەکەیدا نیشتەجێ بوو. هەمزە ئاغا لە ڕەشماڵەکەدا لەسەر یەکێك لە کورسییەکان دانیشتبوو و چاوەڕێی هاتنی وەزیر فەوائدی دەکرد... دواتر لە هەموو لایەکەوە گوللەباران کران، هەمزە ئاغا و کوڕە براکەی سوار ئاغا بریندار بوون و سەربازەکانیان هێرشیان کردە سەر و ژمارەیەکیان لەلایەن بریندارەکان کوژران، دواتر هەر یەکێك لە ١- هەمزە ئاغا ٢- سوار ئاغا ٣- خدر ئاغ ٤ عەلی ئاغا کوژران.

سەرەکانیان پەلدرا و بۆ وەزیر فەوائد ڕەوانە کران، کە لەگەڵ پیاوەکانی لە ناو ڕشماڵەکەیدا ئاهەنگی سەرکەوتنیان دەگێڕا. سەرۆك هۆزی موکری و ڕێزدار محەممەد ئاغا سەرۆك هۆزی مامش ئامادە بوون، داوایان لە وەزیر کرد بجوڵێن بەرەو سابلاخ، ئەوەك زیانی پێ بگات، دوای ماوەیەك وەزیر سواری ئەسپەکەی بوو، سەر بڕدراوەکەی بەسەر ڕمەوە هەڵواسی لە پێشەوە. لە ڕێگادا کاکەڵڵا خان برای هەمزە ئاغا بە ٦٠ ئەسپسوارەوە هات، هەر چەندە دڵنیابوونەوە لە نیازەکەی ئاسان نەبوو، محەممەد ئاغا مامش بە پۆلێك لە ئەسپسوارەکانی ڕێگەی لێگرت تا بە سەلامەتی وەزیر دەچێتە ناو سابلاخەوە. تا دوو ڕۆژ جەستەی ئەم بێ باوەڕانە لە گۆڕەپانی شاردا مانەوە لەبەر چاوی خەڵك، دوای ئەمە خوشکەکەی هات، کە هاوسێوەی خوشکی عومەری کوڕی عەبدود بوو، هاتە سابڵاخ و تکای کرد لاشەی براکەی ڕادەست بکرێتەوە، وەزیر ڕازی بوو پێی بداتەوە و بگوازرێتەوە و بەخاك بسپێردرێت.

لە ڕۆژی ٨ مانگی ڕەمەزانی پیرۆز، یەکێك لە سەرکردەکانی (شاهسون) سەرەکانی بۆ باخچەی (دڵگوشاد) لە ئورمیە گواستەوە و خستیە بەردەم (ئەمیر نیزام)، کە فەرمانی کرد بە دەف لێدان و ئاهەنگ گێران و

لەگەڵ نزیکبوومنەوەی کورد لە شارەکە، جگە لە دانیشتوانەکە کاربەدەستەکانی هەڵاتن، ئیدارەکانی شارەکەیان جێهێشت، ڕایانکرد. دەوترێ هێزە کوردییەکان هاتوونەتە دەوروبەری (مرکە[1]) هێڵی جیاکەرەوەی نێوان مەهاباد و تەبرێز، گوندەکانی دەوروبەریان داگیر کردووە. حکومەتی ئێران پارێزەری تەبرێزی ناردووە بۆ لە ناوبردنی ئاشوبەکە، سەرکردەی ئەم هێزانە دراوەتە (حشمت دەولە میر حەمزە میرزا[2])، کە ئەمڕۆ لە پایتەخت دەرچووە بەرەو تەبرێز ڕۆیشتووە، ژمارەی سەربازەکانی دەگاتە ١٢٠٠٠ لەگەڵ کەتیبەیەکی تۆپهاوێژ.

باڵیۆزی ئێرانی پەیوەندی کردووە بە دەسەڵاتدارانی (وان) و داوای کردووە لە دەسەڵاتدارانی تورك هاوکاری بکەن لەگەڵ هێزە ئێرانیەکان، ڕێگە بگرن لە چوونە ناوەوەی ئاژاوە گێڕانی کورد بۆ ناو خاکی تورکیا، لە کاتی هەڵاتنیان.

واژوو ڕونالد. ف. تامسون

هەڵواسینی سەرەکان بەسەر ڕمەکانەوە و گێڕانی بەناو بازارەکانی ئورمیەدا، خەڵات و شیرینی بەم بۆنەیەوە بڵاوکرانەوە، کاکەڵڵا وەك سەرۆکی هۆزی مەنگور دیاریکرا... دواتر ئەمیر نیزام سەرە بڕدراوەکەی بۆ کۆشکی خەلافەت لە تاران نارد، تا شاهانشای مەزن بە چاوە پیرۆزەکانی خۆی بینی، خوا دەوڵەتەکەی بەردەوام بکات)) لە عەلی خان کونە ئەفشار، سەرچاوەی پێشوو وەرگیراوە لا ١٢٦ و دواتری.
شایەنی باسە دەوڵەتی قاجاری لە ساڵی ١٩٠٢ و دوای تێپەڕینی زیاتر لە بیست ساڵ بەسەر پیلانگێڕییە پیسەکەی دژی هەمزە ئاغا، دانبنێ بە کوڕەکەی (باپیر ئاغا) وەك سەرۆك هۆزی مەنگوڕ و (بایەزید ئاغا)ی کوڕی کاکەڵڵای لادا، نازناوی (ئیلیخانی کوردی) بە کوڕەکەی بەخشی، واتە سەرۆکی هۆزەکانی کورد. ئەرکی ئیلیخانی کورد بریتی بوو لە ڕێکخستنی کارەکانی ناوچەکە و کۆکردنەوەی باجی ساڵانە و خاوەنی دەسەڵاتێکی زۆر بوو، بڕوانە: (مجتبا بورزوبی – سەرچاوەی پێشوو، لا ١٢٠).
(١) مرکە یان مراوغە: شارۆچکەیەکە دەکەوێتە خۆرهەڵاتی شاری تەبرێز و سەر ڕێگاکەی.
(٢) یەکێك لە مامەکانی ناسرەددین شا، لە ڕێگادا مرد، پێش ئەوەی بەشداری جەنگەکە بکات. شا بە سەرکردەی کشتی (سوپاسالار) یان سەرۆك ئەرکانی داناوە.

بەڵگەنامەی (٣٣)

ژمارە ١١

لە مستەر تامسونەوە بۆ ئیرل گرانفیل

تاران ١١ ئۆکتۆبەری ١٨٨٠

گەورەم

ئەمڕۆ بەیانی شا نامەیەکی بۆ ناردووم، تیایدا دەردەکەوێ حەز بە بینینی من دەکات، بۆیە ڕاستەوخۆ ڕۆیشتم بۆ کۆشك. شا قسەی کرد لەبارەی بزوتنەوەی کورد لە ئازربایجان و مەندەهۆشی خۆی لەبارەی بابەتەکە دەربڕی، وتی: وێنای ئەوەم نەدەکرد ئەو کوردانەی لە خۆرئاوای شانشینەکە نیشتەجێن و هەردەم پاسەوانی سنووری خۆرئاوای ئێرانن، ئەوە بکەن کە کردیان. کورد هەردەم خاوەن شارستنیەتن، لە ڕاستیدا وێنای ئەوەم نەدەکرد کە کورد ڕۆژێك دێت وەك تورکمانەکانیان لێدێ لە خۆرهەڵات.

هەستم کرد شا تەواو شڵەژاوە لەگەڵ ئەم کێشەیە. داوای لێکردم ئەوەندەی لە توانامدابێ، پەلە بکەم و لە ڕێگەی حکومەتی پایەبەرزەوە و باڵیۆزی بەریتانیا لە ئەستەنبۆڵ کەشەکە بسازێنین بۆ گرێدانی هاریکاری لە نێوان تاران و بابولعالی، بۆ گرتنەبەری هەڵوێستێکی هاوبەش سەبارەت بە لەناوبردنی بزوتنەوەی کوردی.

شا پێشنیازی کرد حکومەتی بابولعالی هێزی سەربازی بەکاربهێنێ، یان هەر ئامرازێکی تر کە پێی گونجاوە، بۆ چۆکدانان بە شێخ عوبەیدوڵڵا و کوڕەکەی شێخ عەبدولقادر و پاشگەزیان بکاتەوە لە دژایەتی کردنی ئێران.

شا پێشنیازی کرد بابولعالی بە تەواوی زاڵبێ بەسەر سنووری دوو دەوڵەتەکە، تا ڕێگری بکات لە هەڵاتنی کوردانی گێرەشێوێن بۆ تورکیا، لە کاتی دەستپێکردنی

هێرشی ئێرانی. به تێڕوانینی ئەو دەبێ ئەم ڕێوشوێنانه به پەله بگیرێنەبەر و ئاسایش بۆ ناوچه نا سەقامگیرەکان بگێڕدرێتەوە، چونکه دەکرێ ڕوسیا بجولێ و پێشبکەوێ به پاساوی ئەوەی ئێران توانای پاراستنی ئاسایشی نییه له ئازربایجان. شا پێی وایه دەستەومردانی ڕوسیا به هەر شێوەیەك، ئەو گورزی کاریگەر دەبێ بۆ هەر دەوڵەتی ئێران و تورکیا.

له کاتی وەڵامدانەوەمدا به شام وت، ئەوەی جەنابتان فەرمووتان به پەله بۆتانی دەنێرم، بەڵام جەختم لەوە کردەوە که بابولعالی بەهۆی چەندین هۆکار ناتوانێ به تووندی شێخ بخاته ژێر فشارەوە، هەر بۆیه نابێ ئومێدی زۆر مەزن لەسەر کاردانەوەکانی ئەستەنبۆڵ هەڵبەسترێن.

شا بەهەمان شێوە ڕوونی کردەوە که کورد نەچوونەته ناو مراوغە، بەڵکو چەند گوندێکی دەوروبەریان داگیر کردووە، ئینجا بەرەو باشور کشاونەتەوە.

لەبارەی چەندین هێزی چەکدار ناو ئازربایجانەوە، شا وتی: سێ بەتالیۆن له ئازربایجان جێگیرن، پێنج فەوجی تیر ڕەوانه کراون، گشت ئەو هێزانەی له تاران و گشت ناوچەکانی وڵات بۆ ئەوێ ڕەوانه کراون دەگاته ١٠٠٠٠ کەس، کەتیبەیەکی تۆپهاوێژیش لەوێ و شەش تۆپی پێدراوە.

ئەو هەواڵانەی پێمان گەیشتوون ئەوەیه ژمارەی کوردەکان دەگاته ١٥٠٠٠ کەس، له کاتێکدا حکومەتی ئێران ئەندازەی ژمارەی ئەوانی به ٧٠٠٠ کەس کردووە.

پێشبینی دەکرێ (حاجی میرزا حوسێن) وەزیری پێشووی دەرەوە، بەرەنگاریان ببێتەوە، که دەسەڵاتدارانی تەبرێز تەنگوچەڵەمەی زۆریان بینی له لەناوبردنی بزوتنەوەی کورد بەهۆی ناڕەزاییه فراوانەکانی دژی ناوبراو.

واژوو رونالد. ف. تامسون

کۆمەڵێك لە پیاوانی عەشیرەتی موهاجیر.

بەڵگەنامەی (٣٤)

هاوپێچی ١ ژمارە ٦٠

نامەیەك لە سەعید میرزا خانەوە[1]

تاران ١١ ئۆکتۆبەر ١٨٨٠

وەرگێڕدراو

(١) وەزیری دەرەوەی حکومەتی قاجاری بوو.

هەروەك دەزانن، نوێنەرە هێژاكانی زلهێزان لە كۆشكی ئێراندا، هەندێك كوردی دڕندە وەك عەبدولقادر و كوڕانی شێخ عوبەیدوڵڵا و هەمزە ئاغای ناودار بە كارە گێرەشێوێنەكانی، دەستدرێژیان كردۆتە سەر شار و گوندە سنووریەكان و مەهاباد و مراغە و ڕژێمەكەیان لەوێ تێكداوە.

حكومەتی ئێرانی پێی وایە ئەركی خۆیەتی و وەك بەرگریش لە ڕێزی مرۆڤایەتی و پاراستنی سنوورەكانی ئێران و شكۆ و پایەكەی ئەم بزوتنەوە وەحشیگەرییە بە خێراترین شێوە لەناو ببات[1]. سەرباری ڕەوانەكردنی هێزی پیادە و ئەسپسوار لە تەبرێزەوە بە سەركردایەتی سەركردەی بەڕێزی پاسەوانی شاهانشا (حیشمەت دەولە)، فەرمانەكان بۆ گشت هێزەكان ڕوون كراونەتەوە، بۆ هێرش كردنە سەر كوردستان و ڕیشەكێش كردنی كورد.

پێم وابێ ڕەوانە كردنی ئەم نامەیە پێویستە بۆ نوێنەرانی زلهێزە مەزنە ڕێزدارەكان، بۆ بەرچاوڕۆشنی. ڕاست نییە ڕەخنە بگیرێ لە ڕەوانەكرانی هێز لەلایەن حكومەتی ئێرانەوە بۆ كوردستان، چونكە كوردە دڕندە و ڕێگر و دزەكان دەیانەوێ سەقامگیری بشێوێنن، تاڵان و دزی و كوشتن و كوشتار ڕوودات، شایستەی بەرگری لێكردن و میهرەبانی نین. لە بەرامبەردا پاراستنی ئاسایشی وڵات و سنوور بە جوڵەی سەربازی خێرا دژی دوژمنان پێویستە.

بۆ حكومەتە پایەبەرزەكان و زلهێزەكان واباشترە پاڵپشتی ئێران بكەن بەشێوەی مەعنەوی بۆ گێڕانەوەی سەقامگیری بۆ سنوور.

---

(١) بەڵگەنامەكانی داهاتوو، ئەو لایەنە دەردەخات كە بە وەحشیگەرانە هەڵسوكەوتی كردووە، تەنانەت تا ئاستێك دیبلۆماسییە بەریتانیەكان نەیانتوانی نكۆڵی بكەن لە ڤێزەونی تاوانی قاچاریە هاوپەیمانەكانیان. وەزیری دەرەوەی قاچاری داندەنێ بەوەی وڵاتەكەی كار دەكات لەسەر ڕیشەكێش كردنی كورد، ئەمە تاوانێكی ڤڕكردنی بەكۆمەڵە لە چەمكە نوێیەكانی سەردەمدا، بە پێشكەوتن و تێپەڕینی كات ناسڕدرێنەوە.

بەڵگەنامەی (٣٥)

هاوپێچی ٢ بەڵگەنامەی ٦٠

نامەی وەزارەتی دەرەوەی ئێران

ئەو بروسکانەی لە حکومەتی ئازربایجانەوە هاتوون، هەندێك ڕاپۆرتیان تێدایە سەبارەت بە لەناوبردنی بزوتنەوەی کورد لەسەر سنوور لەلایەن ئەو لەشکرەی ناونراوە بە (لەشکری ژەنەڕاڵ)، لە مراوغەش چەند هەواڵێك هاتوون کە هەر بە گەیشتنی ئەم لەشکرە ئاشوبەکە کپ بوومەتەوە.

نامەیەکی تر لە (بناب) هاتووە ئەوە دەگەیەنێ (هەمزە ئاغا) و گشت یاخیبوان لە (میاندواب) کشاونەتەوە و بەرەو سنوور هەڵاتوون. بە چاودێری کردنی یاخیبوان و لەناوبردنیان، پێشبینی گەڕانەوەی سەقامگیری بۆ ناوچەکە دەکرێ.

ئەو ڕاپۆرتەی لە تەبرێزەوە هاتووە سەرنجڕاکێشە. شا فەرمانی بە (ئیعتماد سەلتەنە) کردووە، ئامادەکاریەکان بکات بە خێرایی، زەخیرە بۆ ناوچەکە بنێرێ بۆ پشتیوانی کردن لە لەشکری (کیروس).

بەدرێژایی نۆ ڕۆژی ڕابردوو ٢٠٠ باری چەك و ١٥٠ بار پارچەی تۆپ و ئامرازەکانی تر ڕەوانەی ناوچەکە کراون. لە دوو لاوە تۆپیم بۆ (ئیقبال دەولە) ڕەوانە کردوون.

بروسکەیەکی تر ئاماژە دەکات بە گەیشتنی ئەو کەرستە سەربازیانەی ڕەوانەکراون بە شوێنەکانیان.

(ئیعتماد سەلتەنە) هێزەکانی خۆی تێکەڵ کردووە لەگەڵ هێزەکانی (نەقیب ئاغا خان)، هەر دوو سەرکردە هیوادارن ئامادەکاری بکەن بۆ جوڵان لە (بناب)ەوە بەرەو

مەهاباد لە ماوە دوو ڕۆژدا. خاڵی چاودێر و ئاسایش دانراون، هەر لە تەبرێزەوە تا بناب.

لە ڕۆژانی داهاتوودا چەند ڕاپۆرتێکی تر دێن.

بەڵگەنامەی (٣٦)

هاوپێچی ٤ ژمارە ٦٠

نامەیەك لە سکرتێری کونسڵی گشتی بەریتانیەوە لە تەبرێز

تەبرێز ١٢ ئۆکتۆبەر ١٨٨٠

وەرگێڕدراو

شێخ عوبەیدوڵڵا و ژمارەیەکی زۆر لە شوێنکەوتووانی نزیکبوونەتەوە لە شاری ئورمیەوە، شێخ بە دووری سێ فەرسخ لە شار سەربازگەیەکی مەزنی داناوە. هێشتا (ئیعتماد سەلتەنە) کە (عەقید ئاقا) و (ژەنەراڵ حەسەن عەلی خان[1]) باوەری ئەون،

---

(١) پێمان وابوو (حەسەن عەلی خان) ئەم پیلانگێڕیەی داناوە، بۆ کوشتنی هەمزە ئاغا، بەلەبەرچاوگرتنی ئەو ڕۆڵە مەزنەی گێڕا لە زاڵبوون بەسەر بزوتنەوەکە و ڕووداوەکانی لێکترازانی سەرۆك هۆزەکان و جەنگ کردن لەگەڵ یەکتری، بەهۆی ئەم کارە فێزەونەی و شکاندنی بەڵێنەکەی لەگەڵ هەمزە ئاغا و پیلاندانانی کوشتنی، شایەنی ناسینە. حەسەن عەلی خان کوڕی محەممەد سادق خانی کوڕی نەجەفی قلی خان کروسییە، سەر بە هۆزێکی کوردیە، لە (بیجار کروس) لە ساڵی ١٨٢١ز لە دایکبووە، بە دڵسۆزی بۆ ماوە ٦٤ خزمەتی دەوڵەتی قاچاری کردووە. لە تەمەنی گەنجێتیەکەیدا گوللەی لە باوکی داوە و کوشتوویەتی، لەبەر ئەوەی (محەممەد سادق خان دەیویست پەیوەندی لەگەڵ ژنی کوڕەکەی گرێبدات حەسەن عەلی خان، ژنەکە باسەکەی بە مێردی خۆی گەیاندووە، سکاڵای لەلا کرد لەسەر باوکی، بەڵام حەسەن عەلی خان باوەڕی پێ نەکرد و بایەخی پێنەدا، تا ڕۆژێك ڕووداوێك ڕوویدا و حەسەن عەلی خان لەمە دڵنیابووەوە، کە سکاڵای هاوژینەکەی ڕاستە، کاتێك محەممەد سادق بەلای ماڵەکەیدا دەڕۆیشت، حەسەن خان لە پشتەوە و لە ژوورێکی ماڵەوە گوللەی تێگرت، بە یەك گوللە کوشتی). لە بابا مروخ روحانی – مێژووی ناودارانی کورد بە زمانی فارسی – بەرگی سێیەم – سروش – تاران وەرگێراوە، تاران ١٣٨٢ کۆچی هەتاویی، لا ٤٢٨، لە شوێنی باوکیدا بووە سەرۆکی هۆز، بووە باڵیۆزی ئێران لە لەندەن و پاریس و ئەستەنبۆڵ و دواتر بۆ

کاروباری (فوائد) و کاربەدەستی (کروس) و لە هەمان کاتدا وەزیریش بوو، کاتێك جەنگی (بناب) ڕوویدا، لەگەڵ فەوجی (کروس) ڕۆیشتە پاڵ هێززە ئێرانیەکان. دوای کشانەوەی هێزەکان وەك کاربەدەستی مەهاباد و دواتر وەك سەرکردەی لەشکری ئازربایجان دانرا و نازناوی ئەمیر نیزامی پێبەخشرا.

حەسەن عەلی خان ئەدیب و شاعیر بووە، ژمارەیەك دانراوی داناوە، دیوانەکانی شاعیرانی فارسی لەسەر ئەرکی خۆی لە چاپداوە، بەهەمان شێوە خۆشنووسێکی بلیمەت بوو، پەیوەندیەکی ڕاستەوخۆی لەگەڵ شا هەبوو و ڕاستەوخۆ ڕاپۆرتی بۆ ئەو بەرز دەکردەوە. دوای بزوتنەوەی ۱۸۸۰ شا ڕایسپارد هەمزە ئاغا لەناوببات، ئەویش بەرنامەیەکی دانا بۆ ڕووخاندنی بناغەی گشت بزوتنەوەیەکی تازە، تۆڕێکی هەواڵگری دامەزراند، هی ئەو بوو و بەپێی دانپێدانی خۆی، چەند بنکەیەکی لە ڕواندز و هەولێر و سلێمانی دانا، ئەرکیان بریتی بوو لە بەرزکردنەوەی ڕاپۆرت لەبارەی چالاکییەکانی شێخ عوبەیدوڵڵا و هەمزە ئاغا، زۆر لە هەمزە ئاغا دەترسا، سەرباری ئەوەی کەسێکی سەربازی زیرەك بوو، بەشداری دەیان جەنگی کردووە، زۆر بوێری و چاونەترسی تێیاندا نواندووە، بەدرێژایی ئەو ماوەی لە مەهاباد بوو، خۆی دوور دەگرت لەوەی لە ڕووی سەربازیەوە بەیەکدانان لەگەڵ هەمزە ئاغا دروست ببێ، پاساوی دەهێنایەوە بۆ خۆدوورگرتن لەو شوێنانەی هەمزە ئاغای لێبوو، ڕۆژ دوای ڕۆژ ئەم شوێنانەی دەناسی، بەڵام بوێری نەدەکرد خۆی لێبدات، ئەو ترسەی تووشی ژەنەڕاڵ حەسەن عەلی حان دەبوو تەنها بە بیستنی ناوی هەمزە ئاغا، ڕوون دەبێتەوە لە خۆشاردنەوەی لە ژێر زەویدا، لە کاتی هاتنی هەمزە ئاغا بۆ سابلاخ، لەگەڵ ئەوەی بە لەشکرێکی تەواو دەورە درابوو. عاشقی جوانی و موڵکداری زەوی بوو بە هەر هۆیەك لە هۆیەکان، وا دەردەکەوێ هاتنی ئەو لەگەڵ فەوجی (کروس) بە خۆبەخشی بۆ بەرەی جەنگ لە (بناب) مەبەست لێی کۆکردنەوەی سامانی زیاتر بووە. حەسەن عەلی خان لە نامەیەکیدا بۆ شا دەڵێت: ئەو زانیاریانەی هاتوون ئەوە دەگەیەنن هەمزە ئاغا لە ناوچەکە ناوی (سویسنە)یە و دەوترێ: (سویسنە دەکەوێتە سەر سنووری دەوڵەتی پایەبەرز و بە (پشدەر)ەوە لکاوە لەسەر خاکی عوسمانی، همزە ئاغا لەگەڵ چوار لە کوڕە برازاکانی و عەزیز فەتاح و براکەی و ئەمین قادر ئاغا و فەتحوڵڵای کوڕی مەزهەری دەوڵەت و ٦٠ – ٧٠ کەسی لەگەڵدایە. هۆزی هەمزە ئاغا و خێزان و منداڵەکانی لەگەڵ کوڕەکەی بابیر ئاغا لە (سەید ئەحمەدان) دادەنیشن، کە دەکەوێتە دوای پشدەر لە خاکی عوسمانیدا، وا بۆمان دەرکەوتووە کە قائمقامی ڕانیە کە سەر بە سەنجەقی (کۆیە)یە یارمەتی پێشکەشی هەمزە ئاغا و هۆزەکەی دەکات، بەتایبەت ڕێز لێنانێکی ناردووە بۆ کوڕەکەی هەمزە ئاغا باپیر ئاغا، بۆ زانیاری جەنابتان و بە مەبەستی ڕیشەکێشکردنی ئەم خراپەکارانە، لەلایەك قادر ئاغا و میرزا قاسمی قازیم ڕاسپاردووە، کە پەیوەندیان لەگەڵ هەمزە ئاغا هەیە، پەیوەندی لەگەڵ بگرن و دڵنیای بکەنەوە و لەگەڵم کۆببێتەوە، بەڵکو قەناعەت بە بەڵێنەکانمان بکات و بیهێننە لامان. لەلایەکی ترەوە کار دەکەم لەسەر جێبەجێکردنی ئەو پلانەی کە سوپاسالار ناردوویەتی، بەم وێنەیەی و بە یارمەتی سەلیم خان جاردولی کاردەکەم لەسەر ئەوەی محەممەد ئاغا مامش و ئۆسمان خان کروك یارمەتیدەر بن بۆ کارکردن بۆ کوشتنی و بە هەر شێوەیەك بێ یان

لە مراوغەن. ئەو کوردانەی هێرشیان بۆ سەر (دواب) کردووە، کە شەش فەرسەخ لە (بواب)ەوە دوورن، پاشەکشێیان کردووە.

بەڵگەنامەی (٣٧)

ژمارە ١٢

لە عاسم پاشاوە بۆ موسوروس بەگ[1]

(لە بەرواری ١٥ ئۆکتۆبەر، لەلایەن موسوروس بەگەوە بۆ ئێریل گرانفیلەو نێردراوە)

ئەستەنبۆڵ ١٤ ئۆکتۆبەری ١٨٨٠

بابولعالی هەواڵیداوە کوڕی شێخ عوبەیدوڵڵا، کە پەنای بردۆتە بەر ئێران پێش چەند ساڵێك، خۆی ئامادە کردووە بۆ هێرشکردنە سەر خاکی عوسمانی، حکومەتی بەریتانیا کە دووڵە لە هەمبەر سەقامگیری خەڵکی ناوچەکە، هێزەکانی ناردووە بۆ ناوچەکانی خۆرهەڵات، بۆ پاراستنی وڵات.

وا پێم باشتربو ئەو راپۆرتانە رەوانە بکەم بۆ ئێوە، کە تایبەتن بەو رووداوانەی روودەدەن، تا ئاگاداربن بە رێرەوی ئەو رووداوانەی روودەدەن.

دەستگیر کردنی. من لەگەڵ ئەوەدام کە یەکێك لە پلانەکان لە کۆتاییدا سەردەگرێ و سەردەکەوێ)).
وەرگیراوە لە حەسەن عەلی خان – نامە و راپۆرتەکان – وەرگێرانی بۆ کوردی محەممەد حەمە باقی – بڵاوکراوەکای – کۆربەندی زانستی کوردستان – هەولێر ٢٠٠٧، لا ٥٣ – ٥٤. هەر لەم سەرچاوەیەدا چەندین راپۆرتی سیخوری حەسەن عەلی خان هەن.

(١) وەزیری دەرەوەی حکومەتی قاچاری بوو.

لەلای ڕاست: شێخ سلێمان شێخ دینۆ شێخ سەید تەهای نەهری، لەلای چەپ: شەهید عەمیدی فەرماندە عادل عومەر شێخ عبداللە شیخ محمد، لە بەرەکانی جەنگی دژی داعش لە زومار ۲۵/ ۱۰/ ۲۰۱٤ شەهید بوو، ئەوەی لەسەر کورسی دانیشتووە: حاجی عومەر شێخ عبداللە شێخ محمد.

بەڵگەنامەی (۳۸)

ژمارە ۱۳

لە ئیریل گرانفیلەوە بۆ مستەر تامسون

وەزارەتی دەرەوە ۱٦ ئۆکتۆبەری ۱۸۸۰

بریکاری باڵیۆزخانە لێرە ئەوە ڕادەگەیەنێ کە بابولعالی ئاگاداری مەبەستەکانی شێخ عوبەیدوڵڵایە لە هێرشکردنە سەر خاکی تورکیا، لە ڕێگەی ئێرانەوە، ڕێوشوێنی پێویست گیراونەتەبەر بۆ بەرەنگاربوونەوەی.

واژوو کرانفیل

بەڵگەنامەی (٣٨)

ژمارە ٥٩

لە مستەر تامسونەوە بۆ ئێریل کرانفیل

تاران ١٧ ئۆکتۆبەری ١٨٨٠

گەورەم

بە گەڕانەوە بۆ ئەو پەیامەی ١١ ئۆکتۆبەر نێردراوە (پەیامی ژمارە ١١ – وەگێڕدراوی فارسی) شەرمەزار دەبم پێتان ڕابگەیەنم، من لە باڵیۆزی تورکیەوە گوێبیست بوومە بروسکەیەکی لە (سام پاشا)وە بۆ هاتووە، سەرکردەی لەشکری عوسمانی لە وان، ئەوە بەدەستەوە دەدات کە گشت هێڵەکانی پەیوەندی کردنی کوردی بڕدراون. هەروەك بروسکەکە باسی ئەوەش دەکات پێشبینی دەکرێ ژمارەیەکی زیاتر کورد لە ئێران بچێتە پاڵ ڕاپەڕینەکە، بەڵام ڕاپەڕینێکی گشتی نەبوو، کاتێك (فەخری بەگ) شای ئاگادار کردەوە لەم بروسکەیە، داوای لێکرا فەرمان دەربکات بۆ (ئیعتماد دەولە پاشا خان) بۆ ئەوەی پەیوەندی بەردەوامیان هەبێ لەگەڵ (سامح پاشا) بەمەبەستی هەماهەنگی زیاتر و گرتنەبەری ڕێوشوێنی هاوبەش دژی کورد.

باڵیۆزی تورکی کەمتەرخەمی ڕووبەڕوو بوونەوەی بزوتنەوەکە دەخاتە ئەستۆی ئێران، ئێرانیش پێی وایە هۆکاری بزوتنەوەی کورد و پەنابردنیان بۆ نێو خاکی

ئێرانی، بریتییە لە سیاسەتی (خاوێنکردنەوەی ناوچە سنورییەکان) لەلایەن تورکیاوە.

بێگومان بۆ هەر دوو دەوڵەت لە جیاتی یەکتر تۆمەتبارکردن، واباشترە گفتوگۆی بەرایی ئەنجام بدەین بۆ بەستنی پەیماننامەی نێوان تورکیا و ئێران و گرتنەبەری ڕێوشوێنی پێویست دژی دوژمنی هاوبەش. بەڵام پێم وابێ ئەم گریمانەیە لاوازە.

واژوو روناد. ف. تامسون

بەڵگەنامەی (٤٠)

ژمارە ١٥

لە ئێریل کرانفیلەوە بۆ مستەر کوشن

وەزارەتی دەرەوە ١٩ ئۆکتۆبەر ١٨٨٠

بە ئاماژەدان بە نامەی ١ تەمووز، نامەی وەزیری ڕاسپێردراوی حکومەتی پایەبەرز لە تاران بۆتان ڕەوانە دەکەم، کە دەقی گفتوگۆکانی لەگەڵ وەزیری دەرەوە ئێران لەخۆ دەگرێ، لەبارەی ئەو کوردانەی لەسەر سنووری نێوان تورکیا و ئێران نیشتەجێن.

لە نامەی تامسونەوە دەردەکەوێ وەزیری ڕاسپێردراوی عوسمانی لە تاران دەردەکەوێ، هیچ پێشکەوتنێك بەدی نەکراوە بۆ قەناعەت کردن بە وڵاتەکەی بۆ گرێدانی پەیماننامەیەك بۆ چارەسەرکردنی کێشەی کورد. داوا لە بەڕێزتان دەکەین تەواوی هەوڵە دیبلۆماسییەکانتان لای بابولعالی بخەنەگەڕ، بۆ ئەوەی بایەخی پێویست بەم بابەتە بدرێت.

واژوو کرانفیل

شێخ عەبدوڵڵا شێخ محەممەد.

بەڵگەنامە (٤١)

هاوپێچ ١ ژمارە ٥٤

لە کاپیتان کلایتونەوە بۆ میجەر تروتر

وان ١٩ ئۆکتۆبەر ١٨٨٠

وا پێدەچێ هۆزە کوردییەکان، بە سەرکردایەتی شێخ عوبەیدوڵڵا سورین لەسەر هاتنە ناو خاکی ئێرانی.

دوێنێ کاربەدەست بروسکەیەکی پیشاندام کە لە تارانەوە نێردراوە (هۆز کوردییەکان دەچنە پاڵ هێزەکانی شێخ)، حکومەتی ئێرانی لەلای خۆیەوە هێز بۆ ناوچەکە دەنێرێت، بەڵام ئەم هێزانە ناتوانن بەرەنگاری کورد ببنەوە. دەسەڵاتدارە کوردییەکان ڕۆژانە نوێنەری خۆیان بۆ لای شێخ دەنێرن بۆ ڕازی کردنی بە هێرش نەکردنە سەر ئێران، بەڵام شێخ وەڵامی داواکانیان ناداتەوە.

هەروەها قسە لەگەڵ کاربەدەست و قائمقامی (هەکاری) کراوە، بۆ ڕێگەگرتن لەوەی هۆزەکانی ناوچەکە بچنە پاڵ شێخ. بەڵام واپێدەچێ ئەو توانایەیان نییە بۆ کارێکی ئاوا سەخت. بەهەمان شێوە (پۆلە) سەربازیەکانمان لە پێنجەوە بۆ هەشت زیاد بکەین، بۆ ئەوەی بتوانین چاودێری بارودۆخەکە بکەین لە دوورەوە، ژمارەیەك (پۆل)یش بۆ باش قەلعە دەنێرین وەك هێزێکی ئیحتیات بۆ کاتی پێویست. سەرکردەی ناوچەی موش (موسا پاشا) بە کرداری لە (وان) بوو، ئێستا ئامادەکاری دەکات بۆ ڕۆیشتنە ناوچەی هەکاری.

بزوتنەوەی کورد جددی و مەترسیدارە، دەبێ بەدووری نەبینین کە لە هەکاریش چالاکی بکات.

له کاتێکدا ئاسایشی ناوچەکە ڕووبەڕووی هەڕەشە بووەتە، ناتوانرێ هیچ بکرێت، هێزە سەربازیەکان، بەهۆی لەدەستدانی زەخیرە و ئامادەکاریەکان ناتوانن کاری خۆیان بکەن، داواکردنی سامان لە ئەستەنبۆڵ تەنها گاڵتەیە، وڵات لە فەیرانێکی ڕاستەقینەدایە. تاکە هیوا بریتییە لە گریمانەی بەفربارین لە ماوەی مانگێکدا، ئەمەش جوڵەکانی کورد دوادەخات و سست دەکات.

واژوو ئیمیلیاس کلایتۆن

بەڵگەنامەی (٤٢)

هاوپێچی ٢ ژمارە ٥٤

لە کاپیتان کلایتونەوە بۆ میجەر تروتر

وان ئۆکتۆبەر ١٨٨٠

زانیاری وردترم لەسەر کورد دەستکەوتووە. لە سەرەتادا دەبێ بزانم کە هۆزەکانی دەوروبەری مەهاباد و دەریاچەی ئورمییە:

هۆزی موکری لە ٢٠٠٠ خێزان پێکدێن، دەکەوێتە خۆرهەڵاتی مەهاباد. هۆزی (موکوری) لە ٥٠٠٠ خێزان پێکهاتوون، لە باشوری هۆزی (موکری) نیشتەجێن.

لە باشوردا (مامش) نیشتەجێیە، کە ٢٠٠٠ خێزان پێکهاتوون.

(زرزا) ١٠٠٠ خێزانن، لە باکوری خۆرئاوا و نزیك ئەشنویە نیشتەجێن.

(قرە باباغ) ٢٠٠٠ خێزانن، لە باکوری مەهاباد و دەریاچەی ئورمییە نیشتەجێن.

چوار هۆزەکەی سەرەتا کوردین و (قرە باباغ) ئێرانی شیعەن.

کاتێك سەرکردەی کوردی جەنگاوەر (هەمزە) لە مەهاباد دەرچوو، ڕۆیشتە لای (موکریان) دواتر بە پۆلێك کەسایەتی ئەم هۆزەوە ڕۆیشتە لای سەرکردەکانی (مامش) گفتوگۆی لەگەڵ کردن.

شتێکی ڕوونە ئەو هەڵسوکەوتە نا مرۆییانەی لەگەڵ کورد دەکرێ، لەلایەن حوکمڕانانی ئێران، دەبێتە هۆی نارەزایەتی، ئەم هەڵسوکەوتە، سەرکردەکانی (مامش)یشیان جوڵاند، بۆ ڕۆیشتنە پاڵ دژبەرانی حکومەتی ئێرانی.

دوای ئەمە هەمزە ئاغا ڕۆیشتە ئەشنویە، بۆ ئەوەی (عەبدوڵا خان) بانگ بکات بۆ یارمەتیدان، (خوشکی عەبدوڵاخان)ی سەرۆك هۆزی (زرزا) هاوژینی شێخ عوبەیدوڵڵایە.

کەمێك پێشتر (عەبدوڵڵا خان) ڕووبەڕووی ڕەفتاری ناشیاو بووەوە، لەلایەن حوکمڕانە ئێرانیەکانەوە لە ئورمییە. کاربەدەستی ئورمییە بە پاساوێك ئەوی هێنایە ئورمییە، ئینجا دەستگیری کرد و زۆر لێیدا، دوای وەرگرتنی باج و سامانێکی زۆر ئازاد کرا، (عەبدوڵڵا خان) ڕۆیشتە لای شێخ عەبدولقادری کوڕی شێخ عوبەیدوڵڵا و چووە پاڵ هێزەکەی.

لە سەرەتادا جەنگاوەرانی کورد بەرەو مەهاباد جوڵان، لەسەر ڕێگەیان بەرەو مهاباد (قرە باباخ) بێ خوێن ڕشتن خۆیان بەدەستەوەدا، دواتر بانگی هۆزی (موکریان)ی کرد، لەگەڵ ئەوەی ئەم هاوکاری کردنە خۆویستانە نەبوو، هێزە یاخیبووەکانی مەهابادیان داگیر کرد. لە سەرەتادا کاربەدەستی خوێنڕێژی شارەکە لە بازنەیەکی بەرتەسکدا گەمارۆدرا، بەڵام سەرۆکی (موکری) و بە مەرجی ڕادەستکردنی چەك و کەرستەکان ڕێگەی پێدا بچێتە دەرەوە.

مەهاباد بە تەواوی کەوتە دەست شێخ بێ تەقاندنی یەك گوللە.

هۆزەکانی باکور و باکوری خۆرهەڵات و تەنانەت هۆزەکانی بانە و سەقزیش یاوەری شێخ عەبدولقادرن، وەك حکومەتێکی پێکهێناوە کە تا ڕووباری (تاتاو) درێژ بووەتەوە. دەوترێت ۲۰۰۰۰ هەزار کەسی لەگەڵ بووە، لەوانەیە لەم ژمارەدا زیادەڕەوی کرابێ.

هەمزە ئاغا بانگی خەڵکی (مرحمتراد) کرد بۆ هاوکاری کردن لەگەڵی، بەڵام بەهۆی ڕازی نەبوونی ئەم هۆزە، هێرشی کرایەسەر و ۲۰۰ خێزان لە کۆی ۱۰۰۰ خێزان تاڵان کران.

دەوترێت (عەبدولقادر) سەربازگەی داناوە لە نێوان (مرحمتراد) و (مراغە) و ژمارەیەك تۆپ و ئەسپسواری لەگەڵدایە.

ئێرانیەکان هەوڵی زۆر مەزنیان داوە بۆ بەرەنگاربوونەوەی بزوتنەوەی کورد. سێ کۆمەڵە پێکهێنراون، دوانیان کەوتوونەتە ڕووبەڕوو بوونەوەی ڕاستەوخۆ لەگەڵ (شێخ عەبدولقادر) و سێیەمیان بەرەو خۆرئاوای دەریاچەی ئورمییە جوڵاوە، بۆ ڕێگەگرتن لە پاشەکشەیان. لە خۆرئاوا جەنگێکی سەخت ڕوویدا.

دەوترێ هەر دوو لەشکری کوردی بەشداری جەنگەکەن. یەکەمیان بەسەرکردایەتی کوڕی مەزنی شێخ لە نزیك (مەرگەوەر) بۆ یارمەتیدانی (شێخ عەبدولقادر) و دووەمیان بە سەرکردایەتی (خەلیفە سەعید) و لەو خاڵە وەستاوە کە دەکەوێتە نێوان (گەوەر) و ئورمییە).

خەلیفە سەعید لە نێوان کوردا دێت و دەچێت، بانگەشەی ئەوە دەکات تورك پاڵپشتی ڕاپەڕینەکە دەکەن و چەك و کەرستە بۆیان دەنێرن. خەلیفە سەعید دەڵێت کاتی ئەوە هاتووە (عەلی خان) گشت ئەو سامانانەی دەستی بەسەردا گرتووە بیگێڕێتەوە.

ژمارەیەکی زۆر لە خەڵك هێزەکانی سەعیدیان جێهێشت، بەڵام دەسەڵاتدارانی تورکی هەڕەشەی لەوانە کردووە کە ناچنە پاڵ ڕاپەڕینەکە.

حکومەتی ئێرانی سەرکۆنەی کاربەدەستی ئورمیەی کرد لەبارەی ئەم ڕووداوانە، بۆیە ئەویش دەستی لە پۆستەکەی کێشایەوە و پەنای بۆ لای شێخ عوبەیدوڵڵا برد. بەم پێیە لە ئورمییە خەڵکیش ڕازیبوونیان بە سیاسەتی شێخ دەربڕی.

هەندێك کەس پێیان وایە ئەو هێزانەی لە ژێر فەرمانی سەعید یان کوڕی گەورەی شێخدان، لە چەند ڕۆژی داهاتوودا (ئورمییە) داگیر دەکەن.

ئەمڕۆ لە پلەدارانی تورکی گوێبیست بووم، شێخ عوبەیدوڵڵا سنووری بڕیوە و بەرەو ئێران هاتووە. بەڵام دەوترێت شێخ وتویەتی هیچ پەیوەندییەکی نییە بەم ڕاپەڕینەوە، یاخیبووان بە پێچەوانەی ویستی ئەو کار دەکەن، پێویستە بە وردی سەیری ئەم پڕوپاگەندەیە بکەن.

هێزە کوردییەکان[1] کە ئامادەسازی بۆ جوڵان دەکەن بەرەو بەرەکانی پشتیوانی بریتین لەمانە:

(گەوەر) دوو پۆلە سەرباز و چوار تۆپ.

(باش قەلعە) یەك پۆلە سەرباز و دوو تۆپ.

(جۆلەمێرگ) یەك پۆلە سەرباز و دوو تۆپ.

(وانە) چوار پۆلە سەرباز و چوار تۆپ.

هەروەك ژمارەیەکی کەم لە ئەسپسوارە پەرتەوازەکان جوڵەیان دەستپێکردووە.

---

(١) لەوانە مەبەستی هێزە تورکییەکان بێ.

سەرباری ئەو ڕاپۆرتانەی ئاماژە دەکەن بەوەی، دوو پۆلە سەرباز لە (دیاربەکر) و دوو پۆلیش لە (ئەرزبخانە) لە سنووری ئێران نزیك دەبنەوە، سێ پۆلی دیکە لە (ئەرزبخانە) خۆیان بۆ جوڵە ئامادە دەکەن.

قەیرانەکە بەرەو گەرم بوون دەچێ، ئەگەر عەبدولقادر سەرکەوت، ئەوا بارودۆخەکان زۆر مەترسیدار دەبن، ئەگەر ڕاپەڕینەکەش شکستی خوارد، ئەوا بارودۆخەکە بە پلەبەندی چاك دەبێ، چونکە هۆزەکانی (موکری) و (قرە باباغ) بۆ ناوچەکانی خۆیان دەکشێنەوە لە ترسی هێرشی ئەو هۆزانەی دژی ئەوانن.

ئەو زانیاریانەی بەدەستم هێناون، ئاماژە دەکەن بەوەی دەکرێ قەیرانێکی تەواو ڕووبدات، بەڵام ناکرێ ئەو پڕوپاگەندە زۆرانە فەرامۆش بکرێن سەبارەت بەم پرسە، کە پێویستە بە بایەخەوە بەدواداچوونی بۆ بکرێ.

واژوو ئیمیلیاس کلایتۆن

بەڵگەنامەی (٤٣)

ژمارە ١٦

لە مستەر گوشنەوە بۆ ئیرل گرانفیل

١٩ ئۆکتۆبەری ١٨٨٠

بە ئاماژەکردن بەو نامەیەی لە ڕێکەوتی ١٢ ئۆکتۆبەر نێردراوە، خۆشحاڵم وێنەی بروسکەی باڵیۆزی ئێران بخەمەڕوو لەبارەی کوردەوە.

واژوو جوروج. ج. گوشن

هاوپێچی ژمارە ١٦

لە وەزارەتی دەرەوەی ئێرانەوە بۆ باڵیۆزی ئێران لە ئەستەنبوڵ

دوو لە کوڕانی شێخ عوبەیدوڵڵا لەگەڵ هەمزە ئاغای مەنگوڕ، کە بەوە ناسراون ویستراو نین، ژمارەیەك لە سەرۆك هۆزەکانی تریش، هەڵساون بە داگیرکردنی (لاونج) و (مراغە). هێزی سەربازی بۆ ناوچەکە ڕەوانە کراوە، بۆ لەناوبردنی بزوتنەوەکە. ئەم بزوتنەوەیە هیچ نرخ و بەهایەکی سیاسی نییە، چونکە کورد هیچ ئامانجێکیان نییە جگە لە دزی و تاڵان[1]. هەر کە هەواڵی گەیشتنی هێزی ئێرانی بڵاوبووەوە، ئاژاوەگێڕان پەنایان بۆ هەڵاتن برد.

بەڵگەنامەی (٤٦)

ژمارە ٢٢

لە مستەر گوشنەوە بۆ ئێرل گرانفیل

٢٣ ئۆکتۆبەری ١٨٨٠

گەورەم خۆشحاڵم وێنەیەك لە نامەی (میجەر تروتر) بخەمەڕوو، لەبارەی تێڕوانینەکەی بۆ پێکهێنانی ڕێکخراوێکی کوردی، نامەکە لەگەڵ بروسکەکە هاوپێچ کراوە.

واژوو جورج. ج. گوشن

هاوپێچی ژمارە ٢٢

لە میجەر تروترەوە بۆ مستەر گوشن

٢٠ ئۆکتۆبەری ١٨٨٠

---

(١) لە ڕاستیدا کاری دزی و تاڵان هاودەمی زۆربەی بزوتنەوە کوردییەکان بوو، تەنانەت لە سەردەمە هاوچەرخەکانیشدا، ژمارەیەك لە بەشداربووانی بزوتنەوەی کوردی ئەم کارانە ئەوانی دەجوڵاند. هۆکاری سەرەکی ئەوەبوو کە سەرکردە کوردییەکان هەرگیز بیریان نەکردۆتەوە لە ئامادەکردنی لەشکرێکی فەرمی ڕاهێنراو، بەردەوام پشتیان بەستووە بە پشتیوانە نەریتیەکانی نێو هۆزەکان.

داوام له (کاپیتان کلایتۆن) کرد گشت زانیاریەکەم پێبداتـ سەبارەت بە پێکهێنانی ڕێکخراوێکی کوردی. بە بیروبۆچوونی من پڕوپاگەندەی پێکهێنانی ڕێکخراوێکی کوردی، دەستکردی حکومەتی تورکیا و هەندێك دەزگای چاپی سەر بە دەزگا فەرمییەکانە. سیاسەتی تورکیا هەمیشە هەوڵ دەدات ڕاجیایی دروست بکات لە نێوان گەلە جیاوازەکان و زاڵبوون بەسەریاندا لەم ڕێگەیەوە. شۆڕشەکانی کوردستان هەمان شێوە تا ئەمڕۆ لەناوبردنیان ئاسان نەبووە، کەچی پوچەڵکراونەتەو لەلایەن کۆمەڵانی تری کوردیەوە، بە فێڵ و تەڵەکەی تورکی لەناوبراون. کورد زۆر کاریگەرن بە پشتگوێخستنی مافەکانیان، کە لە هەمان کاتدا خۆسەری دەدرێتە ئەرمەنەکان، لە زستانی ڕابردوودا سەرکردە کوردەکان لە (وان) بە دوور و درێژی لەبارەی ئەم بابەتە قسەیان لەگەڵ کردووم، لێرەدا گریمانەیەکی بەهێز هەیە ئاگری دوژمنایەتی کورد دژی ئەرمەن و حکومەتی ناوەندی هەڵبگیرسێ، ئەگەر مافەکانی کورد پشتگوێ بخرێن، ڕەزامەندی لەسەر مافەکانی ئەرمەنەکان دراوە، هەنگاوێکی لەم جۆرە تەنها دەبێتە کوشتنی مەسیحییەکان بە گشتی، ئەمەش سیاسەتی بابولعالی حەزی لێیەتی و بە سەرکەوتنێك دادەنێ بۆ سیاسەتی (پەرتکە، زاڵ دەبی).

بێگومان شێخ عوبەیدوڵڵا لە هەر کەسێکی تر دەسەڵاتی زیاترە، هێز و تواناکەی لە هێز و توانا و دەسەڵاتی سوڵتانی عوسمانی زیاترە.

شێخ ئامانجی ڕزگاری کوردە لە دەسەڵاتی عوسمانی، دروستکردنی حکومەتێکە، دەسەڵاتی فراوان بێ بەسەر گشت ڕووبەری نێوان وان و موسڵ، دواتر گرتنەوەی تێکڕای کوردستان، بۆ گەیشتن بەم ئامانجە کار دەکات لەسەر پاراستنی مەسیحییەکان.

شێخ عوبەیدوڵڵا بریتییە لە تاکە سەرکردە کە کوردستان هەیبێ، لەگەڵ ئەوەی چەند هۆزێکی گەورە هەن و سەرکردەکانیان لە دوژمنایەتیکی تووندان لەگەڵ شێخدا. لەگەڵ ئەوەی دەسەڵاتی شێخ فراوان بووە و زۆرترین ناوچەی کوردی لە

خۆگرتووە، بەڵام لە میانەی چەند مانگێکی ڕابردوودا، هێزی کێشکردنەکە لە خۆرئاوای کوردستان لە دەستداوە.

لێرەدا چەند گومانێك هەن، هۆکاری ڕۆیشتنی شێخ بۆ ئێران بریتییە لە نارەزایەتییە تووندەکانی کوردی ئێران لە ژێر فشاری حکومەتی ئەو وڵاتە و بەهۆی سازانی کەشەکە بۆ جوڵان دژی ئێران.

شێخ دەیەوێ بارودۆخی کوردستان لە ئێران سەرەتا ڕێك بخاتەوە، دواتر هێرشی یەکجارەکی لە ئێرانەوە بکات، بۆ دەرکردنی هێزەکانی ئیمپڕاتۆریەتی عوسمانی لە کوردستان.

شێخ عوبەیدوڵڵا بەرامبەر بە خودی خەلیفە وەفادارە، بەڵام بوونی حکومڕانی گەندەڵ لە کوردستان، وای لە شێخ کردووە لە بنەڕەتدا دژی بوونی هێزەکانی ئیمپڕاتۆریەتی عوسمانی بێ لە کوردستان.

شێخ عوبەیدوڵڵا کوڕی شێخ (زهار[1])ە، لە شێخانی ناوداری ئیسلام، ئەو شێخە لە ساڵی ١٨٤٣ فەتوایدا بە کوشتنی ئاشوریەکان لەلایەن (بەدرخان بەگ) لە بۆتان[2]. بەڵام شێخ عوبەیدوڵڵا بە پێچەوانەی باوکی و بە سوود بینین لە پێگەکەی، زۆرێك لە مەسیحییەکانی لە مردن ڕزگارکردووە، لە کاتی کۆمەڵکوژیەکەی بایەزید.

ئەگەر بابولعالی زیر بێ، ئەوا ئەمە باشترین هەلە بۆ ئەو بۆ کوشتنی شێخ عوبەیدوڵڵا، جگە لەمە ئەوا دەبێ ئەستەنبۆڵ چاوەڕوانی کێشەکانی ئایندە بکات.

واژوو هنری تروتر

---

(١) بەم شێوەیە هاتووە، بەڵام لە ڕاستیدا باوکی شێخ عوبەیدوڵڵا ناوی شێخ تەها یان سەید تەهایە.

(٢) بە بوکتان یان بوختان و بۆتان هاتووە، ئەو ناوەی کە ئێستا نووسراوە.

بەڵگەنامەی (٤٧)

ژمارە ٦٦

لە کونسڵی گشتی ئابوتەوە بۆ ئێریل گرانفیل

تەبریز ٢٣ ئۆکتۆبەری ١٨٨٠

خۆشحاڵم وێنەیەك لەو سێ نامەیەی بۆ وەزیری ڕاسپێردراوی حکومەتی پایەبەرز لە تاران ناردوومە لەبارەی کوردەوە، بۆتان هاوپێچ بکەم، لەشکری ڕوسی لەسەر سنووری ئاراس[1] کۆبوونەتەوە، سەرلەنوێ چاویان بە شا و شازادەی جێنشین کەوتووە.

بە گەڕانەوە بۆ هاوپێچی ژمارە ٢، لەوەتەی زانیومە ئافرەت و کچە مزدەدەرەکانی ئەمریکی، لەلایەن سەربازانی ئێرانیەوە ڕفێنراون، تا ئەو کاتەی لەلایەن خانەوادەکانیانەوە دۆزرانەوە، لێکۆڵینەوەی وردم ئەنجامدا. مزدەدەرەکان نامەیەکیان نووسیوە، پەردەیان لەسەر بارودۆخی بابەتەکە لاداوە. واژوو ویلیام. ج. ئابوت

بەڵگەنامەی (٤٨)

ژمارە ١٧

لە مستەر تامسونەوە بۆ ئێریل گرانفیل

تاران ٢٧ ئۆکتۆبەری ١٨٨٠

گەورەم

---

(١) ڕووباری ئاراس سنووری ئێران و ڕوسیای لەیەکتر جیا دەکردەوە.

خۆشحاڵم بە بەڕێزتان ڕابگەیەنم، مستەر ئابوت هەفتەی ڕابردوو لە ئورمیەوە ڕۆیشتووەتە تەبریز، بەڵام نەیتوانیوە سەردانەکەی تەواو بکات، چونکە کوردە یاخیبووەکان ڕێگەکەیان داخستووە.

نامەیەکم لایە لە مستەر ئابوتەوە، کە بەرواری ٧ ئۆکتۆبەر ڕەوانەکراوە، ئاماژە دەکات بەوەی ناوچەکە ڕووبەڕووی هەڕەشە بومەتەوە لەلایەن دوو کۆمەڵەی کوردیەوە، یەکەمیان بەسەرکردایەتی کوڕانی شێخ عوبەیدوڵڵا، واتە (شێخ سدیق) کە ناوچەی (سنونێ)ی داگیر کردووە، ٢٤ میل لە ئورمیەوە دوورە، دووەمیان بەسەرکردایەتی (شێخ عەبدولقادر) کە پێشکەوتووە تا (مراغە و مەهاباد).

دەوترێت شێخ دوای ئەوەی (میاندواب) داگیر دەکات، بەشمشێر لەگەڵ گشت بەرهەڵستەکانی دەجوڵێتەوە. گشت گوندەکانی دەوری (مراغە)ی تاڵان کردووە، بەڵام بەرەو ئورمییە کشاوەتەوە، دوای ئەوەی هەواڵی هاتنی هێزە ئێرانیەکانی بیستووە، داوای لە خەڵکی شارەکە کردووە بەبێ بەرگری خۆیان بەدەستەوە بدەن.

بەڵگەنامەی (٤٩)

هاوپێچی ٣ بەڵگەنامەی ٥٤

وان، ٢٧ ئۆکتۆربەری ١٨٨٠

(مالی) پێیڕاگەیاندم، دوێنێ بروسکەیەکی لە ئێرانەوە پێگەیشتووە، لەبارەی جەنگی ئێرانی و کورد، دەڵێت هێزە کوردیەکان شکستیان خواردووە و ٣٠ کەس کوژراون.

شێخ مستەفا کە هاوپەیمانی شێخ عوبەیدوڵڵایە، ٣٠٠ ئەسپسواری لەگەڵە، دانیشتوانی (جیهانگیر ئاقا)ی ناچار کردووە ملکەچی بن.

دەوترێ هەندێك لە ئاشوریەکانی شەمزینان گەیشتوونەتە هێزەکانی شێخ.

ئەو کوردانەی هاتوونەتە وان، دەڵێن شێخ عوبەیدوڵڵا داوای لە گشت خەڵک کردووە دژایەتی حکومەتی ئێرانی بکەن. ئەو پڕوپاگەندەیەی دەڵێ دوای ئێران نۆبەتی تورکیا دێ، ڕۆژ دوای ڕۆژ زیاد دەبێ. پێم وابێ شێخ بەرنامەیەکی فراوانی هەیە بۆ یەکخستنی کورد، پێکهێنانی دەوڵەتێکی سەربەخۆ بە سەرکردایەتی ئەو. شێخ کار دەکات لەسەر ناچارکردنی ئێرانیەکان بۆ قبولکردنی حوکمڕانی ئەو لەسەر کوردستان و دواتر ئامادەکردنی هێز لە دژی تورکیا و ئامادەکاری بۆ پێشەکیەکانی یەکخستنی هەر پارچەی کوردستان.

دوو کاروانی چەکدار کورد لێرەن بەرەو هەکاری دەجولێن.

ئەوە بڵاوبووەتەوە کە ڕوسیەکان هێز بۆ پاڵپشتی ئێران دەنێرن. یەکێک لە سەرکردە ئاشوریەکان کە بەم دواییانە لە ڕوسیا گەڕایەوە، دەدوێ لەبارەی کۆبوونەوەی مەزنی سەربازی لە ئیروان.

بەڵگەنامەی (٥٠)

هاوپێچی ١ ژمارە ٥٦

چەند گوڵبژێرێک لە یاداشتانەی ڕۆژنامەی کونسڵی گشتی ئابوتەوە لە ئورمییە لە کاتی هێرشی کورد.

دوای نیوەڕۆی ٢٠ ئۆکتۆبەری چاوم کەوت بە (دکتۆر کۆچەران)[(١)]، نامەیەکی لە شێخ عوبەیدوڵڵاوە پێگەیشتبوو، شێخ دڵنیایی کردبووەوە لە بارەگای خۆی لە چیای

---

(١) دکتۆر کۆچەران، پزیشک و مزدەدەرێکی ئەمریکی بوو، لەگەڵ شاندێکی مزدەدەرانی مەسیحی لە نزیک ئورمیە کاری دەکرد، چاوی بە شێخ عوبەیدوڵڵا کەوت و گفتوگۆی لەگەڵ کرد و پێی سەرسام بوو و بووە هاوڕێ. شێخ عوبەیدوڵڵا نامەی لەگەڵ دەگۆڕیەوە و ئاگاداری کردەوە لە ئامانجەکانی و داوای لێکرد کونسڵی بەریتانی لە نیازەکانی بزوتنەوەکە ئاگادار بکاتەوە، شێخ بەڵێنی پێدا بە پاراستنی ژیان و سامانی مەسیحییەکان، بەڵێنەکەی بردەسەر. کۆچەران نامەیەکی لە ١ حوزەیرانی ١٨٨٠ نارد بۆ ئەنجومەنی نیدارەی شاندی مزدەدەرانی مەسیحی، تیایدا باسی شێخی کرد و وتی: ((لە زنجیرەی پلەکانی دەسەڵاتی

(سیر) مەسیحی و ئەورووپیەکان لە ناوچەکە لە ئاسایشدان و ڕووبەڕووی هیچ مەترسیەك نابنەوە.

ڕۆژی ٢١ ئۆکتۆبەر، شێخ دوو نێردراوی ڕەوانەی لای خەڵکی ئورمییە کرد، داوای لێکردن خۆیان بەدەستەوە بدەن، دوو ڕۆژی بە خەڵکەکەدا، تا بڕیاری خۆیان بدەن.

دکتۆر کۆچەران و (مستەر لابارین) ڕۆیشتنە لای (مار سورعیش) بۆ چاوکەوتن بە شێخ.

٢٢ ئۆکتۆبەر، ئەمڕۆ بەیانی من و (دکتۆر کۆچەران) لەگەڵ (ئیقبال دەولە) کاربەدەستی شار چاومان بەیەك کەوت، (بە هاوبەشی لەگەڵ دەستی ئاسایش بڕیاری بەرگریماندا، بەڵام خەڵکەکە بڕیار دەدات، ئێمەش لەگەڵ بڕیاری ئەواندایین، گەل لەسەر ڕاستی و حەقە).

بە ئیقبال دەولەم وت باشتر لە دەرەوەی شار بەرگری بکرێ، لە پێناو ڕێگەگرتن لە خوێن ڕشتن و کاری دزی و تاڵانکاری.

ڕوحانیەکان لە شاردا نوێنەری خۆیان بۆ لای شێخ ناردبوو، تا بە ناوی ئەوان و خێزانەکانیان وەفاداریان بۆ ئەو دەرببڕن.

ئیقبال دەولە داوای لێکردم کارێکی بۆ بکەم، چاوپێکەوتنێکی بۆ ڕێك بخەم لە نێوان ئەو شێخدا، تا بتوانێت قسە لەگەڵ تەبرێز و تاران بکات و ڕێگری لە هێرشکردنی کورد بگرێت.

ئیسلامیدا، شێخ خۆی بە کەسی سێیەم دادەنێت. سەرباری ئەوەی پاشای دونیایی کوردە)). خوشکی کۆچەران هەندێك لە نووسینەکانی کۆکردۆتەوە و ڕۆبرت سبیر لە کتێبەکەیدا (دکتۆرە بیانیەکە) بڵاوی کردۆتەوە، سەرچاوە: جرجیس فەتحوڵڵا، سەرچاوەی پێشوو ٢٠.

ئیقبال دەولە وتی: (ئەگەر توانی شێخ ڕازی بکەیت هێرش نەکاتە سەر ئورمییە، ئەوا پێشبینی ڕوودانی جەنگ زۆر کەم دەبێتەوە، بە پێچەوانەوەی ئەم وێنەیە دەبێ جەنگ لە شار دووربخرێتەوە بە گوێرەی توانا).

لە کاتی گەڕانەوەمان بیستمان شێخ لەشکرەکە بە ئاڕاستەی شارەکە دێنێ، ڕاستەوخۆ ئیقبال دەولەم لەمە ئاگادار کردەوە. دواتر من و دکتۆر کۆچەران و مستەر شیبر بەرەو بارەگای شێخ جوڵاین، خێرا چاومان کەوت بە شێخ و لەشکرەکەی، شێخ زۆر دڵخۆش و خۆشحاڵ بوو.

داوام لە شێخ کرد پاراستنی گیان و سامانی مەسیحییەکان مسۆگەر بکات، شێخ بەڵێنیدا ئەوەی لە توانایدا بێ لەم بارەوە هەوڵی بۆ بدات.

دوای ئەمە نامەی ئیقبال دەولەم پێگەیاند، شێخ لە وەڵامدا وتی: (ئێستا کاتی دانوستان بەسەر چووە، لەسەر حکومەتی ئێرانی پێویست بوو، ئەو کات بیری لە دانوستان کردبایەوە کە کوردی دەچەوساندەوە و ستەمی لێدەکرد و ڕیشەکێشی دەکرد). هەروەها شێخ وتی: (پێم وایە ئامادەبوونی ئێوە، لە هەر گفتوگۆیەکی نێوان کورد و ئێران پێویستە، حکومەتی ئێرانی لە کۆتاییدا دەبێ دان بە ماف کورددا بنێت بە فەرمی). دواتر دوامان لێکرد ڕێگەمان پێ بدات بڕۆین، ئەوسا ڕۆیشتین.

٢٣ ئۆکتۆبەر، لە کاتژمێر هەشتی بەرەبەیانەوە شێخ نامەیەکی بۆ ناردم، پێراگەیاندم سورە لەسەر هێرشکردنە سەر شارەکە لە دوای پاشنیوەڕۆی هەمان ڕۆژ. شێخ وتی دەیەوێ خەڵك و هاوڵاتیان سوود لەو کاتەی کە ماوە وەربگرن، بۆ دەرچوون لە شارەکە، هەر بۆ ئەمە داوای لێکردم لەگەڵ (سیمون ئاغا[(١)]) بچمە لای ئیقبال دەولە و داوای لێ بکەم کەشەکە لەبار بکات بۆ چۆڵ کردنی شارەکە.

---

(١) سەرچاوەکانی (سیمون ئاغا) بە وەزیری دەرەوەی حکومەتی شێخ عوبەیدوڵڵا دادەنێن، هاونیشتمانیەکی هاونیشتمانیەکی ئەرمەنی بوو لە کوردستان دەژیا.

پێشنیازی شێخم قبوڵ کرد، له کاتژمێر نۆ لەگەڵ دکتۆر کۆچەران و سیمون ئاغا و دوو له پاسەوانانی ئێرانی بەر دەرگای شارەکە ڕۆیشتین، له دووری ٢٠٠ یاردە لە دەرگاکە، یەکێك له پاسەوانەکانمان ڕەوانە کرد بۆ ڕاگەیاندنی هاتنمان، بەڵام لەناکاو هێزە ئێرانیەکان گوللەیان گرتە پاسەوانەکە، ئێنجا ئێمەشیان دایە بەر گوللە، گوللە بارانیان کردین، بە خێرایی هەڵاتین، پێم وابێ هۆکاری ڕزگاربوونەکەم وشیاری ئەسپەکەم بوو.

دوای نیوەڕۆی هەمان ڕۆژ (سیمون ئاغا) نامەیەکی تری لە شێخەوە بۆ هێنام، داوای لێکردم واژوو بکەم لەسەر پوختەی ئەوەی ڕوویداوە، تا گشت جیهان ڕاستیەکە بزانێ و لەسەر هێرشکردنە شارەکە سەرزەشتی نەکەن، واژووم نەکرد لەسەر بەڵگەنامەیەکی لەم جۆرە، بەڵام له نامەیەکی کورتدا شێخم دڵنیا کردەوە، کە حکومەتی پایەبەرز له وردەکاریەکان ئاگادار دەکەمەوە، له تەواوی وردەکاریەك وەك چۆن ڕوویانداوە.

٢٧ ئۆکتۆبەر نامەیەکەم له شێخەوە پێگەیشت، قسەی کرد لە بارەی هاتنی دەستیەك له موڵکدارانی خەڵك بۆ ئەورمییە، بۆ نزیك (باغجە سیاوش) له نزیك بارەگاکەی، شێخ داوای لێکردم لەگەڵ مژدەدەرانی ئەمریکی بڕۆم بە خێرایی بۆ ئامادەبوون لەو کۆبوونەوەیەی دەبەسترێ دەربارەی بارودۆخی ڕادەستکردنی شار بە هێزەکانی.

لە ماوەی چەند خولەکێکدا زاوای شێخ و ژمارەیەك ئەفسەری کورد هاتنە لای خەلیفە سەعید محەممەد، ڕوونیان کردەوە موڵکداران پێشنیازیان کردووە شارەکە ڕادەست بکەنەوە، ئیقبال دەولە لەشکری بردۆتە سەربازگەکانی دەرەوەی شار. کۆبوونەوەکە کاتژمێر دووی پاش نیوەڕۆ دەبەسترێ.

تا کاتژمێر دووی پاش نیوەڕۆ ماینەوە، لەبەر ئەوەی دەستەکە لە شارەکە نەچوونەوە دەرەوە، ئەوا نێردراوەکە گەڕایەوە لای شێخ لە بارەگەکەیدا.

خەلیفە سەعید محەممەد لەم چاوپێکەوتنەدا وتی: (شێخ چیتر بەرگەی گەوجایەتیەکانی ئێرانیەکان ناگرێ، ئێران هیچ هەنگاوێکی نەناوە بۆ زاڵبوون بەسەر ڕێگرەکانی هۆزی هەرکی و شکاك، فشاری خۆی بۆ سەر کورد زیاد دەکات ڕۆژ دوای ڕۆژ، سەقامگیری نەما بەهۆی دانانی کاربەدەستێکی ستەمکار. شێخ دەڵێت: بەڵێن دەدات دز و جەردەکان ڕیشەکێش بکات، ئەمە کارێکە نە ئێران و نە تورکیا نایانەوێ بیکەن، بە تێڕوانینی من مەسیحی و موسڵمانەکان مافی یەکسانیان هەیە، پەروەردە و خوێندن کەمترین مافی گەلن، دەبێ مزگەوت و کڵێسا و قوتابخانە دروست بکرێن، ئەگەر نەتوانم کوردستان بنیات بنێم وەك ئەوەی پێویستە، من ئامادەم بێمە بەردەم دادگایەکی ئەوروپی دادگەر بۆ لێپرسینەوە، من بەرپرسیارێتی هەڵدەگرم).

لە کاتی وەڵامدانەوە بە خەلیفەم وت: (من لە پێگەیەکدا نیم بتوانم بە نوێنەرایەتی بەریتانیا یان زلهێزەکان پێشنیازەکەی شێخ قبول یان ڕەت بکەمەوە، حکومەتی پایەبەرز هیچ پەیوەندیەکی بە گرێکوێرەی کورد و ئێرانەوە نییە.

بەریتانیا هەردەم پاڵپشتی ئارامی و سەقامگیری و ئاشتی لە ناوچەکە. لە تێڕوانینی ئێمەدا ئامانجی بەرپاکردنی مەدەنیەت لە ڕێگەی خوێندن و وەبەرهێنەوە بەدەستدێت.

لە کۆتاییدا خەلیفە وتی (شێخ بۆ پاراستنی سەلامەتی ئێوە سورە لەسەر دانانی پاسەوان بۆتان)، دەتوانن بچنە بارەگای شێخ عەبدولقادر لە مەهاباد لە ڕێگەی مەرگەوەر و ئەشنویە و سولدوز و لەوێ دەتوانی بچیتە لای هێزە ئێرانیەکان).

٢٨ ئۆکتۆبەر بە ئاڕاستەی بارەگای کورد جوڵام، لەوێ دووبارە چاوم بەشێخ کەوت، نامەیەکی پێدام بۆ کوڕەکەی، بە یاوەری پاسەوانە کوردەکەم بەردەوام بووم لە گەشتەکە.

بەڵگەنامە (٥١)

ژمارە ١٨

لە مستەر تامسونەوە بۆ ئیریل گرانفیل

تاران ٢٨ ئۆکتۆبەری ١٨٨٠

گەورەم

بە ئاماژەکردن بە نامەکەی ئەمڕۆ، خۆشحاڵم بە جەنابت ڕابگەیەنم، هەر ئێستا ڕاگەیەنرا کوڕانی شێخ عوبەیدوڵڵا و برای (هەمزە ئاغا) سەرۆکی هۆزی کوردی لە ئێران، لە ماوەی چەند شەڕێکی ڕۆژانی ڕابردووی دەوروبەری (مراغە[1]) کوژران، ئیعتماد سەلتەنە توانیویەتی کورد تێکبشکێنێ، تا ئاستی پاشەکشێیان بەرەو مەهاباد.

پاشا خانی کاربەدەستی خوی[2]، بە سوود وەرگرتن لە پاڵپشتیەکان بۆ هێزەکان و بە یارمەتی هێزەکانی ئورمییە، توانیویەتی ڕۆژی یەک شەممە بچێتە ناو سەلماسەوە.

بەڵگەنامەی (٥٢)

ژمارە ١٩

لە مستەر کوشنەوە بۆ ئیریل گرانفیل

کاتژمێر ١٠: ١٢ بەکاتی نیوەڕۆ، ڕۆژی ٢٩ ئۆکتۆبەر ١٨٨٠

گەورەم

ئەو ڕاپۆرتانەی لە (وان)ەوە هاتوون، ئەوە بەدەستەوە دەدەن کە (سورمیا) هەڵاتووە، شێخ عوبەیدوڵڵا سنوورەکانی بڕیوە بە ئاڕاستەی ئێران.

---

(١) زانیارەکان لەبارەی کوژرانی کوڕانی شێخ و برای هەمزە ئاغا ڕاست نەبوون.

(٢) خوی: شارۆچکەیەکە دەکەوێتە باکوری ئورمییە لە کوردستانی ئێران.

بەڵگەنامەی (٥٣)

ژمارە ٦٠

له مستەر تامسونەوە بۆ ئیرل گرانفیل

تاران، ٢٩ ئۆکتۆبەر ١٨٨٠

گەورەم

شەرەفمەند دەبم لەگەڵ ئەم نامەیە، وەرگێڕدراوی ڕوونکردنەوەی وەزیری دەرەوەتان بۆ بنێرم، لەبارەی بزوتنەوەی کورد لە ئازەربایجان و وەرگێڕدراوی بروسکەی (میرزا سەعید خان) لەبارەی ئەو ڕێگایانەی مسۆگەری لە ناوبردنی ئاشوبی کوردستان دەکەن، هەروەها وەرگێڕدراوی هەر دوو نامەکەی سکرتێری کونسڵی گشتی لە تەبرێز، کە لەبارەی کورد و جێگیرکردنی لەشکرەکەیان لە نزیك ئورمییە نووسیویەتی.

واژوو ڕونالد. ف. تامسون

بەڵگەنامەی (٥٤)

ژمارە ٢٠

له مستەر تامسونەوە بۆ ئیرل گرانفیل

تاران ٣٠ ئۆکتۆبەر ١٨٨٠

گەورەم

بە ئامازەدان بە بروسکەی پایەبەرزتان لە ١٦ ئۆکتۆبەر، خۆشحاڵم پێتان ڕابگەیەنم وەزیری ڕاسپێردراو لە باڵیۆزخانەی عوسمانی لە لەندەن، وتویەتی:

بەشدار نییە لە ڕا و بۆچوون و هزرەکانی شێخ عوبەیدوڵڵا. ئەوەی شێخ لە نامەکەیدا بۆ (ئیقبال دەولە) ماربەدەستی ئورمییە و میونسیری ئەمریکی لەم شارە نووسیویەتی، پێچەوانەوەی ئەوەیە کە بەرپرسی ئەمریکی بانگەشەی بۆ دەکات.

شێخ عوبەیدوڵڵا لە نامەکانیدا وتویەتی: ئامانجی ئەو و یاریدەدەرانی بریتییە لە دۆزینەوەی چارەسەرێکی بەردەوام بۆ کێشەی کورد، چونکە کورد هەردەم ڕووبەڕووی ڕەفتاری ناشیاو دەبێتەوە لەلایەن تورکیا و ئێرانەوە. لە کۆتایی وتەکانیدا ناوبراو دەڵێت: شیاوترین چارەسەر بۆ پرسی کورد بریتییە لە یەکێتی و سەربەخۆبوونیان.

واژوو رونالد. ف. تامسون

بەڵگەنامەی (٥٥)

هاوپێچی ٦ ژمارە ٦١

لە عەباس میرزاوە بۆ وەزیری دەرەوە

٣٠ ئۆکتۆبەری ١٨٨٠

وەرگێڕدراو

دوێنێ ڕۆژی هەینی ڕێکەوتی ٢٩ ئۆکتۆبەری، دوو کەسی کورد هاتنە ماڵەکەم، کە برای یەکتر بوون لە خزمەتی مندا کاردەکەن، یەکێکیان ناوی (عەبدولڕەحیم) و دووەمیان ناوی (حوسێن نولی)یە، وتیان ئەوان پێشتر مووچەیان لە لایەن (ئایرخان)ەوە پێدەدرا، بەڵام ئێستا موچەکانیان بڕدراوە و داوایان لێکردم نێوەندگیریان بۆ بکەم.

دوای ئەوە یەکێکیان نامەیەکی لە گیرفانیدا دەرهێنا و پێیدام، ئەوەی دووەم بە گوێچکەی منی چرپاند (ئەمە نامەیەکە لە شێخەوە)، نامەکەم خوێندەوە و تیایدا هاتبوو (عەبدوڕەحیم) نامەیەکی زارەکیت پێ دەگەیەنێ. (عەبدوڕەحیم)م بردە

ژوورێکی تر وتی: کە لەلای شێخەوە هاتووە، شێخ لەشکرێکی مەزنی لە کورد ئامادە کردووە، تەواو ئامادەیە بۆ ئەنجامدانی چالاکیەکانی شێخ لە چاوەڕوانی ڕۆیشتنی ئێوەیە بۆ پاڵ سەربازگەی کورد، ئەمە ئەو هۆکارەیە کە بەهۆیەوە منی بۆ لای ئێوە ناردووە.

لەبەر ئەوەی شای مەزنی ئێران، گیانم بەفیدای بێ، پایەداری کردووم، من ناتوانم ناپاکی لێبکەم، هەر دوو کوردەکەم دەستگیرکرد و ڕادەستی دەسەڵاتدارە چاکەم کرد.

بەڵگەنامەی (٥٦)

هاوپێچی ٧ ژمارە ٦١

لە سوپاسالارەوە بۆ وەزیر بەرق

تەبریز ٣٠ ئۆکتۆبەری ١٨٨٠

(بروسکە)

چاوم کەوت بە بروسکەیەکی وەزیری ڕێزداری بەریتانیا بۆ وەزیری کاروباری دەرەوە، کە دەقەکەی نێردراوە لەلایەن بەڕێزتانەوە بەپێی فەرمانی شاهانە[1].

دەبێ تیمور پاشا گەیشتبێتە ئورمییە، لەگەڵ لەشکرەکەی کە دەگاتە ١٠٠٠ کەس، ٦ هاونیشی لەگەڵدایە.

سبەینێ هێزی زیاتر بۆ ئورمییە ڕەوانە دەکرێ کە پێکهاتووە لە بەتالیۆنێکی پیادە و ٣٠٠ ئەسپسوار و تۆپی ٩ ڕەتل و ٥٠٠ قازیفەی تۆپ.

---

(١) وەزیری دەرەوەی بەریتانیا داوای ڕوونکردنەوە لە حکومەتی قاجاری دەکات، سەبارەت بە ڕێوشوێنەکانی لەناوبردنی بزوتنەوەکە. هەروەك لە شوێنێکی تر وتمان بەریتانیا بە تاڵوکەتر بوو لە هەر حکومەتێکی تر بۆ کۆتایی هێنان بە بزوتنەوەکە.

هێزە سەربازیەکانی تر، ئامادەکاری دەکەن بۆ جوڵان بەرەو ناوچەکە و گەیشتن بە (ئیعتماد سەلتەنە). پێش چەند ساتێك ٢٠٠ ئەسپسوار (شاهسون)م بەسەر کردەوە، بەهەمان شێوە لە بەرەبەیاندا بەرەو سەربازگەی ئیعتماد سەلتەنە بەرێدەکەون.

ئەگەر بەتالیۆنەکانی (کروس) ئەسپسوارانی (دویران) بگەنە سەربازگەکە؛ ئەوا بەخێرایی هێرش دەکرێتە سەر مەهاباد، کاتێکیش (حیشمەت دەولە) دەگاتە مەهاباد، سەربازگەی ئیعتماد سەلتەنەش بەرەو ئورمییە دەجوڵێ بەهەمان شێوە.

هیوادارم ئەو ڕێوشوێنانەی گیراونەتەبەر بخرێنەڕوو، لە کاتی پێویستیشدا دەکرێ خاڵی تر بخرێنەڕوو.

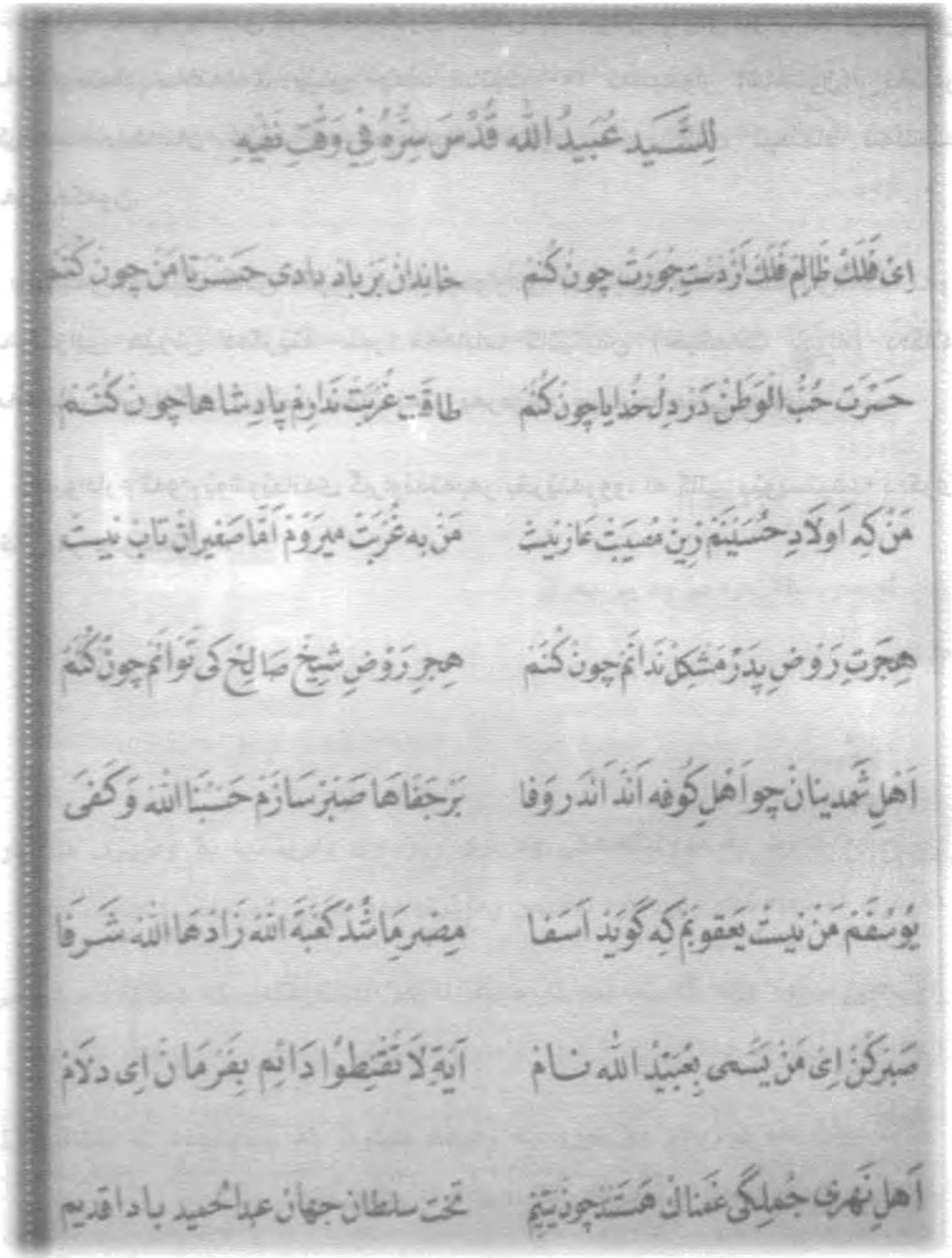
لِلشَّیخ عُبیدُ الله قُدِّسَ سِرُّه فی وَصفِ نفیه

ای فلک ظالم فلک از دستِ جورت چون کنم — خاندان بر باد دادی حسرتا من چون کنم

حسرتِ حُبُّ الوطن در دل خدایا چون کنم — طاقتِ غربت ندارم پادشاها چون کنم

من که اولادِ حسینم زین مصیبت عار نیست — من به غربت میروم اما صغیران تاب نیست

هجرتِ روضِ پدر مشکل ندانم چون کنم — هجرِ روضِ شیخ صالح کی توانم چون کنم

اهلِ شمدینان چو اهلِ کوفه اند اندر وفا — بر جفاها صبر سازم حسبنا الله و کفی

یوسفم من نیست یعقوبم که گوید اسفا — مصرِ ما شد کعبة الله زادها الله شرفا

صبر کن ای من یسمی بعبید الله نام — آیة لا تقنطوا دائم بفرما ن ای دلام

اهلِ نهری جملگی غمناک هستند چون یتیم — تختِ سلطان جهان عبدالحمید بادا قدیم

ئەمە یەکێکە لە شیعرەکانی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری، بە زمانی فارسی نووسیویەتی، تیایدا باسی خۆی و شوێنکەوتووانی و خەڵکی شەمزینان و نەهری دەکات.

بەڵگەنامەی (٤٥)

ژمارە ٦١

لە مستەر تامسونەوە بۆ ئێریل گرانفیل

تاران ٢١ ئۆکتۆبەری ١٨٨٠

گەورەم

بەدەستهێنانی زانیاری لەبارەی ئەوەی لە ئازربایجان ڕوودەدات کارێکی سەختە، هەمان کێشە سەبارەت بە تەبرێز هەیە. بۆ دڵنیابوونەوە لەمە (م. زینووف) ناچاربوو یەکێك لە فەرمانبەرانی کونسڵخانە ڕەوانەی (مراغە) بکات بۆ بەدەستهێنانی زانیاری.

مستەر ئابوت لە دووی ئۆکتۆبەر گەیشتە ئورمییە، تا ئێستا دوو نامەی بۆ ناردووم.

لە یەکێکیاندا کە لە ڕێکەوتی ٧ ئۆکتۆبەر نێرراوە، قسە لەبارەی پێشڤەچوونی کورد دەکات، لە مەهابادەوە بەرەو مراغە.

لە چواردەی هەمان مانگدا لە نامەیەکیدا لەبارەی ئاشوریەکان دەدوێ، پێشنیاز دەکات لە هەژدەی مانگ ئورمییە جێبهێڵێت، بەڵام مژدەدەرانی ئەمریکی داوای مانەوەی ئەویان کردووە بۆ یەك هەفتەی تر.

مستەر تامسون وێنەیەکی لەو دوو نامانەی ناردووە، کە شێخ بۆ مژدەدەرانی ئەمریکی لە ئورمییە ناردوویەتی.

لە دوو نامەکە باسی پوختەی ئەوە کراوە، کە ناوچە کوردیەکان چیان لەگەڵ دەکرێ، لە ستەمکاری حکومەتی ئێران و هەوڵی شێخ و کوڕەکەی عەبدولقادر بۆ

ڕزگاربوون له تاوانەکانی حکومەتی ئێران و گەیشتنە چارەسەرێکی گونجاو. بەهەمان شێوە شێخ دەڵێت ئێستا گەیشتووەتە ڕێکەوتنێك لەگەڵ سەرۆك هۆزەکان بۆ دامەزراندنی کوردستانێکی یەکگرتوو، تا کاروبارەکان بەخۆیان بگرنەدەست و ڕزگار ببن له ستەمی ئێرانی و تورکەکان.

هیچ گومانێك نییه که شێخ لەم کاتەدا هیچ ئامانجێکی نییه جگه له یەکێتی سەرۆك هۆزەکان و دامەزرانی حکومەتێکی خۆڕێبەری لەژێر سەرکردایەتی خۆیدا.

له ٢٩ ئۆکتۆبەر، دوو نوێنەری شێخ عوبەیدوڵڵا هاتنە تاران، نامەیەکی ئەویان پێبوو، دوو نوێنەرەکه چاویانکەوت بە (عەباس میرزا) و قسەیان لەگەڵ کرد. شێخ داوا له عەباس میرزا دەکات کات بەفیڕۆ نەدات و بچێتە پاڵ هێزەکانی ئەو.

عەباس میرزا چەندین ساڵی دوور و درێژی له تورکیا بە دوورخراوەیی بەسەربرد. سەرباری ئەمە عەباس میرزی کوڕی ژنێکی کوردە، ئەگەر ئەمە لەبەرامبەر خەڵکدا دەرکەوت، ئەوا هیوای ئەوە له دەستدەدات ببێتە شای داهاتوی ئێران[١].

---

(١) ژن و ژنخوازی له نێوان خانەوادە حکومڕانەکانی ئێران و خێزانە کوردییە ناودارەکان باو بوو، زۆر جار جار پاشاکانی ئێران و کاربەدەستەکانی میرنشینە کوردیەکان ژن و ژنخوازیان لەگەڵ یەکدی دەکرد، بە مەبەستی سیاسی و دامەزراندنی هاوپەیمانێتی بە هێزتر، هاوسەرگیری شاکانی ئێران لەگەڵ خێزانە کوردییەکان بە نهێنی ئەنجام نەدەدرا، وەك چۆن بەڵگەنامەکە ئاماژەی پێداوە، محەممەد شای باوکی ناسرەدین شا شانازی دەکرد بە هاوژینە کوردیەکەی دایکی عەباس میرزا، بەسەر هاوژینەکانی تریدا پەسەندی دەکرد. لەلایەکی ترەوە (خەسروخانی کوڕی ئەمانەڵڵاخان) میری ئەردەلان کچی (فتحوڵڵا شا)ی هێنا، کە دەکاتە خوشکی محەممەد شا و پوری ناسرەدین شا، کە بە (حەسەن ئەلجەمال بیکم) ناوزەد دەکرا، له کوردستان دوای مردنی مێردەکەی ئەو بە کاردەست و کارگێڕی ئەردەلان ناسرا. ناسرەدین شا کچێکی خەسروخانی هێنا، کە لە هەمان کاتدا کچە پوری بوو، ناوی (هوما خانم) بوو. بڕوانە: مجتبا بە رزویی- بارودۆخی سیاسی له کوردستان. شایەنی باسە ناسرەدین شا کچێکی تری کوردیشی هێنا له هۆزی (گروس)، کە هۆزی زەنەڕاڵ حەسەن عەلی خان بوو، وەزیری فەوائد و کاربەدەستی مەهاباد، کە کچی ناسرەدین شا (شازادە خانم – تاجی سەڵتەنە) لە یاداشتانەکانیدا لەبارەی دواوە و وتویەتی: ((یەکێك بوو

هەر بۆیە زوو هەر دوو نێردراوەکەی دەستبەسەر کر و هەواڵی بە شادا.

لە هاوژینەکانی باوکم، ناوی (ئەمینە ئەقدەس) بوو و زۆر لێی نزیک بوو، ئەمینە ئەقدە لە کوردانی (کروس) بوو، شا کلیلەکانی خەزێنەی کۆشکی پێدا... زۆرێك لە ئەندامانی خێزانەکەی لەگەڵی نیشتەجێ بوون، لە نێویاندا منداڵێك بەناوی (غولام عەلی)، کە بە ناوی (ملیجك) ناوبانگی دەرکرد، بە زمانی کوردی واتە (چولەکە). شا ئەوی زۆر خۆشدەویست و تەنانەت لە منداڵەکانیشی زیاتر خۆشیدەویست... نازناوی (خۆشەویستی سوڵتان)ی پێبەخشی. میرێکی تری قاچاری لە یاداشتنامەیدا دەڵێت: ((دایکم –بەتول خانم – خوێندەوارتر و کراوەتر بوو لە هاوژینەکانی دیکەی باوکم، ئەو باوکم لە کرمانشان هاوسەرگیریان کرد، کاتێك باوکم کاربەدەستی ئەوێ بوو و ڕاسپێردرابوو بە لەناوبردنی بزوتنەوەی کوڕە مامی... دایکم لە خانەوادەی خانەدانەکانی کوردی ئەوێ بوو... هەردەم بانگی من و خوشکەکانی من مریەم و مهری دەکرد، ژیاننامەی کەسایەتیە دەگمەنەکانی ئەدەبی ئەوروپی بەسەر ئێمەدا دەخوێندەوە. زۆر هۆگری شیعر و هۆنینەوەی شیعر بوو... بەتول خانم لە زۆربەی کاتەکانیدا زانیاری کۆدەکردەوە لەبارەی خزمانی و نیشتمانەکەی کرمانشان،ماڵی ئێمە شێوەزاری کوردی ڕێزمانی تیایدا بەرز بوو، کە شێوەی ڕەسەنی زمانی فارسییە (بەپێی ڕای ئەو). بڕوانە: منوجهر فرمانفرائیان – خوێن و نەوت – یاداشتنامەکانی میری قاچاری – وەرگێڕانی بۆ فارسی مەهدی حەقیقەت خواه – بڵاوکراوەکانی قفنوس. باسی ئەوە دەکرێ باوکی ئەم میرە قاچارییە (میرزا ڕەزا کرمانی) کاربەدەست و بکوژی ناسرەدین شایە، کە حوکمی لەسێدارەدانی بەسەردا سەپێنرا.

ژن و ژنخوازی لە نێوان خێزانی کوردی و خانەوادە حکومڕانەکان، لە دەوڵەتی عوسمانیشدا ئاسایی بووە، سوڵتان عەبدولحەمید ئامۆژگاری ئەنوەر پاشا دەکات و دەڵێت: ((بزانەی غازی موشیر ئیسماعیل پاشا تاکێکی ئاسایی بوو لە کوردستان، بەڵام دوای ئەوەی دژی ڕوسیەکان ڕۆڵێکی باشی گێڕا، ئەوا من بۆ بەرزترین پلە بەرزم کردەوە و کوڕەکەی ئەوم کردە زاواکەمان))، بڕوانە: ئەروخان محەممەد عەلی – سوڵتان عەبدولحەمیدی دووەم.

مێژوو باسی ئەوە دەکات ناسرەدین شا کوڕێکی خۆی کە لە ئافرەتێکی قاچاری نەبوو بە ناوی (جیران خانم تەجریشی) وەك شازادەی جێنشین دیاریکرد، منداڵەکە کوژرا، منداڵێکی تری هەمان ئافرەت دیارکرا بۆ هەمان پۆست، ئەویش کوژرا، هەروەك دایکی منداڵەکەش کوژرا، هەر بۆیە ناسرەدین شا لە پیلانگێڕیەکانی ئافرەتەکانی ناو کۆشك ترسا، بۆیە گەورە کوڕەکەی لە شازادەی جێنشینایەتی دوورخستەوە، ئەمەی بە موزەفەرەدین بەخشی، چونکە دایکەکەی قاچاری بوو. لە دەرەنجامدا (عەباس میرزا) دووچاری هەڵی لەدەستی چوونە سەر تەخت نەبووەوە، بەهۆی ڕەچەڵەکی دایکیەوە، دایکی دەیویست بە کرداری بیکاتە شازادەی جێنشین و ناونیشانی جێگری سوڵتانی پێبەخشی.

به گەیشتنی هێزەکانی ژێر فەرمانی (ئیعتماد سەڵتەنە) دوو کەرتی لەشکری شێخ عەبدولقادر بەرەو مەهاباد بەڕێکەوتن، لەوێش بەرەو خۆرئاوای دەریاچەی ئورمییە. پێش دوو هەفتە ٥٠٠٠ کەس لەو هێزانەی (خەلیفە سەعید محەممەد) سەرکردایەتیان دەکات لە دووری ٢٤ میل لە شاری ئورمییە بارەگایان دانا. هەروەك سەرۆکی (برادۆست) لەگەڵ شێخ سدیقی کوڕی شێخ عوبەیدوڵڵا لە ناوچەی مەرگەوەر سەربازگەیان دانا.

دەڵێن کورد هەموویان چەکی مارتینیان پێیە، پێش دوو ساڵ کورد ئەم تفەنگانەی بەدەستهێناوە، لەکاتی هێرشکردنە سەر بایەزید.

ڕاپۆرتەکان دەڵێن هێزەکانی ژێر سەرکردایەتی ئیقبال دەولە لە سێ بەتالیۆن پێکدێن، هەر بەتالیۆنێکی لە ٥٠٠ سەرباز تێپەڕ ناکات.

لەگەڵ دەستپێکردنی هێرش، کورد ئەم هێزانەی بۆ مراغە و ئورمییە نارد.

- ٣٠٠٠ کە لە هێزی سەربازی و ئەسپسوارانی مەدەنی بە سەرکردایەتی (ئیعتماد سەڵتەنە) پێش دەرۆژ لە تەبرێزەوە بۆ مراغە نێردراون — لە ٢٤ مانگدا (تەیمور پاشاخان[1])ی کاربەدەستی (خوی) بەهێزەکەی کە لە ٥٠٠٠ سەرباز پێکهاتبوو لەگەڵ چوار هاون لە تەبرێزەوە بەرەو ماکو و لەوێش بەرەو سەلماس نێردرا، واپێدەچێ گەیشتبێتە ئورمییە.
- ٤٠٠٠ سەرباز و لە نێویاندا چەکدار تفەنگ هەڵگر بە سەرکردایەتی (حیشمەت دەولە)ی مامی شا لە تارانەوە بەرەو بیجار و لەوێش بەرەو ناوچەی مەهاباد جوڵاون.
- لیوایەکی تر لە هەمەدان و کروس بە سەرکردایەتی حەسەن عەلی خان هاتە مراغە و گەیشتە هێزەکانی ئیعتماد سەڵتەنە، ئەم لیوایە لە دوو بەتالیۆنی ئەسپسوارانی سەرباز و ٧٠٠ جگە لە سەرباز پێکهاتوون.

---

(١) تەیمور پاشاخان جەلالی کاربەدەستی ماکو بوو نەوەك خوی.

پێشنیازی ئەوەم بۆ سەرکردەی گشتی سەرۆك ئەرکانی لەشکر کرد، دوو بەتالیۆنی ئەسپسواری لەشکر لە (ئەردەبیل)ەوە ڕاستەوخۆ بۆ ئورمییە لە جیاتی مراغە بنێردرێن، پێشبینی دەکرێ ئورمییە پێویستی بە هێزی زیاتر بێ، لە دوای ئەوەی کورد وازیان لە هێرشی سەر مراغە هێنا.

شەرەفمەند دەبم بە مەبەستی ئاگادار کردنەوەی بەڕێزتان وێنەیەك لە نامەی (مستەر ئابوت) کە لە ٧ ئۆکتۆبەر نێردرابوو لەگەڵ وەرگێڕدراوی نامەکانی شێخ بۆ (مژدەدەرانی ئەمریکی) و (عەباس میرزا ئاغا)تان بۆ بنێرم. هەروەها پوختەیەك لەبارەی نامەکەی شێخ بۆ کاربەدەستی ئورمییە، ڕاپۆرتەکەی عەباس میرزا بۆ وەزارەتی دەرەوە و بروسکەی سەرکردەی گشتی کە نیوەڕۆ ئەمڕۆ حکومەتی ئێرانی بۆی ناردووم، بۆتانی بنێرم.

واژوو رونالد. ف. تامسون

بەڵگەنامە (٥٧)

ژمارە ٣٢

لە مستەر کوشنەوە بۆ ئێریل گرانفیل

١ نۆڤەمبەر ١٨٨٠

گەورەم

خۆشحاڵم پێتان ڕابگەیەنم، مانگی ڕابردوو نامەی بەڕێزتانم پێگەیشت، لەبارەی کاتی ئەنجامدانی پەیماننانە لە نێوان تورکیا و ئێران، قسەم لەگەڵ ئەو دەسەڵاتانە کردووە، کە زانیبێتم بەرژەوەندی وادەخوازێ قسەی لەگەڵ بکرێ. قسەم لەگەڵ عاسم پاشا کرد لەبارەی پرسی کورد، بەڵام هیچ بایەخێکی وای بە بابەتەکە نەدا. ئێستا نامەیەکی فەرمیم نووسیوە بۆ بابولعالی و دەبێ وەڵامم بدەنەوە. پێم وانییە

ئەستەنبۆڵ ڕێگر بێ لە ئەنجامدانی پەیماننانەی لەم جۆرە، وەزیرەکان لەبارەی گرنگی بابەتەکە قسەیان کردووە، بەڵام تاکە پاساوی بابولعالی ئەوەیە، کورد هەردەم سەرپێچی فەرمانەکانی شا دەکەن، لە دۆخی شۆڕشکردنی بەردەوامدان.

واژوو جورج. ج. گوشن

محەممەد عەزیز مهاجیر، ناسراو بە محەممە قیتە مهاجیر، باوکی عەزیزخان مهاجیر، باپیری وەرگێر.

بەڵگەنامەی (٥٨)

ژمارە ٢١

لە مستەر تامسونەوە بۆ ئیریل گرانفیل

تاران ١ نۆڤەمبەری ١٨٨٠

گەورەم بە ئاماژەکردن بە نامەکانی ڕابردوو لەبارەی پێشڤەچوونی کوردە ئاژاوەگێڕەکان. خۆشحاڵم بە بەڕێزتان ڕابگەیەنم حکومەتی ئێران بروسکەیەکی لە تەبرێزەوە بۆ هاتووە، ئەوە دەگەیەنێ کورد لە ئورمییە کشاوەتەوە. هەروەها ڕاجیایی لە نێوان سەرۆك هۆزە کوردەکان دروست بووەوە، لەبارەی چۆنیەتی ئەنجامدانی پەیماننامەیەك لە ئێران.

واژوو رونالد. ف. تامسون

بەڵگەنامەی (٥٩)

ژمارە ٢٣

لە مستەر تامسونەوە بۆ ئیریل گرانفیل

تاران ٢ نۆڤەمبەری ١٨٨٠

خۆشحاڵ دەبم بە جەنابتان ڕابگەیەنم، شای مەزنی ئێران حەز دەکات و سورە لەسەر ئەنجامدانی گفتوگۆ لەگەڵ (بابولعالی) لەبارەی زاڵبوون بەسەر سنووری نێوان تورکیا و ئێران، کۆتایی هێنان بە یاخیبوونی کورد. هەروەها شای مەزن داوای لە (بابولعالی) کردووە، شێخ ڕازی بکات، بە دەرچوون لە ئێران و گەڕانەوە بۆ تورکیا.

لەم کۆتاییانەدا شێخ عوبەیدوڵڵا نامەیەکی بۆ عەباس میرزای[1] برای شا نووسیوە، داوای یارمەتی لێکردووە بۆ سەرخستنی ڕاپەڕینەکەی کورد.

---

(١) محەممەد شا ژنێکی هەبوو بە ناوی (مەلیك جیهان خانم) کوڕێکی لێ هەبوو، ئەویش ناسرەدین بوو و بە شازادەی جێنشین داینا، ژنی دووەمی (خەدیجە خانم) کوڕێکی بوو، شا زۆر خۆشیویست، هەر بۆیە بە ناوی باوکی (عەباس میرزا) ناوینا، کە بە پاڵەوانێکی نەتەوەیی دادەنرێ، ناسرەدین بە حەوت یان هەشت ساڵ لێی گەورەتر بوو. دوای ماوەیەك شا ویستی (عەباس میرزا) بە شازادەی جێنشین دابنێ لە جیاتی ناسرەدین، نازناوی (جێگری سەڵتەنە)ی پێبەخشی. ناسرەدین ڕقی لێبووە هەروەك خاتوو (مەلك جیهان) فین لە دڵ بوو لە دژی، بەڵام محەممەد شا کۆچی دوایی کرد پێش ئەوەی عەباس میرزا بە شازادەی جێنشین ناوبنێ، بەمەش ناسرەدین شا بە پاشای ئێران دانرا بە یارمەتی (ئەمیر کەبیر) کە بووە سەرۆك وەزیران، ناسرەدین خوشکی خۆی لێ مارەکرد، دواتر قاوەی ناوداری قاجاری دەرخوارددا، بەمەش مرد.
هەر لە ڕۆژانی سەرەتاوە مەلك جیهان و ناسرەدین (ڕێگە خۆشکردنێکی بەرزیان) دەویست، بۆ تۆڵە سەندنەوە لە عەباس میرزا و خەدیجەی دایکی، بۆیە دەستیانگرت بەسەر سامان و زێر و گەوهەرەکانیان و هاوشێوەکانیان. ناسرەدین هەستی بەلاوازیەکەی دەکرد، هەر بۆیە دەترسا دەست بەسەر تەختەکەیدا بگیرێ و بە دوای پاساودا دەگەڕا بۆ ئەوەی زیان بەو و بە دایکی بگەیەنێ، دەیەویست بە نهێنی بیانکوژێ.
لە ساڵی ١٨٥١ ناسرەدین شا ڕووبەڕووی هەوڵێکی پەنهانکوشتن بووەوە، بەهۆیەوە بریندار بوو، هەلی ئەوە بۆ شا و دایکی هات تا عەباس میراز و خەدیجە خانمی دایکی تۆمەتبار بکەن، شا ویستی بیانکوژێ، دایکی دەیویت چاوەکانیان مسڕێژ بکات، بەڵام نێوەندگیری هەر دوو باڵیۆزی بەریتانی و ڕوسی سەرکەوتوو بوو لە دوورخستنەوەی عەباس میرزا بۆ بەغدا و لەوێ ٢٦ ساڵ مایەوە، دواتر ڕۆیشتە ئەستەنبوڵ تا ساڵی ١٨٧٧، ئەو کاتە ناسرەدین شا قبوڵی کرد بگەڕێتەوە ئێران. بەڵام بینی ناسرەدین هێشتا ڕقی لەوە و لەوانەیە تۆمەتباری بکات و بیکوژێت، بۆیە هەڵاتە ئازربایجان، نەگەڕایەوە تا لە ساڵی ١٨٧٩ ناسرەدین لێی خۆشبوو.
عەباس میرزا ئاماژەی بە نامەی شێخ عەبدوڵڵا کردووە لە زیاد لە جێگایەك. بە پوختی ئەوەی عەباس میرزا لە یاداشتانەکانیدا نووسیویەتی لەم بارەوە دێنینەوە: ((کاتێك نامەکەی شێخم خوێندەوە لەرز دایگرتم، لەلایەك دەترسام خزمەتکارەکان پێی بزانن و هەواڵەکە بە هەر شێوەیەك بێ بە حکومەت و شا بگەیەنن، ئەو کات لە ئێران بەرتیلدان بە خزمەتکار و ڕاسپاردنیان بۆ بەرزکردنەوەی زانیاری لەبارەی گەورەکەی شتێکی باو بوو.
لەلایەکی تر هەستم بە دوودڵی دەکرد، ئایا دەبێ چی بکەم؟ ئایا لەبەرامبەر گشت ئەو سوکایەتیەی لەلایەن ناسرەدین شاوە بەرامبەرم کراوە پێویستە بچم و پاڵپشتی شێخ بکەم و دەستبگرم بەسەر تەبرێزدا، بە نووسینی نامە و بێ خوێنڕشتن، لەوێ دەست بە هێرشکردنە سەر تاران بکەم، کە بە پشتیوانی ئەوانەی زیانیان لە ناسرەدین شا بینیوە دەتوانم بەسەریدا زاڵبم؟ یان پێویست نییە وا بکەم

بەڵگەنامەی (٦٠)

ژمارە ٢٤

لە ئێریل گرانفیلەوە بۆ گوشن

وەزارەتی دەرەوە ٢ نۆڤەمبەر ١٨٨٠

نامەکەتانم پێگەیشت، کە لە ١٢ ئۆکتۆبەر نێردرابوو، زانیاری بەهێزی تێدابوو لەبارەی ڕاپەڕینەکەی کورد، بەسەرکردایەتی شێخ عوبەیدوڵڵا. ئەگەر پێکهێنانی دەستەیەکی بەرایی بۆ چاودێری سنوورەکانی نێوان تورکیا و ئێران بڕیاری لێدرا، پێشنیاز بکە یەکێك لە باڵیۆزانی حکومەتی پایەبەرزیش تیایدا بەشدار بێ.

واژوو گرانفیل

بەهۆی خۆشویستنی نیشتمان و ئایین و نان و خوێ، ناتوانم ناپاکی بکەم و ببمە هۆی ڕژانی خوێنی شیعە؟.

لە دۆخی ڕۆیشتنمدا دەبێ چۆن بڕۆم؟ چۆن بیت قۆناغ لە ڕێگادا دەبڕم بەبێ ئەوەی کەس نەمناسێ و دەستگیرم نەکات؟ لە دۆخی مانەوەم دەبێ چی بکەم، تا کەس نەزانێ ئەو دووانە نێردراون، منیش تووشی بەڵا نەبم؟)).

لە کۆتاییدا، لە دوای ناکۆکیەکی دوور و درێژ لەگەڵ خۆی، عەباس میرزا لە بەیانی ڕۆژی دواتردا بڕیار دەدات شا لە هەواڵەکە ئاگادار بکاتەوە و هەر دوو نێردراوەکە دەستگیر بکات، دەڵێ: ((لە بەیانیدا سوار بووم و ڕۆیشتمە مەجلیسی شا.. لەلای درەختەکانی نارنج دادەنیشت، پێم وت: بابەتێك هەیە، وتی: بفەرموو چییە؟ وتم: لەبەردەم شادا دەخەمەڕوو من کەسێکی ناپاك نیم، ئەگەر ڕۆیشتبمە ئەستەنبوڵ ئەوا خوا دەزانێ هۆکارەکەی برسێتی بووە، ئەگەر ڕۆیشتبمە ڕوسیا، هۆکارەکەی ترسان بووە لە شا، ترسان لە شا نەنگی نییە، بەڵام ناپاکیم لێدەرناکەوێ. دوێنێ دوو ئەسپسواری کورد هاتوونەتە لام، لەلایەن شێخ عوبەیدوڵڵاوە هاتوون و نامەیەکی ئەویان پێبووە، داوای لێکردووم بۆ جەنگ. شا وتی نامەکە لەکوێیە، منیش پێمدا، وتی دوو کەسەکە لە کوێن؟ وتم لە ماڵەکەمدان...)) لا ١٤، عەباس میرزا ئاغا ئەنگوستیلەیەکی بێ نرخ بە بەهای ٢٠٠ تومەن بەدەستدێنێت، بەهۆی ئەم قسە هێنان و بردنە، تا هەتایە هەڵی چوونە سەر تەخت دەدۆڕێنێ. بەڵام هەر دوو پەیامبەرەکەی شێخ حوکمی تا هەتایەیان بەسەردا دەدرێ.

بەڵگەنامەی (٦١)

ژمارە ٢٥

لە مستەر بلانکیتەوە[(١)] بۆ ئیریل کرانفیل

سان پیترسبێرگ، ٤ نۆڤەمبەری ١٨٨٠

راپۆرتەکان ئەوە بەدەستەوە دەدەن، کە وابڕیارە حکومەتی ڕوسی هێزی خۆی بۆ ئازربایجان ڕەوانە بکات، بۆ یارمەتیدانی لەشکری ئێرانی لە سەرکوتکردنی راپەڕینەکەی کورد. شای ئێرانیش لەسەر بابەتەکە ڕەزامەندە. دەوترێ هێزەکانی ڕوسی زۆر کەمن، زۆرینەیان لە پاسەوانەکانی سنوورن.

بەڵگەنامەی (٦٢)

ژمارە ٢٦

لە ئیریل کرانفیلەوە بۆ مستەر بلانکیت

وەزارەتی دەرەوە، کاژمێر ٤ ئێوارە، ڕۆژی ٦ نۆڤەمبەری ١٨٨٠

بە ئاماژەدان بە بروسکەکتان، کە لە ٤ نۆڤەمبەر هاتبوو، دەبێ داوای ڕوونکردنەوە لە حکومەتی ڕوسی بکرێ، لەبارەی بابەتەکە و لێکۆڵینەوە لە ڕاستی و نا ڕاستی ئەم پڕوپاگەندانە. ئەوەی ئێوە داوای ڕوونکردنەوەی لەسەر دەکەن ئەمانەن، یەکەم: ئایا ژمارەی هێزە ڕوسییەکان لە سنووردا دیارە یان لەوە زیاترە؟ دووەم: ئایا ڕەوانەکردنی ئەم هێزانە تەنها بۆ سەرکوتکردنی هێزە کوردییەکانە، یان

---

(١) باڵیۆزی بەریتانی لە کۆشکی قەیسەری ڕووسیدا.

ڕوسیا ئامانجی دیکەی لە پاڵ ئەمەوە هەیە؟ لەبیرتان نەچێ وەڵامی وردی وەڵامەکان پرسێکی زۆر ستراتیژیە بۆ حکومەت[1].

واژوو گرانفیل

---

(١) قاجاریەکان، یەکێك بوون لەو حەوت هۆزانەی یارمەتی یەکەم شای سەفەویەکانیاندا. سەرکردەکەیان ئاغا محەممەد خان سەرکەوتوو بوو لە یەکخستنی لقەکانی هۆزەکە بە زەبری توندوتیژ و کوشتن، بەمەش دەسەڵاتی بەهێز بوو و توانی دەستبگرێ بەسەر تاران و بیکاتە پایتەختی شانشینەکەی.
لە نێوان ساڵانی ١٨١٣ – ١٨٢٨ ئینگلیز و ڕوسەکان دەستیانوەردایە ناوکاری ئێراندا، قاجاریەکان قەوقازیان (جۆرجیا و ئەرمینیا و ئازربایجانی ئێستا)یان ڕادەستی ڕوسیا کرد، لە دوو پەیماننامەی جیادا، پەیماننامەی گلستانی ساڵی ١٨١٣، پەیماننامەی تورکمان جای ساڵی ١٨٢٨. قاجاریەکان ناچارکران یاسای ماف و جیاوی بیانیەکان دابنێن، بەپێی ئەم یاسایە گشت هاوڵاتیانی بیانی بوردران لە هاتنە بەردەم دادگای ئێرانی، ئەمەش وای کرد خەڵکی ئێرانی هەست بە سەرشۆڕی و چاوشۆڕی بکات. لەو کاتەوە تا سەرەتای سەدەی بیستەم ئێران دابەشبوو لە نێوان بەرژەوەندییە دژیەکەکانی ڕوسیا و بەریتانیا، ڕوسیا سیاسەتەکانی بنیات دەنا لەسەر بنەمای فراوانخوازی لە ئاسیا و چاوی بڕیبووە ئەوەی کەنارێکی هەبێ لە ئاوە گەرمەکانی کەنداودا، لە کاتێکدا بەریتانیا هەوڵی دەستگرتنیدا بەسەر کەنداو و گشت خاکەکانی دەوروبەری هیند.
محەممەد شای ئەوەی فەتح عەلی شا لە ماوەی ١٨١٣ – ١٨٤٨ حوکمڕانی کرد، ڕوسیا لە سەردەمی ئەودا هەوڵیدا سۆزی ئێران بەدەستبهێنێ، بۆ پاڵپشتی کردن لە دەسەڵاتەکەی لە هەرێمەکانی قەوقاز و تورکستان.
ناسرەدین شای کوڕی محەممەد شا لە ساڵی ١٨٤٨ حوکمڕانی گرتەدەست، سەردەمی ئەو تایبەتمەند بوو بە بوونی پەیوەندی دۆستانە لەگەڵ ڕوسیا، ئەمەش بەریتانیای توڕە کرد، جەنگی دژی ئێران ڕاگەیاند، ڕوسیاش نەیتوانی یارمەتی ئێران بدات، بۆیە ناسرەدین شا ناچاربوو خۆی بەدەستەوە بدات، پەیماننامەی پاریسی ئەنجامدا لە ساڵی ١٨٥٨، بەپێی ئەمە دانینا بە سەربەخۆیی ئەفغانستان و ماف و جیاوی بازرگانی بە بەریتانیا لە ئێراندا.
بارون رویتری بەریتانی لە ساڵی ١٨٧٢ لەلایەن شاوە ئەو مافەی بۆ بەریتانیا بەدەستهێنا، کە دەتوانێ هێڵی ئاسنین و ڕێگەی گواستنەوە دروست بکات، سامانی کانزایی و نەوت بۆ حەفتا ساڵ بەکاربهێنێ، هەروەك مافی ئەوەی پێدا سەرپەرشتی کارەکانی گومرگ بکات بۆ ماوەی بیست و چوار ساڵ.
ئێران لە سەردەمی ناسرەدین شادا، بۆ دوو بەشی دەسەڵات دابەشببوو، ناوچەی باکور ملکەچی دەسەڵاتی ڕوسی، باشور ملکەچی دەسەڵاتی بەریتانی بوو، هەر بۆیە بەریتانیا زیادبوونی دەسەڵاتی ڕوسی بە پرسێکی پەیوەست بە ستراتیژەکەی دادەنێ.

بەڵگەنامەی (٦٣)

ژماره ٢٧

لە مستەر گوشنەوە بۆ ئێرل گرانفیل

ئەستەنبۆڵ ٤٥، ٥ ئێوارەی ڕۆژی ٧ نۆڤەمبەری ١٨٨٠

هەواڵم پێدراوە تورکەکان دەستیان بە داخستنی سنووورکردووە، بۆ ڕێگەگرتن لە هاتنی هێزە کوردییەکان بۆ ناو تورکیا.

نۆ کاروانی سەربازی پشتیوانی بۆ ناوچە سنووریەکان ڕەوانەکراون[1].

بەڵگەنامەی (٦٤)

هاوپێچ ٢ ژماره ٥٦

لە کونسڵی گشتی ئابوتەوە بۆ ئێرل گرانفیل

تەبرێز ٧ نۆڤەمبەر ١٨٨٠

بە گەڕانەوە بۆ هەر دوو نامەکەی پێشوو، کە لە ئورمییە ناردبووم، شەرەفمەند دەبم بە جەنابتان ڕابگەیەنم لە بەرواری ١٦ ئۆکتۆبەردا، ئیقبال دەولە سەربازگەکەی بۆ (بادیلبۆ) گواستۆتەوە بۆ چاودێری کردنی جوڵە سەربازیەکانی کورد لە برادۆست.

کورد قەڵای (ئیسماعیل ئاغای) داگیر کرد، کە دەکەوێتە نێوان برادۆست و دەشتی ئورمییە. لە هێرشێکی شکستخواردوودا ئێرانیەکان دوو هاوەنیان لە دەستدا.

---

(١) بەپێچەوانەی ئەو زانیاریانە باڵیۆزی بەریتانی ناردبووی لە ئەستەنبۆڵ بۆ وەزارەتی دەرەوەی وڵاتەکەی، هێزەکانی عوسمانی هەرگیز بەرەنگاری هێزەکانی بزوتنەوەکە نەبوونەوە، لەکاتی پاشەکشێیان بۆ ناو خاکی عوسمانیدا، هەروەک هەروەک هانی دانیشتوانی کوردی مەدەنیدا بۆ هاتنە ناو خاکەکەی.

له ٢٠ ئۆکتۆبەردا، شێخ سەربازگەیەك مەزنی دانا لەسەر چیای (سیر)، لە کاتی گەڕانەوەی لە سەردانێکی چاودێریدا بۆ (نوحیە و مرگەوەر). هێزەکانی شێخ و لەشکری کوڕەکەی (سدیق)، کە پێشتر لە (حیدرلو) بارگەی دانابوو، دەگەیشتە ٨٠٠٠ ئەسپسواری چەکدار. لە ڕۆژی دواتردا شێخ دوو نێردراوی ڕەوانە کرد، بۆ ئاگادار کردنەوەی خەڵکی ئورمییە، سەبارەت بە پێویستی خۆبەدەستەوەدان. ئیقبال دەولە کە لە (بادیلبو) دەگەڕایەوە، فەرمانی بەرگری کردنی دەرکرد، لە پشت دیوارەکانی شار هێزەکانی شوێنی خۆیان گرت.

جەنگەکە لە ڕۆژی ٢٢ ئۆکتۆبەر دەستی پێکرد، دوژمن هێرشی کردە سەر شار لە هەر چوار لاوە، بەڵام هەوڵەکانی تا ڕۆژی ٢٨ بێ ئەنجام مایەوە، یەك جار کورد پێشکەوت تا دەروازەی (جرباش)، بەڵام دوای قوربانی زۆر ناچاری پاشەکێشێ بوون.

خەڵکی شار بڕیاری خۆبەدەستەوەدانیان دابوو، بێ دەنگیان هەڵبژارد بوو لەبەرامبەر فەرمانە تۆکمەکانی ئیقبال دەولە.

هەڵی ئەوە دۆزرایەوە دەستەبەریەکانی شێخ بە مەسیحییەکان شار بگەیەنرێ، بەوەی هیچ ئازارێکیان پێ ناگەیەنرێ. ڕۆژی ٢٨ ئۆکتۆبەر، ئورمیەم جێهێش بە یاوەری پاسەوانی تایبەت کە شێخ بۆی دانابووم، بڕیارمدا بچمە تەبریز لە ڕێگەی (مەرگەوەر و ئەشنویە و سولدوز و مەهاباد). پێشتر شێخ پێی وتم باش نییە لە سەلماسەوە بڕۆیت، چونکە سدیقی کوڕی شێخ ئامادەکاری دەکات بۆ بەرەنگاربوونەوەی هێزەکانی تەیمور پاشاخان.

کاتێك ئورمیەم جێهێشت، شێخ لە چیای (سیر) مابوویەوە ٦٠٠٠ هەزار ئەسپسوار دەوریدابوو، نامەیەکی بۆ نووسیم بۆ (شێخ عەبدولقادر) لەبارەی بایەخدان پێم و لەوێ بە بە گەرمی پێشوازیان لێکردم.

لەشکری کوردی لە مەهاباد ژمارەی نەدەگەیشتە زیاتر لە ١٥٠٠ کەس، چونکە هۆزەکان زۆرن، دوای دەستگرتن بەسەر دەستکەوتی زۆر، ئەوا گەڕانەوە بۆ شوێنی مانەوەیان.

ناوچە کوردیەکان کە دەکەونە سەر کەناری ڕووباری (تاتاو) و (جغتو)، تووشی کاولبوونی تەواوبوونە، ٢٠٠ گوند بە تەواوی سوتێنراون، هەروەك نزیکەی ١٠٠٠٠ کەس ئاوارە بوونە.

لە بینینەکانمدا گەیشتمە ئەوەی ٢٠٠٠ ئێرانی لە میاندواو کوژراون، لە نێویاندا ٣٠ کەسی ئەرمەنی و ٥٠ کەسی جولەکە، لەلایەکی ترەوە ٩٠ کەسی ئەرمەنی هاتوونەتە ئێرە لە گوندی (تاجر باشیان) لە ژێر پاسەوانی تووندا لە نزیك مەهابادەوە.

لەکۆی ٣٣٠ جولەکە و ١٢ کەسیان لە ژیاندا ماون، ژمارەیەکی زۆریان لە دیلیدا دەژیان[(١)].

لەوێ و بەدرێژایی ڕێگاکە، من لە ژێر پاسەوانی شێخدا بووم، هەر بۆیە دەبوایە ڕازی بووبام لەسەر هەر هەنگاوێك بۆم ڕێکبکەوتایە، شێخ پێ ڕاگەیاندم ٣٠٠ ئەسپسواری تایبەتکردووە بۆ یاوەری کردنم، تا دەگەمە نزیك سەربازگەی ئێرانیەکان، بەم شێوە مەهابادم جێهێشت.

---

(١) کونسلی بەریتانی ئابوت، ئاماژە بەو لایەنە ناکات کە بووەتە هۆی کوشتنی جولەکەکان، لەشکری ئێرانی لە بەرەوپێشچوونەکانیدا تۆڵە دەسەندەوە لە کەمینە ئاینەکان و تیکڕای کورد، ئەم بەلگەنامانە بە ڕوونی ئەو کارە تۆلەسەتێنانە لە ناوچەکانی تر بە جوانی ڕوون دەکەنەوە، بەتایبەت تۆلەسەندنەوەی لە مەسیحییەکان. لەلایەکی ترەوە دەڵێت شێخ تۆلەی سەندۆتەوە لە خەلکی میاندواو و بێ بەزەیانە خەلکەکەی کوشتووە، وەك تۆلەی کوژرانی خالی شێخ عەبدولقادر، ئەدەبوو هەرگیز ئەمەی کردبا. بزوتنەوەکە زۆر زیانی پێکەوەت لەم کارە دوژمنکارە بێ پاساوانە.

هەمزە ئاغای سەرۆك هۆزی مەنگۆر و هەروەها (عەبدوڵڵا خان زرزی) و براکەشی (ئیبراهیم خان) و ژمارەیەك سەرۆك هۆزی تر یارومریان کردم، کاتێك گەیشتنە (جلیك) سەرۆك هۆزەکان داوای مۆڵەتیان لێکردم بۆ ئەوەی ماومیەکیان پێبدەم، فەرمانیان دەرکرد بە سوتاندنی ژمارەیەك گوند.

بە درێژایی ڕێگە ۳۰ کەسی ئێرانیم کۆکردنەوە، کە لەسەر ڕێگاکە بوون. لەگەڵ خۆم بردنە (بناب).

ڕۆژی سێ نۆڤەمبەر گەیشتمە سەربازگەی ئێرانیەکان لە (بناب).

ڕۆژی ٤ نۆڤەمبەر چەند پۆلە سەربازێك لە تارانەوە گەیشتنە ئەوێ، کە لەلایەن (حیشمەت دەولە)وە بەرەو (سنکلج) پێشڕەویان دەکرا.

ئەو هێزەی لە تارانەوە گەیشت، نزیکەی ۲۰۰۰۰ سەرباز و بیست پارچەی تۆپ و ۱۲ هاوەن بوون. لە سەربازگەی ئێرانیەکان، سەرکردەی گشتی تەیمور پاشاخان پێی ڕاگەیاند کەوا شێخ سدیق تێکشکاوە لە جەنگێکدا، لەسەر ڕێگەی نێوان (سەلماس و ئورمیە).

(ئەلمار یوسف مەترانی) لە ئورمییە، ڕۆیشتبووە پاڵ هێزەکانی شێخ بۆ شەڕکردن لەگەڵ ئێرانیەکان.

هەروەك شێخ، لەبارەگاکەی خۆیدا پێشوازی کرد لە ۲۰۰ ئاشوری، کۆمەڵەی موزیکی لەشکری شێخ بە تەواوی لە ئاشوریەکان پێکدەهات.

ئەمڕۆ چاوم بە سەرکردەی گشتی کەوت[١]، باوەڕم وایە تەیمور پاشاخان سەرکەوتوو بوو لە پاشەکشە کردن بە شێخ، دەبێ پەلە بکەم لە ڕۆیشتنە مەهاباد.

---

(١) هەندێك لە سەرچاوە قاجاریەکان ئاماژە دەکەن بەوەی سەرباری ئەو ڕێز و میوانداریەی شێخ عوبەیدوڵڵا پێشکەشی کرد، بەڵام کونسڵی بەریتانی – ئابوت – زانیاری سیخوڕی گرنگی بەدەستەوەدا لە

واژوو ویلیام. ج. ئابوت

بەڵگەنامەی (٦٦)

ژمارە ٢٨

لە مستەر لانکیتەوە بۆ ئێرل گرانفیل

سان پێترسبێرگ ٨ نۆڤەمبەری ١٨٨٠

گەورەم

شانازی دەکەم ئەمڕۆ بەیانی، بروسکەی بەڕێزتانم بەدەست گەیشت، کە لە ٦ نۆڤەمبەر ڕەوانەتان کردبوو. چونکە ئەمڕۆ یەك شەممە، ناتوانم چاوك بە (بارون جومینی[1]) بکەوێ.

ڕۆژنامەی (بیریك) لە وتارەکەیدا، بە تێروتەسەلی دواوە لەبارەی داوای شای ئێران، بۆ ناردنی هێزی ڕوسی بۆ ئازربایجان، بۆ یارمەتیدانی هێزە ئێرانیەکان، لە لەناوبردنی یاخیبوانی کورد.

(بیریك) لە کۆتایی وتارەکەیدا باسی ئەوەی کردووە، ڕوسیا لەو کاتەی ئێران توانای زاڵبوونی نەبێ بەسەر یاخیبواندا، ئەوا تەنها یارمەتی ماددی پێشکەش دەکات. وەرگێڕدراوی وتارەکەی ڕۆژنامەی (بیریك) بەهاوپێچ لەگەڵ ئەم بروسکەیەدا دەخەمەڕوو.

هاوپێچی بەڵگەنامەی ٢٨

کاتی چاوپێکەوتنی بە سەرکردەی گشتی لەشکری قاچاری. هەندێك سەرچاوەی دیکەی قاچاریش تۆمەتباری دەکەن، بەوەی هەوڵیداوە ڕێگە بگرێ لەوەی ئیقبال دەولە، بەرەنگاری هێزەکانی شێخ ببێتەوە، داوای لێکردووە ئورمییە ڕادەستی ئەم هێزانە بکات.

(١) وەزیری دەرەوەی ڕوسیا. لە هەندێك سەرچاوەدا هاتووە: ڕاوێژکار بووە لە وەزارەتی دەرەوەی ڕوسیادا.

گوڵبژێرێك لە ڕۆژنامەی (بیریك)

(وەرگێڕدراو) سان پێترسبێرك ٧ نۆڤەمبەر ١٨٨٠

ناسەقامگیری لە ئێران – ڕۆژنامەی (بیریك) هەواڵی سەرنجڕاکێش لە ئێرانەوە هاتووە، کە هاوسنوورە لەگەڵ هەر یەك لە ئەفغانستان و تورکیا و ڕوسیا. لەسەر لایەکانی سنووری ئێرانی – تورکی – ڕوسی، کورد دەژین، کە بەدوای بەهێزکردنی جێ پێکانیاندا دەگەڕێن. کورد و ئەرمەنەکانی تورکیا، بەردەوام لە ناکۆکی و ململانێ دابوونە.

بەڵگەی بەهێز ئاماژە بەوە دەکەن، قەیرانی نەتەوەیی لە ئیمپڕاتۆریەتی عوسمانیدا و بەتایبەتی بزوتنەوەی عەرەب ڕوودەدەن.

کوردیش لە دژی ئێران ڕاپەڕیون. ئایا تورك دەستیان هەیە لەوەی ڕوودەدات؟ ئایا بابولعالی بەدوای پلانی فێڵدا دەگەڕێ، بۆ بەتاڵکردنەوەی پەیماننامەی کۆنگرەی بەرلین[1] دەربارەی ئەرمەنەکان لە ناوەڕۆکەکەی؟ شتێکی پێشبینی کراوە

---

(١) دەوڵەتی عوسمانی، پەیماننامەی (سان ستیفانو)ی لەگەڵ ئیمپڕاتۆریەتی ڕوسی واژوو کرد، لە ١ مارسی ١٨٧٨ بەناچاری، دوای ئەوەی کەشتیگەلی ڕوسی هاتە ناو دەریای (مەرمەڕ) و بەرامبەر بە ئەستەنبوڵی پایتەخت جێگیر بوو، لە دوورگەی (بیوك ئەدات) هەڕەشەی هاتنە ناو پایتەختی کرد، بەڵام هەڕەشەی بەریتانیا بە هاتنە ناو جەنگەکەوە، ڕێگەی لە ڕوسیا گرت لە پێشڕەوی کردن بەرەو پایتەختی ئیسلامی، کە سوڵتان محەممەد فاتح بە جەنگ خستییە سەر شانشینەکەی لە ساڵی ١٤٥٣ز.

دەوترێت وەزیری دەرەوەی عوسمانی پەیماننامەی (ویبکی) واژوو کرد، هونەرمەندێکی ڕوسی وێنەی وەزیری کێشاوە بە گریاوی، وتراوە سوڵتان هەڵیگرتووە. دەوڵەتانی ئەوروپی پێیان وابوو، ڕوسیا بەهۆی بەدەستهێنانی ئەم هەموو دەستکەوتانە لە پەیماننامەکە، هاوسەنگی نێودەوڵەتی تێکدەدات، دەوڵەتانی ئەوروپی کۆك بوون لەسەر گۆڕینەوەی بە پەیماننامەی بەرلین، ئەمەش بۆ گێڕانەوەی مافەکانی عوسمانی یان دادگەر بوون نەبوو، بەڵکو بۆ دووبارە دابەشکردنی دەستکەوتەکان بوو، پەیماننامەکە لە بەرلین ئەنجامدرا بە سەرۆکایەتی ڕاوێژکاری ئەڵمانی ناودار (بسمارك) لە ١٣ حوزەیرانی ١٨٧٨، بیسمارك تێبینی کرد فرمێسك لە چاوەکانی وەزیری دەرەوەی عوسمانی (سەفوەت پاشا) دەهاتە خوارەوە و پێی وت: (لە جیاتی ئەوەی وەك ئافرەت بگرین، پێویست بوو وەك پیاو بەرگری لە مافەکانتان بکەن)، بسمارك ڕاستی

دیبلۆماسیەتی تورکی حەز دەکات سوود ببینێ لە بزوتنەوەی کورد لە خۆرهەڵاتی ئیمپراتۆریەتەکە و لە ناو ئێران، بۆ دووبارە کردنەوەی ئەزموونە سەرکەوتووەکەی، لە خراپ سوود وەرگرتن لە ئەلبانیەکان لە بەرامبەر (منتینیگرۆ)، پێشبینی دەکرێ وەڵامی ئەم پرسیارانە زوو ئاشکرا ببێ.

بەدرێژاییساڵانی ١٨٤٤ تا ١٨٥٣ هەماهەنگیەکی تەواو هەبوو، لە نێوان دەوڵەتانی لەندەن و پێترسبێرگ لەبارەی ئێرانەوە، هەرچەندە جەنگی قرم بووە هۆی نەمانی هەماهەنگی. بەڵام ئەمرۆ کەشەکە لەبارە بۆ هاریکاری یەکتری لەبارەی بابەتی ئێرانەوە.

پەیوەندی دۆستانەی نێوان ئێران ڕوسیا، وای کرد دەوڵەتی ئێران هەڵی داواکردنی یارمەتی لە ڕوسیا بۆ فەراهەم ببێ، داوای ناردنی هێزی لێبکات بۆ لەناوبردنی بزوتنەوەی کورد. بەڵام پێشبینی دەکرێ پێویستی بە دەستێوەردانی ڕوسی نەبێ، ئەو ڕاپۆرتانەی لە پێگەکانی دەوڵەتی ڕوسیەوە هاتوون، جەخت لەسەر ئەمە دەکەنەوە.

نەدەکرد، عوسمانیەکان ئەوەندی پێیان کرا بەرگریان کرد، بەڵام دەوڵەت لە لاوازیەکی گشتیدا بوو، لە توانای گەلانی عوسمانیدا نەبوو سەرکەوتن بە دەست بهێنن، لە بارودۆخی لاوازی دەوڵەتدا.

پەیماننامەی بەرلین لە ٦٤ ماددە پێکهات و دەرچوو، لەوانە: ١ مەقدۆنیا بۆ دەوڵەتی عوسمانی گێڕدرایەوە، دوای ئەوەی بە بولگاریا درابوو. ٢- بولگاریا بۆ دوو بەش دابەشکرا، هەر لە ژێر دەسەڵاتی سوڵتاندا مایەوە، لەگەڵ دانی باجی ساڵانە بە بابولعالی، لە بەرامبەر خۆڕێبەری. ٣- بۆسنە و هێرسك و بەنی بازار درانە نەمسا، ٤- بیساربیا لە بەلقان درانە ڕوسیا، قارس و ئەردەهان لە ئەنادۆل درانە ڕوسیا، بایەزید بۆ دەوڵەتی عوسمانی گێڕدرایەوە، ٥- ناوچەی قکور درایە ئێران، تەسالیە درایە یۆنان، ٦- بەشکی بەریتانیا دوورگەی قوبڕس بوو. سەربەخۆیی درایە بولگاریا و سیڕب و چیای ڕەش. سەبارەت بە ئەرمەنەکان، ئەوا مکردیچ خریمیان (خریمیان هایریك) کە سەرۆکی شاندی ئەرمەنی بوو بۆ کۆنگرەی بەرلین، بە تاکەکانی گەلەی وت: "ئازادی لە بەرلین کولێنرا، بەڵام ئەمانتوانی بە کەوچکی پەڕاو بیخۆین. ئەی منداڵە شیرینەکانم، هیچ هیوایەکتان بە بیانیەکان نەبێ، بەخۆتان کاروباری خۆتان ڕێکبخەن". پەیماننامەکە لە ماددەی ٦١ دان بە مافەکانی ئەرمەنەکاندا بنرێ، بەڵام ئەوە سەیرە لەسەر دەوڵەتی عوسمانی پێویستکرا ڕێگە لە کورد و جرکس بگیرێ لە دەستدرێژی کردنە سەر ئەرمەنەکان. سەرچاوە: نوروخان محەممەد عەلی – سوڵتان عەبدولحەمیدی دووەم – عێراق – ١٩٨٧ – لا ١٢٨ دواتری.

بەڵگەنامەی (٦٧)

ژمارە ٣٠

لە مستەر تامسونەوە بۆ ئیرل گرانفیل

تاران ٨ نۆڤەمبەری ١٨٨٠

گەورەم

ئێرانیەکان هێشتا ئورمیەیان بەدەستەوە ماوە، جەنگی بەردەوامە، بەڵام بەپێچەوانەی پڕوپاگەندەکانی سەرچاوە فەرمییەکانی ئێران، کورد پاشەکشەی نەکردووە. هێزەکانی ئێرانی لە (بناب[1]) سەرکەوتنێکیان بەدەستهێناوە، لە کاتی شەڕەکەدا ٣٠٠ چەکداری کورد کوژراون.

واژوو رونالد. ف. تامسون

بەڵگەنامەی (٦٨)

ژمارە ٣١

لە مستەر تامسونەوە بۆ ئیرل گرانفیل

تاران ٨ نۆڤەمبەر

گەورەم

بە ئاماژەکردن بە بروسکەکەی پێشوو، لەبارەی ڕاپەڕینی کورد لە ئازەربایجانەوە. خۆشحاڵ دەبم بۆ جەنابتان بخەمەڕوو حکومەتی ئێرانی بەهیوای ئەوەیە لە ڕێگەی

---

(١) بناب: شارۆچکەیەکە دەکەوێتە خۆرهەڵاتی مەهاباد و سەر ڕێگای تەبرێز، جەنگی زۆر توندی تێدا ڕوودوانە.

گفتوگۆ و دروستکردنی درز و کەلێك گورز لە کورد بوەشێنێ. هەواڵەکان لە سەربازگەی کورد وا هاتوون، بەهۆی دروست بوونی پەرتەوازەیی و لێکترازان، هەندێك لە سەرۆك هۆزەکان لەلای شێخ ڕۆیشتوون و دەیانەوێ سەرلەنوێ شوێن شای ئێران بکەون[1].

واژوو رونالد. ف. تامسون

بەڵگەنامەی (٦٩)

ژمارە ٣٢

لە مستەر بلانکیتەوە بۆ ئێریل گرانفیل

سان پێترسبێرگ، ٨ نۆڤەمبەری ١٨٨٠

گەورەم

لە میانەی جێبەجێکردنی فەرمانی جەنابتان، ئەمڕۆ بەیانی سەردانی وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ڕوسیام کرد، تا لە ڕێگەی (بارون جومینی) هەواڵی دروستی یان نا دروستی بڕیاری حکومەتی ڕوسی بەدەستبهێنم، سەبارەت بە ڕەوانەکردنی هێز بۆ ئازربایجان.

---

(١) پێش ئەوەی ئیعتماد سەڵتەنەی سەرکردەی لەشکری ئازربایجان، بچێتە ناو هیچ جەنگێکەوە لەگەڵ هێزە کوردییەکان، توانی خزمەتکاری زۆرێك لە سەرۆك هۆز و سەرکردەکانی کورد بکرێت، لەوانە (کولابی ئاغا دیبوکری) و (قادر ئاغا موکری)، کە کوڕەکەی ئەمین ئاغا لەگەڵ ژمارەیەکی زۆر لە ئەسپسوارانی موکری لێی جیابوونەوە، بەڵام بەخۆی هەر بە وەفاداری بۆ هێزەکانی بزوتنەوەکە مایەوە، بەهەمان شێوە (محەممەد ئاغا مامش) و هۆزی قرە باباخ و (خان باباخانی موکری) کە شێخ کردبوویە کاربەدەستی مەهاباد ڕۆیشتنە پاڵ سەربازگەی قاجاریەکان، دوای یەك ڕۆژ لە خۆبەدەستەوەدانی سەربازە ئێرانیەکان ئەویان کوشت.

بارون لەو کاتدا لە کۆبوونەوەدا بوو، بەڵام هەر کە زانی من هاتووم، کۆبوونەوەکەی جێهێشت و زۆر بە گەرمی پێشوازی لێکردم. باروت وتی شا لە ڕێگەی وەزیری ڕاسپێردراوی ڕوسیا لە تاران داوای ڕەوانەکردنی هێزی کردووە.

لە دەرەنجامی ئەم داوایەدا، دەمودەست ئیمپراتۆر ڕازی بوو، بەڵام جەختی کردۆتەوە هێزەکانی ڕوسیا نەچنە ناو خاکی تورکیا، لە کاتی ڕاوەدوونانی کورد.

بارون لە کاتی قسەکردندا وتی لەسەر بنچینەی باشتربوونی بارودۆخ و گۆڕانی هاوکێشەی جەنگ بۆ بەرژەوەندی هێزە ئێرانیەکان، ئەوا هیچ پاساوێك نابینێ بۆ ڕەوانەکردنی هێزی ڕوسی. ئەوەی دەرخست کە نازانێ ئەو ژمارەیە چەندە کە بڕیاردراوە ڕوسیا بۆ ئێران ڕەوانەی بکات.

واژوو ف. ر. بلان

بەڵگەنامەی ٧٠

هاوپێچی ١ ژمارە ٨٤

لە هەمزە ئاغای مەنگوڕەوە بۆ شێخ عوبەیدوڵڵا

وەرگێڕدراو

دەجەنگم بە درێژایی دوو ڕۆژ لە ناوچەی (بناب)، لە چوار لاوە گەمارۆمانداوە تا کەس نەتوانێ لە قەڵاکە ڕابکات.

داوا لە خوا دەکەم دوژمن پەرت بکات وەك پوش و پەڵاش.

داوا لە بەڕێزی پایەدارتان دەکەم و بە خێرایی ١٠٠٠ سەرباز بنێرێ، لەگەڵ کەرستە بۆ ناوچەکە، ئەوەندەی لە توانادابوو.

(تێبینی، ئەو زاراوانەی بەکاردەهێنرێن، تایبەتن بەوەی گفتوگۆ لەگەڵ شای دەوڵەت دەکرێ)[1].

بەڵگەنامەی (٧١)

لە شێخ عەبدولقادرەوە بۆ شێخ عوبەیدوڵڵا

شەرەفمەند بووم بە وەرگرتنی پەیامی بەڕێزتان، کە لەگەڵ مەلا حەسەن ناردوتانە، زۆر خۆشحاڵبووم بە هەواڵی بیستنی گەمارۆدانی ئورمییە.

دوو هاوەنم گرتووە، لەشکری موسڵمانان سەرکەوتوو، دانیشتوانی ئورمییە لە ستەمی دوژمنان ڕزگاریان بوو، داوا لە خوا دەکەم سەرکەوتنێکی گەورەمان پێببەخشێ.

٢٠٠٠ ئەسپسوارم بۆ لای بەڕێزتان ناردووە، تا بەشەو و ڕۆژ لە خزمەتتاندا بن[2]، لەشکرێکی بچوکم لایە لە شوێنکەوتووانی (خان بەها خا) و (هەمزە ئاغا) و هەندێکی هۆزی تر.

دوژمن لە بەرامبەرمانە، (گلی عەلی ئاغا) کراوەتە بەرپرسیان، داواکارم لە جەنابتان ١٠٠٠ ئەسپسوار و کەرستەی پێویست بنێرن، دوای ڕۆیشتنە ناو ئورمییە.

هیوادارم شەرەفمەندمان بکەن بە هاتنی جەنابتان بە نزیکترین کات.

---

(١) تێبینیەکە لە دەقی بروسکەکەدا نووسرابوو.

(٢) ئەو ئەسپسوارانەی شێخ عەبدولقادر ڕەوانەی کردن، بریتی بوون لە شوێنکەوتوانی محەممەد ئاغا مامش و قرە باباخ، شێخ دڵنیا نەبوو لێیان، هەروەك زۆر سەرۆك هۆزی لێی جیابوونەوە، هەر بۆیە داوای یارمەتی لە باوکی کرد. ئەو قسە لەبارەی لەشکرێکی بچوك دەکات، دوای ئەوەی ٥٠٠٠٠ – ٦٠٠٠٠ جەنگاوەری لەگەڵ بوو.

بەڵگەنامەی (٧٢)

نامەیەکی (واژوو نەکراو) بۆ شێخ عوبەیدوڵڵا

فەرمانە پیادەکراوەکانی جەنابتان بە وردی جێبەجێ کراون، دوژمن لە بەرامبەرمان هەڵدێن بە هیمەتی شێخی ڕزگارکەری خاوەن شکۆ.

ئەستەمە پێگەی بەرز و دادگەری جەنابتان کەمتەرخەمی لەهەمبەر ئێمەدا بکەن.

داوام وایە فەرمان بکەن بە ناردنی ٢٠ بۆ ٣٠ کەس بۆ پاسەوانی کردن لە موڵك و سامانەکەم.

بەڵگەنامەی (٧٣)

لە عەبدولقادرەوە بۆ شێخ عوبەیدوڵڵا

هۆکاری شکستخواردنم لە (بناب)، بریتی بوو لە هاوکاری کردنی هەندێك لە هۆزەکان لەگەڵ حکومەت. جەنگ دوو ڕۆژ و دوو شەوی خایاند.

وا بڕیارە من بگەڕێمەوە (میاندواو) بۆ تەمبێکردنی هۆزی (جار دولی)، زۆرێك لە سەرکردەی هۆزەکان ئاوازی ڕیزپەر دەچڕن.

پێمان وایە پێویستە فەرمانی دەستگیرکردنی (جیهان خان قرە بابك) و (ئیسماعیل ئاغا حاجی خوش) دەربچێ، تا ببنە پەند بۆ ئەوانی تر.

وایلێهاتووە جڵەوگیرکردنی ئەو هۆزانەی لە ژێر فەرمانی ئەواندان زۆر سەخت بووە.

بەڵگەنامەی (٧٤)

له ئەلیکساندەر رینارتی خزمەتکاری فەرەنسیەوە بۆ شێخ

پێش چەند ساڵێك، بەڕێزتان لوتفتان نواند لەگەڵ ئێمە، قبوڵتان کرد ببمە دۆستی ئێوە.

ئێستا خاوەنی یەکێك لەو گوندانەم، کە لە بەشێکی موسڵمان و لە بەشێکی تر مەسیحی نیشتەجێن، یەك کەسی شیعەش لە نێوماندا نییە.

داواکارم نامەیەك بۆ خەڵکی ناوچەکە بنێری، بۆ ئەوەی زیان بە لەشکری موسڵمانان نەگەیەنرێ.

هەمووومان لە هاوڵاتی دڵسۆزی ئێوەین.

بەڵگەنامەی (٧٥)

ژمارە ٣٤

لە مستەر تامسونەوە بۆ ئێرل گرانفیل

تاران ٩ نۆڤەمبەری ١٨٨٠

گەورەم بە ئاماژەدان بە نامەکانی پێشوو، لەبارەی ڕاپەڕینی کورد، بۆتان دەخەمەڕوو (ئیقبال دەولە[١]) لە ڕاپۆرتەکەیدا بۆ حکومەتی ئێرانی دەڵێت: توانیویەتی کورد بە سەرکردایەتی شێخ عوبەیدوڵڵا لە (سیر[٢]) بەرەو گوندی (ئیسماعیل کلاسی) بەرەو پاش ببات. ئەم گوندە دە میل لە ئورمیەوە دوورە و نزیکە لە (روە) و (مەرگەوەر) لەسەر زنجیرەی سنووری لەگەڵ تورکیا.

واژوو ڕوناڵد. ف. تامسون

---

(١) ئیقبال دەولە کاربەدەستی ئورمیە بوو.

(٢) چیای سیر دەکەوێتە خۆرئاوای ئورمییە.

بەڵگەنامەی (٧٦)

ژمارە ٧٢

لە کاپیتان کلایتونەوە بۆ میجەر تروتر

وان، ٩ نۆڤەمبەری ١٨٨٠

ڕۆژی ٦ نۆڤەمبەر بروسکەیەکم بۆ باڵیۆز نارد، تیایدا هاتووە شێخ عوبەیدوڵڵا ئورمیەی داگیر کردووە، لە ٧ نۆڤەمبەردا بروسکەیەکی دیکەم بۆ باڵیۆز نارد، تیایدا وتم: هێزە ئێرانیەکان ئورمیەیان گرتۆتەوە.

ئەمڕۆ (سامح ئاغا) پێی ڕاگەیاندم، هەرگیز شێخ ئورمیەی داگیر نەکردووە، بەڵام شارەکەی گەمارۆدابوو بە تەواوی، بۆ ماوەی نیو کاتژمێر، بەڵام لە بەرامبەر هێرشی ئێرانی پاشەکشەی کرد.

تورک ئێستا لە شوێنی تۆمەتبارکراون، بە جوڵاندنی شێخ بۆ ئەنجامدانی ڕاپەڕینەکەی، وا پێدەچێ دۆستایەتی کوردانی ئێرانی و (زازا) هۆکاری حەزی شێخ بوو لە دانوستاندن لەگەڵ تورك.

دەوترێت شێخ عەبدولقادریش پاشەکشەی کردووە. دوێنێ پڕوپاگەندەی ئەوە بڵاوبووەوە کە لە کاتی جەنگەکەدا کوژراوە، بەڵام لە هیچ سەرچاوەیەکەوە لە هەواڵەکە دڵنیا نەبوومەوە.

واپێدەچێ جوڵە سەربازیەکانی کوردی گەیشتبێتە کۆتاییەکەی.

سەبارەت بە بارودۆخی ئێستا، دەبێ ئاماژە بەوە بکەم ئێرانیەکان بەردەوامن لە تاڵانکردنی گوندەکانی ناوچە کوردییەکان، ئەگەرچی هۆکاری هەرە مەزن یاخیبوونی خودی کوردەکان بوو. سامح پاشا دڵنیای کردمەوە ئەوەی لە توانایدابێت دەیکات بۆ ڕێگەگرتن لە ئێران لە دووبارە کردنەوەی ڕێوشوێنەکانی.

واژوو ئیملیاس کلایتۆن

بەڵگەنامەی (٧٧)

ژمارە ٣٥

له ئیریل گرانفیلەوە بۆ مستەر بلانکیت

وەزارەتی دەرەوە، ٩ نۆڤەمبەری ١٨٨٠

ئەمرۆ باڵیۆزی ڕوسی هات بۆ چاوپێکەوتن لەگەڵم، قسەی کرد لەبارەی هێرشی کۆمەڵانی کورد لە ناو خاکی ئێراندا. ئەمیر بانف وتی: شاای ئێران داوای یارمەتی کردووە لە ئیمپڕاتۆری ڕوسی، بەڵام ئیمپڕاتۆر دژی ڕەوانەکردنی هێزە بۆ ناو خاکی ئێران، تەنها ئەوەی بە تەواو زانی هەندێك پۆلە سەرباز لەسەر سنووری ئێران بڵاو بکرێنەوە. بروسکەیەکم سەبارەت بە بابەتی ناوبراو بۆ ناردن.

واژوو گرانفیل

بەڵگەنامەی (٧٨)

ژمارە ٤٠

له مستەر گوشنەوە بۆ ئیریل گرانفیل

ئەستەنبۆڵ ٩ نۆڤەمبەری ١٨٨٠

گەورەم

خۆشحاڵم دوو نامە بۆ بەڕێزتان بەرز بکەمەوە، لە بریکاری کونسڵ (کلایتون)ەوە بۆ (میجەر تروتر) لەبارەی پرسی کورد. من بە وردی بەدواچوون بۆ پرسی کورد دەکەم، بەڵام بەدەستهێنانی زانیاری ورد لەبارەی بابەتەکە کارێکی ئاڵۆزە، بەهەر حال

به درێژایی ئەو چەند ڕۆژە کەمەی ماوە هەوڵ دەدەم زانیاری لەبارەی بابەتەکەوە بۆ بەڕێزتان بەرز بکەمەوە.

واژوو جورج. ج. گوشن

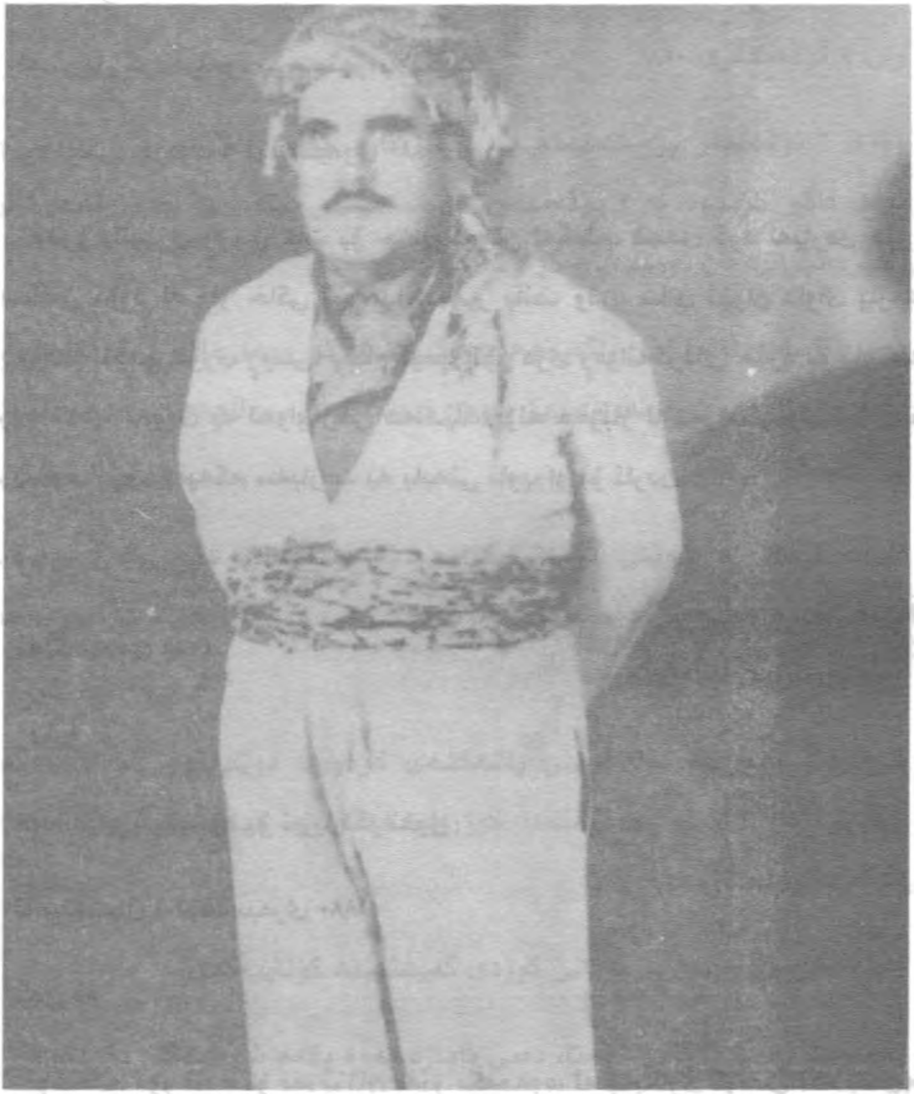

شێخ دارۆ.

بەڵگەنامەی (٧٩)

ژمارە ٥٥

لە کونسڵی گشتی ئابوتەوە بۆ ئیریل گرانفیل

تەبریز، ١١ نۆڤەمبەری ١٨٨٠

گەورەم

شانازی دەکەم بەوەی ڕاپۆرتێك پێشکەش بکەم لەبارەی دۆخی مەسیحییە ئاشوریەکان لە ئورمییە، کە لە سەرەدانی دوایمدا بۆ ناوچە نووسیومە، هاوپێچ لەگەڵ ئەم نامەیەدا، هیوادارم ڕەزامەندیتان بەدەست بخەم.

واژوو ویلیام. ج. ئابوت

بەڵگەنامەی (٨٠)

هاوپێچی ژمارە ٥٥

لە پێناو توێژینەوەی ژیانی ئاشورییە مەسیحییەکان، ناسینی واقیعی گوزەران و پەیوەندیەکانیان لەگەڵ موسڵمانان، چۆنیەتی وەرگرتنی باج لێیان، هاوشێوەی ئەم شتانە، دەبێ زانیاری تەواو بەدەست بخەین.

دەشتی ئورمییە، شارەکە بە هەمان ناو لەخۆدەگرێ، درێژیەکەی ٥٠ میلە لە باکورەوە بۆ باشور. دەریاچەی ئورمییە دەکەوێتە خۆرئاوا و فراوانیەکەی ٣٠٠ کیلۆمەتر چوار گۆشەیە، نزیکەی ٥٠٠ گوند دابەش بوونە بەسەر دەشتی ئورمیەدا، نزیکەی لە ١٠٠ گوندا مەسیحییە ئاشوریەکان نیشتەجێن، ئەوانی دیکەش موسڵمانان شیعەی تێدا نیشتەجێن، هەروەك هەندێك دانیشتوانی سوننەشی لێن.

سێ ڕووباری گەورە هەن، لە چیاکانی دەوروبەر هەڵدەقوڵێن، بە ناو دەشتایی بەرەو ئورمیەدا دەڕۆن، ئەوانیش بریتین لە (جەهر جای) و (نزلو جای) و (براندوز جای).

دەشتەکانی ئورمییە جوان و سەوزن، تا ئاستێك دەتوانرێ ناوبنرێن بە (بەهەشتی ئێران).

گەورەترین هۆزی ناوچەکە ناوی هۆزی (ئەفشارە) کە شیعە مەزهەبە[1].

سیستەمی باج و خەراج بە (کورال) ناودەبرێ، بە مانای (کۆشش بکە، وەربگرە)، ئەو سامانانەی وەك باج کۆدەکرێنەوە، ئەمانەن:

باجی خێزانی موسڵمان ٥ قرانە

باجی مەسیحییەکان ٨ قرانە

باجی سەر مەڕوماڵات و ئاژەڵەکان باجێکی یەکسانە

گامێش ٣ قران، مانگا ١٠/ ١ قران، مەڕ ١٠ شاهی، مانگا ١٠ / ١ قران.

مەسیحیەکانی سەرووی تەمەن ١٥ ساڵ، لە جیاتی خزمەتکردن لە ژێر ئاڵادا، ساڵانە ٥ قران دەدەن. لێکۆڵینەوەی تێروتەسەلم کردووە لەبارەی هۆکاری ئەوەی خانەوادە مەسیحییەکان دوو قرانی زیادە دەدەن بەراورد بە باجی خانەوادە موسڵمانەکان، بەڵام من نەگەیشتوومەتە هیچ دەرئەنجامێك.

لەبارەی زنجیرەی پلە داراییەکان، هاوڵاتی لەبەرامبەر موڵکدار، موڵکداریش لەبەرامبەر حکومەت بەرپرسە، باج و سەرانەکانی بە نەختینەیی وەردەگیرێن، یان بە هەر شێوەیەك کە حکومەت دیاری دەکات و بەشێوەیەکی ساڵانە.

---

(١) هۆزی ئەفشار: یەکێکە لە هۆزە مەزنەکان، کە بەشداربوونە لە دروستکردنی دەوڵەتی سەفەویدا، لە ئورمییە نیشتەجێ بوون، دەستیان گرتووە بەسەر زۆرێك لە زەوی و موڵکەکاندا.

ئەوەی بەلای حکومەتەوە گرنگە، بریتییە لە وردی ئەندازەی سامان، کە دیاری دەکرێ، لەلای گرنگ نییە سامانەکە بە دادگەرانە یان نادادگەرانە گەیشتووەتە ئەندازەکەی.

لە نزیك قوتابخانەیەکی ئەمریکی، کە شوێنی مانەوەم بوو، دوو گوند هەن، یەکێکیان موسڵمان و ئەوەی تریان مەسیحیە، لە هەر دووکیاندا نزیکەی ١٥ خێزان دەژین، هەر یەکێکیان خاوەنێکی هەیە.

سیستەمی موڵکداری کشتوکاڵی بەشێوەیەکە، موڵکدار تۆ بۆ جوتیاران دابین دەکات، لە وەرزی بەرهەم دروێنەدا، یەك پشك دەداتە جوتیار، بەرهەمی ساڵێك دەگاتە نزیکەی ١٥ خەروار[1] دەوڵەت لە هەر خەروارێکی گەنم ٥ قران وەردەگرێ، باجی بەدەستهاتوو کۆی گشتیەکەی لە ساڵێکدا دەگاتە ٢٥ تومەن.

زۆرێك لە موڵکداران پێشێلی ماف مەسیحیەکان دەکەن، تۆوی زیاتر بە موسڵمانان دەدەن، بەڵام باجەکە یەکسانە، هەندێك جار موڵکدار پارچە زەویەکی کشتوکاڵی بە جوتیار دەدات تا سوود لە بەرهەمەکانی ببینێ بۆ چاککردنی باری گوزەرانی، بەڵام مەسیحی لێی بێبەش دەکرێ.

لە دەشتی ئورمیەدا، هەندێك گوندم لە نزیکەوە بینی، دانیشتوانەکەی مەسیحی بوون، ژمارەیەکیشیان موسڵمان بوون.

جوتیارە مەسیحیەکان لە موسڵمانەکان زیاتر لە خۆشگوزەرانیدا دەژیان. بەڵام لەبەر ئەوەی کەمینەن، هیچیان پێ ناکرێ لەبەرامبەر موڵکداری خۆسەپێن.

کاتێك لە گوندی (ئیرشادی) بووم، کە دەوڵەت بەڕێوەی دەبرد، بەپێی سیستەمی (کوڕاڵ)، گوێبیستی ستەمی موڵکدارەکە بووم، ڕاستەوخۆ سکاڵاکەم گەیاندە

(١) خەروار، کێشەکەی بە ئەندازەی ٣٠٠ کیلۆگرامە.

کاربەدەستی ئورمییە، سەرکۆنەی مولّکدارەکەی کرد و هەڕەشەی لە کاردووخستنەوە و سزادانی ئەوی کرد.

بۆ چەند ڕۆژێك لە گوندی (کوك تبە) مامەوە، کە یەکێکە لە گوندە پێشکەوتەکانی دەشتی ئورمییە، ڕۆژی یەکشەممە نوێژم لە کڵێسای ئاشوریەکاندا کرد، لەوێ ژمارەیەکی زۆر لە پیاو و ئافرەت و منداڵانی ئاشوری هەبوون، بەشداریان لە بەجێگەیاندنی پەرستشی ئاینیدا دەکرد، دوای نوێژ قسەم لەگەڵ ئەوان کرد بە تورکی و سڵاوی گەرمی شاژنی ئینگەلتەڕام بە مەسیحییەکانی ناوچەکە گەیاند، داوام لێکردن ببنە هاوڵاتی چاك بۆ شا و هیوام پیشاندا لە چاکتربوونی دۆخی مەسیحییەکان ڕۆژ دوای ڕۆژ، لە سایەی ئەو پەیوەندیە باشەی لە نێوان ئێران و ئینگەلتەرادا هەیە.

بەداخێکی قوڵەوە دەڵێم: لە هەندێك لەو گوندانەی دەکەونە سەر ڕووباری (نزلو جای)، موسڵمانان و مەسیحییەکان ناچار دەکەن بۆ ئەنجامدانی کاری بێ کاری. تەنانەت هەندێکیان لێشیان دەدرێ، بارودۆخی موسڵمانەکان لە مەسیحییەکان خراپترە، چونکە مەسیحییەکان بە پێشنیازی مژدەدەرانی ئەمریکی دەستەیەکیان داناوە، بۆ بەرگری کردن لە مافەکانیان، یارمەتی باشیان پێدەدرێ لەلایەن ئەمریکا و ئینگەلتەڕاوە.

سەبارەت بە کورد بارودۆخەکەیان زۆر نالەبارە، هیچ پشتیوانێکیان نییە، حوکمەتیش بەهەمان شێوە، لەبەر ئەوەی بە چاوی نامۆ سەیریان دەکەن، ئەوا ستەمی زۆرتریان لێدەکرێ.

زۆربەی گوندە کوردیەکان کاول بوونە، جەستەی لاواز و باریك و ڕووخسارە زەرد هەڵگەڕاوەکانی کوردە گوندنشینەکان، بەڵگەیەکی بڕاوییە لەسەر ناڵاندنیان. شێوەی ڕژێمی دەرەبەگایەتی باو لە ناوچەکە، هەردەم دەبێتە مایەی بوونی مولّکدارێکی بێ وژیدانی بڕیار بەدەست، کە مانای مرۆڤدۆستی نازانێ.

هەردەم موڵکدار بایەخ دەدات بە دابینکردنی ئەندازەی باجی ساڵانە، بەڵام ڕەچاوکردنی مرۆڤایەتی ئەوا تەنها خەیاڵە. لە هەندێك کاتدا و بەهۆی فەتوای هەندێك زاناوە، موسڵمانان کەلوپەلی مەسیحییەکان ناکڕن.

کورد چەندان جار زیاتر لە دۆخی خراپدا دەژین، چونکە ڕووبەڕووی هێرشەکانی ئێران دەبنەوە، موڵك و کەل و پەلەکانیان هەردەم هەڕەشەی لەناوچوونیان لەسەرە.

هیچ کێشەیەك نییە ڕوونکردنەوەی پوخت بدەم، لەبارەی (ئیسلامی نوێ)، بەپێی ئەو یاسایەی کە ئەگەر کەسی مەسیحی ببێتە موسڵمان، ئەوا دەبێتە خاوەنی گشت سامانی خانەوادەکەی، زۆر جار وا ڕوویدا گەنجی موسڵمان کچێکی مەسیحی هەڵدەخەڵەتێنێ، بە بانگەشەی ئەوەی کچەکە بووەتە موسڵمان، داوای سامان و موڵك لە خانەوادەکەی دەکات.

دەبێ کاری زۆر بکرێ، بۆ ڕەتکردنەوەی ئەم یاسایە، کە بەشێوەیەکی ئاشکرا سوکایەتی بە پیرۆزیەکانمان دەکات، ئەم یاسایە دژی دادگەری و مرۆڤایەتی و یەکسانیە. پێشبینی دەکەم حکومەتی ئێرانی ڕەزامەند دەبێ لەسەر ڕەتکردنەوەی ئەم یاسا نا مرۆڤانەیە، ئەگەر پێشنیازی لەم بارەوە بۆ بکەم.

دوای لێکترازانی نێوان دەوڵەتی ئێرانی و هەندێك هۆزی یاخیبوو. چەندین جار بینیم کاتێك کار دەگاتە دادگا، دادوەر بڕیار دەدات بە گێڕانەوەی کچەکە بۆ خانەوادەکەی و پێبژاردن بەسەر تۆمەتبارەکەدا دەسەپێنێ. یەکێك لەم دادگایانە بڕیای بەندکردنی بۆ ماوەی سێ هەفتە بەسەر تۆمەتبارێکدا سەپاند، هەروەها بەڵێن وەرگرتن لێی بەوەی دوای ئازاد کردنی نەگەڕێتەوە بۆ ئەم جۆرە کارانە.

لە دادگاکانی ئێرانیدا گەواهی و شایەتی کەسی مەسیحی لە دژی موسڵمان وەرناگیرێ. هەمان دۆخ لە تورکیاش هەیە، بەڵام لەبەر ئەوەی یاسای تورکی جەخت

دەکاتەوە لەسەر یەکسانی نێوان گەلان، دەگرێ سود لەم یاسایە وەربگیرێ لە کاتی پێویستدا، ڕێگە لە پێشێلکردنی مافەکان بگیرێ.

زۆربەی کات لە ئێران، داننانرێ بە مافەکانی مەسیحی و جولەکەکان، هەر بۆیە ئەرکی ئینگەلتەرایە داوا لە ئێران بکات بەشێوەیەکی باشتر هەڵسوکەوت لەگەڵ کەمینەکان بکات.

لەوەی پێشوودا وتم: ئاشوریەکان لە جیاتی خزمەتکردنی سەربازی، بە بڕە پارەیەك دووچاری پێبژاردن (غرامە) دەبن، لە کۆتاییدا حکومەت یاسایەکی دانا، ئاشوریەکانیش ناچار دەکات بۆ ئەنجامدانی خزمەتی ئاڵا و بەرەو کۆمەڵە موزیکیەکان لە یەکە سەربازیەکان دەبرێن، لەبەر ئەوەی سەربازە موسڵمان و مەسیحییەکان لە یەك شوێنی هاوبەشدا دەخەون، ئەوا بەردەوام مشتومڕیان لە نێودا بەرپا دەبێ، کەسە مەسیحییەکە ماف دەخورێ.

ئاشوریەکان بەلایەنی کەمەوە ساڵانە جارێك گەشت بۆ ڕوسیا دەکەن.

هەندێکیان بە دوای کاردا دەگەڕێن، لە بەدلیس یان ناوچەکانی تری قەوقاز، بەڵام زۆربەیان دەچنە مۆسکۆ و پێترسبێرگ بۆ سوالکردن، لەوانەیە هیچ گەلێك لە جیهاندا نەبێ وەك ئاشوریەکان خازۆکی بکاتە پیشەی خۆی. هەر ساڵێك ٥٠٠٠ ئاشوری دەچنە ڕوسیا، لە نێویاند ٣٠٠ بۆ ٥٠٠ خازۆکی دەچن، ئەوانی دیکەش بۆ گەڕان بەدوای کاردا. داهاتی ساڵانەی خازوکی دەگاتە ٤٠٠٠ لیرە، داهاتی کار دەگاتە ٠٠٠، ١٠٠ لیرە، لەکاتی گەڕانەوەیاندا، ئاشوریەکان زۆر سامان لە دەستدەدەن، بەهۆی فەرمانبەرانی گومرگ، کوردەکان، پاسەوانە حکومیەکان، ڕێگرەکان هاوبەشی بەردەوامی ئاشوریەکانن.

مژدەدەرە ئەمریکیەکان و ئاشوریەکان کار دەکەن بۆ چاك کردنی بارودۆخی مەسیحییەکان لە دەشتی ئورمیەدا.

فەرمانبەرانی دەوڵەتی ئێرانی ڕێز دەگرن لە دروشمەکانی ئاینی مەسیحی و ڕێگری لێناکەن.

ڕاپۆرتەکان سەبارەت بە چەندین بابەت، بۆ وەزیری ڕاسپێردراوی حکومەتی پایەبەرز بەرز دەکەمەوە، خۆشبەختانە بە ئەرێنی هەڵسوکەوتی لەگەڵ دەکرێ.

مژدەدەرانی ئەمریکی لە هەر گوندێکی مەسیحیدا قوتابخانە و کڵێسایان دروستکردووە، لە هەر قوتابخانەیەکدا مامۆستایەك دانراوە، شوێنی خەوتن و مانەوەی مژدەدەران دەکەوێتە دەوروبەری گوندەکان. فێرکردنی ئاشوریەکان بەخێرایی بەرەوپێش دەچێ، خوێندنی زانستە ئاینیەکان و زمانەکان ئەنکلوساکسونیەت بەشێکی ناچاریە لە پەیڕەوی خوێندندا. حکومەتی ئێرانی بە هەمان شێوە ئاسانکاری پێشکەش دەکات سەبارەت بە کاروباری ئاشوریەکان. ڕۆژگاری ڕووناکی و ئاشتی لە ڕێگەیە.

تەبریز، ١١ نۆڤەبەری ١٨٨٠

واژوو ویلیام. ج. ئابوست

بەڵگەنامەی (٨١)

ژمارە ٣٦

لە مستەر تامسونەوە بۆ ئێریل کرانفیل

تاران ١٢ نۆڤەمبەری ١٨٨٠

گەورەم

خۆشحاڵم به جەنابتان ڕا بگەیەنم، دوێنێ نامەیەکەم لە شاوە پێگەیشتووە، لە ڕێگە (میرزا سەعید خان[1])، ئاماژەی بە هەوڵە کاریگەرەکانی ئێوە کردووە، لە هاندانی سوڵتانی عوسمانی بۆ هاریکاری کردن لەگەڵ ئێران، بۆ لەناوبردنی کورد. شای مەزن لە نامەکەیدا دەڵێت، لەگەڵ ئەوەی زاڵبووین بەسەر بزوتنەوەکەدا، بەڵام ترسی ئەوە هەیە سەرکردەکانی بزوتنەوەکە ڕایانکردبێتە ناو خاکی سوریا.

شا جەختی کردەوە لەسەر توندکردنی هەوڵەکانتان بۆ فشار خستنەسەر سوڵتانی عوسمانی، بۆ هاریکاری کردن لەگەڵ ئێران و دەستگیرکردنی شێخ عوبەیدوڵڵا و کوڕەکانی و گشت ئاژاوەچییەکان، کە پەنایان بۆ تورکیا بردووە، لێپرسینەوە کردن لەگەڵیان بە توندی. بە تێڕوانینی شا، هاریکاری هاوبەشی هەر دوو لا دەکرێ ببێتە هۆی ڕیشەکێش کردنی بزوتنەوەی کورد.

واژوو ڕۆناڵد. ف. تامسون

بەڵگەنامەی (٨٢)

ژمارە ٣٧

لە مستەر تامسونەوە بۆ ئێرل گرانفیل

تاران ١٢ نۆڤەمبەری ١٨٨٠

گەورەم

شانازی دەکەم بە ئاگادار کردنەوەی جەنابتان، هەواڵی مردنی لەناکاوی (حیشمەت دەولە میرزا) کە پێشتر لەلایەن تارانەوە بۆ سەرکردایەتی کردنی هێزە چەکدارەکان بۆ لەناوبردنی کورد دانرابوو، پێش چەند کاتژمێرێك گەیشتە تاران.

---

(١) وەزیری دەرەوەی حکومەتی قاچاری.

دوێنێ بروسکەیەك لە حکومەتی ئێرانی بە واژووی (موشیر حوسێن خان) پێگەیشت، ئامازەی بەوەدا شاری (مەهاباد) بە تەواوی لەلایەن ئەو هێزانەوە پاککراوەتەوە، کە (ئیعتماد سەڵتەنە) سەرکردایەتیان دەکات، کوڕی شێخ عوبەیدوڵڵا و هەمزە ئاغا لە سەرکردەکانی یاخیبوان هەڵاتوون، هێزە ئێرانیەکان شوێنیان کەوتوون. یەکێك لە پۆلە کوردە یاخیبووەکان، بە توندی بەرەنگاری هێزە ئێرانیەکان بووەوە، لە کاتی کشانەوەیدا بەرەو سنوور و هەوڵدانی بۆ ڕۆیشتنە ناو تورکیا، ناچار بوو بەرەو بەرزایەکانی دەوروبەر ڕابکات. زیانەکانی کورد ٢٠٠ کەس بوو.

بەڵگەنامەی (٨٣)

ژمارە ٢٨

لە مستەر کوشنەوە بۆ ئێریل گرانفیل

١٣ نۆڤەمبەری ١٨٨٠

داواتان لێدەکەم مۆڵەتم بدەن، تا داوا لە بابولعالی بکەم، شێخ عوبەیدوڵڵا و کوڕەکانی دەستگیر بکات، سزایان بدات بۆ ئەوەی ببنە پەند بۆ ئەوانی تر؟ بەدڵنیایەوە بە بڕوای من بێباکی (بابولعالی) لە بابەتی شێخ و کوڕەکانی دەبێتە هۆی هەڵگیرسانی ئاگری شۆڕشێکی گشتی و سەرمتاسەری لە کوردستان.

بەڵگەنامەی (٨٤)

ژمارە ٣٩

لە ئێریل گرانفیلەوە بۆ مستەر کوشن

وەزارەتی دەرەوە، ١٣ نۆڤەمبەری ١٨٨٠

به ئامارەدان بە بروسکەکەی ئەمڕۆتان، ئەندازەگیری خستنەڕووی بابەتی شێخ عوبەیدوڵڵا بۆ بابولعالی بۆ ئێوە جێدەهێڵم.

کونسڵەکان لە ڕاپۆرتەکانیاندا دەڵێن: ناردنی هێز بۆ لەناوبردنی شێخ، هەڕەشە نییە بۆ سەر ئەستەنبۆڵ. پێویستە بابولعالی ئاگادار بکرێتەوە، پاراستنی شێخ لەوانەیە ببێتە هۆی تێکچوونی پەیوەندی نێوان ئێران و تورکیا.

واژوو کرانفیل

بەڵگەنامەی (٨٥)

ژمارە ٥٦

لە کونسڵی گشتیەوە بۆ ئێریل کرانفیل

تەبرێز، ١٥ نۆڤەمبەری ١٨٨٠

گەورەم

شانازی دەکەم گوڵبژێرێك لەو یاداشتنامانەتان پێشکەش بکەم، کە لە کاتی هێرشی کورد نووسیومە، بۆ سەر ئورمییە، لەگەڵ وێنەیەك لەو نامەیەی ناردوومە بۆ وەزیری ڕاسپێردراوی حکومەتی پایەبەرز، هاوپێچ لەگەڵ ئەم بروسکەیەدا، هەروەك چەند بابەتێك دەخەمەڕوو لەبارەی سەردانەکەم بۆ (مەرگەوەڕ) و (ئەشنویە) و (سولدوز) و (مەهاباد) سەربازگەی ئێرانیەکان لە (بناب).

کاتێك هەواڵم بیست لەبارەی هەواڵەکانی پێشکەوتنی سەرسوڕهێنی لەشکری کوردی بەرەو تەبرێز، پێم وابوو ئەرکی منە لە ئورمیە دەربچم و بگەڕێمەوە شوێنی کارکردنم. مەترسی هەبوو ئەگەر لە ڕێگەی سەلماسەوە گەڕابامەوە، چونکە هێرشی شێخ سدیق بۆ سەر هێزەکانی تەیمورخان لە هەر ساتێکدا پێشبینیکراو بوو. هیچ

ڕێگەیەکم لەبەردەمدا نەبوو، تەنها بردن نەبێ بۆ ڕێناسێکی کوردی، کە شێخ لە خزمەتی منی دانابوو.

لەبەر ئەوەی شێخ پێی وتم ڕێناسەکە لە ناو سەربازگەی کوردا هەیە، ناچاربووم بچمە ئەوێ. لە ماوەی مانەوەمدا لە ئورمیەدا، بە هەموو تواناکەم کارم کرد بۆ قەناعەت کردن بە شێخ، بۆ خۆدوورگرتن لە جەنگ و خوێنڕشتن، چونکە پێشبینیم کرد جەنگەکە فراوان و توند بێ، لەوانەیە ببێتە هۆی بەفیڕۆچوونی گیانی سەربازەکان و هاوڵاتیانیش.

بەرگەی مەترسی مەزنم گرت بۆ ئەوەی ڕەزامەندی حکومەتی پایەبەرز بەدەستبهێنم.

واژوو ویلیام. ج. ئابوت

بەڵگەنامەی (٨٦)

ژمارە ٦٨

لە بریکاری کونسڵەوە، کلایتۆن بۆ میجەر تروتر

وان، نۆڤەمبەری ١٨٨٠

(گوڵبژێرێک)

زانیاری تەواو نییە لەسەر جوڵەکانی کورد لە ئێران. دەوترێ عەبدولقادر مراغەی داگیرکردووە، کۆمەڵەی بچوکی ئەسپسوارەکانی جێگەی خۆیان گرتووە لە نزیک دیوارەکانی تەبریز، ژمارەیەکی زۆری هێزە کوردیەکان لە هۆزەکان پێکدێن، بۆیە چەك و کەرستەی سەربازی پێشکەوتوویان پێ نییە، هەر بۆیە دەکرێ لە ناوببرێن لەلایەن یەکەی سەربازی بچوکەوە.

زانیاریەکانی دوایی ئەوە دەگەیەنن شێخ عوبەیدوڵڵا ئامادەکاری دەکات بۆ هێرش کردنە سەر ئورمییە، ئەرمەنەکان لە (باش قەلعە) جەخت دەکەنەوە لەسەر بوونیان لە گوندەکانی دەوروبەری ئورمییە و لەلای سنوور.

شێخ زۆر هەوڵ دەدات یارمەتی مەسیحیەکان بەدەستبخات. ئاشوریەکان لە شەمزینان گوێڕایەڵیان بۆ نواندووە، نێردراوێکی ناردووە بۆ لای (مار شەمعون)، داوای هاوکاری کردنی لێدەکات، جەخت لەسەر سزادانی دەستدرێژی کاران دەکاتەوە.

دەوترێ نزیکەی ٤٠٠ بۆ ٥٠٠ کەسی ئاشوری، چوونەتە پاڵ هێزەکانی شێخ، بەڵام کاتێك بنچینەی بابەتەکەیان زانیوە، وتویانە لەگەڵ ئێرانیەکان ناجەنگین، گەڕاونەتەوە ماڵەکانیان.

سەرکردەی ئەرمەنیەکان لە (باش قەلعە) کە بەم دواییانە هاتە ئێرە پێی وتوم، شێخ چەندین بانگهێشتی فەرمی بۆ ناردووە، بۆ چاوپێکەوتن، بەڵام لە هەر جارێکدا پاساوێکی هێناوەتەوە.

بەڵگەنامەی (٨٧)

ژمارە ٤١

لە ئیریل گرانفیلەوە بۆ مستەر بلانکیت

وەزارەتی دەرەوە، ١٦ نۆڤەمبەری ١٨٨٠

چەند زانیاریەك هاتوون، لە نامەکەی (م. دی. کیرس) بۆ باڵیۆزی ڕوسی، لەبارەی داواکاری شای ئێران لە ئیمپراتۆری ڕوسیا، بۆ ناردنی یارمەتی بۆ وڵاتەکەی، لە پێناو لەناوبردنی ڕاپەڕینەکەی کورد.

به (ئەمیر لوبانف)م[1] وت: دڵنیام بکاتەوە لە دەستومرنەدانی ڕوسیا لە ئێران، ئەوەی دەربڕی کە خودی ئیمپڕاتۆر حەز بە بەزاندنی سنوورەکان و هاتنە ناو خاکی ئێران ناکات، تا نەبێتە مایەی ورژواندنی دەوڵەتانی خاوەن بەرژەوەندی، بەتایبەت بەریتانیا.

(ئەمیر لوبانف) زیاتر وتی: (ویستی ئێمە ئەوەیە نەچینە ناو جەنگەوە) منیش لە وەڵامیدا وتم: (ئەمە چاکترین شێوە دەربڕینە بۆ کۆتایی هێنان بە گفتوگۆکان).

واژوو گرانفیل

بەڵگەنامەی (٨٨)

ژمارە ٤٥

لە مستەر کوشنەوە بۆ ئێریل گرانفیل

ئەستەنبۆڵ ١٦ نۆڤەمبەری ١٨٨٠

لەوەتەی ئەو نامەیەم بۆ نووسی لە ٢٦ ئۆکتۆبەر لەبارەی پرسی کورد، دانوستانی ڕێك و پێکم ئەنجامداوە لەگەڵ سەرۆك وەزیران و وەزیری دەرەوە، بەڵام تا ئێستا ناتوانم شیکردنەوەیەکی تەواو بخەمەڕوو، لەبارەی ڕاپەڕینیان و هێرشەکەیان بۆ سەر خاکی ئێرانی.

ڕاپۆرتەکانی وەزارەتی دەرەوە ئاماژە دەکەن بەوەی یەکێك لە سەرکردەکانی کورد، لە ئەستەنبۆڵ بۆ چەندین ساڵ گیرابوو، بەڵام دوای ئەوەی لە بەندیخانە ڕزگاری بوو، ڕوویکردە شوێنی لە دایکبوونی و دوای ماوەیەکی کەم لە ئێران دەرکەوت و بە شکۆ و ڕێزەوە لەوێ پێشوازی لێکرا.

---

(١) لەوانەیە ئەمیر لوبانف، باڵیۆزی ڕوسی بێ لە لەندەن.

ئەو پرسەی پێویستە لێکۆڵینەوەی لەبارەوە بکرێ، ئەوەیە حکومەتی عوسمانی چۆن دەڕوانێتە کورد؟ ئایا تورك ڕازین لە بزوتنەوەکەی کورد؟ ئایا ئەندازەی ڕاستی ئەو پڕوپاگەندەیە چەندە، کە ئەستەنبۆڵ چەك بۆ کورد دابین دەکات.

پێویستە سەیری ئەم پڕوپاگەندانە بکرێ زۆر بە وردی، چونکە حکومەتی تورکی دەیەوێ ئەو ناوچانە بگێڕێتەوە کە لە ماوەی جەنگدا لە دەستی داون[1]. ئەم گریمانەیە لەم کاتەدا زیاتر دەبێ، کە شێوەزاری تورك لەبارەی ئەم پرسە ناڕوون و شێلو و دوو ڕوویی هەڵدەگرێ.

هەرگیز ئەندێشە نەدەکرا ئێرانیەکان لەبەرامبەر کورددا خۆڕاگر بن.

سەرباری ئەوەی باسکرا، شەوی ڕابردوو وەزیری دەرەوە پێی وتم، هێزە تورکییەکان نەیانتوانیوە یان ڕێگریان نەکردووە لە هاتنە ناوەوە بۆ ناو خاکی ئێرانی، لە بەدواداچوونی بۆ کورد.

ئایا حەقیقەتەکە ئەوەیە تورکیا بە هێزی ١٠٠٠٠ سەرباز ناتوانێ لەگەڵ کورد بجەنگێ؟ ئایا دەکرێ دڵنیایی بدرێ لەوەی تورکیان لە دۆخی دەستگرتن بەسەر شێخ عوبەیدوڵڵادا، سزای دەدات؟

---

(١) جەنگی نێوان ڕوسیا و عوسمانیەکان ١٨٧٧ – ١٨٧٨ بوو، بە ڕێکەوتننامەی سان ستیفانۆ کۆتاییهات، لە سێی مارسی ساڵی ١٨٧٨ لە سان ستیفانۆ واژوو کرا، شارێکە لە خۆرئاوای ئەستەنبوڵ، لەسەر کەرتی ئەوروپی لە دەریای مەرمەرە لە تورکیا، ئەم ڕێکەوتننامەیە لە ٢٩ مادده پێکدێت، لەلایەنی تورکیەوە سەفوەت پاشا واژووی کردووە، ئەم ڕێکەوتننامەیە بووە هۆی دەرکەوتنی دەوڵەتێکی بولگاری مەزن. دەوڵەتانی ئەوروپی دژی ئەم ڕێکەوتننامەیە بوون، چونکە زیانی گەیاندووە بە هاوسەنگ ئەوروپی و ڕوسیا دەسکەوتی زۆری بەدەستهێناوە، بۆیە هەرگیز جێبەجێ نەکرا، بەڵکو گۆڕدرا بە ڕێکەوتننامەی بەرلین، بەم پێیە دەوڵەتی عوسمانی زۆرێك لە زەویەکانی دۆڕاند، لەوانە ناوچەی قتور، کە دەکەوێتە خۆرئاوای ئورمیە و خۆرهەڵاتی ویلایەتی وان.

شتێکی سەیرە هێزێکی وەك تورکیا نەتوانێ ڕێگری بکات لە هاوڵاتیانی لە هێرش کردنە سەر خاکی دەوڵەتی دراوسێ!!

لەگەڵ چەندین دەسەڵاتدار قسەم کردووە، لەبارەی گریمانەی سزادانی شێخ، بەڵام لە هەر جارێکدا یەك وەڵامم بیستووە، ئەویش ئەوەیە (گومان لەوەدا نییە نەرم و نیانی نواندنی زۆر لەگەڵ شێخ شتێکی ڕەوایە). ئەمە لە کاتێکدایە دەسەڵاتدارانی تورکی دەستەوەسانی خۆیان دەردەبڕن لە گرتنی سەرۆك هۆزێکی بچوکی کوردی، کە سێ کەسی کوشتووە لە بەندیخانەی (سیواس) هەڵاتووە، چۆن دەکرێ متمانەی پێبکرێ بەوەی ڕێگەیەکی مەترسیداری سیاسی دەگرێتەبەر بە سزادانی شێخ؟.

وێنەیەکی وەرگێڕدراوی یەك لە وتارەکانی ڕۆژنامەی (حەوادس)تان بۆ هاوپێچ دەکەم، لەبارەی سەرچاوەکانی هێرشی کورد.

لە پەیامنێری نیشتەجێی ئەستەنبۆڵ

ڕاپەڕینی کوردستان (سەرچاوە – ڕۆژنامەی حەوادس)

بابەت، ئەو بابەتانەی نارەزایەتیەکانی کوردی لە ئێران وروژاند.

پەیامنێرەکەمان لە ئەستەنبۆڵ دەنووسێ: لە مانگی ڕەمەزانی ڕابردوو، کاربەدەستی مەهاباد (ئاغا شەهزادە) یەکێکی ناردووە و داوای (هەمزە ئاغای) سەرۆك هۆزی (مەنگۆر) دەکات، هەمزە ئاغا وەڵامی داواکەی دایەوە، ژمارەیەك ئەسپ و خشڵی وەك دیاری بۆ کاربەدەسەکە لەگەڵ خۆی برد، بەڵام کاربەدەستەکە وای بینی دیاریەکە نەگونجاوە و کەمە، (هەمزە ئاغا) داوای لێکرد کاتی پێبدات تا بتوانێ قەرەبوی بکاتەوە و شارەکەی جێهێشت، کاتێك ئاغا زادە گوێبیستی ڕۆیشتنی (هەمزە ئاغا) بوو، فەرمانی بە ڕائد (محەممەد سادق خان) و نەقیب (محەممەد حوسێن بەختیاری) کرد، کە ٥٠٠ ئەسپسواری چەکداریان لەگەڵ بوو، (هەمزە ئاغا) دەستگیر بکەن، بە دەست و پێ بەستراوی بیهێنن.

حەمزە ئاغا بەمەی زانی، ژمارەیەك ئەسپسواری خۆی نارد تا بەرەنگاری هێزی کاربەدەستەکە ببنەوە و شکستیان پێهێنا. کاتێك هەواڵەکە گەیشتە مەهاباد، شەهزادە هێزی زیاتری کۆکردەوە، هەر کە حەمزە ئاغا بەمەی زانی، لەترسی ئەوەی لە توانایدا نەبێ بەرەنگاریان ببێتەوە، داوای یارمەتی لە شێخ عوبەیدوڵڵا کرد، شێخ کوڕەکەی خۆی لەگەڵ دوو هەزار ئەسپسوار ڕەوانە کرد. سەرۆك هۆزێکی تر بە ناوی (کەریم خان) بەپەلە ڕۆیشت بۆ یارمەتیدانی حەمزە ئاغا. ئەم سێیانە بەرەو مەهاباد جوڵان بە هێزێکی ٨٠٠٠ ئەسپسوارەوە، هەر کە هەواڵەکە گەیشتە کاربەدەستی مەهاباد، ئەوا ناوبراو لە ترسان تۆقی و بەرەو تەبرێز لەگەڵ ژمارەیەك لە ئەسپسوارەکانی هەڵات.

حەمزە ئاغا و یاریدەدەرانی هیچ بەرەنگاریەکیان لەسەر ڕێگە بەدی نەکرد. لە کۆتاییەکانی مانگی سێپتێمبەر گەیشتنە مەهاباد و ڕۆیشتنە ناوی، پێشوازیەکی بێ وێنەیان لێکرا لەلایەن خەڵکی مەهابادەوە. هۆکاری ئەم پێشوازیەش ڕزگاربوونیان بوو لە ستەمی بێ سنووری ئێرانیەکان و باج، کە پشتی ئەوانی دەشکاند، کە لە لایەن حکومەتەوە کۆ دەکرایەوە لە چەندین بۆنەدا، وەك: (مانگانە) و (ساڵانە) و (جەژنانە) و (نەورۆز) و (موحەڕەمییە) ئەمە ئەو باجە بوو کە لە سەرەتای ساڵی مانگی یان مەولودی کۆ دەکرایەوە، لە ڕۆژی لە دایکبوونی پێغەمبەردا کۆ دەکرایەوە. دانیشتوانی مەهاباد زۆر کارتێکراو بوون، هەر وەرچەرخانێك لە ژیانیاندا قبوڵیان دەکرد.

دوای سێ ڕۆژ حەمزە ئاغا هێرشی کردە سەر میاندواو، دوای ئەوەی لەشکری کاربەدەستی مراغە (عەلی خان)ی تێکشکاند، کە لە ٢٠٠٠ ئەسپسوار پێکهاتبوو، لە یەکی ئۆکتۆبەردا شارەکەی داگیر کرد. لەم جەنگانەدا (مەلا محەممەد جاف) کوژرا، هەروەك (مەکرەمەت عیباد) بەدیل گیرا.

دوای میاندواو، کەرەتی (بناب) هات، (حاجی عەلی) کاربەدەست بە ٣٠٠٠ ئەسپسوارەوە بەرەنگاریەکی پاڵەوانانەی نواند، لە کۆتاییدا تێکشکا و کورد (بناب)یشی داگیر کرد.

ئاغا خان لەگەڵ ٧ یا ٨ لیوای سەربازی و ٨ تۆپ هاتە ناو جەنگەکەوە، جەنگەکە بۆ ماوەی بیست و چوار کاتژمێر بەردەوام بوو، لە کۆتاییدا لەشکری ئێرانی تواوە و بە هەڵاتوویی لە شەرەکە دەرچوو.

ئەم شکستە بووە هۆی بڵاوبوونەوەی ترسێکی تەواو لە تەبرێز، شازادەی جێنشین (موزەفەرەدین میرزا) و کاربەدەستی تەبرێز، کە ئەو کات لە تاران بوو، فەرمانیان بە (ئیعتمان سەڵتەنە) کرد بەوەی پێوستە لەشکرێکی مەزنتر ئامادە بکرێ بۆ لەناوبردنی ئەم ئاشوبە، فەرمان بۆ کاربەدەستی کرمانشانیش رەوانەکران، بۆ دەستکردن بە کرداری دژ بە یاخیبوان.

ئەو شارانەی کەوتنە نێو چنگی کوردە راپەریوەکان بێ بەرگری ئەمانە بوون: مەهاباد، سەقز، بانە، لاجان، سەرجان، شنۆ، بۆکان.

ئەو شارانەی کورد داگیریان کرد، دوای جەنگی سەخت ئەمانە بوون: میاندواب، مەرحمەت ئاباد، مراغە، نورمیە، وینوسراجە، هشترود، ساتلمش، بوزلیك، کیول ئەودل، کە کورد و جگە لە کوردیشی تیایدا نیشتەجێن.

وەزیری جەنگی ئێرانی پێشوو، برا (کورد عەزیز[1]) رۆیشتە پاڵ راپەریوان. بە سوود بینین لە تواناکەی توانرا زۆرێك لە سەرۆك هۆز و ئەفسەرانی کورد رابکێشرێن بۆ ریزەکانی هێزە راپەریوەکان.

---

(١) عەزیزخان یەکێك بوو لە میرەکانی هۆزی موکری لە سابلاخ – مەهاباد، ساڵی ١٢٠٧کۆچی لە شاری سەردەشت لە دایك بوو، دەدرێتە پاڵ قوباد بەگی کوڕی حەیدەر موکری، لە کاتی حوکمڕانی محەممەد شا و جێنشینەکەی ناسرەدین شادا، پلە و پۆستی بەرزی وەرگرت، لەوانە پۆسی سوپاسالار و کاربەدەستی

لای ڕاست: شێخ سەید تەهای نەهری، لای چەپ: شێخ عەبدوڵڵا.

ئازربایجان، کچی ئەمیر کەبیری سەرۆك وەزیرانی ئێرانی هێنا، بووە وەزیری بەرگری لە سەردەمی ناسرەدین شا لە ساڵی ١٢٨٤ کۆچیدا. ناسرەدین شا لە یاداشتنامەکانیدا نووسیویەتی و دەڵێت: ((بروسکەیەك لە مستەوفی مەمالیکەوە هاتووە، ئەوە بەدەستەوە دەدات کە سەرکردەی گشتی عەزیزخان، دوای بیست ساڵ لە ناڵاندن بەدەست نەخۆشیەوە کۆچی دوایی کردووە لە تەبریز، لە شەوی ١٨ شەوالی ١٢٨٧، لەگەڵ ئەوەی سەرکردەی گشتی کۆچکردووە تەمەنی گەیشتبووە ٨٠ ساڵ، لەگەڵ ئەوەشدا زۆر خەفەتم بۆ خوارد)). بڕوانە: بابا مەردۆخ ڕوحانی – مێژووی ناودارانی کورد – بەرگی سێیەم، لا ٣٦٨.

بەڵگەنامەی (٨٩)

ژمارە ٤٤

لە مستەر بلانکیتەوە بۆ ئێریل گرانفیل

سان پێترسبێرگ، ١٧ نۆڤەمبەری ١٨٨٠

گەورەم

پرسیارم لە (بارون جومینی) کرد، دوای نیومڕۆی ئەمڕۆ لەبارەی هەواڵەکانی کوردستان، وەڵامی دامەوە کە ڕاپۆرتەکان گەشبینن، هێزە ئێرانیەکان لە سەرەتادا، بڕوایان وابوو کورد یارمەتی زۆر مەزنیان لە تورکیا وەرگرتووە، بەڵام ڕوون بووە شتەکە لە ڕاستیدا وانەبووە، بارودۆخی کوردستان بەرەو سەقامگیری و ئارامی دەڕوات. هەوڵمدا زانیاری بەدەست بخەم لەبارەی ڕەوانەکردنی هێزی ڕوسی بۆ ئێران، بەڵام هیچ شتێکی شایەنی باسم بەدەست نەهێنا، هەموو ئەوەی ناوبراو وتی ئەوە بوو: (دەستوەردانی ڕوسی چیتر پێویست نییە).

واژوو ف. بلانکی

بەڵگەنامەی (٩٠)

هاوپێچی ١ ژمارە ٦٦

لە کونسڵی گشتی ئابوتەوە بۆ مستەر تامسون

تەبرێز، ١٩ نۆڤەمبەری ١٨٨٠

شەرەفمەند دەبم ئەم بروسکە بنێرم.

پۆستەی ئورمیە گەیشت، لە ١٢ نۆڤەمبەر شێخ و لەشکرەکەی هەڵاتن، بە ئاماژەدان بە بروسکەی ڕۆژ ١٨ نۆڤەمبەر، هێزە سەربازیەکان هەڵسان بە تێکدانی ئەو ناوچانەی سوننە نشینن، دەستدرێژیان کردە سەر ژیان و سامانی موسڵمانی سوننە مەزهەب و ئاشوریەکان.

لە نامەیەکی تردا بە تێروتەسەلی لەبارەی ئەم بابەتە دەنووسم.

لە بەرواری ١٢ نۆڤەمبەر نامەیەکم لە ئورمیە پێگەیشت، ئەوە دەگەیەنێ لە بەرەبەیانی ڕۆژی ١٢ نۆڤەمبەر هیچ شوێنەوارێکی هێزەکانی شێخ بەدی نەکرا، بەڵگەکان ئاماژە دەکەن بەوەی هێزەکان بە پەلە ناوچەکەیان جێهێشتووە، دەوترێ شێخ لە ناوچەی (مەرگەوەڕ) بووە، سەربازەکانی ئورمیە بەدوای کورد کەوتوون.

لەشکری ئێرانی موڵك و ماڵ و خاکی کوردیان تاڵان کرد، بەتایبەت موڵك و سامانی مەسیحییەکانیان تاڵان کرد.

دانیشتوانی (کوك تبە) ڕۆیشتنە لای تەیمور پاشا بۆ دەربڕینی سکاڵا، یەکێك لە مەسیحییە پرۆستانتەکان بە تەیمور پاشای وت: هەڵسوکەوتی کورد زۆر باشتر بوو، بەلایەنی کەمەوە دەستدرێژیان نەدەکردە سەر ئافرەتان.

لەوەتەی شێخ دەرچووە، ئێرانیەکان هەڵساون بە تاڵانکردنی گوندە سوننە نشینەکان. ئێرانیەکان گوندی (بالو)یان سوتاند و ٥٠٠ پیاویان سەربڕیوە[١].

هەروەك گوندی ئاشوریەکان (ئەنهاری)یان تاڵان کرد، (٨) ئافرەت و کچیان ڕفاند.

مژدەدەرە ئەمریکییەکان ڕۆیشتوون، بۆ سکاڵاکردن لەلای تەیمور پاشا، داوایان لێکردووە پاسەوان دابنێ، بۆ پاراستنی گوندەکان.

---

(١) ئەم تاوانانە، لە گشت ناوچەکانی کوردستان دووبارە بوونەوە، حکومەتی قاجاری تاوانی جەنگ و کۆمەڵکوژی و لێشاوێك تاوانی دژی مرۆڤایەتی ئەنجامداوە. بەڵگەنامە قاجاریەکان دان بەم تاوانانەدا دەنێن بە دەربڕینی ڕاشکاو، هەندێکیان خۆیان پێ هەڵدەکێشن.

واژوو ویلیام. ج. ئابوت

بەڵگەنامەی (٩١)

هاوپێچی ٢ ژمارە ٦٦

لە کونسڵی گشتی ئابوتەوە بۆ مستەر تامسون

تەبرێز ١٩ نۆڤەمبەری ١٨٨٠

شەرەفمەند دەبم ئەم بروسکەیە پێشکەش بە بەڕێزتان بکەم.

ژمارەیەکی زۆر لە قەوزاق گەیشتوونەتە نخجوان، دەوترێ بەتالیۆنێکی تەواوە.

دەیانەوێ بەرەو (جەلفا[1]) بجوڵێن. جوڵانەوەی سەربازی مەزن هەن لە نێوان (تلفیس و نخجوان). بیستومە هێزە ڕوسییەکان دەجوڵێن بەرەو (جەلفا). پێشبینی دەکرێ ڕوسیا چەکی مەزنی لە قارس کۆگا کردبێت.

ئەگەر میرنشینێکی کوردی سەربەخۆ دروست بوو، دوژمنێکی گەورە بۆ ڕوسیا لە نزیك (قارس و بایەزید) دەردەکەوێ، تەنانەت (تفلیس و ئەلیکساندەر)یش دووچاری هەڕەشەی ڕاستەقینە دەبنەوە.

ژمارەیەکی مەزن لە قەوزاقی ڕوسی لە (خنجوانەوە بەرەو جەلفا) جوڵاون، حکومەتی ئێرانی چاودێری ڕووداوە تازەکان دەکات بە بایەخێکی زۆرەوە.

بیستوومە سێ بەتالیۆنی ئەسپسواری لەشکری تورکی، گەیشتوونەتە بایەزید، بەتالیۆنێکی تر گەیشتووەتە (قزل دزیە). لەبارەی ئەم بابەتە ڕاپۆرتێکی تر دەنێرم.

واژوو ویلیام. ج. ئابوت

---

(١) ئەو کاتە خاڵێك بوو لەسەر سنووری نێوان ڕوسیا و ئێران، لە سنووری عوسمانی نزیك بوو.

بەڵگەنامەی (٩٢)

ژمارە ٤٢

لە مستەر تامسونەوە بۆ ئیرل گرافیل

تاران، ١٩ نۆڤەمبەری ١٨٨٠

گەورەم

پێش کاتژمێرێك بروسکەیەکم پێگەیشت، لە کونسلی گشتی حکومەتی پایەبەرزی بەریتانیا، لە تەبریز، لە بروسکەکەدا هاتووە، هێزەکانی شێخ عوبەیدوڵلا لە ئورمییە پاشەکشێیان کردووە و بەرەو (مەرگەوەڕ) هەڵاتوون. (تەیمور پاشاخان[1]) و (ئیقبال دەولە)ی کاربەدەستی ئورمییە و هەر دوو سەرکردەی هێزەکانی ئێران شوێن ئاژاوەگێڕان کەوتوون.

واژوو رونالد. ف. تامسون

بەڵگەنامەی (٩٣)

ژمارە ٤٣

---

(١) تەیمور پاشاخان کاربەدەستی ماکو بوو، کوردی ئێران بوو، لە هۆزی جەلالی، زۆر دژایەتی شێخی دەکرد، هەروەك لە نێوان ئەو و ئیقبال دەولەدا دوژمنایەتی کەسی هەبوو. لە کاتی جەنگدا فێڵکار بوو، ڕێگەی نەناسراوی دەگرتەبەر، بۆ خۆدوورگرتن لە بەریەکەوتن لەگەڵ هێزەکانی بزوتنەوەکە، وەك دزێکی ڕاستەقینە بوو، کەل و پەل و سامانی گشت خەلکی دزی، تەنانەت کەلوپەلی پشتیوانان و لایەنگرانی دەوڵەتی ئێرانیشی تاڵان کرد، هەزاران باری حوشتری لە سامانی تاڵانکراوی ناردە ماکو. سەربازەکانی شاری ئورمیەیان بە حەڵاڵ دانا و دەستدرێژی بێ وێنەیان کردە سەر کورد و تورك و سوننە و شیعە و مەسیحییەکان، وەك تۆڵە سەندنەوە لە کاربەدەستی شار ئیقبال دەولە، تەنها کاتێك گەڕانەوە کە شارەکەیان وەك کاولگە جێهێشت. ڕاپۆرتە قاچاریەکان ئاماژە بە چەندین تاوان دژی لایەنگرانی دەوڵەت دەکەن.

له مستەر تامسونەوە بۆ ئیریل گرانفیل

تاران، ٢٠ نۆڤەمبەری ١٨٨٠

گەورەم

پێش چەند ساتێك، بروسکەیەکم لە کونسڵی گشتی حکومەتی پایەبەرزەوە لە تەبرێز بەدەست گەیشت، ئەوەی تێدایە کە ژمارەیەك هێزی ڕوسی لە سەربازگەکانیان دەرچوون، بەرەو (نخجوان) لەسەر سنووری نێوان ڕوسیا و تورکیا بەڕێکەوتوون.

پێویستە هێزەکانی تایبەت بە سیخوڕی لە خاڵی سنووری لەلای (جەلفا) جێگیر ببن، بۆ چاودێری کردنی جوڵەکانی هێزە ڕوسیەکان.

مستەر تامسون بەهەمان شێوە ئاماژە دەکات بەوەی هێزێکی مەزنی ڕوسی بەرەو (جەلفا) جوڵاوە.

واژوو ڕونالد تامسوون

بەڵگەنامەی (٩٤)

هاوپێچی ٣ ژمارە ٦٦

لە کونسڵی گشتی ئابوتەوە بۆ مستەر تامسون

تەبرێز، ٢٠ نۆڤەمبەر ١٨٨٠

شەرمەزار دەبم، بە جەنابتان ڕابگەیەنم، ئەمرۆ چاومکەوت بە شازادەی جێنشین، شای مەزنم ئاگادار کردەوە لە وردەکاری سەردانەکەم بۆ ئورمییە. بۆ شازادەی جێنشینم ڕوونکردەوە بە درێژایی ماوەی مانەوەم لە ئورمییە، بە هەموو هەوڵێکمەوە ویستم کاریگەری لە شێخ بکەم، بۆ ڕێگەگرتن لە خوێنڕێژی. چەندین

دڵنیایم لە شێخەوە پێدرا، لەبارەی پاراستنی گیان و سامانی مەسیحی و موسڵمانان. هەروەك دەبێ سوپاس و پێزانین ئاراستەی ئیقبال دەولە بکەم لەبارەی بەرگریە پاڵەوانیەکەی لە ئورمییە.

پیرۆزباییم لە شازادەی جێنشین کرد، بۆ سەرکەوتنی بەسەر بزوتنەوەی کوردستان، لەم چاوپێکەوتنەدا شا بە گەرمی پێشوازی لێکردم، بە وردی گوێی بۆ وتەکانی گرتم.

واژوو ئابوت

بەڵگەنامەی (٩٥)

هاوپێی ١ ژمارە ٨٠

لە کاپیتان کلایتونەوە بۆ میجەر تروتەر

وان، ٢٢ نۆڤەمبەری ١٨٨٠

هەواڵەکان باس لە زاڵبوونی تەواو دەکەن، بەسەر ڕاپەڕینی کورد لە ئێران، تەنها چەند سەد کەسێك لە پاڵ شێخ عوبەیدوڵڵا و شێخ عەبدولقادری کوڕی ماون.

شێخ عوبەیدوڵڵا گەڕاوەتەوە ماڵی خۆی لە شەمزینان. دەوترێ تورك ڕێگەیان لە گەڕانەوەی ئەو گرتووە. بە هەر حاڵ شێخ لە نزیکی سنوور دەژیەت، شێخ عەبدولقادری کوڕی لە نێو هۆزەکانی باشوری دەریاچەی ئورمییە دەژیت.

ئەمڕۆ مژدەدەرانی ئەمریکی، نامەیەکیان پیشاندام، تیایدا هاتووە شێخ عوبەیدوڵڵا بۆ ماوەی هەفتەیەکی تەواو ئورمییەی گەمارۆ داوە، بەڵام ئێستا بارودۆخەکە باشتر بووە، بە نزیکبوونەوەی گەیشتنی هێزی تازەی ئێرانی.

پێشبینی دەکرێ ئەم جەنگە، بگۆڕدرێ بۆ جەنگێکی توونە لە نێوان شیعە و سوننەدا، هەر دوو لایەن لە کۆمەڵکوژی ناترسن. مەسیحییەکانیش بێ بەش نین لە مردن و خوێنڕشتن.

ئەو هەواڵەی لە (باش قەلعە)وە هاتووە، دەڵێت: هێزە تورکییەکان بە درێژایی سنووری (گەوەر) جێگیر بوونە، بۆ ڕێگەگرتن لە هەڵاتنی کورد و هێزە ئێرانییەکانیش شوێنیان کەوتوون. لەگەڵ ئەمەدا زۆرێك لە کورد هەڵاتوونە دیوەکەی تری سنوور، زۆرێك لە گوندە مەسیحییەکانیشیان تاڵان کردووە.

بە هەر حاڵ، پێم وانییە شێخ بەم خێراییە بتوانێ هێزەکانی و زەخیرە کەرستەکەی نوێ بکاتەوە بۆ دووبارە هێرش کردنەوە سەر ئێران.

واژوو ئیمیلیاس کلایتون

بەڵگەنامەی (٩٦)

ژمارە ٤٦

لە مستەر تامسونەوە بۆ ئێرل گرانفیل

تاران، ٢٣ نۆڤەمبەری ١٨٨٠

گەورەم

خۆشاڵ دەبم، پێتان ڕابگەیەنم، ئەمڕۆ بەیانی بانگهێشتێکی فەرمیم لە شاوە پێگەیشت. دوای ڕێوڕەسمی ڕێزلێنان، جارێکی تر شا دوودڵی خۆی لە هەمبەر ڕاپەڕینی کورد دەربڕی. شا وتی: حکومەتی ئێرانی ئاگاداری ئەوەیە کورد لە مەهاباد و دەوروبەری ڕۆیشتوونەتە دەرەوە، شێخ لەلایەن لەشکری ئێرانییەوە دوو جار شکستی خواردووە، بە سەرکردایەتی (تەیمور پاشاخان)ەوە، ئەمەش لە دەشتەکانی ئورمییە بووە، شێخ هەڵاتووە بۆ ناوچەی (مەرگەوەڕ)، عەبدولقادری کوڕی شێخ

لەگەڵ ئەسپسوارانی شکاك لەلای باوکی ڕۆیشتووە. هێزەکانی ئیقبال دەولە و تەیمور پاشا خان بەرەو گەرووی مەرگەوەڕ و برادۆست پێشدەکەون، هەروەك وا بڕیارە سوپاسالار[1] بەیانی بگاتە مەهاباد، لە ماوەی چەند ڕۆژێکدا دەچێتە مەهاباد، لە کاتی پێویستشدا دەچێتە ناوچەکانی شکاك. هێزە ئێرانیەکان هەوڵ دەدەن لە ناو سنووری ئێراندا شێخ دەستگیر بکەن، بەڵام شا باوەڕی وایە شێخ جارێکی تر بچێتە تورکیا، لە ژێر فشاری لەشکری ئێرانیدا.

شا پێی وایە تورکیا بەرپرسیارێتی تەواو هەڵدەگرێ، لەبارەی ئەم بزوتنەوەیە، چونکە پلاندانان و جێبەجێکردنەکەی لەلایەن شێخەوە لە ناو تورکیا ئەنجام دراوە. حکومەتی تورکیا هیچ ڕێوشوێنێکی نەگرتووەتەبەر دژی شێخ، تەنانەت بێدەنگی نواندووە لەبەرامبەر ئەو وتاردانە ئاگرینانەی شێخ بۆ جوڵاندنی کورد لە دیوی ئەم لایەی سنوورەوە.

شا پێشبینی دەکات، حکومەتی بەریتانی فشار بخاتەسەر حکومەتی عوسمانی، بابولعالی ناچار بکات لەسەر دەستگیرکردن و لە سێدارەدان یان دوورخستنەوەی شێخ عوبەیدوڵڵا بۆ ناوچە دوورەکان لە ئیمپڕاتۆریەت، یان ئەستەنبوڵ ڕەزامەند بێ لەسەر ڕۆیشتنە ناوەوەی هێزەکانی تورکی بۆ ناو خاکی تورکیا و لەناوبردنی ڕاپەڕینەکە بە تەواوی.

شا وتویەتی: ئەگەر بابولعالی بەخۆی ڕاستەوخۆ شێخ دەستگیر نەکات، ئەوا ناچار دەبێ فەرمان بە هێزە ئێرانیەکان بکات، بە بڕینی سنوور و لەناوبردنی یاخیبوان.

تێگەیشتم لەم شێوەزاری شا، کە ڕوسیا لە دواوەی ئەم کارەوەیە بۆ جوڵاندنی ئێران. بەڵام داواکاری ئێران بۆ هەڵسانی بابولعالی بە دەستگیرکردنی شێخ یان دوورخستنەوەی، شتێکی گونجاوە. ئەگەر کارێکی لەم جۆرە نەکرێت، ئەو گریمانەی ڕوودانی ڕووداوی لەم جۆرە لە بەهاری داهاتوودا لە ئارادایە.

---

(١) میرزا حوسێن خان، سەرۆك ئەرکانی لەشکری قاجاری بوو.

مانەوی شێخ عوبەیدوڵڵا لەسەر سنوور، هەڕەشەکردنی بە بەکارهێنانی هێز، دەبێتە هۆی ئەوەی مانەوەی چەند لەشکرێکی ئێرانی لە ئازربایجان پێویست بێت، ئەمەش پێویستی بە بودجەیەکی مەزن هەیە، هەروەك گشت کەرستە و زەخیرەکانی خۆراکی ناوچەکە، کە بەهۆی وشکەساڵیەوە لە بنەڕەتدا کەمی کردووە، ئەوا سەربازانی ئێرانی هەڵی دەلوشن.

لە کۆتاییدا، بابولعالی ڕەزامەندی دەربڕی، لەبارەی گفتوگۆ کردن لەگەڵ تاران دەربارەی ئەنجامدانی ڕێکەوتنێك سەبارەت بە کورد، حکومەتی ئێران لێکۆڵینەوە دەکات لە بانگەشەکانی ئەستەنبوڵ، لەبارەی شێخ عوبەیدوڵڵا و گشت سەرکردەکانی یاخیبونەکە.

ئەگەر گفتوگۆی هەر دوو لایەنەکە نەگاتە دەرەنجامێ، ئەوا بە دووری دەزانم، ئێران ئەم جارەیان بێ لایەن بمێنێتەوە وەك پێش دوو ساڵ، لە هەر جەنگێکی چاوەڕوانکراو لە نێوان ڕوسیا و عوسمانیەکان.

واژوو رونالج. ف. تامسون

بەڵگەنامەی (٩٧)

ژمارە ٤٧

لە مستەر تامسونەوە بۆ ئێریل گرانفیل

تاران، ٢٤ نۆڤەمبەری ١٨٨٠

گەورەم

بە ئامازەدان بە نامەی ڕۆژی ٢٠ نۆڤەمبەر، تیایدا ئامازەم کرد بە جوڵەی نائاسایی هێزە ڕوسییەکان، لەسەر سنووری ئێران، بە جەنابتان ڕادەگەیەنم، من لە هاوتا

ڕوسیەکەم بیستووە، کاتێك دوێنێ چاوم پێیکەوت، نزیکەی ٥٠٠ سەربازی ڕوسی لە تاقمی قەزاق هاتوونەتە (جەلفا).

مستەر زینویف وتی: لە کاتی پێویستیدا گریمانەی ئەوە هەیە چەند بەتالیۆنێکی قەزاق بێنە ناوەوە. ناوبراو جەختی کردۆتەوە لەسەر ئەوەی هیچ هێزێك بڵاو نەکراوەتەوە لەسەر سنووری ئێران.

واژوو ڕوناڵد. ف. تامسون

بەڵگەنامەی (٩٨)

ژمارە ٤٨

لە ئێریل کرانفیلەوە بۆ مستەر کوشن

وەزارەتی دەرەوە، ٢٤ نۆڤەمبەری ١٨٨٠

بروسکەیەکم لە مستەر تامسونەوە پێگەیشتووە (بڕوانە نامەی ژمارە ٤٦) تیایدا قسە دەکات لەسەر گفتوگۆکانی لەگەڵ شا لەبارەی ڕاپەڕینی کورد. شا دەڵێت: (ئا ئەوەتا بزوتنەوەکەی شێخ عوبەیدوڵڵا تێکشکاوە، دەبێ بابولعالی شێخ دەستگیر بکات و سزای بدات، یان ڕادەستی دەسەڵاتدارانی ئێرانی بکات، یاخود دەبێ ڕەزامەندی بدات لەسەر بەزاندنی سنوور لەلایەن هێزە ئێرانیەکان و دەستگیر کردنی سەرکردەکانی بزوتنەوەکە بە هاوبەشی لەگەڵ لەشکری عوسمانی).

بەڵگەنامەی (٩٩)

ژمارە ٤٩

لە مستەر بلانکیتەوە بۆ ئێریل کرانفیل

سان پێترسبێرگ، ٢٤ نۆڤەمبەر ١٨٨٠

گەورەم

لە کاتی گفتوگۆدا، (بارون جومینی) پێی وتم: ئەو ڕاپۆرتانەی لە کوردستانەوە هاتوون باش نین.

پرسیارم لێکرد ئایا ئەم بارودۆخە دەگۆڕێ، ئەگەر لەشکری ڕوسی لەسەر سنووری ئێران بڵاو بکرێتەوە یان نا.

بارون جومینی وتی: (لە کاتی ئێستادا بڕوام وانییە، چونکە بارودۆخی کوردستان زۆر خراپ نییە، بەڵام ئەگەر ئێرانیەکان شکستیان خوارد، ئەوا گریمانەی ئەوە هەیە لەشکری ڕوسی سنوور ببڕێ، بۆ یارمەتیدانی ئێرانیەکان).

واژوو بلانکیت

بەڵگەنامەی (١٠٠)

ژمارە ٥٠

لە مستەر تامسونەوە بۆ ئیرل گرانفیل

تاران ٢٥ نۆڤەمبەری ١٨٨٠

گەورەم

بە جەنابتان ڕادەگەیەنم، بروسکەیەکەم پێش چەند ساتێك لە کونسلی گشتی حکومەتی پایەبەرزەوە پێگەیشتووە، لە تەبرێزەوە کە ئەمانە لەخۆ دەگرێ (ئەم بەشەی بروسکەکە تەرك کراوە).

واژوو رونالد. ف. تامسون

بەڵگەنامەی (١٠١)

هاوپێچی ١ ژماره

له كونسڵی گشتی ئابوتەوە بۆ مستەر تامسون

تەبرێز ٢٥ نۆڤەمبەری ١٨٨٠

(گوڵبژێرێك)

ڕاپۆرتەكان دەڵێن هێزە ڕوسییەكان، كە وا بڕیاربوو بۆ (جەلفا) ڕەوانە بكرێ لە ماوەی شەش ڕۆژدا، بەرەو (نەخجوان) دەستی بە جوڵە كردووە. هێزێكی ٢٠٠ كەسی لە هێزە ڕوسییەكانی سەربازی قەزاق و كەتیبەیەكی تۆپهاوێژ گەیشتوونەتە نەخجوان.

بەڵگەنامەی (١٠٢)

ژماره ٥١

له مستەر كوشنەوە بۆ ئێرل كرانفیل

ئیستەنبوڵ، كاتژمێر ٤٠، ١١ . ٢٥ نۆڤەمبەری ١٨٨٠

زۆر ڕوونكردنەوەم پێشكەش كردووە، لەبارەی شێخ عوبەیدوڵڵاوە بۆ بابولعالی، لەلایەن وەزارەتی دەرەوەوە پێم ڕاگەیەنرا، دەستەیەكی باڵا پێكدەهێنرێ، بۆ دادگایی كردنی شێخ و كوڕەكەی و سەركردەكانی بزوتنەوەكە. من زۆر پێداگیریم كرد لەسەر سزادانی ئەو كەسانەی ویستراو نین، كە دەكرێ ببنە هۆكاری تێكچوونی پەیوەندی نێوان ئێران و توركیا. سوڵتان بە باڵیۆزی ئێرانی وت: نێردراوێكی ڕەوانە كردووە بۆ

گفتوگۆ کردن لەگەڵ شێخ و قەناعەت پێهێنانی بە گەڕانەوە بۆ تورکیا[1]. باڵیۆزی ئێران دەڵێت ئەم هەنگاوانە قەناعەت پێکەر نین.

واژوو کوشن

بەڵگەنامەی (١٠٣)

هاوپێچی ٢ ژمارە ٧٠

لە کونسڵی گشتی ئابوتەوە بۆ مستەر تامسون

تەبرێز، ٢٥ نۆڤەمبەری ١٨٨٠

گوڵبژێرێك

شەرمەفەمەند دەبم پێتان ڕابگەیەنم، لە ١٧ فۆڤەمبەردا بروسکەیەکم لە ئورمییە پێگەیشت، ئەوەی تێدابوو کە تەیمور پاشا خان لە ڕاوەدوونانی شێخ عوبەیدوڵڵادا، ئەوی دوچاری (دەردێك) کردووە. بەهەمان شێوە ئیقبال دەولە لە ڕێگەی (بناب)ەوە جوڵاوە، (نەقیب ئاغا خان) بەهەمان شێوە ڕاوەدووی شێخ عەبدولقادر دەنێ، کە پێگەکەی لە مەرگەوەرە.

مژدەدەرانی ئەمریکی پرسی ڕفاندنی ئافرەتانی ئاشوریان لەلایەن سەربازی ئێرانی ڕوونکردۆتەوە، وتویانە: ئەم ئافرەتانە بە ئەنقەست خۆیان شاردبووەوە، تا پڕوپاگەندەی دیلکردنیان لە ناوچەکە بڵاوببێتەوە[1].

---

(١) دەکرێ بەبێ دوودڵی بوترێ: شێخ عوبەیدوڵڵا بە درێژایی ئەو ماوەیە بە جۆرێك لە جۆرەکان پەیوەندی لەگەڵ سوڵتان عەبدولحەمید هەبووە، فشارە نێودەوڵەتیەکان سوڵتانیان ناچار کرد بانگهێشتی شێخ بکات و پاشەکشە لە ئێران بکات، ئەم بانگهێشتانە لە سوڵتانەوە یەکێك بوون لە هۆکارە یەکلاکەرەوەکان بۆ کۆتاییهێنان بە ڕاپەڕینەکە یان دواخستنی. بە دڵنیایەوە شێخ سیاسەتی عوسمانی بەرامبەر بە ئێران جێبەجێ نەدەکرد، بەڵکو تەواو کۆك بوو لەگەڵ ئەستەنبوڵ لەسەر چەند بابەتێکی دیاریکراو، لەوانەش: دامەزراندنی خۆرێبەری لە کوردستان.

باڵیۆزی تورکی لە تاران، بە توونده‌ی نارەزایی دەربڕی لەبەرامبەر دەستدرێژی هێزەکانی ئێرانی بۆ سەر گیان و سامانی خەڵك لە ئورمییە و مەهاباد.

هاوتا تورکییەکەم نامەیەکی لەبارەی ئەم بابەتە بۆ ناردووم، وێنەیەکی ئەم نامەیە دەخەمەڕوو. پێم وابێ حکومەتی ئێرانی، باڵیۆزی تورکیان ڕازی کردووە، بەوەی لەمەولا لەشکری ئێرانی بە شێوەیەکی مرۆڤ دۆستانە هەڵسوکەوت بکەن لەگەڵ دانیشتوانی شار و گوندەکان.

ئازاردانی موسڵمانە سوننەکان لەلایەن سەرکردە و سەربازانی ئێرانیەوە، بابولعالی تورە کردووە.

هەواڵەکان دەڵێن: هێزەکانی ئێرانی ٢٠ گوندیان لە ناوچەی (جهرویدان) تێکداوە.

سەربازانی ئێرانی هەموو نەریتە سەربازیەکانیان پێشێل کردووە، زۆرێك لە هاوڵاتیانی بێ تاوانیان سەربڕیوە.

ئێستا گوندەکانی (مەجید خان) دووچاری هەمان چارەنووس بوونەتەوە. (خان بابا خان)ی کوڕی (مەجید خان)ی ناوبراو کوژراوە، لەلایەن هێزە ئێرانیەکان بە بەرگری کردن لە گوندەکە تۆمەتبار کرابوو.

سەربازانی ئێرانی سەرەتا جەنگاوەرە کوردەکانیان گوللەباران کردووە، ژمارەیەکیان لێ کوشتوون، لەلای خۆیەوە ئیعتماد سەڵتەنە گوندەکان تۆپباران دەکات، دوای کۆمەڵکوژی (خان بابا خان)ی سەربڕی[٢].

---

(١) جارێکی تر مژدەدەران دەیانەوێ پەردەپۆشی تاوانەکانی هێزەکانی قاچاری بکەن، بۆ ئەوەی هانیان بدەن وازیان لێبێنن.

(٢) خان بابا خانی کوڕی مەجید خان، یەکێکە لە سەرکردەکانی هۆزی موکری، شێخ عەبدولقادر نەوەی دیار کردبوو وەك کاربەدەستی مەهاباد دوای ڕزگارکردنی، بەڵام لە گەرمەی جەنگدا ڕۆیشتە سەربازگەی ئێرانی و خۆی ڕادەستی ئیعتماد سەڵتەنە کرد، ناوبراو بەڵێنی پێدا لەشکری ئێرانی نەچێتە گوندەکانی،

ئێرانیەکان ئێستا کار دەکەن بۆ تێکدانی گوندی (کیندر کاج) و گوندی (قادر ئاغا)، چونکە (محەممەد ئەمین خان) و کوڕەکەی چەکیان بەسەر ئەندامانی گوندەکە دابەش کردووە، هەوڵەکانی داگیرکردنی بە فیڕۆچوون.

زۆرێك لە هاوڵاتیان لەگەڵ خێزانەکانیان بۆ سەردەشت و ناوچەکانی دیکەی کوردستان هەڵاتن، بۆ دۆزینەوەی سەلامەتی و دووربوون لە کوژران.

عوسمان کور بەگ، یەکێکە لە سەرکردە بەهێزەکانی هەمان ناوچە، لە سەرەتاوە لە بزوتنەوەی کورد دوورخرایەوە، پێشبینی دەکرێ هێزە ئێرانیەکان، ڕێچکەیەکی ئاشتیانەی لەگەڵ بگرنەبەر. تا ئێستا سەرکردەی هۆزەکانی (سنندج و سەقز) بێ لایەنن.

تایبەتمەندێتی سەرۆك هۆزەکانی هەر دوو شارەکە، وا دەخوازێ هەڵسوکەوتی نەرم و ئاشتیانەیان لەگەڵ بنوێنرێ، چونکە هەر هەڵسوکەوتێکی نا سروشتی، وایان لێدەکات ببنە دوژمنی سەرسەختی ئێران.

سوپاسالار لە کوردستان سەرکەوتوو، بەڵام دادگەری لە هەڵسوکەوتەکانیدا نەبوو، جیاوازی لە نێوان تاوانبار و بێ تاواندا نەکرد، ئەمەش ئاگری جەنگێکی تر ئەمڕۆ یان سبەی هەڵدەگیرسێنێ.

هەڵسوکەوتی خراپی ئێران لەگەڵ موسڵمانە سوننەکان، تۆوی جەنگی مەزهەبی نێوان سوننە و شیعە هەڵدەگرێ.

هەر هەڵسوکەوتێکی نا ژیرانە لەگەڵ سوننە لە ئێران، وا لە ئیمپراتۆریەتی عوسمانی دەکات پشت لە دانوستان لەگەڵ ئێران بکات.

بەڵام سەربازە ئێرانیەکان گوێیان بۆ بڕیاری سەرکردەکەیان نەگرت، بەمەش گوندەکانیان تاڵان کرد، هەروەك گولەیان گرتە خان بابا خان، بەمەش بەیەکدادان ڕوویدا، خان بابا خان و ژمارەیەك لە پیاوەکانی کوژران و ئەوانی دیکەش هەڵاتن.

تەیمور پاشا خان ١٦٠ بارە وشتری چەك و كەرستەی گرتووە، لە كەسێك كە دەیویست بۆ شێخ بیگوازێتەوە، كەسەكە وتی: دەیویست بیگەیەنێتە (نوجی[(١)]). هێزەكانی ئێرانی بەرەو مەهاباد بە هێواشی بەرەوپێش چوون، شێخ عەبدولقادر و هەمزە ئاغا و سەركردەكانی زەرزی كاتی تەواویان بە دەستەوە بوو بۆ چۆڵكردنی دوایین خاڵ بۆ بەرگری كردن لە مەهاباد و ڕۆیستن بەرەو دارستانەكانی مەرگەوەر. بەرێگەی لاجان بۆ ئەشنویە ڕۆیشتن. چەندین هەوڵیانداوە بۆ زاڵبوون بەسەر ناوچەی سنووری لە (سولدوز)، بەڵام لەلایەن (قرە بابا)وە شكستیان پێهێنراوە، لە كۆتایدا شێخ عەبدولقادر بۆ مەرگەوەر كشایەوە، هەر بۆیە ناكرێ دوودڵی ڕوسیا لەبارەی پرسەكانی ئازربایجان بەبێ پاساو دابنرێن، چونكە ڕووداوەكانی ئازربایجان ڕاستەوخۆ لەگەڵ ئاسایشی ناوخۆی ڕوسیا پەیوەستن.

بەڵگەنامەی (١٠٤)

هاوپێچی ١ ژمارە ٧٤

یاداشتانامەیەكی (وەرگێردراو)

ڕووداوەكانی دوایی لە ناوچە كوردییەكان، كە بوونەتە هۆی هەڵگیرسانی ئاگری جەنگێكی گەرم، هەڵوێستی ناڕونی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی لەهەمبەر بەریەككەوتنەكان، وای كردووە ڕۆڵی باڵیۆزی ئێرانی لە ئەستەنبوڵ بۆ چارەكردنی ئەم بابەت ڕۆڵێكی چارەنووسساز بێ.

باڵیۆزی ئێرانی دەیەوێ وەزیری حكومەتی پایەبەرز لە ئێران بە پەلە ئاگادار بكەمەوە، لە بارەی ئەو گفتوگۆیانەی لەگەڵ بابولعالی كراون.

پێش دوو ساڵ باڵیۆزی ئێرانی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی ئاگادار كردۆتەوە لە بارەی مەترسی (شێخ عوبەیدوڵڵا) لە پەنا بردنی بۆ هێز.

---

(١) نودجە: گوندی شێخ نەهری یان (نایری)یە لەلای كورد.

ناوبراو بەناوبانگە لە تاڵانکردنی سامانی ئەرمەنیەکان لە ئاسیا[1].

ئەم پیاوە کارگەی دامەزراندووە، بۆ کەرستەی تفەنگ، لەشکرێکی بە تەواوی پڕ چەك کردووە، لەسەر سنووری نێوان ئێران و تورکیا جێگیری کردووە.

هیچ هەنگاوێکی کرداری لە هەمبەر هەوڵەکانی باڵیۆزی ئێرانی نەگرتۆتەبەر، شێخ دوورنەخراوەتەوە، هەمزە ئاغاش ئازاد کراوە، کە بە تاوانی مەزن تۆمەتبار کراوە، لە ژێر چاودێری پۆلیسدا بوو لە ئەستەنبۆڵ بۆ ماوەی پێنج ساڵ، ئەویش گەیشتووەتە شێخ.

پێش پێنج مانگ، باڵیۆزی بابلوعالی هۆشداریدا، لەبارەی کۆبوونەوەی زیاتر لە پێنج هەزار کوردی چەکداری ئامادە بۆ هێرشکردنە سەر ئێران، بەڵام بابولعالی باڵیۆزی ئێرانی دڵنیا کردۆتەوە، سەرقاڵی پەرتکردنی سەربازە کوردەکانە.

هەمزە ئاغا ڕۆیشتووەتە پاڵ هێزەکانی شێخ، دوو لە کوڕەکانی شێخ سەرکردایەتی هەزاران هێزی کوردی دەکەن، بۆ هێرشکردنە سەر ئازربایجان. ٦٠٠٠ هەزار کەسی بێ تاوان لە موسڵمان و مەسیحی و ئاشوریەکان کوژراون.

بۆیە حکومەتی ئێران، نوێنەری خۆی لە ئیستەنبۆل ئاگادار کردەوە گفتوگۆ لەگەڵ لایەنی تورکی و بپچڕێنێ.

لەشکری ئێران بۆ ناوچەکە ڕەوانە کراوە، دوای خوێنڕێژیەکی زۆر ئاشوبەکە کپ کراوە. کورد هەڵاتن بەرەو خاکی عوسمانی، زیانی زۆریان بەرکەوتووە.

---

(١) تەنها باڵیۆزی ئێرانی شێخ تۆمەتبار دەکات بە دەستدرێژی کردنە سەر ئەرمەنیەکان، لە کاتێکدا سەرچاوەکانی تر جەخت دەکەنەوە، لە دۆستایەتی و خۆشەویستی شێخ عوبەیدەڵڵا بۆ ئەرمەنی و مەسیحییەکان لە کوردستان بە گشتی.

جارێکی تر باڵیۆزی ئێرانی، داوای له بابولعالی کردووه، ڕێگری بکات له هاتنی یاخیبوان بۆ ناو تورکیا. جارێکی تر ئەستەنبۆڵ بەڵێنیدا و کەچی هیچ شتێکی نەکرد.

شێخ عوبەیدوڵڵا و کوڕەکانی و سەربازە کوردەکان گەڕاونەتەوە ماڵەکانیان، هیچ ڕێوشوێنێکیان دژ نەگیراوەتەوەبەر.

ئەمڕۆ حکومەتی عوسمانی بەرپرسیارێتی تەواو هەڵدەگرێ، لەبارەی خوێنڕێژی، هیچ خۆدزینەوەیەکی بۆ نییە لەبەرامبەر ئەو تۆمەتانەی ئاراستەی دەکرێن.

شای ئێران دەیەوێ پرسەکە بە دادگەرانە چارەسەر بکرێت.

ئەمەش وا دەخوازێ شێخ و کوڕەکانی دادگایی بکرێن، چەك لە کورد دابماڵرێ، گشت پەیوەندیەکی نێوان هەر دوو لای سنوور لە نێوان کورد بپچڕێنرێ، تاوانباران ڕادەستی حکومەتی ئێرانی بکرێن، بەپێی ماددەی پێنجەم لە پەیماننامەی (ئەرزەڕوم).

باڵیۆزی ئێران جەخت دەکاتەوە لەوەی، ئەستەنبۆڵ هیچ هەنگاوێك نانێ بۆ وەڵامدانەوەی داواکارییەکانی ئێران، ڕۆژنامەوانی تورکی پڕوپاگەندەی فراوان دژی ئێران بڵاو دەکەنەوە.

کانەبی شێخ عەبدوڵڵا شێخ محەممەد.

بەڵگەنامەی (١٠٥)

هاوپێچی ٢ ژمارە ٧٤

نامەیەك لە بابولعالیەوە بۆ باڵیۆزی ئێرانی

٢٥ نۆڤەمبەری ١٨٨٠

(وەرگێڕدراو)

لە دوایین نامەدا بۆ جەنابتان، ڕوونم کردەوە کە هۆزەکانی ئێران یەکیان گرتووە و جوڵاون بۆ ئەنجامدانی ڕاپەڕینێك، بە کاریگەری فەرمانبەرانی ناوخۆیی ئێرانی.

ئێستا نامەیەکم لە جەنابتان وەرگرت، کە لە بەرواری ١٦ ئۆکتۆبەر ڕەوانە کرابوو، لە وەڵامەکەی ئێوەدا هاتبوو بەرپرسە ناوچەییەکانی ئێران هیچ پەیوەندیەکیان نییە، ئەوان کارێکی نا یاسایی ناکەن سەبارەت بە جوڵاندنی کورد یاخود چەکدان پێیان.

جەنابتان جەختی کردۆتەوە کە هەمزە ئاغا، یەکێکە لە سەرکردەکانی کوردی ئێرانی، چووەتە پاڵ شێخ و هێرشی کردۆتە سەر مەهاباد.

لە ئاماژەی ئێوەدا ڕوون دەبێتەوە ئیمپراتۆریەتی عوسمانی دەستی لەوەدا هەیە کە ڕوودەدات، هەر بۆیە پێم وایە پێویستە هەندێك خاڵ ڕوون بکرێنەوە.

کاتێکی زۆر تێنەپەڕیوە لەسەر دەستگیرکرانی هەمزە ئاغا، لەلایەن پۆلیسی ئەستەنبۆڵەوە، دواتر لەلایەن پۆلیسی نشینگەی بەردەوام لە (موسڵ) ئازادکرا، دوای ئازادبوونی و هەڵاتنی بۆ مەهابد، لەلایەن دەسەڵاتدارانی ئێرانی پێشوازی لێکرا و بە سەرۆکی هۆزە ناوبراوەکان دانرا.

لەبارەی عەبدولقادری کوڕی شێخ عوبەیدوڵلاوە، دەبێ ئەوە ڕوون بکەمەوە پێش چەند ساڵێك تورکیای جێهێشتووە و لە ئێران نیشتەجێ بووە.

کاتێك ئەویش گەیشتە یاخیبوان، جەنابتان بەوپەڕی متمانەوە جەختتان لەوە کردەوە کە حکومەتی عوسمانی پاڵپشتی کوردە ڕاپەڕیوەکان دەکات، لە کاتێکدا سوڵتانی مەزن پێی وایە ئەرکی ئەوە و لە پێناو پاراستنی بەرژەوەندییە ئیسلامییەکان ڕێگە لە هەر یاخیبوونێك بگرێت.

لەسەر ئەم بنچینەیە، دوای ڕاپەڕینێکی ڕاستەوخۆ، فەرمان دەرکران بۆ ڕەوانەکردنی هێزی پشتیوانی بۆ ڕواندز، هەکاری، کوار، وان، نامەم لەگەڵ دوو نێردراوی تایبەت ڕەوانە کرد، بۆ خۆدوورگرتن لە جوڵانەوەکە و گەڕانەوە بۆ ناو خاکی تورکیا. ئا بەم

شێوەیە دۆستایەتی خۆمان بۆ ئێران ڕوون کردەوە، لەبەر هەمان هۆکار، ڕێگەمان گرت لە هەر جوڵەیەکی کوردی عوسمانی.

هیچ بەڵگەیەك نییە لەسەر هەماهەنگی شێخ عوبەیدوڵلا و هەمزە ئاغا بۆ هێرش کردنە سەر ئێران.

هیوادارین حکومەتی ئێرانی پایەبەرز وازبهێنێ لە تۆمەتبارکردنی دوور لە واقیعی ئەو وڵاتەی دەستکەوتی مەزنی فەراهەم کردووە لە میانەی پەیوەندی لەگەڵ ئێراندا.

بەڵگەنامەی (١٠٦)

هاوپێچی ٣ ژمارە ٧٤

نامەی باڵیۆزخانەی ئێران بۆ بابولعالی

بەروار: ٢٥ نۆڤەمبەری ١٨٨٠

(وەرگێڕدراو)

باڵیۆزخانەی ئێرانی لە وەڵامدانەی نووسراوەکانی (بابولعالی)دا، بە نووسراوەکەی کە لە بەرواری ٢٥ نۆڤەمبەر ١٨٨٠ (٢١ زیلحیجەی ٩٢٩٧) دەرچوو بوو، ڕایدەگەیەنێ هەمزە ئاغا دوای زنجیرەیەك کاری دزی و جەردەیی وەك ڕێگر لەسەر خاکی ئێران، بۆ تورکیا هەڵات، دوای ئەوەی پاڵپشتی شێخ عوبەیدوڵلا و هەزاران کوردی ناوچەکەی بەدەستهێنا، سەرلەنوێ گەڕایەوە ئێران، مەهابادی کردە ئامانج و یاخیبوونی ڕاگەیاند.

کوڕ و نەوەی شێخ یاوەری هەمزە ئاغا بوون، ئەمەش هێمای بەشداری کردنی شێخە لە یاخیبوون. بابولعالی ئەوە ڕوون دەکاتەوە، لە ڕێگەی ناردنی نامە بۆ فەرمانبەرانی، هۆشداری بەوان داوە لە یارمەتیدانی کورد، داوای لەوان کرد بەردەوام

بن له ڕێگری کردن له کورد له بزوتنەوەکەیان، حکومەتی عوسمانی بەهەمان شێوە دەڵێت هێزی پشتیوانی بۆ ڕواندز و هەکاری و کووان و وان ناردووە.

بەڵام ئەوەی زۆر سەیرە، ئەوەیە بۆچی نەیتوانی شێخ دەستگیر بکات، یان ڕێگەی لێبگرێ له بەشداریکردنی له ڕاپەڕینەکەیدا؟

باڵیۆزخانەی ئێرانی ڕێز لەوە دەگرێ کە بابولعالی دۆستایەتی ئەوان پیشان دەدات.

ئەو ڕاپۆرتانەی هاتوون، ئەوە بەدەستەوە دەدەن کە کوردانی عوسمانی بەدرێژایی یاخیبوون، خۆراك و کەرستەیان بۆ کوردانی یاخیبووی ئێران ناردووە.

بەهەمان شێوە شێخ عوبەیدوڵڵا شارەکانی ئازربایجانیشی کردە ئامانج، ئەمە له کاتێکدا بابولعالی ئاگاداربوو لەم نامانە و هیچ ڕێوشوێنێکی نەگرتەبەر. هەر کاردانەوەیەك لەم بارەوە، ئاشتی دەخاتە مەترسیەوە و کار له پەیوەندی نێوان هەر دوو ئیمپراتۆریەتە مەزنەکە دەکات بۆ ماوەیەکی زۆر.

باڵیۆزخانەی ئێرانی بەداخەوە، دڵنیابووەتەوە له فەرامۆشکرانی هەموو داواکاریەکانی ئێران، سەبارەت بە ڕادەستکردنی شێخ عوبەیدوڵڵا، بەڵام ژمارەیەك بەڵگە هەن لەسەر دەستوەردانی شێخ له ڕاپەڕینەکەی کوردستان.

له دەرەنجامدا باڵیۆزخانەی ئێرانی دڵنیایە له هاتنی شێخ عوبەیدوڵڵا له ڕێگەی سنوورەوە بۆ تورکیا، دوای ئەوەی هەستی بە مەترسی کردووە، بەهۆی فشاری ئێرانی لەسەر یاخیبووان، بێ دەنگی حکومەتی عوسمانی، لەم بارودۆخە تەنها سەردەکێشێ بۆ تێکچوونی پەیوەندی نێوان هەر دوو وڵات و خوێنڕشتن.

بەڵگەنامەی (١٠٧)

ژمارە ٥٤

لە مستەر گوشنەوە بۆ ئێریل گرانفیل

ئیتەنبۆڵ ٢٦ نۆڤەمبەری ١٨٨٠

گەورەم

شانازی دەکەم بە ناردنی وێنەیەکی سێ نامەکەی (کاپیتان کلایتۆن) لەبارەی هێرشی کورد بۆ سەر ئێران و جوڵە سەربازیەکان هاوپێچ لەگەڵ ئەم یاداشتنامەیە بۆ جەنابتان. ئێستا زۆر شت روون بوونەوە کە نادیار بوون، بەڵام هێشتا دوو پرسیار هەن، وەڵامەکەیان سەختە. ئایا شێخ عوبەیدوڵڵا سەرگەرمی جێبەجێکردنی پلانێکی تۆکمەیە؟ ئایا هەڵوێستی حکومەتی عوسمانی لەهەمبەر ئەم راپەرینە چییە؟

باڵیۆزەکەم لە گشت ئەو رێوشوێنانە ئاگادار کردەوە، کە لەم بارەوە گیراونەتەبەر، لەو کاتەوە تا ئێستا دوو جار چاوم بە عاسم پاشا کەوتووە، لە دوایین چاوپێکەوتندا پێی وتم، بابولعالی دەستەیەکی پێکهێناوە بۆ لێکۆڵینەوە لە هۆکارەکانی بزوتنەوەی شێخ عوبەیدوڵڵا و پێشکەشکردنی پێشنیاز بۆی.

بەپێچەوانەی بانگەشەکانی ئێران، راپەرینەکەی شێخ، کاری دەستەیەکی دز و جەردە و رێگر و هەڵکوتینە سەر سەربازگەیەك نەبوو، بە ئامانجی دزینی سامان و ماڵ، بەڵکو پڕ بە مانای وشە شۆڕش بوو، لە دژی حوکمڕانی ئێرانی لە ناوچە کوردییەکاندا.

حکومەتی عوسمانی هێشتا ڕەزامەندی نیشان نەداوە لەسەر، یاسای دەستگیرکردن و دادگایی کردنی شێخ. بەیانی سەر لەنوێ چاوم بە پاشا دەکەوێت، جەخت لەسەر داواکاریەکانی ڕابردوو دەکەمەوە. هەڵدەستم بە ئاگادارکردنەوەی بابولعالی لەو

ئاكامە گریمانەییانەی دێنە ئاراوە، لە كاتی نەرمی نواندن لەگەڵ شێخ و بەرپرسیارێتی هەڵنەگرتن لەبارەیەوە، بەو پێیەی هاوڵاتیەكی عوسمانیە

بەڵگەنامەی (١٠٨)

هاوپێچی ٢ ژمارە ٨٠

لە كلایتونەوە بۆ میجەر تروتەر

وان ٢٧ نۆڤەمبەری ١٨٨٠

(گوڵبژێرێك)

بە ئاماژەكردن بە وتەكانی ڕابردووتان، لەبارەی پێكهێنانی یەكێتیەكی كورد، بڕوام وایە ناكرێ یەكێتیەك پێكبهێنرێ، كە گشت سەركردە كوردەكان لە ئێستادا لەخۆ بگرێ.

بە ڕوانینە كەسایەتیە لەخواترس و بوێری و مرۆڤ دۆستیەكەی شێخ عوبەیدوڵڵا، دەبینین خاوەنی دەسەڵاتێكی دەرئاسایە لە ناو دڵی خەڵكدا، هەر بۆیە سەرۆك هۆزەكان لە دەوری كۆدەبنەوە، بۆ بەدەستهێنانی ڕەزامەندی هاوڵاتیەكانیان لەلایەك، لەلایەكی تریشەوە بەدەستهێنانی هەندێك دەستكەوتی جەنگ.

بەڕای من كورد بەخۆیشیان نازانن چیان دەوێت، لەگەڵ ئەوەی خراپ هەڵسوكەوتكردنی ئێرانیەكان، ئەو ماف و جیاوكانەی دوایی بۆ ئەرمەنیەكان، زەمینەیەكی بۆ هەماهەنگی و یەكێتی نێوان كورد فەراهەم كردووە.

من دڵنیام ئامانجی كۆتایی شێخ، بریتییە لە یەكخستنی كوردانی توركیا و ئێران و پێكهێنانی میرنشینێكی سەربەخۆیە.

واقیعی ئێستای کوردستان وادەخوازێ، یەکەمجار لە حوکمڕانی ئێرانی ڕزگاری ببێ، دوای جێگیرکردنی واقیعی تازە، هەمان شت بکرێ بۆ کوردستانی ژێر دەسەڵاتی عوسمانیدا.

شێخ عوبەیدوڵڵا هیوای دەخواست، دۆخێکی هاوشێوەی ئەو حکومە خۆسەریەی لە باشوری دەریاچەی ئورمییە هەیە بەسەر تێکڕای کوردستان هەبێ، ئەگەر لەم هەنگاوەدا سەرکەوتوو بوو، ئەوا دەکرێ ببێتە دەوڵەتێکی سەربەخۆ بەسەرکردایەتی شێخ، کە ئاشوری و ئەرمەنیە نیشتەجێکانی ناوچەکەش لەخۆدەگرێ.

سامح پاشا دوێنێ ڕایگەیاند، نامەیەکی لە شێخەوە پێگەیشتووە، هەواڵی پێدەدات زۆربەی هۆزە کوردییەکان چوونەتە پاڵ ئەو، ئەوەندە چەك و کەرستەی لەبەردەستە، دەتوانێ جەنگێکی تەواو ئەنجام بدات[1]. بەڵام دەسەڵاتی شێخ بۆ سەرکەوتنەکانی زۆر نەبوو، هۆزەکان ئەویان بە تەنیا جێهێشت، کاتێك بەشی خۆیان لە دەستکەوتەکە برد، هەر بۆیە پێی وابوو مەترسی بزوتنەوەیەکی تری کورد نەما، بەلایەنی کەمەوە تا کاتێکی تر.

دەسەڵاتدارە تورکییەکان ئاگاداریان کردەوە، شێخ گەڕاوەتەوە شەمزینان، هێزەکەی بەتەواوی پەرتەوازە بووە، زۆرێك لە سەربازەکانی مانەوەیان لە تورکیا هەڵبژارد، لە ترسی سزادانیان لەلایەن حکومەتی ئێرانەوە. بەمەش دەکرێ دڵنیایی بەدەستبخرێ لە نەمانی هیچ هێرشێکی کوردی تازە.

---

(١) نامەی شێخ عوبەیدوڵڵا بۆ سەرکردەی عوسمانی (سامح پاشا) زیاد لە مانایەك هەڵدەگرێ، لەلایەك ئاماژە دەکات بە پەیوەندی بەردەوامی شێخ بە دەسەڵاتدارانی عوسمانیەوە، لەلایەکی ترەوە ئەوە دەگەیەنێ شێخ لە هەڵمەتەکەی بۆ سەر ئێران شکستی نەهێنا، بەڵکو بەدەم داواکەی سوڵتانەوە ڕۆیشت بۆ پاشەکشە کردن.

بەڵگەنامەی (١٠٩)

ژمارە ٥٢

لە مستەر تامسونەوە بۆ ئێرل گرانفیل

تاران، ٢٨ نۆڤەمبەری ١٨٨٠

هەر ئێستا بروسکەیەکم لە کونسڵی گشتی حکومەتی پایەبەرزەوە لە تەبرێز پێگەیشت، باس لەوە کراوە کە نێردراوێکی ئێرانی لە مەهاباد ڕەوانە کراوە، ناوبراو لەلایەنی ئێرانی هەواڵی ئەو ڕێوشوێنانەی پێیە کە سوپاسالار گرتوویەتیەبەر بۆ ڕێگەگرتن لە سنووربەزاندنی هێزە ئێرانیەکان. ڕاپۆرتەکان دەڵێن: هۆزی موکری[1] و ژمارەیە لە سەرۆك هۆزەکان خۆیان ڕادەستی حکومەتی ئێرانی کردووە.

---

(١) هۆزی موکری، هۆزێکی مەزنی کوردستانی ئێرانە، نیشتەجێی شاری مەهاباد و دەوروبەریەتی، هۆزەکە لە سەرەتای سەدەی نۆیەمی کۆچی لە دەوروبەری جزیرە و بۆتان و میزۆپۆتامیای باکور کۆچیان کردووە، هاوکات لەگەڵ بزوتنەوەی سەفەویدا (بڕوانە – مجتبا برویی – سەرچاوەی پێشوو، لا ٤٤)ن، میرنشینێك بەناوی موکریان لە مەهاباد دامەزرێنرا. هۆزەکە زۆر دەیناڵاند بەهۆی جەنگی نێوان و ئێران و عوسمانیەکان، چەندین سەرکردەی ناوبانگیان دەرکردووە، لە پێشەوەیان میر (میر بەگ)، کە ناسراوە بە (خانی لەپ زێڕ – واتە ئەو خانەی دەستی ئاڵتونی هەیە)، ئەم میرە زۆر کەسێکی نزیك بوو لە عەباس شاوە، پاڵەوانێتی زۆر نواند لەگەڵ شای ناوبراودا، لە شەڕی دژی عوسمانیەکاندا، لە یەکێك لە جەنگەکاندا دەستێکی بڕدرا، شا دەستێکی ئاڵتونی بۆ دروست کرد. خان میرنشینایەتی نورمیە و شنۆی لەلایەن شاوە پێدرا، قەڵایەکی مەزنی لە دۆڵی (قاسملو)ی باکوری شاری نورمییە دروست کرد، زۆر بەهێز و تۆکمە و مایەی سەرەنجی تەلارسازان بوو، هێشتان شوێنەوارەکانی هەر ماون، خان سامانی زۆری بۆ بنیاتنانی ئەم قەڵایە خەرج کرد، کاتێك تەواوی کرد جیابوونەوەی خۆی لە دەوڵەتی سەفەوی ڕاگەیاند، زاڵبوو بەسەر ڕووبەرێکی بەرفراوانی ناوچەکە، لەشکری سەفەویەکان گەمارۆی قەڵاکەیاندا، بەڵام زۆر تۆکمە بوو، هەڵوێستی کوردانی بەرگریکار بەسەرکردایەتی خان و ژمارەیەك لە کوڕەکانی سەرسەختانە و پاڵەوانانە بوو. یەکێك لە ناپاکەکانی ناو قەڵاکە سەرچاوەی ئاوی خواردنەوەی قەڵاکەی پیشانی لەشکری سەفەویدا. لە دەرەنجامدا بەرگریکاران تینوکەوتن لەسەر دیوارەکان، کە جەنگەکەی لەسەر ئەنجامدرا، ئەو کاتە لەشکری سەفەوی ڕۆیشتە ناویەوە، ئافرەتانی خان لە ناوەوە بە باروت خۆیان تەقاندەوە، بەمەش لگەڵ

واژوو رونالد. ف. تامسون

بەڵگەنامەی (١١٠)

هاوپێچی ٤ ژمارە ٧٤

نامەیەك لە بابولعالیەوە بۆ باڵیۆزخانەی ئێران

٢٨ نۆڤەمبەری ١٨٨٠

٢٥ زولحیجەی ١٢٩٧

(وەرگێڕدراو)

بابلوعالی نامەی باڵیۆزخانەی ئێرانی بەدەستگەیشت، کە لە بەرواری ١٥ ئۆکتۆبەری ١٨٨٠ ڕەوانە کرابوو.

حکومەتی پایەبەرزی عوسمانی، داخ و پەژارەی قوڵی خۆی دەردەبڕێ بەهۆی بەردەوامی بەدگومانی ئێران.

وا باشترە باڵیۆزخانەی ئێرانی ئەوە بزانێت، حکومەتی ئێرانی ئەوەی لە توانایدابێ ئەنجامی داوە، بۆ کۆتایی هێنان بە ئاشوبی کوردستان[1]. حکومەتی تورکی ژمارەی پاسەوانانی سەر سنووری زیاد کردووە، لە هەمان کاتدا ئەو هۆزە تورکیانەی گێڕاوەتەوە کە ڕۆیشتنە بەرزاییەکانی ئێران. ئەمە هۆکاری ئەوەیە یاخیبووان

ژمارەیەك زۆر لە هێرشبەرانی قزل باش کوژران. گۆرانییە میللیەکان و گێڕەرەوە فلکلۆر و شاعیرە نەتەوەییەکان لە گشت ناوچەکانی کوردستان ئەم داستانە مەزنەیەیان زیندوو هێشتووەوە، کە بە داستانی (دمدم) ناسراوە، تا ئەمڕۆش خەڵك داستانەکە دەگێڕنەوە و گۆرانی پێ دەڵێن.

(١) زاراوەی حکومەتی تورکی لە سەرچاوەکەدا هاتووە، لەم بەڵگەنامانەدا زاراوەکانمان وەك خۆیان گێڕایەوە، پێم وانیە بابولعالی ناوی حکومەتی ئێرانی بۆ حکومەتی عوسمانی بەکارهێنابێ، هەڵەکە یان لە وەرگێڕدراوی کوردی یاخود لە هی فارسیەکەدایە، یان لەوانەیە بەریتانیەکان وشەی تورکیان لە جیاتی عوسمانیەکان هەندێك جار بەکارهێنابێ.

ناتوانن ژمارەیان زیاد بکەن و لێکترازانیان لە نێو ڕووداوە، ئەمەش وای لە هێزەکانی ئێرانی کردووە بە ئاسانی پێش بکەوێت.

بەداخەوە باڵیۆزخانەی ئێران، لە نامەکەیدا بابولعالی تۆمەتبار دەکات، بەوەی ئەو لە پاڵ ئاشوبەکەی کوردستانە، یارمەتی پێشکەشی یاخیبوان دەکات.

ئەمە تۆمەتبارکردنێکی ترسناکە بۆ حکومەتی عوسمانی، جێگای سەرسامییە.

حکومەتی تورکی نەك بەرپرسیار نییە لەم ڕووانە، بەڵکو هەردەم لە هاریکاریدا بووە لەگەڵ ئێران لەم بارەوە.

گونجاو نییە شێخ عوبەیدوڵڵا بە بەرپرسیار دابنرێ لە ڕاپەڕینەکەی کوردستان. ئەو بەڵگانەی هەن ئاماژە دەکەن بە هەڵسوکەوتی دەسەڵاتدارانی ئێرانی لە ناوچەکە، لەگەڵ هەمزە ئاغا و شەڕعاندنی ستەم دژی کورد لەلایەن کاربەدەستە ناوچەییەکان، ئەمە هۆکاری ڕەسەنی ئەم ڕاپەڕینەن.

ئەگەر بە وردی سەیری ڕووداوەکانی ناوچەکە و پێکهاتەی بەشداربووان بکەین، ڕوون دەبێتەوە هیچ هۆزێکی تورکی بەشدار نەبووە لەوەی ڕوودەدات.

حکومەتی تورکی چەندین جار بەرەنگاری هێرشی هۆزە ئێرانیەکان بووەتەوە، بۆ سەر ناوچەکانی بەغداد و موسڵ و وان، بەڵام هەرگیز وەڵامێکی قەناعەت پێکەرمان لەلایەن دەسەڵاتدارانی ئێرانیەوە بەدەست نەکەوت.

بەهۆی ئەم هۆکارانەی سەرەوە، بابولعالی بەتووندی ئەوە بەدرۆ دەخاتەوە، کە دەستی لە پرسی کوردی وەردابێت.

بەڵگەنامەی (١١١)

ژمارە ٥٣

له مستەر بلانكیتەوە بۆ ئیریل كرانفیل

سانپێترسبێرگ، ٢٩ نۆڤەمبەری ١٨٨٠

شانازی دەكەم، بە پێشكەشكردنی چەند پارچەیەك لەو یاداشتنامەیەی، لە بارون جومینی بۆم هاتووە، هاوپێچ لەگەڵ ئەم نامەیەدا.

بارون جومینی دەڵێت: شێخ عوبەیدوڵڵا بە پشت بەستن بەو بروسكەیەی لە تارانەوە هاتووە، دوای شكستخواردنی بەرامبەر هێزە ئێرانیەكان، وا بڵاوبووەتەوە كە وازی لە پلانەكانی هێناوە.

بەهەمان شێوە لە بروسكەكەدا هاتووە، شێخ عوبەیدوڵڵا و لە گفتوگۆكانی لەگەڵ حكومەتی ڕوسی و ئێرانی، وتویەتی: پێویستە ئەم هێزانە جیاوازی بكەن لە نێوان سەرپێچیكاران و تێكڕای كورد، دەبێ بە فەرمی دان بە مافە ڕەواكانی كورددا بنرێت[1].

---

(١) شێخ عوبەیدوڵڵا نامەیەكی بۆ دەسەڵاتدارانی نێودەوڵەتی نارد، لەبارەی كارەكانی سەركوت كردنی دانیشتوان و تۆڵەسەندنەوە لێیان، لەلایەن دەسەڵاتدارانی قاچاریەوە و فەرامۆشكردنی مافەكانی كورد. هەروەك ژمارەیەك لە سەركردەی هۆزەكانی كورد، سكاڵایەكی هاوشێوەیان پێشكەشی باڵیۆزخانە و كونسلگەریەكان و دەسەڵاتدارانی وڵاتانی ئەوروپی و بە ڕوسیاشەوە كردووە.
لە نامەكەدا هاتووە، كە سەركردەكانی كورد ئاراستەی كونسڵی ڕوسیایان كردووە: ((ئێمەی خەڵكی كوردستانی ئێران، ژمارەمان لە ١٠٠ هەزار خێزان زیاترە، نەمانتوانیوە لەگەڵ دەوڵەتی ئێرانی بژین، بەهۆی ستەم و دەستدرێژی دەوڵەتی ناوبراو و هەڵسوكەوتە نایاساییەكانی، هەر بۆیە ناچار بووین، كاتێك هیچ هێزێكمان نەما بۆ بەرگە گرتنی شتی زیاتر، ناچاربووین داوا لە خەڵكی كوردستان بكەین بە هاواری ئێمە بێن، دژی ئەو دەسەڵاتە ستەمكارە، هەندێكیان هاتنە ناو ئێران، ئەمەش بووە هۆی بەرەنگاربوونەوەمان لەگەڵ هێرش و دەستدرێژیەكانی دەوڵەتی عوسمانی، لەلایەكی ترەوە دەمانتوانی ڕزگارمان ببێ لە دوژمنە سەرسەختەكەمان كە دەوڵەتی ئێرانە، بەڵام لە ترسی دەوڵەتی عوسمانی جەنگمان لەگەڵ ئێران كۆتایی پێهێنا و ناچاربووین ئەو ١٠٠ هەزار خێزانە كۆچ بكەین. دوای ئەم كۆچكردنەمان، دەوڵەتی عوسمانی ئێران كە لەسەر خاكی كوردستان بوو، لەشكر كێشی ئەنجامدا دژی خەڵكەكە، نەك تەنها ژن و منداڵەكانی كوشت و بەدیل گرت، بەڵكو هەموو شتێكی تاڵان كرد كە دەستی پێگەیشت. ئەو خەڵكەی لە كوردستان

بەڵگەنامەی (١١٢)

هاوپێچی ژمارە ٥٣

لە بارون جومینی بۆ مستەر بلانکیت

سان پێترسبێرگ، ٧/ ٢٩ نۆڤەمبەری ١٨٨٠

بروسکەیەکم لە تارانە بەم ناوەڕۆکە پێگەیشت، ئەوە بڵاوکراوەتەوە شێخ عوبەیدوڵڵا، دوای ئەوەی بەرامبەر هێزەکانی ئێران تێکشکاوە وازی لە ئامانجەکانی هێناوە... شای ئێران داوای لە بەریتانیا و ڕوسیای کردووە، فشار بخاتە سەر بابولعالی، بۆ دەستگیرکردن و دادگایی و سزادانی شێخ عوبەیدوڵڵا.

واژوو جومینی

مانەوە، هیچ جۆرە تاوانێکیان ئەنجام نەدابوو، شەڕیان لەگەڵ دەوڵەتی ئێرانی نەکرد، کاری ناسایی خۆیانیان ئەنجام دەدا، بەڵام ئەم دەوڵەتە گیانی موسڵمانُ و مەسیحی و پیاوانی ئاینی کێشا.
هەر بۆیە داوا لە دەوڵەتی ڕوسی دەکەم بەزەیی پێماندا بێتەوە، لەم ستەم و زۆرداریە ڕزگارمان بکات...
بەرپرسێکی تایبەت و بەویژدان ڕەوانە بکات بۆ وردبینی کردن لە بارودۆخی کوردستان و ئاشنابوون بەو ستەم و زۆرداریەی خەڵکەکە دووچاری هاتووە، بارودۆخێکمان بۆ بسازێنی کە هەر گەلێك بتوانێ ژیانی تیادا بگوزەرێنێ لەسەر خاکی نیشتمانە ڕەسەنەکەی بە ئاشتی و ئارامی، دواتر بۆ دەوڵەتانی گەورە ئەو ڕاستییە دەردەکەوێ ئایا خەڵکی کوردستان چیایی دڕندەن؟ یان داگیرکەرانی کوردستان بە ساختەکاری تۆمەتی پاشکەوتوویی و نەزانی و دووربوون لە شارستانیەت بە کوردەوە دەلکێنن؟
داوا لە دەوڵەتی ڕوسی دەکەین، کە بە دادگەری و بەرگریکاریەکەی لە ستەمکاران ناسراوە، بەزەیی پێماندا بێتەوە و لە ستەم و زۆرداری ستەمکاران ڕزگارمان بکات)). محەممەد حەمە باقی – شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵڵا لە بەڵگەنامەکانی قاجاریەکاندا، لا ٢٢٨ – ٢٢٩.

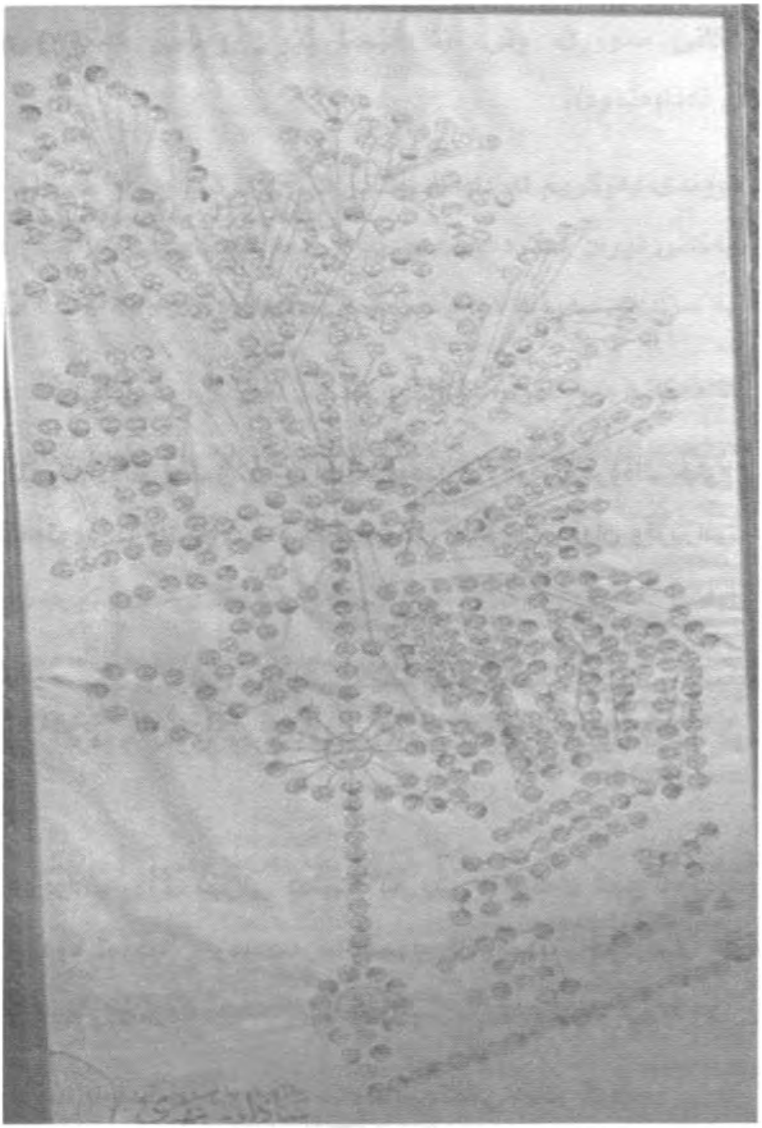

وێنەی ناوەکانی ساداتی نەهری.

بەڵگەنامەی (١١٣)

ژمارە ٦٢

لە مستەر گوشینەوە بۆ ئیریل گرانفیل

ئەستەنبوڵ، ٢٩ نۆڤەمبەری ١٨٨٠

گەورەم

گفتوگۆی تێروتەسەلم لەگەڵ وەزیری دەرەوەدا کردووە، هەروەك چاوم بە باڵیۆزی ئێرانیش کەوتووە، تا ئاگاداری ئەو گفتوگۆیانە بم کە لە نێوان وەزیرانی هەر دوو لا ئەنجامدراون.

بێگومان عاسم پاشا زانیاری تایبەتی لایە، وەك گشت وەزیرانی کابینەکە، دەڵێ: زانیاریەکانی لێرە و لەوێ وەرگرتووە. نازانێ شێخ لە نێو خاکی عوسمانی یان ئێراندایە.

لەلایەکی ترەوە باڵیۆزی ئێرانی دەڵێت: بە پێی نامەکەی شێخ عوبەیدوڵڵا بۆ شا، شێخ گەڕاوەتەوە تورکیا[1]. زۆر سەرسام بووم، کاتێك بینیم وەزیری دەرەوە تا ئەم ئاستە بایەخ بەو ڕووداوانە نادات کە لە کوردستان ڕوودەدەن.

بێ ئاگابوونی لە بارودۆخی ناوچەکە سەرسامیەکەمی زیاتر کرد.

کاتێك باسی ئەوەم بۆ کرد پێویستە شێخ سزا بدرێ، بۆم ڕوونکردەوە حکومەتی ئێران داوای ڕادەستکردنی شێخ دەکات یان دادگایی کردنی لەلایەن حکومەتی تورکیەوە، ئاماژەی کردووە بە تۆمەتی فراوانی بابولعالی دژی حکومەتی ئێرانی لە

(١) هیچ سەرچاوەیەکی تر لەبارەی ئەم نامەیەوە نییە، کە باڵیۆزی ئێرانی قسەی لەسەر دەکات.

سەر پرسەکانی سنووری، وتی: (تا ئێستا ئێران وەڵامی هەموو داواکاریەکانی ئەستەنبۆڵی نەداوەتەوە).

کاتێك بە توندی بەرگریم لە داواکاریەکانی ئێران کرد، ناوبراو سەرلەنوێ جەختی لە داواکارییەکانی ئێران دەکردەوە، بەوپێیەی هەر هەنگاوێك دژی شێخ عوبەیدوڵڵا، پەیوەستە بە سزادانی سەرۆك هۆزە ئێرانییە دواکەوتووەکان.

لەبارەی ئاکامەکانی دادگایی نەکردنی شێخ، لەلایەن بابولعالیەوە، عاسم پاشا وتویەتی، پێم وابێ پێکهێنانی دەستەیەکی هاوبەش، یارمەتیدەر دەبێ بۆ چارەسەرکردنی کێشە هەڵواسراوەکان.

لەبارەی بابەتی ئەوەی هۆکاری یارمەتیدانی بابولعالی بۆ کورد، بریتییە لە هەڵسوکەوت کردن لەگەڵ ئەرمەنیەکان، عاسم پاشا وتویەتی: (ئیمپراتۆریەتی عوسمانی ئەوەندە توانایەی هەیە، بەبێ یارمەتی کورد، بە خێراترین کات هەر ئاشوبێك لەناوببات).

لەکاتی قسەکردن لەبارەی هەوڵی شێخ بۆ دامەزراندنی دەوڵەتی سەربەخۆی کوردستان، عاسم پاشا هیچ بایەخێکی بە بابەتەکە نەدا.

پێم وابێ بابولعالی، بە شێوەیەکی جدی بیری نەکردۆتەوە لە گریمانەی ڕوودانی ئەمە.

واژوو جورج. ج. کوشن

بەڵگەنامەی (١١٤)

هاوپێچی ٣ ژمارە ٧٠

لە کونسڵی گشتی ئابوتەوە بۆ مستەر تامسون

تەبرێز ٢٩ نۆڤەمبەری ١٨٨٠

ڕاپۆرتەکان دەگەن و دەڵێن سوپاسالار ٥ بەتالیۆن و ٨ هاوەن و ١٥٠٠ ئەسپسواری بۆ ناوچەی مەرگەوەر ناردووە، ٤ بەتالیۆنی ناردووە بۆ لەناوبردنی مەنگوڕیەکان، ئەوانی تریشی بۆ سەربازگەی سولدوزن ناردووە.

دانیشتوانی مەهاباد، ئەوانەی بۆ (سەردەشت) و چیاکانی دەوروبەر هەڵاتوون، لەلایەن ئەحمەد بەگی سەرۆك هۆزی بایەزید هێنراونەتەوە ماڵەکانیان.

ئەحمەد بەگ هەردەم دڵسۆزی ئێرانیەکان و بەیاوەری سوپاسالار ڕۆیشتووەتە مەهاباد، لەو کاتەی (سەرداری دەولە) کاربەدەست بوو.

سوپاسالار خاوەنی شارەزاییە لە تاکتیکی (ڕاوەدوونانی جەنگی)، دیاریکردنی (عوسمان ئاغا کیورك) وەك سەرکردەی باڵای ئەو هێزانەی ڕاسپێردراون بۆ لەناوبردنی هەمزە ئاغا و مەنگوڕیەکان، کارێکی ژیرانەیە، چونکە سەرۆك هۆزەکان لە مشتومڕدان[1].

---

(١) دوا پاشەکشەی هێزەکانی شێخ عوبەیدوڵڵا بۆ ناو خاکی عوسمانی، هەمزە ئاغا بەردەوام بوو لە سەرکردایەتی کردنی زۆرینەی هۆزی مەنگوڕ و هەڵدەکوتێتە سەر سەربازگەی ئێرانی، پێشبینیەکانی نابووت لە شوێنی خۆیدا نەبوو، عوسمان ئاغا بەشێوەیەکی ڕاستەقینە لەگەڵ هەمزە ئاغا شەڕی نەکرد. هەر چەندە لە نێوان دوو هۆزەکەدا ناکۆکی هەبوو. دەسەڵاتدارە قاچاریەکان نەیانتوانی بەسەریدا زاڵبن، تەنها لە دوای گرتنەبەری ڕێگەی فێڵ و تەڵەکە نەبێ. لە بروسکەیەکی کاربەدەستی فێڵباز (حەسەن عەلی خان) بۆ سوپاسالاری ڕاستیەك دەردەکەوێ، ئەویش ئەوەیە زۆر دەگمەنە کوردیەك بە دڵسۆزانە لە پاڵ دەوڵەتی داگیرکەردا بجەنگێت، عەلی خان دەڵێت: ((ئێستا، لەو کاتەی ئەم نامەیەی تێدا دەنووسم، بۆم دەرکەوت لەوەی (کولاوی ئاغا)م بۆ سەردەشت ناردووە، بەپێی ئەو نامانەی دەینێرێت، هەست دەکەم عوسمان ئاغا و خدر ئاغا خۆیان دەدزنەوە و پاساو دێننەوە و خۆیان بەپاش دەخەن، هەر بۆیە نامەیەکم پێش دوو ڕۆژ بۆ کولاوی ئاغا نووسی بەم ناوەڕۆکە: ئەگەر عوسمان ئاغا و خدر ئاغا بە تەواوی گوێڕایەڵیەوە لەگەڵی هاتنە سابلاخ، ئەوا ئەمە کارێکی باشە، ئەگەرنا دەبێ ئەو بگەڕێتەوە و خۆی دوانەخات)). لە ڕۆژی ٢٠/ ١٢/ ١٨٨٠ کاربەدەستەکە بۆ سوپاسلار دەنووسێ هەمزە ئاغا هاتووەتە سەردەشت

سوپاسالار دڵنیایی بە هەمزە ئاغا نەدات، بەڵام بانگهێشتی کرد بۆ سەربازگەی ئێرانیەکان، بۆ دەربڕینی نیاز پاکیەکەی.

و کولابی ئاغا و عوسمان ئاغا و خدر ئاغا لەوێ هەڵاتوون بەرەو گوندی (ڕەبەت)، ئاگاداری دەکاتەوە کە پێشبینی دەکرێ گشت خەڵك بچێتەپاڵی.

تەنانەت حەسەن عەلی خان کە لە هەموو شتێك زیاتر، لە بیستنی ناوی هەمزە ئاغا دەترسێ، خۆی دەدزیەوە لە شەڕکردن لەگەڵ هەمزە ئاغا و بەرپرسەکانی هەڵدەخەڵەتاند، بۆ سەرکردەی گشتی لە ١٧ موحەڕەمی بەرامبەر ٢٠ / ١٢/ ١٨٨٠ نووسیویەتی و دەڵێت: ((بەم بۆنەیەوە و بە ویستی خوا، سبەی هەژدەی مانگ (مەبەستی موحەڕەمە) بەرەو سەردەشت دەجولێم لەگەڵ هەزار کەس، هەڵیاندەبژێرم لە هەر دوو بەتالیۆنی (کروس) و (بەتالیۆنی) و ٢٠٠ ئەسپسواری دیوانی کە لێرە هەن... تا ڕەگە بۆگەنەکانی هەمزە ئاغا ڕیشەکێش بکەم)).

دوای چوار ڕۆژ، لە ٢١ موحەڕەمی ٢٤/ ١٢ کاربەدەستەکە نامەیەکی تر بۆ سەرکردەی گشتی دەنووسێ و دەڵێت: ((بەیانی، ڕێکەوتی ٢٢ مانگ، بێ وەستان لە هیچ قۆناغێکی ڕێگا یان لادان لێی، دەچمە سەردەشت بۆ تێکشکاندنی ڕەگ و ڕیشە خراپەکانی هەمزە ئاغا، لە هەر گۆشە یان بەرد یاخود دارستانێك بێ... بەر لە تەواو کردنی ئەم کارە ناگەڕێمەوە سابلاخ)). لە ٢٧/ ١٢ دەنووسێ و دەڵێت: ((سبەی سێشەممە لەگەڵ هێزێکی هەڵبژێردراو بەرەو سەردەشت دەجولێم)).

بەڵێنەکانی کاربەدەستەکە تەنها بەڵێن بوون و تەواو، تەنانەت بوێری ئەوەی نەدەکرد لەو شوێنە نزیك ببێتەوە کە هەمزە ئاغای لێبوو، لە بەرواری ٤ ئازاری ١٨٨١ و دوای تێپەڕینی سێ مانگ لەسەر ئەم نامانەی بۆ شا دەنووسێ، دان دەنێ بە بوێری هەمزە ئاغا، دەڵێت: ((خزمەتکارتان شتێك دەزانێ و لێی بێدەنگ نابێ، ئەویش ئەوەیە: هەمزە ئاغا کەسێکی بوێرە و لە ژیانی ناترسێ، هەر کە بەفر توانەوە و ڕێگەکان خۆشدەبن، تەنانەت ئەگەر خۆیشی بە تەنها بمێنێ، وەکو دز سەری خۆی لەم بەردە یان ئەو بەردە دەردێنێ و خۆی دەردەخات)).

کاتێك بەهار هات، ئەوا شاری سەردەشت لە دەرەوەی دەسەڵاتی حکومەتی قاجاریدا، وەك چیمەنێك وایە هەمزە ئاغا بە کەیفی خۆی تێدا دێت و دەچێت. کاربەدەستەکە لە ١١/ ٤/ ١٨٨١ نامەیەك دەنووسێ و دەڵێت: ((من لەگەڵ هێزی ١٠٠٠ هەزار سەربازی، کە بەخۆم هەڵمبژاردوون و ٢٠٠ ئەسپسوار و پیاوماقوڵانی موکری و خەڵکی ناوچەکە دەجولێم، هێزەکە لە ٥٠٠٠ هەزار کەس کەمتر نابێ، لە ڕێگەی (ئیل تەیمور)ەوە دەجولێم، کە ناوەڕاستی گوندەکانی موکریدا دەڕوات و دەگاتە تولەڕێی (کورتەك) و لەوێ بەرەو سەردەشت دەچم)). سەرچاوە – حەسەن عەلی خان کروسی – سەرچاوەی پێشوو – نامەکانی ١٩ و ٢٠ و ٢١ و ٦٢ و ٩٤.

پێشبینی دەکەم، سوپاسالار لە نامەکانیدا بۆ سەرکردەکانی لەشکر داوای ئەومیان لێ بکات ستەم لە خەڵکی ئەو گوندانە نەکرێ لەلایەن هێزە ئێرانیەکانەوە، کە شوێنەکانیان جێهێشتووە.

پێشبینی دەکرێ لێپرسینەوە لەگەڵ هەندێك لەو میرانە بکرێ، کە هێزەکانیان هەندێك گوندیان تێکداوە، بەهۆی بێ باکی ئەوان.

شێخ عوبەیدوڵڵا خاوەنی ژمارەیەك گوندە لە مەرگەوەڕ و زنجیرە چیای سنووری نێوان ئێران و تورکیا، دوور نییە چووبێتە ئەوێ.

دەوترێ کاروانێکی سەربازی تورکیا، بەرەنگاری هەوڵەکانی شێخ عوبەیدوڵڵا بوونەتەوە بۆ بڕینی سنوور. (ئیجریك) بریتییە لە بارەگای (عەلی خان شکاك) و بە هەڵە لە بروسکەکەدا ئاماژەی پێکراوە، ئەم شوێنە دەکەوێتە لای ڕاستی ئەو زنجیرە چیایەی، سەلماس لە ئورمییە جیا دەکاتەوە.

واژوو ویلیام. ج. ئابوت

بەڵگەنامەی (١١٥)

ژمارە ٧٥

لە مستەر تامسونەوە بۆ ئیرل گرانفیل

تاران، ٢٩ نۆڤەمبەری ١٨٨٠

گەورەم

مستەر ئابوت ئاگاداری کردنەوە، وێنەیەکی لە نامەکانی لەبارەی ئاشوریەکانی ئورمیەی بۆ بەڕێزتان ناردووە.

سەردانەکانی بۆ ناوچەکە، لە دۆخی ناهەمواردا بووە، هێرشی کورد ڕاستەوخۆ دوای ئامادەیی ئەو لە ناوچەکە دەستیان پێکرد.

هێرشەکانی کورد زۆر خێرا بوون، تا ئاستێك لە ماوەی دوو ڕۆژدا گشت گوندەکانی دەوروبەریان داگیر کرد، هەروەك گەمارۆی شارەکەشیان دا.

دۆخی مستەر ئابوت بەهۆی ئەم بارودۆخەوە زۆر سەخت بوو، لەگەڵ ئەمەشدا لێکۆڵینەوەکانی باش بوو، ڕێوشوێنەکانی لە هەڵسوکەوت کردن لەگەڵ یاخیبووان و گفتوگۆکانی لەگەڵیان شایستەی ڕێزن.

لێکۆڵینەوەکانی مستەر ئابوت ئەوەیان دەرخست، دانیشتوانی موسڵمان و مەسیحی، بەتایبەت موسڵمانان، زیانی زۆریان بەرکەوتووە.

دەربارەی ئاشوریەکان، دەبێ بوترێ دەسەڵاتی ئێرانی هەڵسوکەوتی ناشیاویان لەگەڵ دەکات، لەگەڵ ئەوەی هەندێك ڕق و کینەی کۆن سەرلەنوێ دەردەکەونەوە.

ئاشوریە مەسیحیەکان لە ئێران، کاری کشتوکاڵی دەکەن، لە نزیك ئورمییە، زۆربەیان لەو زەویانەدا کار دەکەن، کە هی موسڵمانانن، ژمارەیەکی کەمیان خاوەن زەوینە. زۆربەی زەویەکان هی (هۆزی ئەفشار)ن، کە بە یەکسانی باج لە موسڵمان و مەسیحییەکان وەردەگرێ.

مەسیحییەکان ڕەخنەیان لەسەر چەند جیاکاریەك هەیە لە نێوان ئەوان و موسڵماناندا:

هەندێك لەو باجانەی سەپێنراون لەسەر مەسیحییەکان، زیاترن لەوەی لەسەر موسڵمانان سەپێنراون.
سەختی کارکردن لە زەویەکانی هەندێك ناوچە، سەبارەت بە موسڵمانان یان مەسیحییەکان، ئەوا دەبێ زیاد لە وزەی مرۆڤێکیان هەبێ.

داواکاریەکانی فەرمانبەرانی دەوڵەت، لەو ئاشوریانە لە ڕوسیا هاتوونەتەوە، داوای بڕە پارەی زۆریان لێ دەکەن، کە زۆربەی جاران دادگەر نین.
ڕفاندنی کچانی مەسیحی لەلایەن گەنجانی موسڵمانان، لەم دوایانەدا کەمتر بوومتەوە، بەرامبەر بە پێشوو.
دەستبەسەرکردنی گشت سامانی مەسیحیەکان، لە کاتی موسڵمان بوونی ئەندامێکی، بۆ بەرژەوەندی موسڵمانە تازەکە.
وەرنەگرتن گەواهی و شایەتی کەسی مەسیحی دژی موسڵمان لە دادگادا.

ئەمانە کۆی ئەو جیاوازیانەن، کە کارمان کردووە بۆ چەند ساڵێك لەسەریان، لە پێناو چاککردنیانن داوای یارمەتیمان لە حکومەتی ئێرانیش کردووە.

دەبێ ئاماژە بەوە بدەین باروخۆی مەسیحیەکان ئەمڕۆ لە ئازربایجان، بە دانپێدانانی مژدەدەرە مەسیحی و ئاشوری و کاربەدەستانی ئینگلیزی لە پێشتر باشترە.

لێرەدا پرۆژەیەك هەیە بۆ پاڵپشتی کردنی کاروبارەکانی مەسیحییەکان لە ئازربایجان، وا بڕیاربوو پرۆژەکە بە زوویی جێبەجێ بکرێ، بەڵام بزوتنەوەی کوردی جێبەجێکردنی دواخست. وەزیر بەڵێنی جێبەجێ کردنی هەنگاوی سەرەتایی داوە لەم پرۆژەیە لە میانەی چەند هەفتەیەکی داهاتوودا[1]. کار دەکرێ بۆ پوچەڵکردنەوەی ئەوەی لە ماددەکانی (٥ و ٦)دا هاتووە، داوام لە تەبریز کردووە لە داواکاری ئێمە سەبارەت بەمە بکۆڵنەوە، ڕێوشوێنی خێرا بگرنەبەر، ئەگەر وەڵامم دەستنەکەوت، ئەوا نامەیەك ڕاستەوخۆ بۆ شا بەرز دەکەمەوە.

---

(١) لە ڕاستیدا بە پێچەوانەوە، باڵیۆزی ئێرانی لە تاران وێنەیەکی جوان دەکێشێ بۆ دۆخی مەسیحییەکان لە ئورمییە، ئەمەش بۆ پەردەپۆشکردنی شکستەکەی لە ڕێگەگرتن لەو کاولکاریەی بەسەر مەسیحییەکاندا هات، لەسەر دەستی هێزی قاچاریەکان، تەنانەت بەرپرسیارێتی دواکەوتنی پرۆژەکان دەخاتە ئەستۆی حکومەتی قاچاری. بەڵگەنامەکان بە ڕوونی دۆخی مەرگەساتی مەسیحییەکان ڕۆشن دەکەنەوە.

مستەر ئابوت پێی وایە، دەسەڵاتی مژدەدەرە ئەمریکییەکان، لە نێو ئاشورییەکان شایەنی ئاگادار بوونە لێی. زۆربەی جاران بوونی ئەوان دەبێتە هۆی لەکیس نەچوونی مافی مەسیحییەکان. بەدڵنیایەوە فەرمانبەر ئێرانیەکان لە ناوچەکە بە هیچ شێوەیەك نایانەوێ ڕێوڕەسمی ئاینی مەسیحی لە ناوچەکەدا بەڕێوە بچێ، یارمەتی بەردەوام پێشکەش دەکەن.

من هاوڕای مستەر ئابوتم، لەسەر ئەوەی بەرژەوەندی لەوەدایە، ئەفسەرێکی بەریتانی لە کونسلگەری ئورمیەدا دابنرێ.

واژوو رونالد. ف. تامسون

بەڵگەنامەی (١١٦)

هاوپێچی ٦ ژمارە ٧٤

نامەی بابولعالی بۆ باڵیۆوخانەی ئێران

٢٩ نۆڤەمبەری ١٨٨٠ (٢٦ زولحیجەی ١٢٩٧)

(وەرگێڕدراو)

نامەی باڵیۆزخانەی ئێرانمان پێگەیشت، لە کاتی وەڵامدانەوەمان دەڵێن: هێزە کوردیەکان چەکەکانیان ڕادەستی دەسەڵاتی پۆلیس کرد، ئەندامەکانی داوای پانایان کرد. هەر بۆیە هیچ هۆیەك بۆ دادگایی کردن و سزادانیان نییە.

لەلایەکی ترەوە ڕاپۆرتەکان ئاماژە دەکەن بەوەی هێرشی فراوان، کە لەشکری ئێرانی کردیە سەر کوردستان و تاوانی کۆمەڵکوژی ئەنجامداوە و دەستدرێژی کردۆتە سەر شەڕەف و ناموسی خەڵك، تا ئێستا ناچار بووە ٦٠٠٠٠ بۆ ٧٠٠٠٠ کەس لە دانیشتوانی ئورمیە ناچاربوون بچنە ناو خاکی تورکیا، هەروەك نزیکەی ٢٠٠٠ کەس بەرەو هەکاری ئاوارە بوون.

تاکە هۆکاری ئاوارەبوونی کورد بەرەو تورکیا بریتییە لە هەڵسوکەوتی نا ژیرانەی حکومەتی ئێرانی.

بەجێهێشتنی خاکی باوو باپیران، چاوەڕێکردنی هەلی تۆڵەسەندنەوە لە دوژمنان، وای لەسەر تورکیا پێویست کردووە، هەمیشە هێز لەسەر سنوورەکانی کۆ بکاتەوە، بۆ ڕێگەگرتن لە هێرشی کورد بۆ سەر ئێران، هر بۆیە بابولعالی داوا لە حکومەتی ئێرانی دەکات، چاوبخشێنێتەوە لە ڕێوشوێنە سەربازیە پیادەکراوەکانی لە ئازربایجان و کوردستان.

داوا لە حکومەتی ئێرانی دەکەم، ڕەزامەند بێ لەسەر داواکاری بابولعالی و لیژنەیەکی تایبەت بۆ تورکیا ڕەوانە بکات، بۆ گفتوگۆ کردن لەبارەی ئەو ڕاجیایی هەیە و چارەسەرکردنی خێرای بەد تێگەیشتن.

بەڵگەنامەی (١١٧)

ژمارە ٧٠

له کونسڵی گشتی ئابوتەوە بۆ ئیریل کرانفیل

تەبرێز ٣٠ نۆڤەمبەری ١٨٨٠

گەورەم

شەرەفمەند دەبم، لەگەڵ ئەم بروسکەیە وێنەیەکی ئەو سێ نامەیە ڕەوانەم کردووە بۆ وەزیری ڕاسپێردراوی حکومەتی پایەبەرز لە ئێران هاوپێچ بکەم، ئەم نامانە لەبارەی ڕەوانەکردنی هێزەکانی ڕوسیایە بۆ سنووری ئاراس و ڕێوشوێنەگیراوەکان لەلایەن سوپاسالارەوە بۆ سەرکوتکردنی کورد.

واژوو ویلیام. ج. ئابوت

بەڵگەنامەی (١١٨)

هاوپێچی ١ ژمارە ٧٦

له كونسڵی گشتی ئابوتەوە بۆ مستەر تامسون

تەبرێز ١ دێسەمبەری ١٨٨٠

ئەم دواییانە لە تەبرێز ئەوە بڵاوبووەوە شێخ عوبەیدوڵڵا، لەگەڵ هێزێك كە ئیسماعیل ئاغا كلیسی سەركردایەتیان دەكات، گەڕاونەتەوە ناوچەی برادۆست.

نامەكانمان تا بەرواری ٢٥ نۆڤەمبەر، ئاماژە بەمە ناكەن، تەنها باس لە هەڵاتنی شێخ و بنكەدانانی هێزەكانی عەبدولقادر و سدیق دەكەن لە مەرگەوەر، دوای هەڵاتنیان.

هەروەك جوڵانی تەیمور پاشا خان ڕاگەیەنرا، كە ٦٠٠٠ كەسی لەگەڵە، بەرەو برادۆست.

ئیقبال دەولە بە ٢٠٠٠ كەسەوە لە ئورمییەوە نیشتەجێن.

دەكرێ پاسەوانانی سنووری تورك، ئەركی خۆیان ئەنجامداوە بەشێوەیەكی چاك، لە ڕێگەگرتن لە كشانەوەی كوردانی یاخیبوو بەرەو سنوور.

واژوو ویلیام. ج. ئابوت

بەڵگەنامەی (١١٩)

هاوپێچی ٢ ژمارەی ٧٦

لە كونسڵی گشتی ئابوتەوە بۆ مستەر تامسون

تەبرێز، ٣ دیسەمبەری ١٨٨٠

زانیومە تا ئێستا هیچ هێزێکی ڕوسی نەگەیشتووەتە (جەلفا). هیچ زانیاریەکم نییە لەبارەی ژمارەی هێزە ڕوسییەکان، کە هاتوونەتە (نخجوان).

بەڵگەنامەی (١٢٠)

ژمارە ٧٦

لە کونسڵی گشتی ئابوتەوە بۆ ئێرل گرانفیل

تەبرێز، ٤ دیسەمبەری ١٨٨٠

گەورەم

بە ئاماژەکردن بە نامەکانی ڕۆژی ٢٢ و ٣٠ نۆڤەمبەر، شەرمەزار دەبم، وێنەی چوار نامەتان بۆ بنێرم، کە بۆ وەزیری ڕاسپێردراوی حکومەتی پایەبەرز لە تاران ناردبووم، نامەکان پەیوەستن بە یاخیبوانی کورد و بنکە دانانی هێزە ڕەوانەکراوەکانی (نخجوان) لەسەر سنووری ئاراس و هەڵاتنی شێخ عوبەیدوڵڵا بۆ تورکیا.

واژوو ویلیام. ج. ئابوت

بەڵگەنامەی (١٢١)

هاوپێچی ٣ ژمارە ٧٦

دوێنێ نوێنەرانی سەربازگەی سوپاسالار لە (سولدوز)، جەنابی شایان ئاگادار کردەوە شێخ و ٩ لە یاوەرانی بۆ (نوجی) هەڵاتوون. هەواڵی تریشم لە ئورمییە پێگەیشت، دەڵێن: شێخ و دوو لە کوڕەکانی بۆ (نەهری) هەڵاتوون، لەسەر زمانی خەڵکی ناوچەکە بە (نیری) دەری دەبڕن کە پایتەختی (نوجیە). لە نەخشە فەرمییەکاندا پێی دەوترێت (تیرجی).

هەواڵی تر هەن، دەڵێن شێخ و یاریدەدەرانی دوای هەڵاتنیان گەڕاونەتەوە ماڵەکانیان.

واژوو ویلیام. ج. ئابوت

بەڵگەنامەی (١٣٢)

هاوپێچی ٤ ژمارە ٧٦

لە کونسلی گشتی ئابوتەوە بۆ مستەر تامسون

تەبریز، ٤ دێسەمبەر ١٨٨٠

هێزە ڕوسییەکان، لە نخجوان لە ١٠٠٠ سەرباز و یەك هاون پێکهاتوون. ڕاپۆرتەکان ئاماژە بەوە دەکەن پێترسبێرگ بڕیاری داوە ٥٠٠٠ سەرباز ڕەوانە بکات، حکومەتی ڕوسی ڕایگەیاند ئامانجی ناردنی ئەم هێزانە، بۆ پاراستنی ئاسایشی سنوورەکانی ڕوسیا و ڕێگە گرتنە لە هەڵاتنی یاخیبووە کوردەکان.

واژوو ویلیام. ج. ئابوت

بەڵگەنامەی (١٣٣)

هاوپێچی ٥ ژمارە ٧٤

نامەی باڵیۆزخانەی ئێرانی بۆ بابولعالی

٥ دێسەمبەر ١٨٨٠

(وەرگێڕدراو)

بەداخێکی مەزنەوە، دوایین نامەی جەنابتانم لە بەرواری ٢٨ نۆڤەمبەر بەدەست گەیشت.

له نامەکەماندا وتمان شێخ عوبەیدوڵڵا لەومتەی سێ ساڵە کورد دەجوڵێنێ بۆ یاخیبوون، نانەوەی ناسەقامگیری، هەروەك ئاماژەمان بەوە کرد ئەو کوردانەی لە خاکی تورکیا نیشتەجێن، بێ پابەندبوون بە هەر پەیماننامە و ڕێکەوتننامەیەك، بە بەردەوامی سنووری خۆرئاوا بەرەو ئێران دەبڕن و چەك و زەخیرە و خۆراك بۆ کورد دەهێنن.

له نامەکەماندا وتمان پاسەوانانی سنووری تورکی، چاویان دەپۆشن لە کرداری گواستنەوە و هاتوچۆ، ئەرکەکەیان بە شێوەیەکی دروست جێبەجێ ناکەن.

لە وەڵامەکەماندا پێویستە ئاماژە بەوە بکەین، ئێمە ڕەزامەندیمان دەرنەبڕیوە لەهەمبەر گرتنەبەری ڕێوشوێنەکانتان لەسەر سنوور، لێرەدا چەند پرسێك هەن وا دەکات مەندەهۆش بین لەبەرامبەریان.

دەڵێن شێخ عوبەیدوڵڵا پاشەکشەی لە ئێران کردووە، بە کاریگەری ئامۆژگاریەکانی بابولعالی، دەڵێن بڕینی سنوورەکان بەشێوەیەکی بەردەوام، لەلایەن گەلانی ئێرانیەوە، دەبێتە هۆی دەرکەوتنی گیانی تۆڵەسەندنەوە لەلای دانیشتوانی تورك، هۆزە تورکییەکان دەستوەرنادەنە ئاشوبەکانی کوردستان.

سوپاسی هەمیشەیی خۆمانتان پێ ڕادەگەیەنین، سەبارەت بەو ڕێوشوێنانەی گرتووتانەبەر بۆ پاراستنی سنوورەکان، بەڵام بەداخەوە ئەم ڕێوشوێنانە چالاك نەبوون و سنوور بڕین و هامۆشۆ بە ئاسانی بە نێو سنوورەکان لە شارێکەوە بۆ یەکێکی تر ئەنجامدەدرێ.

پرسی دووەم پەیوەستە بەشێخەوە، چەندین جار شێخمان تۆمەتبار کرد بە سەرکردایەتی کردنی بزوتنەوەکە و سنوور بەزاندن، بەڵام هەردەم حکومەتی عوسمانی هەوڵی داوە تۆمەتەکەی لەسەر لاببات و ستایشی بکات، لە کاتێکدا بەڵگەنامەی دەمکوتکەر هەن لەسەر بوونی شێخ لەسەر سنوور و بەشداربوونی لە پشێویەکانی کوردستان.

ڕاستیەکی تر کە دەبێ بوترێ، کشانەوەی کورد لەسەر ئامۆژگاریەکانی ئیپڕاتۆری عوسمانی نەبوو، بەڵکو بەهۆی خۆڕاگری لەشکری بەتوانای ئێران بوو بە سەرکردایەتی شای ئێران.

بابەتی سێیەم، لەبارەی ئەوەیە کە بانگەشەتان کردووە هێزە عوسمانیەکان سنووریان نەبەزاندووە و دەستدرێژیان نەکردۆتەسەر ئێران.

هەزاران کوردی دەستدرێژیکار و بە کەرستەی تەواو، لەو دیوی سنوورەوە هێرشیان کردووە، جا ئەگەر ئەوان عوسمانی نەبن ئەوا کێن؟

لە کۆتایدا حکومەتی ئێرانی پایەبەرز، پێی وایە شێخ عوبەیدوڵلا بەرپرسە لە مردنی ٥٠٠٠ کەسی بێ تاوان، ئەگەر شێخ دادگایی و سزا نەدرێ لەلایەن حوکمڕانانی عوسمانیەوە، ئەوا بابولعالی بەرپرسیارێتی مەترسیداری ئەم تاوانە لە ئەستۆ دەگرێ.

حاجی عومەر شێخ عەبدوڵلا شێخ محەممەد.

بەڵگەنامەی (١٢٤)

ژمارە ٥٧

لە مستەر تامسونەوە بۆ ئێرل گرانفیل

تاران، ٧ دیسەمبەری ١٨٨٠

گەورەم

شەرەفمەند دەبم، بە جەنابتانی ڕابگەیەنم، حکومەتی ئێران هەواڵی پاشەکشەی شێخ و پیاوەکانی و هەمزە ئاغا لە شوێنی پێشوویان بەرەو خاکی تورکیا پێ گەیشتووە.

واژوو رونالد. ف. تامسون

بەڵگەنامەی (١٢٥)

ژمارە ٥٨

لە مستەر تامسونەوە بۆ ئێرل گرانفیل

تاران، ٩ دێسەمبەری ١٨٨٠

گەورەم

ئێستا بروسکەیەکم لە کونسڵی گشتی حکومەتی پایەبەرز لە تەبرێز بەدەست گەیشت، تیایدا لە (میرزا حوسێن خان – سەرکردەی گشتیەوە[1]) هەواڵی

---

(١) میرزا حوسێن خان، چەندین پۆستی لە دەوڵەتی قاجاریدا وەرگرتووە، سەرۆك ئەرکانی لەشەر (سوپاسالار) و وەزیری دەرەوە و سەرۆك وەزیران، لەگەڵ هاوڕێکەی (مەلکم خان)ی ئەرمەنی باڵیۆزی ئێران لە لەندەن، قەناعەت بە شا بکەن تا سەردانی بەریتانیا بکات و گرێبەستی بازرگانی مەزن لەگەڵ کۆمپانیا بەریتانیەکان ئەنجام بدات، بەهۆی ئەوەی وترا ناوبراو ئێرانی فرۆشتووەتە کۆمپانیا بەریتانیەکان، پیاوانی ئاینی لە ئێران لە کاتی گەڕانەوەی شا لە بەریتانیا پێیان ڕاگەیاند (میرزا حوسێن خان) نەیێنێتەوە تاران، بۆیە لە مازندەران بەجێیهێشت. لە قەزوین ژیانی دەگوزەراند، کاتێك بزوتنەوەی

خۆبەدەستەوەدانی مەرگەوەر دەگوازێتەوە، ناوبراو لە ڕاپۆرتەکەدا ئاماژە بۆ شازادەی جێنشین دەکات سەبارەت بە بەرقەرابوونی سەقامگیری و ئاسایشی گشتی لە ناوچەکە.

واژوو ڕونالد. ف. تامسون

بەڵگەنامەی (١٣٦)

ژمارە ٦٣

لە ئێرل گرانفیلەوە بۆ مستەر تامسون

وەزارەتی دەرەوە، ٩ دێسەمبەری ١٨٨٠

وەزیری ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا دوودڵی خۆی دەربڕی لەبارەی چارەنووسی مژدەدەرانی ئەمریکی و خێزانەکانیان لە ئورمییە، چونکە بڕوای وایە دەکرێ ئێران تۆمەتباریان بکات، بەوەی یارمەتی شێخیان داوە.

ئەمڕۆ بروسکەیەکم بۆ ناردن، داوام لێکردن ئەفسەرەکانیان بۆ ناوچەکە ڕەوانە بکەن، بۆ دەستەبەرکردنی سەلامەتیان.

واژوو گرانفیل

بەڵگەنامەی (١٣٧)

ژمارە ٦٤

لە مستەر تامسونەوە بۆ ئێرل گرانفیل

شێخ عوبەیدوڵڵا دەستی پێکرد، بەهۆی دۆستایەتیەکەشی لەگەڵ بەریتانیا شا بۆ ناو لەشکری گێڕایەوە و بە سەرۆك ئەرکانی تازە داینا، دوای مردنی لەناکاوی مامی شا (حیشمەت دەولە).

١٠ دێسەمبەری ١٨٨٠

گەورەم

بە ئاماژەدان بە بروسکەی دوێنێی جەنابتان، لە ڕۆژنای ڕابردوودا کەشەکە نا سروشتی بوو بۆ مژدەدەرە ئەمریکییەکان، کە لە ئورمییە نیشتەجێن، بەڵام توندی ئاگرەکە لەم دوو ڕۆژەی ڕابردوودا کەمبووەتەوە[1].

حکومەتی ئێران بروسکەیەکی بۆ سوپاسالار نارد، داوای لێکردووە بە خودی خۆی دەستەوەردان بکات بۆ پاراستنی مژدەدەران.

سوپاسالار ڕاستەوخۆ لە مەهابادەوە بۆ ئولامییە جوڵا، پێشبینی دەکرێ بەیانی بگات.

واژوو رونالد. ف. تامسون

بەڵگەنامەی (١٢٨)

هاوپێچی ١ ژمارە ٨٥

تەبرێز، ١٠ دێسەمبەری ١٨٨٠

(گولبژێرێك)

بەدرێژایی ماوەی گەمارۆی سەر ئورمییە، مژدەدەرانی ئەمریکی بە چەندین کێشەوە ناڵاندیان.

---

(١) دەسەڵاتدارانی ئێرانی، مژدەدەرانی ئەمریکیان لە ئورمییە تۆمەتبار کرد بە هاریکاری کردنی شێخ عوبەیدوڵڵا، هەر بۆیە زۆر دەستدرێژیان کرایەسەر، ئەمریکا داوای لە بەریتانیا کرد دەستوەردانێك بکات، بۆ وەستاندنی دەستدرێژیەکان، چونکە هیچ پەیوەندیەکی لەگەڵ ئێران نەبوو. شایەنی باسە دەستدرێژیەکانی ئێران، ژن و کچەکانی مژدەدەرانی ئەمریکیشی گرتەوە، کە زۆرێکیان ڕفێندران.

لەلایەك شێخ عوبەیدوڵڵا لە تەنیشت ماڵەکانی ئەوان سەربازگەی دانابوو لە دەرەوەی شار، ئەوان ناچاربوون دۆستایەتیەکەی قبوڵ بکەن. لەلایەکی ترەوە دەبوایە بەشێوەیەك هەڵسوکەوت بکەن، کە حکومەتی ئێرانی هەراسان نەکەن.

(مونسینور کلوزل) سەرکردەی مەسیحییەکانی فەرەنسا پەنای بۆ هێنام، داوای ڕەوانەکردنی نامەیەکی لێکردم بۆ شێخ عوبەیدوڵڵا، بۆ ئەوەی داوای لێبکەم کەمینەکان و مژدەدەران بپارێزێ، شێخیش ئەمەی قبوڵ کرد.

ئاڵای هێڵ و ئەستێرەکان[1] لەسەر بانی ماڵەکان هەڵکران، تابلۆیەکم لەسەر دیواری ماڵەکان دانا و نووسیم (شوێنی نیشتەجێ بوونی کونسڵی بەریتانی و مژدەدەرانی ئەمریکی).

نزیکەی ٢٠٠ کەس لە ئاشوری و موسڵمانان پەنایان بۆ قوتابخانە ئەمریکیەکە هێنا.

خانووی (مستەر وبیل) لە گشت لایەکی ناو شارەکەوە ڕووبەڕووی هەڕەشە بووەوە.

ئەو ڕاپۆرتانەی باس لە ناڵاندنی مژدەدەران دەکەن، تۆمەتێکی نارەوا و درۆیەکی پوختە. لەسەر ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا پێویستە شانازی بە مژدەدەرانی بکات، ئەوانەی ئەرکەکانی خۆیان جێبەجێ دەکەن، لە کاتی جەنگ و برسێتی و نەخۆشی کولێرا.

لەبارەی خراپ هەڵسوکەوت کردنی حکومەتی ئێرانی بەرامبەر مژدەدەران، دڵنیام کردنەوە کە حکومەتی پایەبەرز گیان و سامان و ناموسیان دەپارێزێ.

واژوو ئابوت

---

(١) ئاڵای ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا.

بەڵگەنامەی (١٢٩)

ژمارە ٦٥

لە مستەر تامسونەوە بۆ ئێرل گرانفیل

تاران، ١١ دێسەمبەری ١٨٨٠

گەورەم

هەر ئێستا بە ڕێکەوتی دوێنێ بروسکەیەکم پێگەیشت، لە کونسڵی گشتی حکومەتی پایەبەرزەوە لە تەبرێز. ئەوەی تێدایە بە پشتبەستن بە گفتوگۆکانی مژدەدەرانی ئەمریکی پەیوەندیەکانیان لەگەڵ حکومەتی ئێرانی، زۆر توونت و تۆڵ بووە، بەشداری کردنیان لە ڕاپەڕینەکەی شێخ عوبەیدوڵڵا و خراپ هەڵسوکەوت کردنی ئێرانیەکان لەگەڵیاندا تەنها پڕوپاگەندەیە[١].

مستەر ئابوت جەختی کردۆتەوە، لەسەر گەیشتنی بروسکەکەم لە بەرواری ١٩ دێسەمبەر، لە میانەی ئاماژە کردنەکەی بۆ دۆخی باشی مژدەدەرانی ئەمریکی، وتی: داوای چاوپێکەوتنی کردووە لەگەڵ نێردراوی وەزیری دەرەوە بۆ تەبرێز، بۆ ئەوەی سڵاوی ئەو بگەیەنێتە شا و ئەو و شازادەی جێنشین ئاگاردار بن، لە بابەتەکە، بۆ ئەوەی فەرمان بۆ سوپاسالار بنێرن، کە ئێستا لە ئورمیەیە، تا تاوتوێی ئەو پرسانەی لەگەڵ بکات کە پەیوەستن بە مژدەدەرانەوە.

واژوو رونالد. ف. تامسون

---

(١) مژدەدەران ویستیان پەیوەندی باشی خۆیان لەگەڵ دەسەڵاتدارانی ئێرانی بپارێزن، وەك پیاوانی ئاینی خۆیان دوورگرت لە کێشە ئانەوە، هەر چەندە دەستدرێژی نا ڕەوشتیان کراوەتەسەر، بەڵام ئەرکی ئاینی ئەوان ئەوەی لەسەریان پێویست کردووە کە چاو لەم کارانەی ئێرانیەکان بپۆشن، لە پێناو بەردەوام بوون لە کارە خواییەکەیان.

بەڵگەنامەی (١٣٠)

ژمارە ٦٧

لە ئێریل گرانفیلەوە بۆ مستەر ئێس. تی جون[١]

وەزارەتی دەرەوە، ١٣ دێسەمبەری ١٨٨٠

نامەکەی مستەر کوشنم بەدەست گەیشت، کە ١٦ ئۆکتۆبەر ڕەوانە کرابوو، تیایدا باس لە گفتوگۆکانی دەکات لەگەڵ عاسم پاشا لەبارەی هێرشەکانی ئەم دوایەی کورد بۆ سەر خاکی ئێران.

ئێوە لە بۆچوونەکانم ئاگادار دەکەمەوە، لەبارەی سیاسەتی تورکی بە پشت بەستن لەوەی لە نامەکەی کوشندا هاتووە.

واژوو گرانفیل

بەڵگەنامەی (١٣١)

ژمارە ٧١

لە مستەر بلانکیتەوە بۆ ئێریل گرانفیل

سان پێترسبێرگ، ١٣ دێسەمبەری ١٨٨٠

گەورەم

بە درێژایی گفتوگۆکانم لەگەڵ (ئێم. دی گیرس)، دوێنی لەبارەی هەواڵەکانی کوردستان لێم پرسی، لە وەڵامدا ئەوەی ڕوون کردەوە هیچ زانیاریەکی لەم بارەوە پێ نییە، بەڵام وا پێدەچێ پشێویەکان کپ بووبن.

---

(١) ئێس. تی. جون. باڵیۆزی بەریتانیا لە ئەستەنبۆڵ لە شوێنی کوشین.

پێم وت: چیتر پێویست بە مانەوەی هێزەکانی ڕوسی ناکات لەسەر سنوورەکانی ئێران.

(گیرس) تەنها ئەوەی وت: بایەخدانە تایبەتەکەی ڕوسیا بە ڕووداوەکانی کوردستان، وای لێکرد هێزی سەربازی بۆ (نخجوان) ڕەوانە بکات.

واژوو ف. ر. بلانکیت

بەڵگەنامەی (١٣٢)

هاوپێچی ٧ ژمارە ٧٤

نامەیەك لە باڵیۆزخانەی ئێرانیەوە بۆ بابولعالی

١١ موحەڕەمی ١٢٩٨ (١٣ دێسەمبەری ١٨٨٠)

(وەرگێڕدراو)

نامەکەتانمان بەدەست گەیشت، کە لە بەرواری ٣٠ نۆڤەمبەر ڕەوانە کراوە (٢٦ زولحیجەی ١٢٩٧).

هەموو ئەوەی دەتوانین بیڵێین: بریتییە لە گوزاشت کردن لە داخ و پەژارەمان.

ئەو کەسانەی چوونەتە پاڵ یاخیبووان دوو کۆمەڵەن:

شێخ عوبەیدوڵڵا، هەندێك کەسی لە نەبوونەوە هێنایە بوون، بە هەڕەشە و گوڕەشە و ناچاری کردن لەسەر گوێڕایەڵی کردن، ئەوانە دوای ئەوەی شار و گوندەکانیان تێکدران و باوو باپیر و ژنەکانیان لەدەستدا، ناچاربوون بەرەو سنوور هەڵبهێن.

کۆمەڵەی دووەم، لە کوڕانی شێخ و نزیکەی دە بۆ پازدە کەسی کوردی تورکیا پێکهاتووە، دوای تێکشکانی تەواویان لەلایەن لەشکری ئێرانەوە بۆ ئەو دیوی سنوور هەڵاتن.

شێخ عوبەیدوڵڵا، ئێستا کار بۆ نانەوی پشێویەکی تر دەکات لە وەرزی بەهاردا.

جارێکی تر دەڵێین، ئەگەر لە ناوچە سنوورییەکانی ئێران دوورنەخرێتەوە، ئەوا حکومەتی تورکی بەرپرسیارێتی ئەو دەرەنجامانە هەڵدەگرێ، کە بەهۆی مانەوەی شێخ لەسەر سنووری ئێران پەیدا دەبن.

سەبارەت بەو کەسانەی هەڵاتوونەتە ئورمییە، ئەوا کەسانێکن بە گوتارەکانی شێخ هەڵاتوون، لە پاڵیدا زیاد لە سەد گوندیان وێران کردووە.

پەنادانی ئەم تاوانبارانە، دەبێتە هۆی تێکچوونی نێوان ئەم دوو دەوڵەتە موسڵمانە مەزنە، پابەندییە سنوورییەکانی نێوان هەر دوو دەوڵەتکە پێشێل دەکرێ.

جارێکی تر داوا لە حکومەتی تورکی دەکەین لە میانەی لاری بوونمان لە پەنادانی ئەم یاخیبوانە، زەمینەیەك بسازێنرێ بۆ گێڕانەوەیان لەلایەن ئێرانەوە.

دەبێ ئەوە بێنینەوە یاد، پێشنیازی ئێوە بە ڕەوانەردنی دەستەیەك لە ئێرانەوە پێشوازی و ڕەزامەندی تەواوی لەسەرە.

بەڵگەنامەی (١٣٣)

هاوپێچی ٨ ژمارە ٧٤

نامەیەك لە باڵیۆزخانەی ئێرانەوە بۆ بابولعالی

١٢ موحەڕەم ١٢٩٨، ١٥ دیسەمبەری ١٨٨٠

(وەرگێڕدراو)

شتێکی ڕوونه بەپێی یاسای چاپەمەنیەکان، لەو کاتەی یەکێك له ڕۆژنامەکان پێچەوانەی واقیع دەنووسێ، پڕوپاگەندە دەکات، دەبێ دادگایی بکرێ و سزاش بدرێ.

بەداخەوە، له هەفتەکانی دواییدا بینیمان، بابەتەکانی ڕۆژنامەی (ئەلوەقت) و ڕۆژنامەی (حەوادس) لەبارەی یاخیبوان له ئێران درۆی تەواون.

ئەم ڕۆژنامانە هەوڵ دەدەن ڕاستیەکان، سەراوژێر بکەن، تۆوی دووڕوویی و جوڵاندنی کورد بۆ ڕاپەڕین و تێکدانی پەیوەندی نێوان هەر دوو وڵات بڵاو بکەنەوە.

بۆ چەندین جار بەشێوەی زارەکی داوای لێکۆڵینەوەمان کردووە، بەڵام دەسەڵاتدارانی تورکی چاوپۆشیان لێکردووە، ئەمەش بێ شەرمی ئەم چاپەمەنیانەی زیاد کردووە.

بەسوك دانانی ئاینەکانی گەلی ئێران، بەکارهێنانی وشەی خراپ و شێواندنی ڕاستیەکان، بەشێکە له سیاسەتی پەیڕەوکراوی ئەم چاپەمەنیانە.

ڕۆژنامە فەرمییەکان، ڕەنگدانەوەی بنەما فەرمییەکانی حکومەتن، بە سوك دانانی دەسەڵاتی باڵای دەوڵەتێکی دۆست، بە هێنانەوەی شتی پەست و پێوە لکاندنی تۆمەتی نابەجێ و جوڵاندنی کورد؛ تەنها پێشێل کردنی یاداشتنامەکانی لێکتێگەیشتنی نێو هەر دوو دەوڵەتی دراوسێیە.

باڵیۆزخانەی ئێرانی داوا له بابولعالی دەکات بە فەرمی ڕێگه له دووبارە بوونەوەی کاری هاوشێوە بکات، بۆ فەراهەم کردنی زەمینەیەکی لەبار بۆ چارەسەرکردنی قەیرانەکە.

بەڵگەنامەی (١٣٤)

ژمارە ٦٩

له مستەر تامسونەوە بۆ ئێریل گرانفیل

تاران، ٢٠ دێسەمبەری ١٨٨٠

(گوڵبژێرێك)

حکومەتی ئێرانی بروسکەیەکی پێگەیشت، ئەوەی تێدا هاتووە سوپاسالار گەیشتووەتە ئورمییە. ناوبراو لە سەرەتای مانگی ئۆکتۆبەرەوە لە تەبرێزەوە ڕۆیشتبووە ناوچە پشێو و ناسەقامگیرەکان، بۆ ئەوەی بە خودی خۆی سەرکردایەتی لەشکری ئێرانی لە جەنگی دژی یاخیبوان بگرێتەدەست.

لە ڕۆژانی دواییدا چەند سەرەدانێکی ئەنجامداوە، بۆ ناوچەکانی (مراغە) و (مەهاباد) و (سولدوز) کە گیرابوون.

ئێستا هەموو سەربازەکانی شێخ پەرت بوونە، ئاسایش و سەقامگیری گەڕاوەتەوە ناوچەکە.

لە چاوپێکەوتنەکەی لەگەڵ سەرۆك هۆزە کوردەکان، سوپاسالار خۆبەکەموانیەکی زۆری نواند، هەر بۆیە زۆرێك لە سەرۆك هۆزەکان پەشیمانیان دەربڕی لەوەی ئەنجامیاندا، لایەنگیر و دڵسۆزی خۆیان بۆ شا نوێکردەوە.

بەدڵنیایەوە ژمارەیەك سەرۆك هۆزیش، دادگایی کران و سزادران.

هەر سەرۆك هۆزێکی پەشیمان بووەوە، ئامادەیی خۆیان پیشاندا بۆ دانی پێبژاردنێك بە ئەندازەی ١٠٠٠٠ تومەن.

لەگەڵ ئەم سەرکەوتنە سنووردارانەشدا، حکومەتی ئێران بە سەرکەوتووی ڕەها دانانرێ، چونکە شێخ و کوڕەکانی و ژمارەیەك سەرۆك هۆزی کورد سنووریان بڕیوە، ناتوانرێ سزا بدرێن، پێشبینی دەکرێ بە کۆتایی هاتنی وەرزی زستان، ئاگری ڕاپەڕینێکی تر هەڵبگیرسێ.

لەکاتی قسەکردنی باڵیۆزی تورکی لەگەڵ شا و وەزیرەکان، داوا لە حکومەتی عوسمانی کرا، ڕەزامەندی بدات لەسەر چوونە ناوەوی لەشکری ئێرانی بۆ ناو خاکی عوسمانی، بۆ ڕاوەدوونانی شێخ، یاخود بابولعالی بە خودی خۆی شێخ دادگایی و سزای بدات، بەڵام ئەستەنبۆڵ، بە فەرامۆشکردنی پێشنیازەکانی ئێران، دەرگای گفتوگۆیە فەرمییەکانی بۆ ئەم مەبەستە داخست.

دوێنێ ڕۆیشتم بۆ ئەوەی چاوم بە شا بکەوێت، زۆر دەیناڵاند بە هۆی هەڵسوکەوتەکانی حکومەتی عوسمانی.

شا وتی: (حکومەتی تورکی بەڵێنی دابوو یارمەتیمان بدات، بەلام نەك تەنها ئەوەی نەکرد، بەڵکو ڕێگریشی نەکرد لە هاتنە ناوەوەی یاخیبوان بۆ ناو خاکەکەی، باڵیۆزی تورکی سوێندی خوارد ڕاوەدووی شێخ و یاریدەدەرانی دەنرێ، کاتێك دێنە ناو تورکیا، کاتێکیش دەستگیر دەکرێ، ئەوا یان لەسێدارە دەدرێ، یاخود ڕادەستی دەسڵاتدارانی ئێرانی دەکرێ).

شا زیاتر وتی: (بابولعالی بەڵێنی دابووە باڵیۆزی ئێرانی، دەربارەی گرتنەبەری ڕێوشوێن دژی یاخیبوان، بەڵام قەناعەت پێکەر نەبوو، بەڵام قسەکانی فەخری بەگ ڕوون و ڕاشکاو بوون).

هەروەها شا وتی: (زۆر هەوڵمدا بابولعالی ڕازی بکەم، بۆ ڕادەستکردنەوەی شێخ و یاریدەدەرانی، بەڵام ئەستەنبۆڵ بەڵێنی داوە بە داماڵینی چەك لە شێخ، ئێوە دەزانن چەك داماڵین لە شێخ، هیچ برینێك سارێژ ناکات، مانەوەی ئەو لەسەر سنوور هەڕەشەی بەردەوامە لەسەر ناوچە کوردییەکان، دەکرێ ئاشوبێکی تر هەڵبگیرسێ، شێخ عوبەیدوڵڵا بەم ئاسانییە واز ناهێنێ. بوونی هەمیشەیی لەشکری ئێرانی لە ئورمییە و کوردستان، بۆ بەرەنگاربوونەوەی هەڕەشەکان، بە بەکارهێنانی هێز، خەرجی زۆر دەخاتە ئەستۆی حکومەتەوە).

شا زۆرتر وتی: (نامەیەکم داوەتە بابولعالی، لە ڕێگەی باڵیۆزی ئێران لە ئەستەنبوڵ، بۆ دوورخستنەوەی شێخ لە سنوورەکان و ڕادەستکردنەوەی هەمزە ئاغا و ئەمین ئاغا و فەتحوڵڵا ئاغا، لە سەرکردە کوردە ئێرانیەکانی بەشداربوو لە ئاشوبەکەدا، ئەم داواکارییە ژیرمەندانە نییە.

ئەگەر بابولعالی ئەم پێشنیازەی ڕەتکردەوە، دەبێتە هۆی تێکچونی کەشەکە، دەرکەوتنی جیاوازی لە نێوان ئەستەنبوڵ و تاران).

شا تەواوی ڕەزامەندی خۆی پیشاندا، بۆ پێکهێنانی لیژنەیەکی هاوبەش بۆ تاوتوێکردنی بانگەشەکانی هەر دوولا.

جگە لەمە، مانەوەی کێشەی نێوان عوسمانی و ئێران، پەیوەندیەکانی ڕوسیا و ئێران قوڵ دەکاتەوە، بەو مانایەی هاوپەیمانی ئێران و ڕوسیا و سەرکەوتنی (سان پێترسبێرگ)ە لە تۆڵەسەندنەوە لە ئەستەنبوڵ.

واژوو رونالد. ف. تامسون

بەڵگەنامەی (١٣٥)

ژمارە ٧٤

ئەستەنبوڵ، ٢٢ دێسەمبەری ١٨٨٠

گەورەم

لەسەر داواکاری موحسن پاشای باڵیۆزی ئێران، هاوپێچ لەگەڵ ئەم بروسکەیە، هەندێك نامەی وەرگێڕدراو لەبارەی هێرشی کوردە عوسمانیەکان بۆ سەر ئێران دەخەمەڕوو.

ئەم هێرشانە کە شێخ سەرکردایەتیان دەکات، لە کۆتاییدا لەشکری ئێرانی بەسەریدا زاڵبوو. باڵیۆزەکە پێی ڕاگەیاندم، سەرباری نەمانی مەترسی یاخیبووان، ئەوا حکومەت ناچارە بۆ پاراستنی ئاسایش ٣٠٠٠٠ کەس، لە هێزە سەربازیەکان لە ناوچەکە بهێڵێتەوە، خەرجی ئەم هێزانە، ئەرکی حکومەت گران دەکات، لە پێناو ئەمە باڵیۆزەکە هیوادارە بابولعالی ڕازی بکرێ بە دوورخستنەوەی شێخ.

واژوو ف. ر. ئێس. تی. جون

بەڵگەنامەی (١٣٦)

ژمارە ٧٣

لە سێر ئیلیاتەوە بۆ ئێریل گرانفیل

ڤیەننا، ٢٣ دێسەمبەری ١٨٨٠

لەسەر داواکاری وەزیری ئێرانی، بارون هایمرلی[1] بەڵێنیدا، داوا لە بابولعالی بکرێ، ڕێوشوێنی ڕاوەدوونان و دەستگیرکردنی یاخیبووە کوردەکان بگرێتەبەر.

واژوو هنری ئیلیات

بەڵگەنامەی (١٣٧)

ژمارە ٨٤

لە مستەر تامسونەوە بۆ ئێریل گرانفیل

تاران، ٢٣ دێسەمبەر ١٨٨٠

---

(١) وەزیری دەرەوەی نەمسا بوو.

له چاوپێکەوتنەکەم لەگەڵ شا لە بەرواری ١٩ سێپتێمەر، شا زۆر داوای لێکردم، ئەو بەڵگەنامانە بۆ جەنابتان بەرز بکەمەوە، کە دەربارەی ڕاپەڕینەکەی کورد، کەوتوونەتە دەست ئێرانیەکان.

شا وتی: (وێنەیەکمان لەم بەڵگەنامانە، بۆ گشت باڵیۆزخانە بیانیەکان ناردووە، تا بەخۆیان بڕیار بدەن).

شەرەفمەند دەبم، وەرگێڕدراوی ئەم بەڵگەنامانە، لەگەڵ ئەم نامەیە هاوپێچ بکەم، چەند نامەیەك لە نێوان هەمزە ئاغا و عەبدولقادر و کەسێکی فەرەنسی بەناوی (ئەلیکساندەر رینالت) بۆ شێخ عوبەیدوڵڵا.

لەم نامانەدا بە سیفەتی شای دەوڵەت، شێخ عوبەیدوڵڵا دوێنراوە.

هەر بۆیە، دەکرێ دڵنیا ببینەوە لەوەی ئامانجی شێخ عوبەیدوڵڵا، زۆر لە ڕاپەڕینێکی ناوچەیی دوورتر بوو، چونکە هەموو نامەکان باسی شێخیان کردووە، وەك حوکمڕانی دەوڵەتێکی سەربەخۆ.

واژوو رونالد. ف. تامسون

بەڵگەنامەی (١٣٨)

هاوپێچی ٢ ژمارە ٨٥

لە کونسڵی گشتی ئابوتەوە بۆ مستەر تامسون

تەبرێز، ٢٩ دێسەمبەری ١٨٨٠

شەرەفمەندم، ئەمڕۆ ئەم بروسکەیەی خوارەوە بۆ جەنابتان بنرێم.

بروسکەی مژدەدەرانی ئەمریکی لە ڕێکەوتی ٢٣ دێسەمبەر، ئاماژە بەوە دەکات سوپاسالار بە گەرمی پێشوازی لە مژدەدەران کردووە.

حوکمەتی ئێرانیش بەهەمان شێوە، ئەم تۆمەتانەی بڕوا نەکردووە.

بەڵگەنامەی (١٣٩)

ژمارە ٨٥

لە کونسڵی گشتی ئابوتەوە بۆ ئیریل کرانفیل

تەبرێز، ٣٠ دێسەمبەری ١٨٨٠

گەورەم

شەرەفمەند دەبم، وێنەی دوو نامە هاوپێچ بکەم، کە بۆ وەزیری ڕاسپێردراوی حکومەتی بەریتانیا لە تاران ناردوومە، لەبارەی بێ بنەمایی ناڵاندنی مژدەدەرانی ئەمریکییەکان و بەدرۆخستنەوە هەواڵی ڕۆیشتنیان بۆ پاڵ شێخ عوبەیدوڵڵا، دەبێ کار بۆ ڕەتکردنەوەی ئەم تۆمەتانە بکرێ لەسەریان.

دڵنیام ئەو ڕێوشوێنانەی پیادەمان کردوون، مایەی ڕەزامەندی ئێوە دەبن.

واژوو ویلیام. ج. ئابوت

بەڵگەنامەی (١٤٠)

ژمارە ٨٠

لە مستەر ئێس. تی. جونەوە بۆ ئیریل کرانفیل

ئەستەنبۆڵ، ٤ کانونی دووەمی ١٨٨١

گەورەم

شەرەفمەند دەبم، نامەی بریکاری کونسڵی گشتی حکومەتی پایەبەرز لە (وان) ڕەوانە بکەم، لەبارەی هێرشی کورد، پێکهێنانی (یەکێتی کوردان).

واژوو ف. ر. ئێس. تی جون

بەڵگەنامەی (١٤١)

ژمارە ٧٨

لە ئێریل گرانفیلەوە بۆ مستەر جون

وەزارەتی دەرەوە، ٧ کانونی دووەمی ١٨٨١

لە دێسەمبەری ڕابردوودا، بروسکەکەتانم بەدەستگەیشت، لەگەڵ یاداشتنامەکەی (موحسن خان)ی باڵیۆزی ئێران لە ئیستەنبۆل بۆ بابولعالی.

خۆشحاڵ دەبین، باڵیۆزی ڕوسی بەهەمان شێوە، لە گفتوگۆکانیدا لەگەڵ بابولعالیدا، هەوڵی ڕازی کردنی ئەستەنبۆڵ بدات، بۆ بەدەمەوە چوون بۆ داواکاریەکانی ئێران.

واژوو گرانفیل

بەڵگەنامەی (١٤٢)

هاوپێچی ٣ ژمارە ٨٦

لە کونسڵی گشتی ئابوتەوە بۆ ئێریل گرانفیل

تەبرێز، ١٥ کانونی دووەمی ١٨٨١

(گوڵبژێرێك)

هەواڵێك بۆ سوپاسالار هاتووە، ئەوە بەدەستەوە دەدات كە سەردانی ئورمیە دەكات، لە ڕۆژی ١٢ كانونی دووەمدا[١].

دەوترێت ئەو لەشكرەی بۆ مەنگوڕ نێردراوە، دوای ئەوەی گوندەكانی ناوچەكەی كاولكردووە، گەڕاوەتەوە سەربازگەكەی.

خانوو و شوێنی نیشتەجێبوونی هەمزە ئاغا سوتاوە، ١٦ كەس لە ئەندامانی خێزانەكەی بەهۆی ئاگرەكەوە مردوون[٢].

بەڵگەنامەی (١٤٣)

هاوپێچی ٤ ژمارە ٨٦

لە كونسڵی گشتی ئابوتەوە بۆ مستەر تامسون

تەبریز، ١٦ كانونی دووەمی ١٨٨١

ئەو هەواڵانەی هاتوون، قسە لەسەر ئەوە دەكەن، هێزە توركیەكان ڕێگریان كردووە لە پەڕینەوەی هەمزە ئاغا بۆ ئەودیوی سنوور، ئێستا لەلایەن هێزە ئێرانیەكانەوە گەمارۆ دراوە[١].

---

(١) دەسەڵاتدارانی ئێران و كۆمەڵێك ئاژاوەگێڕ، مژدەدەرانی ئەمریكی و بەتایبەت دكتۆر كۆچەرانیان تۆمەتبار كرد بە هاوسۆزی لەگەڵ شێخ عوبەیدوڵڵا و پشتگیری كردن لە داواكاریەكانی، دەستدرێژی زۆریان كرایەسەر، هەڕەشەی كوشتنیان لێكرا، دۆخەكە گەیشتە ئەوەی ئافرەت و كچەكانیان ڕفێنران، ئەو كات ویلایەتە یەكگرتووەكان پەیوەندی دیبلۆماسی لەگەڵ ئێران نەبوو، بۆ وەزیری دەرەوەی ئەمریكا، داوای لە وەزیری دەرەوەی بەریتانیا كرد، مژدەدەران بپارێزێ، ئەمەش وای لە حكومەتی قاجاری كرد سوپاسالار ڕەوانەی ئورمیە بكات، بۆ خۆدوورگرتن لە دەستدرێژی كردنە سەر ژیان و شەرەف و كەل و پەل و سامانی مژدەدەران.

(٢) شتێكی ڕوونە ئەندامانی خێزانی هەمزە ئاغا ژن و منداڵ بوون، دوور نیە لەشكری قاجاری ئەوانی لە خانوودا كۆ كردبێتەوە و هەمووانی بەم شێوەیە سوتاندبێ، ئەمە تاوانی جەنگ و تاوانی دژی مرۆڤایەتیە.

شێخ عوبەیدوڵڵا بەهەمان شێوە گیراوە، داوای لە دەسەڵاتدارانی تورکی کردووە، ڕێگەی پێبدەن بەرگری لەخۆی بکات لەبەردەم دادگایەکی فەرمیدا[٢]. دادگای فەرمی واتە ئامادەبوونی دەستەی ئێرانی و تورکی.

بەڵگەنامەی (١٤٤)

بروسکەی ٧٩

لە مستەر س. تیەوە بۆ ئێریل کرانفیل

ئیستەنبۆل، کاتژمێر ١٠/ ٢٠ کانونی دووەمی ١٨٨١

---

(١) کونسڵی بەریتانی لە تەبریز ویلیام ئابوت، زۆر بەجۆش و خرۆش بوو بۆ کۆتایی هێنان بە بزوتنەوەی کوردی، هەر بۆیە خۆشحاڵە بە بڵاوکردن بەو پڕوپاگەندانەی لە شەقامدا ڕەواجیان پێدەدرێ، یان بانگەشەی حکومەت ڕەواجیان پێدەدات، ویلیام ئابوتیش بۆ سەرپەرشتیارەکەی دەگوازێتەوە. لەو کاتەی ئابوت هەواڵی گەمارۆدرانی هەمزە ئاغا لەلایەن هێزە ئێرانیەکانەوە بە باڵیۆزی وڵاتەکەی لە تاران ڕادەگەیەنێ، کاربەدەستی مەهاباد ژەنەراڵ حەسەن عەلی خان هەواڵی بە شادا هەمزە ئاغا جارێکی تر دەستی گرتووە بەسەر شاری سەردەشت، ئەو هێزانە هەڵاتوون کە کاربەدەستەکە بۆ ڕاوەدوونانی هەمزە ئاغا ناردبووی. کاربەدەستەکە لە بروسکەیەکدا بۆ شا لە بەرواری ٢١ کانونی دووەمی ١٨٨١ دەڵێت ((لە ناکاو هەمزە ئاغا هاتە ناو شاری سەردەشت لەگەڵ ٦٠ – ٧٠ پیاو و خزمەکانی، بە پاڵپشتی خەڵکی شارەکە، لە شوێنێکەوە هات پێی دەوترێ (دارمە) ناوچەیەکی سەر بە سەردەشتە، بە خاکی عوسمانیەوە لکاوە. کوڵاوی ئاغا و عوسمان ئاغا لە شارەکە دەرچوون، هیچ هێزێکیان لەگەڵ نەبوو. کاربەدەستەکە زیاتر بۆ شاکەی دەڵێت: ((ئەگەر بۆ ماوەیەك هەمزە ئاغا لە سەردەشت مایەوە، ئەوا بێگومان خەڵکی سەردەشت و هۆزی (گروك) لەوانەیە هۆزەکانی دیکەش لەگەڵ ڕێك دەکەون، ئاشوبێکی تازە بەرپا دەبێ))، سەرچاوە: حەسەن عەلی خان گروسی – هەمان سەرچاوە – نامەی ٥٦، لا ٥١.

(٢) سەبارەت بە دادگایی کردنی شێخ عوبەیدوڵڵا، ئەوا ئابوت تەنها گوزارشتی لە خەونێکی قاچاری دەستەبەر نەبوو دەکات. لەو کاتەی ئابوت لەبارەی دادگایی کرانی شێخ دەدوێ، شازادەی جێنشین (موزەفەرەدین میرزا) لە ٢٨ کانونی دووەمی ١٨٨١ بۆ شا دەنووسێ لەبارەی ئامادەکاریەکانی شێخ بۆ بزوتنەوەیەکی تازە. بڕوانە: شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری لە بەڵگەنامەکانی وەزارەتی دەرەوەی ئێراندا – بڵاوکراوەکانی کۆڕبەندی زانستی کوردستان – هەولێر ٢٠٠٧، لا ٧٦.

به ئاماژەکردن بە بروسکەی دوێنێی جەنابتان، باڵیۆزی ڕوسیا پێی ڕاگەیاندم چەندین جار داوای لە بابولعالی کردووە، بەدەم داواکانی ئێرانەوە بچێ، بەدواداچوون بۆ هەوڵەکانیشی دەکات لەم بارەوە.

واژوو ف. ر. ئێس. تی جون

بەڵگەنامەی (١٤٥)

هاوپێچی ٣ ژمارە ٨٥

لە قەشە لاباری بۆ کونسڵی گشتی ئابوت

ئورمیە ٢٣ کانونی دووەمی ١٨٨١

لە دوای ڕۆژێك لە گەیشتنی سوپاسالار، ڕۆیشتین بۆ ئەوەی چاومان پێی بکەوێت، بەگەرمی پێشوازی لێکردین. ئەمڕۆش ڕۆیشتینەوە لای ئەو، سوپاس و پێزانینی خۆی بۆ چاڵاکییە خێرخوازیەکانمان دەربڕی، ڕوونی کردەوە حکومەتی ئێران هەرگیز بڕوای نەکردووە بەوەی مژدەدەران یاوەری و هاوکاری دوژمنیان کردبێ.

بەهەمان شێوە ئاماژەی کردووە بە بروسکەکەی ئێریل گرانفیل، کە ئاڕاستەی مستەر تامسون کراوە، لەبارەی داواکاری حکومەتی ئەمریکا بۆ پاراستنی شوێنکەوتوو و هاوڵاتیەکانی، وتی: ئەم هەنگاوە نیشانەی نیاز پاکی بەریتانیایە.

بەڵگەنامەی (١٤٦)

ژمارە ٨١

لە ئێریل گرانفیلەوە بۆ ئێریل دفرین[١]

---

(١) چەندین بروسکە لە باڵیۆزخانەی بەریتانیا لە ئیستەنبۆل بۆ وەزارەتی دەرەوە بە ناوی (ئێس. تی. جون) ڕۆیشتوون، ئەم بروسکەیە لە وەزیری دەرەوەوە بۆ ئێریل دفرین ڕەوانە کراوە، وا دیارە دفرین

وەزارەتی دەرەوە ٢٨ کانوونی دووەمی ١٨٨١

نامەی (ئیم. دی. کیرس)م بەدەست گەیشت، کە باڵیۆزی ڕوسی لە ٢٥ کانوونی دووەم نووسیویەتی، لەبارەی تیری هێرشی کورد بۆ سەر ئێران. وتی: دەبێ حکومەت دڵنیا بکرێتەوە لە دەستەوەرنەدانی ڕوسیا، بەریتانیا داوای هەڵوێستێکی هاوبەشی کرد لەبارەی پرسی کوردستان.

هەڵوێستی ناڕونی بابولعالی، کاریگەریەکی خراپی داناوەتەوە سەر ئێران، هەڵوێستی هاوبەشی ڕوسیاو بەریتانیا بووەتە هۆی چارەسەرکردنی زۆرێك لە کێشەکانی نێوان ئێران و دەوڵەتی عوسمانی. ئێستا هەر دوو دەوڵەت و بە ئارامی و بە سوود بینین لە دەسەڵاتەکەیان، دەتوانن ئەم پرسە چارەسەر بکەن.

(ئەمیر لوبانف) سەرلەنوێ جەختی کردۆتەوە لەسەر سەقامگیری ناوچەکە و داوای ماوەیەکی کردووە، بۆ ڕاوێژکردن بە دەسەڵاتە باڵاکان.

واژوو گرانفیل

بەڵگەنامەی (١٤٧)

ژمارە ٨٢

لە مستەر تامسونەوە بۆ ئێریل گرانفیل

تاران، ٣١ کانونی دووەمی ١٨٨١

گەورەم

باڵیۆزی بەریتانیا بووە لە ئیستەنبۆل لەم ماوەیەدا. بەڵام تەنانەت لە دوای ئەم بروسکەیەش، گفتوگۆکانی (ئێس. تی. جون) لە باڵیۆزخانەی ئەستەنبۆل لەگەڵ وەزارەتی دەرەوەی بەریتانیا بەردەوام بوو.

دوێنێ وەزیری دەرەوە دوو بروسکەی بۆ خوێندمەوە، کە لە حکومەتی ئێرانیەوە هاتبوون، تیایاندا باس لەوە کرابوو شێخ عوبەیدوڵلا ئامادەکاری دەکات بە تۆکمەیی بۆ جەنگێکی تر، لە کاتێکدا تورکیا بێ ئاگایی خۆی ڕادەگەیەنێ.

میرزا سەعید خان وتی: شا پێی خۆشبوو ئاگادارتان بکەمەوە لەو باسە، بشزانن ئەگەر بابولعالی ڕێوشوێن نەگرێتەبەر بۆ ڕێگەگرتن لە شێخ و کوڕەکانی، دەبێ لە بەرهار داهاتوودا چاوەڕێی جەنگێکی تر بکەین.

تا ئێستا ئێران نەیتوانیوە ئەستەنبۆڵ ڕازی بکات شێخ بگوازێتەوە بۆ ناوچەیەکی دوور، یان ڕادەستی دەسەڵاتدارانی ئێرانی بکات، بۆیە هەر جۆرە داواکاریەکی لەم جۆرە تەنها کات بەفیڕۆدانە.

شێخ عوبەیدوڵلا خۆی بۆ ڕاپەڕینێکی تر ئامادە دەکات.

شا داوای لە باڵیۆزخانەی ئێران کردووە، ئەستەنبۆڵ ڕازی بکات، بۆ چاودێری کردنی شێخ و دوورخستنەوەی بۆ ناوچەیەکی دیکەی خاکی عوسمانی.

هەروەها داوای لە حاجی موحسن کردووە، فشار بخاتەسەر بابولعالی، بۆ ئەنجامدانی پەیماننامەیەکی هاوبەش.

واژوو ڕونالد. ف. تامسون

بەڵگەنامەی (١٤٨)

ژمارە ٨٣

لە مستەر تامسونەوە بۆ ئێرل گرانفیل

تاران ٢ شوباتی ١٨٨١

(گوڵبژێرێك)

شەرمەفەند دەبم، بۆ جەنابتان ڕاپۆرتێك بخەمەڕوو، لەبارەی گفتوگۆیە دوور و درێژەکانی دوێنێم لەگەڵ شادا.

شا وتی: لە بروسکەکانی (میرزا ڕەزا خان) ئەفسەری ڕەوانەکراوە لەلایەن سوپاسالارەوە بۆ (وان)، دەردەکەوێت شێخ عوبەیدوڵڵا لەشکرێکی دیکە کۆ کردۆتەوە و ئەفسەرەکانیشی لە پلەدارە خانەنیشکراوە عوسمانیەکان هەڵبژاردووە، چەك و کەرستەی پێویستی لە قاچاخچیەکانی تورك کڕیوە، خەریکی هێرشێکی نوێیە بۆ سەر خاکی ئێران.

هەر چەندە حکومەتی تورکیا ئاگادارە، کەچی هیچ هەنگاوێکی بۆ ڕێگەگرتن لە شێخ عوبەیدوڵڵا نەهاوێشتووە. هەوڵەکانی ئێران بۆ دەستخستنی دڵنیایی لە حکومەتی عوسمانی بەفیڕۆ چوون.

شا وتی: چەندین جار داوام لە بابولعالی کردووە، بۆ ڕێگە گرتن لە جوڵانەوە کوردیەکان، داوامان کردووە ڕێگە نەدرێ هێزە چەکدارەکانی تورکی بێنە ناو خاکی ئێران.

ئەگەر ئەستەنبوڵ وەڵامی داواکانمان نەداتەوە، ئەوا ئەم جارەیان حکومەتی تورکی بە بەرپرسیار دەزانین لە دەستدرێژیەکانی شێخ عوبەیدوڵڵا بۆ سەر ئێران، وەك هاوڕێ سەیری ئەم دەوڵەتە ناکەین.

شا هیوادارە، حکومەتی پایەبەرزی بەریتانیا، بەوەی لە توانایدا هەیە کار بکات لەسەر هاندانی تورکیا، بۆ قبوڵ کردنی پێشنیازەکانی ئێران، ئەمە هەنگاوێکی بنەڕەتییە بۆ تێپەڕاندنی کێشە و ئاشوبی کورد.

بە شام وت: بەر لەوەی ئەمە بۆ حکومەتی پایەبەرز بەرز بکەمەوە، پێم وابێ لەسەر ئێران پێویستە ئامادەبێ، بۆ بەرپەرچ دانەوەی هێرشی هەرچەشنێکی یاخیبوو.

بەڵگەنامەی (١٤٩)

ژمارە ٨٦

لە کونسڵی گشتی ئابوتەوە بۆ ئێریل کرانفیل

تەبرێز، ٣١ کانونی دووەم

گەورەم

شەرەفمەند دەبم، وێنەیەکی ئەو شەش نامانەتان بۆ هاوپێچ بکەم، کە بۆ وەزیری ڕاسپێردراو ناردوومە لەبارەی پرسە سیاسییەکان.

هاوپێچی ١ ژمارە ٨٦

لە کونسڵی گشتیەوە بۆ مستەر تامسون

بەڵگەکان ئاماژە بەوە دەکەن، سوپاسالار سەرکەوتوو بووە لە گێڕانەوەی سەقامگیری بۆ کوردستان، دووبارە زۆرێك لە سەرۆك هۆزەکان، دڵسۆزی خۆیان بۆ شا پیشانداوە، ئامادەییان دەربڕیوە پێبژاردن (غەرامە) بدەن[1].

هیچ زانیاریەکی شایەنی باس لەبارەی هەمزە ئاغای مەنگورەوە نییە[1]، تەنانەت زانیاری لەبارەی ئەو لەشکرەی ژەنەڕاڵ حەسەن عەلی خان ئەفشار[2] سەرکردایەتیان دەکات کەمن.

---

(١) حکومەتی قاجاری پێبژاردنی زۆر مەزنی سەپاند، بەسەر سەرکردە و سەرۆك هۆزەکانی کورد، زۆربەیان ڕۆیشتنە بۆ گیرفانی ژەنەڕاڵ حەسەن عەلی خان و سوپاسالار و بەرپرسەکانی تری حکومەتی قاجاری، ژەنەڕاڵی کاربەدەستی مەهاباد کلاوی ئاغا دیبوکری ڕاسپاردبوو بە وەرگرتنی پێبژاردن (غرامە) لە خەڵکەکەش، کلاوی ئاغا لە مانگی شوباتی ١٨٨١ لە کاتی کۆکردنەوە پێبژاردن (غرامە) مرد، کاربەدەستی سەردەشت داوای بڕینەوەی موچەیەکی بۆ کوڕی ئەو (قاسم ئاغا) کرد، بە ڕەچاوکردنی خزمەتەکانی باوکی. بڕوانە: حەسەن عەلی خان کروسی – سەرچاوەی پێشوو – نامەی ٨٢، لا ٦٨.

دەوترێت سوپاسالار بەم زوانە دەچێتە ئورمییە، لە بروسکەی مژدەدەرانی ئەمریکی دەردەکەوێ مەسیحی و شیعە و سوننەکان، بە ئەندازەی دووچارەی کێشە بوونەتەوە.

بێگومان سوپاسالار لێکۆڵینەوە لەم پرسانە دەکات بە وردی.

بەڵگەنامەی (١٥٠)

هاوپێی ٢ ژمارە ٨٦

گوڵبژێرێك لەو نامەی بۆ کونسڵی گشتی ئابوت ناردم.

پیاوانی تەیمور پاشا لە تاڵانکردن و دزینی ناوچەکە لە کورد کەمتر نین.

سوننە دەڵێن: ٥٠٠ خێزانی کوردی هەڵاتوونە چیاکان، چاوەڕوانی مەرگن. برسێتی و نەخۆشی ئەوانی قڕ کردووە.

٢٧ گوندی مەسیحی بەهەمان شێوە لەلایەن تەیمور پاشاوە تاڵان کراون.

---

(١) هەمزە ئاغا بۆ ماوەیەك ژیانی لە ناوچەیەك بە ناو سویسنەی سەر بە شاری سەردەشت ژیا، لەوێ بەردەوام بەرەنگاری دەسەڵاتدارانی قاجاری دەبووەوە تەنانەت کاربەدەستی مەهاباد لە ١١ نیسانی ١٨٨١ نووسیویەتی: ((دوای ئەو نەخشەیەی باسم کرد، ئەگەر خەڵکی سەردەشت گوێڕایەڵی تەواویان بۆ من دەربڕی ئەوا ئەمە باشە، بەمەش ژیان و سامانی خۆیان لە پێشێلکاریەکانی دەوڵەت دەپارێز، ئەگەر هەر بەردەوامیش بوون لەسەر سەرپێچی و بەرەنگاربوونەوەی هێزەکانی دەوڵەت، دەبێ ئەم ناوچانە لە ڕێگەی جەنگ و هێرشی سەربازی و دەستکراوەیی بەرامبەر هەر شتێکی خەڵکی ناوچەکە داگیر بکرێ، دەبێ بابەتی سەردەشت بە هەر شێوەیەك بێ یەکلا بکرێتەوە)) حەسەن عەلی خان – سەرچاوەی پێشوو، لا ٨٧.

(٢) ژەنەراڵ حەسەن عەلی خان، لە"هۆزی ئەفشار نەبوو، بەڵکو لە بیجار و شار کروس لە دایك ببوو، لە هۆزێکی کوردی ناودارە، تا سەر ئێسقان دڵسۆزی شا بوو، ڕاسپێردرا بە شوێنکەوتنی هەمزە ئاغا، دوای پاشەکشەی بزوتنەوەکە، گوندی مەنگوڕیەکان و ماڵەکەی هەمزە ئاغا بە منداڵ و ئافرەتەکانی سوتاند. لە جێگایەکی تردا قسەمان لەسەر کرد.

خراپترین بارودۆخ له کاویلان، تەواوی گوندەکه تالآن کراوه، شەش کەسیش کوژراون، له (جار باشه) ١٠٠ کەس کوژراون[١].

بەڵگەنامەی (١٥١)

هاوپێچی ٥ ژماره ٨٦

---

(١) لەشکری قاجاری، دوای پاشەکشەی بزوتنەوەی کوردی، گەڕانەوەی شێخ عوبەیدوڵڵا بۆ گوندی نەهری، چەند کۆمەڵ کوژیەکی ئەنجامدا دژی کورد و مەسیحییەکان، بەم هۆیه هەزاران خانەوادەی کوردی هەڵاتن. له ناوچەی ئورمییه خێزانەکان پەنایان بردە بەر چیایه سنووریەکانی ناو خاکی عوسمانی و ناوچەی هەکاری و وان،له کاتێکدا چەند خێزانێك له ناوچەی مەهاباد پەنایان بردە بەر قەڵای دزه و رانیه و زۆربەشیان بۆ سەردەشت، که زۆر به دەگمەن لەشکری قاجاری پێی دەگەیشت، بەهۆی ئەوەی هەمزه ئاغا لەوێ یان له دەوروبەری بوو.
کاری تۆڵەسەندنەوه له هاوڵاتییه مەدەنیەکان، تەنها لەلایەن لەشکر و دەسەڵاتدارانی ئێرانیەوه نەبوو، بەڵکو دەستی هۆزەکانی ئازەری و تورکمانی و فارسیەکانیش واڵا کران بۆ کوشتنی مەسیحییەکان و تاڵانکردنی ماڵ و سامانیان و دەرکردنیان له ماڵەکانیان له شار و گوندەکاندا. ڕوونمان کردەوە هەڵسانی هێزەکانی بزوتنەوەی کوردی به کوشتنی هاوڵاتیانی میاندواو کارێکی بێ پاساو بوو. له بەرامبەردا هۆزەکانی ئەم شاره و بەهاندانی دەسەڵاتداران هەڵسان به کاری تۆڵەسەندنەوه له کورد و بەتایبەت هۆزی موکری، مەهابادی له خەڵکەکەی چۆڵکرا، بەهۆی ئەم کردارانه، که بۆ چەند ساڵێك بەردەوام بوو و قوربانیەکانی چەندان ئەوەندەی میاندواو بوون.
له یەکێك له نامەکانیدا کاربەدەستی مەهاباد داوا له دەسەڵاتداره باڵاکان دەکات، ڕێگه بگرن له دەستدرێژییه دڕنەکانی خەڵکی میاندواو و هۆزی بالکانلو بۆ سەر هاوڵاتیانی کورد، دەڵێت هەندێك گوندی ناوچەی موکریان تاڵانکردووه و جارێکیان ١٠٠ کەسیان کوشتووه. بڕوانه حەسەن عەلی خان — سەرچاوەی پێشوو — لا ٦٨.
هەندێك له سەرچاوەکان دەڵێن، کاربەدەستی مەهاباد، ژەنەراڵ حەسەن عەلی خان هەوڵی ڕاستەقینەی داوه بۆ ڕازیکردنی هۆزەکانی میاندواو بۆ وەستاندنی تۆڵەسەندنەوە له دژی کورد.
له نامەیەکدا بۆ شا دەنووسێ: ((نا یەکسانی و کاری کوشتن و کوشتار و تاڵان و دزی و جەردەیی یەك له دوای یەك لەلایەن خەڵکی میاندواو خەڵکی دەوروبەری مراغه و هەندێك هۆز دژی گوندەکانی موکری، بووەته هۆی قەیراناوی بوونی دۆخی نێوان کورد و تورکه ئازەریەکان)) داوا له شا دەکات ڕێگری له دەسەڵاتداره ئازەریەکان بکات له پێشێلکاریەکانیان دژی کوردانی موکری. مجتبا بورزویی — سەرچاوەی پێشوو، لا ٩٩.

له کونسڵی گشتیەوە بۆ مستەر ئابوت

تەبریز، ٢٩ کانونی دووەمی ١٨٨١

(گوڵبزێریك)

هەمزە ئاغا و هاوڕێکانی لە کاتی بڕینی سنووردا، دووچاری ڕووبەڕوو بوونەوەی هێزە تورکیەکان هاتن، لە نێوانیاندا جەنگێکی توند هەڵگیرسا، دوای زیانێکی مەزن هۆزی مەنگوڕ بەرەو سەردەشت پاشەکشەی کرد.

هەندێك هەواڵ لە مەهابادەوە گەیشتن، بەوەی هەمزە ئاغا گەمارۆی سەردەشتی داوە، کاربەدەستی مەهاباد هەر کە ئەمەی بیست، بەتالیۆنێکی ئەسپسوار و هاونێکی بۆ سەردەشت نارد.

ڕاپۆرتەکان دەڵێن: فەرمان دەرچووە بۆ ئەسپسوارانی (شاهسون)، کە وا بڕیار بوو بگەڕێنەوە تاران، لە تەبریز بمێننەوە تا کاتێکی تر.

بەڵگەنامەی (١٥٢)

هاوپێچی ٦ ژمارە ٨٦

له کونسڵی گشتی ئابوتەوە بۆ مستەر تامسون

تەبریز، ٣٠ کانونی ١٨٨١

گوڵبزێریك

بەپێی ئەو زانیاریانەی هاتوون، هێزە ڕوسییەکان کە بۆ (نخجوان) ڕەوانە کرابوون، دوای کۆتایی هاتنی ئاشوبی کوردستان، لە ٢٤ کانونی دووەمدا دەستیان بە گەڕانەوە بۆ ناوەند کردووە.

بەڵگەنامەی ١٥٣

ژمارە ٨٧

لە مستەر ئێس. تی. جون بۆ ئێریل گرانفیل

ئەستەنبۆڵ، ٤ شوباتی ١٨٨١

بروسکەیەك لە کاپیتان کلایتۆنەوە پێگەیشت، دەڵێت شێخ عوبەیدوڵڵا ئامادەکاری بۆ هێرشێکی تر دەکات، بۆ سەر خاکی ئێران.

سوڵتانی عوسمانی نێردراوێکی بۆ ناوچەکە ناردووە، تا یارمەتی بگەیەنێتە دەستی[1].

---

(١) سوڵتانی عوسمانی یاوەری خۆی کۆڵۆنێل ئەحمەد بەگی نارد، بۆ بارەگانی شێخ عوبەیدوڵڵا لە مانگی شوباتی ١٨٨١ بۆ گفتوگۆ کردن لەگەڵی لەبارەی بزوتنەوەی کوردی و حەزی سوڵتان بۆ گوێگرتن لە داواکاریەکانی شێخ و دانوستاندن کردن لەگەڵیدا. لەبارەی ئەرکی نێردراوی سوڵتان، شێخ عوبەیدوڵڵا نامەیەك بۆ (محەممەد ئاغا ئاکو) لە بەرواری ١٢ شوباتدا دەنووسێ: ((بەڕێز ئەحمەد بەگی یاوەری تایبەتی جەنابی سوڵتان وەك نوێنەر دەوڵەتی پایەداری عوسمانی گەیشت، ئەمەش لەبەر هەندێك کاری تایبەت و نهێنی... لەگەڵ جەنابی یاور ڕووناکی چاوان شێخ عەبدولقادر و شێخ محەممەد سەعیدم بە یاوەری ئەو ناردووە بۆ (رواندز و هەولێر)، پێم باش بوو سەرەتا ئێوە ئاگادار بکەوە تا پێشوازی لە ناوبراو بکەن و چاوتان پێی بکەوێ، ئاگاداری هەموو کاروبارەکانە، لەبارەی هەموو شتێکەوە قسەی لەگەڵ بکەن... بە کورتی ئێمە لە کاروباری نێودەوڵەتی ڕازین، ئەوە دەمێنێ خەڵکی کوردستان بە دڵ و جەستە یەکبگرێ...)) هەمان سەرچاوە: محەممەد حەمە باقی – شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵڵا لە بەڵگەنامەکانی قاجاریدا، لا ٢٣٣ – ٢٣٤. شێخ نامەیەك بۆ (ماند ئاغای پیران) دەنووسێ و تیایدا دەڵێت: ((لەم ڕۆژانەدا ئەحمەد بەگی یاوەری تایبەتی جەنابی سوڵتان بۆ هەندێك کاری تایبەت و نهێنی هاتە لامان... هەموو وڵاتان بەو چاوە سەیر وڵاتی فارس دەکەن، کە دەوڵەتێکی دەستدرێژیکار و حەق و ڕاستی لای ئێمەیە. ئەم دەوڵەتانە دەیانەوێ کوردستان ڕادەستی ئێمە بکەن، پرسەکە کۆتایی هاتووە، ئەگەر خەڵکی کوردستان خراپ هەڵسوکەوت نەکەن، دەبێ سوربین لەسەر یەکگرتوویمان، کۆچبەران ئارام بگرن و نەگەڕێنەوە وڵاتی فارس، کە لە ڕێگەی هەندێك بەڵێنی فێڵبازانە دەیەوێ بیانگێڕێتەوە)) هەمان سەرچاوە، لا ٢٣٥.

شێخ نامەیەکی تایبەتی نارد بۆ کوردە کۆچبەرەکان و ئەوانەی نیشتەجێی سەر سنوورن، تیایدا مژدەی سەرکەوتن و گەڕانەوەی خێرا بۆ وڵاتەکەیان بەواندا. بە درێژایی سێ ڕۆژ شێخ عوبەیدوڵڵا لە بارەگاکەی

باڵیۆزی ئێرانی داوای لێکردم، فشار بخەمەسەر بابولعالی بۆ گرتنەبەری ڕێوشوێنی پێویست.

بەڵگەنامەی (١٥٤)

ژمارە ٨٨

لە ئێریل گرانفیلەوە بۆ مستەر ئێس. تی. جون

وەزارەتی دەرەوە، ٥ شوباتی ١٨٨١

بروسکەی ڕێکەوتی ٤ شوباتم بەدەستگەیشت، لەبارەی ئامادەکاری نوێی شێخ عوبەیدوڵڵا بۆ هێرش کردنە سەر ئێران.

لەگەڵ نێردراوی سوڵتان کۆبووەوە، ناوبراو لەوێ ڕۆیشتە هەولێر و ئامادەی کۆبوونەوەی سەرکردە کورد و سەرۆک هۆزەکان بوو، کە شێخ داوای ئەنجامدانی کردبوو، هەمووان کۆك بوون لەسەر قبوڵ کردنی سەرکردایەتی شێخ و بەڵگەنامە و بروسکەی پشتگیریان بۆ شێخ ڕێکخست و نارد بۆ بابولعالی، نێردراوی سوڵتان بەڵێنی وەڵامدانەوەی داواکاریەکانی خەڵکی کوردستانی کرد لە ماوە چل ڕۆژدا.
ئەم هەواڵە گەیشتە ژەنەڕاڵ حەسەن عەلی خان، لە ڕێگەی سیخوڕەکانی کە لە هەموو شوێنێك دایئابوو، دوای تێپەڕینی نزیکەی مانگێك لە گەیشتنی کۆڵۆنێك ئەحمەد بەگی یاوەری سوڵتان بۆ بارەگای شێخ لە نەهری و سەفەرکردنی بۆ هەولێر، ئەو ئامانەی بەرز دەکردەوە بۆ ئاستە باڵاکان، لە محەممەد ئەمین ئاغا مامش و عوسمان ئاغا کروك بۆی دەهات، لە کۆتایی ڕاپۆرتەکەیدا دەینووسی: ((هەواڵێکی ترم بیستووە، سەرچاوەکەی کەسێکی بیانیە، سوێندم بۆ خواردووە ناوەکەی نەدرکێنم، هەواڵەکەش ئەوەیە: ((هەروەك لە نامەکەدا هاتووە، دەوڵەتی عوسمانی ڕاشکاوانە شێخ عوبەیدوڵڵا و سەرۆك هۆزەکانی بەگشتی و هەمزە ئاغای بەتایبەتی دڵنیا کردۆتەوە، لەبارەی پشتیوانی و هاریکاریەکەی، ئەحمەد بەگ یاوەر کۆبوونەوەکەی لە هەولێر ڕێکخست... ئەو کەسە بەخۆی نامەکەی لە شێخ عەبدولقادرەوە پیشاندام، کە بۆی نووسیوە و دەڵێت: ٦٠ تومەن لە قەرزەکەت بنێرە و ئەوەندە ماوەتەوە ئەو کاتە دەتدەمێ کە دێمە سابڵاخ...))
سەرچاوە: حەسەن عەلی خان – سەرچاوەی پێشوو – لا ٧٩.

من و (مسیو دی ناویکوك) پشتیوانی هەموو جۆرە فشارێك دەکەین بۆ سەر بابولعالی[1].

واژوو گرانفیل

بەڵگەنامەی (١٥٥)

ژمارە ٧٩

لە مستەی ئێس. تی جونەوە بۆ ئێریل گرانفیل

ئەستەنبۆڵ، ٧ شوباتی ١٨٨١

گەورەم

بە ئاماژەدان بە بروسکەی بەرێزتان، هی رۆژی ٥ شوبات، شەرەفمەند دەبم پێتان رابگەیەنم، قسەم لەگەڵ وەزیری دەرەوە کردووە، لەبارەی بوونی بەردەوامی شێخ عوبەیدوڵڵا لە نزیك سنووری ئێرانی، پێم وت: حکومەتی پایەبەرز داوای لێکردووم پێش دوو مانگ زانیاریەکانی وەزیری دەرەوەی بەریتانیا نوێ بکەمەوە.

شێخی ئاژاوەگێڕ[2]، خۆی بۆ هێرشکردنە سەر خاکی ئێران ئامادە دەکات.

---

(١) لەوانەیە باڵیۆزی فەرەنسی بێ لە لەندەن.

(٢) شێخی پایەدار عوبەیدوڵڵا، شایەنی ئەم وەسفە نییە، لەلایەن ئەو دوژمنانەشیەوە کە کۆك بوونە لەسەر رەوشت بەرزی و دادگەری پرسەکە و چاك رەفتاریەکی لەگەڵ هەمووان، زۆریان نووسیوە لەبارەی هەوڵەکانی بۆ دامەزرانی کۆمەڵگەیەکی وەستاو لەسەر خۆڕاگری و پاکژی و دادگەری و یەکسانی، بەڵام تێڕوانینی خۆبەزلزانی بەریتانیا وای لەوان کردووە وەسفی ناشیاو بەکاربهێنن، شێخ عوبەیدوڵڵا زیانی بە بەریتانیا یان هیچ یەکێك لە دیبلۆماتکارانی ئەو نەگەیاند لە ناوچەکە، بەڵکو بە رێزەوە هەڵسوکەوتی لەگەڵ کردن، خۆشەویستی و دۆستایەتی ئەوانی بەدەستهێنا، ئەی چی وای کردووە ئەم دیبلۆماتکارە بەریتانیە وەسفی ناشیاوی پێگەی شێخ عوبەیدوڵڵا بکات، لە کاتێکدا پیرۆزی و رێزی پاشا و سوڵتانەکانی سەردەمی خۆی هەبووە؟

عاسم پاشا له وه‌ڵامدا وتی: ڕێوشوێنی پێویست بۆ چارەسەرکردنی ئەم بابەتە گیراونەتەبەر، پڕوپاگەندە پڕ چەککردنی کورد لەلایەن تورکیاوە درۆیەکی تەواوە، کورد گەلێکی نا ئارامە، پڕ چەککردنیان کارێکی هەڵەیە.

واژوو ف. ر. ئێس. تی. جون

حركة الشيخ عبيد الله النهري في الوثائق البريطانية

تيلي امين علي

هذه الوثائق البريطانية التي تتحدث عن حركة الشيخ عبيد اللهعام ١٨٨٠ ، تكشف جوانب من هذه الحركة ومسيرتها وشخصية قائدها وتسلط الضوء على اهدافها، كما تبين وجهة نظر بريطانيا حولها ،ومحاولات الحكومة البريطانية حينها لإنهاء هذه الحركة بأسرع ما يمكن نظرا لأنها كانت تخشى التقارب الروسي والايراني مما يزيد من نفوذ روسيا في المنطقة . كما توضح هذه الوثائق موقف الدول الأخرى من هذه الحركة .

تشير المصادر الأجنبية الى هذه الوثائق باسم (الأوراق البرلمانية Parlimantary Papers))تركيا ١٨٨١) . . وهي في اغلبها مراسلات السفارات والقنصليات البريطانية في استانبول وطهران وموسكو ومدينة وان وتبريز مع وزارة الخارجية البريطانية وردود وتعليمات الوزارة في عهد (ايرل كرانفيل) الذي تسلم حقيبة وزارة الخارجية البريطانية في مراحل متعددة .

ترجمت الوثائق الى اللغة الكردية من قبل السيد جمال ميرزا عزيز وصدرت في كتاب ، تحت عنوان (من الظلام الى النور) في مدينة السليمانية عام ١٩٩٩ ، مطبوعات مؤسسة (سه رده م) ، تسلسل (٣٥ .)

كما صدرت ترجمة فارسية للوثائق من قبل بهزاد خوشحالي – الناشر نور علم ، همدان عام ١٣٧٩شمسي – ٢٠٠٠ ميلادي ، ولا يشير المترجم الى اللغة التي ترجم عنها الوثائق مع انه وضع اسم الكاتب جمال ميرزا عزيز على غلاف كتابه .

رأينا ، ولأهمية هذه الوثائق وتسجيلها لأحداث مرحلة هامة من تاريخ شعب كردستان وإحدى أهم ثوراته وحركاته وانتفاضاته من اجل الحرية ، ترجمتها الى اللغة العربية حتى يتسنى للقارئ العربي الاطلاع عليها .

وبغية تمكين القارئ من متابعة ومواكبة أحداث الحركة زمنيا ، أعدنا ترقيم الوثائق حسب فترتها الزمنية ، والرقم الجديد هو في اعلى الصفحة ، وفي نفس الوقت أثبتنا أرقام الوثائق الأصلية تحت الرقم المستحدث وفي يمين الصفحة . كانت الوثائق في أصلها تحوي تسلسلا ، لكن هذا التسلسل لا يراعي زمن الأحداث ، ولهذا قمنا بترتيبها زمنيا وفق ترقيم جديد .

كتبنا هوامش وتعليقات حتى يستفيد منها القارئ ، كما ثبتنا أسماء الأعلام والأماكن بصورتها الصحيحة بعد التأكد منها .

اعتمدنا في البداية على الترجمة الفارسية وبعد الفراغ من ترجمتنا الوثائق الى اللغة العربية ، اطلعت على الترجمة الكردية على صفحات موقع الكتروني ، فكان لابد من مقارنة الترجمتين الكردية والفارسية ، دراستنا القادمة حول حركة الشيخ عبيد الله النهري ، تستند الى هذه الوثائق ومجموعة كبيرة من الوثائق الروسية والفرنسية والايرانية ، وهي دراسة مفصلة عن هذه الحركة . يجب ان أضيف ان موضوع مقدمة هذه الوثائق احد بحوث تلك الدراسة مع بعض التعديلات والإضافات . أرجو ان يتمتع القارئ بالمعلومات الثمينة التي تحتويها هذه الوثائق التي لا تغطي كل الفترة الزمنية لحركة الشيخ عبيد الله ولا بد ان الأرشيف البريطاني يحتفظ بمزيد من هذه الوثائق ومخاطبات سفارات بريطانيا حولها ، بالنظر للأهمية الكبيرة التي أولاها لها الحكومة البريطانية وناقش احداثها البرلمان البريطاني .

تنقطع الوثائق البريطانية المتوفرة حاليا عند تاريخ ٧شباط ١٨٨١ ، بينما تتابعت أحداث حركة الشيخ عبيد الله حتى اواخر عام ١٨٨٢ ، وتنتهي بموافقته تنفيذ رغبة السلطان العثماني والقبول بالاقامة في الحجاز ، وهي الفترة التي تتطلب جهود الباحثين والمثقفين الكرد في اوروبا ، للبحث عن الوثائق البريطانية التي تغطيها حتى تكتمل الصورة عن الدور البريطاني في حركة الشيخ عبيد الله بصورة أوسع ، مع انه لا يتوقع ان تكون الحكومة البريطانية قد غيّرت استراتيجيتها القائمة على تبني المطالب الايرانية والضغط على الباب العالي للتجاوب معها وإبعاد الشيخ عبيد الله عن الحدود الايرانية .

المقدمة

الشيخ عبيد الله النهري

السيرة والشهرة

ينقل المؤرخ الوزير محمد امين زكي عن الانسكلوبيديا الاسلامية ،ان عائلة شمزينان سميت بسادات نه هرى (نهرى او نيرى او نايرى) وان العائلة انتقلت في زمن (الملا هجيج) الى منطقة (هه مارو) وبقت هناك حتى زمن الملا صالح وكان للملا صالح ولدين ، سيد عبد الله وسيد احمد . وقد اصبح سيد عبد الله احد خلفاء مولانا خالد وبعد اعتناقه الطريقة النقشبندية رجع سيد عبد الله الى قرية(نهرى) وسكنها هو وأولاده وأحفاده من بعده وكانت للعائلة في المراحل الاولى نفوذ ديني ثم اصبح لها نفوذ مادي دنيوي ايضا وقد ازداد هذا النفوذ بصورة متزايدة جدا في زمن الشيخ عبيد الله[١] .

ويقول المؤرخ بابا مردوخ روحاني عن نسب الشيخ النهري (كان للملا صالح ولدين ، الشيخ عبد الله والشيخ احمد ، وكان الشيخ عبد الله من الخلفاء الكبار لمولانا الشيخ خالد النقشبندي . وقد سكن الشيخ عبد الله قرية (نهرى) او (نه رى) بعد انتسابه للطريقة النقشبندية ،كما هاجر اليها بعد فترة الشيخ احمد مع كل اقربائه وأتباعه وحازوا على نفوذ ديني واسع ومهدوا لأحفادهم تبوء الامارة والحكم [٢] .

ويبين مردوخي ان والد الشيخ عبيد الله كان يدعى الشيخ طه النهري الشمزيناني وكان من خلفاء مولانا خالد ذي الجناحين وهو من أعاظم الصوفية . يقول مردوخي ان محمد شاه قاجار (حكم للفترة ١٧٨٨– ١٧٩٧ ميلادي) كان من مريدي الشيخ طه وكان يرسل اليه كل عام هدايا وتحف نفيسة كما انه اعطاه عدد من القرى لتأمين مصاريف الخانقاه . كانت احدى زوجات محمد شاه ، وهي والدة عباس ميرزا ملك ارا، تنتمي الى هذه العائلة ، وكان عباس ميرزا نفسه مريدا للشيخ ، يقع قبر الشيخ طه في طهران)([٣] .

ويكتب مردوخي عن الشيخ عبيد الله نفسه يقول (ولد الشيخ عبيد الله بن الشيخ طه النهري في قرية (نهرى) عام ١٢٤٧ هجري قمري واصبح مثل والده من خلفاء النقشبندية

وبعد فترة عظم نفوذه واتسعت شهرته حتى انه فكر في الامارة والسلطنة متجاوزا المشيخة (٤) .

ويبين (ديفيد مكداول) ان الشيخ طه هو ابن أخ الشيخ عبدالله وخليفته (٥) .الا ان من المؤكد ان (الشيخ صالح) شقيق الشيخ طه هو الذي تسلم الخلافة من الشيخ طه عند وفاته ، وعندما توفي الشيخ صالح ورث عبيد الله الخلافة عنه .

يقول(روزبياني) عن الشيخ (كان الشيخ عبيد الله قد ورث المجد كابرا عن كابر ، وأذعن الناس لهذه الأسرة معتقدا فيهم الولاية والتقوى فخضعت لهم منطقة شمزينان من ولاية هكاري وتوسع نفوذهم الديني فانقاد لهم الناس في اذربيجان الصغرى الغربية ايضا ، فاستغلت حكومة السلطان عبد الحميد تقواه وتمسكه بالدين فحاولت ان تحثه على شن حرب شعواء على الارمن والمسيحيين القاطنين في هكاري واورمية الا ان الشيخ لم يعر الحكومة العثمانية إذنا صاغية).(٦)

يصفه الدكتور كوجران بالقول ((الشيخ يبلغ خمسين عاما من العمر ، جذاب الى حد كبير في مخبره ، وهو يرتدي حلة فضفاضة من جبة واسعة الاطراف والاكمام ، ويعمم بعمامة بيضاء)) (٧) .

ويقول (لايارد) (٨) ان عائلة الشيخ طه كانت تسكن جزيرة بوتان في ظل حكم الامير بدرخان باشا الكبير وبعد احتلال الامارة من قبل العثمانيين ونفي الامير الكبير عام ١٨٤٧ انتقل الشيخ طه مع عائلته الى (نه هرى) في شمزينان في حدود امارة هكاري وفي ظل اميرها (موسى بك) الذي يقول عنه لايارد انه زاره عام ١٨٤٩ وكان الامير الوحيد بين الامراء الكرد الذين احتفظوا بالحكم حتى ذلك الوقت .

ان الشيخ عرف ب (الشيخ عبيد الله النهري) عند العرب وهو مشهور بين الكرد باسم (شيخ عبيد الله نيرى)وكذلك (شيخ عبيدالله شمزيني) .المصادر التي بحثنا فيها تقول عندما توفى والده الشيخ طه انتقلت رئاسة المشيخة الى اخيه الشيخ محمد صالح وان هذا الاخير وبعد ١٢ عاما من الارشاد انتقل الى رحمة الله عام ١٨٦٥ فتولى الشيخ عبيد الله رئاسة المشيخة وهو في الثلاثينيات من عمره وعندما توفى الشيخ عثمان سراج الدين عام

١٨٦٦ أصبح الشيخ عبيد الله الزعيم والمرشد الوحيد للطريقة النقشبندية في كردستان وتركيا وايران و قد اصبح يملك نفوذا كبيرا على أتباع المشيخة ويحوز على احترام الكرد في كثير من المناطق إضافة الى مريدين ومحبين من العرب والترك بل ان السلطات التركية نفسها كانت تنظر اليه بعين الوقار .

يقول احد القادة الايرانيين الذين شاركوا الحرب ضد الشيخ عبيد الله ((لهذا الشيخ مريدون ينفذون أوامره دون نقاش ، وهم ينتشرون من بايزيد الى الموصل والسليمانية وكركوك ودياربكر..) .

قبل اندلاع الحرب الروسية العثمانية تورد بعض المصادر ان نزاعا حصل بين الشيخ عبيد الله وبين السلطات الايرانية عندما رفض أتباع الشيخ في الشطر الشرقي من كردستان دفع الضرائب الى الحكومة القاجارية باعتبار ان الاراضي التي يستغلونها تعود الى الشيخ وليس الى الحكومة القاجارية .

(برزت زعامة الشيخ عبيد الله مطلع السبعينات من القرن التاسع عشر ، عندما رفض اكراد فارس دفع الضرائب الى الحكومة الفارسية متذرعين بأنهم يدفعونها الى الشيخ عبيد الله بموجب امتياز كان والده قد حصل عليه من شاه فارس عام ١٨٣٦ . وقد جردت فارس حملة عسكرية ضده جعلته يستنجد بالدولة العثمانية).(٩) يجب ان نذكر ان الشيخ طه كان يملك عددا من القرى في سهل(مه رگه فه روته رگه فه ر) لكن الشيخ عبيد الله زاد من عدد القرى فكان يحوز على ما يربو عن ٢٠٠ قرية .، ولذلك كان الشيخ يريد ان تستقر الأوضاع في ظل حكومة عادلة حتى تتطور المنطقة وتزدهر التجارة بالقضاء على المهربين وقطاع الطرق وهو أمر لم يكن باستطاعة الدولتين العثمانية والايرانية إتمامه . وتبين الوثائق البريطانية ان الشيخ عبيد الله أقدم على شراء الاراضي الزراعية في ((گه فه ر وباشقالا ومرگه فه ر وتر گه فه ر)) بغية تحسين معيشة المواطنين وتشغيل اكبر عدد منهم في الزراعة وقد اقترح على الدولة الايرانية تأجير سهول (مرگه فه روبرادوست) ومقابل مبلغ سنوي ولنفس الغرض وبغية القضاء على السرقات واعمال اللصوصية . وقد أوفد نجله عبد القادر الى ايران ، لكن السلطات الايرانية التي كانت تحصل على المنافع

وتشارك اللصوص امتنعت عن تأجير الاراضي اليه فكان ان هدد باجتياح المنطقة للقضاء على اللصوص . كان الشيخ وهو يرأس الطريقة الصوفية يؤمن بالعدالة والمساواة ويؤمن بوجوب محاربة الظلم والحكام الفاسدين، إذ ان الطريقة ترتكز على مبدأ رفض الظلم والمساواة بين الناس، كل الناس ، مهما كانت اد

يانهم او اعراقهم او مذاهبهم لأنهم خلق الله وبشر متساوون في الحقوق والواجبات ،وان كل الشرائع هي للتعرف على الله .تشير المصادر ان اغلب محصول التبغ في هكاري كان يعود للشيخ عبيد الله وكان يصدر الكثير منها الى اوروبا ، انه كان ينافس في إنتاج التبغ الشركة الفرنسية (ريژي) (١٠ .

لم يكن الشيخ عبيد الله منقطعا لذاته انما كان فعالا في النشاط الاجتماعي والسياسي والاقتصادي وكان يدعو باستمرار الى استقرار الأمن وتطور الاقتصاد ورفع معيشة المواطنين وتقديم الخدمات لهم . كان مركزه الاجتماعي وثقله السياسي يتقدم أحيانا مركزه الديني وكان عليه الإيفاء بالتزامات هذه المراكز ، لذلك التبس الامر لدى البعض الذين لا يرون في الدين الا حبس النفس في الحجرات وإهمال أمور الدنيا .

لقد اتهم الشيخ(محمد بچكولة) علنا عائلة شمزينان بانها قد انحرفت عن طريقة الدين الصحيحة لانها اصبحت صاحبة سلطة دنيوية اكثر من كونها صاحبة ارشاد ديني .(١١ (

حقا لم يكن الشيخ رجل دين وحسب انما كان زعيما حقيقيا لشعب كردستان ، يكتب عنه (لازاريف) في كتابه تاريخ كردستان (لم يكن يتمتع بنفوذ ديني لكونه رئيس الطريقة النقشبندية وحسب ، بل كان واحدا من اثرياء الملاكين في كردستان ، فقد كان يمتلك ٢٠٠ قرية في تركيا وايران على السواء، وكان في ذلك الوقت قائدا دون منازع للكورد في تركيا وايران ايضا).(١٢

يقول عنه الكاتب الفرنسي المعروف (كريس كوجيرا) في كتابه الحركة القومية الكردية ((كان الشيخ عبيد الله انسانا بسيطا قانعا عادلا ومؤمنا بالله ومتدينا جدا ، كان مهتما جدا بتحسين معيشة الكرد ، كل ذلك جعل من مواطنيه تبجيله والنظر اليه وكان الله ارسله اليهم كمنقذ)) (١٣ .

لم يكن الشيخ زعيما للكرد وحسب انما تذكر الوثائق البريطانية ان خمسة آلاف من فرسان العرب قد التحقوا بجيشه وان تأثيره في الموصل والتي كان يريد منها ان تكون عاصمة دولته لا يقل عن تأثيره في هكاري ، كما التحق بجيشه عدد كبير من الاشوريين ، بهذا الصدد يكتب عنه (لازاريف) في كتابه تاريخ كردستان ، انه (حضي ايضا بشعبية كبيرة بين جميع شعوب المنطقة ومختلف فئات السكان).(١٤)

يعد الباحث الكردستاني د. عبدالفتاح على البوتاني الشيخ عبيدالله (افضل نموذج للقيادات الكردية التي ظهرت بعد حكم الامراء ، وهو على حد قول ديفيد ماكدوول وفي نظر الكثيرين اول بطل قومي كردي لانه قام بثورة باسم القومية سنة ١٨٨٠ ، وكان هدفه توحيد الكرد ضمن دولة كردية مستقلة).(١٥) كان البريطانيون يعدون الشيخ عدوا لهم وتصرح بذلك الوثاق البريطانية التي يمكن للقارئ الاطلاع عليها ، وكان السفير البريطاني(تامسون) القابع الى جانب الشاه والسفير البريطاني لدى الباب العالي(گوشن) يصفون الشيخ عبيد الله بالشيخ الرجعي احيانا وبالشيخ المشاغب احيانا اخرى ولكن مع ذلك يقر بعض المسؤولين البريطانيين بزعامة الشيخ ومهابته وعدالته وسلوكه القويم وبحكومته العادلة وسهر الشيخ على مصالح مواطنيه ، وسواء جاء الاقرار بصورة جانبية أو اقرارا للواقع . رغم محاربة البريطانيين لثورة الشيخ .، يرفع(ويليام ج. آبوت) القنصل البريطاني العام في تبريز تقريرا الى السفير البريطاني في بلاط الشاه وقد ورد في مرفقها :

في سلسة مراتب السلطة الاسلامية ، يضع الشيخ نفسه الشخص الثالث . ما عدا بعض عشائر الكرد داخل إيران يقر الكرد جميعا بزعامة الشيخ ، يعيش الشيخ عبيد الله كما يعيش الملوك . يتناول ما بين ٥٠٠ حتى ١٠٠٠ شخص الطعام على مائدته يوميا . يرى من بين الضيوف الأفراد من كل طبقات المجتمع ، من أفقر الناس الى المسؤولين الكبار في الدولتين الإيرانية والتركية .

يقوم الشيخ وابنه شخصيا بالتحقق في شكاوي وطلبات الشعب ويبحثون معهم عن قرب . في مدينة الشيخ عبيد الله لا وجود لشئ باسم المشروبات الكحولية . يقوم الشيخ من اشراقة

الشمس وحتى منتصف الليل بتصريف الامور الادارية لشعبه . شعب الشيخ يعشقه وينفذون أوامره من غير نقاش . الاعتداد على القوانين يصاحبه حكم الموت. الشيخ ذكي جدا وهو على خلاف سائر الروحانيين على اطلاع بعلوم الزمان .

يود الشيخ ان يوحد الكرد ويقضي على السرقة والنهب وقطاع الطرق . لهذا اقدم شخصيا على شراء الأراضي الزراعية في (گه فه ر)و (باش قلعة)و (مرگه فه ر و (ترگه فه ر) حتى يتمكن من تشغيل عدد اكبر من المزارعين .(١٦)

اعتقد ان كاتب التقرير في اشارته الى سلسلة المراتب الاسلامية يقصد السلطان العثماني والشيخ عبيد الله وشريف مكة الذي كان الشيخ عبيد الله يراسله وربما التقى ممثلون عنه في الموصل ، او انه يقصد الشيخ عبيد الله والسلطان العثماني والشاه الايراني .

وثيقة بريطانية اخرى تعترف بان الشيخ عبيد الله قد اصبح رمزا لوحدة الكرد وان الكرد ينظرون اليه باحترام فوق العادة تقول الوثيقة ((أما عشائر هذا الطرف من الحدود فمع انهم على وفائهم للشاه ، ولكن ولكونهم على المذهب السني يرون في الشيخ عبيد الله زعيمهم المذهبي ويكنون له الاحترام والتبجيل . لذا الشيخ هو رمز وحدة الكرد على طرفي الحدود . أرى ان يبعث (بالجنرال كوبي خان) من تبريز الى الحدود للالتقاء بممثل عن الباب العالي والتباحث معه)).(١٧) في برقية اخرى يبعث بها (الميجر تروتر) قنصل بريطانيا في (وان) الى سفير بلاده في استانبول، يقر القنصل ان نفوذ الشيخ عبيد الله اكثر من نفوذ السلطان العثماني نفسه ، كما تقر البرقية ان الشيخ استفاد من نفوذه هذا وأنقذ الكثير من المسيحيين من الموت اثناء أحداث (بايزيد).

تقول البرقية ((من غير شك ، الشيخ عبيد الله أكثر نفوذا من أي شخص آخر ،قدراته وسلطته تفوق حتى قدرات وسلطات السلطان العثماني ...يهدف الشيخ الى تحرير الشعب الكردي من السلطة العثمانية وإنشاء حكومة تمتد سلطاتها على كل المساحة الواقعة بين(وان والموصل) ابتداء، ومن ثم شمولها كامل كردستان ، ولبلوغ هذا الهدف يعمل على حماية المسيحيين .

الشيخ عبيد الله هو الزعيم الوحيد المحتمل لكردستان . ..))([18]). يقول مصدر اخر بنفس المعنى عن الشيخ عبيد الله ((هو الذي وصفته التقارير القنصلية البريطانية بانه (الاكثر نفوذا في كردستان وان الناس ينظرون اليه بإجلال اكثر من السلطان نفسه) . كما وصفته المصادر الروسية بانه (أعظم زعيم روحي كردي))([19]) .
في برقية بعث بها مساعد القنصل الروسي في مدينة وان الى (يه ڤگيني پيتروڤيچ السفير الروسي في استانبول بتاريخ ٢ تشرين الثاني ١٨٨٠ يتوضح نفوذ الشيخ في عديد من الولايات الكردية ومدى خشية المسؤولين العثمانيين من نفوذ الشيخ تقول البرقية ((الحاقا برسالتي في ١٠ من شهر آب رقم ٣١ ، التي ارسلتها من مدينة بايزيد . ذهبت من مدينة سيرت الى دياربكر وخارپوت وذهبت من طريق ارزنجان ودرسيم الى ارزروم . يشرفني ان أضع هذه المعلومات الى جانب تلك التي ارسلتها وان ارفعها لمقامكم العالي .
في(سيرت) التقيت عدة مرات بالمتصرف ووجهاء المدينة، اعترف المتصرف انه طلب لعدة مرات إرسال فوجين بسرعة حتى يتمكن من السيطرة على الفوضى التي عمت السناجق الكردية. لكن المسؤولين أهملوا طلباته .حسب أقوال هذا الشخص يظهر ان استانبول تنوي الاتفاق مع الكرد . المتصرف واغلب وجهاء المدينة من المسلمين والمسيحيين على قناعة ان الشيخ عبيد الله سيرفع راية الانتفاضة في هكاري حالما توفرت فرصة مناسبة .
لهذا أرى من واجبي ان أوضح حقيقة ان للشيخ المذكور سلطة كبيرة على كرد ولاية بدليس وانه على اتصال دائم معهم . حسب قول هذا المتصرف ، ما ان يرفع الشيخ عبيد الله إصبعه حتى يلتحق به كرد سنجق سيرت .أود ان أبين ايضا ان للشيخ سلطة على مناطق الجزيرة لا اعتقد انه يمكن مقارنتها بسلطة بحري بك (ابن بدرخان باشا المشهور ، لقد ترك بحري بك مدينة وان ويسكن استانبول) . ليس لي معلومات عن نفوذ الشيخ في وان . لا زال سامح باشا هناك ...)) .([20]) ما عدا الكرد والارمن والاشوريين والعرب وبصورة خاصة عرب ولاية الموصل وعرب فرحان آغا في بغداد ، كان الترك أنفسهم يكنون الاحترام الجليل لمقام الشيخ عبيد الله الاجتماعي والديني ، تظهر الوثائق ان المسؤولين العثمانيون والضباط الترك كانوا يقبلون يده عند حضورهم اليه وان المواطنين الترك كانوا يقولون

بوجوب الإصغاء الى طلباته لتحسين الادارة وتنظيم الضرائب ورفع مستوى معيشة السكان والتعامل بسواسية مع الجميع . ويبين(كلايتون) ان الجنود الترك لم يكونوا يرغبون في قتال قوات الشيخ لانه كان يحوز على مرتبة سمو عالية لدى المسلمين وكان ينظر اليه على الدوام كشيخ مقدس))(٢١) نفس الامر، ونعني به مكانة الشيخ عبيد الله في العالم الاسلامي ونظرة المسلمين اليه باحترام وتقديس تؤكده السفارة الفرنسية لدى الباب العالي وتبين لمراجعها في باريس ضمن رسالة بتاريخ ١٢ اكتوبر ١٨٧٩ ونقلا عن القنصل الفرنسي في مدينة الموصل ،ان الشيخ يتمتع باحترام فوق العادة من اهالي الموصل والمنطقة ، وان الناس يخجلون من النظر او التحدث اليه لشدة تبجيلهم له ، تقول الوثيقة الفرنسية ((الشيخ عبيد الله في نظر اهالي الموصل انفسهم يعتبر شيخا مقدسا ، انهم يبجلونه ، وهو بمثابة نبي للكرد أو حتى نصف اله ، الحقيقة يضفي الكرد عليه قداسة إلهية ، انهم ومن مختلف طبقاتهم عندما يلمحونه ، وحتى عن بعد ، يترجلون عن خيولهم ويضعون يدا على الاخرى وهي مضمومة الى صدورهم ، يخفضون رؤوسهم ويغلقون عيونهم ، وبذلك الشكل يستقبلونه وهم راكعون . في حضوره ينحنون نحو الارض وينتظرون ان يتحدث الشيخ ، ان يتكلم هو نفسه ولكن يتحاشون النظر اليه ، أصغر طلب وابسط اشارة لهذا الشيخ الجبلي العصري تعد أمرا ساميا لمقربيه الذين يظهر انهم متهيئون لرمي انفسهم في النار للتعبير عن طاعتهم له ونيل رضاه ...)).(٢٢) تمضي الوثيقة وتبين ان الشيخ عبيد الله يتزعم حركة كردية مسلحة ويريد الاستفادة من مكاسبه والدخول في حرب نهائية مع العثمانيين للانتقام منهم على سطوتهم واراقتهم دماء ابناء عرقه ، وتقول الوثيقة ((ان الكرد ، ومن قديم الازمنة اصحاب الارض التي يعيشون اليوم عليها . ((

كان الشيخ على علاقة وطيدة بالسلطان عبد الحميد الذي اشتهر ورغم كل سلبياته باحترام علماء الدين ، وكان السلطان عندما بدأت الحرب في السنة الاولى من حكمه ، كان قد تحدث عند اعتلائه العرش عن الاصلاح في الامبراطورية وعن الدستور وعن حقوق القوميات غير التركية والمساواة فكان الشيخ يأمل خيرا ويدعو الى تحسين الأوضاع . ((كان الشيخ يرى ان السبب الاول لنهب الفقراء ومص دماء الكادحين والقحط الذي يعاني منه المواطنون هو طريقة عمل الاجهزة الادارية العثمانية ، لقد اوضح السيد محمد سعيد رأي الشيخ قائلا ان

سبب الخراب هو طمع الاجهزة ، وان الفساد يبدأ من الدرجات الدنيا ، الضبطية اولا ويصعد الى الاعلى)).(٢٣) لهذا السبب وباعتباره رجل دين وتلبية لاستنجاد السلطان وفتوى شيخ الاسلام ، لبى الشيخ نجدة السلطان وخرج مع مريديه ورجاله لمقابلة الروس في الجبهات الامامية عند قارس و بايزيد وقاتل الجيش الروسي هناك .

نعتقد ان عدم اشتراك الشيخ عبيد الله في حركة عثمان باشا وأخيه حسين كنعان باشا عام ١٨٧٨ هو نفس السبب، أي ان الشيخ لم يكن قد يأس من وعود السلطان الجديد وكان يرى ان بامكان الدولة العثمانية ان توفر الحرية لجميع شعوبها ولهذا امتنع عن تأييد هذه الثورة ولم يباركها، بل ان بعض المصادر تشير الى ان العديد من العشائر الكردية في منطقة هكاري لم تشارك في الثورة لان الشيخ لم يدعوها الى المشاركة في ذلك الوقت الذي كانت الدولة العثمانية تخوض حربا خارجية ،والا فان الوثائق تبين ان الشيخ كان يكن الاحترام للاسرة البدرخانية وكان يقر بزعامتها على الكرد ونضالها وتضحياتها . يقول القنصل الروسي في ارزروم (ايفانوف) في برقية الى مراجعه عن علاقة اسرة الشيخ عبيد الله بالبدرخانيين (لم يكن ،لا عبيد الله ولا جدّه الشيخ حسين ولا والده الشيخ طه يرغبون ابدا في معاداتهم بل على العكس كانوا دوما ضد العثمانيين وكانوا على الدوام يناصرون هذه العائلة القيادية في ميسوبوتاميا والتي كانت تثور ضد الحكومة ويمدون يد المساعدة اليها).(٢٤) يفسر المؤرخ جليلي جليل عدم انضمام الشيخ عبيد الله الى ثورة بدرخان هذه المرة ومشاركته الدولة العثمانية في حربها مع الروس بشكل آخر إذ انه يقول (من اجل ان تسد الدولة العثمانية الطريق امام الروس للسيطرة على المناطق الشرقية من الامبراطورية أعلنت عن الجهاد . ومن غير شك ما كان على الشيخ عبيد الله وباعتباره رئيس احدى الطرق الاسلامية الكبيرة جدا ، ان يقف بعيدا عن دعوة الجهاد لهذا قصد الخطوط الشمالية مع ٣٠٠ من مريديه حيث اندلعت الحرب هناك بعد فترة)) ويرى المؤرخ جليلي جليل ان مشاركة الشيخ عبيد الله في الحرب لم تكن منفصلة عن اهدافه السياسية إذ كان يريد ان يوسع نفوذه من خلال الحرب العثمانية الروسية ويصبح قائدا للقوات الكردية لاستخدامها ضد العثمانيين مستقبلا .

عذرا اذا خالفت رأي المؤرخ الجليل فالشيخ عبيد الله في ذلك الوقت لم يكن بحاجة الى مناورة سياسية لتوسيع نفوذه الذي كان في أوجه ، وكانت تكفي اشارة منه لجمع الحشود الكردية تحت قيادته ، انه لم يكن يخطط حتى ذلك الحين لمحاربة الدولة العثمانية للسبب الذي اشرنا اليه ، والا كان عليه ان ينضم الى ثورة بدرخان وينتهز فرصة الحرب للثورة ضد العثمانيين وكانت فرصة ذهبية ان كان هذا الامر يشغله. ثم ان القوة التي رافقته كانت مؤلفة بالالاف ، لكن المؤرخ جليلي ، وعلى عادة المؤرخين الروس والسوفييت يحاولون فقط اظهار الجانب السلبي في علاقات الكرد مع الدولة العثمانية ويقللون من المساهمة الكردية في الدفاع عن الدولة العثمانية . ان ما حدث من تغيير في رأي الشيخ عبيد الله هو ما جرى اثناء الحرب وقد اقتنع من خلال احداثها ان الدولة العثمانية فاسدة في الكثير من مراكزها القيادية وانها دولة قائمة على التفرقة بين الترك وشعوب الامبراطورية الاخرى من المسلمين ، لقد حارب الشيخ ورجاله بشجاعة وقدموا تضحيات جسيمة وحازوا على بعض الانتصارات في البداية لكن الشيخ عبيد الله اصطدم بالعقلية العنصرية لبعض القادة الترك الكبار الذين كانوا يديرون الحرب ،فشكل ذلك مفاجئة له لم يكن يتوقعها ،ما دام يشارك في (الجهاد) باعتباره مسلما ومواطنا عثمانيا . اذا كان الشيخ حتى ذلك اليوم يأبى ان يستغل الاوضاع المتردية لصالح حركته ولا يقتنع بالدعوات الروسية المتكررة للتعاون معهم ،لأنه كان يأمل خيرا في السلطان عبد الحميد ولا يريد ان يتحرك ضده ويتسبب في حرب بين المسلمين فان هذا الامل ايضا قد تبعثر عندما تنازل السلطان للروس رسميا في معاهدة (سان ستيفانو) عن مدن واراضي كثيرة في كردستان ومنها مدينة بايزيد الشهيرة .

زاد الطين بله ندما صادقت الدولة العثمانية على معاهدة برلين التي حلت محل المعاهدة الاولى ، في المعاهدة الجديدة وان عادت مدينة بايزيد الى الدولة العثمانية الا ان بنودها كانت تشير الى احتمال الحاق كردستان بالدولة الارمنية التي جرى الحديث عن إنشائها أو حتى انشائها على ارض كردستان ، ان الوثائق البريطانية تظهر الخوف المشروع لشعب كردستان من ذلك المشروع .

ان كابيتان كلايتون وكيل القنصل البريطاني في(وان) يبلغ مراجعه في برقيات متتالية ،انه تحدث مع كثير من رؤساء الكرد وان موضوع منح الحكم الذاتي للارمن مع اغفال حقوق الاغلبية الكردية لا يرضي الكرد بل ويستفزهم ، في برقية له بتاريخ ٥ أكتوبر ١٨٨٠ يقول كابيتان كلايتون ان موضوع اجتماع الرؤساء الكرد بزعامة الشيخ عبيد الله قد يكون البحث لعلاج موضوع (تأسيس دولة ارمنية في قلب كردستان) .ويجد القارئ نص البرقية في قسم الوثائق . هذا لايعني ان الكرد كانوا يعترضون على الحقوق الارمنية او الحقوق الاشورية لكن من المؤكد ان لا يرضى الكرد عن الحاق وطنهم بدولة اخرى او انشاء دولة على اراضيه لاحدى الاعراق من الاقليات القاطنة في كردستان ، او التي جاءت اليها مهاجرة وترعاها دول كبرى .

لقد فكر الشيخ عبيدالله بالثورة عندما شعر بالظلم الذي يعاني منه الكرد وحرمانهم من كل الحقوق ، وعندما ظهر مشروع الدولة الارمنية في قلب كردستان ، وعندما كان في نية بريطانيا وضع وصايتها على الاشوريين في كردستان ، كان الشيخ بعيد النظر ويدرك ان مثل هذا الامر قد ينجم عنه صراعات حادة ودموية تضر بالكرد والارمن والاشوريين معا.الأهم من ذلك ظهر للشيخ عبيد الله ان الجامعة الاسلامية التي يدعو اليها السلطان لا توفر خيمة صالحة لتعيش كل شعوب الامبراطورية بحرية ومساواة داخلها ، ظهر له ان المظلة الجديدة التي يريد السلطان عبد الحميد تكوينها لا تشكل ضمانة للعناصر غير التركية التي تتكون منها الامبراطورية العثمانية وقد تكون خدعة جديدة لديمومة سيادة العنصر التركي الحاكم .ليس لانه كان يشكك في مواقف السلطان ، انما كانت السلطات المحلية تتصرف وفق هذا المفهوم . اما عن ادارة الشيخ عبيد الله لامور شعبه فقد ذكر القنصل البريطاني جانبا من الموضوع واوضح انه منشغل طول الوقت بما تعرض عليه من قضايا تخص احوال المواطنين ، وتذكر المصادر الاخرى ان((الشيخ عبيد الله وبما عرف عنه من عدالته وبساطته وتواضعه أجبر الناس على احترامه وتبجيله)) ((لم يكن يتعاطى الرشوة قط ولم يكن يسمح لمن حوله بتقاضيها ، كانت عقوبة الموت جزاء المخالفين . كان انسانا مثقفا ويحاول ان يستوعب الافكار وصورة الحياة في المجتمعات المتقدمة ، كان يعادي السرقة والسلب والنهب ويريد ان يجعل من شعبه منظما ومتقدما))([٢٥]) يقول عنه

السيد عبد العزيز ياملكي ، وكما أشار الى ذلك المؤرخ جليلي ((كان يعرف عن الشيخ انه انسان عادل وضامن لحقوق الشعب من ظلم واعتداءات الاجهزة العثمانية ، كان كل ذلك سببا لان يقصده آلاف الكرد البائسين ويدعمونه ، كانوا يسمونه ((الأب)) . وكان اسمه محاطا بالاحترام ورمزا للمحبة ، وما كان يذكر اسمه في محفل حتى يقوم الناس احتراما ، كان كرد هكاري الذين يخضعون لظلم الموظفين العثمانيين يرون في الشيخ عبيد الله حاكما عادلا ومدافعا عن الشعب))(٢٦). يصف السياسي البريطاني (جورج نيشانيل كرزن) الذي اصبح وزيرا للخارجية البريطانية بعد الحرب العالمية الاولى وللفترة (١٩١٩–١٩٢٤) الشيخ عبيد الله بالقول ((زعيم قبائلي يدعى شيخ عبيد الله – تمتع بأعظم سمعة بفضل قداسة شخصه... وصار ينظر اليه بالتدريج بوصفه زعيما للقومية الكردية))(٢٧) هذا ما ينقله الباحث العراقي الامريكي (الدكتور وديع جودة) عن كتاب كرزن (فارس والقضية الفارسية) ، اما وديع جودة فيقول واصفا الشيخ ((وبدا الشيخ عبيد الله ذلك القائد المنشود فهو عميد اسرة مشايخ شمزينان ونجل الشيخ طه جليل القدر وارث منزلة اسرته الدينية وسمعتها الداوية في العالم الروحي عندما خلف عمه (الشيخ صالح) رأسا للطريقة النقشبندية ، ما حتم ان رأى ابناء وطنه فيه مبعوث العناية الإلهية ، والواقع هو انه وجد نفسه كذلك اذ ان قدرا كبيرا من الشهرة والنجاح الذي ناله فيما بعد يعزى الى ايمانه الراسخ بان الاوضاع الراهنة ما عادت تحتمل ليبدو وكانه الرجل المنتدب لاصلاحها))(٢٨). لا بد ان نشير الى بعض طبائع الشيخ وسلوكه في هذا المبحث ، ان شهادة واحدة تدل على مبلغ مصداقية الشيخ واعتداده بنفسه والتزامه الحقيقة وبعده عن الرياء وتمسكه بقول الحق وعدم خشيته من اظهار الصدق دون ان يخشى لومة لائم وحتى ان كان السلطان نفسه ، هذه الشهادة وردت في كتاب ألفه (روبرت سبير) عن حياة المبشر الامريكي الدكتور (كوجران) الذي تمتع بصداقة الشيخ وعالجه من مرض وصاحبه في مجالسه وشاركه الحديث في جملة من مواضيع عصره ، يوضح(سبير) ان السلطان طلب من الشيخ عبيد الله ان يكتب وصفا لاحوال السكان في كردستان ، وكان الشيخ في ضيافة السلطان في استانبول عام ١٨٨١ ((فكتب الشيخ في ورقته الشئ الكثير عن المسيحيين النساطرة (الاشوريين) هناك مادحا اياهم بقوله انهم أفضل رعايا السلطان ، فأعترض السلطان على

لغته هذه واعاد اليه رسالته لثلاث مرات لتصحيح رأيه . أخيرا قال الشيخ ان علمي في امور السياسة ليس بالكثير ، لكني اعرف شيئا عن قول الحقيقة وهذه هي الحقيقة)) .(٢٩)موقف القائد الشيخ أبلغ من ان نعلق عليه بكلمة اخرى، ونترك للقارئ ان يبني تصوراته عن انسان كهذا الانسان .ولكن نقول ان حكم الشيخ عبيد الله اتسم بالاستقامة والعدالة وان أي زعيم في كردستان اوغيرها يفقد الخصلتين يصبح مركزه مجرد هراء . الشيخ عبيد الله ((اشتهر بالفضيلة وحياد أحكامه وعدالتها ، وبالقياس الى الفساد وخراب الذمة ، وهما الداءان المستشريان في فارس وتركيا ، بدا من العجب إصرار الشيخ ونجاحه في فرض مبادئ رفيعة للاستقامة والعفة بين أتباعه)) .(٣٠)(والتسامح هو واحدة من تلك الخصال الفريدة التي يمكن إضافتها الى خلق هذا الرجل العظيم ... فقد بدا سمحا متفتح العقل ، ولاحظ عدد كبير من المستشرقين هذا الجانب المشرق في أخلاقه وأعجبوا به الى أقصى حد وقلده (سبير) حلة قشيبة من الثناء اذ نعته بالرجل المتسامح ، ذي الوجدان الواسع الرحاب حين إشارته الى سلوكه الودي مع الأجانب وحسن معاملته للمسيحيين))(٣١)). يقول الدكتور وديع جويدة عن هذا الجانب المشرق من شخصية الشيخ المتسامحة ((ويقوم الدليل على ما طبع عليه الشيخ من كرم ، معاملته للدكتور كوجران بعد ان فشل في احتلال اورمية . فبطلب من السلطات الفارسية توسط الدكتور ونجح في اقناع الشيخ بتأجيل هجومه على المدينة مدة اربع وعشرين ساعة ، وبفضل هذه المهلة ، أنقذ الفرس المدينة فقد مكنتهم من تحكيم دفاعاتهم عنها ... مع هذا لم يصدر عنه في اي وقت ما ينم عن لوم او عتاب لكوجران)) (٣٢). وينقل جويدة عن (لاباري) قوله حول هذه النقطة ((لو شرع الشيخ في هجومه قبل ذلك ، فمن المحتمل انه كان سيظفر بالمدينة بصولة واحدة ، مع هذا لم يبد من الشيخ عندما قابلناه فيما بعد شئ ينم على انه يلقي المسؤولية على الدكتور ، بل راح يتهم الفرس بالنفاق والخداع)).(٣٣) ان الوثائق البريطانية التي هي بين يد القارئ في هذا الكتاب والمتوفرة حاليا ،لا تغطي كل مراحل حركة الشيخ عبيد الله ،فهي تنقطع عند تاريخ ٧ شباط ١٨٨١ . لذلك وحتى يستطيع القارئ التعرف على نشاط الحركة بعد هذا التاريخ لا بد من القول ان الشيخ تابع تحقيق اهدافه بمختلف السبل و حاول الحصول على دعم عثماني فعلي في حربه القادمة عبر

التحاور مع الباب العالي لتجنب المضايقات التي سببها له الجيش العثماني على الحدود ، وأراد ان يستغل العداء التاريخي بين العثمانيين والايرانيين مستفيدا من عاطفة السلطان وواجباته التي تمليها عليه مركزه كخليفة المسلمين وراعي الاسلام السني . كان الشيخ عبيد الله يريد من السلطان ان يدعم حركته دعما قويا في هذه المرة مقابل قبول خلافة السلطان والاعتراف بمركزه في كردستان وبسلطته الاسمية . لان الشيخ عبيد الله لم يعلن ابدا تراجعه عن إقامة دولة كردستان .

بدأ الشيخ عبيد الله خطوته الاولى دبلوماسيا فنظم مؤيدوه عريضة من المهاجرين الكرد على الحدود والذين بلغ عددهم ٦٠ الى ٧٠ ألف نسمة ، ووجه العريضة التي وقعها رؤسائهم الى السلطات الروسية عبر القنصل الروسي في وان(٣٤) . كانت روسيا تدرك ان الحركة الكردية لم تخسر الحرب بعد وان ما حصل من تراجع القوات الكردية ليست نهاية الحركة لذلك يكتب (شولشيفسكي) القنصل العام للامبراطورية الروسية في اذربيجان يبلغ حكومة بلاده ((ما ان شعر الكرد باقتراب القوات الايرانية حتى اسرعوا في الانتقال الى المناطق الجبلية الوعرة والتي لا تصلها القوات الايرانية ، وقد أخذوا معهم مواشيهم وكذلك الماكولات وهي تكفيهم لمدة طويلة . لذلك اذا لم يهاجم الكرد الجيش الايراني في الشتاء فلا شك ان الحرب ستبدأ في الربيع لانه من الصعب ان يتخلوا ، وبعد كل هذه التضحيات والغضب من ايران ،عن هدفهم في كردستان موحدة . المسؤولون الايرانيون انفسهم يرون الامر هكذا ...))(٣٥). كما ان وزارة الخارجية الروسية قد أبلغت السفير البريطاني في سان بتروسبورك بطلب الشيخ عبيد الله وجوب اقرار الحقوق الكردية(٣٦).

كان طبيعيا ان لا يتخلى الكرد عن هدفهم بهذه السهولة خاصة وقد احرزوا انتصارات ولكن الظروف التي احاطت بالحركة اجبرتها على انهاء المعارك ، كانت التقارير تصل الى الشاه و(تبشره) بحرب اخرى اكثر تنظيما ودعما ، لذلك كان الشاه مرتعد الفرائص ويتوسل بالوزير البريطاني المفوض في طهران ومن سفراء الدول الاخرى لدعم طلباته من الدولة العثمانية بإبعاد الشيخ عبيد الله من المناطق الحدودية وفرض الرقابة عليه .

بذل الشيخ عبيد الله جهودا اخرى للحصول على دعم روسيا او تحييدها على الأقل في الحرب القادمة فبعد حوالي شهر او اقل من عودته الى شمزينان ، وكما تظهر ذلك الوثائق الروسية) بعث ابن أخيه الشيخ محمد امين والذي يعتبر احد قادة الحركة الى روسيا وبالتحديد الى (ايرفان) عاصمة ارمينيا وأرسل معه احد القساوسة للاتصال بالسلطات الروسية والعشائر الكردية في ارمينيا لكسبها الى جانب الحركة ، يوضح مساعد القنصل الروسي في(وان) هذا التحرك للشيخ عبيد الله ويبين ان غرضه هو توضيح اهدافه وغاياته .
برقية مساعد القنصل الروسي مؤرخة في الثاني من كانون الثاني ١٨٨١ وهي موجهة الى السفير الروسي في استانبول وقد جاء فيها ((كنت قد ابلغت ان الشيخ عبيد الله يعد نفسه لانتفاضة جديدة ضد ايران ، حسب الاخبار التي وصلت لي ، وصل عند الشيخ قرابة اربعة آلف الى خمسة آلاف عربي من ولاية الموصل وبغداد . اؤكد ان قسما كبيرا من هؤلاء العرب هم من الجندرمة المتقاعدون . وزع الشيخ هؤلاء العرب على مناطق (آلانه) و (گه ردي) و(گه ركي) . ما عدا هؤلاء تجمع لديه كذلك خمسة آلاف كوردي .
وزعوا هؤلاء الكرد على المناطق التالية : (بينيانش ، ركان ، مزوري ، هه ركي ، هكاري ومناطق اخرى . يجري الان تدريب هذه القوات وتعليمها فن القتال . يعمل لدى قوات الشيخ (٢٦) ضابط من ضباط جيش الدولة العثمانية المتقاعدون ، يتسلم كل واحد منهم شهريا مبلغ (ليرتان) من الشيخ . العرب يتسلمون اثنان ونصف (مجيدي) ويمنح للكرد اثنان (مجيدي ... في الاخبار ايضا ان الشيخ بعث برسائل الى رؤساء محافظة (ايرفان) يدعوهم فيها الى مساعدته والالتحاق به ،وحتى يوضح غاياته ومقاصده بعث بابن اخيه الشيخ محمد امين الى هناك ، وبعث معه احد النسطوريين في زى قس كمترجم .))(٣٧).
عمل الشيخ عبيد الله بجد على ضمان تأييد او حياد الدولة العثمانية ودخل في مباحثات معها ، وأصبحت الوفود العثمانية وبكافة مستوياتها تقصد مقره بانتظام ، وأصبحت استانبول تماطل في مفاوضاتها مع الدولة الايرانية انتظارا لما تسفر عنها مباحثاتها مع الشيخ عبيد الله ، بل ان الدولة العثمانية كانت تدافع بشدة عن الاتهامات التي وجهتها ايران الى الشيخ عبيد الله ، يؤكد (بهرندت) ((ان الباب العالي دافع بقوة عن الشيخ عبيد الله

امام الدبلوماسيتين البريطانية والفارسية نافيا تورط الشيخ في ثورة كرد فارس)). (٣٨)

.

لقد وصلت مباحثات الشيخ عبيد الله الى مستوى مرموق حيث كان يتبادل الرسائل مع الباب العالي ، وقد وصل الى مقره في (نه هرى) ياورالسلطان العسكري العقيد ((أحمد بك) في شباط ١٨٨١، وقد سارع الكابتن كلايتون وكيل القنصل البريطاني في مدينة وان لإبلاغ مراجعه بإيفاد السلطان مبعوثه عند الشيخ عبيد الله وإيصال المساعدات اليه .(٣٩) وعقد مرافق السلطان مع الشيخ اجتماعات متواصلة على مدى ثلاثة أيام وفي منزل الشيخ عبيد الله. بعد هذه الاجتماعات مباشرة زار كل من مرافق السلطان والشيخ عبد القادر والشيخ محمد سعيد خليفة مناطق رواندوز وهولير وربما السليمانية حيث كانت مشاركة عشائر هذه المناطق في الحركة ليس بالقدر المطلوب ، ووردت الاخبار ان الدولة العثمانية تقوم بخزن كميات كبيرة من السلاح في السليمانية التي تقع شرق مهاباد وترتبط معها بعدد من الطرق .ووصلت هذه الاخبار الى ايران فأصبحت في حيص بيص من أمرها ، وساد الهلع مسؤوليها في كردستان واذربيجان عندما وقعت في يدها رسالة من شخص يعيش في مدينة السليمانية الى اخيه الساكن في مدينة (بانة) في كردستان ايران يقول له ((تصل الى السليمانية يوميا قوات من الجنود والذخائر ، وكتب : يجب وضع ٧٠ طابور تحت قيادة الشيخ ، ماعدا ذلك لا توجد إخبار اخرى ، لكن من الواضح ان حربا كبيرة ستقع في هذا الربيع ، لا تحتاجون الى رأينا ، انتم ايضا اصحاب عقول)) . (٤٠)فاصدر (أمير نظام) من تبريز، بيانا حذر فيه الأهالي والعشائر بشدة من الانضمام الى الشيخ عبيد الله وهدد بإنزال اشد العقوبات بمن يلتحق بقواته او يتعاون معها بأي شكل .

وأخذ الجنرال (علي حسن خان) حاكم مهاباد في اتخاذ إجراءات حاسمة للحصول على ولاء العشائر الكردية ، منها تحليفهم بالقرآن والطلاق على مساندتهم للحكومة القاجارية في اية حركة قادمة للشيخ عبيد الله .

وشرعت السلطات الايرانية الاخرى في كردستان واذربيجان بأخذ التعهدات من رؤساء العشائر وعلماء الدين والوجهاء وحتى من مختاري القرى ، يتعهدون فيها بالولاء للدولة والشاه وباستعدادهم للتصدي لحركة الشيخ عبيد الله .

كتب حسن علي خان رسالة الى (علاء الدولة أمير نظام) في تبريز يقول له بتاريخ ١٨٨١/٣/١٩ ((وردت حتى الان (٣٠) ثلاثون ألف طغار من الحنطة الى السليمانية ، كل طغار يساوي احد عشر طغار موكرياني ، وتم إيداع (١٩) حمل من بنادق مارتيني في مستودعات السليمانية ، كل حمل يشمل (٦٠) بندقية ، واقيمت اكداس من العتاد وهي تصل تباعا ، وتصل فصائل من عساكر الدولة يوميا الى السليمانية ولا احد يعرف اين يذهبون ، من الواضح انه بوصول كل هذه الذخائر والمواد ستبدأ الحرب ، ماذا أقول بعد ، لا احد يفهم ماذا يعمل الروم)) (٤١) ويضيف علي خان يقول ((وردت رسائل من الطرف الأخر(الدولة العثمانية)، تؤكد كلها ان الأوامر قد صدرت من استانبول باستدعاء الجنود المرخصين وتسليحهم الى نهاية هذا الشهر ، إضافة الى العدد الحالي من الجنود الجاهزين))(٤٢)ص رسالة الجنرال حاكم مهاباد الى أمير نظام في ٢٨ آذار ١٨٨١ توضح حالة الهلع التي احدثتها استعدادات الشيخ عبيد الله في المعسكر الايراني ، يريد الجنرال القيام بعرض عسكري لتخويف الكرد ، ولكنه يخشى ابقاء جنوده داخل المدينة فيعمل لاقامة معسكر لهم ويخلص بذلك الأهالي من مسؤولية اطعام جنوده ومبيتهم . يقول الحاكم عن الاجراءات التي سيتخذها بعد ان جاءته إخبار استعدادات الشيخ عبيد الله ((اولا : من يوم غد ، الاثنين ، المصادف (٢٧) ربيع الثاني ، سأخرج الجيش الحكومي من الفرسان والمشاة والمدفعية من البيوت ومن هنا وهناك وأقوم بتجميعهم خارج المدينة وسأختار موقعا لهم أقيم فيه معسكرا وأكون انا ايضا هناك . ثانيا : من اليوم ابلغت كل رؤساء العشائر وزعماء مركز موكريان ، والذين كان معظمهم في مهاباد واخذت عنهم التعهدات، بوجوب احضار قواتهم (من الفرسان والمشاة) خلال مدة اربعة الى خمسة ايام ، الى سابلاخ ، كما أرسلت من يبلغ غير الحاضرين ، وأتوقع ان يحضر على الأقل ٦٠٠٠ رجل خلال الأيام الستة القادمة ... رابعا نظرا لبعض الأسباب ، دعيت يوم أمس الى اجتماع ، أحضرت فيه كل العلماء والأغوات والبيكات في هذه المنطقة وقد حلفتهم بالقران وبالطلاق

. بعدم الاتصال بأي من اعداء الدولة مدى حياتهم وباي شكل وباية صورة ، واذا قام الشيخ واتباعه بأي اعتداء جديد على هذه المنطقة ، وللتكفير عن جرائم العام الماضي ، ان يتصدوا له وان يعرفوا هذه المهمة مثل الجهاد كواجب على عاتقهم وعاتق مسلحيهم ، وان لا يدعو جنود الدولة يلجئون الى السلاح مادام احد منهم باقيا في الحياة)) .(٤٣)

بغية ترصين الوحدة الداخلية الوطنية كان لا بد للشيخ عبيد الله ان يضمن ولاء الاشوريين والارمن من مواطني كردستان الى جانبه ، ليس لانه كان يخشى ان يميل هؤلاء الى المعسكر الأخر بل لانه كان يؤمن ان شعب كردستان يعاني الظلم والقهر بكل فئاته القومية والدينية ، ارسل الشيخ عبيد الله رسالة الى شيخ (آلاشكير) وطلبه منه ان يكف عن الارمن وان يدعهم لشأنهم في علاقاتهم مع تركيا وبين انه يجب ان يكون هناك تحالفا كرديا ارمينيا لان مثل هذا التحالف أنجع من التحالف مع الترك او الفرس . كما ان الشيخ عبيد الله يخطب في كنيسة ارمنية ويقر بالحقوق المتساوية للمسلمين والمسيحيين ، على ما يبدو كان الاشوريون اكثر تجاوبا مع طلبات الشيخ وقد ساهموا في الحركة بنشاط .

في هذه المرة ايضا (بذل الشيخ عبيد الله جهودا كبيرة لجر الاشوريين الى الحركة التحررية فقد راسل(مار شمعون) لفترة طويلة ، وفي أوائل عام ١٨٨١ بعث الى (كوجانيس) مقرمار شمعون المطران الاشوري الذي كان يعيش قرب شمزينان))(٤٤) وحمله رسالة الى المار . لقد أشارت جريدة (مشاك) الارمنية الى ان المار شمعون وخمسة عشر (ملكا) اشوريا وعدوا الشيخ عبيد الله بمساندته والاشتراك في اية انتفاضة اخرى ضد السلطات الايرانية التي كانت تقمع المسيحيين وتفرض عليهم ضرائب اعلى ، بل كان القانون الايراني يخول الفرد المسيحي الذي يعلن إسلامه الاستحواذ على كل ممتلكات اسرته ! وحتى الفتاة المسيحية التي كانت تتزوج من مسلم او يتم خطفها من قبل مسلم ، كان القانون يلزم أسرتها المسيحية منحها الكثير من الأموال والممتلكات . واذا أسلمت وجب على أسرتها التخلي عن أموالها لصالح المسلمة الجديدة .(٤٥) كما كانت الضريبة السنوية المفروضة في ايران على المسيحيين اكثر من تلك المفروضة على المسلمين .(٤٦)ولم تكن شهادة المسيحيين ضد المسلمين مقبولة في القوانين الايرانية(٤٧)بموازاة هذه الجهود أراد الشيخ

عبيد الله الاستفادة من تجربة الحركة في عام ١٨٨٠ فاستخدم عنده ضباط متقاعدون من الجيش التركي لتدريب الجنود الكرد وإعدادهم للقتال ، كما استخدم مدربون كرد وعرب ايضا وخصص لهم رواتب شهرية منتظمة ومعسكرات ومعدات التدريب العسكري .

وحاول ايضا جمع السلاح بشتى الوسائل ودفع أثمانا باهظة للحصول على أسلحة حديثة ، ولهذا الغرض أقام اتصالات مع العسكريين والموظفين الترك لشراء الاسلحة منهم ، فعلى سبيل المثال ارسل مبعوثا الى قائمقام (شاتاخ) وكتب اليه يقول ((ابعث لي حسب استطاعتك من بنادق مارتيني ، سنيدر ، فينتشيستر ، وما أمكن من بنادق مارتيني))(٤٨).

حاول الشيخ عبيد الله الحصول على أسلحة من مصادر متعددة .

هناك عشرات الوثائق تبين ان الدول العظمى ضغطت بشدة على الباب العالي وسدت جميع الابواب بوجهه للتعاون مع الشيخ عبيد الله او حتى تركه وشأنه ، هذه الوثيقة المدرجة ادناه تبين لجاجة مسؤولي ايران وخشية النظام القاجاري من الشيخ وحركته . الوثيقة هي برقية للسفير الايراني في بتروسبورك (اسد الله طباطبائي) الى وزارة الخارجية الايرانية .

))اطلعت على مضمون الخط الهمايوني المبارك (روحنا فداء له) . ذهبت الى وزارة الخارجية الروسية مباشرة وتحدثت حول الموضوع . لقد أكدت بشدة على وجوب ان يبعثوا ببرقية شديدة اللهجة الى استانبول ، وقد استجاب رجال الدولة الروسية لطلبي وابرقوا الى سفيرهم للطلب من الباب العالي ابعاد الشيخ عبيد الله . هذه المرة ذهبت اليهم ايضا بناءا على اوامركم ، مرة اخرى ابرقوا الى سفيرهم (نيلوف) حتى يدعم بكل الاشكال (معين الملك) ويدعو الدولة العثمانية الى تبعيد الشيخ عبيد الله .

لقد اوضحوا امرين بصدد الموضوع : الاول : ان الطلب الروسي ليس كافيا لوحده انما يجب ان يصر السفير الايراني على مثل هذا الطلب . قلت ان (معين الملك) يبذل كل جهده واذا لم يكن قد توصل الى نتيجة حتى الان فلأن الدولة العثمانية ليست متأكدة من دعمكم المباشر لنا ، والا فان الدولة العثمانية لو تأكدت انتم معنا حقيقة ، وبمعنى ان الدولة

الروسية تشاركنا التفكير ، فانها ستدع جانبا اهمالها ومحاولتها كسب الوقت ، وستقوم فعلا بما هو مطلوب منها .

الامر الثاني : قالوا ان الشيخ عبيد الله ، في الوقت الحاضر قد التزم الهدوء وهو لا يقدم على عمل . قلت ان هدوءه المؤقت ليس دليل على انه قد تخلى عن اوهامه ، لكنه هادئ في الوقت الحاضر لانه يخاف من ثلاث دول (٤٩)، عندما تسكت عنه الدولة العثمانية وتتغافل روسيا سيعمل لتحقيق مرامه الفاسد .

ان مجرد بقائه في كردستان يعني تشجيع التمرد وحدوث الأزمات ، وما دام باقيا في كردستان علينا ان نخصص سنويا مبلغ ألفي تومان إضافي لمصاريف الجيش على الحدود . بعد التباحث مطولا وافقوا على ارسال برقية جديدة الى استانبول للطلب بإلحاح إبعاد الشيخ عبيد الله))(٥٠).

أخيرا رضخت الدولة العثمانية للضغوطات الدولية وأقنعت الشيخ عبيد الله بالتوجه الى استانبول لمفاوضة السلطان وكانت تخشى ان يرفض الشيخ طلبها ويذهب الى ايران للتحرك منها ضد الدولة العثمانية . يبين السفير الايراني في استانبول في برقيته الى خارجية بلاده ان وزير الخارجية العثمانية اعلمه ان القرار صدر لإجبار الشيخ للذهاب الى استانبول وفي حالة رفضه القرار ربما يتم استخدام القوة ضده . يقول السفير الايراني ان وزير الخارجية العثمانية سأله عن موقف ايران اذا التجأ اليها الشيخ عبيد الله ((اذا التجأ إليكم الشيخ ، ما هو جوابكم ؟ قلت استفسر برقيا ، لكن بدون شك لا نسانده ...))(٥١). هكذا تقول الوثيقة القاجارية لكن لا دليل يؤكدها .

في الرابع من شهر حزيران ١٨٨١ تحرك موكب الشيخ عبيد الله الى استانبول ، وقد تحدث عن سفر الشيخ ، سكرتيره الشاعر المشهور (وفايي) الذي ننقل روايته عن كتاب (ثورة الشيخ عبيد الله النهري) لمؤلفه الزميل (محمد حمه باقي . (

يقول (وفايي) ((اضطرت دولة السلطان طلب الشيخ الى استانبول ، ولان تحقيق رغبة خليفة المؤمنين كان موجبا ، سافر الشيخ من شمزينان ارض الوطن مع جماعة من اقربائه

.

الى ان وصل الشيخ الى حدود البحر ، كان يأتي لاستقباله وزيارته الفرسان والمشاة وحوالي (٥ – ٦) ألاف من المريدين ، مدينة بعد مدينة ومرحلة بعد اخرى ، ... وعندما وصلوا ضفة البحر استقلوا بأمر من السلطان المعظم الباخرة (بياله) ووصلوا الى استانبول وقد خرج لاستقباله أكابر رجالات الدولة والسادات مع العساكر ، وخصص له منزل بجوار منازل السلطان ، وقد نال من السلطان احتراما وتقديرا وافرا ...))(٥٢). نلاحظ حتى الشاعر وفائي يقول (اضطر السلطان لطلبه .(

ويصف مصدر اخر استقبال استانبول للشيخ عبيد الله بالقول ((توجه الشيخ عبيد الله الى استانبول وبرفقته حرس الشرف التركي ... ولم يبخل السلطان ان يستقبل (ضيفه) باحترام لائق ، فخرجت جميع الشخصيات الرسمية في المدينة لاستقباله)). (٥٣) ويرى باحث اخر ان السلطان العثماني كان يود الاستفادة من الشيخ عبيد الله ونفوذه في انشاء مشروعه (الجامعة الاسلامية ، فيقول ((ان السلطان العثماني فضل استخدام الدبلوماسية واللين مع الزعيم الكردي بهدف الاستفادة منه في انشاء (جامعة كردية) فاستدعى الشيخ عبيد الله الى الاستانة وأكرمه ومنحه الهدايا وأنزله في منزل قريب من قصره ، ثم تفاوض معه في سبيل هجرة اكراد فارس الى شرق الاناضول تحقيقا لمشروعه ضد الارمن)).(٥٤) وللباحث (ديفيد مكداول) وجهة نظر اخرى حول علاقة الشيخ عبيد الله بالدولة العثمانية ومنهجه في عدم الإضرار بالدولة العثمانية ، قد تحمل وجهة نظره هذه جوانب كثيرة من الصواب ، اذ يقول ((كان وزير الخارجية العثماني (ويقصد عاصم باشا) يعرف ان الشيخ عبيد الله النهري هو نقشبندي شديد التمسك بطريقته . وان مولانا خالد كان قد لقن مريديه وخلفائه وجوب الدعاء لبقاء الدولة العثمانية العلية ، ركن الاسلام وحامية حمى المسلمين ...)) (٥٥)يدعم رأي الباحث (مكداول) ما أكده (كوشين) السفير البريطاني في استانبول في رسالته الى وزير خارجية بلاده المؤرخة في ٢٩ نوفمبر ١٨٨٠ اذ يعبر عن استغرابه من تجاهل وزير الخارجية العثمانية مسألة كردستان وعدم إبدائها الأهمية اللازمة ، حتى انه يقول ان الوزير لم يلتفت لطرحه موضوع محاولة تشكيل دولة كردستان المستقلة ، وانه لم يناقش الفكرة وعبر من الموضوع دون تعليق . يقول السفير ((تعجبت كثيرا حين

رأيت ان وزير الخارجية لا يهتم الى هذا الحد بالأحداث الجارية في كردستان . عدم اطلاعه على وضعية المنطقة ضاعف من حيرتي .

عندما طرحت عليه وجوب معاقبة الشيخ ، وأوضحت له ان حكومة ايران تطلب اما تسليم الشيخ اليها او محاكمته من قبل الحكومة التركية ، أشار الى الاتهامات الواسعة للباب العالي ضد الحكومة الايرانية في المسائل الحدودية وقال (ايران حتى الان لم تجب على جميع طلبات استانبول ...) عندما كنت أدافع بشدة عن طلبات ايران ، كان المذكور يؤكد مجددا على طلبات الباب العالي كون كل خطوة ضد الشيخ عبيد الله منوط بمحاكمة ومعاقبة رؤساء العشائر الايرانية المتخلفة .

حول عواقب عدم محاكمة الشيخ من قبل الباب العالي أجاب (عاصم باشا) اعتقد ان تشكيل هيئة مشتركة ستساعد على حل المشاكل العالقة .

حول موضوع ان سبب مساعدة الباب العالي للكرد هو التعامل مع (الارمن) قال عاصم باشا (الامبراطورية العثمانية لها من الإمكانيات ما يمكنها ، ودون مساعدة الكرد ، القضاء بأسرع وقت على اية فتنة .)

عند الحديث عن محاولة الشيخ تأسيس دولة كردستان المستقلة ، لم يعر عاصم باشا اهتماما للموضوع . اعتقد ان الباب العالي لم يفكر بصورة جدية ابدا باحتمال حدوث هذا الامر))(٥٦).

لا شك ان السفير عدّ (عاصم باشا)مغفلا لا ينتبه الى خطورة تشكيل دولة كردستان ، لكن عاصم باشا وبالتأكيد كان مطلعا على مفاوضات الباب العالي . سؤال يطرح نفسه ولا نجد له جوابا الى ان تنشر الوثائق العثمانية ، السؤال هو : هل ان السلطان العثماني عبد الحميد كان يريد إحياء فكرة السلطان سليم الاول حول الكرد ، وهذه المرة حول جميع الكرد في ايران والدولة العثمانية ؟، وهل كان الشيخ عبيدالله يريد ان يحذو حذو الشيخ إدريس البدليسي بتأمين الحكم والادارة الذاتية للكرد تحت السيادة الاسمية للباب العالي ؟. ظل الباب العالي لوقت طويل يرد كل الاتهامات عن الشيخ عبيد الله ولا يستمع اصلا الى الطلبات الدولية بمحاسبته ، بل يرى ان الدولة الايرانية هي المسؤولة عن الدمار الذي لحق بالكرد

ويجب عليها تعويضهم . ففي ٢٤ نوفمبر ١٨٨١ قدم فخري بك الوزير الايراني المفوض في طهران ، بناءا على طلب الشيخ عبيد الله ، مذكرة الى الخارجية الايرانية يطالب فيها ايران بتحمل وتعويض كافة الأضرار التي لحقت بالشيخ في أعوام (١٨٧٠ و ١٨٧٦ و ١٨٨١) وهدد فخري بك باحتمال قيام انتفاضة اخرى اذا رفضت ايران هذا الطلب ، ونبه الى الاجراءات التعسفية اللاانسانية تجاه الكرد.(٥٧) وهذا يعني ان دعوة الشيخ الى استانبول لم يكن الغرض منه اعتقال الشيخ انما مفاوضته على أهداف الحركة . ويؤكد عدد من الباحثين ان الشيخ لم يذهب الى استانبول الا للتفاوض ومنهم الباحث القدير جرجيس فتح الله .

لقد قلنا ان الشيخ عبيد الله دخل في مفاوضات مع العديد من المسؤولين العثمانيين ومنهم مرافق ومبعوث السلطان (احمد بك) وانه اقترب معهم الى اتفاق وابلغ الشيخ معتمدوه من رؤساء القبائل قرب تسلمه الامور في كردستان .(٥٨)

ان السلطان العثماني وحتى بعد إلحاحه على الشيخ عبيد الله للقدوم الى استانبول ظل يحاور الشيخ ويفاوضه بأمل إملاء شروطه عليه ومنها ، كما بين احد المصادر ، اقتراح بنقل الكرد من شرق كردستان الى هكاري .

نعتقد ان الشيخ عبيد الله لم يساوم على اهدافه وظل مطالبا بحكم كردستان الموحدة تحت الرعاية الاسمية للسلطان العثماني ومقابل دفع الضرائب والخراج اليه . ولهذا يعتقد انه لم يتوصل اثناء مدة عام من إقامته في استانبول ومفاوضاته مع السلطان الى اتفاق تام ، سيما وان الدولة العثمانية لم تكن طليقة اليد لدعم حركة الشيخ بسبب مواقف الدول الكبرى ، ومن المحتمل ان السلطان كان يبغي من الشيخ البقاء عنده ريثما تتبدل الاوضاع .

الدولة العثمانية كانت على معرفة بنفوذ الشيخ عبيد الله وتعرف اهدافه ونواياه التي لم يكن يخفيها فكانت حذرة من ان تتحول الحركة الكردية من حركة شبه حليفة او حركة منضبطة الى حركة معادية خارجة عن السيطرة ، من جانب اخر لم يكن بوسع الدولة العثمانية او السلطان الإساءة مباشرة الى الشيخ عبيد الله وكان نفوذه يوازي نفوذ السلطان نفسه ، لذلك عملت على إرضائه علّه يقبل بالشروط العثمانية لدعم حركته .

ان الاعتقاد ،بان الدولة العثمانية أرادت باستدعاء الشيخ عبيد الله الى استانبول تغيير استراتيجيتها تجاه ايران وتبديد مخاوفها وفتح صفحة جديدة معها ومشاركتها في ضبط الحدود ومنع الشيخ من محاربتها ، اعتقاد خاطئ .

كتب اعتماد السلطنة في مذكراته ((في يوم الجمعة ٤ مايس ١٨٨١ جاء (فيروز) خادم ميرزا سعيد خان وزير الخارجية بخبر يفيد ان السلطات العثمانية أرسلت الشيخ عبيد الله قابضا الى استانبول ، مقابل هذه البشرى وهبوا (شالا) الى فيروز ومنحوه لقب (الخان))) (٥٩).

لكن من يطالع رسالة وزير الخارجية الايرانية في ٢٦ ايلول ١٨٨١ الى سفير بلاده في استانبول يدرك ان (الشال) قد وهب عبثا وان الوزير الايراني كان قد تفاءل في غير محله فهو يكتب الى سفير بلاده بعد مغادرة الشيخ عبيد الله الى استانبول بحوالي اربعة أشهر يقول ((ان تسليم الهاربين وعدم ضم احد لعشائر الطرف الأخر قسم من شروط ومقررات الدولتين منذ العهد الصفوي وقد جرى التأكيد عليها في اعقاب كل معاهدة سلام . التزمت الدولة الايرانية دائما بهذه الشروط ، تم تسليم العثمانيين كل من (عزيز بك بابان وعشيرته وبعض المشاغبين في منطقة هكاري وارتوش واحمدوند جلبي ومحمد ال اليخان)وآخرون ودون النظر الى كونهم ايرانيون وذلك بغية تنفيذ المقررات وتامين امن الحدود .الا ان المقامات الحدودية العثمانية وبدل ان تقابل الإحسان بالإحسان ، اتخذت من إجراءاتنا ذريعة لكسب العشائر الايرانية الى جانبهم ، حتى وان كانت إجراءاتنا قد تمت بناءا على طلب العثمانيين انفسهم . بهذه الصورة يفتحون الباب اما م تمرد عشائرنا ، مثلما حصل مع همزة اغا الذي تسبب في كل هذا القتل والتقتيل . كان في البداية مطيعا للدولة وفي خدمتها ، وكان للمسؤولين العثمانيين في الحدود بعض الشكاوي ضده ولهذا قام شجاع الدولة وبغية ترضيتهم بالسيطرة عليه . ثم وفي اثناء تأديب (الارتوشيين) وغيرهم من قبل العثمانيين ، قصد المدعو (عمر بك) مع اقربائه همزه اغا وطلبوا دخالته ، ومانع همزة اغا في تسليمهم الى العثمانيين لاعتبارات الشرف والسمعة ، ولكن عندما صدر الامر الى شجاع

الدولة من قبل دولتنا لردهم بالقوة الى العثمانيين وذهب شجاع الدولة لإجبار همزة اغا على تسليمه ، ولم يكن لهمزة اغا قوات تدافع عنه فهرب الى الاراضي العثمانية ، لقد تبناه في الحال السلطات العثمانية الحدودية ووفرت له الدعم ... لقد طردنا (محمد آل عليخان) بناءا على رغبة (والي بغداد) ولكن ما ان وصل الى الاراضي العثمانية حتى قاموا باحتضانه وتطييب خاطره والاتفاق معه على التمرد واحتلال جزء من هذه البلاد مثل (باغساي و ملختاوي) . لو كان المرض قد ساعده لأقام فتنة، مثل فتنة الكرد ، في عربستان ولورستان بيد هؤلاء العرب ... بسبب ذلك ، في هذه المرة وبعد انتهاء قلاقل كردستان ، عندما أراد كبار رجال دولتنا ومن اجل تحقيق الأمن على الحدود ، تأديب عدد من عشائر ايران ، رؤوا من الضروري ، في البداية وبموجب الاتفاقيات بين الدولتين بعدم قبول الهاربين ، طلب تعهد رسمي من الوزير العثماني المفوض ومن مسؤولي الحدود في اذربيجان وموظفي الدولة العثمانية بعدم إيواء عشيرة (شكاك) ورئيسها (علي خان) . أصدرت السفارة والمسؤولون العثمانيون قرارات واضحة بالقضاء على هذه العشيرة وأعربوا عن موافقتهم واعتبروا الإجراء ضروري لأمن الحدود . بعد هذه التعهدات والوعود بدأت دولتنا إجراءاتها ضد هذه العشيرة ... وما ان هربت العشيرة وذهبت الى الاراضي العثمانية حتى اظهر العثمانيون دعمهم لها رغم كل المقررات وتبنوا العشيرة ... بينوا لهم ، اذا لم يتم تسليم هذه العشيرة ولم يتم الاستجابة الى مطاليبنا حول الحدود من قبل السلطات الحدودية العثمانية لن يعود الأمن والاستقرار الى الحدود).(٦٠)

ادرك الشيخ عبيد الله اثناء اقامته في استانبول لمدة تقارب العام ، أن السلطان عبد الحميد غير جاد او غير قادر على اقامة ولاية كردستانية عامة او حكومة كردستانية يقوم الشيخ بادارتها وتكون تحت سلطة الخليفة شكليا وعلى ان تدفع حكومة كردستان الضرائب الى السلطات العثمانية ،ولم تتحقق الوعود التي جاء بها مرافق السلطان (احمد بك) الى (نه هرى) والتي تحدث عنها الشيخ عبيد الله في رسائله الى الزعماء الكرد حول تسليم كردستان اليه ، يبدو ان مفاوضاته مع السلطان بهذا الصدد لم تصل الى نتيجة ، ربما لان الضغط الخارجي كان اكبر حجما مما توقعه الشيخ والسلطان معا ، كما ان الوفد الذي ارسله

السلطان الى كردستان بطلب من الشيخ عبيد الله بعد حضوره في استانبول لم يحقق شيئا لتطوير الادارة في كردستان ولم نسمع عن المقترحات التي كان ينبغي ان يقدمها .

من ناحية أخرى وجد الشيخ عبيد الله ان الدولة العثمانية اصبحت اسيرة السياسات الخارجية وان السلطان واقع تحت ضغط الدول الكبرى ومنها بريطانيا وروسيا ، وبذلك ليس في مقدور السلطان الاتفاق معه على دعمه الجدي عند شن الحرب على ايران ، كان السلطان في موقف عليه ان لا يدع الشيخ عبيد الله القيام باية حركة ضد ايران وكانت السلطات التركية تخشى ان يتحرك الشيخ عبيد الله ضدها عندما يعود الى وطنه ويتبين له ان العثمانيين ساهموا في القضاء على حركته بشكل من الاشكال ، حتى ان كان ذلك على مضض وبضغط القوى الدولية ، سيما وان هذه السلطات كانت على معرفة تامة بالنوايا الحقيقية للشيخ عبيد الله واهدافه في تحرير كردستان من ظلم الامبراطوريتين العثمانية والايرانية . عندما يئس الشيخ عبيد الله من قبول السلطان اقرار حكومة كردستان أو مساندة حركة الكرد لتحرير الشطر الشرقي ، ترك الشيخ عبيد الله استانبول وعاد الى موطنه .

يكتب الشاعر (وفائي) وكان من المقربين الى الشيخ عبيد الله يقول ((اضطر الشيخ عبيد الله البقاء في استانبول لمدة عشرة أشهر ، بعدها قال له السلطان : يتوجب عليك الذهاب الى الحجاز . بعد هذا التبليغ فكر الشيخ مع نفسه لثلاثة ايام متتالية ، هل يرضى بالذهاب الى الحجاز أم لا ؟ ، أخيرا رأى من الأصلح عدم الاستماع الى السلطان والتخلص منه ... حصل باسم تاجر على تأشيرة دخول روسية ، وعاد الى موطنه (هكاري– نهرى) عن طريق البحر الأسود – تفليس – اريفان – قارص – بايزيد – الاشكير – قرية قراج)).(٦١) ما ان انتشر خبر عودة الشيخ حتى ارتجت كردستان من اقصاها الى اقصاها واخذ الزعماء الكرد يعدون العدة ويذهبون لاستقباله قبل وصوله الى هكاري ، وقد ذهب الشيخ عبد القادر مع عدة الاف من المسلحين لاستقبال والده .

من ناحية اخرى ارتفع عويل ناصر الدين شاه حتى بلغ عنان السماء وأوعز ببناء الجزء المتهدم من سور اورمية في الحال ، واصدر امير نظام بيانا اخر في اب ١٨٨٢ وعد بانزال القصاص بكل من يلتحق بالشيخ او يجري اتصالا معه وذهب مباشرة الى سلماس لتفقد قواته وجاء في البيان (ستلحق اضرار كبيرة بكل من يلتحق به) (٦٢ .)

تقول برقية من ادارة اذربيجان يبدو انها ارسلت من تبريز حول الوضع في مهاباد مؤرخة في ٢٩ آب ١٨٨٢ ((سابلاخ : الحمد لله ، المدينة هادئة والامور تجري على ما يرام ، يوم الاثنين وصلت رسالة من (امير نظام) الى (خسرو خان) ، نائب الحكومة وتحدث فيها عن عودة الشيخ الى (ناوجه) . جمع خسرو خان جميع العلماء وكبار الرجالات والوجهاء والمختارين ودعاهم الى خدمة الدولة . لقد وقع (امين الاسلام)والحضور جميعا على رسالة بعثوا بها الى امير نظام اعلنوا فيها استعدادهم للتصدي للشيخ بكل الصور))(٦٣ .)

اما الشيخ فقد زار المدن والعشائر الكردية وقضى يوما كاملا عند كل زعيم كردي في تلك الاطراف ، كما زار الزعيم الروحي للارمن والقى خطابا في كنيسة (فارفولوميا) بدعوة من (ارخيماندريت اوكانيس كاجوني) ، دعى فيه الى تحالف كردي — ارمني وحقوق متساوية للمسلمين والمسيحيين في منطقة وان وقد تحدثنا عن ذلك سابقا .

كان الشيخ عبيد الله لا يود القطيعة ايضا مع الدولة العثمانية ، لكنه رفض باصرار طلبها بالتوجه الى الحجاز او احدى البلدان الاخرى لان ذلك يعني النهاية له وللحركة الكردية . ايران من ناحيتها لم تستجب لرغبة الشيخ في فتح صفحة جديدة انما عبرت عن كل الحقد والعداوة ضده ، كما انها طالبت بالحاح اكبر ابعاد الشيخ عبيد الله من كردستان واستخدمت ما تيسر لها من وسائل وصداقات وعلاقات لارغام الدولة العثمانية على ازالة خطر الشيخ عبيد الله بتبعيده او اعدامه . في كل الاحوال حاولت الدولة العثمانية تحقيق هدفها بمرونة وبشكل لا يتسبب في استفزاز الكرد فدخلت في مفاوضات اخرى مع الشيخ محاولة اقناعه بالامر الواقع والقبول بمغادرة كردستان . ارسلت استانبول الكولونيل (يوسف بك) في محاولة اخرى لاقناع الشيخ بتلبية امر السلطان واختيار احد البلدان للاقامة فيها ومغادرة كردستان .يقول الباحث (جليلي جليل) ان مهمة يوسف بك كان الطلب من الشيخ عبيد

الله انهاء استعداداته الحربية لكن نعلم ان الشيخ كان في تلك الفترة قد اوضح انه لن يقوم بنشاط حاليا وانه سيتفرغ لزواج ابنه ويقضي الشتاء في مقره ، لم يكن الشيخ يريد الحرب ، كان يحاول كسب الوقت فقط . فشل الكولونيل يوسف بك ايضا في اقناع الشيخ لذلك ارسلت استانبول (كمال بك) سكرتير السلطان لمتابعة المهمة ذاتها والتاثير على الشيخ لقبول اقتراح السلطان المتضمن اقامة الشيخ وعائلته والافراد التابعون له في احدى البلدان العربية ،وعلى ان تتحمل الدولة العثمانية جميع النفقات ، كما كان السلطان قد قرر منح الشيخ راتبا شهريا قدره (١٥٠) ليرة عثمانية .(٦٤)

رفض الشيخ عبيد الله الاقتراح مجددا واعلن انه يريد قضاء الشتاء في كردستان . وعندما ادرك ان القوات العسكرية جادة في التعرض له في (نه هرى) تحرك الى (اورمار) وتحصن مع قوات قليلة في قلعتها .

تحركت القوات العثمانية بقيادة المشير (موسى باشا) والمشير (مصطفى باشا) الى منطقة (اورمار) وحاصرت قواتهما القلعة التي كانت قد نالت الاعجاب في اسلوب بنايتها ورصانتها .

اجرى القائدان مفاوضات طويلة مع الشيخ عبيد الله بهدف اقناعه بتنفيذ الاوامر الصادرة عن (خليفة المسلمين) ولما كان الشيخ في وضع لا يسمح له بالقتال وبحاجة الى الوقت حتى يحل الربيع، وربما تخف الضغوطات على السلطان ، سيما انه حاول ان يهدأ من روع ايران ، اعلن موافقته على الاقامة في مدينة (الموصل) ، كما وافق على ارسال ابنه (الشيخ محمد صديق) الى استانبول بينما كانت السلطات العثمانية تطب منه ارسال (الشيخ عبد القادر) الذي يقول عنه السفير الروسي (نيلدوف) ، ان عبد القادر مثل ابيه جدير بالاحترام وانه (يقود القوات الكردية ويفكر في عدم الاعتراف بالسلطات العثمانية) .(٦٥) قبلت السلطات العثمانية بعرض الشيخ عبيد الله الذي ارسل الشيخ محمد صديق فعلا الى استانبول .

رضخ الشيخ عبيد الله والذي لم يكن يملك خيارا اخر ، وخرج من القلعة كما يظهر واعلن موافقته الذهاب الى الموصل بصحبة عائلته ، يقول البعض ان الشيخ عبيد الله قاوم الجيش العثماني الذي دك القلعة بمدافعه حتى انهارت فالقي القبض على الشيخ عبيد الله ،الا ان الوثائق التي تفحصناها جميعا لا تتحدث عن وقوع معركة كهذه او عن اصابة أي شخص من قوات الطرفين ، يحتمل ان القوات العثمانية قد خربت القلعة او اهدمتها بمدافعه بعد خروج الشيخ عبيد الله ورجاله منها . يؤكد السلطان العثماني للسفير الايراني ان الامر تم دون اراقة الدماء . قصد الشيخ مدينة الموصل اوائل نوفمبر من عام ١٨٨٢ وكان بمعيته كامل باشا وحولي ٣٠ الى ٤٠ فارسا .

وصل الشيخ مدينة الموصل يوم ٢٧ نوفمبر من عام ١٨٨٢ حسب برقية السفير العثماني التي تقول ((وصل الشيخ الى الموصل يوم ٢٧ نوفمبر ١٨٨٢ ، وهو تحت المراقبة بامر من الوزير وحتى يصدر قرار سواء ببقائه في الموصل او نقله الى جهة اخرى)) (٦٦)

على عكس التوقعات لم ينته امر الشيخ بالنفي الى الموصل ، كانت الدولة الايرانية تعيش في رعب دائم من عودته الى الحدود او ارسال قواته اليها، لذلك كثفت من ضغوطاتها لابعاد الشيخ الى منطقة ابعد ، كان الشيخ يريد ان يتخذ من الموصل عاصمة لدولة كردستان ومن الطبيعي انه كان يقيم علاقات قوية مع اهالي الموصل والعشائر على اطرافها ، كما اكتشفت الدولة العثمانية ان مكانة الشيخ عبيد الله ونفوذه في الموصل ، كما هي مكانته ونفوذه في هكاري . لا بل حتى ان مساعد القنصل الروسي في وان يكتب الى مراجعه ان الشيخ عبيد الله يتصرف في الموصل كما كان يتصرف في هكاري ، هناك ايضا يقول المسؤول الروسي ، يملك الشيخ عبيد الله نفوذه القوي على السكان والعشائر . تقول برقية مساعد القنصل ((يشرفني ان اوضح ان الشيخ مع ابنه الشيخ محمد صديق قد وصلوا بحراسة كامل بك الى الموصل يوم ٢٥ من الشهر ... اما عبد القادر فانه حتى الان يتحصن مع المسلحين الكرد في (اورمار) ومن هناك يعادي صراحة الدولة العثمانية . تحركات عبد القادر تجري بموافقة والده ... اذا لم يتحرك المسؤولون في استانبول لابعاد عبد القادر عن هكاري والذي يمتلك هناك نفوذا مثل نفوذ والده ، عليكم ان تنتظروا الهرج والمرج مرة اخرى على الحدود

العثمانية الايرانية . هناك يستطيع الكرد القيام بانتفاضة وبسهولة لان الشيخ عبيد الله غاضب على تركيا الى حد من الصعب جدا ان يتمكن من الاتفاق او الصلح معها . ها هو الشيخ عبيد الله يعيش في الموصل ، هناك ايضا يملك (ماله وحاله) ، له نفس سلطته على العشائر الكردية والعربية في ولاية الموصل . القوات العثمانية لا تغادر هكاري لان الشيخ عبد القادر يتحرك ضد المسؤولين ويعاديهم ، يجب القول ان ابعاد الشيخ عبيد الله لم يجلب الامن والاستقرار الى هكاري . هكاري هي مثلما سبق ، مثل الايام التي كان عبيد الله متواجدا فيها ...))(٦٧) لهذا اصدر السلطان العثماني الفرمان بنفي الشيخ عبيد الله وعائلته الى المدينة المنورة في اراضي الجزيرة العربية ، في يوم ٢٣ ديسمبر يكتب السفير العثماني في طهران (فخري بك) الى وزير الخارجية يقول له ((صديقي الوفي المحترم ... تلقيت خبراً يفيد انه تم تكليف (كامل بك) لنقل الشيخ عبيد الله الى المدينة المنورة ، وفي هذه الايام سيسلك الطريق اليها معه ، من الان وبعد لن تصل يده الى الحدود ... رأيت من الضروري إعلامكم بالخبر وبنجاحي ، انا على استعداد لخدمة ملك البلاد (ادام الله ملكه)...))(٦٨). نقل الشيخ عبيد الله الى الاسكندرونة ومنها الى بيروت ثم الى الحجاز واختار العيش والإقامة في الطائف . ينفرد د. عزيز شمزيني بالقول ان الشيخ ابعد الى الحجاز مع ١٠٠ عائلة كردية . (٦٩)

قد يكتمل البحث ويتعرف المتابع اكثر على شخصية الشيخ عبيد الله النهري بإيراد شهادتين عنه إحداها لشخص ارمني عايشه عن قرب وراقب تحركاته فكتب يقول عنه ((كان شخصا نشطا ، يعمل بجد ولا يصيبه الخمول ابدا ، كانت عاطفته أبوية تجاه الأيتام والعجائز ، كان الكرد يقصدونه في شمزينان من كل حدب وصوب حتى يبلغوا أسماع الشيخ مصائبهم وشكاواهم وآلامهم ويطلبون منه النصح والإرشاد ، كانوا يكنون له مبلغا عظيما من الاحترام وينظرون اليه كرئيس عادل ومحب للإنسان)).(٧٠) والشهادة الاخرى لباحث اشوري كردستاني عراقي معروف ، اهتم بشخصية هذا الزعيم ودرس تاريخه ، فيدعو الزعامات الكردية الحالية ان يتعلموا من دروس الشيخ عبيدالله ، انه الباحث جرجيس فتح الله الذي كتب يقول ((فمن مقاصدي في تقديم هذا الجزء الهام لتاريخ نضال الكرد ، وبعد مرور قرن واحد من الزمن عليه ، ان يكون درسا بليغا لمن حمل اليوم أعباء

هذا النضال ، وهو درس عظيم يلقنه قائد تلك الثورة سيئة الحظ . ففيما ستقرأه هنا ، تجد ان الشيخ لم يكن حريصا على نصر يحرزه أو معركة يخرج منها جيشه ظافرا ، قدر ما كان مهتما بان يزيل عن اسم الكرد وكردستان تلك النعوت والصفات القبيحة التي دأب المستعبدون إلصاقها به ، والقضاء على السمعة السيئة التي أشيعت عن همجيته وشقاوته في المجتمع الأوروبي ، فتلك كانت معركته الحقيقية ، وهي عنده حجر الزاوية للنضال وكسب الحرية)).(٧١)

في يوم ١٢ أكتوبر١٨٨٣ المصادف ليوم التاسع من شهر ذي الحجة ١٣٠٠، وبينما كان على جبل العرفات يؤدي فريضة الحج انتقل الشيخ عبيد الله في (يوم عرفات) الى رحمة ربه من جراء اصابته بمرض الكوليرا وكان عمره ٥٣ عاما. رحمه الله . كما انتقل الى رحمة الله ومن بعده بثلاثة ايام زوجته وابنه الصغير (رشيد) ومن جراء نفس المرض . ودفنوا في مقبرة (المعلا) في مكة .

أوصى الشيخ عبيد الله بالخلافة الى ابنه الشيخ عبد القادر والذي سار على منهجه وكان يشبهه تماما في أفكاره وتصرفاته وإخلاصه لقضية الكرد ونصرة الحق والدعوة الى العدل ، وقد سمح له بالعودة الى استانبول بعد عام ١٨٩٣ ، بذل الشيخ علقادر جهودا كبيرة في تأسيس المنظمات والجمعيات الثقافية والاجتماعية الكردية . وتم انتخابه عضوا في مجلس النواب العثماني ومن ثم رئيسا لمجلس الأعيان العثماني في العهد الاتحادي .

كان الشيخ عبد القادر احد القادة البارزين الى جانب الشيخ سعيد في ثورة عام ١٩٢٥ . في يوم ٢٤ ايار شنق الشيخ عبد القادرمع ابنه محمد في مدينة (آمد- دياربكر)، وكان الشيخ قد بلغ ٦٧عاما ، كما شنق قائد الثورة الشيخ سعيد والقادة الاخرين رحمهم الله .

وكان الشيخ محمد صديق قد توفي قبل هذا التاريخ .

اما ناصر الدين شاه فقد اطلق النار عليه احد الايرانيين باسم (ميرزا رضا كرماني) من اتباع جمال الدين الافغاني و من اهل مدينة كرمان واصابه مقتلا عام ١٨٩٦ وفي الذكرى الخمسين لتنصيبه ملكا على ايران .

السلطان عبد الحميد الثاني خلع عن الحكم من قبل الجيش العثماني عام ١٩٠٩ وعاش منفيا حتى يوم وفاته يوم ١٠ شباط ١٩١٨ .

الهوامش

----

١ -محمد امين زكي _ خلاصة تاريخ الكرد وكردستان _ الجزء الاول والثاني _ منشورات (سه رده م (

السليمانية ٢٠٠٢ ص ١٦٧ . باللغة الكردية .

٢ -بابا مردوخ روحاني (شيوا)_ تاريخ مشاهير الكرد باللغة الفارسية _ المجلد الثاني _ الطبعة الثانية_ منشورات

سروش _ طهران ١٣٨٢ هجري شمسي ص ٥٤٥ .

٣ -نفس المصدر ص ٥٤٦ .

٤ -نفس المصدر ص ٥٤٦ .

٥ -ديفيد مكداول _ قيام الشيخ عبيد الله النهري _ فصل مستل من كتابه تاريخ الكرد الحديث _ ترجم الفصل جرجيس فتح الله

ونشره في كتابه مبحثان على همش ثورة الشيخ عبيد الله ص١٠٦ .

٦ -محمد جميل الروزبياني _ مقال ثورة الشيخ عبيد الله _ مجلة المجمع العلمي العراقي – الهيئة الكردية –

المجلد ١٣ – بغداد ١٩٨٥ – مطبعة المجمع – ص ٣٢٤ .

٧ -د. وديع جودة – ثورة الشيخ عبدالله النهري – فصل مستل من كتابه – الحركة القومية الكردية ، اصولها وتطورها_

ترجمه جرجيس فتح الله ونشره في كتابه (مبحثان على ثورة الشيخ عبيد الله النهري) ص ٢٠ .

٨ -السير اوستن هنري لايارد كان سفيرا لبريطانيا لدى الباب العالي ١٨٧٧– ١٨٨٠ .

٩ -عبد الرؤوف سنّو – المصدر السابق ص ١١٨ .

١٠ -جليل جليل – المصدر السابق ص ٨١ .

١١ -المصدر نفسه ص ٨٠ . ولم نتوصل الى معلومات عن هذا الشيخ .

١٢ -م.س. لازاريف وآخرون – تاريخ كردستان – ترجمة د. عبدي حاجي – منشورات دار سبيريز للطباعة والنشر في

دهوك– مطبعة حجي هاشم – اربيل ٢٠٠٦ . ص ١٤٧ .

١٣ -كريس كوجيرا – الكرد في القرن التاسع عشر والقرن العشرون – ترجمة ، حمه كريم عارف الى اللغة الكردية –ا لطبعة الرابعة – اربيل ٢٠٠٧ ص ١٨ .

١٤ -لازاريف واخرون – المصدر السابق ص ١٤٨ .

١٥ -د.عبد الفتاح علي البوتاني – بدايات الشعور القومي الكري – دهوك ٢٠٠٥ ص ٣٥ .

١٦ -الوثيقة البريطانية رقم (٦ .)

١٧ -الوثيقة البريطانية رقم (٩ .)

١٨ -الوثيقة البريطانية رقم (٤٦ .)

١٩ -عبد الرؤوف سنّو – المصدر السابق ص ١١٨ .

٢٠ -د. جليل جليل – المصدر السابق – نص البرقية مترجمة الى اللغة الكردية ص ١٧٦ و ١٧٧ .

٢١ -د.جليل جليل – المصدر السابق – ص ٩٠ .

المصدر نفسه – ص ٥١ .

٢٢ -نجاة عبد الله – ثورة الشيخ عبيد الله في الوثائق الفرنسية ١٨٧٩-١٨٨٢ – السليمانية ٢٠٠٤ ص ٤٥ – باللغة الكردية .

٢٣ -د. جليل جليل المصدر السابق .ص ٥٢ .

القصيدة منشورة في كتاب عبدالرحمن الشيخ علاء المشار اليه .

٢٤ -جليل جليل – المصدر السابق ص ٥٤ .

٢٥ -المصدر نفسه ص ١٠٧ .

٢٦ -ن .أ . خالفين – الصراع على كردستان ص ٢٠٠

٢٧ -د. وديع جودة – ثورة الشيخ عبدالله النهري – فصل مستل من كتابه – الحركة القومية الكردية ، اصولها وتطورها_

ترجمه جرجيس فتح الله ونشره في كتابه (مبحثان على ثورة الشيخ عبيد الله النهري) المشار اليه ص ١٩ .

٢٨ -المصدر نفسه ص ١٨ و ١٩ .

٢٩ -المصدر نفسه ص٠ . ٢٢

٣٠ -المصدر نفسه ٢١ .

٣١ -المصدر نفسه ص ٢٢ .

٣٢ -المصدر نفسه ص ٢٣ .

٣٣ -المصدر نفسه ص ٢٣

٣٤ -مقاطع من المذكرة في هامش الوثيقة (١١١).

٣٥ -د. جليلي جليل – انتفاضة الكرد ١٨٨٠– ترجمة د. كاوس قفطان – ص ١٨٣– ١٨٤ .

٣٦ -الوثيقة البريطانية (١١١).

٣٧ -د. جليلي جليل – ترجمة د.كاوس قفطان – ص ١٩٤ .

٣٨ -د. عبدالرؤوف سنّو– المصدر السابق ص ١٢٧ .

٣٩ -الوثيقة البريطانية (١٥٣).

٤٠ –محمد حمه باقي – ثورة الشيخ عبيد الله في الوثائق القاجارية ص ٢٣٥ .

٤١ -حسن علي خان – كروسي – رسائل وتقارير – ترجمة محمد حمه باقي – اربيل ٢٠٠٧ ص ٧٦ .

٤٢ –المصدر نفسه ص ٧٦ .

٤٣ -حسن علي خان كروسي – المصدر السابق ص ٨٠ .

٤٤ –د. جليلي جليل – انتفاضة الكرد ١٨٨٠ – ترجمة سيامند سيرتي الى العربية – بيروت ١٩٧٩ ص ٨٢ .

٤٥ -الوثيقة البريطانية (١١٥).

٤٦ -نفس المصدر .

٤٧ –نفس المصدر

٤٨ -د.جليلي جليل – المصدر السابق – ترجمة سيامند سيرتي ص ٨٢ .

٤٩ -الدولة العثمانية وروسيا وايران ، وربما بريطانيا وروسيا وايران .

٥٠ -محمد حمه باقي – ثورة الشيخ عبيد الله في الوثائق القاجارية ص ٣١١

٥١ -نفس المصدر ص ٢٧٠ .

٥٢ -نفس المصدر ص ٢٤٠ .

٥٣ -د.جليلي جليل – انتفاضة الكرد – ترجمة سيامند سيرتي ص ٨٣ .

٥٤ -د. عبد الرؤوف سنّو – المصدر السابق ص ١٢٧ .

٥٥ -ديفيد مكداول – المصدر السابق ص ١١٨ .

٥٦ –الوثيقة البريطانية (١١٣ . (

٥٧ -د.جليلي جليل – ترجمةد. كاوس قفطان – ص ١٥١

٥٨ -الرسالة مدرجة من قبلنا في هامش الوثيقة البريطانية (١٥٣).

٥٩ -محمد حمه باقي – المصدر السابق – ص ٢٤٠ –هامش ٢ .

٦٠ -نفس المصدر ص ٣٥٩ .

٦١ -نفس المصدر ص ٢٤٢ .

٦٢ -د. جليلي جليل– المصدر السابق – ترجمة د كاوس قفطان ص ١٥٤ .

٦٣ -محمد حمه باقي – المصدر السابق ص ٣٠٤ .

٦٤ -د.جليل جليلي – المصدر السابق– ترجمة د كاوس قفطان ص ١٥٥ .

٦٥ -نفس المصدر – ص١٥٦ .

٦٦ -محمد حمه باقي– المصدر السابق – ص ٣١٩ .

٦٧ -د.جليلي جليل – المصدر السابق– ص ١٧٩ .

٦٨ -محمد حمه باقي – المصدر السابق –ص ٣١٩ .

٦٩ -عزيز شمزيني– المصدر السابق ص ١٢٣ .

٧٠ –د.جليلي جليل – المصدر السابق – ص ١٠٧–١٠٨ .

٧١ -جرجيس فتح الله – المصدر السابق – ص ١٣ .

الوثيقة (١)

البرقية رقم ١

من مستر تامسون الى ايرل كرانفيل(١ (

طهران في ١٣ /أيار /١٨٨٠

يسعدني ان اعرض لمقامكم إني قد تباحثت مطولا موضوع هجوم الكرد القاطنين على الحدود التركية الإيرانية مع وزير الخارجية . تم اتخاذ خطوات مهمة لعقد معاهدة تعاون مع تركيا للسيطرة على الكرد ومنع التجائهم الى المناطق الحدودية .

وقد طمأنني انه ليس موافقا على عقد هذه المعاهدة وحسب ، إنما يرغبون في عقد معاهدة أخرى مع الباب العالي وحالما يتم تفويض السفير التركي من قبل الباب العالي لعقد المعاهدة سيتم اتخاذ الإجراءات المقتضية .

بعثت استانبول برقية الى (فخري بك)(٢) تطلب منه التباحث والتفاوض بشان هذه المسالة مع الإيرانيين . البرقية لم تصل اليه بعد .

الإمضاء

رونالد.ف .تامسون

١ -رونالد . ف. تامسون : السفير البريطاني في استانبول، ويسمى احيانا الوزير المفوض ايريل كرانفيل : وزير الخارجية البريطانية .

٢ -فخري بك : السفير العثماني في طهران .

الوثيقة (٢ (

ملحق ١ برقية رقم ٤

يسعد سفير الحكومة البريطانية السامية ان يرفع لمقامكم التقرير الذي ارسله حاكم ولاية(وان) حول وضع المنطقة الى الباب العالي .

في اوائل الشهر الماضي وبسبب مضايقات الكرد ، هجر سكان ثلاثة قرى (باخ كالي) مناطقهم ونزحوا الى (وان) ، الكرد كانوا تحت قيادة (علي خان) . في ١٨ نيسان أيضا

نزح عدد اخر من سكان تلك المناطق الى(وان) واشاروا الى الهجمات الجديدة التي شنها (علي خان) ، كما وصل مبعوث من (اركيش) و (الجيفاس) الى (وان) وتحدث عن المعاملة السيئة التي يلقيها سكان تلك المناطق من الكرد .اظهر المبعوث ان سكان المنطقتين وان كانوا قد حصلوا على محصول جيد من الحنطة الا انهم لايستطيعون نقله الى المطاحن بسبب ان الطرق غير آمنة ، والنتيجة انهم يعيشون وضعا صعبا ، ذكر المبعوث أيضا ان الكرد يرعون مواشيهم داخل مزارع الحنطة والشعير وبسبب ذلك من المحتمل ان تتعرض الأراضي الزراعية الى التخريب واحتمال بروز القحط في العام المقبل احتمال قوي .

بعد ذلك وردت رسالة من السكان الترك والأرمن الى وان يطلبون فيها من الحكومة مساعدتهم كما ان (الكابيتان كلايتون) يشير في تقاريره الى التمرد الكردي الذي يتوسع يوميا في تلك المنطقة وهو يبدي قلقا من توسع التمرد لتشمل جميع المناطق .

نتوقع ان منطقة (اخته مار) تتعرض الى تهديد جدي لان سكان هذه المنطقة وبسبب اعتقال رؤسائهم من قبل (عابدين باشا) يفكرون في التمرد والانتقام . التقارير الجديدة تتحدث عن ارتفاع أسعار القمح وان الناس يواجهون مشكلة الجوع. كذلك أعلمنا مصدر موثوق ان حاكم (موش) وزع الحنطة المخزونة في السايلويات على القضاة والمفتيين والأثرياء في المدينة ولم يمنح الناس العاديين أي نصيب منه .

اشك في ان الباب العالي قد منح حاكم ولاية (وان) صلاحيات كاملة للقضاء على الكرد .

القنصل البريطاني في ارضروم يشير أيضا في تقاريره الى ان الكرد وخلال الثلاثة الاشهر الاخيرة قد هاجموا قرابة (٢٠) قرية يسكنها الارمن ، الموجة الثالثة من الهجوم وقعت في (٢٠) حزيران ، وفي نظره يجب ان تغلق الحكومة الإيرانية حدودها لمنع الكرد المتمردين من الدخول الى إيران حتى يستطيع الجيش التركي من التصدي للكرد ، ومن غير ذلك لا تملك القوات التركية القدرة على تعقب المتمردين الكرد .

يقول (الميجر تروتر) منذ ان تسلم قائد الجندرمة الجديد سلطاته في ولاية (بدليس) المستحدثة حديثا وعن طريق منح الرشوة للمقامات الاعلى ، لايزال مصير ستون سجينا بسبب الجرائم الكبرى مجهولا ، اما اهالي الولاية فهم يجوعون في كل يوم اكثر ، الوضع في

مناطق (باش قلا)و (بايزيد) و (هكاري) ليس بأفضل .أتصور ان الباب العالي يملك القدرة للقضاء على الكرد وحل مشكلات المنطقة .

التقارير الاخرى من الممكن ان ارفعها في اقصر وقت .

التوقيع

ج.ج .كوشن

٢١/ حزيران/ ١٨٨٠

الوثيقة (٣)

مرفق البرقية رقم(٦ *)

وان في ٢٠ حزيران ١٨٨٠

لم يبق هناك أي شك ، وبسبب تقاعس الحكومة المركزية ، ان تشكيلا كرديا قويا بهدف القضاء على الارمن في حالة النضج .(١) بدون شك الموضوع من ثمار السياسات العثمانية ، (الشيخ عبيد) نواة هذا التشكيل وكذلك (بحري بك)(٢)من منظريه .

)بحري بك) زار رؤساء العشائر وضمهم عن طريق الوعد والوعيد وأحيانا عن طريق الترهيب الى القوات الكردية المتحدة بزعامة الشيخ عبيد .

هذا التشكيل الكردي يهدف انشاء ولاية كردية واحدة في تركيا واخراج الأرمن من منطقة آغباغ (هكاري)(٣). يقول عدد من اصدقائنا المعتمدين في آغباغ :

)عندما وفد بحري بك بعنوان حامل ميدالية الحكومة العثمانية الى آغباغ ، قال : أدعو الشيخ لزيارة استانبول ، وإذا قبل اقتراحاتها ، سأنضم أنا أيضا مع القوات الامبراطورية إليه . (

)ما ان وصل بحري بك عند الشيخ حتى استدعى ليس فقط رؤساء عشائر كرد ارمنستان وانما رؤساء كرد إيران أيضا للحضور عند الشيخ . (

)ممى ابن على خان ورجاله اقسموا الولاء والوفاء امام الشيخ وعادوا بهدايا كبيرة . رؤساء العشائر الاخرى، وبهذه الصورة أيضا تقبلوا زعامة الشيخ . (

)مع ذلك لم يقبل عدد من رؤساء العشائر مثل ، عبدالرحمن جانكير و كيروت على محمود ، زعامة الشيخ رغم كل جهود بحري بك ، مع ان من المتوقع ان ينضموا في النهاية الى قواته (

)استدعى بحري بك أيضا عشائر- ميلان ،ألكان ، ودودري -في إيران للحضور عند الشيخ عبيد والوقوف في صفه (

)هذا التشكيل يملك في الوقت الحاضر ، ٤٠٠٠ بندقية مارتيني ٢٠٠ منها ايرانية والبقية تركية (

)الحكومة العثمانية تبذل جهودا واسعة لمنع قيام حركة كردية متزامنة في كل من تركيا وايران . هذا بينما يريد أعضاء التشكيل افتتاح مكتب مركزي له في كل من (سلماس) و (آسمه). (٤) (

)حاكم آغباغ (هكاري) الذي أرعبه هذا التشكيل ويخاف منه جدا، قال في مكان انه يريد تقديم الاستقالة والخروج من المنطقة (

)تشير التقارير ان بحري بك يبغي الذهاب الى(وان) لتشويق الناس ودفعهم الى الارتباط بالحركة والاشتراك فيها ، يجب الإشارة الى ان فروع الحركة تنشط في كافة المناطق الكردية) (عدد من رؤساء العشائر الترك يعتقدون ان من الأفضل الاعتراف بزعامة الشيخ من دون الحرب وسفك الدماء(٥) ، لكني اشك ان يكون للكرد ، حتى الان ، جرأة القيام بهذه الخطوة (

)مع ان الاهمية السياسية لهذه الحركة غير مؤثرة الا ان هناك شكوك ان ينخدع الأرمن بهذه المقامرة تحت تأثير الظروف القائمة ((

تعهد قائد الجيش في مدينة وان بإرسال وحداته الى المناطق المضطربة ، في نظرنا ان أي عمل عسكري لن يؤدي الى أية نتيجة .

إضافة الى ذلك ، وعند تصديق معاهدة برلين يستطيع الكرد و هم اكثر ذكاء من الترك ، وعن طريق الليونة التي يتمتعون بها التقرب من الأرمن والحصول على امتيازات.

*يجد القارئ البرقية رقم (٦) في مكان آخر وحسب تسلسلها الزمني حيث انها مؤرخة بتاريخ ١٧ اوكست ١٨٨٠ ،

وهذا المرفق بتاريخ ٢٠ /حزيران ، لذلك رتبنا الوثائق حسب فترتها الزمنية .

١ -تقول مصادر عديدة ان كاتب التقرير هو مطران الارمن وقد بعثه الى وزير الخارجية البريطانية ، ويلاحظ انه يتجنب

الحديث عن كردستان ويقول (كرد ارمنستان) بل انه يطلق اسما غريبا على منطقة (هكاري) ويسميها (اغباغ . (

والتشكيل الكردي هو (جمعية العشائر الكردية) او ما أطلق عليه التقارير الغربية (الاتحاد الكردي). كان الشيخ عبيد الله

يعمل على تشكيل هذا التنظيم منذ عام ١٨٧٩ وبعد انتفاضة هكاري مباشرة ، وقد أثمرت جهوده في عقد

) مؤتمر شمزينان) في قرية (نايرى) بحضور اكثر من ٢٠٠ رئيس عشيرة وزعيم كردي وعالم دين ، وتقرر خلال

المؤتمر تشكيل الجمعية لقيادة النضال الكردي بغية الاستقلال الذاتي لكردستان . لقد دعا الشيخ عبيد الله كل من مطران

الارمن والمار شمعون لتنسيق الجهود والحضور الى المؤتمر لكن بريطانيا أثرت فيهما سلبا فلم يحضرا .

٢ -بحري بك ومن ثم بحري باشا،اوبحري رضا باشا ،هو احد أنجال (الامير بدرخان باشا الكبير) امير بوتان –الجزيرة –

، بعد وفاة والده منحه السلطان العثماني عبد العزيز رتبة قائمقام مع ثلاثة من إخوته ،وهم نجيب بك و مصطفى بك

وبدري بك ، أصبح بحري باشا مرافقا للسلطان عبد الحميد الثاني ،كلفه السلطان بإقناع أخويه الثائرين (حسين كنعان باشا

وعثمان بك) بإنهاء الحرب مع الدولة العثمانية عام ١٨٧٨ والبدء بالمفاوضات مع القادة العثمانيين ، ثم كلفه السلطان

بإجراء المفاوضات مع الشيخ عبيد الله النهري .

يقول المؤرخون ان بحري باشا كلف من قبل السلطان لحمل الفرمان بإعدام مدحت باشا إلى والي الحجاز ، وكلف ايضا

بتنفيذ حكم النفي بحق الكاتب التركي احمد مدحت والشاعر نامق كمال وغيرهم وكان بحري باشا الضابط المسؤول عن

نفيهم الى جزيرة (رودس) وأنقذهم من جاسوس وضعته السلطات العثمانية على ظهر الباخرة ، يصفه الكاتب التركي

احمد مدحت ((بالرجل الشريف جدا .(

يكتب الباحث الامريكي المرموق الدكتور وديع جويدة (العراقي – الكردستاني – المسيحي الأصل) عن دور بحري بك

يقول ((والمهمة الموكلة (لبحري) بك وهي حمل الوسام ، تبدو وهنا وجه الغرابة ، غير متفقة وانهماكه في الشؤون

الكردية ، وإذا كانت الأقوال التي عزتها إليه رسالة المطران والنشاط الذي اسندته له صحيحا ،اوجب ان تكون الحكومة

العثمانية قد عهدت اليه بمأمورية أهم من حمل وسام بما لايقاس . والاحتمال باق بطبيعة الحال في ان تعاونه مع الشيخ كان

يجري من وراء ظهر الحكومة وبغفلة منها . على انها حقا صدفة عجيبة ان تختار ممثلا لها عند الشيخ ، ابن الامير

الخطير بدرخان الذي لا تدانيه مكانة وشهرة اي شخصية في كردستان)). نقلا عن جرجيس فتح الله – مبحثان على

ثورة الشيخ عبيد الله النهري –ص ٣٦ . في دراستنا التي نأمل ان ترى النور ((حركة الشيخ عبيدالله النهري في الوثائق

البريطانية)) تحليل لدور بحري باشا في احداث الحركة .

٣ -منطقة هكاري : يمكن القول ان هذه المنطقة كانت تشمل الرقعة الجغرافية التي تقع جنوب ولاية(وان) وشرق بوتان –

الجزيرة – وغرب مدينتا ورمى – اورمية وشنو وشمال مدينة الموصل واربيل بما فيها جبل (مقلوب) ، حيث يذكر

المؤرخون ان مركز (لالش) يقع في جبال هكاري . هكاري في الوقت الحاضر ولاية في كردستان تركيا .

٤ -سلما س واسمة مدينتان في كردستان الايرانية حاليا ، شمال مدينة ورمى .

٥ -في كثير من الاحيان كان الضباط والجنود الترك ايضا لا يرغبون في قتال الشيخ نظرا لمكانته الدينية السامية التي تناظر

مكانة السلطان . في احدى زياراته لاستانبول في طريقه الى الحجاز لاداء الحج تسابق الوزراء لتقبيل اياديه.

الوثيقة (٤)

رقم ٢

من ابريل كرانفيل الى مستر كوشن (١)

وزارة الخارجية في ١ تموز ١٨٨٠

يتبين من رسالة مستر تامسون المؤرخة في ١٤ نيسان والمرسلة صورة منها اليكم ، ان وزير الشؤون الخارجية الإيرانية قد ابدى استعداده لعقد معاهدة رسمية مع تركيا بشأن القضاء على هجوم الكرد الساكنين في الحدود الإيرانية –التركية . وقد اظهرت الرسالة ان السفير التركي في طهران لم يتسلم الأمر من استانبول لحد الان(٢) . جنابكم مكلف بمتابعة الموضوع والحصول على النتيجة النهائية .

[١] -جورج.ج. كوشن : السفير البريطاني في استانبول .

[٢] -كانت استانبول تماطل عمدا ، وتعرقل الجهود البريطانية لتوقيع مثل هذه المعاهدة .

الوثيقة (٥)

رقم [٣]

من ايريل كرانفيل الى مستر تامسون

وزارة الشؤون الخارجية في [١]/ تموز / ١٨٨٠

حكومتنا السامية سعيدة بقرب انعقاد معاهدة تعاون بين إيران والباب العالي للقضاء على هجوم الكرد الساكنين في المناطق الحدودية التركية– الإيرانية ، وهي راضية تماما عن جهودكم في هذا الشأن مع وزير الشؤون الخارجية الإيرانية .

طلبت من سفير حكومتنا السامية في استانبول العمل على تسريع انعقاد مثل هذه المعاهدة وعدم إضاعة الوقت .

التوقيع ايرل كرانفيل

الوثيقة (٦)

المرفق [٣] وثيقة رقم ٨

الى القنصل العام آبوت

اورمية ٨ تموز ١٨٨٠

في سلسة مراتب السلطة الاسلامية ، يضع الشيخ نفسه الشخص الثالث([١]). ما عدا بعض عشائر الكرد داخل إيران يقر الكرد جميعا بزعامة الشيخ ، يعيش الشيخ عبيد الله كما يعيش الملوك . يتناول ما بين ٥٠٠ حتى ١٠٠٠ شخص الطعام على مائدته يوميا . يرى من بين الضيوف الافراد من كل طبقات المجتمع ، من أفقر الناس الى المسؤولين الكبار في الدولتين الإيرانية والتركية .

يقوم الشيخ وابنه شخصيا بالتحقق في شكاوي وطلبات الشعب ويبحثون معهم عن قرب . في ولاية الشيخ عبيد الله لا وجود لشئ باسم المشروبات الكحولية . يقوم الشيخ من اشراقة الشمس وحتى منتصف الليل بتصريف الامور الادارية لشعبه . شعب الشيخ يعشقه وينفذون اوامره من غير نقاش . الاعتداء على القوانين يصحبه حكم الموت(٢). الشيخ ذكي جدا وهو على خلاف سائر الروحانيين على اطلاع بعلوم الزمان(٣ .)

يود الشيخ ان يوحد الكرد ويقضي على السرقة والنهب وقطاع الطرق . لهذا أقدم شخصيا على شراء الأراضي الزراعية في (گـه ڤـه ر) و (باشقا لا) و (ميرگـه ڤـه ر) و (ترگـه ڤـه ر) حتى يتمكن من تشغيل عدد اكبر من المزارعين .

ابن الشيخ يدعى عبد القادر ويقوم مقام الشيخ ، المذكور يعيش الان في إيران ويحمل رسالة من والده الى السلطات الإيرانية حول ما جرى من قيام الكرد الشكاك برئاسة (على خان) والكرد الهركيين برئاسة (حسن بك) ، الذين هم شكلا من رعايا الحكومة الإيرانية ، بإعمال اللصوصية وقطع الطرق والإغارة على أموال الناس وتعكير امن المنطقة ، وقد طلبت حكومة الشيخ من إيران حل هذه المشكلة بأسرع وقت أو السماح لقوات الشيخ بإنزال القصاص بهم ، لكن الحكومة الإيرانية لم تهتم للمسألة لذلك هدد الشيخ باجتياح الحدود الإيرانية والقضاء التام على اللصوص في حالة تكرار الحوادث . يحمل المذكور اقتراحا آخر وهو تأجير سهول (مه رگـه ڤـه ر) و (برادوست) سنويا مقابل مبلغ معين من المال .

قبل أسابيع كان ابن الشيخ ومعه جيش مجهز بالمدافع قد ورد الى برادوست للقضاء على عشيرة شكاك ، لكن (علي خان) اظهر ندمه وأرسل ابنه مع ١٠٠ فارس عند الشيخ في اشارة لاحترامه له وطلب العفو منه . لقد اشترى الشيخ أيضا قرية في (برادوست) وبنى قلعة وسط مناطق شكاك وهركي .

١ -نعتقد ان المقصود بمراجع العالم الاسلامي المشار اليهم هنا هم : السلطان العثماني وشريف مكة والشيخ عبيد الله .أو هم

السلطان العثماني والشاه القاجاري والشيخ عبيد الله .

٢ -أمر الشيخ عبيد الله في حالة غير اعتيادية بشنق نفر من مقاتليه خالفوا اوامره وقاموا ببعض السرقات من السكان المدنيين

وكما تحصل عادة في معظم الحروب . هذا الامر عدّه المبشرون الامريكيون ، مع محبتهم للشيخ وصداقتهم له وخاصة

الدكتور كوجران ، اجراءا قاسيا . على أية حال يجب ان لا نحكم على وقائع مرت عليها ما يقارب القرن والنصف بمقاييس

اليوم ، ولكن بالتأكيد يجب ان تنتبه القيادات العصرية الى انها ليست السلطة الحصرية

.

٣ -اعتقد ان المقصود هو علوم الزمان مقرونا بالمكان ، لم يكن للشيخ عبيد الله معلومات جغرافية مثلا عن عالم يمتد خارج

الدولة العثمانية ، حادثة طريفة يذكرها الدكتور كوجران ويقول((ذات يوم ومن خلال حديثنا ، تناول الشيخ (سفرجلة (

ووضعها على طرف وقال : الان يا دكتور هذه (نهرى) وهي قريته ، والان عين لي أين تقع موسكو وأين تقع لندن

وطهران .فتناول كوجران كمثرات واجاصات وقام بعمل خريطة منها .وأشاد كوجران بذكائه وتعطشه للمعرفة ((نقلا عن

جرجيس فتح الله – مبحثان على ثورة الشيخ عبيد الله .((

الوثيقة(٧ (

مرفق رقم ٧ ،

من القائم باعمال القنصل ، كلايتون(١) الى ميجر تروتر(٢ (

باش قلعة ١١ تموز ١٨٨٠

عندما وصلت هنا قال لي الحاكم (توسون باشا) انه وقبل فترة أرسل ضابطا عند الشيخ عبيد الله لإيصال رسالته ، قال الشيخ (وصل سمعي كلام غريب ، يقال ان الأرمن يريدون

إنشاء منطقة حكم ذاتي في(وان) وكذلك يعمل النسطوريون على رفع العلم الانكليزي والقبول بعبوديتهم . ابدا لن اسمح بعمل كهذا وان تطلب الأمر حتى تسليح النساء أيضا) في نفس الوقت بعث الشيخ مبعوثا الى المار شمعون وطلب منه الانضمام اليه في محاربة الترك وطلب الأمر نفسه من زعيم الأرمن في المنطقة وتعهد بحمايتهم والدفاع عنهم . اصطحب الشيخ عبيد معه حتى أهالي القرى التي تبعد أربع ساعات عن باش قلعة .

كما يقول الباشا ان الشيخ بصدد إرسال ولده الى استانبول لطرح مقترحاته . مصادر مطلعة تفيد ان اقتراحات الشيخ تتضمن اعتراف استانبول بنوع من الحكم الذاتي لكردستان وانه مقابل ذلك سيرسل خراجه الى استانبول عن طريق (بدرخان بك)(٣) وفي حالة الموافقة على الحكم الذاتي التام سيزيد من مقدار الخراج .

من الواضح ان الشيخ وكذلك الكرد يعارضون بشدة منح أي امتياز الى النسطوريين والأرمن(٤) . في نفس الوقت يريد الشيخ من زعامته على كل الكرد إشراك النسطوريين والأرمن في الحركة الكردية ضد الحكومة التركية . لا شك ان الشيخ يبغي بسط سلطته على كامل أراضي كردستان لكنه يواجه عقبتين ،الاولى معارضة شديدة من عشيرتين قويتين جدا ، والثانية عداء ولده له(٥) .إضافة لذلك ،ومع ان من الممكن ان قوات كثيرة تحيط بالشيخ في الوقت الحاضر إلا ان حصول هزيمة أو حتى معركة عنيفة قد تتسبب في ان تقلب العشائر ورؤسائها المغرورين ظهر المجن للشيخ .

منح الحكم الذاتي او حكومة نيابية امر سلبي في نظري،لكن الواقع ان شخصا قويا ومقتدرا يقف على رأس هذا الهرم وفي اعتقادي يجب ان تبادر الدول الأوربية الثانوية لإرسال مساعدات الى هذه الحركة .

توجد مسألة أخرى اود الانتباه لها وهي انه نتيجة الروابط السياسية – المذهبية في المنطقة ينمو الاعتقاد بقوة ان النسطوريين جديرون بالوصاية الانكليزية ، وهذا الوضع يؤدي من جانب الى تولد شكوك لدى سائر شعوب المنطقة ومن جانب آخر يسبب هدم الثقة بين استانبول ولندن .

التوقيع

ايملياس كلايتون

١ -ايميلياس كلايتون ، ضابط بريطاني برتبة نقيب ،كان وكيلا للقنصل البريطاني في مدينة وان .

٢ -الميجر هنري تروتر : القنصل البريطاني العام في كردستان .

٣ -كان الامير بدرخان باشا قد انتقل الى رحمة الله في ذلك الوقت ، قد يكون نجله بحري باشا هو المقصود .

٤ -الوثائق البريطانية تطلق اسم النسطوريين على الاشوريين في كردستان . لم يكن الشيخ او الكرد يعادون حقوق الاشوريين او

الارمن ، الفقرة التالية من التقرير توضح رأي الشيخ بوجوب النضال المشترك لتحقيق حرية الشعب الكردستاني وتحقيق

حقوقه ككل ، كان الشيخ بعيد النظر ويريد ان يسد الطريق امام المحاولات الرامية الى تجزئة شعب كردستان او تجزئة وطنه

وخلق بؤر التوتر والصراعات الداخلية .

٥ -بعض المصادر تذكر ان نجل الشيخ عبيد الله ،محمد صديق ، لم يكن أحيانا يشاطر والده في جميع توجهاته. لكنه قاد احد

محاور الحرب عندما قامت الحركة .

الوثيقة (٨)

المرفق ٢ رقم٤

من حسن باشا الى قدري باشا(١)

١٤/ تموز / ١٨٨٠

تم ترجمة البرقية المؤرخة في ٢ تموز. طلب من صاحب السعادة مباشرة الذهاب شخصيا الى المناطق المتأزمة وبذل كل الجهود لاعادة الأمن والاستقرار فيها . وكذلك إبلاغ كافة رؤساء

العشائر عن طريق المخبرين والمأجورين المحليين وجوب التصدي بحزم لكل الأعمال التي تسيء الى الناس .

نشكر الله حتى الان لم تقع حوادث عنيفة .عدد قليل من المغرضين يود تضخيم الحوادث الصغيرة .

في الخميس الماضي انتشرت إشاعة في المدينة حول نهب ٨٠٠ رأس من الماشية في (كيدي) التي تقع على بعد ساعتين من وان، القنصل الروسي أكد هذا الخبر أيضا.مباشرة تم إرسال هيئتين للتحقيق في المنطقة ، تبين بعد انتهاء التحقيق ان عدد الماشية المسروقة ٣٠ رأس فقط وان الأعداء لا يرومون إلا تضخيم القضية وإظهار ان المنطقة غير آمنة(٢) .

أمل ان اعرض على مقامكم تقارير لاحقة .

١ -حسن باشا، والي ولاية وان، لم نتعرف على قدري باشا قد يكون وزير الداخلية العثماني .

٢ -يقصد بالاعداء (الروس والجماعات الارمنية التي كانت تشكو كثيرا للدول الغربية وتتهم الكرد بالاعتداء عليهم وسرقة مواشيهم ، وتقصد من ذلك جر القوى الكبرى ،روسيا خاصة ، الى التدخل بحجة ان الدولة العثمانية لا تستطيع توفير الامن للارمن حسب معاهدة برلين .

الوثيقة (٩)

المرفق ١ رقم ٨

تبريز ١٤ تموز ١٨٨٠

من القنصل العام آبوت الى مستر تامسون(١)

يسعدني اطلاعكم انه وبتاريخ ١١ تموز التقى نظيري التركي بالوالي للتباحث حول مشاكل الشريط الحدودي التركي –الايراني قرب (باشكال).بعد اللقاء مباشرة أرسلت برقيات منفصلة الى كل من ممثلي (الباب العالي) في طهران والى باشا (وان . (

تظهر الدلائل ان الكرد(الشكاك وحيدرانلو)([2])شنوا هجوما واسعا داخل الأراضي التركية. من جانب آخر تقول السلطات الإيرانية ان هذه الأزمة نشأت بسبب بدء هجوم بعض العشائر من طرف الحدود التركية .

اما عشائر هذا الطرف من الحدود فمع انهم على وفائهم للشاه ، ولكن ولكونهم على المذهب السني يرون في الشيخ عبيد الله زعيمهم المذهبي ويكنون له الاحترام والتبجيل . لذا الشيخ هو رمز وحدة الكرد على طرفي الحدود . أرى ان يبعث (بالجنرال كوبي خان) من تبريز الى الحدود للالتقاء بممثل عن الباب العالي والتباحث معه .

من غير شك ، الخلاف الحدودي الايراني التركي مسألة غير قابلة للحل . على طول الثلاث سنوات التي قضيتها هنا ، كلما عقدت المباحثات، ظهر ان الأمل مفقود في التوصل الى نتيجة نهائية ، فإذا لم تعقد معاهدة رسمية بين هاتين القوتين لا يمكن توقع حالة الأمن والاستقرار على الشريط الحدودي الايراني – التركي .

التوقيع ويليام .ج .آبوت

[1] -ويليام . جي . آبوت : القنصل البريطاني العام في تبريز عاصمة اقليم اذربيجان الشرقية في ايران . لعب دورا مشبوها اثناء

حركة الشيخ عبيد الله .

[2] -الشكاك عشيرة كردية في كردستان ايران تسكن غرب مدينة ورمى ، وحيدرانلو عشيرة تسكن اطراف مدينة وان في

كردستان تركيا .

الوثيقة (١٠ (

المرفق ٢ رقم ٨

من القنصل العام الى مستر تامسون

تبريز ١٥ تموز ١٨٨٠

يسعدني اعرض لمقامكم ان الموقف الذي اتخذه (الباب العالي) في العام الماضي من الشيخ عبيد .. زعيم الكرد ، موقف خطير جدا في المستقبل .

الحكومة التركية وبدل ان تقاتل الشيخ بشدة تبعث اليه بالهدايا، وفي أجواء من الانعدام التام للثقة تصب الزيت على النار .

لقد اصطحب الشيخ معه الكرد بالتمام على طرفي الحدود وحتى عشيرة شكاك التي كانت موالية للشاه استدعاها الشيخ عنده . يقال ان القوات التي بإمرته مجهزة بسلاح المتريالوز .

اخيرا وجد ابن الشيخ ومعه فوج من الجنود الترك في (بازركان) . تعيش في هذه المنطقة عشيرتا (كه وره) و (برادوست) . في الأزمنة القديمة كان اليهود يسكنون هذه المنطقة . يتوقع ان هدف ابن الشيخ من هذه الزيارة هو إظهار قوته امام عشيرة شكاك بزعامة (علي خان) أو ترميم خرائب بازركان .

الحكومة الإيرانية لا تستطيع بسبب ممانعة الشيخ من اقامة اداراتها في (ميرگـه ڤـه ر)(١) . زعماء عشائر (شنود)(٢) و (لاهيجان) (٣) ومبعوثي الشاه يجرون مفاوضات حول حكم ذاتي محدود والامتثال لأوامر الشيخ . وهكذا يبدو ان سلطة الشاه قد اندثرت في المنطقة .

في اعتقادي ان توسع سلطة هذا الشيخ الرجعي تشكل خطرا كبيرا على الطرفين الايراني والتركي . ومن الممكن ان يتسبب التعصب المذهبي للشيخ خطرا على المسيحيين الساكنين في المناطق الكردية .(٤)المناطق الكردية في إيران هي الاخرى ليست في أمان امام بسط الشيخ سلطاته ونفوذه .

١ -ميرگـه ڤـه ر : سهل زراعي خصب غرب مدينة ورمى بحوالي ٤٠ كيلومتر ، يحتوي على عدد من القصبات والكثير من القرى .

٢ -شنو (اشنوية) مدينة صغيرة نسبيا على الحدود العراقية الايرانية ، تقع على هضبة عالية شرق جبل (كيله شين) الشهير .

٣ -لاهيجان ، مدينة في اطراف مهاباد .

٤ -ينفي القنصل البريطاني العام في تقارير لاحقة مثل هذا الخطر ويؤكد على المعاملة الحسنة جدا لقوات الشيخ مع المسيحيين .

الوثيقة (١١)
رقم ٨
من القنصل العام آبوت الى ايرل كرانفيل
تبريز في ٢١ تموز ١٨٨٠

يسعدني ان ارفع لكم ثلاثة رسائل كتبتها الى الوزير المفوض للحكومة السامية في طهران حول القلاقل على الشريط الحدودي الايراني – التركي .
لا محالة ان المسألة الكردية تتعلق بمصير الأرمن والمسيحيين ، عاجلا أو آجلا ستجذب انظار اوروبا نحوها . من هذا الجانب من الحدود اراقب أوضاع كردستان، اما بخصوص تركيا يجب البحث عن طريق مؤثر .

الوثيقة (١٢)
من مستر كوشن الى ايريل كرافيل
في ٢ اوكست ١٨٨٠

سيدي
اشارة الى مراسلات سيادتكم في ٣٠ / حزيران والأول من تموز حول مسالة الكرد في ولاية وان (١) ، يسعدني ان اعرض لمقامكم إنني تباحثت بشان هذه المواضيع مع (عابدين باشا)(٢).

وردتني تقارير عديدة عن القلاقل في الحدود التركية الإيرانية ، وتباحثت مع مختلف السلطات و بصورة واسعة إمكانية عقد معاهدة تعاون بين إيران والباب العالي للقضاء على تمرد الكرد في المناطق الحدودية التركية الإيرانية ، لكن أرى ان لم يتم التفاوض مع استانبول وطرح الموضوع عليها لا يمكن الحصول على نتيجة مرضية .

اعتقد ان شخصا حازما جدا ويحوز على دعم القوات العسكرية أيضا يمكن ان يتعامل معنا حول مسالة الكرد . في الأسبوع الماضي قدمت مقترحاتي الى السلطان العثماني الذي طلب مني الحضور عنده بشأنها .

تفضل السلطان العثماني بالقول (هناك خطة جديدة قيد التنفيذ وستصل اليكم تفاصيلها خلال بضعة أيام ، هذه الخطة تشمل فعاليات الجندرمة في الولايات الشرقية . فقط هناك مسالة لم تحسم بعد وهي هل من الأنسب إتباع الأسلوب الهولندي في عمليات الجندرمة ام الاسلوب الرومي ؟ ([٣])طبعا يرى أنصار الاسلوب الرومي انه الاكثر تأثيرا ، انا أكدت أيضا ان وجود ضابط كفء وبصلاحيات واسعة مهم في كل الأحوال .

من طريقة حديث السلطان فهمت انه يرغب في إنهاء هذه المسالة بأسرع وقت . ويظهر ان السلطات التركية تصر على حل المسالة بصورة قطعية .البرقية التي استنسخت يوم امس من قبل الترجمان الاول ارسلها ملحقة بهذه الرسالة .

التوقيع

جورج .جي كوشن

[١] -وان : مدينة كبيرة في كردستان تركيا ، كانت عاصمة ايالة عثمانية كبيرة ولازالت مركز ولاية في الوقت الحاضر ، تشتهر

ببحيرتها المسماة بحيرة وان ، تقع المدينة شمال شرق مدينة(دياربكر– آمد (

[٢] -عابدين باشا : وزير الخارجية للدولة العثمانية ، وهو الباني ، قبل استيزاره كلفه السلطان بترؤس لجنة لدراسة الحالة في

كردستان بناءا على طلب الشيخ عبيد الله بتطوير اوضاع الكرد عام ١٨٧٨ .

٣ -ربما كان السلطان يسخر من السفير البريطاني او يخدعه ،ان القول ان مسالة التحرك ضد الشيخ عبيد الله متوقف على اسلوب

التحرك غير منطقي ، التحرك ضده لم يكن مطروحا في ذلك الوقت اصلا .

الوثيقة (١٣)

رقم ٦

من ايريل كرانفيل الى مستر كوشن

١٧ أوكست ١٨٨٠

تلقيت برقية حول مسألة تشكيل جمعية كردية ، أرفق نسخة منها اليكم مع هذه البرقية .

الوثيقة (١٤)

رقم ٥

من ايريل كرانفيل الى مستر كوشن

وزارة الخارجية في ١٩ / اوكست ١٨٨٠

استلمت رسالة صاحب السعادة المؤرخة في الثالث من اوكست. جهودكم المضنية ليلا ونهارا لاقناع الباب العالي بإنهاء مسألة الكرد على الحدود الإيرانية التركية وتأثير افكاركم على (عابدين باشا) بخصوص حادثة ٢١ حزيران موضع تقدير (١).

التوقيع ايرل كرانفيل

١ -لا توجد معلومات عن هذه الحادثة .

الوثيقة (١٥)

رقم ٧

من مستر كوشن الى ايرل كرانفيل

٢٣ اوكست ١٨٨٠

سيدي

يسعدني ان أرفق الرسالة التي أرسلت من القائم بإعمال قنصل الحكومة السامية في(وان)حول منهج وسياسة الشيخ عبيد ووضع النسطوريين المسيحيين .

الوثيقة (١٦ (

رقم ٩

من مستر تامسون الى ايرل كرانفيل

طهران في ٢٣ اكوست ١٨٨٠

سيدي

يسعدني اعرض على مقامكم ، اني اعمل على اقناع السلطات الإيرانية والتركية لاتخاذ موقف مشترك ضد الكرد الساكنين في الشريط الحدودي .

طمأنني وزير الخارجية انه سيبذل كل جهوده لاقناع سلطات بلده باجتثاث هذه الحركة غير القانونية ، ولكنه كان معاتبا من موضوع ان تركيا وكلما وقعت قلاقل داخل تركيا أو قرب الحدود الإيرانية ، تحاول القاء المسؤولية على إيران في حين ان ٩٠ ٪ من مشاكل تركيا هي نتيجة سياساتها الخاطئة ، اورد المذكور بعض الامثلة وقال ان حكومة إيران دائما في رد فعلها على هذه الحوادث اكثر تجاوبا من تركيا التي تحاول حل مشاكلها بالقوة .

قال وزير الخارجية ، مثال على ذلك هو ان مصادمة وقعت بين عشائر طرفي الحدود قبل وقت من الان ، وقصدت هيئة ايرانية برئاسة (قلي خان) المنطقة الحدودية مباشرة للتحقيق بالاشتراك مع هيئة تركية الا ان الترك امتنعوا عن الحضور في محل التباحث .

وحول اقتراحات حضرة الشاه بشان ما ورد في رسالة يوم ١ تموز والتي اشرت اليها بقيام الجانبين بتسلم وتسليم اللاجئين والمقاتلين الكرد فان إيران على استعداد لعقد أية اتفاقية مع الباب العالي . ولكن هناك عدد من المشاكل وعلى سبيل المثال التأخير الطويل الذي يتسبب فيه السفير العثماني في طهران .

التوقيع رونالد.ف.تامسون

الوثيقة (١٧)
رقم٧٧
من القنصل العام ، آبوت الى ايرل كرانفيل
تبريز في ٧ ديسمبر ١٨٨٠
سيدي
يشرفني ان أرفق نسخة من خمس رسائل بعثت بها الى الوزير المفوض للحكومة السامية في طهران ، هذه الرسالة كتبت في ٢٧ سبتمبر إثناء استعدادي للسفر الى أرومية .
التوقيع ويليام ج.آبوت

الوثيقة (١٨)
المرفق ١ رقم ٧٧
من آبوت ، القنصل العام الى مستر تامسون
تبريز ١١ سبتمبر ١٨٨٠
يشرفني ان اعرض لمقامكم ان (همزة آغا) زعيم عشيرة (منگور) الذي كان قد هرب الى تركيا قبل عدة سنوات ، عاد الى إيران وأعلن استعداده لدفع الضرائب والخراج الى حاكم مهاباد .
حاول حاكم مهاباد وحال سماعه الخبر اعتقاله إلا ان همزة آغا ذهب الى جهة ما وخلص نفسه من الخطر .
يحتمل ان همزة آغا قد عسكر مع قواته في منطقة تقع بين (مهاباد) و (لاجان) . وقد أرسلت الحكومة الإيرانية قوة تتشكل من ٢٠٠٠ فرد الى المنطقة للقضاء عليه .
من الأفضل لدولة إيران كسب صداقة همزة آغا وبعكسه يحتمل ان ينضم الى (الشيخ عبيد الله) ويعلن له الولاء .

التوقيع ويليام .ج.آبوت

الوثيقة (١٩ (
المرفق ٢ رقم ٧٧
تبريز ١٦ سبتمبر ١٨٨٠
)مقتطفات (

بعد ظهر يوم أمس جاء عندي مبعوث وزارة الخارجية ، قال (وصلت المعلومات الى ولي العهد من مصادر متعددة تفيد ان همزة آغا قد التحق بقوات الشيخ عبيد الله . المشار إليه يشكل تهديدا جديا لإيران ، ولي العهد لا يصدق هذه الشائعة ولكنه وعند سماعه أخبار الاضطرابات أطراف مهاباد أرسل مبعوثا عند إقبال الدولة ([1]) للتحقق من المسألة والاطلاع على الموضوع بدقة .(

[1]-اقبال الدولة : حاكم ارومية .

الوثيقة (٢٠ (
المرفق ٣ رقم ٧٧
تبريز ٢٢ سبتمبر ١٨٨٠

انتشرت شائعات بين الناس تفيد ان (الشيخ عبيد الله) و (همزة آغا) وبرفقتهما جيش عظيم يتقدمون نحو (اشنوية) ، التحق بالشيخ أيضا (احمد آغا)([1]) الذي كان مواليا للشاه وطلب من إيران إخلاء المناطق الكردية حتى نهر (جغتو) في الجنوب .
يقال ان جيش الشيخ يتألف من ٣٠٠٠ جندي ، أكثرهم مسلحين ببنادق المارتيني . جميع القرى التي وقعت على طريق مسيرة الشيخ لم يلحق بها أي ضرر ، أمن الشيخ عبيد الله الأرزاق في وقت سابق .
مبعوث الوزير لا يصدق هذه الشائعة ويعتقد ان همزة آغا في (مه رگـه ڤـه ر) وان الشيخ لم يتحرك من (نوجي . (

يأمل ولي العهد ان يحصل بأقصى سرعة على معلومات أكيدة من إقبال الدولة .

تستعد حكومة اذربيجان للمواجهة المحتملة مع الكرد ولذلك عينت (الجنرال آقا خان)([2]) لقيادة الجيش ، لكن لحد الان أرسل عدد قليل من القوات العسكرية من (قه ره ده) الى (مهاباد . (

كذلك وصلت المعلومات عن إرسال أربع قطع مدفعية الى المنطقة ، القوات في (مراغة) تستعد أيضا .

أبلغ إقبال الدولة ولي العهد انه لا يستطيع إرسال قوات أرومية الى المنطقة لان ترك مدينة حدودية كبيرة مثل أرومية من غير دفاع أمر في غاية الخطورة .

ولان للشيخ نفوذ هائل بين كرد المنطقة، فان عداء الشيخ لإيران خطر جدا .

اعتقد ان تركيا وإيران ليس بوسعهما غض النظر عن خطر استخدام الشيخ للقوة .

في لقائي القصير مع نظيري التركي قبل بضعة أيام ، أنكر السفير تحشيد الكرد للجيوش بزعامة الشيخ عبيد الله ولكنه أكد سفر همزة آغا الى (نوجى) وملاقاته الشيخ .

أضاف القنصل التركي ، أن (احمد آغا مامش) قد ذهب أيضا عند الشيخ ولكنه احتفظ بعلاقاته الجيدة مع الحكومة بعد عودته الى إيران .

[1] -من المحتمل انه (محمد اغا مامش) والذي أرادت الحكومة القاجارية تجنيد عشيرته ضد الحركة فالتحق بها مع عشيرته .

كان لهمزه اغا ابن شقيق باسم احمد اغا ، قتل عندما تصادم همزه اغا مع القوات الايرانية داخل مبنى حاكمية مهاباد عند

محاولة الامير(لطف خان) حاكم مهاباد اعتقاله .

[2] -هو الجنرال مصطفى قلي خان اعتماد السلطنة .

الوثيقة (٢١ (

المرفق ٤ رقم ٧٧

من القنصل العام ،أبوت الى مستر تامسون
تبريز ٢٧ سبتمبر١٨٨٠

نجل (الشيخ عبيد الله) يوجد في اشنوية ، يوجد هناك كذلك عددا من الزعماء الكرد من ضمنهم (همزة آغا) ، يبلغ مجموعهم ١٥٠ شخصا .

تصل المعلومات ان العائلات الارمنية والروسية تغادر مدينة مهاباد بسبب اجواء الحرب .

لا زال التأكد من ان الشيخ عبيد الله يتهيأ حقيقة للهجوم على إيران صعبا .

)الباب العالي) لا يجد مناصا من الاعتراف رسميا (بالشيخ عبيد الله) زعيما للشعب الكردي وان تستوفي منه الأموال مقابل حفظ أمن كردستان .

من جانب آخر هناك احتمال ان يعلن الشيخ عبيد الله انفصاله عن كل من إيران وتركيا ويعلن إمارته الذاتية .

الضغوط السياسية الكبيرة التي تمارسها اوروبا على العثمانيين تجعل أي شكل في تغيير النظام السياسي لهذا البلد ممكنا .

الوثيقة (٢٢ (
المرفق رقم ٥ رقم ٦١
نقاط مثيرة في رسالة الشيخ عبيد الله الى اقبال الدولة
١٥ سبتمبر ١٨٨٠

بعد عرض السلام والتحية ، يقول انه ارسل (الحاج ملا اسماعيل)([١]) لاجراء المفاوضات مع الحاكم . من غير شك ان الحكومة تعلم ان ٥٠٠٠ عائلة تعيش في كردستان .

السبب الرئيسي لتعريف الكرد كقوم غير منطقي وشرس هو عدم إجراء التحقيقات المفصلة حول هذا الشعب .

من بين كل الأقوام يوجد عناصر صالحة وعناصر غير صالحة ، فلماذا وبسبب عدد من عناصر غير صالحة تعمم الصفة على كل الكرد .

ان سبب الإجحاف بحق الكرد هو عدم قدرة العثمانيين والايرانيين على حكم كردستان .

انهم يعيبون الكرد ، والكرد ايضا لا يقرون حاكميتهم .

لذلك عقد الكرد على طرفي الحدود عهد الاتحاد وتأسيس دولة ونظام يستند اليهم .

من المحال القضاء على هذه الثورة باستخدام الوسائل العسكرية . اذا جرت الامور الى الحرب ، تأكد باني سأحطمهم . لذا من الافضل ان تسلك الحكومة الايرانية مسلكا عاقلا .

يبين الشيخ في النهاية ان هدفه من كتابة هذه الرسالة هو بيان مصداقيته في القول والفعل وان الحاكم مخير في عمل ما يرى انه المصلحة .

[1] -لم نتعرف على هذا المبعوث .

الوثيقة (٢٣)

المرفق ٢ رقم ٦١

من الشيخ عبيد الله الى الدكتور كوجران

٢٥ سبتمبر ١٨٨٠

الترجمة

من غير شك اطلعتم على كيفية قيام (شعاع الدولة) بقطع رؤوس ٥٠ شخصا من أعواني في العام الماضي ، وكذلك تسببه في خسارتي ١٠٠٠٠٠ تومان .

العثمانيون وحكومة ايران لا توجد لديهم ابدا نية صافية . لا يقرون حقوقنا رسميا .

)فرج عبد الله خان) نجل (حاج غفور خان) تعرض مثلي الى خسارة فادحة .

قبل عدة اشهر تم ظلما تغريم (معين الدولة عبدالله خان) و (ابراهيم خان) اشنوية ،مبلغ ٢٠٠٠٠ تومان .

قام (شعاع الدولة) الساقط وعديم الشرف نهائيا بخطف ١٠ نساء .

في هذا العام تم اعتقال (عبد الله بك) من قبل حاكم مكري وتغريمه مبلغ ١٥٠٠ تومان في نفس الوقت . مرة اخرى تم تفريق عديد من نساء عشيرة (تونكوي) عن ازواجهن وأخذن أسرى .

قبل فترة استدعى حاكم مهاباد رئيس المنگور (همزة آغا) عنده وحاول بخسة اعتقاله ولكنه لم ينجح في هذه المحاولة الحمقاء والحمد لله .هذه التصرفات غير الإنسانية لا تعد بطولات .

لا بد ان تتحد كردستان ، لا نستطيع تحمل اغتصاب أموالنا وشرفنا . اود منكم اطلاع القنصل البريطاني في تبريز على هذه الامور وإنشاء الله يتبين صدق أقوالي من تحقيقات الحكومة الانگليزية مباشرة .

أرسلت (ملا إسماعيل) لمتابعة الموضوع .

الوثيقة (٢٤)

المرفق ١ رقم ٤٠

من كابيتان كلايتون الى ميجر تروتر

وان في ٥ اكتوبر ١٨٨٠

أعلمني (سامح باشا)(١)ان هناك خلاف جوهري بين شعب الشيخ عبيد الله والسلطات الإيرانية . حسب قوله انه وقبل خمسة عشر أو ستة عشر سنة (القي القبض على شخص باسم (همزة آغا) من اطراف مدينة كركوك وأرسل الى استانبول ، وبعد ان قضى خمسة عشر سنة في السجن ونظرا لحسن سلوكه شمله العفو وأطلق سراحه ، بعد تحرره من السجن عبر الحدود وذهب الى إيران وأصبح زعيما لعشيرة (منگور) ، وقبل حوالي شهرين وبحجة عدم دفع القروض ألقت القوات المسلحة الإيرانية القبض على احد المقربين له . وذهب (همزة آغا) الى مهاباد لإقناع السلطات بإطلاق سراحه وإمهاله مدة مناسبة يتمكن خلالها من تسوية القروض . لكن الحاكم يأمر بإلقاء القبض عليه فيستل (همزة آغا) خنجره في الحال ، وبعد إصابته لعدد من الجنود يعتلي ظهر فرسه ويخرج سالما من

المعركة . أرسلت التقارير حول الفعل وردة الفعل الى تبريز فوصلت الأوامر بتجريد حملة عسكرية ضد (المنگـور) واعتقال همزة آغا فما كان منه إلا ان يلتجأ الى الشيخ عبيد الله . اليوم قال لي (سامح باشا) وحسب المعلومات الجديدة ، ان عبد القادر نجل الشيخ عبيد الله ومعه خمسة أو ستة آلاف مسلح قصدوا المنطقة للدفاع عن (منكور) وإنهم يتقدمون باتجاه (مهاباد) ، القوات الإيرانية أيضا على مقربة منها ومن الان يحتمل ان تكون المعركة قد وقعت .

أضاف (سامح باشا) ان الشيخ عبيد الله اقسم على القران ان يكون وفيا للسلطان . لكن هناك شائعات عن تحركات الشيخ السرية للتحرك ضد السلطات التركية .

في اعتقادي ، وبصرف النظر عن حركته الحالية ضد السلطات الإيرانية ، ان للشيخ برنامجه ويريد تنفيذه . لقد توضح لي من خلال السفر طويلا الى (هكاري) ان الشيخ عقد اجتماعا رسميا مع رؤساء العشائر الكبيرة والصغيرة . لا استطيع ان احدد أهداف هذا الاجتماع بصورة قاطعة ، لكن أتوقع ان يكون الموضوع إما الاتحاد العام ضد السلطة التركية أو معالجة فكرة إنشاء دولة ارمنية في قلب كردستان .

التوقيع ايميلياس كلايتون

[١] -سامح باشا : قائد عسكري عثماني برتبة مشير ، كان قائدا لجيش الاناضول ، ونقل الى استانبول رئيسا لمجلس الشورى ،

عند احداث انتفاضة هكاري عام ١٨٧٩ ارسل الى هكاري موفدا من قبل السلطان ، ثم عين قائدا للجيش الرابع ، اتهمته

السلطات البريطانية بالتساهل مع الشيخ عبيد الله .

الوثيقة(٢٥)

المرفق[٢] رقم ٤٠

من كابيتان كلايتون الى ميجر تروتر

وان ، ٥ اكتوبر ١٨٨٠

مع حلول الخريف ، ازدادت الفعاليات الكردية المسلحة . لا يمر يوم لا يرد فيه خبر عن معركة في المناطق الكردية . في ٢٩ سبتمبر جاء عندي زعيم الأرمن في منطقة (نودورن) بصحبة شخص آخر وادعا انه وقبل يومين هاجم ١٢٠ مسلحا كرديا قريتهم وحاولوا سرقة مواشيهم إلا ان أهالي القرية قاوموهم ونشبت معركة قتل فيها خمسة أشخاص وجرح عدد آخر ، سكان القرية في خوف شديد ان يعود الكرد وبقوات أكثر لمهاجمة قريتهم ، وطلبوا مني إرسال القوات الى القرية للدفاع عنها [١] .

على أثر هذا الطلب تحدثت في اليوم التالي الى السلطات المسؤولة ووعد (سامح باشا) بإرسال عدد من الفرسان الى القرية ، لكن لحد الان لم يتم إرسال أية قوة الى القرية ، اليوم عصرا جاءني خبر قرب إرسال هذه القوة . على أية حال الترك ليس لهم جسارة ارمني واحد .

يوم أمس الأول تعرضت قافلة أخرى على طريق (خو تود) على بعد اربع ساعات من مدينة وان الى الهجوم وتم سلب ثلاثة أكياس من الأحمال وجرح عدد من الأشخاص . وتسلمت اخبار عن معارك اخرى في (ارجاش) و (الجيفاس) . الوالي هنا ايضا وبحضور حشد من الناس أعلن انه لم يأت لمعاقبة الكرد إنما هدفه التحقق من الأمور الإدارية في المنطقة .

كذلك ، يقال ان سلاحا وافرا تم توزيعه بين الكرد حتى يتمكنوا من الجيش الايراني ، كما هناك شائعة ان الهدف من هذا السلاح هو لإبادة المسيحيين . لكن في نظري ان لا أساس لهذه الشائعة .

التقارير الواردة من (هكاري) تشير الى قلاقل شديدة بين الكرد في المنطقة . ان الحكومة عاجزة عن فعل أي شيئ مقابل نفوذ الشيوخ المذهبيين وقدرتهم التي لا يمكن تصورها .

يوم امس الاول قال احد المسؤولين الترك وهو رئيس المحكمة المدنية (أين تريد الذهاب اذهب اما هكاري فلا ، الاوضاع هناك خطيرة جدا .)

ان سبب توسع تحركات الكرد يعود الى حلول نهاية موسم الحصاد وخزن أرزاق الشتاء . وسبب آخر يزيد من حدة القلاقل هو انه يوم أمس تم تكليف (الضبطية) للذهاب الى القرى

وتجنيد الشباب إلا ان الناس امتنعوا وادعوا أنهم لا يرون مبررا لخدمة السلطان لأنه ومنذ قرابة (٥٠) شهرا لم ترسل الحكومة المؤن والمساعدات .

التقيت اليوم مع (سامح باشا) وطلبت منه اتخاذ الإجراءات بصدد تأمين أموال شعب كردستان ،أجابني (سأفعل كل ما استطيع ، لكن ماذا استطيع ان افعل ؟) ليست لدينا أموال ، حتى الضبطية ليسوا مستعدين للعمل ، انا أيضا ليست لي إمكانية دفع مراتب الجنود ، في استانبول وفي وضح النهار يبتلعون ميزانيتنا . العسكر وحتى يسد رمقه يلتجأ الى الرشوة ، وهذا ما يسبب في احتجاجات تصل حد الانفجار . التوقيع ايميلياس كلايتون

١ -بعد معاهدة برلين بين الدولة العثمانية وروسيا عينت بريطانيا خمسة من القناصل العسكريين في كردستان ، وخولتهم مراقبة

حالة الارمن ومنع الاعتداء عليهم من قبل الكرد والجركس ، وكانت فكرة حمقاء فعلا . لقد عاش الارمن والكرد والاشوريين

لقرون طويلة معا ، ولم يعكر صفو علاقات المحبة والاخوة بينهم الا تدخلات البريطانيين والروس وتأليب البعض

على البعض . بعد هذه التدخلات والتحريضات وقعت جرائم مروعة وفظيعة يتقاسم الجميع المسؤولية المشتركة .

الوثيقة (٢٦)

المرفق ٣ رقم ٦١

من الشيخ عبيد الله الى الدكتور كوجران

٥ اكتوبر ١٨٨٠

ارسلت (ملا اسماعيل) حتى يطلعكم شفاها على وقائع كردستان .اطلب منكم اطلاع المقامات العليا على مسالة كردستان بصدق كي تتبين بوضوح مبررات ذهاب ابني الى مهاباد .

الشعب الكردي الذي يضم ٥٠٠ ألف عائلة يقطن مساحة رئيسية من الاراضي الجبلية شرق تركيا وغرب ايران ، يملك خصوصياته الدينية والوطنية والقومية والعرقية وله اصوله وقوانينه الخاصة به .

هناك انطباع بين الأمم ان الكرد شعب عنيد وشرس ومتخلف عن ركب الحضارة . اسمحوا لي ان اوضح مصدر هذا الموضوع . ان الامبراطورية العثمانية والحكومة الايرانية ومن اجل الإبقاء لسلطتها على الشعب الكردي والاستمرار في إيقاع الظلم عليه وحرمانه ، تلصق هذه التهم بالكرد حتى تفسر تصرفاتها غير الإنسانية في كردستان .

لقد سمعتم عن اسم (علي آغا) شكاك كرئيس عشيرة قاطع طريق ولص ، كل ذنب هذا الرئيس هو انه يقاتل السلطة الأجنبية ويحاسب المخالفين والمعتدين .

بصدد عدم تطور كردستان يجب القول ايضا ان الحكام العثمانيين والايرانيين وفي سبيل تثبيت سلطتهم على المنطقة يظهرون عدم أهلية الكرد ويحولون دون التطور الاقتصادي والاجتماعي في كردستان .

الان توصل الكرد الى نتيجة انه لا طريق امامه للحياة في ظل حكم العثمانيين والايرانيين .

نحن شعب مجزأ ، نريد مثل كل أمم العالم ان نتمتع بحقوقنا ، وهذا هو هدفنا وسبب ذهاب ابني الى مهاباد ايضا هو هذا وليس شئ آخر .

اليوم في كردستان ليس هناك فرق بين المسلح وغير المسلح ،افكار الشعب كله مسلحة بحقيقة انه لا يمكن العيش في ظل الظلم .

العثمانيون والايرانيون يستهدفون قلع جذور الشعب الكردي .

الوثيقة (٢٧)

المرفق ٤ رقم ٦١

من الشيخ عبيد الله الى عباس ميرزا

٥ اكتوبر ١٨٨٠

الترجمة

أود ان يكون جميع الناس على علم بالروابط الصميمية بين والدي والشاه المرحوم . لم ينسى والدي المبجل ابدا دعاء الخير لوالدكم في صلواته الخمسة .

الان وسيرا على المثل المعروف (الولد على سر أبيه) اطلب منكم وعلى صورة الأعوام الماضية ان تشملنا بالألطاف والأرحام الشاهانية . ارسلت(رحيم بك) لابلاغكم رسالتي الشفوية .

ليس لي حديث آخر .([1])

[1] -مصدر قاجاري مطلع يورد نص الرسالة بالشكل التالي :

))في البداية ارجوا السلامة لذاتكم المباركة . وبعد ، كان الشاه المرحوم محمد شاه ، ادخله الله في جناته ، يولي دائما الشيخ طه والفقراء محبته وعطفه ، وكان على الدوام يهدي سيد طه ، عباءته وعصاه . كان سيد طه في ظله يمتلك عددا من القرى . انا ايضا ارغب ان لا افقد تلك الحقوق . لقد تجمعت في هذه الأيام سائر العشائر التي تعيش على حدود دولة الروم العلية وايران ، وجميعها تنتمي لطريقتنا نحن ، انها اتحدت وضاقت ذرعا بالمسؤولين ، لقد تجمع (١٠٠٠٠٠) شخص لجرد السلطة والعظمة من (الشاهنشاه) وتقليدها لكم بجعلكم ملك ايران . الان يتألف جيش عبد القادر من اكثر من (٦٠٠٠٠) شخص ، وتم السيطرة على شنو – لاجان – سلدوز – سابلاخ – مياندواو – مراغة ، وسيتم الاستيلاء على دار السلطنة – تبريز – قريبا ، من غير شك بعد وصول هذه الرسالة ، ستتصلون بسرعة بجيشنا المظفر ، وسيكون الشيخ عبد القادر وكافة القادة ورؤساء العشائر في خدمتكم وإطاعة أوامركم ، ستختارون انتم كيفية تحرك قواتنا . بإذن الله لن ينقص شئ من عظمة الشاه المرحوم ، وسأجعلك زعيما وملكا وسلطانا على ايران كلها)).

نقلا عن : علي خان كونه خان افشار – تاريخ عصيان الكرد ١٨٨٠ ترجمة محمد حمه باقي الى اللغة الكردية – ثورة الشيخ عبيد الله نهري في الوثائق القاجارية– من منشورات المجمع العلمي الكردستاني – مطبعة ئاراس – ٢٠٠٧ ص ٤٧– ٤٨.

الوثيقة (٢٨)

المرفق ١ رقم ٦١

من القنصل العام آبوت الى مستر تامسون

ارومية في ٧ أكتوبر ١٨٨٠

يشرفني اطلاعكم انه ولحظة وصولي الى ارومية بتاريخ ٢ اكتوبر تلقيت خبرا يفيد ان جيشا كرديا ضخما بقيادة (الشيخ عبد القادر) شن هجوما من (اشنويه) على (سولدوز) . في البداية واجه الهجوم مقاومة من (قره باباغ) وكرد مامش لكن في النهاية رأى رؤساء هذه العشائر ان المقاومة غير مجدية فانضموا الى قوات الشيخ ، تابع الشيخ هجومه على مهاباد(١) وبجرد سماع الامير حاكم مهاباد خبر الهجوم فر هاربا الى تبريز . وهكذا دخل المتمردون الكرد الى مهاباد دون أية مقاومة من الأهالي .

لم يتصرفوا بسوء وبأية صورة مع الشيعة والمسيحيين القاطنين في المدينة ، لكنهم اعدموا اثنان من النسطوريين لسوء سلوكهم .

وصل يوم أمس التقارير عن إرسال الشيخ عدد من مبعوثيه الى اهالي مياندوآو يطلب منهم الأرزاق . قام سكان مياندوآو في خطوة مثيرة بقطع رؤوس مبعوثي الشيخ ، لذلك اصدر الشيخ الأوامر بالهجوم على مياندوآو وقتل سكانها بصورة جماعية .

من جانب اخر انتشرت شائعات تفيد ان (سليمان خان افشار) ذهب لمحاربة الكرد بقواته (جار دوله) وان خسائر كبيرة لحقت بالجانبين وفي النهاية انسحبت قوات الشيخ عبد القادر الى مهاباد .

قبل أيام جاء الى هنا احد النساطرة البروتستانت من (گـه ڤـه ر) وتحدث عن تجمع ضخم للكرد في المنطقة . قال ان الكرد جميعا قد رفعوا علم الشيخ عبيد الله وهم متهيئون للانتفاضة .

بعد احتلال مهاباد استسلمت قلعة (لاجان) دون مقاومة ووقعت مدفعيتها في أيادي الكرد وتم اسر ٢٠٠ جندي ايراني .

يقال ان خطة الشيخ تقتضي الهجوم على ايران بثلاثة جيوش كل على حدة ، الجيش الاول نحو (خوي) و (سلماس) والثاني الى (مه رگـه ڤـه ر) و(اروميـة) والثالث باتجاه مهاباد وتبريز .

في الوقت الحاضر تعتبر ارومية الهدف الرئيسي للجيش الكردي الذي يقوده الشيخ صديق الذي يضم ١٠٠٠ فارس مسلح وقد عسكر على (نرغي) على مسافة ٢٤ ميل من ارومية .

لا يوجد أي عائق امام الشيخ لاحتلال ارومية ، القوات التي تحت إمرة اقبال الدولة تتألف في ظاهرها من فوجين فقط وقد تفرق الجنود اثناء المعارك او هربوا . من الصعب ان يعبأ اقبال الدولة اكثر من ٧٠٠ جندي ، أتوقع ان تلقي ارومية نفس مصير مهاباد .

التقيت مع اقبال الدولة في معسكره خارج المدينة ،قال اذا تأخر إرسال القوات الى المنطقة فان الكرد سيحتلون تبريز ايضا خلال بضعة أسابيع .

يوم أمس أعلن ان (اعتماد السلطنة)(٢) وبرفقته أربع أفواج قد تحرك نحو ارومية ، هناك قوات اخرى ايضا تتحرك نحو مياندوآب بسرعة .

بينت في مخاطباتي السابقة الى مقامكم ووزارة الخارجية تهديدات الشيخ عبيد الله بالنسبة الى المسيحيين(٣)والايرانيين . ولا اشك ان حكام ايران قد استوعبوا جيدا أهمية الموضوع .

توضحت نيات الشيخ بصورة تامة ، انه يعمل لفصل كردستان عن تركيا وايران وضم الأجزاء لتشكيل امارة كردية .

طمأنني المبشرون الامريكيون الذين يحتفظون بعلاقات صداقة مع الشيخ ، انه وحتى في حالة احتلال ارومية من قبل الكرد لن يلحق أي أذى بالمسيحيين . انهم طلبوا مني ان أراسل الشيخ لكن لم أجد في ذلك مصلحة لان اتصال احد المقامات الانكليزية بالزعيم الكردي الذي يشن هجوما على مملكة الشاه يمكن ان يتسبب في مشاكل . اضطررت ان اصبر وأتابع الأحداث عن قرب . كن مطمئنا انه وبوصول قوات النجدة الى المنطقة سيتخلص (اقبال الدولة) من المضيقة .

التوقيع ويليام .ج.آبوت

١ -مدينة مهاباد أصبحت عاصمة لأول جمهورية للكرد عام ١٩٤٦ ودامت حوالي سنة ، وسقطت بعد انسحاب الجيش الروسي

من اذربيجان ، واعدم النظام البهلوي قادتها وبطش بسكانها .

٢ -اعتماد السلطنة هو مصطفى قلي خان قائد جيش اذربيجان في تبريز، من عشيرة قره كويزلو القاطنة في كرمانشاه ، تقول

المصادر ان العشيرة كردية . كان اعتماد السلطنة هزيل الارادة والتصميم ، لم يكن بوسعه السيطرة على جنوده الذين تفرقوا

في الوديان والسهول بحثا عن السلب والنهب ، جاء في تقرير لأحد جواسيس الشاه الذي زاره في معسكره ((دخلنا خيمة

اعتماد السلطنة ، لم نجده هناك ، قصدنا خيمة وزير الفوائد ، وجدنا هناك اعتماد السلطنة جالسا مع عدد من الأشخاص غير

آبه بشئ . مثله مثل الجالس في مجلس طرب ولا يشعر بشئ ، كان يرتدي الملابس المنزلية من غير البنطول والجوارب ،

كان يثرثر كثيرا ، المائدة التي كانوا يجلسون عليه تفوق الموائد التي كان يعدها نابليون في ساحات الحرب)) نقلا عن محمد

حمه باقي – ثورة عبيد الله النهري في الوثائق القاجارية ، ص ٥٨٦ .

٣ -لم يوجه عبيد الله اي تهديد الى المسيحيين انما دعا الى معاملتهم بالحسنى كما يؤكد آبوت نفسه في نفس هذا التقرير .

الوثيقة (٢٩)

المرفق٥ رقم ٧٧

من القنصل العام ،آبوت الى مستر تامسون

ارومية ٧ أكتوبر ١٨٨٠

حال وصولي الى أرومية ، أول خبر تلقيته كان عن تقدم القوات الكردية بزعامة الشيخ عبد القادر أحد أنجال(الشيخ عبيد الله) ، من اشنوية الى (سولدوز) . وهناك واجهوا مقاومة قوات (قره باباغ) و(مامش) إلا انهم اضطروا للطاعة امام القوات الكبيرة للشيخ .(١) وضع حاكم (سولدوز) كمية كبيرة من الأرزاق بين يد الشيخ .

تحرك الشيخ كذلك نحو (مهاباد) ، وما ان بلغ الخبر أسماع حاكم مهاباد حتى فرّ هاربا نحو تبريز . كان الكرد الذين دخلوا الى مهاباد دون أية مقاومة موضع استقبال .(٢) بدء المنتفضون الكرد بعد فتح مهاباد تقدمهم نحو (مياندوآو) ، لم يتعرض المسيحيون او الشيعة الى الإساءة اثناء مسيرة الكرد والعبور بهم ، معاملة قوات الشيخ كانت معتدلة جدا .

شاع يوم أمس خبر ان الشيخ أرسل مبعوثيه الى أهالي (مياندو آو) يطلب منهم الأرزاق ، قام سكان المدينة بقطع رؤوسهم ، وما ان سمع الشيخ بالخبر أمر بالهجوم على المدينة وإجراء القتل العام فيها .

تصدى (سليمان خان) أفشار بقوات كبيرة لقوات عبد القادر ، وتحمل الطرفان خسائر كثيرة ، واجبر عبد القادر في النهاية على الانسحاب .

يقول أحد المسيحيين البروتستانت وقد جاء هنا من (گـه ڤـه ر) ان أكثرية العشائر الكردية قد اجتمعت تحت علم الشيخ عبيد الله ، استسلمت قلعة (لاجان) له ، كما اسر ٢٠٠٠ جندي ايراني . يقال ان خطة الشيخ عبيد الله تتضمن الهجوم على إيران بثلاثة جيوش ، الجيش الاول نحو (خوى) و (سلماس) والثاني نحو (مه رگـه فه ر) و (أرومية) والثالث باتجاه (مهاباد و تبريز) .(٣) الشيخ صديق قد نصب خيامه الان في (نيركى) على بعد ٢٤ ميل من أرومية ، لا توجد أية قوة تمنعه من الدخول الى أرومية .

القوات التي تحت إمرة إقبال الدولة تتألف من فوجين في الظاهر ، يصعب على الحاكم ان يعد ٧٠٠ جندي للحرب. ستلقي أرومية نفس مصير مهاباد .

يعسكر إقبال الدولة خارج المدينة ، طلبت منه إرسال برقية الى تبريز لطلب قوات استنجاد ، إذا لم تصل القوات الإيرانية في الوقت المناسب ستضيع تبريز أيضا .

في رسائلي السابقة تحدثت عن تهديدات الشيخ عبيد الله باستخدام القوة ، الان يعد الشيخ لتأسيس إمارة كردية وانفصال كل كردستان عن إيران وتركيا .

١ -لم تلق قوات الحركة أية مقاومة من جانب العشائر في (شنو) ، كانت الحكومة القاجارية قد طلبت من العشائر الكردية ومنها

عشيرة (مامش) وعشيرة (قره باباغ) التركمانية الشيعية في اطراف (نغده) التصدي لقوات الحركة ، لكن هذه العشائر

ورؤسائها التحقت بالشيخ عبد القادر وهمزه اغا حال اقترابهم من المنطقة ووضعوا كميات كبيرة من المؤن في تصرف

قوات الحركة .منها ١٠٠ خروار من القمح و٥٠ خروار من الشعير. (خروار يساوي ٣٠٠ كيلو غرام .)

٢ -قوات الشيخ عبد القادر التي دخلت الى مهاباد كانت تفوق ١٠ آلاف مقاتل ، وهي تتألف حسب المصادر القاجارية من ((الشيخ

قادر وهمزة اغا مع عشيرة منكور، عبدالله خان وابراهيم خان مع عشيرة زرزا ، على اغا مع عشيرة هركى ، محمد اغا مع

عشيرة روند ، شيخ جهانكير مع عشيرة بنارى ، مامند اغا مع عشيرة بيران ، قرني اغا مع عشيرة زودي ، قاسم اغا ابن

على خان مع فرسان شكاك ، درويش اغا نعمان اغا هركي ، عبدال بك مع عشيرة دشتي ، قوتاس اغا مع فرسان ورجال

سوماى برادوست ، محمد اغا مستكاني ، كويخا ملهم مع قوات من مركه وه ر، اوسمان اغا وعشيرة كه روك ، محمد اغا

مع عشيرة مامش)) . وقد استقبلوا بفرح وشوق من اهالي مهاباد الذين أقاموا الأفراح ومجالس الرقص ونصبوا موائد الطعام

في كل ناحية بعد ان فر الحاكم (الامير لطف علي خان) بجلده الى تبريز . في اليوم الثالث تحركت هذه القوات باتجاه

) مياندواو) وقد انضم اليها اغوات عشيرة مكري وزعماء وقوات من اهالي مهاباد واطرافها ، منها ((مرزا عبد الوهاب

قاضي، مرزا قادر قاضي ، مرزا قاسم قاضي ، شيخ جسيم امام الجمعة ، شيخ الاسلام بايز اغا نقيب ، رسول اغا ،

اسماعيل اغا ، عزيز اغا ، رحمن اغا ، محمد اغا ، برايم اغا ، رئيس اغا ، كولاوي اغا ، إخوة ابراهيم اغا ، ره زا قلي

مرزا ، ابن ملك القاسم مرزا ، عبد الله اغا ابن محمود اغا ، خليل اغا ، ابناء محمد كريم بك ، فتح الله خان ابن مظفر الدولة

، ابناء مجيد خان ، امين اغا ابن قادر اغا ، سليم بك وابناء فيض الله بك ، عزيز فتاح ، حسن اغا)) ، تحركت هذه القوات

الى قرية حاجي حسن ،((نزل في هذه القرية خمسون الف شخص ما بين فارس وراجل)). انظرمحمد حمه باقي – ثورة

الشيخ عبيد الله في الوثائق القاجارية ص ٣٩٠ وما بعدها .

٣ -محور خوي – سلماس كان يقوده النجل الاكبر للشيخ عبيد الله ، الشيخ محمد صديق وصهر الشيخ وناطقه الرسمي محمد

سعيد خليفة ، ويقود محور مهاباد – تبريز الشيخ عبد القادر وهمزة اغا وتزعم الشيخ نفسه محور ارومية ويقود قواته ابن

اخيه الشيخ محمد امين . القوات التي شاركت في الهجوم على ارومية كانت تتألف من قوات ((امير اغا شكاك ،

رشيد خان بك من نهرى ، عبد الله بك من نهرى ، برايم خان ، قادر بك ، امين بك ، سعيد بك ، صمد بك ، وهاب خان ،

عزيز بك من دشتى ، عبد الصمد بك بناري ، حاجي رحيم خان باراندوي ، شيخ عبد الكريم عم الشيخ عبيد الله ، عدد اخر

من اقرباء الشيخ منهم : شيخ أبو القاسم ، شيخ بهاء الدين ، شيخ نور الدين ، حاجي علاء الدين)) نفس المصدر في الهامش

السابق ص ٤٠٠ .

الوثيقة (٣٠)

المرفق ٣ رقم ٦٠

رسالة من سكرتير القنصل العام البريطاني في تبريز

تبريز في ٨ أكتوبر ١٨٨٠

الترجمة

جاء (الشيخ عبد القادر) نجل عبيد الله و (همزة آغا) وبرفقتهما عدد كبير من القوات الكردية الى (سولدوز) قادمين من (دوله تو) ومنها ودون ان يواجهوا أية مقاومة من القوات الايرانية تحركوا نحو مهاباد . هرب حاكم مهاباد إلى (موشميت ابود) المشهورة ب (دواب) على بعد فرسخين من (مراغة .)

أرسل (علي خان) حاكم مراغة قواته مع مدفع هاون الى المنطقة للدفاع عن (دواب) يقول (حاج ميرزا عبد القاسم) حاكم بناب الذي جاء من هناك انه وبوصول (علي خان) الى (دواب) بعد ظهر يوم ٢ أكتوبر ، هجم عليه الشيخ عبد القادر وهمزة آغا بقواتهما البالغة ١٠٠٠٠ فارس .

بدء الهجوم بعد غروب الشمس واستمرت المعركة سبع ساعات ، بعد مقاومة طويلة هرب (سليم خان) و (جهار دولت) و(علي خان) من المهلكة .

في نفس الليلة قضى الكرد على معارضيهم في دواب ، قطعوا رأس شيخ الاسلام ملا جعفر وحملوه على الرماح . بعد الإغارة على المدينة وسلبها وقتل المعارضين تقدمت القوات الكردية نحو مراغة و (برج شهر) ، اتخذ (حاج اقا علي نازي بوابي) حالة الدفاع ، (العقيد قاسم خان) ابن (حسين باشا خان) لا يزال يدافع عن المدينة حتى الان .

ورد في تقرير أرسل يوم أمس أن (العقيد اقاخان افشار) الذي تحرك قبل عدة أيام من تبريز وبرفقته فوجي مشاة وأربعة مدافع منع الكرد بمهاجمته لهم من احتلال (بواب) ، انسحب الكرد لمسافة نصف فرسخ من (بواب) .أرسل (اعتماد السلطنة يوم أمس فوج مشاة و١٠٠ حمل من المهمات إلى (اقا خان . (

بعد ان احتل الكرد (دواب) دمروا القرى أطراف مراغة ، لقد نهبت قرية (م. منوهجي) حاجي بهزاد وكذلك أحرقت دار المرحومة زوجة (الدكتور كوجران . (

الوثيقة (٣١ (

رقم ١٠

من مستر تامسون الى ايرل كرانفيل

طهران في ٨ اكتوبر ١٨٨٠

سيدي

يسعدني ان اعرض ان عددا كبيرا من الكرد وبحدود ١٥٠٠٠ شخص مسلح تحت قيادة (الشيخ عبد القادر) ابن (الشيخ عبيد الله)الزعيم الكردي المشهور وبالتعاون مع احدى عشائر إيران الكبيرة بقيادة (همزة آغا (١) قد قاموا بمحاصرة عموم المنطقة المحيطة بمدينة مهاباد .

مع اقتراب الكرد من المدينة فر منها المسؤولون غير المحليين ، تركوا ادارات المدينة ولاذوا بالفرار. يقال ان القوات الكردية دخلت قصبة (مركة)(٢) على الحد الفاصل بين مهاباد وتبريز واحتلوا القرى المجاورة. ارسلت حكومة إيران حامية تبريز الى المنطقة للقضاء على الفتنة ، وأسندت قيادة هذه القوات الى (حشمت الدولة مير حمزة ميرزا)(٣) الذي غادر العاصمة اليوم متوجها الى تبريز، يبلغ عدد قواته ١٢٠٠٠ مسلح مع كتيبة مدفعية .

اتصل السفير التركي في إيران مع سلطات (وان)وطلب من السلطات التركية التعاون مع القوات الإيرانية ،ومنع دخول الغوغائيين الكرد الى داخل الأراضي التركية في حالة فرارهم .

التوقيع رونالد.ف. تامسون

[1] -همزه آغا:

رئيس عشيرة (منگـور) في (مهاباد) بكردستان الايرانية ، كان مقربا من حاكم مهاباد (لطف علي خان) ولسوء تفاهم بينه وبين الحاكم أراد الحاكم توقيفه ، فخلص نفسه بعد ان قتل عدد من رجال الحاكم ، انضم الى قوات الشيخ عبيد الله وحرر مهاباد هو والشيخ عبدالقادر وأصبح ثالث زعيم للحركة . بعد انسحاب قوات الشيخ الى الاراضي العثمانية دبر له حاكم مهاباد الجديد (حسن علي خان) وهو كردي من (كروس) مؤامرة دنيئة فقتله غدرا. كانت احدى المهام الرئيسية للحاكم حسن علي خان ، ومنذ البداية ، هو القضاء على همزة اغا بالتعاون مع شبكته الجاسوسية ، ولهذا عمل وبمساعدة ميرزا قاسم قاضي وقادر اغا ديبوكرى على إفساد علاقة(كاك الله) بأخيه همزة اغا عندما منحه رئاسة عشيرة منكور ، كان همزة اغا يرى انه هو الجدير بهذه الرئاسة لأنه كان إنسانا معروفا في كل المنطقة ، وكان شهما وشجاعا قضى ١٢ عاما في سجون بغداد وكركوك واستانبول ، كان معروفا لدى القادة القاجاريين والعثمانيين وكانوا يحسبون له الحساب . كان يتكلم بالإضافة الى لغته الكردية ، اللغة العربية والتركية والفارسية . كانت له تجربة طويلة ، لذلك أراد ان يعود ليعيش بهدوء بعد ان أتعبته الأيام ، وبعد ان حصل العديد من الرؤساء المشاركين في الحركة على العفو الحكومي . لقد أراد العودة وهو يطمح في رئاسة المنكور وبتشجيع من ميرزا قاسم قاضي وقادر اغا ، أرسل رسولا الى حسن علي خان وطلب منه العفو ، فطلب حسن علي خان ان يلتقيا .

في الأخير وبعد مبادلة عدد من الرسائل مع حسن علي خان ووساطات ووعود ميرزا قاسم وقادر اغا ، طلب منه المجيء الى سابلاخ (مهاباد) للتباحث مع الحاكم ، وهكذا استطاع قتله .

كان همزة اغا في ذلك الحين وعلى صعيد شطري كوردستان ، رمزا للحرية ونموذجا للثورة ضد الظلم والاعتداء . وكان بالنسبة الى الشيخ عبيد الله بمثابة قلعة قوية وقد انهارت)).

محمد حمة باقي – المصدر السابق ص ٢٢٦ .

أقنع وجهاء مهاباد من رجال الدين وغيرهم همزة اغا بزيارة الحاكم والصلح معه . ولعب محمد اغا مامش وكاك الله دورا قذرا في إقناع همزة اغا بالاتفاق مع الحاكم .

جاء همزة اغا وميرزا أبو القاسم وسيط الحاكم الى مدينة مهاباد في اليوم الثاني من شهر رمضان المصادف ٣٠ تموز ١٨٨١ وبرفقته فرسانه البالغ عددهم ١٠٠ الى ١٥٠ فارسا ، العديد منهم من أقربائه وعائلته ، وقد استقبلوا من قبل بعض قوات الحاكم وفرسان محمد اغا مامش وكاك الله وفرسان قره باباخ عند بستان(القبلة) ، فطلب من فرسان همزة اغا البقاء عند البستان مع الفرسان الآخرين بينما ارشد ميرزا ابو القاسم همزة اغا وابناء إخوته وعدد قليل من مساعديه الى الخيمة الخاصة التي كان الحاكم قد أعدها للالتقاء فيها مع همزة اغا والتي كانت تبعد عن البستان مسافة . حالما جلس همزة اغا ومرافقوه انهال عليهم الرصاص من كل جانب كوابل من المطر ، قتل اغلب مرافقي همزة اغا في الحال فيما أصيب هو وابن أخيه(سوار اغا) إصابة قاتلة ، مع ذلك أوصل سوار اغا نفسه الى بندقية في زاوية من الخيمة كانت تعود الى الحاكم وصوبها الى (سلطان قولي بك) الذي نفذ المؤامرة بأمر من الحاكم فقتله ثم هجم على امر الجنود(سلطان قوجة) فطعنه بخنجر خرج نصله من ظهره ، كما ان همزة اغا قتل عدد من الجنود وضباطهم قبل ان يموت من جرحه .رحمه الله . رفع القاجاريون رأسه على رمح وأرسلوه الى امير نظام في تبريز.ونال حسن علي خان تكريما ووساما من سيده ناصر الدين شاه .

حتى نتعرف على مؤامرات القاجاريين وما عرف عنهم من غدر ونكث للعهود ، وحتى ندرك مقدار الرعب الذي زرعه همزه اغا في قلب الدولة القاجارية والضربات الموجعة التي انزلها بها ، حتى نميّز بين رجال اودع الله الجرأة في قلوبهم ورجال تطبعوا على الجبن والرذيلة ، نورد رواية قاجارية عن استشهاد همزة اغا .وهي فصل من كتاب (علي خان كونة خان افشار) ، ورغم ان الكاتب يجيد السب والشتم بحق الكرد عموما الا انه يكشف الكثير من الحقائق الموضوعية ، يكتب عن سيل من الاحداث كما وقعت ويتباهى بجرائم حكام قاجار ويعدها بطولات ، على إننا في نقلنا وترجمتنا ، نحذف فقط عبارات السب والشتم ، وهي تشغل حيزا كبيرا من كتابته عن احداث الحركة . يكتب علي خان ، تحت عنوان – مقتل همزة اغا

منكور في مدينة سابلاخ وفق خطة موفقة لحضرة وزير الفوائد – يقول ((لان همزة اغا – رئيس عشيرة– كان دائما شريرا وخائنا لدولة ايران الخالدة والباقية ابدا ، ولأنه كان دائما مبعث الاضطرابات والحروب بين دولة الروم العلية ودولة ايران ، وكان متضامنا مع الشيخ عبيد الله ايضا ، وتسبب في مقتل (١٠٠٠٠٠) مائة الف شخص ، وقبلها ايضا ، وفي هذه المدينة سابلاخ نفسها ، قتل (١٠٠) شخص من (قره باباغ) كانوا جميعا من خدم البلاط . في الآونة الاخيرة كان قد عين رئيسا لأركان جيش الكرد من قبل الشيخ عبيد الله ... وكما تحدثنا سابقا ، بذل (امير نظام) جهودا كبيرة لقتل همزه اغا والقضاء عليه ، كما كان (محمد اغا مامش) مكلفا بهذا العمل ايضا . ولهذا نشبت عدة معارك هنا وهناك بين عشيرة مامش ومنكور وقتل فيها عدد من الأشخاص من الطرفين ، وصلت أوامر اغتيال همزة اغا من البلاط العالي الى وزير الفوائد وتم تكليفه بمقتله . كان أخوه (كاك الله) يبحث ايضا عن فرصة لتولي رئاسة عشيرة منكور يجري اتصالات مع وزير الفوائد لهذا الغرض ، هنا توفرت كل ظروف مقتل همزة اغا حيث ان أغلبية عشيرة منكور كانت تود رئاسة كاك الله ، اما همزة اغا الذي كان يعد الفرعون الثاني فلم يكن يرى طريقا للنجاة ، لهذا وسط عدد من علماء وأشراف سابلاخ عند وزير الفوائد لإيجاد طريق له للخلاص من مأزقه .بعد التماسات من جميع الاطراف ، امر وزير الفوائد قائلا : ليأت همزة اغا مع عدد قليل من رجاله الى محيط سابلاخ حتى التقي به ونتباحث في الطريقة التي يمكنه العيش بسلام . لم يكن همزه اغا يعلم ان عزرائيل في حيرة من وراء البحث عن رأسه .

بهذه المناسبة وبغية القضاء وخداع هذا الشرير ، نصبت الخيم خارج سابلاخ ، كان محمد خان قائد فرسان افشار (سابين قلا) والمقرب من وزير الفوائد قد اعد فصيلة من الفرسان ، كما كان العقيد (قوجة بيكلو) قائد فرسان (شاهسون) قد اعد مجموعة من الجنود والقناصين الشجعان. وللمحافظة على حياة وزير الفوائد ، كان قد تم حفر حفرة تحت احدى الخيم التي كان يحرسها فصيلين من جنود (كروس) ، بعد هذه الاستعدادات وتهيئة المستلزمات واتخاذ الاحتياطات ، طلب حضور همزه اغا لاسقائه كأس الأجل وقطع رأسه . حضر المذكور يوم ٦ رمضان المبارك وبرفقته (١٥٠) من فرسانه الشجعان والمتوحشين . جاء همزة اغا بكامل استعداداته وترجل عن جواده جانب الخيمة .فرسانه

الاخرون وقفوا على بعد عن الخيمة . دخل همزة اغا مع بعض اقربائه الى الخيمة ، كان يبدو خائفا وقلقا ومضطرا كان الخوف قد أعماه . وكان ابنه خدر اغا واقفا في المقابل منه . من جانب اخر كان وزير الفوائد جالسا بهدوء في حفرته . جلس حمزة اغا في الخيمة على احد الكراسي منتظرا قدوم وزير الفوائد ... بعدها انهال الرصاص من جميع الجوانب وجرح همزه اغا وابن أخيه سوار اغا وهجم الجنود عليهم فقتل عدد منهم من قبل المجروحين ، وتم قتل كل من ١- همزة اغا ٢- سوار اغا ٣- خدر اغا ٤- علي اغا .

تم قطع رؤوسهم وأخذها لعرضها على وزير الفوائد الذي كان يحتفل مع رجاله بالنصر داخل خيمته . حضر رئيس عشائر مكري والسيد القدير محمد اغا رئيس عشيرة مامش ، وطلبوا من الوزير التحرك الى سابلاخ خشية ان يلحق به ضرر ، بعد فترة ركب الوزير جواده وعلقت الرؤوس المقطوعة على الرماح في المقدمة . في الطريق جاء كاك الله خان أخ همزه اغا ومعه (٦٠) فارسا ، ومع انه لم يكن سهلا التحقق من نيته ، تصدى طريقه محمد اغا مامش بمجموعة من فرسانه حتى يدخل الوزير سابلاخ بسلام. بقت جثث هؤلاء الكفار ليومين في ساحة المدينة امام انظار الناس ، بعده جاءت أخته التي كانت تشبه أخت عمر بن عبدود ، جاءت الى سابلاخ والتمست ان يعطى لها جثة اخيها فوافق الوزير واجابها الى طلبها وقبل بنقلها ودفنها .

في يوم ٨ من شهر رمضان ، نقل احد قادة (شاهسون) الرؤوس الى حديقة (دلكوشا) في اورمية وعرضت على (امير نظام) الذي امر بالدق على طبول الفرح وتعليق الرؤوس على الرماح والتجوال بها في اسواق اورمية ، وقد وزعت الهدايا والنياشين بهذه المناسبة وعين كاك الله ريسا لعشيرة المنكور... ثم ارسل امير نظام الرؤوس المقطوعة الى دار الخلافة في طهران حتى تعرض امام الانظار المباركة للشاهنشاه المعظم ، ادام الله دولته)) نقلا عن علي خان كونه خان افشار ـ المصدر السابق – ص ١٢٦ وما بعدها .

الجدير بالذكر ان الدولة القاجارية اضطرت عام ١٩٠٣ وبعد مرور اكثر من عشرين عاما على مؤامرتها الدنيئة ضد همزه اغا ، ان تقر لابنه (بابير اغا) برئاسة عشيرة منكور وعزل (بايزيد اغا) ابن كاك الله ، ومنح بابير اغا لقب (ايلخان الكرد) وهو يعني زعيم عشائر

الكرد .كانت مهمة (ايلخان الكرد تنظيم امور المنطقة وجمع الضريبة السنوية وكانت له سلطة كبيرة . انظر (مجتبا بورزويي – المصدر السابق ص ١٢٠ .

٢ -مركة او مراغة : بلدة تقع غرب مدينة تبريز وعلى الطريق اليها .

٣ -هو احد أعمام ناصر الدين شاه ، توفى في الطريق قبل ان يشارك في المعارك . وكان الشاه قد عينه القائد العام (سبهسالار (

او رئيس الاركان .

الوثيقة (٣٣ (

رقم ١١

من مستر تامسون الى ايرل كرانفيل

طهران ، ١١ اكتوبر ١٨٨٠

سيدي

صباح اليوم بعث لي الشاه برسالة يظهر فيها رغبته بملاقاتي ، ذهبت الى القصر مباشرة .

تحدث الشاه عن حركة الكرد في آذربيجان واظهر الحيرة من هذا الموضوع ، لقد قال :لم أكن أتصور ابدا ان الكرد القاطنين في غرب المملكة والذين كانوا دائما حراس الحدود الغربية لإيران ، يفعلون ما فعلوا . الكرد كانوا ابدا اصحاب الحضارة ، في الواقع لم أتصور ان الكرد قد يصبحوا يوما مثل التركمان في الشرق .

شعرت ان الشاه مضطرب تماما من هذه المشكلة .طلب مني ان اسرع كل ما امكن وعن طريق الحكومة السامية وسفير بريطانيا في استانبول لتهيئة اجواء انعقاد معاهدة تعاون بين طهران والباب العالي لاتخاذ موقف مشترك بصدد القضاء على حركة الكرد .

اقترح الشاه ان تلجأ حكومة الباب العالي الى استخدام القوة العسكرية أو أي وسيلة أخرى تراها مناسبة لتركيع الشيخ عبيد الله وكذالك ابنه الشيخ عبد القادر وجعلهما التراجع عن خصومة إيران .

طلب الشاه أيضا ان يسيطر الباب العالي كاملا على حدود الدولتين حتى يمنع فرار الكرد الغوغائيين الى تركيا في حالة بدء الهجوم الايراني . في نظره يجب ان تتخذ هذه الإجراءات بسرعة وان تعاد حالة الأمن الى المناطق المضطربة لان من الممكن ان تتحرك روسيا وتقدم على تحركات بحجة عدم إمكانية إيران من حفظ الأمن في اذربيجان. يعتقد الشاه ان تدخلا روسيا وبأي شكل كان سيوجه ضربات مؤثرة على الدولتين الإيرانية والتركية .

في إجابتي قلت للشاه سأرسل كل ما تفضل به الى جنابكم وبكل سرعة ولكني أكدت له ان الباب العالي وبسبب عوامل عديدة لا يستطيع الضغط بشدة على الشيخ ولهذا لا يجب عقد آمال كبيرة على ردة فعل استانبول .

اوضح الشاه أيضا ان الكرد لم يدخلوا مراغة وانما احتلوا قرى على اطرافها ثم انسحبوا جنوبا .

حول عديد القوات المسلحة في اذربيجان قال الشاه ، هناك ثلاث أفواج تستقر في اذربيجان وتم إرسال خمس أفواج أخرى ، ويبلغ مجموع القوات المرسلة من طهران وسائر انحاء البلاد ١٠٠٠٠ شخص ، هناك كتيبة مدفعية أيضا في اذربيجان وتم تعزيزها بست مدافع .

الاخبار التي وصلتنا يبلغ عدد الكرد ١٥٠٠٠ شخص بينما تقدر حكومة إيران عددهم بسبعة آلاف شخص .

يتوقع ان يواجه (حاج ميرزا حسين) وزير الخارجية السابق والذي استلم سلطات حكومة تبريز متاعب شديدة في القضاء على الحركة الكردية بسبب الاحتجاجات الواسعة ضده .

التوقيع رونالد .ف.تامسون

الوثيقة (٣٤)

المرفق ١ رقم ٦٠

رسالة من سعيد ميرزا خان(١)

طهران ١١ أكتوبر ١٨٨٠

الترجمة

مثلما تعلمون أيها الأعزاء ممثلو القوى الكبرى لدى البلاط الإيراني إن عددا من الكرد الوحشيين مثل عبدا لقادر وصديق أبناء (الشيخ عبيد) و(همزة اغا) المشهور بإعماله التخريبية قد اعتدوا على المدن والقرى الحدودية وعلى (مهاباد) و (مراغة) واخلوا بالنظام .

ترى الحكومة الايرانية ان من واجبها ودفاعا عن حرمة الانسانية وحماية حدود ايران وحفظ هيبتها القضاء على هذه الحركة الوحشية بأسرع ما يمكن .(٢) إضافة إلى إرسال القوات من المشاة والفرسان والمدفعية من تبريز بقيادة القائد الموقر للحرس الشاهنشاهي (حشمت الدولة) ،فقد تم ايضا إصدار الأوامر لكل القوات للهجوم على كردستان واجتثاث جذور الكرد .

رأيت من الواجب بإرسال هذه الرسالة رفع التباس ممثلي القوى الكبرى المحترمين . ليس صحيحا انتقاد إرسال الجيش من قبل حكومة ايران إلى كردستان لان حفنة كرد قطاع طرق ولصوص تمتهن تعكير الأمن والإغارة والقتل والتقتيل لا تستحق ان يدافع عنها وليست جديرة بالرحمة . ومقابل ذلك فان حفظ امن البلاد وحماية الحدود بالتحرك العسكري السريع ضد الأعداء ضروري جدا .

من الأفضل للحكومات السامية وأصحاب القوى الكبيرة مساندة ايران معنويا لإعادة الهدوء إلى الحدود .

١ -وزير خارجية الحكومة القاجارية .

٢ -الوثائق القادمة تبين الجهة التي تصرفت بوحشية فعلا ، والى حد ان الدبلوماسيين البريطانيين لم يتمكنوا من انكار فظاعة

جرائم حلفائهم القاجاريين . وزير الخارجية القاجارية يقر بان قوات بلاده تعمل على اجتثاث جذور الكرد ، وهي جريمة ابادة

شاملة في مفاهيم العصر الحديث لا تسقط بالتقادم ومرور الزمن .

الوثيقة (٣٥)

المرفق ٢ للوثيقة ٦٠

بريطانيا ١٢ أكتوبر ١٨٨٠

رسالة وزارة الخارجية الايرانية

البرقيات الواردة من حكومة اذربيجان تحتوي تقارير عن القضاء على حركة الكرد في الحدود من قبل العسكر الموسوم ب (جيش الجنرال)، ومن (مراغة) أيضا وردت أخبار انه وبمجرد وصول هذا الجيش هدأت الفتنة .

رسالة أخرى من (بناب) تفيد بانسحاب (همزة اغا) وسائر المتمردين من مياندواب وهروبهم نحو الحدود .يتوقع بتعقيب المتمردين والقضاء عليهم ان يعود الاستقرار إلى المنطقة .

التقرير الواردة من تبريز تثير الانتباه . أمر الشاه (اعتماد السلطنة) إرسال التجهيزات بسرعة إلى المنطقة لتعزيز جيش (كيروس . (

أرسلت على مدى الأيام التسعة الماضية ٢٠٠ حمل من الأسلحة و١٥٠ حمل قطع مدفعية وتجهيزات أخرى إلى المنطقة . أرسلت المدافع إلى (إقبال الدولة) من طرفين .

برقية أخرى تشير إلى وصول التجهيزات المرسلة إلى أماكنها .

دمج (اعتماد السلطنة) قواته مع قوات (النقيب اقا خان) ، يأمل القائدان الاستعداد للتحرك من بناب إلى مهاباد خلال يومين .وضعت نقاط أمنية ومراقبة من تبريز حتى بناب

.

في الأيام القادمة ترد تقارير أخرى .

الوثيقة (٣٦)

المرفق ٤ رقم ٦٠

رسالة من سكرتير القنصل العام البريطاني في تبريز

تبريز ١٢ أكتوبر ١٨٨٠

الترجمة

اقترب (الشيخ عبيد الله) وعدد كبير من إتباعه من مدينة أرومية، أقام الشيخ معسكرا عظيما على بعد ثلاثة فرسخ من المدينة. لازال (اعتماد السلطنة) وبرفقته (العقيد اقا) و (الجنرال(حسن علي خان)([1]) في مراغة . الكرد الذين هاجموا دواب التي تقع على مسافة ست فراسخ من بواب ، انسحبوا.

١ -رأينا ان (حسن علي خان) هو الذي دبر مؤامرة قتل همزه آغا ، ونظرا لدوره الكبير في القضاء على الحركة واحداث الانشقاقات بين رؤساء العشائر وجعلها تتحارب فيما بينها ، ولفعلته الشنيعة بحنث وعده مع همزه اغا وتدبير مقتله ، يجدر التعرف اليه . حسن علي خان هو ابن محمد صادق خان بن نجف قلي خان كروسي ، وينتمي الى عشيرة كردية ، ولد في (بيجار كروس) عام ١٨٢١ م ، خدم الدولة القاجارية بكل إخلاص لمدة ٦٤ عاما . في شبابه أطلق النار على والده وقتله وذلك ((لان محمد صادق خان كان يريد إقامة علاقة مع زوجة ابنه حسن علي خان ، فأبلغت الزوجة الموضوع الى زوجها واشتكت اليه من والده . الا ان حسن علي خان لم يصدق الامر ولم يهتم له ، حتى وقع حادث في احد الأيام وتأكد حسن علي خان ان زوجته صادقة في شكواها ، وبينما كان محمد صادق خان يسير في فناء الدار ذات يوم ، أطلق عليه حسن خان النار من الخلف ومن احدى غرف الدار وأصابه بطلقة أدت الى مقتله)). نقلا عن بابا مروخ روحاني – تاريخ مشاهير كرد باللغة الفارسية – المجلد الثالث – سروش – طهران ١٣٨٢ هجري شمسي ص ٤٣٧ ، وأصبح رئيسا للقبيلة محله ، أصبح سفيرا لإيران في لندن وباريس و استانبول ثم وزيرا للاشغال (الفوائد) وحاكما على (كروس) مع احتفاظه بالوزارة ، عندما وقعت معركة بناب التحق مع فوج كروس بالقوات الايرانية . وبعد انسحاب قوات الحركة عين حاكما على مهاباد ومن ثم قائدا لجيش اذربيجان ومنح لقب امير نظام .

كان حسن علي خان اديبا وشاعرا ووضع عدد من المؤلفات وطبع دواوين الشعراء الفرس على نفقته ،وكان كذلك خطاطا بارعا ، كان على علاقة مباشرة مع الشاه ويرفع التقارير اليه مباشرة . كلفه الشاه بعد حركة ١٨٨٠ بالقضاء على همزه اغا ووضع برنامج لتهديم

مقومات كل حركة جديدة فأنشأ شبكة جاسوسية ، كانت لها وباعترافه ، قواعد في رواندوز واربيل والسليمانية مهمتها رفع التقارير عن نشاطات الشيخ عبيد الله وهمزه اغا ، وكان يخاف كثيرا من همزه اغا رغم انه كان عسكريا بارعا خاض عشرات الحروب وابدى فيها الكثير من الجرأة والشجاعة ، لكنه وطوال وجوده في مهاباد كان يتجنب الاصطدام مع همزه اغا ويفتعل الاعاذير لتجنب المرور في المناطق التي كان همزه اغا متواجدا فيها ، كان يعرف هذه الأماكن يوما بيوم ولم يتجرأ التعرض لها ، ان الرعب الذي كان يصيب الجنرال حسن علي خان من مجرد سماع اسم همزه اغا يتوضح في إخفاء نفسه في حفرة تحت الارض عند قدوم همزه اغا الى سابلاخ مع انه كان محاطا بجيش كامل . كان يعشق جمع المال وتملك الاراضي وبأية وسيلة كانت ، يعتقد ان مجيئه مع فوج كروس تطوعا الى جبهة الحرب في بناب كان الغرض منه جمع المزيد من الأموال . يقول حسن علي خان في احدى رسائله الى الشاه ان المعلومات التي وصلته تفيد ان همزه اغا في منطقة تسمى (سويسنه) ويقول عنها ((تقع سويسنه على حدود الدولة العلية وهي تلاصق منطقة (بشدر) على الاراضي العثمانية ، يستقر هناك همزه اغا مع أربعة من ابناء إخوته وعزيز فتاح وأخوه وامين قادر اغا وفتح الله ابن مظفر الدولة ومعهم ٦٠-٧٠ شخصا اخر . عشيرة همزه اغا وعائلته وأطفاله مع ابنه بابير اغا يقيمون في (سيد احمدان) التي تتبع بشدر في الاراضي العثمانية ، ظهر لدينا وتأكد ان قائمقام رانية التي تتبع سنجق (كويه) يقدم المساعدات الى عائلة همزه اغا وعشيرته وبصورة خاصة قدم تكريما لابنه بابير اغا ، ولمعلومات حضرتكم وبغية قلع جذور هؤلاء الأشرار ، كلفت من ناحية قادر اغا ومرزا قاسمي قازي الذين لهم صداقة معه الاتصال به وطمأنته والاجتماع به عسى ان يقتنع بوعودنا ويجلبوه الينا .ومن ناحية اخرى اعمل على تنفيذ الخطة التي بعث بها السباهسالار ، بهذه الصورة وبمساعدة سليم خان جاردولي اعمل على ان يتعاون محمد اغا مامش واوسمان خان كروك للعمل على قتله وبأية صورة او اعتقاله . إني على ثقة ان احدى الخطتين ستنجح في النهاية)) .نقلا عن حسن علي خان – رسائل وتقارير– ترجمة محمد حمه باقي الى اللغة الكردية – منشورات – المجمع العلمي الكردستاني – اربيل ٢٠٠٧– ص ٥٣-٥٤ .هناك عدد كبير من تقارير حسن علي خان التجسسية ضمن هذا المصدر.

الوثيقة (٣٧)

رقم ١٢

من عاصم باشا الى موسوروس بك(١)

)بتاريخ ١٥ اكتوبر ارسلت من قبل موسوروس بك الى ايريل كرانفيل (

استانبول ١٤ اكتوبر ١٨٨٠

اخبر الباب العالي ان نجل الشيخ عبيد الله الذي التجأ الى إيران قبل عدة سنوات ، اعدّ نفسه للهجوم على الأراضي العثمانية ، الحكومة الامبراطورية وهي قلقةٌ على امن اهل المنطقة قد ارسلت قواتها الى المناطق الشرقية للمحافظة على حدود البلاد .

رأيت من الافضل إرسال التقارير التي تخص الاحداث الجارية اليكم حتى تكونوا على اطلاع بمجرى الامور .

١ -اصبح عاصم باشا وزيرا للخارجية العثمانية خلفا لعابدين باشا . الشخص المرسل اليه البرقية لم نتعرف عليه .

الوثيقة (٣٨)

رقم ١٣

من ايريل كرانفيل الى مستر تامسون

وزارة الخارجية ١٦ اكتوبر ١٨٨٠

يفيد القائم باعمال السفارة هنا ان الباب العالي على اطلاع بمقاصد الشيخ عبيد الله في الهجوم على الأراضي التركية عن طريق ايران ، وقد اتخذت الإجراءات اللازمة للتصدي له .

التوقيع كرانفيل

الوثيقة(٣٩)

رقم ٥٩

من مستر تامسون إلى اريل كرانفيل

طهران في ١٧ أكتوبر ١٨٨٠

سيدي

بالرجوع إلى الرسالة المؤرخة في ١١ أكتوبر (رسالة رقم ١١ – المترجم الفارسي) يشرفني ان أعلمكم إنني سمعت من السفير التركي انه تلقى برقية من (سامح باشا)قائد الجيش التركي في وان تفيد انه تم قطع جميع خطوط المواصلات الكردية . كما تفيد البرقية عن احتمال انضمام الكثير من كرد ايران إلى الانتفاضة ، لكنها لم تكن انتفاضة عامة ، عند قيام (فخري بك) باطلاع الشاه على هذه البرقية طلب منه إصدار الأمر إلى (اعتماد الدولة باشا خان) ليكون على اتصال دائم مع (سامح باشا) بغية التنسيق واتخاذ الإجراءات المشتركة ضد الكرد .

السفير التركي يحمل ايران التقصير في مواجهة الحركة فيما ترى ايران ان سبب التحرك الكردي ولجوء الكرد إلى داخل الأراضي الإيرانية هو سياسة (تطهير مناطق الحدود) من قبل تركيا .

من غير شك من الأفضل للبلدين وبدل توجيه الاتهامات البدء بمباحثات أولية لعقد معاهدة بين تركيا وإيران واتخاذ التدابير اللازمة ضد العدو المشترك . لكن اعتقد ان احتمال ذلك ضعيف .

التوقيع رونالد .ف . تامسون

الوثيقة (٤٠)

رقم ١٥

من ايرل كرانفيل الى مستر كوشن

وزارة الخارجية ١٩ اكتوبر ١٨٨٠

اشارة الى الرسالة المؤرخة في ١ تموز،أرسل اليكم رسالة الوزير المفوض للحكومة السامية في طهران والتي تتضمن نص مباحثاته مع وزير الخارجية الإيرانية حول الكرد القاطنين على الحدود التركية — الإيرانية .

يظهر من رسالة تامسون ان الوزير المفوض العثماني في طهران لم يحرز أي تقدم لإقناع بلاده بعقد معاهدة لمعالجة مشكلة الكرد . يرجى من مقامكم صرف كل الجهود الدبلوماسية عند الباب العالي لايلاء هذا الموضوع الاهمية اللازمة .

التوقيع كرانفيل

الوثيقة(٤١)

المرفق ١ رقم٥٤

من كابيتان كلايتون الى ميجر تروتر

وان ،١٩ اكتوبر ١٨٨٠

يعتقد ان العشائر الكردية بزعامة الشيخ عبيد الله قد عقدت العزم على الدخول الى الاراضي الايرانية .

يوم أمس أراني الوالي برقية كانت قد أرسلت من طهران (العشائر الكردية تلتحق بقوات الشيخ) الحكومة الايرانية من جانبها ترسل القوات الى المنطقة ، لكن هذه القوات لا تتمكن من الوقوف في وجه الكرد . السلطات التركية تبعث يوميا بممثليها عند الشيخ لاقناعه بعدم مهاجمة إيران لكن الشيخ لا يجيبهم على طلباتهم .

كذلك تم مفاتحة حاكم وقائمقام (هكاري) لمنع انضمام العشائر في المنطقة الى قوات الشيخ . لكن اعتقد انه ليس لهم مثل هذه الإمكانية لعمل صعب كهذا. كذلك يجب ان نزيد عدد ارتالنا العسكرية من خمسة الى ثمانية حتى تتمكن من مراقبة الاوضاع عن بعد ، وسيتم إرسال عدد من الارتال الى (باش قلعة) كقوة احتياط لحالة الضرورة .

قائد منطقة (موش) ، موسى باشا كان فعلا في (وان) والان يستعد للذهاب الى منطقة (هكاري .)

حركة الكرد جدية وخطيرة ويجب عدم استبعاد مكانية سريانها في هكاري ايضا .
في الوقت الذي يتعرض امن المنطقة الى التهديد لا يتم فعل أي شيئ ، القوات العسكرية وبسبب فقدان الأرزاق والتجهيزات تمتنع عن أداء فعالياتها ، طلب الأموال من استانبول ليس غير عبث ، البلاد في أزمة حقيقية . الأمل الوحيد هو احتمال سقوط الثلوج خلال شهر مما قد يقلص التحركات الكردية .

التوقيع ايميلياس كلايتون

الوثيقة(٤٢)

المرفق رقم ٢ رقم ٥٤

من كابيتان كلايتون الى ميجر تروتر

وان ، اكتوبر ١٨٨٠

حصلت على معلومات أكثر تفصيلا عن الكرد . في البداية يجب ان اعرف العشائر في اطراف (مهاباد وبحيرة ارومية):

عشيرة مكري تتألف من ٢٠٠٠ عائلة وتقع شمال شرق مدينة مهاباد .

عشيرة (ميوكوري) تتألف من ٥٠٠٠ عائلة وتسكن جنوب عشيرة (مكري .)

في الجنوب غرب تسكن (مامش) تتألف من ٢٠٠٠ عائلة .

)زرزا) ١٠٠٠ عائلة تسكن (شمال غرب وقرب اشنوية .)

)قره باباغ) ٣٠٠٠ عائلة تسكن في الشمال بين مهاباد وبحيرة ارومية .

العشائر الأربعة الأولى كردية و (قره باباغ) ايرانيون شيعة .

عندما غادر الزعيم الكردي المحارب (همزة) من مهاباد ذهب عند (مكريان) ومن ثم ذهب وبرفقة عدد من وجوه هذه العشيرة الى رؤساء (مامش) وتباحث معهم .

من الواضح ان المعاملة غير الانسانية التي يتلقاها الكرد من حكام ايران تخلق الاحتجاجات ، هذه المعاملة حركت رؤساء (مامش) ايضا للانضمام الى صف المناوئين للحكومة الايرانية .

بعد ذلك ذهب (همزة آغا) الى (اشنويه) ليدعو (عبد الله خان) الى مساعدته ايضا ، أخت (عبد الله خان) رئيس عشيرة (زرزا) هي زوجة الشيخ عبيد الله .

كان (عبد الله خان) قبل فترة تعرض الى معاملة غير لائقة من الحكام الإيرانيين في ارومية . كان حاكم ارومية قد احضره الى ارومية بحجة ما ، وقام باعتقاله ومن ثم ضربه ضربا مبرحا وبعد ان اخذ منه ضرائب وأموال باهظة أطلق سراحه . على هذا كانت عنده ميول الانضمام الى القوات المتمردة . ذهب (عبد الله خان) عند (الشيخ عبد القادر) نجل الشيخ عبيد الله وانضم الى قواته .

في البداية تحرك المقاتلون الكرد نحو مهاباد ، على طريقهم الى مهاباد استسلم لهم (قره باباخ) من غير إراقة الدماء ، ثم استدعوا عندهم عشيرة مكريان ، ومع ان هذا التعاون لم يكن إراديا ، احتلت القوات المتمردة مهاباد . في البداية حوصر حاكم المدينة السفاح الدموي في حلقة ضيقة لكن رئيس مكري وبشرط تسليم السلاح والمهمات فتح الطريق له للخروج .

وقعت مهاباد كاملة في يد قوات الشيخ من دون إطلاق طلقة واحدة .

اصطحب (الشيخ عبد القادر عشائر الشمال وشمال الشرق وحتى عشائر بانه وسقز معه وشكل حكومة في المنطقة التي امتدت حتى نهر (تاتاو) . يقال كان بمعيته هناك ٢٠،٠٠٠ شخص رغم ان هذا الرقم قد يكون مبالغا فيه .

دعا (همزة آغا) أهالي (مرحمتراد) الى التعاون معه إلا انه ونتيجة امتناع هذه العشيرة هوجمت وتم نهب ٢٠٠ عائلة من أصل ١٠٠٠ عائلة .

يقال ان (عبد القادر) يعسكر بين (مرحمتراد) و (مراغة) وبمعيته عدد من المدافع وفرسان مسلحون .

بذل الايرانيون جهود كبيرة لمقاومة حركة الكرد . تم تشكيل ثلاثة ألوية اثنتان منها وقعت في مواجهة مباشرة مع (الشيخ عبد القادر) وتحركت الثالثة الى غرب بحيرة ارومية لقطع طريق الانسحاب عليهم . في الشرق وقعت حرب شرسة .

يقال ان جيشين كرديين كذلك تشاركان في الحرب . احدهما بقيادة النجل الأكبر للشيخ قرب (مه ركه وه ر) لمساندة (الشيخ عبد القادر) والثاني بقيادة (خليفة سعيد) وتستقر في نقطة واقعة بين (گـه ڤـه ر) و(ارومية . (

تجول (خليفة سعيد) بين الكرد وادعى ان الترك يدعمون الانتفاضة ويزودونهم بالأسلحة والمهمات . يقول (خليفة سعيد) ان الوقت قد حان ليعيد (علي خان) كل الأموال التي صادرها .

عدد كبير من الناس تركوا قوات (سعيد) لكن السلطات التركية هددت الممتنعين عن الانضمام الى الانتفاضة .

الحكومة الايرانية وبخت حاكم ارومية حول هذه الأحداث فاستقال من منصبه والتجأ الى (الشيخ عبيد الله) . وتبعا لذلك عبر الناس في ارومية عن تقبلهم لسياسة الشيخ ايضا .

هناك اعتقاد ان القوات التي بإمرة سعيد أو نجل الشيخ الأكبر ستحتل (ارومية) في الأيام القادمة .

اليوم سمعت من المقامات التركية ان الشيخ عبيد الله قد عبر الحدود وجاء الى ايران . لكن يقال ان الشيخ قد قال ان لا علاقة له بهذه الانتفاضة وان المتمردين يعملون على الضد من إرادته ، يجب النظر بدقة الى هذه الشائعة .

القوات الكردية (١) التي تتهيأ للحركة نحو الجبهات للمساندة هي :

)گـه ڤـه ر) رتلين اثنين واربع مدافع .

)باش قلعة) رتل واحد ومدفعين .

)جوله ميرك) رتل واحد ومدفعين .

)وان) أربع ارتال واربع مدافع .

كما بدء ايضا عدد قليل من الفرسان المتفرقة حركتهم .

هذا بالإضافة الى التقارير التي تفيد ان رتلين من (دياربكر) ورتلين من (ارزبخانة) تقترب من الحدود الايرانية وان ثلاثة ارتال اخرى في (ارزبخانه) تتهيأ للتحرك .

تتجه الأزمة نحو التوهج ، وإذا انتصر (عبد القادر) ستصبح الأوضاع خطيرة جدا ، أما إذا فشلت الانتفاضة فان الأوضاع ستتحسن تدريجيا لان عشائر مكري و(قره باباغ) ستنسحب الى مناطقها خوفا من هجوم العشائر المنافسة .

المعلومات التي توصلت اليها تشير الى إمكانية وقوع أزمة تامة لكن لا يجب تجاهل الشائعات الكثيرة حول هذه المسألة التي من الواجب متابعتها بكثير من الجدية .

التوقيع ايميلياس كلايتون

١ - قد يقصد القوات التركية

الوثيقة (٤٣)

رقم ١٦

من مستر كوشن الى ايرل كرانفيل

١٩ اكتوبر ١٨٨٠

بالإشارة الى الرسالة المؤرخة في ١٢ اكتوبر، يسعدني ان اعرض صورة برقية سفير إيران حول الكرد .

التوقيع جورج .ج .كوشن

مرفق رقم ١٦

من وزارة خارجية إيران الى سفير إيران في استانبول

قام اثنان من انجال الشيخ عبيد الله برفقة (همزة آغا) منكور واللذين عرفوا بانهم عناصر غير مرغوب فيهم وعدد من رؤساء العشائر الآخرين ، قاموا باحتلال(لاونج) و (مراغة) . ارسلت القوات العسكرية الى المنطقة للقضاء على الحركة .هذه الحركة ليس لها اية قيمة

سياسية لان الكرد لاهدف لهم غيرالتفكير في السلب والنهب([1]). ما ان انتشر خبر وصول القوات الإيرانية حتى لاذ الغوغائيون بالفرار .

١ -الحقيقة ان اعمال السلب والنهب رافقت معظم الحركات الكردية حتى في الازمنة المعاصرة ، والحقيقة ايضا ان عدد من المشاركين في الحركات الكردية كانت هذه الاعمال تحركهم . ان السبب الرئيسي هو ان القيادات الكردية لم تفكر مطلقا في اعداد جيش نظامي وواصلت اعتمادها على المؤيدين التقليدين بين العشائر .

الوثيقة (٤٦)

رقم ٢٢

من مستر كوشن الى ايرل كرانفيل

٢٣ اكتوبر ١٨٨٠

سيدي يسعدني ان اعرض صورة رسالة (ميجر تروتر) عن نظرته حول تشكيل جمعية كردية ، مرفقة مع البرقية.

التوقيع جورج .ج. كوشن

مرفق رقم ٢٢

من ميجر تروتر الى مستر كوشن

٢٠ اكتوبر ١٨٨٠

طلبت من (كابيتان كلايتون) ان يزودني بكل اوجه المعلومات حول تشكيل جمعية كردية . في اعتقادي ان شائعة تشكيل جمعية كردية من صنع الحكومة التركية وبعض المطبوعات المرتبطة بالأجهزة الرسمية .السياسة التركية ترمي دائما خلق الاختلافات بين الأقوام المختلفة والتسلط عليها عن هذا الطريق . ثورات كردستان كذلك حتى اليوم واغلبها كانت غير قابلة للسيطرة عليها ، أحبطت من قبل جماعات كردية أخرى وبدسائس الترك تم القضاء عليها .الكرد متأثرون جدا من إغفال حقوقهم في الوقت الذي يمنح الأرمن الحكم

الذاتي ،في الشتاء الماضي تحدث لي رؤساء الكرد في(وان) طويلا حول هذا الموضوع ، هناك احتمال قوي جدا ان يلتهب نار عداء الكرد ضد الأرمن والحكومة المركزية إذا أغفلت حقوق الكرد و تم الموافقة على حقوق الأرمن ، ولن يتمخض عن خطوة كهذه إلا القتل العام للمسيحيين وهو ما ترمي اليه سياسة الباب العالي ويعتبر نجاحا لسياسة (فرق تسد .)

من غير شك ، الشيخ عبيد الله أكثر نفوذا من أي شخص آخر ،قدراته وسلطته تفوق حتى قدرات وسلطات السلطان العثماني .

يهدف الشيخ الى تحرير الشعب الكردي من السلطة العثمانية وإنشاء حكومة تمتد سلطاتها على كل المساحة الواقعة بين وان والموصل ابتداء ومن ثم شمولها كامل كردستان ، ولبلوغ هذا الهدف يعمل على حماية المسيحيين .

الشيخ عبيد الله هو الزعيم الوحيد المحتمل لكردستان . مع ان هناك عشائر كبيرة رؤسائها في خصومة سنية مع الشيخ .ومع ان سلطات الشيخ قد توسعت لتشمل أكثرية المناطق الكردية إلا انه وخلال الأشهر الماضية فقد جاذبيته في غرب كردستان .

هناك شكوك ان سبب ذهاب الشيخ الى إيران هو الاحتجاجات الشديدة لكرد إيران تحت ضغط حكومة تلك البلاد وبسبب التهيؤ للحركة ضد إيران .

يريد الشيخ ان يرتب أوضاع كردستان في إيران أولا ومن ثم شن هجومه النهائي من إيران لطرد قوات الامبراطورية العثمانية من كردستان .

الشيخ عبيد الله تجاه شخص الخليفة يتسم بالوفاء ، إلا ان وجود حكام فاسدين في كردستان جعل الشيخ يعارض أصلا وجود القوات الامبراطورية في كردستان .

الشيخ عبيد الله هو ابن الشيخ (زهار)([١]) من شيوخ الاسلام المشهورين وهو الذي افتى عام ١٨٤٣ بقتل عام النسطوريين من قبل (بدرخان بك) في (بوتان) ([٢]) . لكن الشيخ عبيد الله وخلاف والده و بالاستفادة من مركزه انقذ الكثيرين من المسيحيين من الموت إثناء القتل العام في (بايزيد .)

اذا كان الباب العالي عاقلا فهذا افضل الفرص له لقتل الشيخ عبيد الله ، ومن غير ذلك على استانبول ان تنتظر المشكلات القادمة .

التوقيع هنري تروتر

[1] -هكذا ورد ، لكن الحقيقة والد الشيخ عبيد الله يدعى الشيخ طه او سيد طه .

[2] -ورد بوكتان او بوختان وبوتان هو الاسم الدارج حاليا .

الوثيقة (٤٧)

رقم ٦٦

من القنصل العام ، آبوت الى ايرل كرانفيل

تبريز في ٢٣ أكتوبر ١٨٨٠

يشرفني أن أرفق لمقامكم نسخة من ثلاثة رسائل بعثت بها الى الوزير المفوض للحكومة السامية في طهران حول وضع الكرد ،و تحشد القوات الروسية على حد (اراس)([1]) واللقاء مجددا مع الشاه وولي العهد .

بالعودة الى المرفق رقم ٢ ، منذ أن علمت أن نساء وبنات المبشرين الأمريكيين قد تم خطفهن من قبل الجنود الإيرانيين والى ان تم العثور عليهن من قبل عائلاتهن، أجريت تحقيقات مفصلة . المبشرون كتبوا رسالة أسدلوا فيها الستار على واقع الموضوع .

التوقيع ويليام .ج .آبوت

[1] -كان نهر اراس يفصل الحدود الايرانية الروسية .

الوثيقة (٤٨)

رقم ١٧

من مستر تامسون الى ايرل كرانفيل

طهران في ٢٧ اكتوبر ١٨٨٠

سيدي

يسعدني ان اعرض لمقامكم ان مستر آبوت ذهب في الأسبوع الماضي من ارومية الى تبريز، لكنه لم يستطيع اكمال سفره لان الكرد المتمردون كانوا قد اغلقوا الطريق .

توجد لديّ رسالة من مستر آبوت كتبت بتاريخ ٧ اكتوبر وهي تشير ان المنطقة تواجه تهديدا من قبل جماعتين كرديتين ، الاولى بقيادة احد انجال الشيخ عبيد الله ، يعني (الشيخ صديق) الذي احتل منطقة (سنوني) على بعد ٢٤ ميل من ارومية ، والثانية بقيادة (الشيخ عبد القادر) الذي تقدم حتى (مراغة) و(مهاباد . (

يقال ان الشيخ عبد القادر وبعد احتلاله مياندواب عمل السيف في كل معارضيه . وانه قد نهب كل قرى اطراف (مراغة) ، لكنه انسحب نحو ارومية بعد ان وصلته اخبار تقدم القوات الإيرانية ، وطلب من اهالي المدينة الاستسلام بدون مقاومة .

الوثيقة (٤٩ (

المرفق ٣ للوثيقة ٥٤

وان ، ٢٧ اكتوبر ١٨٨٠

اخبرني (مالي) انه تسلم يوم أمس برقية من ايران حول حرب الإيرانيين والكرد وتقول ان القوات الكردية اندحرت وان ٣٠ شخصا لاقوا مصرعهم .

وان (الشيخ مصطفى) وهو من خلفاء (الشيخ عبيد الله) وبمعيته ٣٠٠ فارس ، قد اجبر سكان (جهانكير آقا) بإطاعته .

يقال ان الكثير من نسطوريين (شمزينان) قد التحقوا ايضا بقوات الشيخ .

الكرد الذين جاءوا الى (وان) يقولون ان الشيخ عبيد الله قد دعا جميع الناس الى محاربة الحكومة الايرانية . وان الشائعات حول انه وبعد ايران سيحل دور تركيا ، تزداد يوما بعد يوم . اعتقد ان للشيخ برنامج واسع لتوحيد الكرد وتشكيل دولة مستقلة بزعامته . يعمل الشيخ على إجبار ايران للقبول بحاكميته على كردستان ومن ثم تعبئة القوات ضد تركيا والتحضير لمقدمات توحيد جانبي كردستان .

هناك رتلين من المسلحين الكرد تتحرك نحو (هكاري . (

يشاع ان الروس سيرسلون القوات لمساندة ايران . احد زعماء النسطوريين والذي عاد مؤخرا من روسيا يتحدث عن تجمع عسكري كبير في ايروان .

الوثيقة(٥٠)

المرفق ١ رقم ٥٦

مقتطفات من المذكرات اليومية للقنصل العام آبوت في ارومية اثناء هجوم الكرد .

بعد ظهر يوم ٢٠ اكتوبر التقيت مع (الدكتور كوجران)([1]) ، كان قد استلم رسالة من الشيخ عبيد الله ، كان الشيخ قد طمأنه من مقره في جبل (سير) ان المسيحيين والاوربيين في المنطقة في أمان ولن يواجهوا خطرا .

يوم ٢١ اكتوبر بعث الشيخ بمبعوثين الى أهالي أرومية للطلب منهم الاستسلام ، أمهل الأهالي ليومين حتى يتخذوا قرارهم .

ذهب الدكتور كوجران و(مستر لابارين) الى (مار سورعيش) للقاء الشيخ .

٢٢ اكتوبر ، صباح اليوم التقينا أنا و (الدكتور كوجران) مع (إقبال الدولة) قال حاكم المدينة (اتخذنا بالاشتراك مع هيئة أمنية ان نقاوم ، إلا ان الأمر يقرره الأهالي ونحن مع قرارهم ، الشعب على صواب . (

قلت لإقبال الدولة من الأفضل ان يقاوم خارج المدينة منعا لإراقة الدماء واعمال النهب والسلب .

كان الروحانيون في المدينة قد بعثوا بممثلهم عند الشيخ ليعبروا له باسمهم وباسم الأهالي الوفاء له .

طلب مني اقبال الدولة ان أسدي له خدمة ، ان ارتب لقاءا بينه وبين الشيخ حتى يتمكن من مخاطبة تبريز وطهران ومنع هجوم الكرد .

قال اقبال الدولة (إذا تمكنت ان تقنع الشيخ بعدم مهاجمة أرومية ، يقل كثيرا احتمال وقوع الحرب ، وعلى غير هذه الصورة يجب إبعاد الحرب عن المدينة ما أمكن ذلك (.

عند عودتنا سمعنا ان الشيخ يقود جيشه باتجاه المدينة ، أعلمت اقبال الدولة بالأمر مباشرة . ومن ثم تحركنا انا و (الدكتور كوجران) و (مستر شيبر) نحو مقر الشيخ ، التقينا سريعا بالشيخ وجيشه ، كان الشيخ بشوشا جدا ومنفتح الأسارير .

طلبت من الشيخ ضمان أرواح وممتلكات المسيحيين ، تعهد الشيخ ببذل كل ما يمكنه بهذا الصدد .

بعدها أوصلته رسالة اقبال الدولة ، قال الشيخ في إجابته (ألان مضى وقت المفاوضات ، كان يجب على الحكومة الإيرانية ان تفكر في المفاوضات عندما كانت تظلم الكرد وتقمعهم وتقلع جذورهم) .قال الشيخ أيضا (أرى من الضروري حضوركم في أية محادثات بين الكرد وإيران ، الحكومة الإيرانية في النهاية يجب ان تقر حقوق الكرد رسميا) . ثم دعوناه ان يأذن لنا بالانصراف فأذن وانصرفنا .

٢٣ اكتوبر ، في الثامنة صباحا أرسل لي الشيخ رسالة وأعلن فيها عزمه على مهاجمة المدينة بعد ظهر هذا اليوم نفسه . قال الشيخ انه يود ان يستفيد الأهالي والمدنيين من الوقت الباقي لمغادرة المدينة ولأجل ذلك طلب مني ان اذهب عند اقبال الدولة برفقة (سيمون آقا)[٢] للطلب منه توفير اجواء إخلاء الأهالي للمدينة .

قبلت اقتراح الشيخ وذهبت في الساعة التاسعة مع (الدكتور كوجران) و (سيمون آقا) وحارسين إيرانيين الى بوابة المدينة ، عند حد ٢٠٠ ياردة من البوابة أرسلنا احد الحرس للإبلاغ عن حضورنا ، لكن فجأة أطلقت القوات الإيرانية النار عليه ، ثم أطلق علينا النار أيضا ، اخذوا يمطروننا بالنيران ، هربنا بسرعة ، اعتقد ان سبب نجاتي هو يقظة فرسي .

بعد ظهر نفس اليوم جاءني (سيمون اقا) برسالة اخرى للشيخ يطلب مني ان أوقع له على خلاصة ما جرى حتى يعرف كل العالم الحقيقة ولا يلومونه على الهجوم على المدينة ، امتنعت عن توقيع وثيقة كهذا لكني وفي رسالة مختصرة طمأنت الشيخ إنني سأعلم الحكومة السامية بالتفاصيل الكاملة للحادثة كما وقعت .

٢٧ أكتوبر تلقيت رسالة من الشيخ تحدثت عن قدوم هيئة من ملاكي أرومية إلى (باغجة سياوش) قرب مقره ، ويطلب الشيخ مني أن اذهب بمعية المبشرين الأمريكيين بأسرع ما يمكن للحضور في الاجتماع الذي سيعقد حول ظروف تسليم المدينة لقواته .

خلال عدة دقائق جاء إلى (خليفة سعيد محمد) صهر الشيخ وعدد من الضباط الكرد وبينوا أن (الملاكين) اقترحوا تسليم المدينة ، وان إقبال الدولة قد اخرج الجيش إلى ثكنات خارج المدينة . ان الاجتماع سيعقد الساعة الثانية بعد الظهر .

بقينا حتى الساعة الثانية بعد الظهر ولان الهيئة لم تخرج من المدينة عاد الرسول إلى الشيخ في مقره .

قال لي (خليفة سعيد محمد) في هذا اللقاء (ان الشيخ لم يعد يتحمل حماقات الايرانيين ، ايران لم تقدم على أية خطوة للسيطرة على قطاع الطرق من عشيرة (هركي) و (شكاك) ، انها تزيد من ضغطها على الكرد يوما بعد يوم وسلبت الأمن من المنطقة بتنصيب حاكم ظالم وأهوج . يقول الشيخ : انه يتعهد باجتثاث جذور اللصوص وهو عمل لم يرد القيام به ابدا لا ايران ولا تركيا ، وفي نظري ان للمسلمين والمسيحيين حقوق متساوية ، التربية والتعليم اقل حقوق الشعب ، يجب إنشاء المساجد والكنائس والمدارس ، ان لم استطع ان ابني كردستان كما يجب فاني مستعد للحضور امام محكمة اوربية عادلة لمحاكمتي ومحاسبتي . انا اتحمل المسؤولية عن كل شئ (.

قلت لخليفة في معرض إجابتي (لست في موقع استطيع نيابة عن بريطانيا أو القوى الكبرى قبول أو رد اقتراح الشيخ ، الحكومة السامية لا علاقة لها بمعضلة الكرد وإيران .

بريطانيا تؤيد دائما إقامة الهدوء والسلام في المنطقة . في نظرنا ان هدف إقامة المدنية يتحقق عن طريق التعليم والاستثمار .

في النهاية قال خليفة (يصر الشيخ وحفظا على سلامتكم تعين حرس لكم) ، تستطيعون الذهاب إلى مقر الشيخ عبد القادر في مهاباد عن طريق (مه رگـه ڤـه ر) و (اشنوية) و(سولدوز) ومن هناك الذهاب عند القوات الايرانية . (

٢٨ أكتوبر تحركت باتجاه مقر الكرد ، هناك التقيت مجددا بالشيخ ، أعطاني رسالة إلى ولده ، وواصلت السفر رفقة حارسي الكردي .

١ -الدكتور كوجران ، كان طبيبا ومبشرا امريكيا ، يعمل مع بعثة تبشير قرب اورمية وقد صادق الشيخ عبيد الله وتباحث معه

واعجب به . راسله الشيخ عبيد الله واطلعه على اهدافه وطلب منه اعلام القنصل البريطاني على نيات الحركة ، وعده الشيخ

بالمحافظة على حياة واموال المسيحيين وكان عند وعده . كتب كوجران رسالة في ١ حزيران ١٨٨٠ الى مجلس ادارة البعثة

التبشيرية ، يتحدث فيها عن الشيخ بالقول ((انه يعد نفسه ثالث أعظم الشخصيات العظمى في مقام التسلسل الديني للإسلام

فضلا عن كونه ملك الكرد الدنيوي)) . جمعت شقيقة كوجران بعض كتاباته ونشرها روبرت سبير في كتابه

) الدكتور الاجنبي) المصدر– جرجيس فتح الله – المصدر السابق ص ٢٠ .

٢ -تعد المصادر (سيمون اغا) وزير خارجية حكومة الشيخ عبيد الله ، وكان مواطنا ارمينيا يعيش في كردستان .

الوثيقة (٥١)

رقم ١٨

من مستر تامسون الى ايرل كرانفيل

طهران في ٢٨اكتوبر ١٨٨٠

سيدي

اشارة الى رسالة اليوم ، يسعدني ان ابلغ مقامكم انه اعلن حالا ان انجال الشيخ عبيد الله وشقيق (حمزة آغا) رئيس عشيرة كرد إيران ،قد قتلوا خلال معارك الايام الماضية اطراف (مراغة) (١)، وان اعتماد السلطنة قد تمكن من دحر الكرد الذين انسحبوا نحو مهاباد .

تمكن (باشا خان) حاكم خوي(٢) وبالاستفادة من التعزيزات الجديدة للقوات وبمساعدة قوات ارومية الدخول الى مدينة (سلماس) يوم الاحد .

١ -المعلومات حول مقتل انجال الشيخ وشقيق همزه اغا كانت غير صحيحة .

٢ -خوي : مدينة تقع شمال اورمية في كردستان ايران .

الوثيقة (٥٢)

رقم ١٩

من مستر كوشن الى ايرل كرانفيل

الساعة ١٠ :١٢ ظهرا يوم ٢٩ اكتوبر ١٨٨٠

سيدي

التقارير الواردة من وان تفيد ان حاكم (سوره يا) قد هرب ، وان الشيخ عبيد الله قد عبر الحدود باتجاه إيران .

الوثيقة (٥٣)

رقم ٦٠

من مستر تامسون إلى ايرل كرانفيل

طهران ، ٢٩ اكتوبر١٨٨٠

سيدي يشرفني ان أرسل إليكم برفقة هذه الرسالة ، ترجمة بيان وزير الخارجية حول حركة كرد أذربيجان وترجمة برقية (ميرزا سعيد خان)حول الطرق الكفيلة بالقضاء على فتنة كردستان وترجمة رسالتين لسكرتير القنصل العام في تبريز والتي كتبها عن الكرد وعسكرة قواهم قرب أرومية .

التوقيع رونالد.ف. تامسون

الوثيقة(٥٤)

رقم ٢٠

من مستر تامسون الى ايرل كرانفيل

طهران في ٣٠ اكتوبر ١٨٨٠

سيدي

اشارة الى برقية مقامكم العالي في ١٦ اكتوبر ، يسعدني ان اعرض ان الوزير المفوض في السفارة العثمانية في لندن قال انه لا يشارك الشيخ عبيد في آرائه وافكاره . ما كتبه الشيخ في رسائله الى (اقبال الدولة) حاكم ارومية والميونسير الامريكي في هذه المدينة هي خلاف ما يدعيه هذا المسؤول التركي .

قال الشيخ عبيد الله في رسائله ان هدفه النهائي وهدف اعوانه هو ايجاد حل دائمي لمشكلة الكرد ، لان الكرد دائما يتعرضون لمعاملة غير لائقة من تركيا وايران . في نهاية كلامه يقول المذكور ان انسب حل لمسألة الكرد هو وحدتهم واستقلالهم .

التوقيع رونالد .ف . تامسون

الوثيقة (٥٥)

المرفق ٦ رقم ٦١

من عباس ميرزا الى وزير الخارجية

٣٠ أكتوبر ١٨٨٠

)الترجمة (

يوم امس الجمعة المصادف ٢٩ أكتوبر ورد الى بيتي كرديان إخوة كانا فيما مضى يعملون في خدمتي ، احدهما يدعى (عبد الرحيم) والثاني (حسين نولي) ، قالا إنهما كانا يتسلمان الراتب قبلا من (آيرخان) ولكن الان قطعت رواتبهما وطلبا مني التوسط لهما .

بعد ذلك اخرج احدهما رسالة من جيبه وأعطاني إياه ، همس الأخر في أذني (انها رسالة من الشيخ) ، قرأت الرسالة كان قد ورد فيها ان (عبد الرحيم) سيبلغك رسالة شفوية . أخذت (عبد الرحيم) الى غرفة اخرى ، قال لي انه قادم من طرف الشيخ وان الشيخ قد

هيأ جيشا ضخما من الكرد وهو على أهبة الاستعداد للعمليات ، ان الشيخ في انتظار انضمامكم الى معسكر الكرد ولهذا السبب أرسلني عندكم .
ولان شاه ايران المعظم ، روحي فداء له ، قد رفع من شأني واني لست قادرا على خيانته اعتقلت الكرديين وسلمتهما الى السلطات الصالحة .

الوثيقة (٥٦)
المرفق ٧ رقم ٦١
من سبهسالار الى وزير البرق
تبريز في ٣٠ اكتوبر ١٨٨٠
)برقية (
اطلعت على برقية الوزير البريطاني المحترم الى وزير الامور الخارجية والتي ارسلت نصها من قبل مقامكم الىّ حسب الامر الملكي .(١ (
يجب ان يكون (تيمور باشا) قد وصل الان الى ارومية مع قواته البالغة ١٠٠٠ شخص وبمعيته ٦ مدافع هاون .
سيتم يوم غد ارسال قوات اضافية الى ارومية تتكون من فوج مشاة و٣٠٠ من الفرسان ومدفع ٩ رطل و٥٠٠ قذيفة مدفع .
القوات العسكرية الاخرى تستعد للحركة نحو المنطقة والالتحاق مع (اعتماد السلطنة) .
قبل لحظات تفقدت ٣٠٠ من فرسان (شاهسون) ، انهم ايضا عند اول الفجر سيتحركون باتجاه معسكر اعتماد السلطنة .
اذا التحق فوج (كروس) و فرسان (دويران) الى المعسكر ، سيتم مهاجمة مهاباد بسرعة ، وعندما يصل (حشمت الدولة) الى مهاباد سيتحرك معسكر اعتماد السلطنة نحو ارومية ايضا .
ارجو عرض التدابير المتخذة وفي حالة الاحتياج يمكن عرض نقاط اخرى .

[1] -وزير الخارجية البريطاني يطلب توضيحات عن الاجراءات المتخذة من الحكومة القاجارية للقضاء على الحركة . كما قلنا في

مكان اخر كانت بريطانيا متلهفة لإنهاء الحركة اكثر من أية حكومة اخرى .

الوثيقة (٤٥)

رقم ٦١

من مستر تامسون الى ايرل كرانفيل

طهران ٣١ أكتوبر ١٨٨٠

سيدي

الحصول على معلومات حول ما يجري في أذربيجان أمر صعب جدا ، توجد نفس المشكلة بالنسبة إلى تبريز . تأكيدا لهذا الأمر اضطر (م . زينووف) الى إرسال احد العاملين في القنصلية الى (مراغة) للحصول على معلومات .

وصل (مستر آبوت) في الثاني من أكتوبر الى ارومية وأرسل لي حتى الان رسالتين .

يتحدث في أحداها وهي مؤرخة في ٧ أكتوبر عن تقدم الكرد من مهاباد نحو مراغة .

في الرابع عشر من الشهر يتحدث عن النسطوريين في رسالته ويقترح ترك ارومية في الثامن عشر من الشهر لكن طلب منه المبشرون الأمريكيون البقاء في ارومية لأسبوع آخر .

أرسل لي (مستر آبوت) نسخة مصورة من رسالتين بعث بهما الشيخ الى المبشرين الأمريكيين في (أرومية .)

ورد في الرسالتين خلاصة ما تتعرض له المناطق الكردية من ظلم الحكومة الايرانية ومحاولة الشيخ وابنه عبد القادر التحرر من جرائم حكومة إيران والتوصل الى حل مناسب . كذلك يقول الشيخ انه توصل حاليا الى اتفاق مع رؤساء العشائر الى إقامة كردستان موحدة حتى يتسلموا أمورها بأنفسهم ويتحرروا من ظلم الإيرانيين والترك .

لا يوجد شك إن الشيخ في الوقت الحاضر ليس له هدف غير وحدة رؤساء العشائر وتأسيس حكومة ذاتية تحت زعامته .

في ٢٩ من أكتوبر ورد الى طهران ممثلين عن الشيخ عبيد الله وهم يحملون رسالة منه ، التقى المبعوثان مع (عباس ميرزا) وتحدثوا اليه . الشيخ طلب من عباس ميرزا عدم إضاعة الفرصة والالتحاق بقواته .

قضى عباس ميرزا أعوام طويلة منفيا في تركيا . بالإضافة الى ذلك فان عباس ميرزا ابن أم كردية وإذا ظهرت هذه المسألة امام العامة فانه يفقد الأمل في أن يكون شاه إيران القادم (١).

لذلك احتجز المبعوثين و بسرعة اعلم الشاه بالخبر .

بوصول القوات التي تحت إمرة (اعتماد السلطنة) تقدمت قطعات من قوات الشيخ عبد القادر نحو مهاباد ومن هناك نحو غرب بحيرة ارومية .قبل اسبوعين عسكر ٥٠٠٠ شخص من القوات التي يقودها (خليفة سعيد محمد) على مسافة ٢٤ ميل من مدينة ارومية . كما عسكر رئيس (برادوست) مع الشيخ صديق نجل الشيخ عبيد الله في منطقة (مه ركه فه ر .)

يقال ان الكرد جميعا مسلحون ببنادق مارتيني ، حصل الكرد على هذه البنادق قبل عامين إثناء هجومهم على (بايزيد .)

تقول التقارير ان القوات التي تحت قيادة (اقبال الدولة) تتألف من ثلاثة افواج فقط وان كل فوج لا يزيد عدد جنوده عن٥٠٠ .

مع بدء هجوم الكرد أرسلت هذه القوات الى (مراغة) و (أرومية .)

-٣٠٠٠ شخص من القوات العسكرية والفرسان المدنيين بإمرة (اعتماد السلطنة) أرسلوا من تبريز قبل عشرة أيام الى مراغة – في ٢٤ من الشهر تحرك (تيمور باشا خان) حاكم (خوي) (٢) بقواته المؤلفة من ٥٠٠٠ جندي وأربع مدافع هاون من تبريز نحو ماكو ومن ثم سلماس ، يعتقد انه قد وصل ارومية .

-٤٠٠٠ جندي ومن بينهم ايضا مسلحون بالبنادق بإمرة (حشمت الدولة) عم الشاه تحركوا من طهران الى بيجار ومنها نحو منطقة مهاباد .

-لواء أخر من همدان وكروس بقيادة (حسن علي خان) ورد الى مراغة والتحقت بقوات اعتماد السلطنة ، يتألف هذا اللواء من فوجي من فرسان الجيش و٧٠٠ غير عسكري .

اقترحت على القائد العام رئيس أركان الجيش إرسال فوجين من فرسان الجيش من (اردبيل) مباشرة الى أرومية بدل مراغة لان من المتوقع ان تحتاج ارومية الى قوات أكثر بعد ان انصرف الكرد من الهجوم على مراغة .

يشرفني بغية اطلاع مقامكم ان أرفق صورة رسالة (مستر آبوت) في ٧ أكتوبر مع ترجمة رسائل الشيخ الى (المبشرين الأمريكيين) و (عباس ميرزا) . وكذلك خلاصة عن رسالة الشيخ الى حاكم أرومية ، وتقرير عباس ميرزا الى وزارة الخارجية وبرقية القائد العام التي أرسلتها لي ظهر اليوم الحكومة الايرانية .

التوقيع رونالد .ف. تامسون

١ -كان التزاوج بين الأسر الحاكمة في ايران والأسر الكردية المشهورة دارجا ، وكثيرا ما كان ملوك ايران وحكام الإمارات الكردية يتصاهرون لإغراض سياسية وبغية إقامة تحالفات اقوى ، لم يكن زواج ملوك ايران من الأسر الكردية يجري سرا ، كما تنوه الوثيقة ، محمد الشاه والد ناصر الدين شاه كان يفتخر بزوجته الكردية والدة عباس ميرزا ، وكان يفضلها على نسائه الأخريات . من ناحية اخرى كان (خسرو خان ابن أمان الله خان) امير اردلان قد تزوج من ابنة (فتح على شاه) اخت محمد شاه وعمة ناصر الدين شاه والتي كانت تدعى (حسن الجمال بيكم) التي عرفت في كردستان بالوالية بعد وفاة زوجها وادارتها لحكم (اردلان). وقد تزوج (ناصر الدين شاه) من احدى بنات خسرو خان ، والتي هي في نفس الوقت بنت عمته ، وكانت تدعى (هوما خانم). انظر: مجتبا به رزويي- الاوضاع السياسية في كردستان . الجدير بالذكر ان ناصر الدين شاه كان قد تزوج من فتاة كردية اخرى من قبيلة (كروس) وهي القبيلة التي كان ينتمي اليها الجنرال حسن علي خان ، وزير الفوائد حاكم مهاباد ، والتي تحدثت عنها ابنة ناصر الدين شاه (شهزاده خانم- تاج السلطنة) في مذكراتها بالقول ((احدى زوجات والدي الشاه ، كانت تدعى (امينه أقدس) وكانت مقربة اليه ، امينة أقدس كانت من كرد كروس وقد سلم اليها الشاه مفاتيح الخزائن

في القصر ... كان يسكن معها افراد كثيرون من عائلتها ومن بينهم طفل يدعى (غلام علي) وقد اشتهر باسم (مليجك) ويعني في اللغة الكردية (عصفور) .كان الشاه يحبه كثيرا ويفضله حتى على اولاده ... ومنحه لقب (عزيز السلطان). امير قاجاري آخر يقول في مذكراته ((كانت والدتي – بتول خانم – متعلمة ومتفتحة اكثر من زوجات والدي الاخريات ، تزوجا هي ووالدي في كرمانشاه، عندما كان ولدي حاكما هناك ومفوضا اليه امر القضاء على الحركة التي أثارها ابن عمه ... كانت والدتي من عائلة من أشراف الكرد هناك ... كانت غالبا تدعونا انا وأخواتي ، مريم ومهري ، وتقرأ علينا تراجم نفائس الادب الاوروبي ، كانت مولعة بالشعر وتنظم الشعر ايضا ... كانت بتول خانم في اغلب الاوقات تجمع جولها اقربائها ومعارفها من موطنها ، كرمانشاه ، كان بيتنا يعلوه صوت لهجة الكرد الموزونة التي هي الشكل الاصيل للغة الفارسية (حسب رأيه طبعا) . انظرمنوجهر فرمانفرمائيان – الدم والنفط – مذكرات امير قاجاري – ترجمة مهدي حقيقت خواه الى الفارسية – انتشارات ققنوس . يذكر ان والد هذا الامير القاجاري هو الذي حاكم (ميرزا رضا كرماني) قاتل ناصر الدين شاه وحكم عليه بالاعدام .

، التزاوج بين الاسر الكردية والاسر الحاكمة ، كان اعتياديا في الدولة العثمانية ايضا ، يقول السلطان عبد الحميد الثاني ناصحا انور باشا ((وتعلم ايضا بان الغازي المشير اسماعيل باشا كان فردا عاديا في كردستان ، ولكنه بعد ان ابلى بلاء حسنا في الشرق ضد الروس فاني رقيته الى ارفع المناصب واخترت ابنه صهرا لنا)) انظر : اورخان محمد علي– السلطان عبد الحميد الثاني .

يذكر التاريخ ان ناصر الدين شاه اختار ابنا له من امرأة غير قاجارية تدعى (جيران خانم تجريشي) وليا للعهد ، وقتل الطفل ، فاتخذ ابنا آخر للمرأة نفسها ، فقتل ايضا ، كما قتلت والدته ، لذلك خشي ناصر الدين شاه من المؤامرات النسائية داخل قصره ، فاستبعد اكبر ابنائه من ولاية العهد ، وعهد بها الى مظفر الين لان والدته كانت قاجارية . النتيجة ان (عباس ميرزا) لم يكن يتعرض لفقدان فرصة تولي العرش بسبب عرق والدته ، وكان والده يريد تنصيبه وليا للعهد فعلا ومنحه لقب نائب السلطنة.

٢ -تيمور باشا خان الجلالي كان حاكم ماكو وليس خوي .

الوثيقة(٥٧)

رقم ٣٣

من مستر كوشن الى ايرل كرانفيل

١ نوفمبر ١٨٨٠

سيدي

يسعدني ان اعرض اني تسلمت رسالة الشهر الماضي لمقامكم .

حول موعد انعقاد معاهدة بين ايران وتركيا تباحثت مع كل السلطات التي عرفت ان المصلحة تقتضي التباحث معها .تحدثت عن مسالة الكرد مع (عاصم باشا) ، إلا انه لم يعر اهتماما يذكر بالموضوع . الان كتبت رسالة رسمية الى الباب العالي ويفترض ان يجيبوني عليها . لا اتصور ان استانبول تمانع انعقاد مثل هذه المعاهدة فالوزراء تحدثوا عن اهمية الموضوع ، لكن الحجة الوحيدة للباب العالي هو ان الكرد يخالفون دائما اوامر الشاه وإنهم في حالة (ثورة) دائمة .

التوقيع جورج.ج.كوشن

الوثيقة (٥٨)

رقم ٢١

من مستر تامسون الى ايرل كرانفيل

طهران في ١ نوفمبر ١٨٨٠

سيدي اشارة الى الرسائل السابقة حول تقدم الكرد الغوغائيين . يسعدني ان اعرض لمقامكم ان حكومة إيران تسلمت برقية من تبريز تفيد بانسحاب الكرد من ارومية . كذلك ظهرت خلافات بين رؤساء العشائر وزعمائها حول كيفية عقد معاهدة مع إيران .

التوقيع رونالد .ف . تامسون

الوثيقة(٥٩)

رقم ٢٣

من مستر تامسون الى ايرل كرانفيل

طهران في ٢نوفمبر ١٨٨٠

يسعدني ان اعرض لمقامكم ان شاه إيران المعظم له رغبة وإصرار في إجراء المحادثات مع (الباب العالي) حول السيطرة على الحدود التركية –الإيرانية وإنهاء التمرد الكردي . كذلك طلب الشاه المعظم من (الباب العالي) إقناع الشيخ عبيد الله للخروج من إيران والعودة الى تركيا .

في الآونة الأخيرة كتب الشيخ عبيد الله رسالة الى (عباس ميرزا)(١) أخ الشاه وطلب منه المساعدة في إنجاح الانتفاضة الكردية.

١ -، كان لمحمد الشاه زوجة تدعى (ملك جهان خانم) وله منها ابنه ناصر الدين الذي كان قد نصبه وليا للعهد ، وولدت له زوجته الثانية (خديجة خانم) ولدا أحبه الشاه كثيرا ولهذه المحبة سماه باسم أبيه (عباس ميرزا) الذي كان يعتبر بطلا قوميا ، وكان ناصر الدين يكبره بسبع او ثماني سنوات . بعد حين أراد الشاه نصب (عباس ميرزا) وليا للعهد بدل ناصر الدين ومنحه لقب (نائب السلطنة) ، فحقد عليه ناصر الدين كما حقدت عليه (ملك جهان) ، ولكن محمد شاه توفى قبل ان يسمي عباس ميرزا وليا للعهد ونصب ناصر الدين الشاه ملكا على ايران بمساعدة (امير كبير) الذي اصبح رئيسا للوزراء وزوجه ناصر الدين اخته ثم سقاه القهوة القاجارية الشهيرة فقضي عليه .

منذ الأيام الاولى أرادت ملك جهان (مهد عليا) وابنها ناصرا لدين الانتقام من عباس ميرزا وأمه خديجة فاستولوا على أموالهم وما لديهم من الذهب والمجوهرات وما شابه .كان ناصر الدين يشعر بضعفه لذلك كان يخشى ان يستولي على ملكه ويبحث عن الذرائع للإساءة اليه والى أمه ، وكان يروم قتلهما سرا .

في عام ١٨٥١ تعرض ناصر الدين شاه الى محاولة اغتيال وجرح على أثرها ، فحانت الفرصة للشاه وأمه ملك جهان لاتهام عباس ميرزا وأمه خديجة خانم ، أراد الشاه قتلهما ، بينما ارادت أمه تسميل عيونهما ولكن وساطة السفيرين البريطاني والروسي نجحت في ابعاد عباس ميرزا الذي نفي الى بغداد وبقى فيها ٢٦ عاما ثم ذهب الى استانبول وبقى هناك حتى عام ١٨٧٧ عندما قبل ناصرالدين شاه عودته الى ايران . لكنه وجد ان ناصر الدين لا يزال يضم في صدره الحقد ضده وانه قد يتهمه ويقتله فهرب الى اذربيجان ولم يعد الا بعد ان عفا عنه ناصر الدين عام ١٨٧٩ . لقد تحدث عباس ميرزا عن رسالة الشيخ عبيد الله في اكثر من موضع ،نورد هنا باختصار ما كتبه عباس ميرزا في مذكراته ((عندما قرأت الرسالة اصابني الارتعاش ، فمن ناحية خشيت ان يعلم بها خدمي ويصلوا الخبر بأية صورة الى الحكومة والشاه حيث كان رائجا في ايران رشوة الخدم وتكليفهم برفع المعلومات عن المخدوم .

من ناحية اخرى شعرت بالقلق ، ماذا ينبغي ان افعل ؟ هل يجب ، ومقابل كل الإساءة التي تلقيتها من ناصر الدين شاه ، ان اذهب وادعم الشيخ عبيد الله واستولي على تبريز بكتابة الرسائل ومن غير إراقة الدماء ومن هناك ابدأ الهجوم على طهران حيث يمكن الاستيلاء عليها بمساندة كل أولئك الذين تضرروا من ناصرالدين شاه؟ او لا يجب وبسبب محبة الوطن والدين والخبز والملح ان أقدم على خيانة وأتسبب في إراقة دماء الشيعة ؟ .

في حالة ذهابي ، كيف يجب ان اذهب ؟ كيف سأجتاز عشرون مرحلة دون ان يعرفني احد ويقبض علي في الطريق ؟ .وفي حالة البقاء ماذا ينبغي ان افعل حتى لا يعرف احد بأمر هؤلاء الرسولين وأتعرض انا الى البلاء ؟ .))

في الأخير وبعد صراع عنيف مع نفسه يقرر عباس ميرزا في صباح اليوم التالي إعلام الشاه بالخبر واعتقال الرسولين فيقول ((في الصباح ركبت وذهبت الى مجلس الشاه .. كان يجلس الى جانب أشجار النارنج ، قلت له هناك مسالة ، قال تفضل ماهي ؟ قلت اعرض امام الشاه إني لست شخصا خائنا ، ان كنت قد ذهبت الى استانبول ، يعرف الله ، ان السبب كان الجوع ، وان كنت قد ذهبت الى روسيا ، فالسبب كان الخوف ،والخوف من

الشاه ليس بعيب ، لكن لن تظهر مني خيانة .يوم امس جاءني فارسين من الكرد ، كانوا قد جاءوا من عند الشيخ عبيد الله وحملوا إلى رسالة من عنده يطلبني اليه للحرب . قال الشاه أين الرسالة ؟فناولته إياها، قال وأين الشخصين ؟ قلت هما في بيتي ...)) .ص١٤٠ يحصل عباس ميرزا على خاتم ذليل بقيمة ٢٠٠ تومان من هذه الوشاية ويفقد فرصة تولي العرش الى الابد .اما رسولا الشيخ عبيد الله فيحصلان على حكم بالسجن المؤبد.

الوثيقة(٦٠ (

رقم ٢٤

من ايرل كرانفيل الى كوشن

وزارة الخارجية ٢ نوفمبر ١٨٨٠

تسلمت رسالتكم المؤرخة في ١٢ اكتوبر ، كانت تشتمل على معلومات قيمة حول انتفاضة الكرد بزعامة الشيخ عبيد الله . اذا تقرر تشكيل هيئة اولية لمراقبة الحدود الإيرانية التركية ،اقترح ان يشترك فيها أيضا احد سفراء الحكومة السامية .

التوقيع كرانفيل

الوثيقة (٦١ (

رقم ٢٥

من مستر بلانكيت(١) الى ايرل كرانفيل

سان بطرسبورك ، ٤ نوفمبر ١٨٨٠

تفيد التقارير ان من المقرران تبعث الحكومة الروسية بقواتها الى اذربيجان لمعاونة الجيش الايراني في قمع انتفاضة الكرد .وقد وافق شاه إيران أيضا على الموضوع .يقال ان القوات الروسية قليلة العدد جدا واغلبها من حراس الحدود .

١ -السفير البريطاني في بلاط القيصر الروسي .

الوثيقة (٦٢)

رقم ٢٦

من ايرل كرانفيل الى مستر بلانكيت

وزارة الخارجية الساعة ٤ عصرا يوم ٦ نوفمبر ١٨٨٠

اشارة الى برقيتكم المؤرخة في ٤ نوفمبر ،يتوجب الاستفسار من الحكومة الروسية حول الموضوع والتحقق من صحة وعدم صحة الشائعات . استفساراتكم تتضمن اولا : هل ان عدد القوات الروسية هي في الحدود المبينة ام اكثر من ذلك ؟ ثانيا : هل ان هدف ارسال هذه القوات تقتصر فقط على قمع القوات الكردية ام ان لروسيا اهداف اخرى من وراء ذلك ؟ لا تنسوا ان الاجابة الدقيقة على الاسئلة مسألة استراتيجية جدا بالنسبة للحكومة .(١)

التوقيع كرانفيل

١ -كان القاجاريون إحدى القبائل السبع التي ساعدت أول ملوك الصفويين. نجح قائدهم آغا محمد خان في توحيد فروع القبيلة بالعنف والقتل، فقوي أمره واستطاع الاستيلاء على طهران وجعلها عاصمة لملكه .

تغلغل الإنجليز والروس في الشؤون الإيرانية بين عامي ١٨١٣– ١٨٢٨. فقد سلم القاجاريون القوقاز (جورجيا وأرمينيا وأذربيجان حالياً) إلى الروس في معاهدتين منفصلتين: معاهدة كلستان عام ١٨١٣، ومعاهدة تركمان جاي عام ١٨٢٨. وأرغم القاجاريون على سن قانون الامتيازات الأجنبية، والتي بموجبه أعفى جميع الرعايا الأجانب من المثول أمام القضاء الإيراني، الأمر الذي جعل الشعب الإيراني يشعر بالمذلة والإهانة. منذ ذلك الوقت وحتى مطلع القرن العشرين أصبحت إيران موزعة بين المصالح المتعارضة لروسيا وبريطانيا، فكانت روسيا تبني سياستها على أساس التوسع في آسيا وتطمع أن يكون لها ميناء في المياه الدافئة في الخليج، بينما سعت بريطانيا إلى السيطرة على الخليج وجميع الأراضي المجاورة للهند .

حكم محمد شاه حفيد فتح علي شاه، للفترة ١٨٣٤ –١٨٤٨ وحاولت روسيا في عهده خطب ود إيران حتى تتمكن من دعم نفوذها في ولايات القوقاز وتركستان .

حكم ناصر الدين شاه، ابن محمد شاه. ايران عام ١٨٤٨ وامتاز عهده الطويل بالعلاقات الودية مع روسيا، مما أثار بريطانيا وأعلنت الحرب على إيران وعجزت روسيا عن مساعدة إيران فاضطر ناصر الدين شاه إلى التسليم، وأبرمت معاهدة باريس عام ١٨٥٨، والتي بمقتضاها اعترفت إيران باستقلال أفغانستان، ومنحت المعاهدة امتيازات وحقوقاً تجارية لبريطانيا في إيران .

حصل البارون رويتر البريطاني عام ١٨٧٢على امتياز من ناصر شاه يعطي بريطانيا الحق في إنشاء السكك الحديدية وطرق المواصلات، واستغلال الثروة المعدنية والبترول سبعين سنة، كما أعطتها الحق في الإشراف على الأعمال الكمركية لمدة أربع وعشرين سنة .

كانت ايران في عهد ناصر الدين شاه قد قسمت الى منطقتي نفوذ ، منطقة الشمال وتتبع النفوذ الروسي ، والجنوب وتتبع النفوذ البريطاني ، لذلك كانت بريطانيا تعد زيادة النفوذ الروسي مسألة تخص استراتيجيتها.

الوثيقة (٦٣ (

رقم ٢٧

من مستر كوشن الى ايرل كرانفيل

استانبول ٤٥ ،٥ عصر يوم ٧ نوفمبر ١٨٨٠

اخبرت ان الترك شرعوا في اغلاق الحدود لمنع القوات الكردية من الورود داخل تركيا . تم ارسال تسع ارتال اسناد الى المناطق الحدودية .(١ (

١ -على عكس المعلومات التي ارسلها السفير البريطاني في استانبول الى وزارة خارجية بلاده ، لم تتعرض القوات العثمانية ابدا

لقوات الحركة عند انسحابها الى الاراضي العثمانية ، كما شجعت السكان المدنيين الكرد على الدخول الى اراضيها .

الوثيقة (٦٤ (

المرفق ٢ رقم ٥٦

من آبوت القنصل العام إلى ايرل كرانفيل

تبريز في ٧ نوفمبر ١٨٨٠

بالرجوع إلى رسالتنا السابقة والتي أرسلتها من أرومية ، يشرفني ان اعرض على مقامكم انه وبتاريخ ١٦ أكتوبر نقل (إقبال الدولة) معسكره إلى (باديلبو) لمراقبة التحركات العسكرية الكردية في (برادوست . (

احتل الكرد قلعة (اسماعيل اقا) الواقعة بين (برادوست) وسهل أرومية . فقد الايرانيون في غارة فاشلة مدفعين هاونين .

في ٢٠ أكتوبر أقام الشيخ معسكرا ضخما على جبل (سير) عند عودته من زيارة تفقدية في (نوحية) و (مه رگـه ڤـه ر) . قوات الشيخ وجيش نجله (صديق)والتي كانت تستقر قبل ذلك في (حيدرلو) تبلغ حوالي ٨٠٠٠ فارس مسلح . في اليوم الثاني أرسل الشيخ بمبعوثين لإبلاغ أرومية بوجوب الاستسلام . اصدر اقبال الدولة الذي كان قد عاد من (باديلبو) أمرا بالمقاومة واتخذت قواته مواقعها خلف جدران المدينة .

بدأت المعركة يوم ٢٢ أكتوبر،هاجم العدو المدينة من أطرافها الأربعة لكن محاولاته حتى يوم ٢٨ ظلت دون نتيجة ، مرة واحدة تقدم الكرد حتى بوابة (جرباش) إلا أنهم اضطروا للانسحاب بعد خسائرهم الكثيرة .

أهالي المدينة الذين كانوا قد قرروا الاستسلام لزموا الصمت امام أوامر إقبال الدولة الصارمة .

وجدت الفرصة لإبلاغ المسيحيين في المدينة ضمانات الشيخ بعدم إلحاق أي أذى بهم .

يوم ٢٨ أكتوبر تركت أرومية برفقة الحارس الخاص الذي زودني به الشيخ وقررت الذهاب إلى تبريز عن طريق (مه رگـه ڤـه ر) و (اشنوية) و (سولدوز) ومهاباد . كان الشيخ قد قال لي سابقا ان ليس من المصلحة العبور من (سلماس) لان صديق نجل الشيخ يستعد لمقابلة قوات (تيمور باشا خان . (

عندما تركت أرومية كان الشيخ يقيم في جبل (سير) ويحيط به ٦٠٠٠ فارس ، كتب لي رسالة إلى (الشيخ عبدالقادر)حول الاعتناء بي وهناك استقبلوني بحرارة .

الجيش الكردي في مهاباد لم يكن عدده يزيد عن ١٥٠٠ شخص لان عشائر كثيرة وبعد الاستيلاء على غنائم وافرة عادت إلى محل سكناها .

كانت المناطق التي تقع على ضفاف نهر (تاتاو) و (جغتو) قد أصابها الدمار بشكل تام ، كانت قد أحرقت ٢٠٠ قرية بالكامل كما تشرد حوالي ١٠٠٠٠ شخص .

من مشاهداتي توصلت إلى ان ٢٠٠٠ إيراني قد قتلوا في مياندواو ، من ضمنهم ٣٠ شخص ارمني و٥٠ شخص يهودي ، من جانب آخر كان ٩٠ شخص ارمني قد جاءوا هنا من قرية (تاجر باشيان) تحت الحراسة قرب مهاباد .

من مجموع ٣٣٠ يهودي كان ١٢ شخص منهم قد بقي على قيد الحياة وعدد كبير منهم كان يعيش في الأسر.(١ (

من هناك وعلى طول المسيرة كنت تحت حماية الشيخ لذلك كان يجب عليَ الموافقة على أية خطوة ترتب لي ، أعلمني الشيخ انه خصص ٣٠٠ فارس لمرافقتي حتى أصل قرب معسكر الايرانيين وعلى هذه الصورة تركت (مهاباد . (

كان يرافقني (همزة آغا) زعيم عشيرة منكور وكذلك (عبد الله خان زرزي وشقيقه (ابراهيم خان) وعدد من رؤساء العشائر الأخرى ، عند وصولنا (جليك) استأذن مني رؤساء العشائر وطلبوا إمهالهم وأصدروا أمر إشعال عدد من القرى .

على طول المسيرة جمعت ٣٠ إيرانيا من القرى الواقعة على الطريق، أخذتهم معي إلى (بناب .(

يوم الثالث من نوفمبر وصلت معسكر الايرانيين في بناب .

يوم ٤ نوفمبر وصل من طهران القطعات العسكرية التي كان يقودها (حشمت الدولة) إلى (سينكلج . (

القوة التي وصلت من طهران كنت تشمل ٢٠٠٠٠ جندي وعشرين قطعة مدفعية و١٢ مدفع هاون .في معسكر الايرانيين أعلمني القائد العام ان (تيمور باشا خان) قد هزم (الشيخ صديق) في معركة على طريق يقع بين (سلماس و (أرومية . (

كان (المار يوسف مطراني) قد انضم إلى قوات الشيخ في أرومية لمحاربة الايرانيين .
كما ان الشيخ كان قد استقبل ٣٠٠ شخص نسطو ري في مقره ، كانت الفرقة الموسيقية لجيش الشيخ تتألف بالتمام من النسطوريين .
اليوم التقيت بالقائد العام (٢)، قال لي ، اعتقد ان تيمور باشا خان قد نجح في دفع الكرد إلى الوراء ، يجب ان أسرع في الذهاب إلى مهاباد .
التوقيع ويليام .ج . آبوت

١ -لا يبين القنصل البريطاني آبوت ، الجهة التي تسببت في مقتل اليهود ، كان الجيش الايراني في تقدمه ينتقم من الاقليات الدينية

وعموم الكرد ، هذه الوثائق تبين بوضوح الاعمال الانتقامية للجيش الايراني في مناطق اخرى وخاصة انتقامه من

المسيحيين . من جانب اخر يجب القول ان قوات الشيخ عبد القادر انتقمت من اهالي مياندواو وقضت دون رحمة على بعض

الاهلين فيها انتقاما لمقتل خال الشيخ عبد القادر ، وما كان عليها ان تفعل ذلك ابدا . لقد تضررت الحركة كثيرا من هذه

الاعمال العدوانية غير المبررة .

٢ -تكشف بعض المصادر القاجارية انه وعلى الرغم من الكرم والضيافة التي احاط بها الشيخ عبيد الله ، القنصل البريطاني –

ابوت – الا انه قدم معلومات استخبارية هامة عن قوات الكرد عند لقائه القائد العام للجيش القاجاري . فيما تتهمه مصادر

قاجارية اخرى انه حاول ثني اقبال الدولة عن مقاومة قوات الشيخ وطلب منه تسليم ارومية الى هذه القوات .

الوثيقة (٦٦)
رقم ٢٨

من مستر بلانكيت الى ايرل كرانفيل

سان بترسبورك ٨ نوفمبر ١٨٨٠

سيدي

افتخر باني استلمت صباح اليوم برقية سيادتكم المؤرخة في ٦ نوفمبر. لان اليوم يصادف الاحد لا استطيع الالتقاء مع(بارون جوميني).([1] (

تحدثت جريدة (بيريك) في مقالها بالتفصيل عن طلب شاه ايران ارسال القوات الروسية الى اذربيجان لمساعدة القوات الايرانية في القضاء على المتمردين الكرد .

)بيريك) في ختام مقالها ذكرت ان روسيا وفي حالة عدم قدرة ايران على السيطرة على المتمردين ستقدم فقط المساعدات المادية . اقدم ترجمة مقال جريدة (بيريك) مرفقا مع هذه البرقية .

[1] -وزير الخارجية الروسية . وفي بعض المصادر مستشار في الخارجية الروسية .

مرفق الوثيقة ٢٨

اقتباس من جريدة (بيريك (

)ترجمة) سان بتروسبورك ٧ نوفمبر ١٨٨٠

الاضطرابات في ايران– جريدة (بيريك) وردت اخبار مثيرة من ايران التي تحادد كل من افغانستان وتركيا وروسيا . على اطراف الحدود الايرانية – التركية الروسية ، يعيش الكرد الذين يبحثون عن تقوية موطئ اقدامهم . الكرد وارمن تركيا كانوا على الدوام في صراع ومنازعات .

دلائل قوية تشير الى حدوث أزمات قومية في الامبراطورية العثمانية وبصورة خاصة حركة العرب .

الكرد انتفضوا ضد ايران ايضا . هل للترك يد في ما يجري ؟ هل ان الباب العالي يبحث عن خطة خدعة لتفريغ معاهدة مؤتمر برلين ([1]) حول الارمن من مضمونها ؟ من المحتمل ان الدبلوماسية التركية ترغب في الاستفادة من حركة الكرد في شرق الامبراطورية وداخل ايران

لتكرار تجربتها الموفقة في سوء الاستفادة من (الالبانيين) مقابل (منتينيكرو) ، يتوقع ان تنكشف الاجابة عن هذه الاستفسارات قريبا .

على امتداد السنوات ١٨٤٤ وحتى ١٨٥٣ كان هناك توافق تام بين دول لندن وبترسبورك حول ايران رغم ان حرب القرم تسبب في غياب التنسيق . اما اليوم فان الارضية مناسبة لتعاون البلدين حول موضوع ايران .

علاقات وصلات الصداقة بين ايران وروسيا وفرت للدولة الايرانية فرصة طلب المساعدة من روسيا وارسال القوات الى اذربيجان للقضاء على حركة الكرد . لكن يحتمل ان لا يحتاج الامر الى التدخل الروسي والتقارير الواردة من مواقع الدولة الروسية تؤكد هذا الاحتمال.

١ -كانت الدولة العثمانية قد وقعت على معاهدة (سان ستيفانو) مع الامبراطورية الروسية في ٢ مارس ١٨٧٨ مرغمة بعد ان دخلت قطع الاسطول الروسي بحر (مرمرة) واستقرت قبالة العاصمة (استانبول) في جزيرة (بيوك ادة) وهددت بالدخول الى العاصمة ، لكن تهديد بريطانيا بالدخول في الحرب منع الروس من التقدم نحو العاصمة الاسلامية التي كان السلطان محمد الفاتح قد ضمها حربا الى ممتلكاته عام ١٤٥٣ م .

ويقال ان وزير الخارجية العثمانية وقع المعاهدة وهو يبكي ، ورسم فنان روسي صورة الوزير الباكية والتي قيل ان السلطان كان يحتفظ بها . رأت الدول الاوربية ان روسيا بحصولها على كل تلك المكاسب من المعاهدة قد اخلت بالتوازن الدولي ، فأجمعت الدول الاوروبية على استبدالها بمعاهدة برلين ، ليس لاعادة الحقوق العثمانية او إنصافها ، إنما لاعادة توزيع الأسلاب ، عقدت المعاهدة في برلين برئاسة المستشار الألماني الشهير (بسمارك) في ١٣ حزيران ١٨٧٨ ، ولاحظ بسمارك دموع وزير الخارجية العثماني (صفوت باشا) فقال له (بدل ان تبكوا كالنساء ، كان عليكم الدفاع عن حقوقكم كالرجال) ولم يكن بسمارك محقا ، فقد دافع العثمانيون ما أمكنهم ، لكن الدولة كانت في ضعف عام ولم يكن بمقدور الشعوب العثمانية تحقيق النصر في ظروف دولة ضعيفة .

صدرت معاهدة برلين في ٦٤ مادة ومنها ،١- أعيدت مقدونيا الى الدولة العثمانية بعد ان كانت قد منحت الى بلغاريا . ٢- قسمت بلغاريا الى قسمين وظلت تحت سيادة السلطان مع

دفعها ضريبة سنوية الى الباب العالي مقابل الاستقلال الذاتي .٣- أعطيت البوسنة والهرسك وبني بازار الى النمسا ،٤- أعطيت بساربيا في البلقان الى روسيا واعطي لها قارس واردهان في الاناضول ، واعيدت بايزيد الى الدولة العثمانية ، ٥-اعطيت منطقة قطور الى ايران ،اعطيت تسالية الى اليونان ،٦- وكانت حصة بريطانيا جزيرة قبرص . منحت بلغاريا والصرب والجبل الاسود الاستقلال . اما بشان الارمن فقد قال مكرديج خريميان (خريميان هايريك) الذي كان رئيساً للوفد الأرمني الى مؤتمر برلين لأبناء شعبه: "لقد طبخت الحرية في برلين، ولكننا لم نتمكن من أكلها بملعقة من الورق. لا ترجوا يا أولادي أي أمل من الأجانب ودبروا اموركم بانفسكم)). طلبت المعاهدة في المادة ٦١ الاعتراف بحقوق الارمن ، لكن العجيب ان المعاهدة اوجبت على الدولة العثمانية منع الكرد والجركس من الاعتداء على الارمن . المصدر ، اورخان محمد علي- السلطان عبد الحميد الثاني - العراق - ١٩٨٧ - ص ١٣٨ وما بعدها.

الوثيقة (٦٧ (

رقم ٣٠

من مستر تامسون الى ايرل كرانفيل

طهران في ٨ نوفمبر ١٨٨٠

سيدي

الايرانيون لا زالوا يحتفظون باروميه والحرب لا تزال دائرة ، لكن على خلاف ادعاءات المصادر الايرانية الرسمية لم ينسحب الكرد . احرزت القوات الايرانية نصرا في (بناب)([1]) وقتل ٣٠٠ مسلح كردي اثناء المعارك .

التوقيع رونالد.ف.تامسون

[1] -بناب مدينة شرق مهاباد تقع على طريق تبريز ،حدثت فيها معارك عنيفة .

الوثيقة(٦٨ (

رقم ٣١

من مستر تامسون الى ايرل كرانفيل

طهران في ٨ نوفمبر

سيدي

اشارة الى البرقية السابقة حول انتفاضة كرد اذربيجان . يسعدني ان اعرض لمقامكم ان الحكومة الايرانية تأمل حاليا عن طريق المباحثات وايجاد الانشقاقات ضرب وحدة الكرد .ترد الاخبار من معسكر الكرد انه وبسبب بروز انشقاق، غادر بعض رؤساء العشائر من عند الشيخ ويريدون إتباع شاه ايران مجددا .([1])

التوقيع رونالد .ف.تامسون

[1] -قبل ان يدخل اعتماد السلطنة قائد جيش اذربيجان في اية معركة مع قوات الكرد ، تمكن من شراء ذمم العديد من رؤساء

العشائر وزعماء الكرد ، ومنهم (كولابي اغا ديبوكري) و (قادر اغا مكري) الذي انفصل عنه ابنه امين اغا مع مجموعة

كبيرة من فرسان موكري وبقى وفيا لقوات الحركة ، وكذلك انضم الى معسكر القاجاريين (محمد اغا مامش) وعشيرة قره

باباخ و (خان بابا خان الموكري) الذي نصبه الشيخ عبد القادر حاكما على مهاباد، وقتله الجنود الايرانيين بعد استسلامه بيوم

واحد .

الوثيقة(٦٩)

رقم ٣٢

من مستر بلانكيت الى ايرل كرانفيل

سان بترسبورك في ٨نوفمبر ١٨٨٠

سيدي

تنفيذا لأوامر مقامكم قمت صباح اليوم بزيارة وزارة الأمور الخارجية الروسية حتى احصل عن طريق (بارون جوميني) خبر صحة أو عدم صحة قرار الحكومة الروسية بإرسال القوات الى اذربيجان .

كان البارون في تلك الأثناء في اجتماع ولكن بمجرد علمه بمجيئي ترك الاجتماع واستقبلني بحرارة . قال لي بارون ان الشاه وعن طريق الوزير المفوض لروسيا في طهران طلب ارسال القوات .

نتيجة هذا الطلب وافق الإمبراطور فورا ولكنه أكد وجوب ان لا تدخل القوات الروسية الأراضي التركية في مطاردتها للكرد .

قال بارون في معرض حديثه انه وبناء على تحسن الوضع وتغيير معادلة الحرب لصالح القوات الايرانية فانه لا يرى مبررا لإرسال القوات الروسية . واظهر عدم معرفته بالعدد الاحتمالي للقوات الروسية التي تقرر إرسالها الى ايران .

التوقيع ف.ر.بلان (

الوثيقة ٧٠

مرفق ١ رقم ٨٤

من (همزة آغا) منكور إلى (الشيخ عبيد الله (

)الترجمة (

احارب على مدى يومين في منطقة (بناب) ، نحاصر المدينة من اطرافها الأربعة حتى لا يتمكن احد من الفرار من القلعة .

أرجو الله العلي ان يفرق العدو سريعا مثل بذور الخشخاش .

أرجو من مقامكم الرفيع وبالسرعة الممكنة إرسال ١٠٠٠ مقاتل وما أمكن من المعدات إلى المنطقة .

)ملاحظة ، الاصطلاحات المستخدمة تخص تلك التي يخاطب بها ملك دولة) .(١ (

[1] -الملاحظة مدرجة في نص البرقية .

الوثيقة (71[1])

من الشيخ عبد القادر إلى الشيخ عبيد الله

تشرفت باستلام رسالة مقامكم والتي أرسلتموها مع (الملا حسن) ، سررت كثيرا لخبر محاصرة أرومية .

غنمت مدفعي هاون ، انتصر جيش المسلمين وتحرر سكان أرومية من ظلم الاعداء ، أرجو الله ان يمن علينا بالفتح الكبير .

أرسلت ٢٠٠٠ فارس عند مقامكم ليكونوا في خدمتكم ليل نهار ،([1]) يوجد لدي جيش صغير من أتباع (خان بها خان) و (همزة آغا) وبعض العشائر الاخرى .

العدو يقابلنا وحمل عليهم (گـل علي آغا) ، أرجو من مقامكم إرسال ١٠٠٠ فارس والمعدات الكافية بعد الدخول إلى أرومية .

أرجو ان تشرفنا بحضوركم بأسرع وقت .

[1] -الفرسان الذين ارسلهم الشيخ عبد القادر هم من اتباع محمد اغا مامش والقره باباخ ، لم يكن عبد القادر مطمئنا منهم ، كما

تفرق عنه الكثير من رؤساء العشائر لذلك طلب المعونة من والده . انه بتحدث عن جيش صغير بعد ان كان بمعيته

٥٠٠٠٠-٦٠٠٠٠ مقاتل .

الوثيقة(72[1])

رسالة (غير موقعة) إلى الشيخ عبيد الله

الأوامر المطاعة لمقامكم نفذت بكل دقة ، العدو يهرب من أمامنا بهمة الشيخ الفاتح صاحب الجلال .

من المحال ان يقصر بشأننا مقامكم العالي العادل .

المزارع أمست دون الحراس ، مخازن المدينة نهبت ، أرجو ان لا يتهم جيش الاسلام بسوء الاستفادة ، أرجو الله ان يديم فتوحات مقامكم الشامخ .

أرجو أمركم بإرسال ٢٠ إلى ٣٠ شخص لحراسة أملاكي وأموالي .

الوثيقة (٧٣)

من عبد القادر إلى الشيخ عبيد الله

ان سبب هزيمتي في (بناب) هو تعاون بعض العشائر مع الحكومة . استمرت الحرب نهارين وليلتين .

من المقرر ان أعود إلى (مياندوآو) لتأديب عشيرة (جار دولي) ، العديد من رؤساء العشائر عزفوا لحنا شاذا .

أرى من الضروري إصدار أمر اعتقال (جهان خان قره بابك) و (إسماعيل آغا حاجي خوش) حتى يكونا عبرة لغيرهما .

ضبط العشائر التي بإمرتي أصبح صعبا جدا .

الوثيقة (٧٤)

من الكساندر رينارت الخادم الفرنسي إلى الشيخ

قبل عدة أعوام ألطف مقامكم علينا وقبلتموني برفقتكم .

الان املك إحدى القرى التي يسكن قسما منها المسلمون والقسم الأخر يسكنه المسيحيون ، لا يوجد حتى شيعي واحد بيننا .

أرجو توجيه رسالة إلى أهالي المنطقة لتجنب إلحاق الضرر بجيش المسلمين .

جميعنا من رعاياك المخلصين .

الوثيقة (٧٥)

رقم ٣٤

من مستر تامسون الى ايرل كرانفيل

طهران ٩ نوفمبر ١٨٨٠

سيدي بالإشارة الى الرسائل السابقة حول انتفاضة الكرد، اعرض ان (اقبال الدولة) ([١]) يقول في تقريره الى الحكومة الايرانية انه تمكن من دفع الكرد بقيادة الشيخ عبيد الله من (سير) ([٢]) الى قرية (اسماعيل كلاسي) . تقع هذه القرية على بعد ١٠ أميال من ارومية وبالقرب من (روه) و (مه رگـه ڤـه ر) على الشريط الحدودي مع تركيا.

التوقيع رونالد .ف.تامسون

١ -اقبال الدولة كان حاكم لاورمية .

٢ -جبل سير يقع غرب اورمية .

الوثيقة (٧٦)

رقم ٧٢

من كابيتان كلايتون الى ميجر تروتر

وان ، ٩ نوفمبر ١٨٨٠

يوم ٦ نوفمبر أرسلت برقية الى السفير ، جاء فيها ان الشيخ عبيد الله قد احتل أرومية ، في ٧ نوفمبر أرسلت برقية أخرى الى السفير قلت فيها ان القوات الإيرانية استعادت أرومية .

اليوم أعلمني (سامح اقا) ان الشيخ لم يستولي أبدا على أرومية إلا انه حاصر المدينة بشكل كامل خلال نصف ساعة ولكنه انسحب امام الهجوم الايراني .

الترك الان في معرض الاتهام بتحريك الشيخ للقيام بانتفاضته ،

يعتقد ان صداقة الكرد الايرانيين و (الزازا) كان عمل رغبة الشيخ في التفاوض مع الترك .

يقال ان الشيخ عبد القادر هو الاخر قد انسحب . سرت شائعة يوم أمس انه قد قتل إثناء المعارك ولكن لم يتم تأكيد الخبر من أي مصدر .

يعتقد ان التحركات العسكرية الكردية قد وصلت نهايتها .

بصدد الأوضاع الحالية ، يجب ان أشير الى استمرار الإيرانيين في نهب قرى المنطقة الكردية وان كان العامل الأكبر هو تمرد الكرد أنفسهم . طمأنني (سامح باشا) انه يفعل كل ما يستطيع لمنع إيران من تكرار إجراءاتها .

التوقيع ايميلياس كلايتون

الوثيقة (٧٧)

رقم ٣٥

من ايرل كرانفيل الى مستر بلانكيت

وزارة الخارجية في ٩ نوفمبر ١٨٨٠

اليوم جاء سفير روسيا لمقابلتي وتحدث عن هجوم المجموعات الكردية داخل الاراضي الايرانية . قال (الأمير بانف) ان شاه ايران طلب المساعدة من الامبراطورالروسي الا ان الامبراطور يعارض ارسال القوات داخل الاراضي الايرانية واكتفى فقط بنشر بعض ارتال قوات الفرسان على حدود ايران . ارسلت لكم برقية بشأن الموضوع اعلاه .

التوقيع كرانفيل

الوثيقة (٧٨)

رقم ٤٠

من مستر كوشن الى ايرل كرانفيل

استانبول ٩ نوفمبر ١٨٨٠

سيدي

يسعدني ان ارفق لمقامكم رسالتين من القائم بإعمال القنصل (كلايتون) الى (ميجر تروتر) حول مسالة الكرد . انا اتابع مسالة الكرد بدقة ، لكن الحصول على معلومات دقيقة حول

الموضوع أمر معقد ، على أية حال احاول على مدى الايام القليلة القادمة ان ارفع لمقامكم المعلومات عن الموضوع .

التوقيع جورج.ج . كوشن

الوثيقة (٧٩)

رقم٥٥

من القنصل العام آبوت الى ايرل كرانفيل

تبريز ، ١١ نوفمبر ١٨٨٠

سيدي

افتخر بان أقدم تقرير عن وضع المسيحيين النسطوريين في أرومية ، والذي كتبته في زيارتي الأخيرة الى المنطقة ، مرفقا مع هذه الرسالة ، أرجو ان ينال رضاكم .

التوقيع ويليام .ج . آبوت

الوثيقة (٨٠)

مرفق رقم ٥٥

من اجل دراسة حياة النسطوريين المسيحيين ومعرفة الواقع الذي يعيشونه وعلاقاتهم مع المسلمين وكيفية اخذ الضرائب منهم والى ذلك من الأمور يجب الحصول على معلومات وافية .

سهل أرومية ، وهو يضم مدينة بنفس الاسم ، يمتد لمسافة ٥٠ ميل من الشمال الى الجنوب . تقع بحيرة أرومية في الشرق وسعتها ٣٠٠ كيلو متر مربع ، تتوزع على سهل أرومية حوالي ٥٠٠ قرية منها ١٠٠ قرية تقريبا يسكنها المسيحيون النسطوريين والبقية يسكنها المسلمون الشيعة ، كما ان هناك سكان من السنة أيضا .

هناك ثلاثة انهر كبيرة تنبع من الجبال المجاورة وتجري في السهل نحو أرومية ، وهي (جهر جاي) و (نزلو جاي) و (براندوز جاي . (

سهل أرومية جميل ومخضر لحد يمكن تسميته ب (جنة إيران .)

اكبر عشائر المنطقة تدعى عشيرة (افشار) وهي شيعية المذهب .(١)

نظام الضريبة والخراج يدعى (كورال) ويعني (جد وخذ)، الأموال التي تجبى هي :

ضريبة العائلة المسلمة ٥ قران

ضريبة المسيحيين ٨ قران

الضريبة على المواشي والحيوانات ضريبة متساوية

الجاموس ٣ قران ، الثور ١٠/١ قران ، المهر ٣ قران ، النعجة ١٠ شاهي ، الحمير ١٠/١ قران .

المسيحيون فوق سن ١٥ سنة ، وبدل الخدمة تحت العلم ، يدفعون ٥ قران في السنة .

أجريت تحقيقات مفصلة عن سبب دفع العائلات المسيحية القرانين الإضافيين بالنسبة الى ضريبة العائلات المسلمة لكني لم أتوصل الى نتيجة .

حول سلسلة المراتب المالية تأتي الرعية مسؤولة امام المالك والمالك مسؤول امام الحكومة ، الضرائب والرسوم تجبى نقدا أو بأية صورة تحددها الحكومة وتستوفي بشكل سنوي .

بالنسبة للحكومة ما هو مهم هو دقة مقدار الأموال التي حددت و لا يهمها ان كان المال قد استوفى مقاديرها بصورة عادلة أو لا .

بالقرب من مدرسة الامريكيين حيث كانت محل إقامتي تقع قريتان ، احدهما للمسلمين والثانية للمسيحيين ، تعيش في كل منهما حوالي خمسة عشر عائلة ولكل منها مالك .

نظام الملكية الزراعية كان على شكل ان يزود المالك البذور للفلاحين وفي موسم الحصاد يدفع سهم واحد الى الفلاح ، حاصل السنة يبلغ حوالي ١٥ خروار(٢) والدولة تستوفي ٥ قران عن كل خروار حنطة ، الضريبة المتحققة تبلغ ما مجموعه ٢٥ تومان في السنة .

الكثير من الملاكين يتعاملون بإجحاف مع المسيحيين، يزودون المسلمين ببذور أكثر ولكن الضريبة متساوية، في بعض الأحيان يمنح المالك قطعة ارض زراعية للمزارعين حتى يستفيد من محاصيلها لتحسين معيشته بينما يحرم المسيحيين منها .

في سهل أرومية وجدت بعض القرى عن قرب وكان سكانها مسيحيون كما كان سكان عدد منها مسلمون .

الفلاحون المسيحيون يعيشون في حالة رفاه أكثر من نظرائهم المسلمين. ولكن ولكونهم أقلية ليس لهم حيلة تجاه المالك المستبد .

عندما كنت في قرية (ارشادي) التي تديرها الدولة وفق نظام (كورال) سمعت عن ظلم المالك فأوصلت الشكوى مباشرة الى حاكم أرومية الذي وبخ المالك وهدده بفصله ومعاقبته .

بقيت في قرية (كوك تبة) لعدة أيام وهي من القرى المتطورة في سهل أرومية ، في يوم الأحد أديت الصلاة في كنيسة النسطوريين ، كان هناك جمع غفير من النسطوريين يشمل الرجال والنساء والأطفال يشتركون في أداء الشعائر الدينية ، بعد الصلاة تحدثت إليهم بالتركية وأبلغتهم التحيات الحارة من ملكة الانكليز الى المسيحيين في المنطقة ، طلبت منهم ان يكونوا رعايا جيدين لشاه إيران وأظهرت الأمل في تحسن وضع المسيحيين يوما بعد يوم في ظل العلاقات الجيدة بين إيران وانكلترا .

أقول بأسف عميق انه وفي بعض القرى الواقعة جانب نهر (نزلو جاي) يجبر المسلمون والمسيحيون على عمل السخرة .وحتى أنهم يتعرضون الى الضرب في أحيان عديدة ، ووضع المسلمين أسوء من المسيحيين لان المسيحيين وباقتراح من المبشرين الامريكيين قد أقاموا هيئة للدفاع عن حقوقهم ويتسلمون مساعدات جيدة من أمريكا وانكلترا .

أما الكرد فان وضعهم وخيم جدا ، ليس لهم أي ظهير ، والحكومة أيضا ، ولأنها تنظر إليهم بعين الغرباء ،تضاعف بتصرفاتها الظلم الواقع عليهم .

أصاب الخراب العديد من القرى الكردية ، ان الأجساد النحيفة والوجوه المصفرة للقرويين الكرد دليل قاطع على معاناتهم . ان شكل النظام الإقطاعي السائد في المنطقة يتسبب دائما في وجود مالك من غير ضمير على رأس سلطة القرار وهو لا يعرف معنى للإنسانية .

يهتم المالك أبدا بتأمين مقدار الخراج السنوي أما تقدير الإنسانية فانه مجرد خيال .

في بعض الأوقات وبسبب فتاوي المراجع ، يمتنع المسلمون من شراء بضائع المسيحيين .

الكرد يعيشون وضعا أكثر وخامة بمرات ذلك لان الكرد يتعرضون لهجمات إيران ، وأملاكهم وممتلكاتهم دائما مهددة بالفناء .

لا بأس ان أقدم توضيحات مختصرة عن قانون (الاسلام الجديد) ،بموجب هذا القانون إذا أصبح شخص مسيحي مسلما فانه يتملك كل أموال أسرته ، حصل كثيرا ان يخدع شاب مسلم فتاة مسيحية وبالادعاء انها أصبحت مسلمة يطلب الأموال والممتلكات من عائلتها .

يجب العمل كثيرا لإلغاء هذا القانون الذي يهين مقدساتنا بصورة علنية ، هذا القانون ينقض أيضا العدالة والإنسانية والمساواة . أتصور ان الحكومة الإيرانية ستوافق على إلغاء هذا القانون غير الإنساني إذا قدمت لها مقترحات بهذا الصدد .

يجب التفرقة بين الدولة الإيرانية وبعض العشائر العاصية . رأيت لعدة مرات انه وعندما يصل الأمر الى القضاء يحكم القاضي بإعادة الفتاة الى اسرتها ويفرض غرامة على المتهم . احدى هذه المحاكم حكمت بحبس المتهم لثلاثة أسابيع وكذلك بأخذ تعهد منه بان لا يعود الى مثل هذه الأمور بعد إطلاق سراحه .

في المحاكم الإيرانية لا تقبل شهادة المسيحي ضد المسلم . الوضع هو نفسه في تركيا ولكن ولان القانون التركي ينص على المساواة بين الأقوام يمكن الاستفادة من هذا القانون في حالا ت الضرورة ومنع إضاعة الحقوق .

في إيران غالبا لا يتم الاعتراف بحقوق المسيحيين واليهود ومن واجب انكلترا ان تطلب من إيران معاملة الأقليات بصورة أفضل .

فيما سبق قلت ان النسطوريين وبدل الخدمة العسكرية يغرمون بمبلغ معين ، أخيرا شرعت الحكومة قانونا يلزم كذلك النسطوريين بخدمة العلم ويساقون الى المجموعات الموسيقية في وحدات عسكرية ولان الجنود المسلمين والنسطوريين ينامون في مكان مشترك تبرز دائما الخلافات بينهم ودائما يصبح المسيحي مغبونا .

يسافر النسطوريون على الأقل مرة واحدة في السنة الى روسيا .

البعض منهم يبحثون عن عمل في بتليس أو في مناطق القفقاس الاخرى ، لكن العديد منهم يذهبون الى موسكو و بترسبورك للتسول . من الممكن ان لا يوجد شعب في العالم مثل

النسطوريين يتخذ من التسول مهنة له . في كل عام يذهب ٥٠٠٠ نسطوري الى روسيا منهم ٣٠٠ الى ٥٠٠ يذهبون للتسول ، والبقية للبحث عن عمل . وارد التسول السنوي يبلغ ٤٠٠٠ ليرة ويبلغ وارد العمل ١٠٠،٠٠٠ ليرة ، النسطوريون وعند عودتهم من روسيا يخسرون الكثير من الأموال ، يعد موظفو الكمارك ، الكرد ، الحراس الحكوميون ، قطاع الطرق من الشركاء الدائمين للنسطورين .

يعمل المبشرون الامريكيون والنسطوريون على تحسين وضع المسيحيين في سهل أرومية .

العاملون في الدولة الإيرانية يحترمون الشعائر الدينية المسيحية ولا يتعرضون لها .

ارفع التقارير بصدد مواضيع عديدة الى الوزير المفوض للحكومة السامية ومن حسن الحظ يتم التعامل معها بايجابية .

أقام المبشرون الأمريكيون في كل القرى المسيحية المدارس والكنائس وتم تعيين معلم واحد في كل مدرسة ، يقع منام ومقام المبشرين في اطراف القرى . تعليم النسطوريين يتقدم بسرعة ، تدريس العلوم الدينية واللغات الانكلوساكسونية جزء إجباري في نظام التعليم . الحكومة الإيرانية أيضا تقدم تسهيلات بصدد أمور النسطوريين . عصر النور والسلام في الطريق .

تبريز ، ١١ نوفمبر ١٨٨٠

التوقيع ويليام .ج. آبوت

١ -قبيلة افشار:هي احدى القبائل الكبيرة التي ساهمت في انشاء الدولة الصفوية ، وقد استوطنت في اورمية واستولت على الكثير

من الاراضي والممتلكات .

٢ -خروار ، وزن مقداره ٣٠٠ كيلو غرام .

الوثيقة(٨١)

رقم ٣٦

من مستر تامسون الى ايرل كرانفيل

طهران في ١٢ نوفمبر ١٨٨٠

سيدي

يسعدني ان ابلغ مقامكم انني تسلمت يوم أمس رسالة من الشاه عن طريق (ميرزا سعيد خان) ([١]) وقد اشار فيها الى جهودكم المؤثرة في ترغيب السلطان العثماني بالتعاون مع ايران للقضاء على حركة الكرد. يقول المعظم في رسالته مع انه تم السيطرة على الحركة الا ان هناك مخاوف ان يكون زعمائها قد هربوا الى داخل الاراضي الروسية .

شددّ الشاه على وجوب تشديد جهود مقامكم في الضغط على السلطان العثماني للتعاون مع ايران واعتقال الشيخ عبيد الله وأبناءه وجميع الغوغائيين الذين التجئوا الى تركية ومحاسبتهم بشدة . في نظر الشاه ان تعاونا مشتركا للطرفين يمكن ان يؤدي الى اجتثاث حركة الكرد .

التوقيع رونالد .ف . تامسون

[١] -وزير الخارجية للحكومة القاجارية .

الوثيقة (٨٢ (

رقم ٣٧

من مستر تامسون الى ايرل كرانفيل

طهران في ١٢ نوفمبر ١٨٨٠

سيدي

افتخر باطلاع مقامكم على ان خبر الموت المفاجئ ل (حشمت الدولة ميرزا) الذي عين أخيرا من قبل طهران لقيادة القوات المشتركة في القضاء على الكرد ، وصل قبل ساعات الى طهران .

يوم أمس تسلمت برقية من الحكومة الإيرانية بتوقيع (المشير حسين خان) يفيد بتطهير تام لمدينة (مهاباد) من قبل القوات التي يقودها (اعتماد السلطنة) وفرار نجل الشيخ عبيد الله وهمزة آغا من رؤساء التمرد وان القوات الإيرانية تتعقبهم . إحدى الفصائل الكردية

المتمردة واجهت مقاومة عنيفة من القوات الإيرانية عند انسحابها الى الحدود ومحاولتها الدخول الى تركيا فاضطرت الى الفرار للمرتفعات المجاورة .

خسائر الكرد كانت ٢٠٠ فرد .

الوثيقة(٨٣)

رقم ٣٨

من مستر كوشن الى ايرل كرانفيل

١٣ نوفمبر ١٨٨٠

اسألكم ان كنتم تأذنون لي، للطلب من الباب العالي اعتقال الشيخ عبيد الله وأنجاله ومعاقبتهم عبرة للآخرين ؟ طبعا اعتقد شخصيا ان تجاوز (الباب العالي) في موضوع الشيخ وأنجاله سيشعل نار ثورة عامة وعارمة في كردستان .

الوثيقة (٨٤)

رقم ٣٩

من ايرل كرانفيل الى مستر كوشن

وزارة الخارجية في ١٣ نوفمبر ١٨٨٠

إشارة الى برقيتكم هذا اليوم ، اترك لكم تقدير طرح مسالة الشيخ عبيد الله على (الباب العالي .)

يقول القناصل في تقاريرهم ان إرسال القوات للقضاء على الشيخ لا يشكل تهديدا لاستانبول . من الضروري إعلام الباب العالي ان حماية استانبول للشيخ يمكن ان تؤدي الى تعكير علاقات إيران وتركيا .

التوقيع كرانفيل

الوثيقة(٨٥)

رقم ٥٦

من القنصل العام الى ايرل كرانفيل

تبريز في ١٥ نوفمبر ١٨٨٠

سيدي

افتخر بان أقدم مقتطفات من المذكرات التي كتبتها إثناء هجوم الكرد في أرومية مع نسخة من رسالة بعثت بها الى الوزير المفوض للحكومة السامية مرفقة مع هذه البرقية ، كما اعرض مواضيع حول زيارتي الى (مه ركه فه ر) و (اشنوية) و(سولدوز) و (مهاباد) ومعسكر الايرانيين في (بناب . (

عندما سمعت عن أخبار التقدم المذهل للجيش الكردي نحو تبريز ، رأيت ان من واجبي ان أغادر أرومية والعودة الى محل عملي . كانت مخاطرة ان أعود من طريق سلماس لان هجوم (الشيخ صديق) على قوات (تيمور خان) كان متوقعا في كل لحظة . لم يكن أمامي من طريق إلا الالتجاء الى دليل كردي كان الشيخ قد وضعه في خدمتي .

ولان الشيخ كان قد ابلغني ان الدليل موجود في معسكر الكرد اضطررت الذهاب هناك .خلال مدة اقامتي في أرومية عملت بكل وسعي لإقناع الشيخ بتجنب الحرب وسفك الدماء لأنني توقعت ان تكون المعارك واسعة وشديدة ومن المحتمل انها تؤدي الى خسائر في أرواح الجنود والمدنيين أيضا . تحملت مخاطر كبيرة كي احصل على رضى الحكومة السامية .

التوقيع

ويليام .ج. آبوت

الوثيقة (٨٦ (

رقم ٦٨

من القائم بأعمال القنصل ، كلايتون الى ميجر تروتر

وان في نوفمبر ١٨٨٠

)مقتطفات (

ليست هناك معلومات كافية عن تحركات الكرد في ايران . يقال ان (عبدا لقادر) قد احتل مراغة وان مجموعات صغيرة من فرسانه اتخذوا مواقعهم قرب أسوار تبريز ، عدد كبير من القوات الكردية تتكون من العشائر لذا لا تمتلك الأسلحة المتقدمة والمهمات العسكرية ومن الممكن ان يتم القضاء عليها من قبل وحدات عسكرية صغيرة .
المعلومات الأخيرة تفيد ان الشيخ عبيد الله يستعد للهجوم على ارومية ، الأرمن في (باش قلعة) يؤكدون أيضا وجوده في قرى أطراف ارومية وعند الحدود .
يحاول الشيخ كثيرا الحصول على معاونة المسيحيين . النسطوريون في (شمزينان) دخلوا في طاعته ، وقد أرسل مبعوثا الى (مار شمعون) يطلب منه التعاون معه ويؤكد له على معاقبة المعتدين .
يقال انه بحدود ٤٠٠ الى ٥٠٠ شخص نسطوري قد التحق بقوات الشيخ ، لكنهم عندما عرفوا أصل الموضوع قالوا (نحن لا نحارب الإيرانيين) وعادوا الى بيوتهم .
قال لي زعيم الارامنة في (باش قلعة) والذي جاء مؤخرا الى هنا ، ان الشيخ وجه له عدة دعوات رسمية للقاء به والتباحث معه الا انه وفي كل مرة يتحجج بعذر .

الوثيقة (٨٧)
رقم ٤١
من ايرل كرانفيل الى مستر بلانكيت
وزارة الخارجية في ١٦ نوفمبر ١٨٨٠
وردت معلومات في رسالة (ام.دي . كيرس)الى السفير الروسي حول طلب شاه إيران من إمبراطور روسيا إرسال المساعدات الى بلده للقضاء على انتفاضة الكرد .
قلت ل(الأمير لوبانف) (١) ان يطمئنني عن عدم تدخل روسيا في إيران ، واظهر ان امبراطور روسيا شخصيا لا يرغب في تجاوز الحدود والدخول الى الاراضي الإيرانية حتى لا يثير حفيظة الدول ذات المصالح وخاصة بريطانيا .

اضاف (الأمير لوباناف) (كانت إرادتنا ان لا ندخل المعركة) انا قلت في إجابته (وهذه أفضل صيغة لإنهاء المباحثات . (

التوقيع كرانفيل

[١] -يحتمل ان يكون الامير لوباناف ، السفير الروسي في لندن .

الوثيقة (٨٨ (

رقم ٤٥

من مستر كوشن الى ايرل كرانفيل

استانبول ١٦ نوفمبر ١٨٨٠

منذ ان كتبت لكم الرسالة المؤرخة في ٢٦ أكتوبر حول مسألة الكرد ، عقدت اجتماعات مرتبة مع رئيس الوزراء ووزير الخارجية لكن لحد الان لا استطيع ان أقدم تحليلا كافيا عنهم وعن انتفاضتهم وهجومهم على الاراضي الإيرانية .

تقارير وزارة الخارجية تشير الى ان احد زعماء الكرد كان معتقلا في استانبول لسنوات وبعد ان تحرر من السجن قصد مسقط رأسه وبعد مدة قصيرة ظهر في إيران واستقبل بمهابة هناك

.

المسالة التي يجب التحقق فيها هي كيف تنظر الحكومة العثمانية الى الكرد ؟ هل ان الترك يبدون وكأنهم راضون عن حركة الكرد ؟ ماهو مقدار صحة شائعة تزويد استانبول السلاح للكرد ؟

يجب النظر الى هذه الشائعات بكثير من الدقة لان الحكومة التركية تحاول إعادة المناطق التي خسرتها إثناء الحرب([١]).هذه الفرضية تزداد قوة في الوقت الذي نرى ان لهجة الترك حول هذه المسألة مبهمة وغامضة وتحمل الازدواجية .

لم يكن من المتصور أبدا ان يصمد الإيرانيون أمام الكرد .

إضافة إلى ما ذكر ، قال لي وزير الخارجية الليلة الماضية ان القوات التركية لم تتمكن أو لم ترد الدخول الى ألاراضي الإيرانية في تعقبها للكرد .

هل حقيقة ان تركيا بقوة ١٠٠٠٠ جندي لا تستطيع مقاتلة الكرد ؟هل يمكن الاطمئنان ان تركيا في حالة إلقاء القبض على الشيخ عبيد الله ستقوم بمعاقبته ؟
انه أمر عجيب ان لا تتمكن قوة مثل تركيا منع مواطنيها من الهجوم على أراضي دولة مجاورة !!
تحدثت مع سلطات عديدة حول احتمال معاقبة الشيخ عبيد الله ،إلا إنني سمعت في كل مرة جوابا واحدا هو (من غير شك ان إبداء الكثير من الليونة تجاه الشيخ سيكون أمرا مشروعا) .هذا في الوقت الذي تدعي فيها السلطات التركية عجزها عن
القبض على رئيس عشيرة كردية صغيرة قتل ثلاثة أشخاص وهرب من سجن (سيواس) فكيف يمكن الوثوق أنها ستقدم على مخاطرة سياسية كبيرة بمعاقبة الشيخ ؟
أرفق لكم نسخة مترجمة عن إحدى مقالات جريدة (حوادث) حول مصادر هجوم الكرد .

من المراسل المقيم في استانبول

انتفاضة كردستان (المصدر –جريدة حوادث (

الموضوع ، المواضيع التي أثارت الاحتجاجات الكردية في إيران .

مراسلنا في استانبول يكتب :في شهر رمضان الماضي أرسل حاكم مهاباد (آقا شهزادة) يطلب (همزة آغا) رئيس عشيرة (منكور)، لبى همزة آغا الطلب وأخذ معه عدد من الخيل والمهر على سبيل هدية للحاكم ، لكن الحاكم رأى ان الهدية غير مناسبة وقليلة فطلب (همزة آغا) إمهاله ليتمكن من التعويض وترك المدينة وعندما علم (آقا زادة) ب رحيل (همزة آغا) أمر الرائد (محمد صادق خان) والنقيب (محمد حسين بختياري) وبمعيتهم ٥٠٠ فارس مسلح اعتقال (همزة آغا) وجلبه أمامه مقيد اليدين والرجلين .
عرف (همزة آغا) بالموضوع فأرسل عددا من فرسانه تصدوا لقوة الحاكم وألحقوا به الهزيمة . وعندما وصل الخبر الى مهاباد جمع (شاهزادة) قوات اكثر عددا ، وحالما عرف همزة آغا بالأمر ومخافة ان لا يكون بمقدرته التصدي لقوات الحاكم طلب المساعدة من الشيخ عبيد الله فأرسل الشيخ إليه بنجله يقود ألفي من الفرسان . وأسرع رئيس عشيرة

أخرى باسم (كريم خان) لمساندة همزة آغا . وتحرك هؤلاء الثلاثة نحو مهاباد يقودون قوة مؤلفة من ٨٠٠٠ فارس ، بوصول الخبر الى الحاكم أصابه الهلع وهرب باتجاه تبريز مع عدد من فرسانه .

همزة آغا ومعاونوه لم يتلقوا أية مقاومة على طول الطريق .وفي أواخر شهر سبتمبر وصلوا مهاباد ودخلوها وسط استقبال منقطع النظير من قبل اهالي مهاباد .وسبب هذا الاستقبال هو تحررهم من ظلم الايرانيين اللامحدود والضرائب التي كانت تقصم ظهرهم والتي كانت تجبى من قبل الحكومة في المناسبات المتعددة مثل (الشهرية) و (السنوية) و (العيدية)و (نوروزية) و (محرمية)وهي الضريبة التي كانت تجبى في رأس السنة القمرية) و مولودية ، وكانت تجبى في يوم ميلاد الرسول) . سكان مهاباد كانوا متأثرين جدا ويتقبلون أي تحول في حياتهم .

بعد ثلاثة ايام هاجم همزة آغا مياندوآب وبعد ان دحرّ جيش حاكم مراغة (علي خان) المؤلف من ٢٠٠٠ فارس احتل المدينة في الاول من اكتوبر . قتل في هذه المعارك (ملا محمد جاف) كما تم أسر (مكرمت عباد . (

بعد مياندوآب ، جاء دور (بناب) أبدى (حاجي علي) الحاكم ومعه ٣٠٠٠ فارس مقاومة بطولية إلا انه وفي النتيجة اندحرت قواته واحتل الكرد (بناب) أيضا .

ورد الى المعركة (أقا خان) مع سبعة أو ثمانية ألوية عسكرية وثمان مدافع ، استمرت الحرب لمدة أربع وعشرين ساعة وفي النهاية اضمحل الجيش الإيراني وخرج هاربا .

أوقعت هذه الهزيمة تبريز في هلع تام فأوعز ولي عهد الشاه(مظفر الدين ميرزا) وحاكم تبريز الذي كان متواجدا في طهران حينها الى (اعتماد السلطنة) بوجوب تهيئة جيش أعظم للقضاء على الفتنة وكذلك أرسلت الأوامر الى حاكم كرمانشاه للبدء بعمليات ضد المتمردين .

المدن التي وقعت في قبضة المنتفضين الكرد دون مقاومة هي : مهاباد ،سقز ، بانه ، لاجان ، سرجان ، شنو ، بوكان .

المدن التي احتلها الكرد بعد معارك وحروب دامية هي : مياندوآب، مرحمت آباد ، مراغة ، ارومية ، وينوسراجة ، هشترود، ساتلمش ، بوزليك ، كيول اودل والتي يسكنها الكرد مع غير الكرد .

التحق بالمنتفضين شقيق (كرد عزيز)(٢) وزير حرب ايران السابق، وبالاستفادة من نفوذه استطاع ضم الكثير من رؤساء العشائر والضباط الكرد الى صفوف قوى الانتفاضة.

١ -الحرب الروسية العثمانية ١٨٧٧- ١٨٧٨ والتي انتهت بعقد معاهدة سان ستيفانو ، ، تم توقيعها في ٣ مارس عام ١٨٧٨م في سان ستيفانو، مدينة في غرب إسطنبول،على الضفة الأوربية من بحر مرمرة بتركيا،وتتكون هذه المعاهدة من ٢٩ مادة وقد وقعها عن الجانب التركي صفوت باشا وأدت هذه المعاهدة إلى ظهور دولة بلغارية كبيرة . وقد عارضت الدول الاوروبية المعاهدة لانها اخلت بالتوازن الاوروبي وحصلت روسيا على مكاسب كثيرة ولم تنفذ ابدا ، انما استبدلت بمعاهدة برلين ، وخسرت بموجبها الدولة العثمانية الكثير من الاراضي ومنها منطقة قطور التي تقع غرب اورمية وشرق ولاية وان .

٢ -عزيز خان من امراء عشيرة (موكري) في سابلاخ – مهاباد ، ولد في مدينة سردشت عام ١٢٠٧ هجرى وهو ينتسب الى قباد بك ابن حيدر موكري ، تسلم مناصب رفيعة اثناء حكم محمد شاه وخلفه ناصرالدين شاه ، منها منصب السبهسالار وحاكم اذربيجان ، تزوج من ابنة (امير كبير) رئيس وزراء ايران ، اصبح وزيرا للدفاع في عهد ناصرالدين شاه عام ١٢٨٤ هجرى . كتب ناصرالدين شاه في مذكراته يقول ((وصلت برقية من مستوفي الممالك تفيد ان القائد العام عزيزخان ، وبعد عشرون يوما من المرض قد توفي في تبريز ليلة الاربعاء ١٨ شوال ١٢٨٧ ، ومع ان عمر القائد المرحوم كان حوالي ٨٠ عاما ، الا انى شعرت بحزن شديد)) . ينظر: بابا مردوخ روحاني – تاريخ مشاهير كرد – المجلد الثالث ص ٣٦٨.

الوثيقة (٨٩)

رقم ٤٤

من مستر بلانكيت الى ايرل كرانفيل

سان بتروسبورك ، في ١٧ نوفمبر ١٨٨٠

سيدي

سئلت (بارون جوميني) بعد ظهر اليوم عن اخبار كردستان ، أجابني ان التقارير متفائلة ، القوات الإيرانية كانت تعتقد في البداية ان الكرد تلقوا مساعدات كبيرة من تركيا ولكن تبين ان الموضوع لم يكن كذلك في الواقع ، وان أوضاع كردستان تتجه نحو الاستقرار والهدوء . حاولت الحصول على معلومات عن إرسال القوات الروسية الى إيران ، لكن لم احصل على شئ يذكر ، كل ما قاله المشار اليه هو (التدخل الروسي لم يعد ضروريا .)

التوقيع ف .بلانكي

الوثيقة (٩٠)

المرفق ١ رقم ٦٦

من القنصل العام آبوت الى مستر تامسون

تبريز في ١٩ نوفمبر ١٨٨٠

يشرفني ان أرسل اليوم البرقية هذه .

وصل بريد أرومية ، هرب الشيخ وقواته في ١٢ نوفمبر ، إشارة الى برقية يوم ١٨ نوفمبر ، قامت القوات العسكرية بتخريب المناطق التي يقطنها السنة واعتدوا على حياة وأموال المسلمين السنة والنسطوريين .

سأكتب عن هذا الموضوع بالتفصيل في رسالة أخرى .

بتاريخ ١٢ نوفمبر استلمت رسالة من أرومية تفيد ان في صباح يوم ١٢ نوفمبر لم يشاهد أثر لقوات الشيخ ، تشير الدلائل ان هذه القوات قد تركت المنطقة بسرعة ، يقال ان الشيخ صديق كان في منطقة (مه ركه فه ر) وان عساكر ارومية تتعقب الكرد .

نهب الجيش الايراني أموال وأملاك وأراضي الكرد ، وبصورة خاصة نهب ممتلكات المسيحيين .

ذهب سكان (كوك تبه) عند تيمور باشا للشكوى ، قال احد المسيحيين البروتستانت لتيمور باشا ، ان معاملة الكرد كانت أفضل بكثير ، على الأقل أنهم لم يكونوا يسيئوا الى النساء .

منذ ان غادر الشيخ قام الإيرانيون بسلب القرى التي يقطنها السنة . احرق الإيرانيون قرية (بالوو) وقطعوا رؤوس ٥٠٠ رجل .(١)

كما نهبوا قرية النسطوريين (انهاري) وكذلك خطفوا (٨)نساء وفتيات .

ذهب المبشرون الأمريكيون لتقديم الاحتجاج عند تيمور باشا وطلبوا منه وضع الحراسة للحفاظ على القرى .

التوقيع ويليام .ج. آبوت

١ -تكررت هذه الجرائم في جميع مناطق كردستان ، لقد ارتكبت الحكومة القاجارية جرائم الحرب وجرائم الإبادة الجماعية وسيلا

من الجرائم ضد الانسانية . وتقر الوثائق القاجارية نفسها بهذه الجرائم بصريح العبارات ، وتتباهى بعضها بها .

الوثيقة (٩١)

المرفق ٢ رقم ٦٦

من القنصل العام ، آبوت الى مستر تامسون

تبريز ١٩ نوفمبر ١٨٨٠

يشرفني تقديم البرقية هذه الى مقامكم .

وصل عدد كبير من القوزاق الى نخجوان . يقال انه فوج كامل .

يرومون التحرك لاحقا الى (جلفا)(١). هناك تحركات عسكرية كبيرة بين (تفليس) و (نخجوان) . سمعت ان قوة روسية تتحرك نحو (جلفا) .يتوقع ان روسيا قد خزنت أسلحة كبيرة في (قارص .)

إذا تشكلت إمارة كردية مستقلة ، يظهر عدو كبير لروسيا قرب (قارص) و (بايزيد) ، وحتى (تفليس) و (الكساندر) ستواجه تهديدا جديا .

تحرك عدد كبير من القوزاق الروس من (نخجوان) الى (جلفا) الحكومة الايرانية تراقب الأحداث الجديدة باهتمام .

سمعت ان ثلاثة أفواج من فرسان الجيش التركي قد وصلت الى بايزيد وفوج أخر الى (قزل دزيه) . حول هذا الموضوع سأرسل تقارير أخرى .

التوقيع ويليام .ج. آبوت

١ -نقطة على الحدود الروسية الايرانية حينذاك . كانت قريبة الى الحدود العثمانية .

الوثيقة (٩٢)

رقم ٤٢

من مستر تامسون الى ايرل كرانفيل

طهران في ١٩ نوفمبر ١٨٨٠

سيدي

قبل ساعة تسلمت برقية من القنصل العام للحكومة البريطانية السامية في تبريز ، ورد في البرقية ان قوات الشيخ عبيد الله بكاملها قد انسحبت من ارومية وهربت باتجاه (مه رگـه ڤـه ر) . وان (تيمور باشا خان)(١) و (اقبال الدولة) حاكم ارومية وكذلك قائد قوات إيران يتعقبون المشاغبين .

التوقيع رونالد .ف .تامسون

١ -تيمور باشا خان كان حاكم ماكو ، انه من كرد ايران ، عشيرة الجلالي ،كان شديد العداوة للشيخ عبيد الله ، كما كان بينه وبين اقبال الدولة عداوات شخصية .كان اثناء الحرب مخادعا يسلك طرق غير معروفة لتجنب الاصطدام مع قوات الحركة ، وكان بمثابة لص حقيقي فقد سرق كل ممتلكات الأهالي حتى المؤيدين والمناصرين للدولة الايرانية ، أرسل الى ماكو أحمال آلاف الجمال من الأموال المنهوبة .استباح جنوده مدينة اورمية

وقاموا باعتداءات غير مسبوقة ضد الكرد والترك والسنة والشيعة والمسيحيين انتقاما من حاكم المدينة اقبال الدولة ، ولم ينسحبوا من المدينة الا بعد ان تركوها خرابا . تشير التقارير القاجارية الى العديد من جرائمه ضد الموالين للدولة.

الوثيقة (٩٣)

رقم ٤٣

من مستر تامسون الى ايرل كرانفيل

طهران في ٢٠ نوفمبر ١٨٨٠

سيدي

قبل لحظات تسلمت برقية من القنصل العام للحكومة السامية في تبريز تتضمن ان العديد من القوات الروسية غادرت ثكناتها متجهة الى (نخجوان) على الحدود الروسية التركية .

من الضروري ان تستقر القوات الخاصة بالتجسس في النقطة الحدودية عند (جلفا) لمراقبة تحركات القوات الروسية .

يشير (مستر آبوت) ايضا الى ان قوات روسية عظيمة تتحرك باتجاه (جلفا . (

التوقيع رونالد تامسون

الوثيقة (٩٤)

المرفق ٣ رقم ٦٦

من القنصل العام ،آبوت الى مستر تامسون

تبريز ٢٠ نوفمبر ١٨٨٠

يشرفني ان اعرض باني التقيت اليوم مع ولي العهد واطلعت الشاه المعظم على تفاصيل سفري الى ارومية .أوضحت لولي العهد إنني وطوال مدة إقامتي في ارومية عملت بكل جهدي للتأثير على الشيخ ومنع إراقة الدماء . وحصلت من الشيخ على تأكيدات عديدة بشأن حفظ أرواح وأموال المسيحيين والمسلمين. كما أرى من الواجب ان أقدم الشكر والتقدير لإقبال الدولة حول دفاعه البطولي عن ارومية .

هنأت ولي العهد على النجاح في القضاء على حركة كردستان

في هذا اللقاء استقبلني الشاه بحرارة واستمع الى أقوالي بدقة .

التوقيع آبوت

الوثيقة (٩٥)

مرفق[١] رقم ٨٠

من كابيتان كلايتون الى ميجر تروتر

وان ، ٢٢ نوفمبر ١٨٨٠

الإخبار الجديدة تتحدث عن القضاء التام على انتفاضة كرد إيران ، لقد بقي فقط مئات الأشخاص إلى جانب الشيخ عبيد الله ونجله الشيخ عبد القادر .

عاد الشيخ عبيد الله الى داره في (شمزينان) . يقال ان الترك منعوه من العودة ، على أية حال يعيش الشيخ قرب الحدود ، ويعيش ابنه عبد القادر بين عشائر جنوب بحيرة أرومية .

اليوم أراني المبشرون الأمريكيون رسالة ورد فيها ان الشيخ عبيد الله قد حاصر كل أرومية لمدة أسبوع كامل ، اما الان فقد تحسن الوضع بقرب وصول قوات إيرانية جديدة .

يحتمل ان تنقلب هذه الحركة الى حرب ضروس بين الشيعة والسنة ، ان الطرفين لا يخشون القتل العام . المسيحيون أيضا ليسوا من غير نصيب من الموت وإراقة الدماء .

تقول الإخبار الواردة من (باش قلعة) ان القوات التركية قد استقرت على طول حدود (گـه فــه ر) لمنع فرار الكرد والقوات الإيرانية التي تتعقبهم . مع ذلك هرب الكثير من الكرد الى الطرف الأخر من الحدود ونهبوا العديد من القرى المسيحية .

على أية حال لا أظن أن يتمكن الشيخ عبيد الله بهذه السرعة من تجديد قواته والعدة لمهاجمة إيران ثانية .

التوقيع ايميلياس كلايتون

الوثيقة (٩٦)

رقم ٤٦

من مستر تامسون الى ايرل كرانفيل

طهران في ٢٣ نوفمبر ١٨٨٠

سيدي

يسعدني ان اعرض ، تلقيت صباح اليوم دعوة رسمية من الشاه . بعد المراسيم التشريفية عبر الشاه مرة اخرى عن قلقه من انتفاضة الكرد . قال الشاه الحكومة الايرانية على اطلاع ان الكرد اخرجوا من مهاباد والمناطق المجاورة وان الشيخ كذلك قد هزم من قبل الجيش الايراني بقيادة (تيمور باشا خان) لمرتين في سهول ارومية وفر الى منطقة (مه رگـه ڤـه ر) ، وان عبد القادر نجل الشيخ قد ذهب عند والده مع فرسان الشكاك . ان قوات (اقبال الدولة) و (تيمور باشا خان) تتقدم باتجاه مضيق (مه ر گـه ڤـه ر) و (برادوست) كما من المقرر ان يصل السبهسالار (١) الى مهاباد يوم غد ويذهب الى ارومية خلال عدة أيام وعند الضرورة سيذهب الى مناطق الشكاك ايضا . تحاول القوات الايرانية إلقاء القبض على الشيخ داخل الحدود الايرانية ، لكن الشاه يعتقد انه من الممكن ان يذهب الشيخ مرة اخرى الى تركيا تحت ضغط الجيش الايراني .

يرى الشاه ان تركيا تتحمل المسؤولية الكاملة عن هذه الحركة لان التخطيط لهل وتنفيذها من قبل الشيخ جرى داخل تركيا . وان حكومة تركيا لم تقم باتخاذ أي إجراء ضد الشيخ وحسب إنما لزمت الصمت في مقابل الخطابات النارية التي ألقاها الشيخ لتحريك الكرد في هذا الجانب من الحدود .

يتوقع الشاه من حكومة بريطانيا انْ تضغط على الحكومة العثمانية وتجبر الباب العالي على اعتقال وإعدام أو تبعيد الشيخ عبيد الله الى مناطق بعيدة عن الامبراطورية ، او ان توافق استانبول على دخول القوات الايرانية الاراضي التركية للقضاء نهائيا على الانتفاضة .

قال الشاه ان لم يقدم الباب العالي نفسه مباشرة على اعتقال الشيخ انه سيضطر الى إصدار الأوامر للقوات الايرانية بعبور الحدود والقضاء على المتمردين .

فهمت من لهجة الشاه ان روسيا تقف وراء هذا الامر لتحريك ايران . لكن طلب ايران بان يقوم الباب العالي باعتقال الشيخ عبيد الله او تبعيده يبدو معقولا . ان لم يحصل هكذا أمر فان احتمال تكرار الحوادث في الربيع القادم وارد .

بقاء الشيخ عبيد الله بجانب الحدود وتهديداته باستخدام القوة يجعل من أمر بقاء عدة جيوش إيرانية في أذربيجان ضروريا ، وهذا الوضع يتطلب تخصيصات مالية كبيرة ، كما ان كل الذخائر الغذائية في المنطقة والتي قلت أصلا بسبب القحط سيبتلعها الجنود الإيرانيون .

أخيرا أعلن الباب العالي عن موافقته التباحث مع طهران حول حصول توافق بشأن الكرد، وتقوم حكومة ايران بالتحقق من صحة ادعاءات استانبول حول الشيخ عبيد الله وسائر رؤوس التمرد .

إذا لم تصل مباحثات الطرفين الى نتيجة ، أرى من البعيد ان تبقى ايران في هذه المرة على ما كانت عليها من حياد قبل سنتين في أية حرب محتملة بين روسيا والعثمانيين .

التوقيع رونالد . ف .تامسون

١) -ميرزا حسين خان) رئيس اركان الجيش القاجاري .

الوثيقة (٩٧)

رقم ٤٧

من مستر تامسون الى ايرل كرانفيل

طهران في ٢٤ نوفمبر ١٨٨٠

سيدي

اشارة الى رسالة يوم ٢٠ نوفمبر التي أخبرت فيها عن تحركات غير عادية للقوات الروسية على حدود ايران ، ابلغ مقامكم إني سمعت من نظيري الروسي عند لقائي به يوم أمس ان حوالي ٥٠٠ جندي روسي من فرقة قزاق قد وردوا الى (جلفا . (

قال (مستر زينوويف) في حالة الضرورة هناك احتمال ورود فوج آخر من القزاق . أكد المذكور انه لم يتم نشر أية قوة روسية على الحدود الإيرانية .

التوقيع روناك .ف.تامسون

الوثيقة (٩٨)

رقم ٤٨

من ايرل كرانفيل الى مستر كوشن

وزارة الخارجية ،٢٤ نوفمبر ١٨٨٠

تلقيت برقية من مستر تامسون (انظر الرسالة المرقمة ٤٦) يتحدث فيها عن مباحثاته مع الشاه حول انتفاضة الكرد . يقول الشاه (ها قد اندحرت حركة الشيخ عبيد الله ، يجب ان يقوم الباب العالي إما باعتقال الشيخ ومعاقبته أو تسليمه إلى السلطات الإيرانية وإما الموافقة على عبور القوات الإيرانية للحدود واعتقال رؤوس الحركة بالاشتراك مع الجيش العثماني .(

يجب التباحث مع الباب العالي بهذا الصدد حتى يمكن اتخاذ أفضل قرار والحيلولة دون حدوث أزمة بين إيران والعثمانيين .

الوثيقة (٩٩)

رقم ٤٩

من مستر بلانكيت الى ايرل كرانفيل

سان بترسبورك ، ٢٤ نوفمبر ١٨٨٠

سيدي

إثناء محادثات اليوم قال لي (بارون جوميني) ان التقارير الواردة من كردستان ليست على ما يرام .

سألته ان كان هذا الوضع يغير من انتشار الجيش الروسي على حدود ايران أم لا .

)بارون جوميني) قال : (في الوقت الحضر لا اعتقد ذلك لان أوضاع كردستان ليست سيئة جدا لكن إذا هزم الإيرانيون فهناك احتمال ان يعبر الجيش الروسي الحدود لمساعدة الايرانيين . (

التوقيع بلانكيت

الوثيقة (١٠٠ (

رقم ٥٠

من مستر تامسون الى ايرل كرانفيل

طهران في ٢٥ نوفمبر ١٨٨٠

سيدي

اعرض لمقامكم إنني تلقيت برقية قبل لحظات من القنصل العام للحكومة السامية في تبريز والتي تتضمن (هذا الجزء من البرقية محذوف (

التوقيع رونالد .ف.تامسون

الوثيقة (١٠١ (

المرفق ١ رقم ٧٠

من القنصل العام آبوت الى مستر تامسون

تبريز في ٢٥ نوفمبر ١٨٨٠

)مقتطفات (

تقول التقارير ان القوات الروسية التي كان من المقرر ان ترسل الى جلفا خلال ستة أيام ، بدأت التحرك نحو (نخجوان) . وصل الان الى نخجوان قوة مؤلفة من ٢٠٠ فرد من القوات الروسية من الجنود القزاق وكتيبة مدفعية .

الوثيقة (١٠٢ (

رقم ٥١

من مستر كوشن الى ايريل كرانفيل

استانبول ، الساعة ١١ و٤٠ . ٢٥ نوفمبر ١٨٨٠

قدمت توضيحات كثيرة حول الشيخ عبيد الله الى الباب العالي ، تبلغت من قبل وزارة الخارجية ان هيئة عليا ستتشكل لمحاكمة الشيخ ونجله ورؤساء الحركة . انا شددت كثيرا على محاكمة ومعاقبة العناصر غير المرغوب فيهم والتي يمكن ان تصبح عامل اختلاف بين السلطتين الايرانية والتركية . قال السلطان لسفير ايران انه ارسل مبعوثا الى الشيخ للتباحث معه وإقناعه بالعودة الى تركيا (١). يقول سفير ايران ان هذه الخطوة ليست مقنعة .

التوقيع كوشن

١ -يمكن القول ودون تردد ان الشيخ عبيد الله كان على اتصال من نوع ما مع السلطان عبد الحميد طوال هذه الفترة ، وان

الضغوطات الدولية اجبرت السلطان لدعوة الشيخ العودة والانسحاب من ايران ، وهذه الدعوة من السلطان كانت احدى العوامل

الحاسمة لانهاء الانتفاضة او تأجيلها .لم يكن الشيخ وبكل تأكيد ينفذ السياسة العثمانية تجاه ايران ، انما كان متفقا مع استانبول

على مواضيع معينة ، منها طبعا ، اقامة حكم ذاتي في كردستان .

الوثيقة (١٠٣)

المرفق ٢ رقم ٧٠

من القنصل العام آبوت الى مستر تامسون

تبريز في ٢٥ نوفمبر ١٨٨٠

(مقتطفات)

يشرفني ان اعرض انه في ١٧ نوفمبر تسلمت برقية من أرومية

تفيد ان (تيمور باشا خان) في تعقبه الشيخ عبيد الله دفع به الى (بلوي) .إقبال الدولة أيضا تحرك من طريق (بناب) ، ان (النقيب اقا خان) أيضا يتعقب (الشيخ عبد القادر) الذي اتخذ مواقعه في (مه ر گـه فـه ر . (

أوضح المبشرون الأمريكيون مسألة خطف النساء النسطوريات من قبل الجنود الإيرانيين ، قالوا ان هذه النسوة أخفين أنفسهن عمدا حتى تنتشر شائعة أسرهن في المنطقة (١ . (

احتج السفير التركي في طهران بشدة على اعتداءات القوات الإيرانية ضد أرواح وأموال الناس في أرومية ومهاباد.

نظيري التركي أرسل لي رسالة حول هذا الموضوع، و سأقدم صورة من هذه الرسالة .

اعتقد ان الحكومة الإيرانية قد أقنعت السفير التركي بان العسكريين الإيرانيين و من ألان فصاعدا سيتعاملون بصورة إنسانية مع سكان المدن والقرى .

إيذاء المسلمين السنة من قبل قادة وجنود إيران أغضب الباب العالي .

تقول الأخبار ان القوات الإيرانية دمرت ٢٠ قرية في منطقة (جهرويدان . (

الجنود الايرانيون انتهكوا كل الأعراف العسكرية وذبحوا الكثير من المدنيين الأبرياء .

الان تتعرض قرى (مجيد خان) الى نفس المصير . لقد قتل (خان بابا خان) ابن (مجيد خان) المذكور كان قد دعي من قبل القوات الإيرانية نفسها للدفاع عن القرية .

واجه الجنود الإيرانيون نيران المقاتلين الكرد في البداية وقد قتل عدد كثير منهم ، من جانبه قام اعتماد السلطنة بقصف القرية بالمدافع وبعد القتل العام قام بذبح (خان بابا خان) (٢).

الإيرانيون يعملون الان لتدمير قرية (كيندر كاج) وقرية (قادر اقا) لان (محمد امين خان) وابنه وزعا السلاح على كل أفراد القرية وذهبت المحاولات لاحتلالها هباء .

لقد فر الكثير من المدنيين بصحبة عائلاتهم الى (سردشت) وغيرها من مناطق كردستان بحثا عن الأمان من القتل.

أبعد (عثمان كور بك) وهو احد الرؤساء الأقوياء في المنطقة نفسه منذ البداية عن حركة الكرد ، من المتوقع ان تسلك القوات الإيرانية معه مسلكا مسالما . حتى الان لا زال رؤساء عشائر (سنندج) و (سقز) على الحياد .

خصوصية رؤساء عشائر المدينتين تتطلب تعاملا مرنا ومسالما لان أية صورة من تصرف غير طبيعي معهم تجعلهم من أعداء إيران الألداء .

نجح السبهسالار في كردستان لكن إذا لم تصاحب العدالة تصرفاته ولم يجر الفصل بين المجرم والبرئ ستشتعل نار حرب اخرى اليوم أو غدا .

المعاملة الإيرانية السيئة للمسلمين السنة تحمل بذرة حرب مذهبية بين الشيعة والسنة .

ان أي تصرف غير عقلاني مع السنة في ايران تجعل من الإمبراطورية العثمانية ان تصرف النظر من المفاوضات مع إيران .

غنم تيمور باشا خان على ١٦٠ حمل بعير جمال من الأسلحة والمهمات من احد المهربين كان يروم نقلها الى الشيخ ، قال المهرب ان هدفه كان إيصالها (نوجى) .(٣) تقدم القوات الإيرانية نحو مهاباد يجري ببطء ، ان (الشيخ عبد القادر) وحمزة آغا ورؤساء (زرزي) امتلكوا الوقت الكافي لإخلاء آخر نقطة للدفاع عن مهاباد والذهاب باتجاه غابات (مه رگـه ڤـه ر). لقد ذهبوا من طريق (لاجان) الى (اشنوية) . بذلوا محاولات عديدة للسيطرة على المنطقة الحدودية في (سولدوز) لكنها أحبطت من قبل (قره بابا) ، في النهاية انسحب الشيخ عبد القادر الى (مه رگـه ڤـه ر) ، لهذا لا يمكن اعتبار قلق روسيا حول مسائل اذربيجان غير مبرر لان أحداث اذربيجان ترتبط مباشرة مع أمن روسيا الداخلي .

١ -مرة اخرى يريد المبشرون إسدال الستار على جرائم القوات القاجارية لحثها على الكف عنها .

٢ -خان بابا خان ابن مجيد خان من رؤساء عشائر (مكري) كان الشيخ عبد القادر قد عينه حاكما على مهاباد بعد تحريرها ،

لكنه وفي خضم الحرب قصد المعسكر الايراني وسلم نفسه الى (اعتماد السلطنة) فزوده بعدم تعرض للذهاب الى قراه حتى

لا يتعرض لها الجيش الايراني ، لكن الجنود الايرانيون لم يستمعوا لأوامر قائدهم فنهبوا القرى ، كما أطلقوا النار على خان

بابا خان ، فاشتبك رجاله معهم في معركة قتل فيها خان بابا خان والعديد من رجاله وهرب الباقون .

٣ -نودجة هي قرية الشيخ (نهرى) او (نايرى) عند الكرد .

الوثيقة (١٠٤)

المرفق ١ رقم ٧٤

مذكرة (مترجمة)

الأحداث الأخيرة في المناطق الكردية والتي أدت إلى إشعال نار حرب ضروس والموقف الغامض للإمبراطورية العثمانية من المصادمات جعلت دور السفير الايراني في استانبول لحل هذا الموضوع دورا مصيريا .

يشرف السفير الايراني ان يطلع الوزير المفوض للحكومة السامية في إيران وبأسرع وقت على المخاطبات التي جرت مع الباب العالي .

قبل عامين اطلع السفير الإيراني الإمبراطورية العثمانية على خطر (الشيخ عبيد الله) في التجائه إلى القوة .

المذكور يشتهر بسلب أموال السكان الأرمن في آسيا (١ .)

هذا الرجل الذي انشأ مصنع لعتاد البنادق ، عبأ جيشا مسلحا بالكامل وعسكره على الحدود الإيرانية التركية .

لم يتم اتخاذ أية خطوة عملية بصدد جهود السفير الإيراني ، لم يتم إبعاد الشيخ وحسب إنما أطلق سراح همزة آغا أيضا والمتهم بارتكاب أعمال جنائية وكان تحت مراقبة الشرطة لخمس سنوات في استانبول ، والتحق بقوات الشيخ.

قبل خمسة أشهر أنذر السفير الباب العالي بصدد تجمع أكثر من خمسة آلاف كردي مسلح يستعدون للهجوم على إيران ، إلا ان الباب العالي طمأن سفير إيران بأنه بصدد تفريق الجنود الكرد .

التحق همزة آغا مع قواته بقوات الشيخ ، وتزعم اثنان من أبناء الشيخ الآلاف من القوات الكردية لمهاجمة أذربيجان . لقد قتل ٦٠٠٠ شخص برئ من المسلمين والمسيحيين والنسطوريين .

وعلى أثر ذلك أبلغت الحكومة الإيرانية ممثلها في استانبول بقطع مباحثاته مع الأطراف التركية والكردية .

أرسل جيش إيران إلى المنطقة وبعد سفك دماء كثيرة قضي على الفتنة . هرب الكرد نحو الأراضي العثمانية وتحملوا خسائر كبيرة .

مرة أخرى طلب السفير الإيراني من الباب العالي منع دخول المتمردين الى تركيا . ومرة اخرى تعهدت استانبول ولكنها لم تفعل شيئا .

عاد الشيخ عبيد الله وأولاده والجنود الكرد إلى بيوتهم ، لم يتخذ أي إجراء ضدهم .

اليوم تتحمل الحكومة العثمانية المسؤولية بأكملها عن إراقة الدماء وليس لها مفر من الاتهامات ضدها .

شاه إيران يريد ان تحل كل المساءل بإنصاف .

وهذا يتطلب محاكمة الشيخ عبيد الله وأبنائه ، نزع سلاح الكرد ، قطع كل اتصال بين الكرد على طرفي الحدود ، تسليم المجرمين الى الحكومة الإيرانية حسب المادة الخامسة من معاهدة (ارضروم .)

يؤكد سفير إيران ان حكومة استانبول لم تتخذ أية خطوة للتجاوب مع الطلبات الإيرانية ، ان الصحافة التركية تنشر دعايات واسعة ضد إيران .

[1] -ينفرد السفير الايراني وحده باتهام الشيخ بالاعتداء على الارمن ، فيما تؤكد كل المصادر الاخرى صداقة ومحبة الشيخ

عبيدالله للارمن والمسيحيين في كردستان بشكل عام .

الوثيقة (١٠٥)

المرفق ٢ رقم ٧٤

رسالة الباب العالي الى السفارة الإيرانية

٢٥ نوفمبر ١٨٨٠

)الترجمة (

في أخر رسالة الى جنابكم ،أوضحت ان عشائر إيران توحدت وتحركت للقيام بانتفاضة بتأثير الموظفين الإيرانيين المحليين .

الان أيضا وقد تسلمت رسالة جنابكم المؤرخة في ١٦ أكتوبر ، جاء في إجابتكم ان المسؤولين المحليين الإيرانيين لا دخل لهم وإنهم لم يقوموا بعمل غير قانوني بصدد تحريك الكرد أو إمدادهم بالسلاح .

أكد جنابكم ان همزة آغا من زعماء الكرد الإيرانيين وانه التحق بالشيخ وهاجم منطقة مهاباد .

يتبين من إشاراتكم ان للإمبراطورية العثمانية يد في ما يجري ، ولهذا أرى ضرورة توضيح بعض النقاط .

لم يمر وقت طويل على اعتقال همزة آغا من قبل شرطة استانبول ومن ثم أطلق سراحه شرط الإقامة الدائمة في (الموصل) ، بعد تحرره هرب الى مهاباد واستقبل من قبل السلطات الإيرانية ونصب من قبلها رئيس للعشائر المذكورة .

حول (عبد القادر) نجل الشيخ عبيد الله يجب ان أبين انه غادر تركيا قبل عدة سنوات واختار السكن في إيران .

حينما التحق هو أيضا بالمتمردين ، أكد جنابكم بكثير من الثقة ان الحكومة العثمانية تدعم الكرد المنتفضين في حين ان السلطان المعظم يرى من واجبه ومن اجل حماية المصالح الاسلامية الحيلولة دون أي تمرد .

على هذا الأساس ، وبعد الانتفاضة مباشرة صدرت الأوامر لإرسال القوات المساندة الى (رواندوز) و(هكاري) و (كووار) و (وان) وأرسلت رسائل مع مبعوثين خاصين لتجنب التحرك والعودة الى داخل الأراضي التركية . وهكذا بينا صداقتنا لدولة إيران ، وللسبب نفسه منعنا أي تحرك للكرد العثمانيين .

لا يوجد أي دليل على تنسيق الشيخ عبيد الله وهمزة آغا للهجوم على إيران .

نأمل ان تكف الحكومة الإيرانية السامية عن توجيه اتهامات بعيدة عن الواقع الى بلد قام بانجازات كبيرة في معرض العلاقات مع إيران .

الوثيقة(١٠٦ (

المرفق ٣ رقم ٧٤

رسالة سفارة إيران إلى الباب العالي

التاريخ : ٢٥ نوفمبر ١٨٨٠

)الترجمة (

السفارة الإيرانية في إجابتها على مكاتبات (الباب العالي) برسالته المؤرخة في ٢٥ نوفمبر١٨٨٠ (٢١ ذي الحجة ١٢٩٧) تعلن ان (همزة آغا) بعد سلسلة من لصوصياته كقاطع طريق على الأراضي الإيرانية هرب إلى تركيا ، وبعد حصوله على دعم الشيخ عبيد الله والآلاف من كرد المنطقة عاد مجددا إلى إيران ، وقد استهدف مهاباد وأعلن التمرد .

لقد رافق همزة آغا أيضا ابن الشيخ وحفيده ، وهذا يدل على مشاركة الشيخ في التمرد . يبين الباب العالي انه وعن طريق إرسال الرسائل إلى العاملين لديه ، حذرهم من إبداء

المساعدة للكرد ،وطلب منهم نهيهم من الاستمرار في حركتهم ، وان الحكومة العثمانية تقول أيضا انها أرسلت قوات مساندة الى (رواندوز) و (هكاري) و (كووار) و (وان . (ولكن الأمر العجيب جدا هو لماذا لم تستطع اعتقال الشيخ أو منعه من الاشتراك في الانتفاضة؟ .

السفارة الإيرانية تقدر إظهار الباب العالي صداقته .

التقارير الواردة تفيد ان الكرد العثمانيين وعلى طول التمرد ، أرسلوا الأرزاق والمهمات الى الكرد المتمردين في إيران .

لقد استهدف الشيخ عبيد الله كذلك مدن اذربيجان ، هذا في الوقت الذي كان الباب العالي على اطلاع بهذه المسائل لم يتخذ أي إجراء . ان رد الفعل عن ذلك يضع الاسلام في خطر ويؤثر على العلاقات بين الإمبراطوريتين الإسلاميتين الكبيرتين على مدى طويل .

السفارة الإيرانية ، وبأسف كبير ، تحققت من إهمال كل طلبات إيران بصدد تسليم الشيخ عبيد الله مع ان هناك دلائل على تدخل الشيخ في انتفاضة كردستان .

النتيجة ان السفارة الإيرانية واثقة من ورود شخص الشيخ عبيد الله عن طريق الحدود الى تركيا بعد ان شعر بالخطر من جراء الضغط الإيراني على المتمردين ، وصمت الحكومة العثمانية ،عن هذا الوضع لا يؤدي إلا الى تعكير علاقات البلدين وإدامة إراقة الدماء .

الوثيقة(١٠٧ (

رقم ٥٤

من مستر كوشن الى ايرل كرانفيل

استانبول في ٢٦ نوفمبر ١٨٨٠

سيدي

افتخر بإرسال نسخة من ثلاثة رسائل من (كابيتان كلايتون) حول هجوم الكرد على إيران والحركات العسكرية مرفقة مع هذه المذكرة لمقامكم .الان كشف الكثير من الأمور التي

كانت مبهمة ،لكن لا زال هناك استفسارين جوابهما صعب جدا . هل ان الشيخ عبيد الله واقعا بصدد تنفيذ خطة محكمة ؟ وما هو موقف الحكومة العثمانية من هذه الانتفاضة ؟ .

أعلمت السفير بكل الإجراءات التي تم اتخاذها بهذا الصدد ، من ذلك الحين وحتى الان التقيت مع (عاصم باشا) لمرتين ، في آخر لقاء قال لي ان الباب العالي قد شكل هيئة للتحقيق في اسباب حركة الشيخ عبيد الله وتقديم الاقتراحات .

على خلاف ادعاءات إيران ، انتفاضة الشيخ عبيد الله ، لم تكن عمل عصبة من اللصوص وقطاع الطرق ولا إغارة حفنة مستفيدة على الأموال بهدف السرقة ، كانت ثورة ،بكل ما في الكلمة من معنى ، ضد الحكم الإيراني في المناطق الكردية .

الحكومة العثمانية لم تصادق بعد على قانون لاعتقال ومحاكمة الشيخ عبيد الله. غدا سألتقي بالباشا مجددا وأؤكد له الطلبات السابقة . سأقوم باطلاع الباب العالي على العواقب الاحتمالية في حالة إبداء المرونة مع الشيخ وعدم تقبل المسؤولية عنه باعتباره مواطنا عثمانيا .

الوثيقة(١٠٨)

المرفق ٢ رقم ٨٠

من كلايتون الى ميجر تروتر

وان في ٢٧ نوفمبر ١٨٨٠

)مقتطفات (

بالإشارة إلى أقوالكم الأخيرة حول تشكيل اتحاد كردي ، اعتقد ان من غير الممكن تشكيل اتحاد يضم جميع الرؤساء الكرد في الوقت الحاضر .

ان الشيخ عبيد الله وبالنظر لشخصيته التقية وجرأته وإنسانيته يمتلك نفوذا خارقا في قلوب الناس ، ولذلك تجمع حوله رؤساء العشائر لنيل رضى رعاياهم من جهة ولكسب بعض غنائم الحرب من جهة أخرى .

في رأيي ان الكرد أنفسهم لا يعرفون ماذا يريدون ، مع ان سوء معاملة الإيرانيين والامتيازات الأخيرة للأرمن قد أوجدت أرضية التنسيق والاتحاد بين الكرد .

أنا مطمئن تماما ان الهدف النهائي للشيخ هو توحيد الكرد في إيران وتركيا وتشكيل إمارة مستقلة .

الواقع الحالي يتطلب تحرير كردستان أولا من حكم إيران وبعد تثبيت الموقع ، عمل الشئ نفسه بالنسبة لكردستان الواقعة تحت السلطة العثمانية .

كان الشيخ عبيد الله يأمل ان تسري حالة ما يشبه الحكم الذاتي الموجودة حاليا جنوب بحيرة أرومية على سائر كردستان ، اذا كان قد وفق في هذه الخطوة ، كان يمكن ان تتحول الى دولة مستقلة بزعامة الشيخ تضم أيضا النسطوريين والأرمن الساكنين في المنطقة .

أعلن (سامح باشا) يوم أمس انه استلم رسالة من الشيخ يخبره فيها ان أكثرية العشائر الكردية التحقت به وانه يملك من الأسلحة والمعدات ما يمكنه القيام بحرب تامة .([١]) لكن نفوذ الشيخ لم يكن كافيا لإدامة فتوحاته ، لقد تركته العشائر وحيدا ما ان امتلكت حصتها من الغنائم ، لهذا اعتقد ان خطر حركة كردية أخرى قد زال وعلى الأقل إلى حين آخر .

أعلمتني السلطات التركية ان الشيخ عاد الى (شمزينان) وان قواته قد تفرقت بالتمام وان الكثيرين من جنوده اختاروا السكن في تركيا مخافة معاقبتهم من قبل الحكومة الإيرانية .

بذلك يمكن الاطمئنان من انتفاء أي شكل من هجوم كردي جديد .

[١] -رسالة الشيخ عبيد الله الى القائد العثماني (سامح باشا) تحمل اكثر من مدلول ، من جهة تدل على الاتصالات المستمرة للشيخ

مع السلطات العثمانية ، ومن ناحية اخرى تبين ان الشيخ لم يهزم في حملته على ايران ، انما استجاب لدعوة السلطان

للانسحاب .

الوثيقة (١٠٩)

رقم ٥٢

من مستر تامسون الى ايرل كرانفيل

طهران في ٢٨ نوفمبر ١٨٨٠

تلقيت حالا برقية من القنصل العام للحكومة السامية في تبريز تفيد ان مبعوثا إيرانيا قد أرسل من مهاباد ، يحمل المذكور عن الجانب الإيراني خبر الإجراءات التي اتخذها السبهسالار لمنع تجاوز القوات الايرانية . تقول التقارير ان عشيرة (مكري) ([1]) وعدد كبير من رؤساء العشائر سلموا أنفسهم للحكومة الايرانية .

التوقيع رونالد .ف .تامسون

١ -عشيرة مكري ، عشيرة كردية كبيرة في كردستان ايران ، تسكن مدينة مهاباد واطرافها ، نزحت العشيرة في بداية القرن التاسع الهجري من اطراف جزيرة (بوتان) وميزوبوتاميا الشمالية بالتزامن مع الحركة الصفوية (انظر – مجتبا بروبي – المصدر السابق ص ٤٤) وأنشأت امارة باسم (موكريان) في مهاباد .كانت العشيرة تعاني الكثير من الحروب الايرانية العثمانية ، واشتهر فيها زعماء كثيرون ، في مقدمتهم الامير (مير بك) والمعروف ب (خانى له ب زيرين – اي خان ذو الكف الذهبي) ، كان هذا الامير مقربا لدى (عباس شاه) وكان قد اظهر بطولات في القتال مع هذا الشاه ضد العثمانيين وقطعت يده في احدى المعارك ، فصاغ له الشاه كفا من الذهب. ولي الخان امارة ارومية وشنو من قبل الشاه وبنا قلعة عظيمة في وادي (قاسملو) جنوب مدينة اورمية ، كانت قوية وحصينة ومثار اعجاب المعماريين ولا تزال أثارها باقية ، صرف الخان أموال ضخمة لبناء هذه القلعة ، وعند الفراغ منها أعلن (الامير خان) انفصاله عن الدولة الصفوية وسيطر على منطقة واسعة ، حاصرت الجيوش الصفوية القلعة لكنها كانت منيعة ، وكان موقف الكرد المدافعون عنها بقيادة الخان نفسه وعدد من ابنائه ،عنيدا وصلبا وشرسا وبطوليا . ارشد احد الخونة من داخل القلعة الجيش العثماني الى المصدر الذي يزود القلعة بماء الشرب . في النتيجة سقط المدافعون العطشى من الرجال في معارك جرت على أسوارها ، وعندما دخل اليها الجيش الصفوي فجّرها نساء الخان بالبارود من الداخل ، فقتلن مع عدد كبير من المهاجمين القزل

باش . لقد خلدت الاغاني الشعبية ورواة الفولكلور والشعراء الشعبيون في كل انحاء كردستان هذه الملحمة الشهيرة التي تعرف بملحمة (دمدم) ولا زال الناس يتداولون الملحمة ويتغنون بها الى اليوم.

الوثيقة (١١٠)

المرفق ٤ رقم ٧٤

رسالة الباب العالي الى سفارة إيران

٢٨ نوفمبر ١٨٨٠

٢٥ ذي الحجة ١٢٩٧

)الترجمة (

استلم الباب العالي رسالة السفارة الإيرانية المؤرخة في ١٥ أكتوبر ١٨٨٠ .

الحكومة السامية العثمانية تعبر عن أسفها العميق لاستمرار سوء ظن إيران .

من الأفضل ان تدرك السفارة الإيرانية ان الحكومة التركية بذلت كل ما في وسعها لإنهاء فتنة كردستان .([١]) الحكومة التركية زادت من عدد حراس الحدود وفي نفس الوقت أعادت العشائر التركية التي نزحت الى مرتفعات إيران .وهذا هو السبب في عدم تمكن المتمردين من زيادة أعدادهم ووقوع الانشقاق بينهم مما مكن للقوات الإيرانية ان تتقدم بسهولة .

مع الأسف ان السفارة الايرانية في رسالتها تتهم الباب العالي بأنه وراء فتنة كردستان وانه يقدم مساعدات للمتمردين .

هذا اتهام خطير جدا للحكومة العثمانية ومحل تعجب .

الحكومة التركية ليست مسؤولة عن هذه الحوادث وحسب ، إنما كانت دائما تعاون ايران في هذا الصدد .

من غير الممكن اعتبار الشيخ عبيد الله مسؤولا عن انتفاضة كردستان .ان الدلائل الموجودة تشير الى ان تصرف السلطات الايرانية في المنطقة مع (همزة آغا) و شرعنة الظلم ضد الكرد من قبل المسؤولين المحليين ، هي الأسباب الأصلية لهذه الانتفاضة .

إذا تم النظر بدقة الى أحداث المنطقة وتركيبة المشاركين فيها يتوضح ان أية عشيرة تركية لم تتدخل فيما جرى .

لقد اعترضت الحكومة التركية مرارا على هجمات العشائر الإيرانية على مناطق (بغداد) و (الموصل) و (وان) لكنها لم تستلم أبدا جوابا مقنعا من السلطات الإيرانية .

للأسباب أعلاه يكذب (الباب العالي) بشدة كل أشكال التدخل في المسألة الكردية .

١ -ورد مصطلح الحكومة التركية في المصدر ، وفي كل هذه الوثائق ترجمنا المصطلح كما هو ، ولا اعتقد ان الباب العالي كان يطلق اسم الحكومة التركية على الحكومة العثمانية ،فالخطأ اما في الترجمة الكردية او الفارسية او ان البريطانيون كانوا يستخدمون كلمة الترك احيانا محل العثمانيين .

الوثيقة (١١١)

رقم ٥٣

من مستر بلاكيت الى ايرل كرانفيل

سان بتروسبورك في ٢٩ نوفمبر ١٨٨٠

افتخر بتقديم مقاطع من المذكرة التي استلمتها من (بارون جوميني) مرفقة مع هذه الرسالة .

يقول (بارون جوميني) ان الشيخ عبيد الله وبالاستناد الى برقية واردة من طهران وبعد هزيمته امام القوات الايرانية ، أشاع انه قد تخلى عن خططه .

وجاء في البرقية أيضا ان الشيخ عبيد الله وفي مخاطباته للحكومتين الروسية والبريطانية قد قال ان هذه القوى يجب ان تفرق بين العصاة وعموم الكرد وانها يجب ان تقر رسميا حقوق الكرد المشروعة . (١)

١ -قدم الشيخ عبيد الله رسالة الى السلطات الدولية حول اعمال قمع السكان المدنيين والانتقام منهم من قبل السلطات القاجارية وتجاهلها الحقوق الكردية . كما قدم عدد من رؤساء العشائر بشكوى مماثلة الى سفارات وقنصليات وسلطات الدول الاوربية ومنها روسيا .

ورد في رسالة الزعماء الكرد الموجهة الى قنصل روسيا ما يلي((نحن اهالي كردستان ايران ، يفوق عددنا (١٠٠) ألف عائلة ، لم نستطيع التعايش مع الدولة الايرانية بسبب ظلم واعتداءات ولا عدالة تلك الدولة وتصرفاتها غير القانونية ، لذلك اضطررنا ، حين لم يبق في طاقتنا بأية صورة تحمل الامور اكثر ، الطلب من اهالي كردستان نجدتنا للقضاء على تلك السلطة الغاشمة ، وجاء قسم منهم الى داخل ايران وهذا ما تسبب في مواجهتنا لتهديدات واعتداءات الدولة العثمانية ، من ناحية اخرى كان يمكننا التحرر من عدوتنا اللدودة الدولة الايرانية ، ولكن مخافة الدولة العثمانية انهينا الحرب مع ايران واضطررنا ان نختار نحن ال (١٠٠) الف عائلة الى الهجرة . وبعد هجرتنا هذه ، قامت الدولة الايرانية التي تتواجد على ارض كردستان، بسوق الجيوش ضد الأهالي ولم تقصر ابدا في قتلها النساء والأطفال وأسرهم ونهب وسلب كل ما وقعت عليه يدها . ان الأهالي الذين ظلوا في كردستان ، لم يرتكبوا مطلقا جريمة من اي نوع ، لم يقاتلوا الدولة الايرانية وكانوا منصرفين الى أعمالهم الاعتيادية ، لكن هذه الدولة قد قضت على أرواح المسلمين والمسيحيين وعلماء الدين .

لذلك ندعو الدولة الروسية ان تعطف علينا وان تخلصنا من هذا الظلم والاعتداء ...وان تعطف بإرسال مسؤول خاص وذو ضمير انساني للتدقيق في أوضاع كردستان والتعرف على ما يلاقيه أهلها من ظلم وجور ، وان يهيئ لنا وضعا يستطيع فيه اي شعب العيش على اراضي وطنه الاصيل بسلام وامان ، ومن ثم تظهر للدول الكبرى حقيقة هل حقا ان اهالي كردستان جبليون متوحشون ؟ ام ان محتلي كردستان يلصقون زورا تهمة التخلف والجهل والبعد عن الحضارة بالكرد ؟ .

ندعو الدولة الروسية التي عرفت بعدالتها ودفاعها عن المظلومين ان تعطف علينا وتخلصنا من ظلم وجور الظالمين)) .محمد حمة باقي – ثورة الشيخ عبيد الله في الوثائق القاجارية ص ٢٢٨– ٢٢٩.

الوثيقة (١١٢ (

مرفق رقم ٥٣

من بارون جوميني الى مستر بلانكيت

سان بتروسبورك ،٧/ ٢٩ نوفمبر ١٨٨٠

تلقيت برقية من طهران بهذا المضمون ، أشاع الشيخ عبيد الله بعد هزيمته امام القوات الايرانية انه تخلى عن أهدافه ... شاه إيران طلب من بريطانيا وروسيا الضغط على الباب العالي لاعتقال ومحاكمة ومعاقبة الشيخ عبيد الله .

التوقيع جوميني

الوثيقة(١١٣ (

رقم ٦٢

من مستر كوشين الى ايرل كرانفيل

استانبول ٢٩ نوفمبر ١٨٨٠

سيدي

أجريت مباحثات اخرى مفصلة مع وزير الخارجية ، كما التقيت مع سفير ايران ايضا حتى اطلع على المخاطبات التي تمت بين وزراء الطرفين .

لا اشك ان (عاصم باشا)لديه معلومات خاصة ، انه مثل سائر الوزراء في الكابينة يقول ان معلوماته مستقاة من هنا وهناك .

انه لا يعرف حتى ان كان الشيخ في الاراضي العثمانية او في ايران .

من جانب اخر قال لي سفير ايران انه وبالاستناد الى رسالة الشيخ عبيد الله للشاه ، ان الشيخ قد عاد الى تركيا .([1])تعجبت كثيرا حين رأيت ان وزير الخارجية لا يهتم الى هذا الحد بالاحداث الجارية في كردستان .

عدم اطلاعه على وضعية المنطقة ضاعف من حيرتي .

عندما طرحت عليه وجوب معاقبة الشيخ ، واوضحت له ان حكومة ايران تطلب اما تسليم الشيخ اليها او محاكمته من قبل الحكومة التركية ، اشار الى الاتهامات الواسعة للباب العالي ضد الحكومة الايرانية في المسائل الحدودية وقال (ايران حتى الان لم تجب على جميع طلبات استانبول .)

عندما كنت ادافع بشدة عن طلبات ايران ، كان المذكور يؤكد مجددا على طلبات الباب العالي كون كل خطوة ضد الشيخ عبيد الله منوط بمحاكمة ومعاقبة رؤساء العشائر الايرانية المتخلفة .

حول عواقب عدم محاكمة الشيخ من قبل الباب العالي اجاب (عاصم باشا) اعتقد ان تشكيل هيئة مشتركة ستساعد على حل المشاكل العالقة .

حول موضوع ان سبب مساعدة الباب العالي للكرد هو التعامل مع (الارمن) قال عاصم باشا (الامبراطورية العثمانية لها من الامكانيات ما يمكنها ، ودون مساعدة الكرد ، القضاء بأسرع وقت على أية فتنة .)

عند الحديث عن محاولة الشيخ تأسيس دولة كردستان المستقلة ، لم يعر عاصم باشا اهتماما للموضوع .

اعتقد ان الباب العالي لم يفكر بصورة جدية ابدا باحتمال حدوث هذا الامر .

التوقيع جورج .ج . كوشن

[1] -لا توجد مصادر اخرى عن هذه الرسالة التي يتحدث عنها السفير الايراني .

الوثيقة (١١٤)

المرفق ٣ رقم ٧٠

من القنصل العام ، آبوت الى مستر تامسون

تبريز في ٢٩ نوفمبر ١٨٨٠

تصل التقارير ان (السبهسالار) أرسل ٥ أفواج و٨ مدافع هاون و ١٥٠٠ من الفرسان الى منطقة (مه رگـه ڤـه ر) ، ٤ أفواج للقضاء على (المنگـوريين) والبقية الى معسكر (سولدوز . (

سكان مهاباد الذين كانوا قد هربوا الى (سردشت) والجبال المجاورة ، أعيدوا الى بيوتهم من قبل (أحمد بك) رئيس عشيرة (بايزيد . (

احمد بك كان دائما مخلصا للإيرانيين وذهب الى مهاباد بصحبة السبهسالار في الوقت الذي كان (سردار الدولة) حاكما .

السبهسالار يمتلك خبرة في تاكتيك (تكريد الحرب) ، اختيار (عثمان اقا كيورك) سردشتي قائدا للقوات المكلفة بالقضاء على همزة آغا والمنكوريين ، عمل عقلاني لان رؤساء العشيرتين في خصام .(١ (

لم يمنح السبهسالار ضمانة الى همزة آغا ، ولكنه دعاه الى المجئ الى معسكر الايرانيين لإظهار حسن نيته .

أتوقع ان يوصي السبهسالار في رسائله الى قادة الجيش عدم إيقاع الظلم من قبل القوات الإيرانية على أهالي القرى التي غادرها الأجانب .

يتوقع كذلك ان تجري محاسبة الأمراء الذين دمرت قواتهم بعض القرى بتهمة (الإهمال . (

يمتلك الشيخ عبيد الله عدد من القرى في (مه ر گـه ڤـه ر) وسلسة الجبال الحدودية بين ايران وتركيا ولا يستبعد ان يكون قد ذهب هناك .

يقال ان رتلا عسكريا تركيا صد محاولات الشيخ عبيد الله للعبور من الحدود .

)ايجريك) هو مقر (علي خان شكاك) وقد أشير إليها خطأ في البرقية ، يقع هذا المكان في الطرف الأيمن من السلسلة الجبلية التي تفصل (سلماس) عن أرومية .

التوقيع ويليام .ج .آبوت

١ -بعد انسحاب قوات الشيخ عبيد الله الى الاراضي العثمانية ، ظل همزه اغا يقود أغلبية عشيرة المنگـور ويغير على معسكرات الجيش الايراني ، لم يكن توقعات آبوت في محلها ، ان عثمان اغا لم يحارب همزه اغا بصورة جادة رغم مابين العشيرتين من نزاعات .ولم تستطع القوات القاجارية القضاء عليه الا بسلوك نهجها التقليدي في أتباع طريق المكر والخديعة . في برقية للحاكم المخادع (حسن علي خان) الى السبهسالار تظهر حقيقة انه يندر ان يقاتل كردي بإخلاص الى جانب دولة محتلة ، يقول علي خان ((الان ، وفي الوقت الذي اكتب فيه هذه الرسالة ظهر لي انه ومنذ ان ارسلت (كولاوي اغا) الى (سردشت) ،وحسب ما يبعثه من رسائل ، اشعر ان عثمان اغا وخدر اغا يتملصون ويتحججون ويؤخرون أنفسهم ، ولهذا كتبت رسالة قبل يومين الى كولاوي اغا بهذا المضمون : اذا ورد معه عثمان اغا وخدر اغا بكل طاعة الى سابلاخ ، فهذا امر جيد وإلا عليه العودة وعدم التأخير فيها)) . في يوم ١٨٨٠/١٢/٢٠ يكتب الحاكم الى السبهسالار ان همزة اغا دخل سردشت وفر منها كولابي اغا وعثمان اغا وخدر اغا الى قرية (ره به ت) ويعلمه ان من المحتمل ان تلتحق به كل الأهالي هناك .

الحاكم حسن علي خان والذي قلنا انه كان اكثر ما يخشاه هو سماع اسم همزة اغا ، كان نفسه يتملص ويتهرب من قتال همزة اغا ويخدع مسؤوليه ، انه يكتب الى القائد العام في ١٧ محرم الموافق ٢٠ / ١٢ / ١٨٨٠ يقول ((بهذه المناسبة وبإذن الله ، غدا ، الثامن عشر من الشهر (يقصد محرم) سأتحرك الى سردشت مع الف شخص اختارهم من فوجي (كروس) وفوج (شقاق) و٢٠٠ فارس (ديواني) الموجودون هنا ... حتى اقتلع الجذور العفنة لهمزه اغا .))

وبعد أربعة أيام ، في ٢١ محرم ، ٢٤ /١٢ يكتب الحاكم رسالة اخرى الى القائد العام يقول ((غدا ، السبت يصادف ٢٢ من الشهر ، ودون التوقف في اي مرحلة من الطريق او الانحراف عنه ، سأذهب الى سردشت لأجل ان أحطم جذور همزه اغا السيئ الصيت ، في

أية زاوية اوجحر او غابة كانت . .. ولن أعود الى سابلاخ قبل إتمام هذا العمل)). وفي ٢٧ /١٢ يكتب يقول ((غدا الثلاثاء سأتحرك مع قوة مختارة الى سردشت .))

وعود الحاكم كانت وعودا فحسب ، لم يكن يجرؤ حتى الاقتراب من مكان همزة اغا ، انه يكتب الى الشاه في ٤/ آذار/ ١٨٨١و بعد مرور حوالي ثلاثة أشهر على رسائله هذه ، معترفا بشجاعة همزه اغا ، يقول ((خادمكم يعرف شيئا لن يتغافل عنه ، وهو : لان همزه اغا شخص جرئ ولا يخشى على حياته ، فانه وما ان تذوب الثلوج وتصبح الطرق سالكة ، وحتى ان كان قد بقي لوحده ، سيخرج رأسه مثل اللص من هذا الجحر او ذلك ، ويظهر نفسه .))

عندما حل الربيع كانت مدينة سردشت لاتزال خارجة عن سلطة الحكومة القاجارية وكانت مرتعا يصول ويجول فيها همزة اغا . يكتب الحاكم رسالة في ١١/٤/ ١٨٨١ يقول ((سأتحرك انا مع قوة من ١٠٠٠ جندي اصطفيهم بنفسي ومع ٢٠٠ من الفرسان وأشراف موكري وأهالي المنطقة ، لن تكون القوة اقل من خمسة الاف شخص ، ساتحرك من طريق (ايل تيمور) الذي يمر وسط قرى موكري ويصل الى مضيق (كورتك) ومنها ساتقدم نحو سردشت)). المصدر – حسن علي خان كروسي – المصدر السابق – الرسائل ١٩ و ٢٠ و٢١ و ٦٢و ٩٤.

الوثيقة(١١٥)

رقم ٧٥

من مستر تامسون الى ايرل كرانفيل

طهران ،٢٩ نوفمبر ١٨٨٠

سيدي

اطلعني (مستر آبوت) انه أرسل صور من تقاريره حول النسطوريين في ارومية الى مقامكم .

زيارته إلى المنطقة تمت في ظروف غير مواتية البته ، لقد بدء هجوم الكرد مباشرة بعد حضوره الى المنطقة .

الهجوم الكردي كان سريعا الى حد أنهم احتلوا كل القرى في أطراف المدينة خلال يومين، كما ضربوا طوقا من الحصار حول المدينة .

كان وضع (مستر آبوت) في ظل هذه الظروف صعبا جدا ، مع ذلك تحقيقاته مرضية ، وإجراءاته في التعامل مع المتمردين ومباحثاته معهم محل تقدير .

أظهرت تحقيقات(مستر آبوت) ان السكان المسلمين والمسيحيين ،وبصورة خاصة المسلمون منهم ، تحملوا خسائر كبيرة .

حول النسطوريين يجب القول ان السلطات الإيرانية تعاملهم معاملة لائقة مع ان بعض الأحقاد السابقة تتجلى من جديد .

النسطوريون المسيحيون في إيران يعملون في الزراعة قرب ارومية ، أكثريتهم يعمل في الأراضي التي يملكها المسلمون ، عدد قليل منهم يملكون الأراضي . أكثرية الأراضي تعود الى (عشيرة أفشار) والتي تجبي الضريبة من المسلمين والمسيحيين على حد سواء .

يعترض المسيحيون على بعض الفروقات بينهم وبين المسلمين :

١ -بعض الضرائب المفروضة على المسيحيين أكثر من تلك المفروضة على المسلمين .

٢ -صعوبة العمل في الأراضي في بعض المناطق وبالنسبة للمسلمين أو المسيحيين أكثر من طاقة الإنسان .

٣ -طلبات عمال الدولة من النسطوريين العائدين من روسيا ومطالبتهم بمبالغ كبيرة ، غير عادلة في أغلب الأحيان .

٤ -خطف الفتيات المسيحيات من قبل الشبان المسلمين قلّ في الآونة الأخيرة بالنسبة الى السابق .

٥ -مصادرة كافة أموال العائلة المسيحية في حالة أسلمة احد أفرادها ولصالح المسلم الجديد .

٦ -عدم قبول شهادة المسيحي ضد المسلم في المحكمة .

هذه مجموعة الفوارق التي عملنا على إصلاحها لأعوام وطلبنا المساعدة من الحكومة الإيرانية .

يجب ان نشير ان وضع المسيحيين في اذربيجان اليوم ، وباعتراف المبشرين المسيحيين والنسطوريين والمأمورين الانكليز أفضل بكثير من السابق .

هناك مشروع لدعم أمور المسيحيين في اذربيجان ، كان من المقرر ان يتم تنفيذ المشروع بسرعة لكن حركة الكرد أخرت تنفيذه . لقد وعد الوزير تنفيذ الخطوات الأولية من هذا المشروع خلال الأسابيع القادمة .([١]) يجري العمل لإبطال ما ورد في (٥ و ٦)، طلبت من تبريز دراسة طلباتنا بهذا الخصوص واتخاذ الإجراءات بسرعة ، وإذا لم نحصل على استجابة سأرفع تقريرا الى الشاه مباشرة .

يرى (مستر آبوت) ان نفوذ المبشرين الأمريكيين بين النسطوريين جديرة بالانتباه . ان وجودهم يؤدي في كثير من الأحيان الى عدم إضاعة حقوق المسيحيين . طبعا لا يمانع الموظفون الإيرانيون في المنطقة بأي وجه إقامة المراسم الدينية المسيحية و يقدمون المساعدة دائما .

انا أيضا أوافق (مستر آبوت)على انه ليس من المصلحة تعيين ضابط بريطاني في قنصلية ارومية .

التوقيع رونالد .ف.تامسون

[١] -على عكس الحقيقة ، يرسم السفير البريطاني في طهران صورة وردية لوضع المسيحيين في اورمية وذلك لتغطية فشله في

منع الدمار الذي لحق بالمسيحيين على ايدي القوات القاجارية ، وحتى انه يلقي مسؤولية تأخر المشاريع على عاتق الكرد ويبرأ

الحكومة القاجارية . الوثائق تكشف بوضوح الحالة المأساوية للمسيحيين .

الوثيقة (١١٦ (

المرفق ٦ رقم ٧٤

رسالة الباب العالي إلى سفارة إيران

٢٩ نوفمبر ١٨٨٠ (٢٦ ذي الحجة ١٢٩٧)

)الترجمة (

تسلمنا رسالة سفارة ايران ، وفي معرض اجابتنا نقول ان القوات الكردية سلمت اسلحتها الى سلطات الشرطة ، وطلب افرادها اللجوء . لذلك لا يوجد سبب لمحاكمتهم ومعاقبتهم .

من جانب اخر تشير التقارير الى ان الهجوم الواسع الذي قام به الجيش الايراني على كردستان وارتكابه القتل العام والاعتداء على شرف الناس ، قد أجبر حتى الان ٦٠٠٠٠ الى ٧٠٠٠٠ فرد من سكان ارومية للدخول الى الاراضي التركية ، كما نزح بحدود ٢٠٠٠ شخص نحو (هكاري . (

ان السبب الوحيد لنزوح الكرد نحو تركيا هو التصرف غير العقلاني للحكومة الايرانية .

ان ترك ارض الأباء والأجداد وانتظار فرصة للانتقام من الأعداء اوجب على تركيا عسكرة القوات بصورة دائمة على الحدود لمنع مهاجمة الكرد على ايران ، لهذا يطلب الباب العالي من الحكومة الايرانية إعادة النظر في إجراءاتها العسكرية المشينة في اذربيجان وكردستان .

نطلب من الحكومة الايرانية موافقتها على طلب الباب العالي إرسال لجنة خاصة الى تركيا للتباحث حول الخلافات الموجودة وحل سوء التفاهم القائم وبسرعة .

الوثيقة (١١٧)

رقم ٧٠

من القنصل العام ،آبوت الى ايرل كرانفيل

تبريز ٣٠ نوفمبر ١٨٨٠

سيدي

يشرفني ان أرفق مع هذه البرقية نسخة من ثلاثة رسائل أرسلتها إلى الوزير المفوض للحكومة السامية في طهران ، هذه الرسائل عن إرسال الروس القوات إلى حدود (اراس) وإجراءات (السبهسالار) لقمع تمرد الكرد .

التوقيع ويليام .ج. آبوت

الوثيقة (١١٨)

المرفق ١ رقم ٧٦

من القنصل العام ،آبوت الى مستر تامسون

تبريز ١ ديسمبر ١٨٨٠

شاع مؤخرا في تبريز ان عبيد الله وبرفقة قواته التي يقودها (إسماعيل آغا كليسي) قد عادوا الى منطقة (برادوست .)

رسائلنا حتى تاريخ ٢٥ نوفمبر لا تشير الى هذا الأمر وتتحدث فقط عن هروب الشيخ وعسكرة قوات (عبد القادر) و (صديق) في (مه رگـه فـه ر) بعد فرارهم من ارومية .

كذلك أعلن عن تحرك تيمور باشا خان برفقة قوة من ٦٠٠٠ فرد نحو برادوست .

اقبال الدولة وبرفقة ٢٠٠٠ فرد يتواجدون في ارومية .

من الممكن ان حراس الحدود الترك قد قاموا بواجبهم على نحو جيد في منع انسحاب الكرد المتمردين باتجاه الحدود.

التوقيع ويليام .ج.آبوت

الوثيقة(١١٩)

المرفق ٢ رقم ٧٦

من القنصل العام ،آبوت الى مستر تامسون

تبريز ، ٣ ديسمبر ١٨٨٠

علمت انه لم تصل لحد الان أية قوة روسية الى (جلفا) . ليس لي معلومات عن عدد القوات الروسية التي وردت حتى الان الى (نخجوان .)

الوثيقة(١٢٠)

رقم ٧٦

من القنصل العام ، آبوت الى ايرل كرانفيل

تبريز ،٤ ديسمبر ١٨٨٠

سيدي

بالإشارة إلى مكاتبات يوم ٢٣ و٣٠ نوفمبر يشرفني ان أرسل إلى مقامكم نسخة من أربع رسائل بعثت بها الى الوزير المفوض للحكومة السامية في طهران ، الرسائل تتعلق بالمتمردين الكرد و عسكرة القوات المرسلة من (نخجوان) على حدود (اراس) وهروب (الشيخ عبيد الله) الى تركيا .

التوقيع ويليام .ج .آبوت

الوثيقة (١٢١)

المرفق ٣ رقم ٧٦

يوم أمس اطلع مبعوثو معسكر السبهسالار في (سولدوز) مقام الشاه ان الشيخ و٩ من مرافقيه هربوا الى (نوجي) . تسلمت أخبار أخرى من أرومية تقول ان الشيخ واثنان من أنجاله فروا إلى (نهرى) وهي تلفظ على لسان أهل المنطقة ب (نيرى) عاصمة (نوجيه) . في الخرائط الرسمية تدعى (نيرجى . (

أخبار أخرى تقول ان الشيخ ومعاونوه وبعد هروبهم عادوا الى بيوتهم .

التوقيع ويليام .ج . آبوت

الوثيقة(١٢٢)

المرفق ٤ رقم ٧٦

من القنصل العام ،آبوت الى مستر تامسون

تبريز ٤ ديسمبر ١٨٨٠

تتشكل القوات الروسية في نخجوان من ١٠٠٠ جندي ومدفع هاون .تشير التقارير ان (بتروسبورك) قررت إرسال ٥٠٠٠جندي أخر ، أعلنت الحكومة الروسية ان الغاية من إرسال هذه القوات هو لحفظ الأمن على الحدود الروسية ومنع المتمردين الكرد من الفرار نحوها .

التوقيع ويليام .ج .آبوت

الوثيقة (١٢٣ (

المرفق ٥ رقم ٧٤

رسالة السفارة الإيرانية الى الباب العالي

٥ ديسمبر ١٨٨٠

)الترجمة (

بأسف كبير تلقينا أخر رسائلكم بتاريخ ٢٨ نوفمبر .

قلنا في رسالتنا ان الشيخ عبيد الله ومنذ ثلاثة أعوام يحرك الكرد للتمرد وإيجاد حالة من اللااستقرار ، كما اشرنا ان الكرد القاطنين في الأراضي التركية ، وبدون الالتزام بأية معاهدة واتفاقية ، يعبرون على الدوام من الحدود الغربية الى إيران ويجلبون الأسلحة والمعدات والأرزاق للكرد .

قلنا في رسالتنا ان حراس الحدود التركية يصرفون الأنظار عن عملية النقل والانتقال ولا يؤدون واجبهم على الشكل الصحيح .

في إجابتنا يجب ان نشير إننا لم نعبر عن عدم رضانا من إجراءاتكم على الحدود أبدا ، لكن هناك مساءل تجعلنا في حيرة أمامها .

تقولون ان(الشيخ عبيد الله) قد انسحب من ايران بتأثير نصائح الباب العالي ، وتقولون ان عبور الحدود بصورة دائمة من قبل الشعوب الايرانية يتسبب في ظهور روح الانتقام عند السكان الترك ، وان العشائر التركية لم تتدخل في فتن كردستان .

عبرنا لكم عن شكرنا دائما لاجراءاتكم الامنية في حفظ الحدود ، لكن مع الاسف لم تكن هذه الاجراءات فعالة ويجري الانتقال عبر الحدود من مدينة الى اخرى بسهولة .

المسألة الثانية تتعلق بالشيخ عبيد الله ، اتهمنا مرارا الشيخ بتزعم الحركة وعبور الحدود ، لكن الحكومة العثمانية حاولت دائما نفي التهمة عنه وكيل المديح له ، هذا في الوقت الذي توجد وثائق دامغة على تواجد الشيخ على الحدود ومشاركته الاضطرابات في كردستان .

الحقيقة الاخرى التي يجب ان تقال هي ان انسحاب الكرد لم يتم بناءا على نصائح الامبراطور العثماني انما بسبب صمود الجيش المقتدر بقيادة شاه ايران .

الموضوع الثالث حول ادعائكم عدم عبور القوات العثمانية من الحدود والاعتداء على ايران .

لقد هاجم الآلاف من الكرد المعتدين وبمعدات كاملة ، هذا الطرف من الحدود ، فأن لم يكونوا عثمانيون فمن هم ؟ .

في الختام تعتبر الحكومة الايرانية السامية ان الشيخ عبيد الله مسؤول عن إزهاق أرواح ٥٠٠٠ انسان برئ ، وإذا لم يتم محاكمته ومعاقبته من قبل الحكام العثمانيين سيتحمل الباب العالي على عاتقه ، المسؤولية الخطيرة عن هذه الجريمة .

الوثيقة (١٢٤)

رقم ٥٧

من مستر تامسون إلى ايرل كرانفيل

طهران في ٧ ديسمبر ١٨٨٠

سيدي

يشرفني ان اعرض لمقامكم ان حكومة ايران تلقت خبر انسحاب الشيخ عبيد الله ورجاله وهمزة آغا من مواقعهم السابقة إلى الأراضي التركية .

التوقيع رونالد .ف . تامسون

الوثيقة (١٢٥)

رقم ٥٨

من مستر تامسون إلى ايرل كرانفيل

طهران في ٩ ديسمبر ١٨٨٠

سيدي

تسلمت الان برقية من القنصل العام للحكومة السامية في تبريز ينقل فيها عن (ميرزا حسين خان _ القائد العام)([1])خبر استسلام (مه رگـه قـه ر)، يشير المذكور في تقرير إلى ولي العهد إلى الأمن والاستقرار الشامل في المنطقة .

التوقيع رونالد .ف . تامسون

[1] -ميرزا حسين خان ، شغل مناصب عديدة في الدولة القاجارية منها ، رئيس اركان الجيش (سبهسالار) ووزير الخارجية

ورئيس الوزراء ، واستطاع مع زميله (ملكم خان) الارمني سفير ايران في لندن إقناع الشاه بزيارة بريطانيا وعقد صفقات

تجارية ضخمة للشركات البريطانية ، وبسبب ما قيل عن بيعه ايران الى الشركات البريطانية ،ابلغ رجال الدين في ايران ،

الشاه عند عودته من بريطانيا ان لا يدخل معه (ميرزا حسين خان) الى طهران ، فتركه في مازندران . وكان يعيش في

) قزوين) عندما نشبت حركة الشيخ عبيد الله ، ولصداقته لبريطانيا أعاده الشاه الى الجيش ثم عينه من جديد رئيسا للاركان

بعد الموت المفاجئ لعم الشاه حشمت الدولة .

الوثيقة (١٢٦)

رقم ٦٣

من ايرل كرانفيل الى مستر تامسون

وزارة الخارجية في ٩ ديسمبر ١٨٨٠

اظهر وزير الولايات المتحدة الامريكية قلقه على مصير المبشرين الامريكيين وعائلاتهم في ارومية ، لانه يعتقد انه من الممكن ان تتهمهم ايران بالتعاون مع الشيخ عبيد الله .

ارسلت برقية لهم اليوم وطلبت منهم ارسال ضباطهم الى المنطقة لتأمين حمايتهم .

التوقيع كرانفيل

الوثيقة (١٢٧)

رقم ٦٤

من مستر تامسون الى ايرل كرانفيل

١٠ -ديسمبر – ١٨٨٠

سيدي

بالإشارة الى برقية مقامكم ليوم أمس ، في الأيام الماضية كانت الأجواء غير طبيعية بالنسبة للمبشرين الأمريكيين المقيمين في أرومية لكن خفت حدة النار في اليومين الماضيين .(١)

أرسلت حكومة إيران برقية الى السبهسالار وطلبت منه التدخل شخصيا لحماية المبشرين .

تحرك السبهسالار مباشرة من مهاباد الى أرومية ومن المتوقع وصوله غدا .

التوقيع رونالد .ف . تامسون

١ -اتهمت السلطات الايرانية المبشرين الامريكيين في اورمية بالتعاون ومساعدة الشيخ عبيد الله لذلك كانت هناك اعتداءات كثيرة عليهم ،فطلبت امريكا من بريطانيا التدخل لوقف الاعتداءات لانها لم تكن تقيم علاقات مع ايران . جدير بالذكر ان الاعتداءات الايرانية شملت حتى نساء وبنات المبشرين اللاتي تم اختطاف العديد منهن .

الوثيقة (١٢٨)

مرفق ١ رقم ٨٥

تبريز في ١٠ ديسمبر ١٨٨٠

)مقتطفات (

طول مدة حصار ارومية ، عانى المبشرون الامريكيون من مشكلات كثيرة .

من جانب كان الشيخ عبيد الله قد عسكر بالضبط الى جانب منازلهم خارج المدينة وكانوا مضطرين لتقبل صداقته . ومن جانب آخر كان يتوجب عليهم التصرف بشكل لا يزعج الحكومة الايرانية .

التجأ إلي (مونسينور كلوزل) زعيم المسيحيين الفرنسيين وطلب إرسال رسالة الى الشيخ وتكليفه بالمحافظة على الاقليات والمبشرين ، وقد قبل الشيخ .

رفع علم الخطوط والنجوم([١]) على أسطح منازل المبشرين ، ووضعت رقعة على جدران المنازل كتبت عليها (محل سكن القنصل البريطاني والمبشرين الأمريكيين . (

التجأ حوالي ٢٠٠ شخص من النسطوريين والمسلمين الى المدرسة الامريكية .

منزل (مستر وبيل) واجه تهديدا من كل جانب داخل المدينة .

التقارير التي أفادت عن معاناة المبشرين تهمة غير مشروعة وكذب محض . يجب على الولايات المتحدة الأمريكية ان تفتخر بمبشريها الذين يؤدون واجباتهم إثناء الحرب والجوع ومرض الطاعون .

حول إساءة الحكومة الإيرانية إلى المبشرين ، طمأنتهم أيضا ان الحكومة السامية تحافظ على أرواحهم وأموالهم وشرفهم .

التوقيع آبوت

[١] -علم الولايات المتحدة الامريكية .

الوثيقة (١٢٩ (

رقم ٦٥

من مستر تامسون الى ايرل كرانفيل

طهران في ١١ ديسمبر ١٨٨٠

سيدي

تلقيت حالا برقية بتاريخ الأمس من القنصل العام للحكومة السامية في تبريز . تتضمن وبالاستناد الى مخاطبات المبشرين الأمريكيين ان علاقاتهم مع الحكومة الايرانية كانت حامية وصميمية وان مشاركتهم في انتفاضة الشيخ عبيد الله وسوء معاملة الايرانيين مجرد شائعة .(١ (

أكد مستر آبوت استلام برقيتي بتاريخ ١٩ ديسمبر وضمن إشارته إلى الوضع الجيد للمبشرين الأمريكيين، قال انه طلب في لقاءه مع مبعوث وزير الخارجية إلى تبريز إبلاغ تحياته إلى الشاه واطلاعه وولي العهد على الموضوع لإصدار الأمر إلى السبهسالار الموجود حاليا في أرومية حتى يتباحث معه المساءل المرتبطة بالمبشرين .

التوقيع رونالد .ف . تامسون

١ -أراد المبشرون الاحتفاظ بعلاقة جيدة مع السلطات الايرانية وتجنبوا كرجال دين إثارة المشاكل رغم ما لحق بهم من اعتداءات

غير أخلاقية ، لكن واجبهم الديني فرض عليهم غض الطرف عنها للاستمرار في عملهم الرباني .

الوثيقة (١٣٠ (

رقم ٦٧

من ايرل كرانفيل الى مستر س تي جون(١ (

وزارة الخارجية ، ١٣ ديسمبر ١٨٨٠

استلمت رسالة (مستر كوشن) المؤرخة في ١٦ أكتوبر التي يتحدث فيها عن مباحثاته مع (عاصم باشا) حول الهجمات الأخيرة للكرد على الأراضي الإيرانية .

سأطلعكم على استنتاجاتي حول السياسة التركية بالاستناد الى ما جاء في رسالة كوشن .

التوقيع كرانفيل

١ -س.تي . جون ، سفير بريطانيا في استانبول حل محل كوشين

الوثيقة (١٣١)

رقم ٧١

من مستر بلانكيت الى ايرل كرانفيل

سان بترسبورك ١٣ ديسمبر ١٨٨٠

سيدي

على طول محادثاتي مع (أم دي . كيرس) يوم أمس سألته عن أخبار كردستان ، بين في إجابته انه لا يملك معلومات ألبته ، لكن يحتمل ان الاضطرابات قد خفت .

قلت لم تعد هناك حاجة لبقاء القوات الروسية على حدود إيران .

اكتفى (كيرس) بالقول ان اهتمام روسيا الاستثنائي بأحداث كردستان دفعتها لإرسال القوات العسكرية الى (نخجوان .)

التوقيع ف .ر . بلانكيت

الوثيقة (١٣٢)

المرفق ٧ رقم ٧٤

رسالة من السفارة الايرانية الى الباب العالي

١١ محرم ١٢٩٨ (١٣ ديسمبر ١٨٨٠)

)الترجمة (

استلمنا رسالتكم المؤرخة ٣٠ نوفمبر (٢٦ ذي الحجة ١٢٩٧ .)

كل ما نستطيع قوله هو التعبير عن أسفنا .

الاشخاص الذين التحقوا بالمتمردين يتكونون من مجموعتين :

عدد من الناس خلقهم الشيخ عبيد الله من العدم واجبرهم على طاعته بالتهديد والوعيد، هؤلاء وبعد ان دمرت مدنهم وقراهم وفقدوا الاباء والابناء والازواج ، اضطروا للفرار نحو الحدود .

المجموعة الثانية تتكون من ابناء الشيخ وحوالي عشرة الى خمسة عشر شخصا من كرد تركيا ، فروا الى الطرف الأخر من الحدود بعد هزيمتهم الساحقة امام الجيش الايراني .

الشيخ عبيد الله يعمل الان لإثارة فتنة اخرى في فصل الربيع .

نقول مرة اخرى ، ان لم يتم إبعاده من المناطق الحدودية الايرانية فان الحكومة التركية تتحمل المسؤولية عن النتائج التي تنجم عن بقائه على حدود ايران .

اما بصدد الأشخاص الذين هربوا من اورمية فهم أناس قد خدعوا بخطابات الشيخ، ودمروا، وهم الى جانبه، أكثر من مائة قرية .

ان منح اللجوء لهؤلاء المجرمين يتسبب فقط في تعكير العلاقات بين البلدين المسلمين الكبيرين ، وخرق للالتزامات الحدودية المتقابلة بين الدولتين .

مرة اخرى نطلب من الحكومة التركية وضمن ممانعتنا لمنح اللجوء الى هؤلاء المتمردين خلق الأرضية لاستردادهم من قبل ايران .

يجب ان نذكر ان اقتراحكم بإرسال هيئة من ايران موضع قبول وترحيب كامل .

الوثيقة (١٣٣)

المرفق ٨ رقم ٧٤

رسالة من سفارة ايران الى الباب العالي

١٢ محرم ١٢٩٨ ، ١٥ ديسمبر ١٨٨٠

(الترجمة)

من الواضح انه وبموجب قانون المطبوعات وفي حالة اذا كتبت احدى الصحف خلاف الواقع وقامت بالدعاية يجب محاكمتها ومعاقبتها .

مع الاسف وجدنا في الاسابيع الاخيرة ان مواضيع جريدة (الوقت) وجريدة (حوادث) حول المتمردين في ايران محض كذب .

هذه الصحف تحاول قلب الحقائق وزرع بذور النفاق و تحريك الكرد للانتفاضة وتعكير العلاقات بين البلدين .

طلبنا لعدة مرات وبصورة شفهية التحقيق لكن غض سلطات الحكومة التركية الطرف عنه ضاعف من عدم حياء هذه المطبوعات .

ان تحقير ديانات شعب ايران واستخدام كلمات بذيئة وقلب الحقائق ، جزء من سياسة هذه المطبوعات المشينة .

الصحف الرسمية تعكس المبادئ الرسمية للحكومة . ان تحقير السلطات العليا لدولة صديقة بإيراد الفواحش وإلصاق التهم الجذاف وتحريك الكرد " ليس الا خرق لمذكرات التفاهم بين البلدين الشقيقين .

تطلب السفارة الايرانية من الباب العالي رسميا منع تكرار الاعمال المماثلة لايجاد ارضية مناسبة لحل الأزمة .

الوثيقة (١٣٤)

رقم ٦٩

من مستر تامسون الى ايرل كرانفيل

طهران في ٢٠ ديسمبر ١٨٨٠

)مقتطفات (

استلمت الحكومة الايرانية برقية تفيد بوصول السبهسالار الى ارومية . كان المذكور قد ذهب من تبريز في بداية شهر أكتوبر الى المناطق المضطربة ليتولى شخصيا قيادة الجيش الايراني في الحرب ضد المتمردين .

في الأيام الأخيرة قام بجولات تفقدية لمناطق (مراغة) و (مهاباد) و(سولدوز) والتي كانت قد احتلت .

الان تفرقت كل عساكر الشيخ وعاد الأمن والاستقرار الى المنطقة .

في لقائه مع رؤساء العشائر الكردية أظهر السبهسالار تواضعا كبيرا ، ولهذا السبب عبر الكثير من رؤساء العشائر عن ندمهم على ما قاموا به وجددوا الولاء للشاه .

طبعا تم محاكمة ومعاقبة عدد من رؤساء العشائر .

الرؤساء النادمون ابلغوا عن استعداد كل واحد منهم لدفع غرامة قدرها ١٠٠٠٠ تومان .

مع ذلك لا تعتبر حكومة ايران مع هذه الانتصارات المحدودة ، الفاتح المطلق لان الشيخ عبيد الله وأنجاله والعديد من رؤساء العشائر الكردية قد عبروا الحدود ولا يمكن النيل منهم ،ومن المتوقع بانتهاء فصل البرد ان تشتعل نار انتفاضة أخرى .

أثناء محادثات السفير التركي مع الشاه والوزراء ، تم الطلب من الحكومة العثمانية ان توافق على دخول الجيش الايراني الى الأراضي العثمانية لتعقب الشيخ أو ان يقدم الباب العالي بنفسه على محاكمة ومعاقبة الشيخ ، لكن استانبول وبإهمالها العروض الإيرانية قد أغلقت باب المحادثات الرسمية بهذا الصدد .

ذهبت يوم أمس للالتقاء بالشاه ، كان متألما جدا من تصرفات الحكومة العثمانية .

قال الشاه (الحكومة التركية كانت قد تعهدت بمساعدتنا الا أنها لم تقم بذلك وحسب، إنما لم تمنع حتى ورود الغوغائيين الى داخل أراضيها ، السفير التركي كان قد اقسم انه سيتم تعقب الشيخ وأعوانه حال دخولهم تركيا وبعد اعتقاله يتم إعدامه أو تسليمه للسلطات الايرانية .)

أضاف الشاه (تعهد الباب العالي للسفير الايراني حول الإجراءات ضد المتمردين لم يكن مقنعا ، لكن أقوال فخري بك واضحة وصريحة .)

قال الشاه أيضا (حاولت كثيرا ان اقنع الباب العالي بتسليم الشيخ وأعوانه لكن استانبول تعهدت فقط بخلع الشيخ من السلاح ، انتم أنفسكم تعرفون ان نزع سلاح الشيخ لا يداوي

جرحا ، بقاءه على الحدود يشكل تهديدا دائما للمناطق الكردية ومن المحتمل إثارة فتنة أخرى ، الشيخ عبيد الله لا يتنازل بهذه البساطة . التواجد الدائمي للجيش الايراني في ارومية وكردستان لمواجهة تهديدات باستخدام القوة يكلف الحكومة مبالغ طائلة .)

أضاف الشاه (سلمت رسالة الى الباب العالي عن طريق سفير إيران في استانبول لإبعاد عبيد الله عن الحدود وتسليم (همزة آغا) و (أمين آغا) و (فتح الله آغا) من رؤساء الكرد الإيرانيين المشاركين في الفتنة ، هذا الطلب ليس غير منطقي .

إذا رد الباب العالي هذا الاقتراح سيسبب في تعكير الأجواء وبروز الخلاف بين استانبول وطهران .)

أبدى الشاه موافقته الكاملة لتشكيل لجنة مشتركة لدراسة ادعاءات الطرفين .

ماعدا ذلك ، فان بقاء الخلاف العثماني الايراني تعمق علاقات روسيا وإيران وبمعنى تحالف إيران وروسيا ونجاح (سان بترسبورك) في الانتقام من استانبول .

التوقيع رونالد .ف.تامسون

الوثيقة (١٣٥)

رقم ٧٤

استانبول ٢٢ ديسمبر ١٨٨٠

سيدي

بناء على طلب (محسن باشا) سفير إيران ، سأقدم برفقة البرقية بعض الرسائل المترجمة حول هجوم الكرد العثمانيين لإيران .

هذه الهجمات التي تزعمها الشيخ عبيد الله ، قضى عليها الجيش الايراني في النهاية .

ابلغني السفير انه ورغم زوال خطر المتمردين إلا ان الحكومة مضطرة من اجل حفظ الأمن ان تبقي على ٣٠٠٠٠ شخص من القوات العسكرية في المنطقة ، ومصروفات هذه القوة تثقل كاهل الحكومة ، من اجل ذلك يأمل السفير إقناع الباب العالي لتبعيد الشيخ .

التوقيع ف.ر . س تي جون

الوثيقة (١٣٦)

رقم ٧٣

من سير ايليات الى ايرل كرانفيل

فيينا في ٢٣ ديسمبر ١٨٨٠

بناءا على طلب الوزير الايراني ، تعهد (بارون هايمرلي) (١)بالطلب من الباب العالي اتخاذ الاجراءات لتعقب واعتقال المتمردين الكرد .

التوقيع هنري ايليات

١ -وزير الخارجية النمساوي

الوثيقة (١٣٧)

رقم ٨٤

من مستر تامسون إلى ايرل كرانفيل

طهران ٢٣ ديسمبر ١٨٨٠

سيدي

في لقائي مع الشاه بتاريخ ١٩ ديسمبر طلب الشاه مني بإلحاح ان ارفع لمقامكم الوثائق التي وقعت بأيدي الإيرانيين حول انتفاضة الكرد .

قال الشاه (أرسلنا نسخة من هذه الوثائق إلى جميع السفارات الأجنبية حتى يحكموا عليها بأنفسهم .(

هذه الوثائق التي يشرفني ان أرفق ترجمتها مع هذه الرسالة ، هي مكاتبات من (حمزة آغا) و (عبد القادر) وشخص فرنسي باسم (الكساندر رينالت) إلى الشيخ عبيد الله .

في هذه الرسائل تم مخاطبة الشيخ عبيد الله بصفة ملك دولة .

لهذا يمكن التأكيد ان هدف الشيخ عبيد الله كان أبعد كثيرا من انتفاضة محلية لان في جميع الرسائل ذكر الشيخ بصفة حاكم دولة مستقلة .

التوقيع رونالد.ف.تامسون

الوثيقة (١٣٨)

مرفق ٢ رقم ٨٥

من القنصل العام آبوت الى مستر تامسون

تبريز ٢٩ ديسمبر١٨٨٠

لي الشرف ان ارسل اليوم البرقية التالية الى مقامكم .

برقية المبشرين الامريكيين بتاريخ ٢٣ ديسمبر تشير الى ان السبهسالار قد استقبل المبشرين ورحب بهم بحرارة ، .

الحكومة الايرانية ايضا لم تصدق ابدا هذه الاتهامات .

الوثيقة(١٣٩)

رقم ٨٥

من القنصل العام ،آبوت إلى ايرل كرانفيل

تبريز في ٣٠ ديسمبر ١٨٨٠

سيدي

يشرفني ان أرفق نسخة من رسالتين أرسلتهما إلى الوزير المفوض للحكومة البريطانية السامية في طهران حول عدم صحة معاناة المبشرين الأمريكيين وتكذيب خبر التحاقهم بالشيخ عبيد الله ووجوب العمل لنفي هذه التهمة عنهم .

أنا مطمئن بان إجراءاتنا ستنال رضاكم .

التوقيع ويليام .ج. آبوت

الوثيقة (١٤٠)

رقم ٨٠

من مستر س تي جون الى ايرل كرانفيل

استانبول ،٤ كانون الثاني ١٨٨١

سيدي

يشرفني ان أرفق رسالة القائم بإعمال القنصل العام للحكومة السامية في (وان) حول هجوم الكرد وشائعة تشكيل (اتحاد كردي . (

التوقيع ف.ر .س تي جون

الوثيقة (١٤١ (

رقم ٧٨

من ايرل كرانفيل الى مستر جون

وزارة الخارجية ٧ كانون الثاني ١٨٨١

استلمت برقيتكم في ديسمبر الماضي مع مذكرة (محسن خان) سفير إيران في طهران الى (الباب العالي . (

يسعدنا ان يحاول السفير الروسي أيضا في مباحثاته مع الباب العالي إقناع استانبول لتلبية طلبات إيران .

التوقيع كرانفيل

الوثيقة (١٤٢ (

مرفق ٣ رقم٨٦

من القنصل العام ، آبوت الى ايرل كرانفيل

تبريز في ١٥ كانون الثاني١٨٨١

)مقتطفات (

ورد خبر الى ولي العهد يفيد ان السبهسالار سيزور ارومية يوم ١٢ كانون الثاني(١ . (

يقال ان الجيش المرسل الى منكور وبعد ان دمر قرى المنطقة عاد الى معسكراته .

احرق مسكن حمزة آغا ومات ١٦ شخص من عائلته بألسنة

النار .(٢)

١ -اتهمت السلطات في ايران وجمهرة من الغوغائيين ، المبشرين الامريكيين وبصورة خاصة الدكتور كوجران بالتعاطف مع

الشيخ عبيد الله وتبني مطاليبه ، فوقعت اعتداءات كثيرة عليهم ووجهت لهم تهديدات بالقتل ووصل الحال ان قام البعض

بخطف نساءهم وبناتهم ، وكانت الولايات المتحدة في ذلك الحين لا تقيم علاقات دبلوماسية مع ايران فطلب وزير خارجيتها

من وزير الخارجية البريطانية حماية المبشرين الامر الذي دعاه الى التدخل لدى الحكومة القاجارية التي ارسلت القائد العام

(السبهسالار) الى ارومية لحث السلطات فيها على تجنب التعرض لحياة وشرف وممتلكات المبشرين .

٢ -واضح ان افراد عائلة همزه اغا كانوا من الاطفال والنساء ، ولا يستبعد قيام الجيش القاجاري بحشرهم في الدار واحراقها

بمن فيها ولاشك انها جريمة حرب وجريمة ضد الانسانية .

الوثيقة (١٤٣)

مرفق ٤ رقم ٨٦

من القنصل العام ، آبوت الى مستر تامسون

تبريز ١٦ كانون الثاني ١٨٨١

الاخبار الواردة تتحدث عن منع القوات التركية همزة آغا من العبور الى الطرف الأخر من الحدود ، انه الان محاصر من قبل القوات الايرانية .(١)

الشيخ عبيد الله اعتقل ايضا وقد طلب من السلطات التركية السماح له بالدفاع عن نفسه امام محكمة رسمية .(٢)المحكمة الرسمية تعني حضور الهيئات الايرانية والتركية .

١ -كان القنصل البريطاني في تبريز (وليام آبوت) شديد الحماسة لإنهاء الحركة الكردية ، لذلك يسعده تصديق الشائعات التي

تروج في الشارع او التي تروجها الدعاية الحكومية ، وينقلها الى مراجعه . ففي الوقت الذي كان (آبوت) يخبر سفير بلاده

في طهران بمحاصرة القوات الايرانية لهمزة اغا ، كان حاكم مهاباد (الجنرال حسن علي خان) يخبر الشاه ان همزه اغا قد

سيطر مرة اخرى على مدينة سردشت التي هرب منها القوات التي أرسلها الحاكم لتعقبه . يقول الحاكم في برقية الى الشاه

بتاريخ ٢١ كانون الثاني ١٨٨١ ((دخل همزة اغا فجأة الى مدينة سردشت مع ٦٠-٧٠ من رجاله وأقربائه ، وبدعم من

بعض اهالي المدينة ، لقد جاء من منطقة تسمى (دارمة) وهي من توابع سردشت وتلتصق بالاراضي العثمانية . وقد خرج

من المدينة (كولاوي اغا وعثمان اغا) اللذين لم يكن هناك قوات بمعيتهما . يضيف الحاكم مخاطبا مليكه ((ان أقام همزة

اغا لفترة في سردشت فلا شك ان اهالي سردشت وعشيرة (كروك) وربما عشائر اخرى ستتفق معه وستقوم فتنة

جديدة)) . المصدر : حسن علي خان كروسي – المصدر السابق – الرسالة ٥٦ ، ص ٥١ .

٢ -اما بشأن محاكمة الشيخ عبيد الله فلم يكن آبوت يعبر الا عن حلم قاجاري بعيد المنال . في الفترة التي كان آبوت يتحدث عن

محاكمة الشيخ ، كان ولي العهد (مظفر الدين ميرزا) يكتب للشاه في ٢٨ كانون الثاني ١٨٨١ عن استعدادات الشيخ لحركة

جديدة . انظر : ثورة الشيخ عبيد الله في وثائق وزارة الخارجية الايرانية – منشورات المجمع العلمي الكردستاني – اربيل

٢٠٠٧ ص ٧٦ .

الوثيقة (١٤٤)

البرقية ٧٩

من مستر س تي الى ايرل كرانفيل

استانبول ، الساعة ١٠/٢٠ كانون الثاني ١٨٨١

بالإشارة إلى برقية جنابكم ليوم أمس ، أعلمني سفير روسيا انه طلب لعدة مرات من الباب العالي الاستجابة لطلبات إيران وانه سيتابع جهوده بهذا الصدد .

التوقيع ف.ر. س تي جون

الوثيقة (١٤٥)

مرفق ٣ رقم ٨٥

من الكاهن لا باري إلى القنصل العام ،آبوت

ارومية ٢٣ كانون الثاني ١٨٨١

بعد يوم من وصول السبهسالار ذهبنا لملاقاته ، استقبلنا بحرارة . اليوم ايضا ذهبنا عنده ، عبر لنا عن شكره وتقديره لنشاطاتنا الخيرية وبين ان الحكومة الايرانية لم تصدق ابدا ان المبشرين رافقوا وتعاونوا مع العدو .

أشار ايضا إلى برقية ايرل كرانفيل الموجهة الى مستر تامسون حول طلب الحكومة الامريكية الحماية لأتباعها ، وقال ان هذه الخطوة علامة على حسن نية حكومة بريطانيا .

الوثيقة (١٤٦)

رقم ٨١

من ايرل كرانفيل إلى ايرل دفرين([١] (;

وزارة الخارجية ٢٨ كانون الثاني ١٨٨١

تسلمت رسالة (أم .دي . كيرس .) التي كتبها السفير الروسي في ٢٥ كانون الثاني حول نظرته إلى هجوم الكرد على إيران . قال انه يجب ان تطمئن الحكومة على عدم تدخل روسيا ، ودعا بريطانيا إلى اتخاذ موقف مشترك مع روسيا حول مسالة كردستان .

الموقف الغامض للباب العالي ترك أثرا سيئا على إيران ، الموقف المشترك لبريطانيا وروسيا نتج عنه حل الكثير من الإشكالات بين إيران والدولة العثمانية . الان أيضا يستطيع البلدان وبهدوء تام وبالاستفادة من نفوذهما حل هذه المسالة .

)الأمير لوبانف) أكد مجددا على استقرار المنطقة وطلب مهلة لاستشارة السلطات العليا .

التوقيع كرانفيل

١ -صدرت الكثير من البرقيات عن السفارة البريطانية في استانبول الى وزارة الخارجية باسم (س تي جون) ، وهذه البرقية

موجهة من وزير الخارجية الى (ايرل دفرين) والمعلوم ان دفرين كان سفيرا لبريطانيا في استانبول في هذه الفترة تقريبا .

ولكن حتى بعد هذه البرقية ظلت مخاطبات (س تي جون) جارية من سفارة استانبول مع وزارة الخارجية البريطانية .

الوثيقة (١٤٧ (

رقم ٨٢

من مستر تامسون إلى ايرل كرانفيل

طهران ٣١ كانون الثاني ١٨٨١

سيدي

قرأ لي يوم أمس وزير الخارجية برقيتين وردت للحكومة الإيرانية ، وردت فيهما ان الشيخ عبيد الله يستعد بجد لحرب أخرى ، بينما تدعي تركيا جهالتها بالأمر .

قال (ميرزا سعيد خان) ان الشاه رغب ان اطلع على هذا الموضوع ومعرفة انه إذا لم يتخذ الباب العالي إجراءات لضبط الشيخ وأبنائه يجب ان ننتظر حرب أخرى في الربيع المقبل .

لم تستطع إيران لحد الان إقناع استانبول بنقل الشيخ إلى مكان ابعد أو تسليمه للسلطات الإيرانية ، لهذا يعتبر أي طلب من هذا النوع إضاعة للوقت .

الشيخ عبيد الله يعد نفسه لانتفاضة أخرى .

طلب الشاه من سفارة إيران إقناع استانبول لمراقبة الشيخ وإبعاده إلى منطقة عثمانية أخرى .

كذلك طلب من (حاج محسن خان) الضغط على الباب العالي لإمضاء معاهدة مشتركة .

التوقيع رونالد .ف .تامسون

الوثيقة (١٤٨)

رقم ٨٣

من مستر تامسون إلى ايرل كرانفيل

طهران ٢ شباط ١٨٨١

)مقتطفات (

يشرفني ان اعرض لمقامكم تقرير عن مباحثاتي المطولة مع الشاه يوم أمس .

قال الشاه : يظهر من برقيات (ميرزا رضا خان) الضابط المرسل من قبل السبهسالار إلى(وان)، ان الشيخ عبيد الله قد حشد جيشا آخر واختار ضباطه من المراتب العثمانيين المتقاعدين ، واشترى الأسلحة والمعدات الضرورية من المهربين الترك ، انه بصدد هجوم جديد على الأراضي الإيرانية .

ان الحكومة التركية مع علمها بالموضوع لم تتخذ أية خطوة لمنع الشيخ عبيد الله .

محاولات إيران للحصول على ضمانات من الحكومة العثمانية ذهبت سدى .

قال الشاه : طلبنا المساعدة مرارا من الباب العالي لمنع التحركات الكردية ، طلبنا منع دخول القوات المسلحة التركية إلى الأراضي الإيرانية .

إذا لم تستجب استانبول لطلباتنا ، نعتبر الحكومة التركية مسؤولة هذه المرة عن اعتداء الشيخ عبيد الله على إيران ، لن ننظر إلى هذا البلد كصديق .

يأمل الشاه ان تعمل الحكومة البريطانية السامية كل ما بوسعها لترغيب تركيا بقبول اقتراحات إيران ، وهو خطوة اساسية لتجاوز فتنة الكرد .

قلت للشاه ، قبل ان ارفع الأمر إلى الحكومة السامية ، اعتقد انه يجب على إيران ان تكون مستعدة لصد أي هجوم من العناصر المتمردة .

الوثيقة (١٤٩ (

رقم ٨٦

من القنصل العام ،آبوت الى ايرل كرانفيل

تبريز في ٣١ كانون الثاني

سيدي

يشرفني ان ارفق لمقامكم نسخة من ست رسائل ارسلتها الى الوزير المفوض حول المسائل السياسية .

مرفق ١ رقم٨٦

من القنصل العام الى مستر تامسون

تشير الدلائل الى نجاح السبهسالار في إعادة الهدوء الى كردستان ، عبر الكثير من رؤساء العشائر عن ولائهم مجددا للشاه وعن استعدادهم دفع الغرامة(١).

لا توجد معلومات تذكر عن (همزة آغا) منگـور(٢)، وحتى المعلومات عن الجيش الذي يقوده (الجنرال حسن علي خان أفشار)(٣) قليلة .

يقال ان السبهسالار سيذهب قريبا الى ارومية ، يتبين من برقية المبشرين الأمريكيين ان المسيحيين والشيعة والسنة يتعرضون ، الكل على قدر ،الى المشاكل .

من غير شك سيحقق السبهسالار في هذه المساءل بالتفصيل .

١ -فرضت الحكومة القاجارية غرامات كبيرة جدا على زعماء ورؤساء العشائر الكرد ، ذهبت معظمها الى جيوب (الجنرال

حسن علي خان والسبهسالار) والمسؤولين الاخرين في الحكومة القاجارية ، كان الجنرال حاكم مهاباد قد كلف (كلاوي اغا

ديبوكري) بايفاء الغرامات حتى من الأهالي وقد توفى (كلاوي اغا) في سردشت في شهر شباط ١٨٨١ وهو يجمع
الغرامات من الأهالي ، وطلب الحاكم من الحكومة تخصيص راتب لابنه (قاسم اغا) نظرا لخدمات والده . انظر : حسن
علي خان كروسي – المصدر السابق – الرسالة ٧٣ ص ٦٨ .

٢ -كان همزه اغا يعيش في هذه الفترة في منطقة تسمى (سويسنة) من توابع مدينة سردشت التي ظلت تقاوم السلطات القاجارية
حتى ان حاكم مهاباد كتب عنها في ١١/نيسان / ١٨٨١ يقول ((بعد هذه الخطة التي ذكرتها ، اذا عبر اهالي سردشت عن
اطاعتهم الكاملة فهذا حسن جدا ، وبهذا يحفظون حياتهم واموالهم من تجاوزات قوات الدولة ، اما اذا استمروا في العصيان
ومقاومة قوات الدولة فيجب احتلال هذه المنطقة عن طريق الحرب والهجوم العسكري واطلاق اليد تجاه كل شئ لاهل هذه
المنطقة ،يجب حسم قضية سردشت باية صورة)) : حسن علي خان – المصدر السابق ص ٨٧ .

٣ -لم يكن الجنرال (حسن علي خان) من قبيلة افشار انما من مواليد بيجار ومن مدينة (كروس) وهو من عشيرة كردية
معروفة ، كان مواليا للشاه حتى النخاع وقد كلف بتعقيب همزة اغا بعد تراجع الحركة واحرق قرى المنكوريين ودار همزة
اغا مع أطفاله وأهله . تحدثنا عنه في موضع اخر .

الوثيقة (١٥٠)

مرفق ٢ رقم ٨٦

مقتطفات من رسالة أرسلت الى القنصل العام آبوت .

رجال (تيمور باشا) في سلبهم ونهبهم للمنطقة لا يقلون عن الكرد .

يقول السنة ان ٥٠٠ عائلة كردية فرت الى الجبال تحتضر من الموت . لقد قضى عليهم الجوع والمرض .

نهبت ٢٧ قرية مسيحية ايضا من قبل (تيمور باشا .(

أسوء وضع هو في (كاويلان) ، نهبت القرية بالتمام وقتل ستة اشخاص ، في (جار باشة) قتل كذلك ١٠٠ شخص .(١(

١ -شرع الجيش القاجاري بعد انحسار الحركة الكردية وعودة الشيخ عبيد الله الى قريته (نايرى) بحملة ابادة جماعية ضد الكرد والمسيحيين ، هرب على اثرها عشرات الالا ف من العوائل الكردية . قصدت العوائل في منطقة ارومية الجبال الحدودية داخل الاراضي العثمانية ومناطق هكاري ووان ، فيما التجأت العوائل من منطقة مهاباد الى قلعة دزة ورانية واغلبها الى مدينة (سردشت) التي نادرا ما كان يصلها الجيش القاجاري بسبب تواجد همزة اغا فيها او في اطرافها .

لم يقتصر فعل الانتقام من السكان المدنيين الكرد على الجيش الايراني وسلطاتها وحسب ، انما اطلقت السلطات يد العشائر الاذرية و التركمانية والفارسية لقتل الكرد والمسيحيين ونهب أموالهم وطردهم من بيوتهم في المدن والقرى .

لقد بينا ان إقدام قوات الحركة الكردية على قتل المدنيين في مدينة مياندواو كان عملا غير مبررا . وفي المقابل قامت العشائر في تلك المدينة وبتشجيع من السلطات بعمليات ثأر انتقامية شملت كل الكرد في المنطقة وبالأخص عشيرة(مكري) وقد خلت مهاباد من أهلها بسبب هذه العمليات التي استمرت لأعوام وراح ضحيتها إضعاف الضحايا في مياندواو .

في احدى رسائله يطلب حاكم مهاباد من السلطات العليا إصدار قرار لمنع الاعتداءات الشنيعة لأهالي مياندواو وعشيرة (بالكانلو) على المدنيين الكرد ، ويبين انهم اقدموا على نهب قرى في منطقة مكري وقتلوا في احدى المرات ١٠٠ شخص .ينظر: حسن علي خان – المصدر السابق –ص ٦٨ .

وتقول بعض المصادر ان حاكم مهاباد الجنرال حسن علي خان بذل جهودا حقيقية لاقناع عشائر مياندواو بالتوقف عن الانتقام ضد الكرد .

وفي رسالة له يكتب الى الشاه ((ان عدم المساواة واعمال القتل والتقتيل وعمليات السلب والنهب المتلاحقة من قبل اهالي مياندواو وأهالي اطراف مراغة وبعض العشائر ضد القرى الموكرية قد تسبب في تأزم الوضع بين الكرد والترك الاذريين)) ويطلب من الشاه منع السلطات الاذرية من تجاوزاتها ضد الكرد الموكريين . : مجتبا بورزويي – المصدر السابق ص ٩٩

الوثيقة (١٥١)

مرفق ٥ رقم ٨٦

من القنصل العام ، الى مستر تامسون

تبريز في ٢٩ كانون الثاني ١٨٨١

)مقتطفات (

تعرض همزة آغا ورفقائه اثناء العبور من الحدود الى مجابهة مع القوات التركية ، اندلعت بينهما معركة حامية ، انسحب (المنكور) بعد تعرضهم لخسائر كبيرة الى (سردشت . (

وصلت اخبار من مهاباد تفيد ان همزة آغا قد أوقع الحصار على (سردشت) وان حاكم مهاباد وبسماعه الخبر أرسل فوج من الفرسان ومدفعي هاون الى سردشت .

تقول التقارير ان الأوامر صدرت الى فرسان (شاهسوند) الذين كان من المقرر عودتهم الى طهران ، بالبقاء في تبريز الى حين آخر .

الوثيقة(١٥٢)

مرفق ٦ رقم ٨٦

من القنصل العام ، آبوت الى مستر تامسون

تبريز في ٣٠ كانون الثاني ١٨٨١

مقتطفات

بموجب المعلومات الواردة ، القوات الروسية التي كانت قد أرسلت الى (نخجوان) بعد انتهاء فتنة كردستان ، بدأت في العودة الى المركز في ٢٤ كانون الثاني .

الوثيقة (١٥٣)

رقم ٨٧

من مستر س تي جون الى ايرل كرانفيل

استانبول في ٤ شباط ١٨٨١

تلقيت برقية من (كابيتان كلايتون) تقول ان الشيخ عبيد الله يستعد لهجوم آخر على الاراضي الايرانية .

أرسل السلطان العثماني مبعوثا الى المنطقة لإيصال المساعدات إليه .(١ (

طلب مني السفير الإيراني الضغط على الباب العالي لاتخاذ الإجراءات المقتضية.

١ -ارسل السلطان العثماني مرافقه الكولونيل (احمد بك) الى مقر الشيخ عبيد الله في شهر شباط ١٨٨١ للتباحث معه حول الحركة الكردية ورغبات السلطان وللاستماع الى طلبات الشيخ عبيد الله والتفاوض معه . حول مهمة المبعوث السلطاني يكتب الشيخ عبيد الله رسالة الى (محمد اغا اكو) بتاريخ ١٢ شباط يقول فيها ((لقد وصل جناب (احمد بك) المرافق الخاص لحضرة السلطان ممثلا عن الدولة العلية العثمانية ، وذلك لبعض الامور الخاصة والسرية ... لقد ارسلت مع جناب المرافق ، نور العين الشيخ عبد القادر والشيخ محمد سعيد لمرافقته الى (رواندوز واربيل) ، ورأيت من الضروري ان أخبركم بداية حتى تستقبلوا المذكور وتلتقوا به ، انه على اطلاع بكافة الامور ، تحدثوا اليه عن كل شئ ... باختصار نحن راضون عن الشأن الدولي ، ويبقى ان يتوحد اهالي كردستان قلبا وقالبا ...)) المصدر : محمد حمة باقي– ثورة الشيخ عبيد الله في الوثائق القاجارية ص ٢٣٣–٢٣٤ . ويكتب الشيخ رسالة الى (مامند اغا بيران) ايضا يقول فيها ((في هذه الأيام قدم هنا احمد بك المرافق الخاص لحضرة السلطان لبعض الامور الخاصة والسرية ... جميع الدول تنظر الى دولة فارس كونها دولة معتدية وترى ان الحق بجانبنا . تنوي هذه الدول تسليم كردستان الينا ، المسألة منتهية ان لم يسئ اهالي كردستان التصرف ، علينا ان نصر على وحدتنا وان يصبر المهجرون ولا يعودون الى دولة فارس التي تحاول عن طريق بعض الوعود الخادعة إعادتهم ...)) المصدر نفسه ص ٢٣٥ .

كما أرسل الشيخ رسالة خاصة الى الكرد المهجرين والقاطنين على الحدود بشرهم فيها بالنصر والعودة السريعة الى ديارهم .

اجتمع الشيخ عبيد الله على مدى ثلاثة أيام في مقره بمبعوث السلطان الذي ذهب من هناك الى اربيل وحضر اجتماع زعماء الكرد ورؤساء العشائر الذي دعا اليه الشيخ عبيد الله واجمع الحاضرون على تقبل زعامة الشيخ ونظموا مستندات وبرقيات تأييد للشيخ ارسلت الى الباب العالي ووعد المبعوث السلطاني الاستجابة الى طلبات أهل كردستان خلال أربعين يوما .

وصل هذا الخبر الى الجنرال حسن علي خان عن طريق جواسيسه الذين زرعهم في كل مكان ، بعد مرور ما يقارب الشهر على وصول الكولونيل (احمد بك) مرافق السلطان الى مقر الشيخ عبيد الله في (نايرى – نهرى) وسفره الى اربيل، فيرفع التقارير الواصلة اليه من محمد امين اغا مامش وعثمان اغا كروك الى المقامات الاعلى ويقول في ختام تقريره ((سمعت خبرا اخر مصدره رجل أجنبي أقسمت له ان لا اكشف اسمه ، والخبر هو ((مثلما جاء في الرسالة ، طمأنت الدولة العثمانية صراحة الشيخ عبيد الله ورؤساء العشائر عامة وبصورة خاصة حمزه اغا ، حول مساعدتها ودعمها ، نظم احمد بك المرافق اجتماعا في اربيل ... هذا الشخص نفسه أراني رسالة من الشيخ عبد القادر والتي كتبها اليه ، ويقول فيها : أرسل ٦٠ تومانا من قرضك والمبلغ المتبقي ساعطيك اياه عند حضوري سابلاخ قريبا ...)) المصدر حسن علي خان – المصدر السابق – ص ٧٩.

الوثيقة (١٥٤)

رقم ٨٨

من ايرل كرانفيل الى مستر س تي جون

وزارة الخارجية في ٥ شباط ١٨٨١

تلقيت البرقية المؤرخة في ٤ شباط حول استعدادات الشيخ عبيد الله الجديدة للهجوم على إيران .

أؤيد أنا و (مسيو دي ناويكوك) كل أشكال الضغط على الباب العالي .(١)

التوقيع كرانفيل

[١] -قد يكون السفير الفرنسي في لندن .

الوثيقة (١٥٥)

رقم ٨٩

من مستر س تي جون الى ايرل كرانفيل

استانبول في ٧ شباط

١٨٨١

سيدي

بالإشارة الى برقية مقامكم يوم ٥ شباط ، يشرفني ان اعرض ،أني قد تباحثت مع وزير الخارجية حول مسألة الوجود الدائم للشيخ عبيد الله قرب الحدود الايرانية ، قلت له ان الحكومة السامية طلبت مني ان أجدد بيانات وزير الخارجية البريطانية قبل شهرين .

الشيخ المشاغب([١]) ، يعد نفسه لهجوم جديد على ارض إيران .

قال (عاصم باشا) في إجابته انه تم اتخاذ الإجراءات الضرورية لحل الموضوع . ان شائعة تسليح الكرد من قبل تركيا كذب محض ، ان الكرد شعب غير هادئ ، وتسليحهم عمل خاطئ جدا .

التوقيع ف.ر.س تي جون

[١] -لا يستحق الشيخ الجليل عبيد الله هذا الوصف حتى من اعدائه الذين اجمعوا على نبل خلقه وعدالة قضيته وحسن سلوكه مع الكل ، وكتبوا الكثير عن محاولته اقامة مجتمع قائم على الاستقامة والنزاهة والعدل والمساواة ، لكن نظرة البريطانيين الاستعلائية تدفعهم لاطلاق نعوت في غير محلها ، لم يسئ الشيخ عبيد الله الى بريطانيا او احد دبلوماسييها في المنطقة بل عاملهم باحترام وخطب ودهم وصداقتهم، فما الذي يدعو هذا الدبلوماسي البريطاني الى الإساءة لمقام الشيخ عبيد الله وكان له قدسية ملوك وسلاطين زمانه ؟.